

10.492
Viorica Florea

E S T I T U T I O

I. C. VISSARION

SCRIERI ALESE

III

Ediție îngrijită de
VIORICA FLOREA

Antologie, postfață, note de
VICTOR CRĂCIUN

10.492

EDITURA MINERVA ● BUCUREȘTI—1987

Lector : LUCIAN HANU
Tehnoredactor : MARIANA ȘTEFAN

*Bun de tipar : 30.IX.1987. Apărut : 1987.
Comanda nr. 2765.
Coli de tipar : 11,5.*

Tiparul executat sub comanda
nr. 355 la
Întreprinderea poligrafică
„13 Decembrie 1918”,
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
București,
Republica Socialistă România

NOTĂ

Volumul s-a structurat în două secțiuni principale :

I *Teatru*, cuprinzînd piesa *Lupii*, publicată prima oară în 1915, la Editura Poporul, reeditată în 1957 (în „Biblioteca pentru toți”) la sărbătorirea a 50 de ani de la răscoala din 1907 (tema care stă la baza acestei creații), și piesa inedită *Ochii negri*, redată după manuscrisul aflat în posesia îngrijitorului de ediție (o formă restrînsă a apărut în *Graiul Dimboviței*, 1937), inspirată din viața de haiducie ;

II *proză memorialistică* : *Vrăjitoarea*, volum publicat în 1920 la Editura Cartea Românească, incluzînd *povestiri autobiografice* ; *publicistică*, selectată din două volume : *Sub călcii. Note și schițe din timpul nemților*, 1916, vol. I, tipărit în 1922 la Editura Cartea Românească, și *Lumea cealaltă*, 1929, Editura Cultura Românească, evocări cu caracter autobiografic, precum și un grupaj de articole din periodicele la care a colaborat autorul, reprezentative pentru frămîntările din epocă și pentru activitatea publicistică a lui I. C. Vissarion. În încheiere, am adunat pagini de jurnal, rămase în manuscris, sub un titlu generic, dedus editorial : *Foi răzlețe de jurnal*, urmate de două interviuri luate scriitorului de I. Valerian în 1928, apărute în *Viața literară* din același an, nr. 73, și, respectiv, 74.

Criteriul organizării materialului, în cadrul celor două secțiuni tematice, a fost cel cronologic.

Valoarea volumului provine din caracterul de *trăit și văzut*, la fața locului, a faptelor relatate. Exemplul cel mai elocvent este răscoala din 1907, mobilul și fundalul piesei *Lupii*, cea dintîi creație inspirată din frămîntările răscoalei, care s-a constituit, astfel, într-un document de epocă pentru marile creații literare de mai târziu pe care le-a înregistrat literatura română. Caracterul *documentar*, realitatea nefalsificată, neînfrumusețată în

scopul unor efecte trecătoare, iată temeinicia scrisului lui I. C. Vissarion imprimată și volumului de față.

Dat fiind aspectul compozit și inegal ca realizare artistică al scrierilor ce au constituit materia volumului, editorii s-au văzut obligați să facă o selecție riguroasă — dictată nu numai de criteriul artistic ci și de autenticitatea de document uman și social-istoric al epocii în care a trăit autorul. S-a renunțat, astfel, la unele secțiuni sau titluri din volume (a se vedea *Notele*).

Au fost reținute acele însemnări ale lui I. C. Vissarion în care confesiunea este vie și în intenția, care a ghidat permanent demersul nostru, de a valorifica tot ceea ce aduce o mărturie emoționantă și expresivă de viață.

În cazul unor consemnări cu trimitere la evenimente și personalități din epocă, al unor divagații cu tentă de teoretizare sau al unor contexte ambigue și echivoce, am formulat explicațiile și argumentările de rigoare în cuprinsul notelor finale sau chiar în scurte note din subsolul paginilor. Am procedat la fragmentări și eliminări de text, atunci când, prin însăși natura relatării, consemnările repetă faptele trăite, de asemenea și în situația unor formulări intrate în desuetudine sau exprimate cu mai puțină claritate.

V.F.

TEATRU

LUPII

Piesă socială în 4 acte

PERSONAJELE

NAIE, administratorul moșiei
PROFIRIȚA, soția sa
NICU, proprietar tânăr, neînsurat
FLOAREA, servitoarea Profiriței
TUREATCĂ, isprăvnicel
ION GĂVAN
Marin TUNSU
NĂSTASE
ONEAȚĂ
PETRE
ONAȚĂ
STAN
ILIE
DUMITRU, nebun de pîrleală
ȘTEFAN
NECULAE
ISPAS
BABA RADA
LIXANDRA, nevasta lui Ion Găvan
LICUȚA
SÂNDEL
IORGULEȚ
STANCA, văduvă, sora Lixandrei
MARIA, nevasta lui Marin
PRIMARUL
NOTARUL
CÎRCIUMARUL
SLUGA primarului
SLUGA popii

} țărani

} copiii lui Ion Găvan

JANDARMUL
DRĂGUȘIN, vătășel
PÎRJOL, perceptor

Acțiunea se petrece în 1906, într-o comună rurală din țară, iar actul al IV-lea în primăvara lui 1907.

ACTUL I

În casa administratorului moșiei. Un salon cu o masă în mijloc, cu mai multe condici pe ea. Scaune. Două paturi așternute cu cearceafuri curate. O panoplie cu arme. Pereții cu cărți poștale ilustrate. Oglinzi. O ușe spre stînga. Alta în fund și alta spre dreapta.

SCENA I

NAIE (*continuînd o vorbire începută*): Niște rîtani, cari nu fac să-i ia cineva în seamă. Sînt mai de preț șoșonii boierului decît viața lor!

PROFIRIȚA: Ascultîți?... zău, Naie, mi se făcuse scîrbă și groază! Erau patru copii, nu unul, ori doi, grămădiți într-o surpătură de casă. O sobă numai atît, neagră, nici urmă de var pe ea și scotea și fum. Copiii, niște hăia slabi, ocoliseră soba pe toate părțile. Îmbrăcați numai cu niște trențe de cămăși, negre și peticite. Pereții casei plini de brumă, și frig, frig, cum e la noi în magazie! „Făi Lino, fă, îi zisei ei, da aici trăiești, fă?“ „Aici, conită, sărut mîna!“ îmi răspunse. „Și ai tăi sînt copiii?“ „Ai miei, conită!“ „Păi, fă-le foc, fă!“ îi zisei eu. „Păi, n-am lemne.“ „Păi, Dumitru?...“ „Uite-l și el, e bolnav de pîrleală...“ Și cînd mă uitai, Naie, îl văzui și pă el, mototolit într-un zăblău murdar. Ședea ca un trîntor. Îl întrebai: „Ce ai, Dumitre?“ „Ai?“ întrebă el prost, colo!... „Bolnav, Dumitre?...“ „Păi!“ și începu să fluiera!... Doamne, ce țî-e cu

proștii tăi !... Am început să mă închin !... „Poți să vii să-mi speli, Lino ?“ „Pot...“ „Vino azi...“ Și am plecat... Uf !... mă gîndeam, de ce nu mor proștii ăștia.

NAIE : Așa e, așa e, Profirițo !

PROFIRIȚA : Din ziua aia, spui drept, Naie, mi-e scîrbă cînd văd țărani, sau cînd aud vorbindu-se despre ei. Lasă, nu e vorba, și tată-meu a fost țaran, dar nu era așa ca ei, era mai cu minte, mai bun și mai vrenic.

NAIE : Așa e !... Să vezi, Profirițo, cînd fusei la București, de dusei boierului ale cinci gîște îngurăte, boierul a venit în odaia feciorului, unde eram eu, și a început să mă întrebe, după obiceiul lui : „Ce fac țărani ?“... I-am spus tot... Și, și el mi-a spus că toți boierii au băgat de seamă că țărani s-au făcut hoți de speriat... da, hoți de speriat.

PROFIRIȚA : Uite Ion... Ion Găvan !... *(Arată pe geam.)* Are o oală într-un șervet. *(Către Ion de afară.)* Șterge-te bine, Ioane.

VOCEA LUI ION : Da, conită, da !... Mă șterg bine...

NAIE : O fi aducînd unt ?...

PROFIRIȚA : Fără îndoială !

(Se aude Ion ștergîndu-se.)

NAIE : Aide, îndrăznește, Ioane.

PROFIRIȚA : Nu, nu, nu !... Șterge-te bine pe opinci, Ioane, să nu-mi faci murdărie în salon.

ION *(de afară)* : Nu, conită, nu, vai de mine... mă șterg bine !...

PROFIRIȚA : Șterge-te bine de tot, Ioane !... Bine de tot !

ION : Da, conită, da !... De... ochincile astea sînt cam ciudate !... *(Se aude frichinîndu-se.)* Da și eu le-am șters zdravăn...

NAIE : Hai, intră...

ION *(intrînd)* : Sărut mîna !... *(Naie mulțumește din cap, Ion rămîne cam nehotărît și nu știe cum să înceapă vorba.)*... Păi, venii eu destul ferit, dar de...

NAIE : Șostai veste, Ioane ?...

ION : Pe la dumneavoastră, domnule Naie...

PROFIRIȚA : Ce ai acolo în oală ?

ION : Uite, coniță, sărut mîna, ca tot creștinu, am adus și eu nițel unt... De cînd s-a lăsat sec, l-a strîns nevasta pic cu pic și l-a pus aici în oală... că de... *(Naie mînzălește o hîrtie cu creionul. Profirița se face că citește. Ion, cu pauze mari, vorbește rar păsul lui.)* Mîine e zi întîi de martie... zi de primăvară... Vine nevoia locurilor de porumb !...

NAIE : Hîm, hîm !... Cam grea afacere, Ioane !...

ION *(privește cam mirat, apoi urmează)* : De... din iarna asta, mă speriasem că nu mai ies... Am intrat în ea cu porumb puțin. L-am isprăvit pe la Bobotează... Am făcut o hîrtie la bancă și mi-au dată o sută de franci împrumut... Am cumpărat trei sferturi de chilă cu 80 de franci, că... un pol s-a dus în dobinzi și-n cîntea conțiliilor. Ei, mi-a ajuns porumbul pînă acum, cînd iar sînt negustor...

NAIE : Cam grea afacere și asta, Ioane !

ION : E grea de tot, eu n-o văz că e grea ? Dar ce să fac ?...

NAIE : Să muncești !

ION : Asta o și fac. Nu știți, barim ? De-acum, de cînd se ia zăpada și pînă cînd cade iar, mă aflu și eu, și toți cei ca mine, numai și numai în muncă... Dar, nu știu ce să mai zic, domnule Naie, vremurile grele, lumea rea, dumnezeu nu ne mai ajută, nu știu ce să mai zic, că nu ni se mai ajunge deloc... Cînd e mălai, nu e sare ; cînd e sare și mălai, nu sînt lemne... cînd o fi și lemne, ori se surpă casa, ori nu mai e sănătate...

PROFIRIȚA : Și unde ai plecat cu untul ?

ION : Nicăieri, unde ?... îl aduc dumneavoastră.

PROFIRIȚA : Nouă ?!...

NAIE : Noi nu cumpărăm unt !...

ION : Vai de mine !... Dar cînd am mai vîndut eu unt, să vînd și acum ?... L-aduc dumneavoastră că... de... nu îndrăznesc să vin cu mîna goală... Vreau și eu să mă... scriți la locuri de porumb...

NAIE : Hîm, hîm, afacerea asta e și mai grea, Ioane !

ION : De ce ?

NAIE : Pentru că nu se poate.

ION : Nu se poate ?!

NAIE : Nu !... Am hotărît să nu mai dăm locuri la pâlmași !... Și apoi învoiala s-a schimbat...

ION : Vai de mine !... Iar s-a schimbat ?

NAE : Iar... Da ce te costă pă tine, fiindcă la palmași, adică la cei fără vite de muncă, nu le mai dăm locuri ; că ei nu au cu ce să are locurile nici p-ale de li s-ar da, nu pă cum și pe cele ce trebuie să le muncească boierului... Acum dăm de om numai cîte trei pogoane. Dijmă una și una din toate. Seceri trei pogoane de loc și le cari la arie sau la mașină. Faci șase zile cu carul și șase cu palmele. Dai șase tîrne de porumb, pindăritu. Dai douăzeci de ouă, mușchi și trei pui de găină. Asta e munca pentru locuri. Apoi mai faci trei pogoane arătură, sămănătură și trei pogoane de secere, dar astea ți se plătesc la socoteală, ești obligat însă să le faci. Ți se prind șase lei pogonul de arătură, semănătură și șase lei pogonul de secere-cărat — de le faci ; de nu le faci, plătești cîte zece lei pogonul... Cum ești tu, fără vite, nu o să poți face asta, prin urmare : locuri nu ți se dă !

ION (*tace, se scarpină după ceafă, se mai gîndește*) : Dar dacă aș plăti la altul ?

NAIE : Păi ăla *altul* n-o să fie prins pe moșie ?... Nu știi că la noi în două-trei săptămîni trebuie să terminăm pusul porumbului ; în două, cel mult, să secerăm griul, că altfel se scutură, și-n două să facem ogoarele sau să semănăm ?...

ION : Știu, așa e... dar...

NAIE : Nu, Ioane... palmașilor nu li se mai dă locuri !... Se dă numai celor cu vite și sînt obligați să le învoiască pe toate, pe toate vitele ce le-ar avea, și să plătească zece lei de vita mare, trei lei oaia, un leu jumătate de miel, o litră de brînză de oaie, și plata s-o facă în muncă. Prin urmare, avem destui muncitori, prea destui, și nu ne mai trebuîți și voi, pălmașii !...

ION : Bine, domnule Naie... dar noi, la drept vorbind, ce să facem ?

NAIE : He !... Treaba voastră !...

ION : Domnule Naie !... (*Zîmbește trist.*) Zău, cu bună seamă nu ne dați locuri nouă palmașilor ?

NAIE : Ori nu crezi ?

ION : Crez că glumești !... Adică te-ar lăsa inima ca noi să murim ?...

NAIE : Ia uită-te, mă ! Păi dacă muriți, ce, nu e popă în sat ?... Hîm !...

ION (*uitîndu-se aiurit*) : Bine, să murim, dar... dacă nu murim așa... repede ?...

NAIE : Mă, vorbă lungă, sărăcie ! Nu sînt, Ioane, locuri pentru unul ca tine !...

ION : Auliu !...

NAIE : Aolică !

ION : Domnule Naie, mă sperii !... zău mă sperii !... Adică nu vă e milă de copiii mei ?

NAIE : Adică ție, nu ți-e rușine ? Ți i-am făcut eu ?...

ION (*punînd capul în jos*) : Nu !... dar...

NAIE : Pleacă, mă !... Plecați, plecați !... Toți voi aștia cu palmele ! Uitați-vă !... Grecii vin din Grecia și fac covrigi în România... Italienii vin din Italia și cioplesc piatră aici. Ungurii vin și intră vizitii. Jidani se fac negustori... Bulgarii cultivă praz și varză. Plecați și voi ca ei, după muncă, nu așteptați numai și numai de pe moșia boierului !...

SCENA II

FLOAREA : Coconiță !

PROFIRIȚA : Ce e ?

FLOAREA : Tureatăcă întreabă că poate să dea poruncă vizitiului să vie cu caii ?

ION (*în același timp cu Floarea*) : Cum să plec prost, și unde ?

NAIE : Fă-te cu minte !... Ce zici, Floareo ?

FLOAREA : Nea Ion Tureatăcă, cică, să puie caii vizitiul pentru gară ?

NAIE (*uitîndu-se la ceasornic*) : Să-i puie repede...

(*Floarea iese.*)

ION : Nu mai rîdeți de noi, domnule Naie, că destul rîd toți...

NAIE : Uite timpitu ! Dacă-i spui drept, zice că rîd de el.

ION : Păi de, ce să mai zic, unde să mă duc eu ?... Mi-e mie dragă și cenușa, nu numai vatra pe care m-am

ridicat întii copăcel ! Mi-e drag locușorul meu, să-tulețul meu, girlișoara în care m-am scăldat... Unde să mă duc ?... Vatra mea e țara mea !

PROFIRIȚA : V-ați înmulțit, Ioane, trebuie să plecați...

ION : O fi, coconiță. O fi !... dar...

NAIE : Nu mai aveți loc pe vatra voastră și boierul nu e dator să vă dea din vatra lui !...

ION : N-o fi dator, n-o fi, dar, noi ce să facem ?... Noi vrem să trăim și să murim în țara noastră.

NAIE (*sculându-se în sus*) : Atunci mori, Ioane, ce mai aștepti ?... Profirițo, șterge-mi haina.

PROFIRIȚA (*în același timp ei fac dialogurile, Ion cu Naie și Profirița cu Floarea*) : Floareo ! (*Se duce spre ușă.*)

ION : Să mor, dar copiii... Ce-s vinovați ?...

NAIE : Să-i iei cu tine !

PROFIRIȚA : Floareo ! (*La ușă.*)

FLOAREA (*de afară*) : Porunciți, conită !

ION : Copiii !?... ai mei !?

NAIE : Păi eu n-am !

(*Floarea intră.*)

NAIE (*către Floarea*) : Ia peria și perie-mi bine sacoul !

FLOAREA : Da, domnule Naie !

ION : Copiii !... (*Zimbește trist.*) Dar nu se poate, domnule Naie, nu se poate ! Glumești ! Coconiță, ești femeie, ești suflet mai blînd, fie-ți dumitale milă de copiii mei !... am patru copii... patru !... Și sînt frumoși și nu-s proști ca mine ! Să-i vezi !... au părul galben, sînt slabi, dar au ochi vii, sînt ascultători, blînzi și cuminiți... Domnule Naie !... uită-te...

NAIE : Floareo, vezi să nu fie lipsă vrun nasture.

ION : Coconiță, dacă nu mi-ți da locuri, unde să mă duc ?... Eu nu pot să plec... Mi-e drag pămîntul ăsta !... Nu rîdeți de jalea mea... Înțelegeți-o că e omenească, e adîncă, e neprefăcută !... (*Plimbă ochii de la unul la altul.*) Nevasta mi-e bolnavă, coconiță, domnule Naie, de durerea ei de piept !... Eu nu pot să mă duc, sînt sărac și prost, și n-am ce face la copiii... Să mă credeți !... Pot să mor, dar mor aici, lângă vatra mea, unde m-a crescut mama și unde a murit și ea și tata... Aici sînt ai mei, aici... nu în altă parte !... Primăvara cînd ar cu plugul și văd ieșind

aburi de pe brazde, mi se pare că aburii aceia sînt sufletele mamei, tatii, ai copiilor mei morți, ai fraților și rudelor mele... Singur să fiu, nu mă simt străin aici, căci în brazdele negre ce le ar, mi se pare că văd pe tot neamul meu... Cum să plec?...

NAIE : Ei, ai terminat ?

ION (*către Profirița*) : Nici dumneavoastră n-aveți milă ?

PROFIRIȚA : De, mă, Ioane !

NAIE : V-ați înmulțit mă !... 15—20 de însurați pe an ;
15—20 de noi cerșetori de pămînt pe fiecare an. Pămîntul același, voi alții, mai mulți...

SCENA III

(*Se aud tropoituri. Profirița se uită.*)

PROFIRIȚA : Nu intra neșters, Tureacă, că te bat cu mătura în cap... Șterge-te bine.

TUREATCĂ : Las, conită, că știu eu reglementu...

NAIE : Ei, ai terminat, Ioane, că mă duc la gară acum, să aduc pe boieru ?

ION : Păi ce să termin, domnule Naie, că mă vait de ce nu mă ia Dumnezeu, să pui cruce grijilor și capăt nevoilor !

PROFIRIȚA : Lasă, mă Ioane, uite vine boierul, să vii și tu să-l rogi, și poate s-o întoarce... o vrea să dea pămînt și la pălmași...

TUREATCĂ : Sărut mîna, domnule Naie !... Sărut mîna, conită !...

PROFIRIȚA : Te-ai șters bine ?

TUREATCĂ : Lună, conită...

ION : Să vă ducă Dumnezeu pă bine... Parcă-mi mai derăți suflet... Să vă trăiască Dumnezeu !

NAIE : Gata, Ioane, trăsura ?

TUREATCĂ : Gata, domnule Naie... Vizitiul stă pe capră la poartă...

ION : Uite, luați astea, vă rog... și... zău, fie-vă milă... puneți o vorbă bună și pentru mine, că am copii...

TUREATCĂ : Ce e, Ioane ? Locuri, mă ?

ION : Locuri, frati-meu !

(*Profirița îi ia oala și pleacă.*)

TUREATCĂ : Nu e așa domnule Naie, el nu ia locuri fiindcă e pălmaș ?...

NAIE : Nu ia, firește !

ION : Acuși... dumnezeu cu noi ! Fie vorba lui...

NAIE (*în vreme ce Turească șoptește lui Ion*) : Floarea, ține haina să mă îmbrac.

TUREATCĂ (*șoptind*) : Ai câte o piesă de pogon, câte cinci franci ?

(*Floarea ține haina să se îmbrace Naie.*)

ION : Ioc !

TUREATCĂ : Atunci *canți* locuri ! Fă rost de bani, că de unt, sînt sătui. Bani vrea domnu Naie !...

NAIE : Ei, acum, Ioane, pleacă... Să vii dacă vrei, cînd vine boieru... Diseară, ori și azi de zi... Da eu zic că degeaba...

ION : Domnule Naie !...

NAIE : Eu zic, dar nu știu... Tu du-te... Așa să faci... Hai, du-te... Tu, Turească, pleacă îndărăt la curte și pune argații să facă curățenie pe de rînd... Haide ieși...

ION : Sărut mîna, domnule Naie. (*Iese.*)

NAIE : Bună ziua !... Ieși, Turească...

TUREATCĂ : Ies, domnule Naie. (*Iese.*)

NAIE : Pleacă și tu, Floarea.

FLOAREA : Da, domnule Naie. (*Iese.*)

NAIE : Profirițo !... N-auzi, Profirițo !...

FLOAREA (*de afară*) : Coniță !...

PROFIRIȚA : Ei ce ?

NAIE : Vin încoaci, mă duc la gară...

PROFIRIȚA (*intrînd*) : Și du-te, Naie, ce vrei de la mine...

NAIE : Profirițo !... Eu țin la tine !...

PROFIRIȚA : Ei...

NAIE : Te uiți tu ici ?

PROFIRIȚA : Ce e, Naie ?

NAIE : Tu mă înțelegi !...

PROFIRIȚA : Iaca na !... Ce vrei ?...

NAIE : Ah !... Vezi, bagă de seamă, ține și la mine, frate !... Că de e boier, e boier pã moșia lui, dar... boier pã moșia mea nu-l primesc... Scurt !...

PROFIRIȚA : Hă, hă, hă !... Naie, Naie !...
NAIE : Eu nu rîz !...
PROFIRIȚA : Nu, Naie !...
NAIE : Să nu mă faci să turbez !... El plătește ca să-l
slujesc, nu ca să-i rîzi tu... Scurt...
PROFIRIȚA : Scurt Naie, scurt !... Știu asta...
NAIE : Că fiincă are moșie e mai ceva ca mine, da în-
colo tot om... și de...
PROFIRIȚA : Lasă, lasă, fii pe pace, Naie...
NAIE : Să nu turbez, ți-am spus !...
PROFIRIȚA : Nu, Năică, nu !... (*Îl petrece pînă la ușă.
El iese.*)

SCENA IV

PROFIRIȚA (*ducîndu-se la oglindă*): „Decît o viață
tristă, și-un trai nesuferit, mai bine un glonț de
pușcă și moarte la minut !...“ Vorbă să fie, că nu
m-aș împușca nici moartă ! (*Se uită în oglindă și
își ia diferite poze, apoi strigă.*) Floareo !
VOCEA FLOAREI : Auz,coniță !
PROFIRIȚA : Bagă de seamă, că s-a dus trăsura să ia
pe coconașu... Vezi de tingiri...

S-a dus al meu iubit,
S-a dus, dar astăzi vine
Și iar mi-o vorbi dulce,
Și iar o fi cu mine !...

VOCEA FLOAREI : Hrean scoț, coconiță ?
PROFIRIȚA : Se poate rasol de rață fără hrean ?...
VOCEA LUI TUREATCĂ : Ștergeți-vă bine pă picioare,
mă, că vă omoară coconița.
PROFIRIȚA (*uitîndu-se pe geam*): Ce... Ce ?... Uliu !...
Ștergeți-vă bine, că vine coconașu și găsește mur-
dărie...
MARIN (*intrînd*): Sărut mînușițele, coconiță Profiriță.
PROFIRIȚA : Tu ai fost... afurisitule ?
MARIN : Eu, coniță, eu !... Doar eu îndrăznesc să viu
așa ca la soru-mea !... Și uite, mai am un cîrd după
mine, toți unul și unul de golani, dar buni la

inimă și curăți la suflet... (*Către ceilalți.*) Intrați, mă, că e singură doar coconița noastră, cea bună ca piinea caldă...

NĂSTASE : Sărut mîna.

ISPAS : Să trăiți, conită.

ION : Mai mă-ntorseși și eu, conită, fiindcă-i întilnii în drum...

ȘTEFAN : Săru ...mîna !

PROFIRIȚA : Ei, bine-ați venit sănătoși... bine-ați venit !... (*Se uită la Marin și ride.*) Acuși nu ești mocofan, așa ?

MARIN : Vai de mine, conită, acuși sînt eu, Mărin, cel ce nu-i hain la inimă...

PROFIRIȚA : Ei, ce mi-ați adus ?... Ce-ai adus, afurisitule ?

MARIN : De la noi puțin, de la Dumnezeu mai mult, conită ! Am adus care ce ne-a stat în putere : un-țisor, oușoară, o rățică !... Cît despre mine, v-aduc și o rugăciune mare, să fiți bună și să puneți și pentru noi o vorbă dulce pe lingă coconașu...

PROFIRIȚA : Floareo ! Vin aici.

FLOAREA (*intrînd*) : Să nu se arză ceapa... conită !

PROFIRIȚA : Cum să se arză, nu te smintesc ?... Aide... ia... de la oameni...

NĂSTASE : Eu am adus rața. (*O dă Floarei.*)

ISPAS : Eu nițel unt. (*I-l dă Floarei.*)

ȘTEFAN : Eu unt și ouă. (*Le dă. Rața măcăie și scapă jos.*)

PROFIRIȚA : Nenorocito !... Să nu-ți cază ceva jos...

MARIN : Stăi, neică, să-ți ajut eu ! (*Prinde rața și vorbește către Floarea.*) Hai să le ducem... (*Iese cu Floarea.*)

PROFIRIȚA : Ei, acum spuneți...

(*Țăranii se uită unii la alții.*)

NĂSTASE : Începe tu, Ioane.

ION : Zi tu, frate-meu Ștefane.

ȘTEFAN : Ba mai bine îndrăznește tu, vere Ispas.

ISPAS : Stăi mai bine să vie Marin...

PROFIRIȚA : Ei ce e, ce vreți ?... Spuneți !

NĂSTASE : Coconiță... (*se uită la Ștefan*) spune, mă vere, tu.

ȘTEFAN : De... Spune tu, Ioane... mai bine !

ION : Eu de-abia am spus adineauri...

ISPAS : Zău dacă nu murim,coniță !

ION : Curat că murim.

ȘTEFAN : Și nu ne crede nimeni !

ISPAS : Fiecare se îngrijește numai de el, de toți îi e milă, dar de el i se rupe inima !

NĂSTASE : Asta e de când lumea.

PROFIRIȚA : Ei bine, ce vreți, spuneți odată...

ISPAS : Ait... nu ne întrebați cu repezeală, coniță, că o feștelim de tot...

ION : Marine !

NĂSTASE : Zău, coniță, ce zăbovește Marin cu Floarea ?

PROFIRIȚA (*sare ca arsă și se duce și deschide ușa și strigă*) : Floareo, Marine !...

FLOAREA } (*intr-un glas*) : Porunciți, coniță.
MARIN }

PROFIRIȚA : Vin încoace, Marine.

MARIN (*intrînd*) : Scăpase rața ! (*Rîde.*)

PROFIRIȚA : Iar te faci mocofan ?

MARIN : De, coniță, obraznicul mănîncă praznicul, dar acuși spui drept, scăpase rața... și Floarea învîrtea ceapa să nu se arză !

PROFIRIȚA : Afurisitul !... Ei, acum spune la ce ați venit toți ? La ce mi-ai adus atîți ?

MARIN : Foamea ne-ncîrligă ! Nu e mămăligă ! Am sfîrșit nutrețu și-am ars și cotețu... Lemne n-am de foc și mălai deloc !

ISPAS : Taman așa e, coniță, taman așa cum cîntă el...

MARIN : Uite ce e, coniță... Dumneavoastră ați fost bună cu noi de cînd ați venit aici cu domnu Naie. Domnu Naie, de, ca domnu Naie, e mai așa și mai așa, dar dumneavoastră, zău, ați fost mai bună... Ne-ați vorbit, ne-ați ascultat și boierul a zis și ca dumneavoastră în multe rînduri... Am sfîrșit porumbul ! Luați-l dumneavoastră pe conașu cu vorbuțițe mai dulci și făceți-l să ne dea porumb în datorie, și fie că i l-om plăti mai pe vară în bani, fie că i-om face muncă...

PROFIRIȚA : Dacă mă refuză, Marine ?

MARIN : Pe dumneavoastră ? Nu se poate, coniță ! Pe omul frumos nimeni nu-l refuză. Boierul nostru nu poate să puie jos vorba izvorită din gurița

dumneavoastră. El iubește trandafirii, mai mult ca mine !...

PROFIRIȚA : Șiretule !... Ce șiret !...

MARIN : Zău de nu e așa... Boierul știe ce e frumos, și ce e frumos... i-hiii... e scump tuturilor !...

VOCEA FLOAREI : Foile de dafin când le pui,coniță ?

PROFIRIȚA : Mai târziu.

MARIN : Bine,coniță, Floarea a ajuns fata dumneavoastră ?

PROFIRIȚA : Da, dar ce vrei ?

MARIN : Nimic... dar întrebai... Bietu domn Naie !... N-aveți nici un copil ?...

PROFIRIȚA : Taci, afurisitule, nu fi porc.

MARIN : Tac,coniță, tac !

PROFIRIȚA : Nu ți-e rușine ?

MARIN : Zău, mi-e rușine !

PROFIRIȚA : Pungașule !... (*li rîde.*)

ION : Puneți pentru toți, și pentru mine,coniță, o vorbă bună...

MARIN : Zău,coniță !... Glumă, glumă, dar nevoia-i pe noi : ne trebuie porumb și locuri... Am auzit că la pălmași nu se mai dă locuri ?

PROFIRIȚA : Așa e vorba.

ION : Păcat !

MARIN : Păcat,coniță !... și săracii să moară ?... Vorbiți dumneavoastră pentru toți... Și spuneți-ne când să venim ?...

PROFIRIȚA : (*Zîmbindu-i*) : Afurisitule !... Știi când să veniți ?... Cum sosește, doar îi dați pas să se dezghețe... Că, dacă mănîncă, poate să se culce, și apoi pe seară vin toți rumânii, și la toți nu dă... Eu o să-i vorbesc, cum voi vedea că intrați pe poartă.

MARIN : Prea bine,coniță !... (*Către țărani.*) Ei, vedeți, mă ?... Tot pe lingă coconița... noastră ! Și să n-aveți nici un copil ?... Tii... A mea face cite doi !

PROFIRIȚA : Hait, hait...

MARIN : Păi sărut mîinele !... Ne ducem dar...

PROFIRIȚA : Afurisache !... Umblă sănătos !

ISPAS : Să trăiți !...

NĂSTASE : Să vă dea Dumnezeu sănătate !

ION : Să nu mă uitați, că eu n-am deloc porumb, cocoțiță, și patru copii am...

ȘTEFAN : Dar nici eu n-am porumb... Sărut mîna.

(*Ies toți.*)

PROFIRIȚA : Să veniți sănătoși !... Să veniți sănătoși !...
Săracii !... Afurisitule !...

VOCEA FLOAREI : Să regulez masa în sofragerie, coconiță ?

PROFIRIȚA : Se poate să n-o regulezi ?

(*Tureacă intrînd stă nehotărît.*)

PROFIRIȚA : Ei, ce vrei ?

TUREATCĂ : Am alergat azi ca un cal de poștie... De
aseară de cînd alerg...

PROFIRIȚA : Ei, și ce-mi spui mie ?

TUREATCĂ : Mi-e sete !... Dați-mi trei gologani, că-mi
lasă gura apă...

PROFIRIȚA : Să ceri lui Naie, nu mie... Eu nu mă
amestic.

TUREATCĂ : Zău,coniță, nu mă lăsați, sărut mîna !...
Domnul Naie e arțăgos, ori de cîte ori vine boierul !...
Ce să-i mai cer eu atunci, cînd e în stare să mă bată ?

PROFIRIȚA : Uf !...Na doi bani și ieși.

TUREATCĂ : Sărut mîna ! (*Ia banii.*) Sărut mîna,
trăi-te-ar dumnezeu !

PROFIRIȚA : Dar nu te-mbăta...

TUREATCĂ : Din doi gologani,coniță ?

PROFIRIȚA : Și să nu puți a basamac...

TUREATCĂ : Las pe mine... Mă spăl prin gură cu oțet
și cu apă... (*Iese.*)

PROFIRIȚA : Să vii repede, că e aproape să sosească.

TUREATCĂ : În galop, în galop viu. Îl păzesc din ușa
cîrciumii,coniță !

SCENA V

FLOAREA (*intră gătită cu iie cu flori și foarte curată*) :
Șervete, dați-mi șervete, coconiță.

PROFIRIȚA : (*privind-o mirată*) : Făăăă !... Cu ce te-ai
rumenit așa ?

FLOAREA : Cu nimic,coniță, m-a pripit focu.
 PROFIRIȚA : Și iată cum ți-ai făcut părul !... Bine, fă,
 în loc să gătești mîncare te-ai gătit pe tine ?
 FLOAREA : Ba nu,coniță.
 PROFIRIȚA : Cum nu, cînd vii așa rumenită, cu părul
 dat pe spate, cu fundă roșie în el, cu iie cu flori ?...
 FLOAREA : M-am primenit și eu.
 PROFIRIȚA : Ce primeneală ?... Cum ți-era părul azi-
 dimineață și cum e acum ; cum ți-era cămașa ?...
 FLOAREA : M-am primenit să nu zică boierul că sînt
 nesimțitoare.
 PROFIRIȚA : Ietă, măăă !... Stă de vorbă cu tine co-
 conașul ?... Și chiar dacă ar sta, să nu stai tu...
 Ce-ți pasă ție de ce-o zice el ?... Ei, e, fetiță, fetele
 cinstite nu se fac țîndre și mîndre cînd sînt flă-
 mînde... Tu trebuie să fii încărbunată, iar nu cu iie
 așa strălucitoare...
 FLOAREA : Zău,coniță, era prea neagră fusta și că-
 mașa...
 PROFIRIȚA : Cară-te și te desprimenește... Haidi ! Să
 nu te zărească boierul văpsită așa, că-i vine scîrbă...
 FLOAREA (*tristă*) : Dar nu-s văpsită,coniță, așa-mi sînt
 obrajii...
 PROFIRIȚA : Haide-hade... ieși și te desprimenește...
 (*Floarea iese.*)
 PROFIRIȚA : Ietă... Ietă mocofanca !... Ietă mocofanca !...
 Mă duc și eu să mă gătesc. (*Pleacă.*) Mocofanca !...
 (*Iese.*)

10492

SCENA VI

TUREATCĂ (*Intrînd pe fuga*) : Vine !... Vine conașu,
 coniță !... A... Coniță ! (*Se duce spre ușa unde a
 pierit Profirița.*)

VOCEA PROFIRIȚII : Nu intra ! Nu !... Ce vrei ?

TUREATCĂ : Vine,coniță, vine !... Vine conașu... Să
 nu-l lăsați,coniță, să ne-ntrebe mult... Să-l furați
 dumneavoastră cu vorba în altă parte... Și
 de-o-ntreba de mine, dacă mai beau, să spuneți că
 mi s-a aplecat... că nu mai beau... Vine... l-am

văzut în fundul drumului... Eu, eu unde să stau, coniță?... Eu, eu unde să stau?...

PROFIRIȚA : Să stai la poartă...

TUREATCĂ : Auliu... Mă duc... Mă duc... Dacă o-ntreba cum mă port eu, să spunei că bine... Mă duc, că vine... Ait!... Of!... cînd l-oi mai vedea dus la București... iar... aș zice că am scăpat de-o mare belea! (*Iese.*)

FLOAREA (*intrînd schimbată, dar tot frumoasă*): Șervețele, coniță...

PROFIRIȚA : Te-ai dezgătit?

FLOAREA : Da.

PROFIRIȚA : Roșul din obraji ți l-ai șters?

FLOAREA : Așa-s obrajii mei...

PROFIRIȚA : Fugi... fugi...! Încărbunează-te. (*Iese îmbrăcată altfel.*) Nu ești spălată!?... Ba nu!... Ai du-te, te-ai îngrășat, mocofanco!... Ieși! (*Floarea iese. Profirița se uită în oglindă, pozează, își studiază gesturile. S-aude huruit de trăsură.*)

VOCEA LUI TUREATCĂ : Sărut mîna, conașule!...

(*Profirița iese afară. Pauză*)

SCENA VII

VOCEA PROFIRIȚII : Da, da... poftiți... poftiți!... vă primim cu plăcere...

(*Puțină pauză.*)

PROFIRIȚA (*deschizînd ușa ca să intre coconul Nicu*):
Poftiți... În odăile dumneavoastră se face foc pentru diseară... Nu eram siguri că veniți...

NICU : Nu e nimic... Pot să mă culc și aici.

NAIE : Am dat ordinul să se facă focul la dumneavoastră...

NICU : Foarte bine!... Așaaa!... (*Se dezbracă. Profirița îi ia pălăria și paltonul. Nicu scoate mînușile. Profirița le atîrnă în cuier. Naie oferă un scaun la masa din mijlocul salonului. Tureatcă stă și așteaptă.*)

NICU : Ce vrei tu ?

TUREATCĂ : Sărut mîna... geamantanul îl aduc aici, or
sus ?

NICU : Aici... că am bani în el.

*(Tureacă iese. Nicu se așază pe scaun. Profirița a
venit îndatoritoare pe lîngă el. Nicu își aruncă ochii
prin condica moșiei.)*

PROFIRIȚA : De cînd n-am mai văzut pe coconașul !...
În București o fi primăvară...

NICU : Nu încă... *(Citește în condică.)*

PROFIRIȚA : Dar viorelele și ghiociei s-or fi văzînd de
mult pe stradă ?

NICU : O, da !... Ce s-a mai întîmplat prin comună ?

PROFIRIȚA : Mai nimic.

TUREATCĂ *(intră cu geamantanul și-l pune pe un
scaun)* : S-a măritat Ioana.

NICU : Care ?

TUREATCĂ : Știi !...

NICU *(incrunțîndu-se)* : De unde s-o știu !... Ce-mi pasă.

TUREATCĂ : Știi... aia cu ochii negri... care...

NICU : Curmă prostiile... Vitele sînt sănătoase ?

NAIE : Da, conașule.

TUREATCĂ : Doar un bou... *(Profirița se incrunță la el,
Tureacă își dă o palmă peste gură și tace.)*

PROFIRIȚA : Eu am ghiociei... *(Îi ia dintr-un pahar.)*

NICU : Porcii sînt sănătoși ?

NAIE : Da, conașule.

PROFIRIȚA : Iată-i, i-am păstrat pentru dumneavoastră.

NICU : Pentru mine !?...

PROFIRIȚA : Pentru dumneavoastră.

NICU : Mulțumesc... Mulțumesc !... Moarte în găini a
mai dat ?

TUREATCĂ : Doar paisprezece... *(Își dă cu palma peste
gură, că s-a incrunțat Naie la el.)*

NAIE : Sînt sănătoase toate.

NICU : Tu ce spui, Tureacă ?

TUREATCĂ : Eu, nimic !...

NICU : Păi paisprezece ?

TUREATCĂ : Doar... paisprezece au murit !

NICU *(se uită la Naie. Naie stă cu capul în jos.)*

TUREATCĂ : De... Mie mi-e frică să nu mi se puie la
socoteală că le-am furat... Eu spui drept...

NICU : De ce ascunzi, domnule Naie ?...

PROFIRIȚA : Pentru că nu vreau cîtuși de puțin să vă supărăm, coconașule, înainte de masă... Ce sînt paisprezece găini ?... nimica toată !...

NICU : Bine, așa e, dar nu mă supăr eu... totuși, trebuie să-mi spuneți... Ce e cu boul ?

PROFIRIȚA : Care bou ?

NICU : Turească, boul !...

TUREASCĂ : Bou ?... Boul... cam șchioapătă ăla breazu... mi se pare că are sfirlă d-aia aftoasă...

NICU : Febră aftoasă ?!

PROFIRIȚA : De unde știe el, coconașule ?... S-o fi înțepat în vreun cui și d-aia...

NICU : Păi nu l-a căutat nimeni ?

NAIE : L-am căutat... n-are nimic în picior...

(Profirița s-a încruntat rău la Turească.)

NICU : De ce să nu spui dumneata ce se întîmplă prin curte ?... Lucruri mici, nu e vorbă, dar vreau să le știu...

PROFIRIȚA : Nu vă luați după prostul de Turească, coconașule, că el nu știe să păstreze inima bună a omului... Ieși afar, mă !

NICU : Nu, stai aici, Turească.

TUREASCĂ : Zău, conică, mi-era frică că mă bănuiește boierul ca pentru curcani atunci... Vin hoții, lupii... vulpile, dracu știe, și fură trei curcani. Ba că nu, că eu i-am furat : să-i plătesc. Nu eu !... Ba tu... Că tu trebuia să-i păzești... Și am plătit trei curcani, cu 30 de lei ? I-am plătit, și-ncai n-am mîncat și eu un hartan din ei !...

NICU : La pătule a mai spart cineva ?

PROFIRIȚA : Spui eu, că nimeni... Facem control me-reu. Apropo... uite domnu Jianu Mîrlan, jandar-mul nostru, a venit să vă roage ceva... Îl puteți întreba și pă el dacă nu merge comuna strună...

NICU : Ei, ce vrea ?

PROFIRIȚA : Cu înfățișarea de la 15 martie... Hoții ăia l-au dat în judecată, că de ce i-a bătut și le-a pus ouă coapte sub subțiori... să-i frigă... Și doar sin-guri au declarat cum au spart pătulul... Uite-l, aș-teaptă afară...

NICU : Să între.

(Turească iese să-l cheme.)

SCENA VIII

JANDARMUL (*intră, salută militărește și stă smirună*):
Trăiți !

NICU : Bună ziua, domnule !... Ei, ce dorești dumneata ?

JANDARMUL : Trăiți, conașule, la 15 curent am înfățișarea la curtea de apel, cu hoții ce-a spart pătulul dumneavoastră... Ca să declare faptul, am făcut nițică instrucție cu ei, nițică numai, că altfel, ți-neau morțiș că n-au spart ei. Porumbul ce l-am găsit la ei, spunea că este al lor, deși semăna cu al dumneavoastră. Hoții spuneau că și dacă samănă nu e nimic, că e crescut tot pă moșia dumneavoastră... Vă rog să-mi dați o scrisoare către cei în drept, ca să nu asculte palavrili hoților, că eu mi-am făcut datoria... Și apoi, să-i auziți cum se laudă !... Zice că au să mă facă ei pe mine... Da și eu le-am spus : gardul cu proptele nu cade, mă !...

NICU (*l-a ascultat zîmbind, și scoate din buzunar două cărți de vizită și scrie pe ele*).

JANDARMUL : Eu mi-am făcut sirvicium... care... care garantează pacea și averea cetățenilor !... Și nu se cade, conașule, ca hoții să fie crezuți, și oamenii cinstiți deloc... Domnul căpitan ține la mine de pe cînd era locotinent, și acum iese la pensie, dar tot ține la mine... Hoții, ăia sînt, cu bună seamă... Și ei au spus atunci !... Și apoi altceva, dacă mă rămîne, conașule, zice că are... să... pretinză porumbul ce l-am confiscat... și l-a luat domnu Naie... Patruzeci de tîrne... Și e și paguba dumneavoastră !...

NICU : Lasă, lasă... Uite, pe asta o dai ăstuia... N-al să defaci plicul. P-asta, cauți avocatul și i-o dai... Îl rog să te apere gratis, fiindcă ești sărac... Acuși,, bună ziua.

JANDARMUL : Să trăiți, conașule !... Știam eu că vîntul nu dă jos gardul cu proptele !...

NICU : Na, na... dă-i și 5 lei. (*Naie ia banii și îi dă la ușă.*) Să-mi iei seama de pătule din cînd în cînd.

JANDARMUL : Da, conașule... orînduiesc post de pază și se schimbă ca la cazarmă... Fac totul !... Să trăiți !
(Iese.)

TUREATCĂ : Nu mai fură nimeni, conașule, dă cînd a luat porumbul ălora : nu mai pișcă nimeni, de teamă că nu se știe p-al cui îl confiscă primăria și-l dă dumneavoastră.

SCENA IX

PRIMARUL : Avem voie ?!

NOTARUL : Salutăm pe coconașul !...

NICU : Bună ziua !... Bună ziua... Intrați !...

PRIMARUL : Sărutăm miinele...

PROFIRIȚA : Domnul primar... bine ai venit !...

NAIE : Bună ziua, domnule notar...

PRIMARUL : Am venit să vă întrebăm de sănătate.

Ce mai face coconașul nostru ?

NOTARUL : Auzisem de un scaun de deputat...

NICU : Sînt sănătos !... Cît despre deputăție, sper că la prima vacanță voi fi desemnat eu...

NOTARUL : Poate dă Dumnezeu de moare vreun deputat...

NICU : Moare, ori e numit într-altă funcție !... Ei, voi cum o mai duceți ?

NOTARUL : Greu, conașule, greu de tot !... Nu s-ajunge leafa... Șaizeci de lei pe lună, și un suprefect, ori un rivizor comunal în spinare !...

PRIMARUL : Și zău... uite... pretinde, coconașule, pretinde... Le-ați schimbat numele dar năravu ba !... Cer ovăz de cai, fîn, paie... ba, să-l împrumut și cu parale !... L-am împrumutat, dar banii nu mi i-a mai dat...

PROFIRIȚA : Dacă vrei să fii mare în sat... de...

NAIE : Darea trece marea !...

NOTARUL : Bine, primarul să dea, că are de unde, dar un pîrlit de logofăt ca mine de unde ?... „De n-am plocon de unt și ouă, nu sînt slujbaș de vremea nouă !... Dacă-i duc vreo zece pui, slujbaș bun ca mine nu-i !...“

NICU : Aşa a fost de cînd lumea, domnule notar... peştile cel mai mare înghite pe cel mai mic... A bătut vîntul de cînd pămîntul, şi o să bată cît o fi pămîntul...

NOTARUL : Să bată, să-nghiţă, dar nu pă mine... Ce, tocmai pă mine, p-altu nu găseşte ?...

PRIMARUL : Eu aş zice că s-ar putea îndrepta multe la noi... Dacă m-ar face cineva pe mine dipotat, apoi aş şti eu ce lege să fac...

PROFIRIȚA : Fugi d-acolo, primarule, că ți-ar veni ameţeală !...

NICU (*rizînd*) : Asta e sigur...

PRIMARUL : Păi să vedeţi, conaşule, prestaţia s-a luat... Unde se mai pune acum ocaua de rachiu în vîrfu grămezii de piatră, ca să fie luată în primire, cînd era ceva mai mică ?... Da axizul unde mai e ? Băga circiumarul o sută de vedre în circiumă şi treceau treizeci la axiz şi beam şi mîncam în toate zilele, ca de la mine... Ei, ce trai era odată !... Acum primarul e cum era vătăşelul atunci !...

NOTARUL : Dar munca s-a însutit, coconaşule ! Logofătul de sat de odinioară ţinea arhiva într-o tîrnă !... Acum am corespondenţă cu opt ministere, cu 32 prefecturi, cu inspectori, cu rigimentele, cu armata ; cu casierii, cu controlorii, cu perceptorii ; cu popii, proistoşii, potropopii şi mitropoliţii !... Cu profesii, revizorii ; cu banca, casa centrală ; cu judicătoria, tribunalu şi procuroru. Cu regia, cu agenţii ei, cu jandarmeria, cu statistica... fac resesămîntu, starea civilă, judecătoria comunală, poşta, telefonul... M-a înnebunit... Hîrca, hîrca, pe hîrtie, pentru ce ?... doar dracu ştie !... că lumea în loc să meargă mai bine, merge mai rău !...

PRIMARUL : Sătenii, e vai de mama lor !... Noi, slujbaşii, parcă măcinăm vîntul şi batem apa în pioă, nimic nu iese bun pentru mulţime... Şi zău dacă nu muncim în slujbele noastre, dar roadele nu se văd... flori cari nu rodesc !...

NOTARUL : Centralizarea e o prostie !...

PRIMARUL : Şi că nu se cadastrează pămîntul rural, o nenorocire !...

NOTARUL : Va trebui ca dumneavoastră, cînd veţi ajunge deputat, să faceţi astea toate...

NICU : Cind voi ajunge, da... De mult le am și eu în gînd.

PROFIRIȚA : Ce mai deputat are să fie coconașul nostru !

PRIMARUL : Să-i ajute dumnezeu !

PRIFIRIȚA : Uite, un cîrd de țărani... coconașule... așteaptă în bătătură...

NICU : Ce vor ?

PROFIRIȚA : Știu eu.

NICU : Să vie după-masă.

PROFIRIȚA : Ba aia-i vorbă, după-masă coconașul să tragă un somn fără grije... Să-i primească acum, să scape de ei...

NICU : Să vie.

(Tureatcă iese și strigă.)

TUREATCĂ : Ștergeți-vă bine pe picioare, mă...

VOCI : Știm noi lecția asta...

SCENA X

(Marin Tunsu intră urmat de Ion, Năstase, Ispas, Ștefan, baba Rada, Oneață și Stanca, văduva. Se aliniază toți și zic aproape pe rînd : „Sărut mina, coconașule !“)

NICU : Bine-ați venit sănătoși !... Bine-ați venit sănătoși !... Bună ziua !... *(Acestea se zic între sărut mina al țăranilor. După ce ei se potolesc, Nicu îi privește și începe vorba.)* Ei, om fi scăpat de iarnă ?

MARIN : S-a dus ! S-a dus, coconașule !

NICU : Mai stați, mai stați, domnilor !... Domnule Naie, dă-le scaune să mai stea și autoritățile noastre...

NAIE *(dîndu-le scaune, cam lângă sobă)* : Stați, domnilor, stați !

PRIMARUL : Mulțumim !

NOTARUL : Lasă, că am tot șezut.

NAIE : Stai.

NOTARUL : Mulțumesc.

NICU : Ei, altceva ?

ONEAȚĂ : P-aici !... Am auzit că veniți... și de...

MARIN : Multe ne trebuie și nouă, că pînă ne-am văzut aici ne speriasem de cap...

NAIE : Hîm.. Hîm !...

ION : Grijă de lemne, de porumb și de cîte și mai cîte...

NĂSTASE : Nutreț nu, lemne nu, porumb nu, bani nu...

Ceva ce-ți zbirlește părul în cap !

NAIE : Hă, hîi ! *(Face semne de înțeles cu boierul. Țăranii mai tac, pricep și ei ceva, dar iar încep.)*

ISPAS : Ne-am îndatorat pe de rînd și acum nu știm cui să ne mai vindem !

NICU : Rău !

MARIN : Rău, că-i rău... Primarul, uite-l ici, ne-a vîndut porumbul cu cinci franci banița și cu dobîndă de 50 de bani la banița pe lună ! Și să-i facem muncă...

PRIMARUL : Asta-i negustorie !

ONEAȚĂ : Negustorie o fi, dar de...

NĂSTASE : Eu mă vait că nu ne mai dă... D-aia, coconașule, am venit la dumneavoastră să ne dați porumb, că nu mai avem, și o să ți-l plătim apăi, ori în bani mai pe la jumătatea verii, ori în muncă...

ION : Numai să ne dați, că ne vine nebuneală, cînd copiii cer : „turtă, turtă, mămițicule !“ Eu mai am și nevasta bolnavă de piept, și am și patru copii... Mi se cer multe, dar n-am de nici unele...

NICU : De, mă Ioane, dacă n-ai, nu sînt eu de vină, ci numai tu singur.

ION : Așa e... dar de... dumneavoastră aveți... dați-ne și nouă porumb, că la dumneavoastră sîntem... Toți îndurăm foamea. Vaca îmi zbiară de foame și credi-mă, coconașule, și cîinele urlă a pustiu !... Îmi vine să iau cîmpii de durere, de necaz, de cîte sînt pe mine !...

NICU : Simți tu, mă ?... simți tu ?... *(Ride.)* Adică să fiți voi în stare să simțiți ?...

STANCA : O, coconașule, rău crezi despre noi !... Apăi vaca, de e vacă, și cînd îi iei vițelul mugește de ți se face milă și-i curg lacrimi !... Dar noi, oamenii ?... Adică de... dumneavoastră ne socotiți boi și ne puneți după ceafă greutăți, că nu simțim, că nu gîndim, că mai știu eu ce...

NICU : Bravo, Stanco !

NĂSTASE : Așa, coconașule... dați-ne porumb.

BABA RADA : Și mie, coconașule, că sînt mătușe văduvă și umblu să mor de foame între pereții casei !... Primarul, uite, primarul, chiaburul satului,

- ce-l pun săracii primar de frică, mie n-a vrut să-mi dea porumb... Auzi, că nu mai pot să-i muncesc, și mor ca mine și rămîne păgubaș !...
- PRIMARUL (*se scoală de pe scaun*) : Apoi așa e, coco-nașule, e bătrînă și nu mai poate munci, iar eu ce dator sînt să-i dau porumb ?...
- BABA RADA : Bine, dator nu ești, dar să mor ?
- NAIE : Cine te oprește ?
- PROFIRIȚA : Ți-e destul !
- BABA RADA : Adică eu să mor ?...
- NOTARUL : Am o foaie albă în registrul de morți, ce o păstrez pentru dumneata !...
- BABA RADA : Adică eu ?... Coconașule, așa ?...
- NICU : Neputincioșii, ce să mai aștepte, babo ?...
- NAIE : Învierea morților !...
- BABA RADA : Să mor ? !... Așa !... Păi de, la urma urmelor aș muri, că ispravă mare să trăiesc nu e... dar, dacă nu vine moartea ?...
- NAIE : Fii pă pace, să nu-ți dea nimeni mălai, să vezi nu mori !
- BABA RADA : Atunci trageți-mi cu parul în cap și ne isprăviți !... Dacă neputincioși nu trebuie pe lume !
- ION : Și nouă ăstora cari înfometăm...
- NICU (*răspunde nervos*) : Agasanți !... Supărători !... Vedeti ?... D-aia n-are ursul coadă... Voi, să vă faceți omul cît v-o face, tot nemulțumiți... Tot cu vaitături de babe tulnicite... (*Țăranii rămîn mirați.*) Da !... Cheltuiește statul milioane pentru voi și degeaba !... Binefacerea nu se-ntîlnește niciodată cu recunoștința.
- PRIMARUL : Așa e !
- NICU : Vă trimete statul atîți slujbași, ca să vă povățuiască cum să trăiți mai bine, și geaba... Spune, domnule notar, cîți slujbași sînt ocupați numai pentru ei...
- NOTARUL : Ei hee... da cine le mai dă de căpătîi...
- NICU : Doctori, agenți sanitari, moașe, jandarmi, primari, notari, secretari, revizori comunali, prefecți, învățători, popi, ingineri, și cîți și cîți... Și mulțumire nu e !... Toți cu gînd să ceară de la boier !... Cereți de la slujbași, nu de la boier !
- STANCA : Păi dacă sînt slujbași, ce credeți că sînt ai noștri ?... Sînt ai lor și pentru ei sînt. Da, cocona-

șule !... Agentul sanitar cîți pui nu mănîncă de la săraci... Și toți, ce mai zic...

BABA RADA : Așa e ! Dacă eu...

NICU : Tăceți ! Ce vreți de la mine ?

(Marin se uită rugător la Profirița.)

PROFIRIȚA : Vor porumb, coconașule... Și ar fi bine să le dați !...

ION : Locuri de pus porumb și porumb, coconașule !...

NAIE : I-am spus lu jupîn Ion că pâlmașilor nu le mai dăm locuri... N-ar putea să le muncească... La femeile văduve cari n-au vite, asemenea... Și i-am dat un sfat lu jupîn Ion, cum îl dau tutulor : să plece după muncă în altă parte ; cum pleacă italienii, grecii, nemții și atîtea neamuri.

NICU : Foarte bine !

PRIMARUL : Adevărat că-i bine.

NAIE : Și nu m-a-nțeles... Pămînt și pămînt, parcă n-or să se facă ei destul pămînt ?

ION : Domnule Naie !...

NAIE : Da, Ioane, ți-am spus. Ai copii, spui că patru, dă-i la meserie.

ION : Goi, desculți și proști, îi primește cineva la meserie ?

NICU : Dă-i la școală întii...

ION : Pe ce să-nvețe și cum ?... Nu încălțăminte, nu îmbrăcăminte, nu cărți de școală... Hrăniți prost, cu terci și varză acră, ce carte să se mai lipească de sufletul lor ? Eu, eu, mare, și tot n-aș ști să umblu din fabrică în fabrică ! Ei, dar cine să înțeleagă astea, dumneavoastră ? Sătulul nu crede flămîndului !... Dumneavoastră vă supărați numai că ne auziți vătîndu-ne cîteodată, nu încă să vedeți cu ochii traiul negru și amărit ce-l ducem noi cu tot neamul nostru, în fundul chiliilor dărăpănate și sărace !...

STANCA : Da ! Rînduri-rînduri murim neînțeleși de ni-meni, și cu ponosul că sîntem hoți, cerșetori, bețiivi și leneși... Nimic nu mai vedeți bun în sufletele noastre !

NĂSTASE : Așa e !

ISPAS : Și cum să mai fie bun ? Cînd, pe copilașul mic, de cînd se plămădește în mă-sa îl ia în primire să-

răcia și moartea... Mama lui trudită n-are ce mînca ;
dacă naște, cu greu mai are țîță... Îl îndoapă cu
terci ! Îl crește mare în burtă, cu oasele subțiri și
strîmbe... un pocit ! Și de la astfel de pocitanii să
cereți minte și carte !

BABA RADA : Pe vremea mea nu era ca azi, atîți logo-
feți, și lumea trăia...

STANCA : Chiar domnul Naie, coconașule, cere bani ca
să ne dea locuri.

PROFIRIȚA : Ce domnu Naie, scroafo ! Ce ? Ce domnu
Naie ? Nu ți-e rușine ?

STANCA : Cucoană ! lasă-mă să-mi spui focu !

PROFIRIȚA : Nu ți-e rușine ? ieși afară, scroafo !

STANCA : Ei !

ONEAȚĂ : Stăncuțo !... taci !

ION : Taci !

MARIN : Ai răbdare !

NĂSTASE : Mai încet !

SCENA XI

DUMITRU (*intră desculț, în izmene peticite, cu cămașa
murdară, cu capul gol, negru, cămașa fără mînici,
mîinile negre și plesnite, privirea cînd speriată, cînd
blîndă*) : Noroc !... Noroc !... Noroc !...

ONEAȚĂ : Hiii ! Dumitre, taci din gură...

NAIE : Nebunul !

NICU : Dați-l afară !...

DUMITRU : Ieși tu afară !...

ONEAȚĂ : Of !... (*Îl apucă, dar Dumitru îi scapă și se
urcă pe un scaun.*) A fost odată, a fost un soare,
ce îndrăgise lumea !...

(*Nicu, Naie, Profirița se retrag fricoși. Primarul sare au-
toritar cu notarul. Țăranii ocolesc pe Dumitru.*)

NICU : Legați-l, oameni buni.

NAIE : Unde e jandarmul ?...

STANCA : Să vă păzească de nebuni !...

MARIN : Nu, că nu face rău, nu e furios...

NICU : Dar totuși...

ONEAȚĂ : Ai cu mine, Dumitre, cu mine, frati-tău
Oneață !...

DUMITRU : Cu tine ? Cu tine ? Cu tine... merg *(Ies
amîndoi.)*

NOTARUL : Dacă nu l-oți lega, să știți că infund arestul
cu voi toți !...

NICU : Ei, acuma terminați, ce vreți ?

MARIN : Am spus, coconașule... porumb.

PROFIRIȚA : Masa e pusă...

NICU : Porumbul nu-l vînz. E moină ; de l-oi bate, se
strică, și apoi, nu e preț...

STANCA : Dar locuri ?

NICU : Locuri o să vă dea domnu Naie.

STANCA : Nu ne lăsa pe mîna lu domnul Naie !... Domnu
Naie nu ne-nțelege ; domnu Naie...

PROFIRIȚA : Ce domnu Naie !... Ce domnu Naie, fa !?...
(Se duce la ea înfiptă.)

STANCA : Cocoană !

PROFIRIȚA : Vii în casa mea să ocărăști ?...

NOTARUL : Stanco !...

STANCA : Dămnule notar, mie îmi trebuie locuri că sînt
femeie văduvă și am copii... Nu pot să mă duc la
turci să cer locuri...

BABA RADA : Așa e, coconașule !... Nu fiți rău... Adu-
ceți-vă aminte că mama dumneavoastră, coconița
Elena, cînd erați numai atît, și erați bolnăvior, tri-
metea la mine și veneam, vă trăgeam pe oase, vă
descîntam și vă făceați sănătos... Și acuşic, mare
și puternic, să lăsați să moară baba Rada ?...

ION : Ne trebuie locuri, coconașule...

STANCA : Și eu zic să ne scrii dumneata, nu domnu
Naie !

PROFIRIȚA : Iar domnu Naie !... Da ieși afar d-aci, fa !

STANCA : Cocoană !... Eu am copii, nu boldei ca dum-
neata !...

PROFIRIȚA : Și iată cum zbiară !... *(Ii dă brînci.)*

STANCA : Cocoană !... Boierule !... Domnu Naie cere
cinci franci de pogon, cere unt și ouă... Și nu-mi
dă locuri, că eu n-am bani !... Fugi, stîrpitură !...
(Dă brînci Profîriței.)

(Notarul, primarul și Naie au sărit și au prins pe Stanca.)

NAIE : Dai în nevasta mea ?

STANCA : Hoților !
PRIMARUL : La arest !...
NOTARUL : La arest !...
NĂSTASE : Stanco !...
MARIN : Stăncuși !...
NOTARUL : La arest !...
STANCA : Băgați-mă !... Dar ce vreți voi să fac eu ?...
Să fur ? Să mă vînd roabă ?... Ce vreți ?...
NICU : Dați-o afară !...
PRIMARUL : Hai cu ea la arest !...
NOTARUL : S-o-nvețe minte jandarmul !...
NAIE : La arest !...
MARIN : Stăncuțo !... Haide că merg și eu ! Ai inimă,
ai inimă !... Hai cu mine !... (*O scot afară.*)
ION : Dar noi ?...

Cortina

ACTUL II

Sărăcăcioasa locuință a lui Ion Găvan. Paturi cu scîndurile goale. O icoană. O sobă cu mașină mică. O lăcră fără capac. Niște zăblaie trențuite și perne de paie...

SCENA I

ION : Îmi făcu și rușinea asta !... Mi-o făcu ! (*Se ține cu mîna de falcă.*)
LIXANDRA : Ce-ai pățit... de ce ți-e obrazul plesnit ?...
ION (*se uită lung la ea*) : Lixandro !... Nu știu încotro mă împing ăștia pe mine !...
LIXANDRA : Cine ?
ION : Lupii ăștia !... Nu m-a bătut domnu Naie !?
LIXANDRA : Pentru ce ?
ION : Ei !... Că de ce au rămas spice pe urmă și că de ce am luat și vaca cu noi pe miriște... „Dar n-avea cine vedea de ea... Nevasta a fost cu mine... Copiii

cu noi... și apoi ce mare lucru să iau o vacă cu mine?“... „S-o învoiești, hoțule ! nu să intri în moșia boierului ca într-un codru !“ „Da plătesc, domnule Naie !“ „Lasă că de plată n-o să scapi, hoțule : ierbăritu îndoit ți-l pui, dar e vorba ce-ai cătat fără să te învoiești ?“ El una, eu alta, îmi trage o înjurătură și mă ia și la bătaie... M-a trîntit jos și m-a scăpat frati-tău : Marin Tunsu și Ștefan Trocea. Dar au căpătat și ei cîte-o scatoalcă... Și uite, asta mi-a făcut, de față cu toți sătenii...

LIXANDRA : Te doare rău pe undeva ?

ION : Nu mă mai doare... dar rușinea !...

SCENA II

(MARIN TUNSU, ȘTEFAN TROCEA, BABA RADA)

MARIN : Noroc, nea Ioane !... Noroc, cumnate... (*Rîde ; Ion se uită lung și trist.*)

ȘTEFAN : Mă vere, mă !...

MARIN : Ce stai așa, nea Ioane ?... Mă cumnățele !... ai pus la inimă cele cîteva palme ?...

ION : Vezi bine.

MARIN : Ha, ha, ha !... Da nu le băga în seamă, nea Ioane ! Mie nu mi-a dat o palmă cînd am sărit să te scap ? Și eu am început să rîz și i-am spus : „Cu un fleac așa, nu mă întăriți pe mine !...“

ȘTEFAN : Ba mie îmi venea să-i dau un brînci !...

MARIN : Zău, nea Ioane, spui drept că nu m-a supărat palma lui... Mi se părea fapta unui copilaș ce cu o nuielușă zice că bate pe tat-său... Să fi dat 10—15 palme, poate m-ar fi adus în stare să-i cîrlesc și eu o scatoalcă : dar așa ?...

ION : Mă Marine, tu rîzi, dar nu e rușine, mă ?

LIXANDRA : Ce rușine, cînd ați mîncat bătaie trei ?

MARIN : Ba cinci, că mai nainte au mîncat Onață și cu Petre... Și apoi, lele Lixandro, duminica, cînd se duc oamenii să le scrie munca din cursul săptămîinii, cam așa se întîmplă. Caută să firească din

muncă și cei cari nu se prea lasă, o cam iau la ceafă...

ȘTEFAN : Asta e asta... Petre și Onață au fost altoiți din pricină că au măsurat locurile date de secere, și spuneau că au găsit 32 de prăjini la pogon, iar nu 24 cît s-a pomenit pogonul.

ION : Și-ale mele tot așa sînt, dar n-am mai pretins, dacă am văzut pățul lui Petre... Credeam c-oi scăpa.

MARIN (*il bate pe spate*) : Nu e nimic, nea Ioane, nu e nimic !... Uită usturimea asta... Așa merge : 32 prăjini pogonul de secere, iar cel dat de porumb numai de 18 prăjini.

BABA RADA : Bună ziua, măicuță.

LIXANDRA : Bună ziua, babă Rado...

MARIN : Bună ziua, măiculiță !

BABA RADA : Ce am auzit, că te-a bătut rău domnul Naie ?

ION : Nu m-a bătut rău...

MARIN : L-a bătut bine !

BABA RADA : Auliu !... Nu l-ar mai răbda Maica Domnului de lup ; păi după o săptămînă de muncă, duminica, bătaie îți trebuia, maică ?

ION : De...

MARIN : Lasă, mamă Radă, nu mai întărita omul...

ȘTEFAN : Ba e așa, Marine... Adică cum ? Îi muncesc toată săptămîna și duminica, în loc de rachi, sau numai cîte o vorbă bună, palme și înjurături !?...

BABA RADA : Nu l-ar mai răbda Maica Domnului să-l rabde... Păi ăsta-i hoțu... Boierul fluieră în tîgvă, umblă după fete și după petreceri și a lăsat moșia în seama ăstuia, din pricina Profiriții lui.

MARIN : Mamă Radă, Profirița nu-i vinovată nimic. E femeie frumoasă și are drept.

LIXANDRA : Ce drept are, Marine, ce drept ?

MARIN : Lea Lixandro, omului frumos trebuie să i se îngăduie toate dragostile din lume... Și știi de ce ?... Ca să se prăsească numai lume frumoasă pe pămînt !... Eu zic că e păcat de cocoana Profirița că nu face copii... O fi stricînd și Naie !...

ION : Apoi tu așa ești, unde vezi o femeie frumoasă, numaidecît o întrebî de are copii... și, dacă n-are, spui : „Păcat ! Eu am opt copii în viață și patru

lepădați... Dumneata ai putea face copii frumoși, tot ca ai mei !“

MARIN : Păi asta nu-i rău, nea Ioane !... E păcat, na !... Când te uiți la ceva frumos, mai cu seamă la una frumoasă, căruia nu-i găsești cusur oricît de mult i l-ai căuta, atunci zici : „Uite dovada că dumnezeu este și că proști și zăpăciți sînt toți ăia cari spun că nu e dumnezeu !“... Eu cînd văd cîte o frumusețe nouă, parcă mă priponesc de ea... Aș vrea să fie a mea !...

LIXANDRA : Dar dacă Maria ta ar face și ea ca tine ?

MARIN : Maria mea ? Da unde găsește ea alt mărgăritar mai ceva decît mine ? (*Toți rîd.*) Adică nu e așa ?... Păi uite... urît nu sînt ! prost nu ! Mintos, nevoie mare !...

ION : Da luași o palmă...

MARIN : Adică n-aș fi fost în stare să i-o întorc cu dobindă ? Aida de... uite, fac rămășag cu oricare din boieri, nu din tărițe d-astea de logofeți, că primesc lupta cu oricine din ei... Cu doi și trei odată... Da luptă dreaptă și înțeleaptă... Eu zic că atunci cînd oi înfige miinele în ei și le-oi striga : „și de briu și de curea, vă țineți că ia ! ia ! ia !“ și mi i-aș răbufni de pămînt, m-ar ține minte multă vreme.

ȘTEFAN (*rîzînd*) : Ce să-i faci lui Marin, așa l-a făcut mă-sa, vesel și bun de glume.

MARIN : „Într-un răvărsat de zori, m-a născut maica din flori !... Fie sfîntă c-a iubit, și-așa om m-a potrivit !“

BABA RADA : Așa era și mă-sa — dumnezeu s-o ierte — frumoasă ; îi plăcea să cînte și o știți și voi, se bătea cu oamenii ca voinicii... Ei îi samănă doar Stanca...

LIXANDRA : Adică eu nu samăn mării ?

BABA RADA : Sameni, dar tu ești bolnăvioară, tu fugi de pricini, tu nu rîzi, tu nu cînti...

LIXANDRA : Eeee !... N-am fost sortită să pot rîde !... Mi-a plăcut să cînt, dar n-am putut de lacrimi !... Cui îi plac florile mai mult decît mie ?... Dar dacă văz în juru-mi durere, sărăcie, și mă ține pieptul de nu pot să dorm, cum să pot cînta ?...

MARIN : Altă vorbă, altă vorbă !... Astea nu-s bune...
Mamă Radă, altceva...

BABA RADA : Uite ce... Lixandrino maică... am fost
prin tot satul după... mălai... Nu mi-au dat... Dă-m
dumneata barim o strachină de mălai... și ți-o dau
cînd oi putea...

LIXANDRA : Aoleo... mamă Radă, zău dacă am... Nici
eu n-am mălai... Azi de prînz a fost cel din urmă
praf... De astă-seară, nu știu ce-oi face...

BABA RADA : Auliu !... Și n-ai deloc... deloc... o stră-
chioară numai ?...

LIXANDRA : Zău de am ! Crede-mă ! Ți-aș da, că știu
ce rău este nemîncat, și ce rău cînd nu-ți dă ni-
meni...

BABA RADA : Offf... Păi atunci mă duc în altă parte...
Crez că n-ai... Mă duc !... Bună seara, maică...

TOTI : Bună seara.

SCENA III

ION : Nu e mălai deloc ?...

LIXANDRA : Nu ți-am spus că nu e ?...

ION : Azi la prînz puțin... Diseară deloc ! Nu se poate !...

LIXANDRA : Of !... taci !... Uite, iau sita și mă duc prin
sat !...

MARIN : Lele... du-te și la Maria mea, mi-a spus că nu
mai e, dar poate o mai fi nițel, că nu m-am dus
să mă uit în lacră să văd !

(Lixandra iese.)

ȘTEFAN : Aba, mă vere, am rămas numai noi oamenii,
cît o să meargă așa ?

MARIN : Ce ?

ȘTEFAN : Învoielile astea, sărăcia asta... ?

ION : Ei, cine știe...

ȘTEFAN : D-ar mai fi păduri, zău de nu m-aș face hai-
duc... Adică ce, a cui e, mă, țara asta ? Nu-i a
noastră ?

MARIN : De...

ȘTEFAN : Ce, tata a venit din cine știe ce parte a lumii
și s-a pripășit aici ?... N-a fost el rumân get-beget ?
Păi adică cum ? Noi să murim ?

ION : Hîm ! De...

(Rămîn toți pe gînduri.)

SCENA IV

LICUȚA *(fetiță de 11 ani, intră pe fugă și se pune cu
spatele la ușă.)* Uite, mamă, Săndel și Iorguleț vor
să vie după tine să le dai de mîncare...

ION : Ce e, Licuță ?

LICUȚA : Cer turtă...

SÂNDEL *(d-afară)* : Descuie ușa, leleeeeei !...

IORGULEȚ : Lelleei... descuie ușa, făăăă !

SÂNDEL : Mițicăăă... descuie ușa, făăăă !

IORGULEȚ : Taicuțăăă... descuie ușa, măăă !

ION : Dă-le drumu, Licuță.

(Licuța fuge din ușă, și doi copii năvălesc în casă.)

SÂNDEL : Hoată de lelică, încuiaseși ușa !...

(Moțâie din cap la ea.)

IORGULEȚ : Hoăto... sîc, am descuiat noi !...

*(Pornesc pe fugă la pat, dar apoi se opresc vîzînd pe
tată-su cu cei doi.)*

MARIN : Ce-i, mă flăcăilor ?

(Copiii se rușinează.)

ION : Ce vreți voi ?

SÂNDEL : Unde e mamica, că mie mi-e foame de turtă !...

IORGULEȚ : Și mie...

ION : S-a dus pînă într-un loc...

(Copiii se suie pe picioare.)

SÂNDEL : Dă-ne luica, tăicuțule...

MARIN : Ce luica... ișiți afară de vă jucați c-avem
treabă...

ȘTEFAN : Haide ! Lasă-i, Ioane, că avem de sfătuit.

(Copiii se întristează și apoi se uită la tat-său. Ion se uită cu drag la ei, îi ia de mâini, ei se mai înveselesc, se mai uită la cei doi...)

SÂNDEL : Unchiule Marine... nu vrem să ișim afară !...

MARIN : Mă, vere, apoi știi tu... papara... Hait !...

(Copiii iar se uită la tat-său triști. Licuța vine la ei și-i ia de mână.)

LICUȚA : Haide afară...

SÂNDEL : Nu vreau...

IORGULEȚ : Păi, tultă ?...

LICUȚA : Când o veni mama, vă dă și turtă...

IORGULEȚ : Tăicuțule... *(Se repede în brațele lui tat-său.)*

SÂNDEL : Nu vreau să ies afară... *(Fuge la tat-său.)*

ION : Stați !... Stați aci !... Îngerii taichii... Domnul v-a trimis, ca să ne întoarceți de la păcat !...

ȘTEFAN *(tresărind. Se uită sperios)* : Așa e !... *(Se închină.)*

MARIN *(dus pe gânduri)* : Aa ?...

ION *(luîndu-i în brațe)* : Îngerii !... Îngeri, veniți să suferiți cu noi !... Îngeri trimiși să ne zîmbească ca să ne uităm durerea și sărăcia !... Îngeri, cari să ne întoarcă din calea păcatului !... Că știți voi ce-mi venise mie ?...

ȘTEFAN : Dar mie !...

ION : Să dau foc !...

ȘTEFAN : Eu... să mor !...

MARIN : Mie nu !... Mă gîndeam să fac ce-oi face, și să iubesc pe Profirița, să fac pe domnu Naie să crape !...

ȘTEFAN : Tot Marin, tot zevzec !...

SÂNDEL : Tăticu nostru bun !

ȘTEFAN : Măi Iorguleț, mă, ia vin aci la moșu...

(Iorguleț se duce la Ștefan.)

ȘTEFAN : Am și eu ca tine un boțogaș... Ai să te dau luica !

(Ii dă luliu pe picior. Marin stă pe gânduri. Ion își drăgostește copilul.)

ION : Dacă nu murea Mimoc, erați patru acum... Astă
iarnă, patru erați... Să fii cuminte, taică !... Să fii
cuminte...

SCENA V

STANCA : Bună seara, cumnate... Bună seara...

TOȚI : Bună seara.

STANCA : Bine, mă cumnate, cum de te-ai lăsat să te
bată Naie ?

ION : Dar ce era să fac ?...

STANCA : Tu ai fost acolo ?

MARIN : Am fost.

STANCA : Și-ai tăcut ?

MARIN : Păi ce era să fac ?

STANCA : Pu !... Proștilor !...

MARIN : Stăi, Stăncuțo, că nu-i așa... Trebuia să ne
luăm la bătaie cu el ?

STANCA : Să te iei, mă !... Ce e el ?... Rumân ! Tu ce
ești ?... Rumân !... Ce drept are el ?... de om ! Tu
ce drept ?... de om !... A dat el în tine ?... Dă și
tu-n el ! Cum ?... Să vă bată un om într-un cîrd
de inși ?... Asta-i cinste ?... muierilor pucioase !...

ȘTEFAN : E drept !... E drept !... E drept !...

MARIN : Surioară !...

STANCA : Deșteptați-vă, mă !... Ce e ?... O viață avem !...
Ducă-să !... „Dincotro cîinii mă latră, d-acolo mă
fac mai lată !...” Un om !... O secătură !... O pleavă
s-o suflă în vînt !...

ȘTEFAN : Așa e !... E drept !...

STANCA : Pină cînd batjocori și foamete ?... Să fugim
noi ?... Unde ? Să fugă ei !... Ducă-se !... De nu, pe
viață și pe moarte !... Am șase băieți, îi cresc și
le spu : „creșteți mari, și odată... odată !...” Și tu,
cumnate Ioane, ai doi și tu, Marine, opt băieți...
numai din neamul nostru se ridică șeaisprezece
inși... o bandă : să sufle și cenușa lor în vînt !...

MARIN : Surioară !... Surioară !... N-a greșit mama fă-
cîndu-te pă tine... dar nu-i vorbă, nici pă mine...

ȘTEFAN : Mă !... Tiii... cum nu-l arsei eu azi ?!...

STANCA : Te-a bătut și pe tine !

ȘTEFAN : O palmă !...

STANCA : Bravo, ca la un prost, numai una !...

ȘTEFAN : Așa-i !... E drept !...

SCENA VI

LIXANDRA (*s-aude tușind, apoi intră*) : Ai venit aici, Stanco ?

STANCA : Da, soru-meo !... Ai găsit mălai ?

LIXANDRA : Nu mi-a dat nimeni...

STANCA : Știam... Când știu că n-ai porumb să macini, nimeni nu-ți dă împrumut... De frica foameței lor, te lasă să mori de foame... Vedeți, mă ?... Asta-i viață ?... Trăiț-o de puteți !...

ION : Păi ce zici, tu, să murim ?...

STANCA : Huuu ! Să trăiești, nu să mori !... Ad la mine sita, să mă duc eu să vă caut mălai !... (*Iese.*)

ȘTEFAN : Ce femeie !...

SÂNDEL : Turtă, mamă...

IORGULEȚ : Turtică...

LICUȚA : Voi nu înțelegeți că nu e ! Aide afară... (*li ia de mână, copiii pleacă triști. Lixandra tușește și se ține cu mâna de piept.*)

IORGULEȚ : Tăticule !

ION : Duceți-vă, copiii taichii, duceți-vă !... Of !...

ȘTEFAN (*sculîndu-se în sus*) : Sînt zăpăcit !... Sînt zăpăcit !... (*Iese.*)

MARIN : Grele vremuri... Cumnățele... hai la cîrciumă să mai uităm...

ION : Nu, că sînt dator...

MARIN : Ba, că-ai zice !... Și eu... (*Copiii ies afară.*) Dar hai, hai să mai uităm... hai... așa pă drum !... (*Ies amîndoi.*)

LIXANDRA : Să nu zăbovești mult, Ioane... (*Rămasă singură ea se ține de piept și se-mpleticește să cază. Tușește sec. Se uită la icoană.*) Ooo... Maica Domnului !... O, Doamne !... Doamne !... Cum îngădui atît chin ?... Să fim buni și blînzi, buni și blînzi !... Buni și blînzi !... Oi... oi trimese să trăiască

în haita lupilor !... Doamne !... *(Se uită mult la icoană, își apasă pieptul și iar tușește. Își șterge lacrimile. Apoi face focul în mașinică și pune căldarea de mămăligă.)*

SCENA VII

SLUGA PRIMARULUI : Lele Lixandro...

LIXANDRA : Auz !... Cine strigă ?

SLUGA *(deschizînd ușa)* : Eu, lele !... M-a trimes domnul primar, să nu faceți care cumva și să nu ieșiți mîine la secere, că vă ia cu jandaru și vă duce la loc...

LIXANDRA : Măi leiculiță, mîine n-o să putem, că mai avem la boier un petic...

SLUGA : Eu nu știu !... Așa a zis... V-a dat porumb de v-a scos în vară și acum să-i lăsați griul să se scuture ?... Vă închide de pomeniți !... Uite, trebuie să-mi dai răspunsul de astă-seară, ca să știe...

LIXANDRA : Mîncare ne dă ?...

SLUGA : Nu !... Primăreasa mi-a spus că nu stă ea d-astea... D-ar face așa la 30—40 de secerători, apoi unde ar ajunge ?... Să vă luați mîncarea dumneavoastră... Veniți ?

LIXANDRA : Bine, o să viu eu, că Ion o să taie la boier... Du-te... *(Sluga iese.)* De... parcă am o sută de mîini !... O să facem și noi ce-om putea !... *(Tușește. În acest timp ea aprinde lampa în casă...)*

SCENA VIII

VOCEA NOTARULUI : Lixandro !

LIXANDRA : Aud.

NOTARUL *(intrînd)* : Am venit eu întîi... mîine să ieșiți la secere...

LIXANDRA : Păi noi...

NOTARUL : Scurt !... Aminteri dați de dracul cu mine ! O săptămîină vă țiu la arest !...

LIXANDRA : Acuși plecă sluga primarului ; ne ducem la el. Eu la el, Ion la boier.

NOTARUL : Și la mine nimeni ?

LIXANDRA : Păi de... putem să ne facem în cîte două ?... De poți, fă-ne dumneata...

NOTARUL : Așa ?... Așa ți-i vorba ?... Da cînd ai cerut piesa să-ți iei sare, că-mi seceri, parcă nu-mi spuneai așa ?... Vezi !... să mai aibă omul milă de voi ! V-ați făcut niște înșelători și niște hoți !... Nu vă e rușine obrazului !... Nu ți-e rușine să-mi spui mie așa, de două bucăți ?... Ai ?... Astă-primăvară de ce nu spuneai așa ?... Ai ?...

LIXANDRA : Domnule notar, crede-ne !... Înțelege-ne dumneata, că ești tot de-ai noștri... Ți-am cerut piesa, ca s-o dăm domnului Naie, că nu-mi da locuri... Am crezut că o să putem să facem tot... Și o să facem, dar ai răbdare...

NOTARUL : Ce răbdare ?... Da grîul meu să se scuture ?...

LIXANDRA : Nu se scutură...

NOTARUL : Se scutură !... E o săptămînă de cînd vă aștept... Să ișiți mîine... am zor... Grîul meu, doar am puțin... Nu voi ! !... Scurt !...

LIXANDRA : Ah !... Ce vrei să facem !... Primarul o să ne omoare... Îl știi ce rău este... Și nu mai avem porumb. Vrem ca mîine să-i cerem lui... Dă-ne dumneata încai, și uite merg eu mîine la dumneata !...

NOTARUL : Auliu !... Iar datorie ! ?... N-ați plătit p-ale vechi, și vreți să faceți altele noi ?... Păcătoșilor !... Adică de aia te milcoșești, ca să-mi ceri iar ?... Să ieși mîine la secere !... Scurt !... N-oi veni, te iau cu jandarmul !...

LIXANDRA : Ascultă, domnule, vrei sufletul ?... aide, ia-l !

NOTARUL : Așa ? Așa ?... Înșelătorilor !... Pungașilor !...

SCENA IX

CIRCIUMARUL : Bună seara. *(Se uită mirat.)*

NOTARUL : Bună seara.

CÎRCIUMARUL : Bine, leicuță Lixandro... de trei zile de cînd bat la pragul vostru să iși să-mi secerati... V-am spus, dați-mi, nene, datoria, și vedeți-vă de treabă, apoi voi, nici bani, nici muncă ?...

LIXANDRA : Domnule cîrciumar, nu pot.. (Tușește.)

CÎRCIUMARUL : Ce nu poți ?

LIXANDRA : Nu putem să secerăm acuși...

CÎRCIUMARUL : Atunci dă-m datoria...

LIXANDRA : N-avem.

CÎRCIUMARUL : Ieșiți la secere dar !...

LIXANDRA : Avem patru mîini, nu o sută...

CÎRCIUMARUL : Așa ! ?... Bravo !... Da la sare veneai să ceri pe datorie ?... Da la gaz veneai să ceri pe datorie ? La chibrit veneai să ceri pe datorie ?...

Vezi, domnule notar, cum s-a stricat lumea !... Te-nșală ziua la nimiez !... Mănîncă miercurea și vinerea post, și se duce și fură, ori te-nșală !...

Pentru hoți țiu eu cîrciuma, fa ?... Te rugai, te milcoșai, și-mi scoteai sarea și gazu și uneori și pîine cînd spuneai că-ți plîng copiii de foame !...

Poftim, domnule !

O să-ți jumul părul cînd te-oi prinde prin cîrciumă iar !

LIXANDRA (*resemnată și fără voință*) : Jumule-l !...

CÎRCIUMARUL : Uite, colo e gaz de la mine... O să te calc în picioare !...

LIXANDRA : Calcă-mă ! (Tușește.)

CÎRCIUMARUL : O să te-nvăț minte, să mai înșeli și altă dată !

LIXANDRA : Învăță-mă ! (Tușește.)

CÎRCIUMARUL : Poftim, domnule !... Ești otoritate !... O auzi ?... Îți place ?... Frumos ?... Halal de oameni cinstiți !... Înșelători !... Pungași !... Hoți !... Tîlhari !... O să vă dau judecății !...

LIXANDRA : Dă-ne !

CÎRCIUMARUL : O să-mi plățiți înzecit !...

LIXANDRA : Ți-om plăti ! (Tușește.)

CÎRCIUMARUL : Hoțoaico !...

LIXANDRA : Hoțoaică !...

SCENA X

SLUGA POPII : Sărut mâna, domnule notar.

NOTARUL : Tu ce vrei ?

SLUGA : M-a trimis taica părintelu, să spui lelii Lixandrii, să iasă mâine la secere... că e datoare căpețelile copilului ce i-a murit în prier...

CÎRCIUMARUL : Ce e ?... Nu se poate !

SLUGA : Ba se poate, așa a zis !... De unde nu, pune acatistu pâ ei, de se alege praful !...

CÎRCIUMARUL : Ce acatist, mă ?... Eu am dat sare și gaz ; chibrit și piine, nu descîntece ca voi ! Pleacă !...

SLUGA : Mai, cîrciumarul ca popa !...

NOTARUL : Ieși !

SLUGA : Eu ?

NOTARUL : Ieși, cînd am zis !...

SLUGA : Dar taica părintele...

NOTARUL : Ieși !... (*Sluga a ieșit dintr-o singură săritură.*)

CÎRCIUMARUL : Bravo !... Bine-i făcuși !... Auzi, datorie și la popa ! ? Și el, le-a-ngropat copilul degeaba !

NOTARUL : Cum rămîne, Lixandro ?

LIXANDRA : Nu știu !... (*Tușește.*)

CÎRCIUMARUL : Adică și dumneata ?... Făi, fă ! Da sinteți hamnici înșelători !... Bravo !... O să-ți bag sarea în ochi, cînd te-oi prinde !...

LIXANDRA (*întinzînd brațele*) : Omoriți-mă !... Omoriți-mă !...

SCENA XI

STANCA (*intră, privește cruntă, a auzit cuvintele Lixandrei și o sprijină*) : Domnilor, ce vreți ?...

(*Cîrciumarul se uită la notar. Notarul iese pe ușă. Stanca îi fulgeră cu privirea. Cîrciumarul iese. Copiii intră pe fuga în casă și văzînd pe mă-sa sprijinită de Stanca, se uită triști și rămîn în mijlocul casei.*)

STANCA : Ce-ți ziceau ?

LIXANDRA : Nu știu !... Nu știu !... Doamne !...
 LICUȚA : Mamitică !... *(Îmbrățișează pe mă-sa. Săndel și Iorguleț fac și ei așa. Lixandra se uită la ei, plînge și cade mototol lângă pat.)*
 STANCA : Ține-ți firea, Lixandro !... Fii bărbată !...
 LIXANDRA : Da, da, da !... Copiii !... Copiii !... *(Îi apucă și-i sărută pe toți. Stanca o ridică pe pat. Lixandra zîmbește și se șterge la ochi.)* Copiii maichii !... Nu vreau să mă duc dintre voi, căci v-aș lăsa streini de tot !... Nu vreau !... *(Îi sărută.)*
 STANCA : Ah !...
 LIXANDRA : Ai găsit mălai ?
 STANCA : N-am găsit deloc... dar m-am întîlnit cu Ion și a spus că aduce el mălai !...
 LIXANDRA : De unde ?
 STANCA : Treaba lui !... Ședeți, copii, ședeți... duceți-vă acolo, lăsați pe mamica voastră în pace... *(Copiii se depărtează triști.)* Căldarea fierbe...
 LIXANDRA : Credeam că ai aduce mălai...
 IORGULEȚ *(se bagă sub pat și de acolo strigă)* : Bauuu... bau... bauuu !
 SÂNDEL : Ia... lelică, auzi ?...
 IORGULEȚ : Bau, bauuu... păziți, jandalu !...
 SÂNDEL : Jandalu, lelică, auliu !... *(Se ascunde.)*
 LICUȚA : Fiți de treabă !... Ieși, mă, d-acolo ! *(Îl scoate de sub pat.)*

SCENA XII

ION *(intră cu un sac la spinare, plin jumătate cu mălai)* : Puneți mîna ! iiii ! *(Îi ajută de-l dă jos.)*
 LIXANDRA : Mălai ?
 ION : Da.
 LIXANDRA : De unde ? !...
 STANCA : Ce-ți pasă !... Adu încoa să bag în căldare !...
 ION *(sufală greu și se-nchină)* : Bodaproste !...
 LIXANDRA : Ioane !... Ce ?...
 ION : Șiiii...
 STANCA : Taci, Lixandro !... *(Îa mălai și bagă în căldare.)*

LIXANDRA : Dacă te-o fi văzut cineva ?...

ION : Voia Domnului o fi fost...

LIXANDRA : Ce ne facem atunci ?

ION : Şiiii... Licuţă, du-te de încuie uşa tinzii... Şi să taci, şi să taci, dacă pricepi ceva... Auzi ?

(Licuţa face semn din cap şi iese. Ion ia sacul şi-l piteşte după sobă. Stanca face mămăliga, mestică mereu... S-aud nişte ţignale depărtate. Licuţa intră şi trece lângă mă-sa.)

LIXANDRA : Auzi, fluieră gardiştii !

IORGULEŢ : Jandalu ! *(Se bagă sub pat. Săndel îl urmează.)*

STANCA : Faceţi-vă curaj !... Lixandro, ce dumnezeu !...

LIXANDRA : Mi-e frică !... Mi-e frică !...

ION : Voia Domnului !... *(Se-nchină.)* Ce vrei să mai fac ?

(S-aud ţignale şi se disting voci.)

ION : Să stingem găzoiul, să zică că ne-am culcat !...
(Se duce şi stinge găzoiul.)

LIXANDRA : Auliu !... Ce frică mi-e !

ION : Copii, culcaţi-vă în pat... şi tăceţi...

(Copii ies şi se culcă în pat.)

IORGULEŢ : Jandalu, tată ?

ION : Tăceţi !... *(Ii înveleşte. S-aud voci mai distincte):*
„Păi, de, ştiam noi că o să fure ceva ?“

(Lixandra tremură şi se duce lângă Stanca.)

STANCA : Ține-ți curajul, surioară !... Auliu !... Voi sin-teți prea slabi...

ION : Cum m-o păzi Maica Domnului !

STANCA : Culcă-te şi dumneata... că eu am terminat mămăliga... *(O ia şi o răstoarnă într-un paner.)* Aşa...

ION : Curaj, Lixândrino !... Ce o vrea dumnezeu ! Era să muriți de foame ?

O VOCE : Eu am zărit unul fugind cu un sac în spinare... A luat-o pe ulița asta...

ALTĂ VOCE : Ala a fost hoțul !

ALTĂ VOCE : Dar ce s-a furat ?

O VOCE : S-a spart ambarul domnului Naie logofātu şi i s-a furat din mălai...

VOCEA JANDARMULUI : O să vă slutesc cu bătaia pe voi !... Ce caraulași sînteți voi, dacă se fură de sub nasul vostru !... Să prindeți hoțul din pămînt, din iarbă verde, că altfel vouă vă fac proces de furt...

O VOCE : Nouă ? Dar dacă sîntem hoți... de ce ne pui să păzim ?

VOCEA JANDARMULUI : V-arăt eu vouă ! O să vă trag cîte o sută de centiroane la fiecare... Voi ați spart ambarul... Asta e infracție, mă, e pușcărie barosană !...

ALTĂ VOCE : O fi, dar dacă n-am spart noi ?

(Se apropie vocile.)

VOCEA MÎRLANULUI : Dar cine ?

ALTĂ VOCE : Ăl de n-o fi avut mălai astă-seară...

(Ion se-nchină. Lixandra se culcă lîngă copii. Stanca ia panerul și-l pune sub pat. Se culcă și ea. Ion tremură mereu.)

O VOCE : Păi mălai n-a avut nici ăsta d-aci, că tot satul l-a colindat să găsească... de...

VOCEA JANDARMULUI : Țsta e hoțu !... Cine șade aci ?

O VOCE : Ion Găvan.

JANDARMUL : El e hoțul !

(Ion se-nchină și pune zeghiile în cap.)

O VOCE : Bietu român doarme, geaba-l bănuți !...

JANDARMUL : De s-o fi făcînd !...

VOCEA LUI NAIE *(din depărtare)* : Domnule jandarm, să-mi descoperiți hoțu, că fac hîrtie la procuror, că în comună nu mai poți să trăiești de hoți...

JANDARMUL : Ioane !

ALTĂ VOCE : Doarme !...

JANDARMUL : Ei, mă, Ioane !...

O VOCE : Săracu !...

JANDARMUL : N-auzi, mă ?... Sparg ușa !... Voi înconjurați casa... Veniți doi aici de stați la ușă... Așa !... *(Jandarmul rupe hîrtia din fereastră, bagă mîna și strigă.)* Ioane !...

ION : Auz !...

JANDARMUL : Păi dacă auzi, ce te faci adormit !... Descuie ușa mai repede !...

IORGULEȚ : Tată, jandarmul !... *(Lixandra îl ia în brațe. Ceilalți se vîră sub pat. Ion se scoală și descuie ușa.)*

SCENA XIII

JANDARMUL : Pentru ce te faci adormit ?

ION : Dormeam.

JANDARMUL : Minți !... Ai avut mălai astă-seară ?

ION : Domnule jandarm... Îmi sperii copiii...

NAIE *(intrînd)* : Asta-i hoțu, domnule, că m-a făcut azi de i-am dat vreo cîteva, și de necaz a venit să-mi spargă ambarul... Hoțule !...

(Lixandra, Stanca se scoală în sus.)

JANDARMUL : Ai avut mălai astă-seară, da sau ba ?

ION : Ba.

STANCA : I-am dat eu !...

JANDARMUL : Tu ?

STANCA : Eu !

NAIE : De unde ai avut tu mălai ?

STANCA : Adică eu trăiesc cu vînt ?... De la mine...

NAIE : Faceți pîrchiziție, domnule !... Asta-i hoțu !...

(Jandarmul aprinde un chibrit. Lixandra se duce tremurînd și aprinde găzoiu. Oamenii încep să caute. Jandarmul găsește sacul cu mălai.)

JANDARMUL : Ha, Ha !... Veniți... Iată un sac, are mălai în el !...

NAIE : Sacul meu ! Uite-l !... Uite-l !... Sac boieresc !...

(Trag sacul și-l pun în mijlocul casei.)

JANDARMUL : Aoleo, Ioane, d-ăștia mi-ai fost ?...

STANCA : E mălai de la mine, domnule !

JANDARMUL : Taci, hoțoaico !...

NAIE : Asta e aia, domnule jandarm, care era să-mi bată nevasta în casă la mine !... Asta e o hoață de speriat !...

STANCA : Domnule Naie !... Eu hoață nu sînt !... dar...

JANDARMUL : Luați-l, colgii !... Ești arestat, Ioane !...

ION : Domnule !...

JANDARMUL : Întinde mâinile !... Așa !... *(Scoate cătușile și i le pune.)* Îți șade bine !... *(Îi dă o palmă.)*

ION : Domn...

JANDARMUL : Frumos ? *(Îi dă alta.)*

STANCA *(repezindu-se la jandarm)* : Domnule ! Ce-l omori ? !...

JANDARMUL : Aaa !... Stăi leică !... Luați-o !...

STANCA : Pentru ce ?... Nu v-apropiați !... Ce voiești ?... Ați venit să ne omoriți !...

JANDARMUL : Făi !...

NAIE : Uite, uite.. mămăliga, făcută din mălăiașul meu !... *(Ridică coșul.)* Uite hoții mi-au furat găinele !... Au vrut să-mi spargă casa...

JANDARMUL : Luați-o, colgii...

STANCA : Nu te apropia, Petre... Stane !... ce sînt eu ?... Pe cine am omorit ?... *(Oamenii se trag deoparte. Jandarmul se repede la ea, dar ea îl îmbrînțește, de se duce cît colo. Jandarmul se scoală și ia pușca din spate.)*

JANDARMUL : Sus miinele !...

STANCA : Pentru ce ?

JANDARMUL : Sus, că trag !

STANCA : Trage !...

(Oamenii îi iau jandarmului pușca din mînă.)

PETRE : Domnule !... Ce, vrei să faci primejdie ?

STAN : Ce ai cu ea ?

JANDARMUL : Trebuie s-o arestez !...

STANCA : Nu trebuie, cîine !...

JANDARMUL : Auziți !... Ah !... o să întreb la procuror, dacă o femeie ce nu se supune s-o arestez, am dreptul s-o împușc !... Nainte cu hoțul ăsta... Ia sacul, Neculae.

(Unul ia sacul.)

NAIE : Asta-i hoată, domnule !... Uite, mălăiașul meu, l-au și făcut mămăligă !...

STANCA : Lasă mămăliga jos...

NAIE : Ce e ? ! S-o mănînce copiii hoțului ?... Mai bine porcii mei !... *(Iese cu ea.)* A ha... Ioane !...

STANCA : Lasă, potaie boierească, lasă mămăliga copiilor !... *(Se ia după el. Jandarmul odată o prinde pe la spate.)*

JANDARMUL : Săriți, mă !... Săriți... Fac proces de revoluție ălui care n-o pune mâna !...

(Oamenii sar. Stanca se zbate, dar apoi e răzbită și ținută bine de mâini.)

STANCA : Mă țineți, oameni buni... Mă prindeți pe mine, a ?

PETRE : Stăncuțo !... Ce pot să-ți fac ?...

STANCA : Neculae !... Stane !... Ce sînteți voi ?

PETRE : Colgii !

STANCA : Cîini !...

JANDARMUL *(legînd-o)* : Stăi, femeia dracului, că eu îți sînt nașul !

NAIE : Ha, ha, ha !... Stringe-o bine, stringe-o bine, domnule !...

STANCA : Lasă mămăliga copiilor, lupule !... Potaie boierească !...

NAIE : A, ha !... La pușcărie cu ei !... La pușcărie !...

(Colegii îl împing.)

STANCA : Haide !... haide... Fie și asta !... Stringeți-mă, mă !... Legați-mă !... Haide... Condamnați-ne !... Săturați-vă !...

(Sînt scoși pe ușă.)

LIXANDRA : Doamne !... Doamne !...

LICUȚA : Mamă ! eu sînt lîngă tine !...

ACTUL III

Tot locuința lui Ion Găvan

SCENA I

(Lixandra, bolnavă în pat. Stanca, Licuța și cei doi băieți, Săndel și Iorguleț, la căpătîiul ei. Toți sînt desculți și copiii au capetele goale. Ion, îmbrăcat cu o cămașă, cu

mînica largă, descheiată la gît, încins cu briu, cu țări peticiți și cu opinci în picioare, stă pe scăuneci în mijlocul odăii. E cu părul cam mare și cu capul gol. Se gîndește, plînge, cine știe... Cu cotul unei mîini rezemat de genunchi, cu fruntea rezemată de palmă; cu cealaltă mînă atîrnînd pe lîngă el, stă așa), înmuiat de durere, fără voință, nemaisimțînd nici o încordare în mușchi, părăsindu-l parcă toată puterea... O rază de soare furișată prin ciobul de geam îl luminează pe jumătate.)

STANCA : Of, surioară... spune ce să-ți mai fac !...

LIXANDRA (*slab de tot*) : Nimic... (*Suflă greu.*)

STANCA : Ține-ți inima !... N-ai să mori...

LIXANDRA : Au căzut frunzele !... Au căzut frunzele !...

LICUȚA : Mamițică !...

LIXANDRA : Cui o să rămii tu, fata mea !... Cine o să te-nvețe și pe tine ce trebuie să știe o fată-n lume ! ?...

STANCA : Ține-ți coraju, surioară !... Astea-s vorbe ce nu trebuie să le zici...

LIXANDRA : Dar pe care le simți că-ți răsar din cea mai adîncă părere de rău !... Așa e că au căzut toate frunzele ?...

LICUȚA : Mai sînt o groază, mamițică !...

LIXANDRA : Fata maichii !... Fata maichii !... N-aș vrea să vă las, copilași !... dar nu mai pot... nu mai pot să trăiesc eu la soare !... Au căzut frunzele !...

STANCA : Doamne, Lixandro... Ce-i cu asta ?... La primăvară frunzele vor crește iar tinere și verzi... Te-ai speriat de o mică răceală ?... Dar o să iasă răceala și o să te faci iar bine...

LIXANDRA : De ce... surioară, m-ai face să cred... aceea ce nu pot ! Moartea !... Moartea a ajuns în fața sufletului meu, și e grozavă !... Simt că mă duc, mă duc, cu încetul, dar mereu !... Uite... Uite, nu mai am nici ce sufla !... Doamne !... Doamne !... scu-tește pe cei ce nu înțeleg simțirea morții mele !... Cei plini de viață, cei veseli... fă-i să nu simță nici-odată ce simt eu acum !... Grozav e să mori tînră și să lași copii mici în urmă... Fă-i nici să-și închi-puie ceasul morții lor, cum simt eu ceasul morții mele !...

STANCA (*se închină*).

LIXANDRA : Simt că mă ușurez... parcă nu mai am picioare !... Mor încetinel !... Unde e Ion ?

STANCA : E aici...

LIXANDRA : Ce să facă el copiilor ?!...

STANCA : Nu ți-am spus că i-am luat la mine ?... O să văd eu de ei... Orice mamă poate vedea de nouă copii !...

LIXANDRA : Îți mulțumesc, surioară !... Ioane !...

STANCA : Cumnate !

ION (*întoarce capul încet*).

STANCA : Te cheamă Lixandra.

ION (*se scoală și vine la căpățiiul ei încet*).

LIXANDRA : Eu o să mă duc... Ioane !...

ION : Lixandrino !...

LIXANDRA : Așa e !... Lemne... ai luat ?

ION : Lixandrino !...

LIXANDRA : Dar porumb ?...

ION : Li...xan...drino !...

LIXANDRA : Nu-i vina ta că n-ai luat !... Nici vina mea că mor !... Oo !... Nu știi !... N-aș vrea... N-aș vrea... Dar nu mai pot !... Tu ești gol... N-ai cojoc !...

ION (*duce mâinile la frunte*).

STANCA : O să-și ia... surioară.

LIXANDRA : N-are pă ce !... Copiii... Copiii !... Copilașii noștri !...

ION : Lixandrino !... Taci !... (*Plînge*.)

STANCA : Aoleo, cumnate !... Da ești o muiere !... Ține-ți firea că nu moare !... Lixandro !... (*Îi face un semn ce interpretă o întrebare : așa ?...*)

LIXANDRA : Așa e !... Tac !... Dar... nu o să mi-ajungă lungă tăcere din groapă ? De ce să tac mai înainte de a muri ?... Vă e silă de glasul meu ?

STANCA : Nu, surioară...

LIXANDRA : Vă e silă de durerea mea care mă stinge !?... limba asta, limba asta ce va putrezi, lăsați să mai zboare după ea gândurile vieții... Voi !... Voi ce rămîneți vii... nu vă fie scîrbă de limba mea, chiar dacă-i dureroasă !... Ați vrea cuvinte vesele... nu pot !... viața mea, uitați-vă, uitați-vă... nu e veselă !...

LICUȚA : Mamiță !...

LIXANDRA : Pământul a amorțit ?

STANCA : A înghețat puțin...

LIXANDRA : Uuf !... frig o să-mi fie !... *(Se scutură și se stringe.)* Am văzut iarna cum cad bolovanii înghețați peste coșciuguri... grozav urlă !... Te gîndești că dedesubtul capacului nu-s pietre, ci un om, care odată, ieri, sufla, gîndea, vorbea, era cineva !... Și odată... nimic... carne și hoit !...

STANCA : Nu te mai gîndi astfel !... Ce femeie !... parcă n-ai fi soră cu mine... Pune gînd să mi te scoli... La primăvară or să răsăie micșunele pe tot cîmpul... Or să vie pasările prin tot codrul... O să fie cer albastru, berze-n stoluri, ciocîrlii... șiruri de cocori și soare... Soare !...

LIXANDRA : Pentru mine astea toate nu mai vin !... Degeaba îmi spui de ele... degeaba, surioară !... Uite, nu pot... nu mai pot ! mă gidilă aici !... Of... și ce drag mi-a fost viața în mijlocul florilor și verdeții !... Niciodată, o, niciodată nu am fost sătulă de soare și de flori !... Mi-au fost dragi și toate-toate îmi sînt așa de dragi !... Dar, nu am avut parte de ce mi-a fost drag !... Priponită pe un cîmp ce-l udam cu lacrimile mele, n-am fost liberă ca rîndunica ce-i place soarele și cerul albastru !... O, nu !... Am fost roabă !... mereu muncită, mereu suduită de zeci de stăpîni, mereu flămîndă și cu grija zilei de mîine... Am fost legată, în loc să fiu liberă !... Am plîns în fața soarelui în loc să cînt !... Da !... Da !... Asta mi-e dorul neîmplinit !... Asta mi-e adîncă părere de rău... Asta !... Și am avut ochi și suflet, cum au toți oamenii !... O, soare !... Soare !... De ce nu ne poți da o dată cu viața și libertatea !...

ION : Lixădrino !... Lixădrino !... Lixădrino !... *(Cade pe ea și o sărută și plînge.)*

STANCA : Și nu mai plînge, cumnate !...

ION : Nu pot !... Nu pot !...

SCENA II

DUMITRU *(întră încet. E desculț, capul gol. Cămașa e ruptă și învăluită împrejurul cingătoarei. Nădragii*

sînt rupți pînă la genuchi. Corpul îi e plesnit, singurat, mîinele asemenea : vinele vinete. E cu privire cînd blîndă, cînd sperioasă): Cristos a înviat !...

(Toți se uită la el... El vine încet, se mai uită... iar mai pleacă. Ion se uită la el ca prostit. Stanca se închină.

Copiii fug de partea cealaltă a patului.)

DUMITRU : Păi... Cristos a înviat !...

STANCA : Dumitre !... aici e Lixandra bolnavă !

LIXANDRA : Lăsați-l !... Lăsați-l !

DUMITRU : Lixandra... bolnavă ?!... *(Se uită la toți trist și apoi se-nveseleşte și ride.)* Ha ! Ha ! Frate Ioane !... Mă !... Aidi ! Mergi ?...

STANCA : Unde ?

DUMITRU : Nu știu !... *(E iar întristat, apoi se înveseleşte.)* Noroc, frate Ioane !...

STANCA : Dumitre !... nu face gură... Lixandra e bolnavă !...

DUMITRU *(venind iar la capul ei, se uită și se-ntristează).*

LIXANDRA : Sărmanul !...

DUMITRU : Ce te doare pe tine, surioară ?... Pă mine... nu mai mă doare nimic !... Sînt sănătos, tărîcel, sănătos !... tare sănătos !...

STANCA : Dumitre !...

LIXANDRA : Te-ai făcut bine !?...

DUMITRU : Bine !... Bine !... Și sînt bogat !... Era grozav în sărăcie !... Dar acuși... Ioane ! mă frate Ioane !...

STANCA : Dumitre... strigi prea tare !... Cumnate du-tu afară...

DUMITRU : Afară ?... Toți mă dați afară...

LIXANDRA : Ia, l-auziți sărmanul !...

DUMITRU : Tu... Tu... ai milă de mine !... Am fost om odată... Hai să-ți zic un cîntec !...

ION : Dumitre...

LIXANDRA : Lăsați-l !... El a murit demult... Cîntă, Dumitre !...

DUMITRU : Păi, foaie verde de trei fire,
Bucură-te mînăstire,
Ce mai bobocel îți vine !...
Nu vine să înflorească,
Nu vine nici să rodească,

Vine ca să putrezească !...
Vine... ca să... putrezească !
Frumos ?...
ION : Ieși... Dumitre... (*Plînge.*)
STANCA : Dumitre...
LIXANDRA : Zi... zi... zi, Dumitre, zi !... Ah !...

SCENA III

MARIN (*intră, nu îndrăznește să dea bună ziua... Vede că numai zi bună nu e pentru casa asta. Vine tăcînd. Toți îl văd și tac... Se uită lung la soru-sa. Dumitru se uită și el și rămîne trist cu mîinile crispate și atîrnînd.*)
LIXANDRA : Ai venit, frățioare ?
MARIN : Venit...
LIXANDRA : Ascultă, Marine... Soru-mea Stanca n-o să poată vedea de nouă copii... Tu ai opt... Să rogi pe nevasta ta... ea de ce nu vine să mă vază ?
MARIN : O să vie...
LIXANDRA : Ei, îi e frică să nu ia boala de la mine... știu !... Las-o !... dar roag-o, cînd și cînd... să spele și să coasă cămăși și copiilor mei !...
MARIN : Surioară !...
LIXANDRA : Ion... Ion... e bărbat... el nu știe să croiască la cămăși, să spele ori să coasă... Să îngrijiți voi de ei... Că sînt ai mei... și-s tot ce rămîne după urma mea !...
DUMITRU : Nu mai e de stat... Haide !... Haideți !...
STANCA : Iar ai început, Dumitre... taci !... Ori ieși afară... Pleacă !...
DUMITRU : Să ies !?... Să plec ? Plec !... (*Trist.*) Plec !... (*Fricos.*) Plec !... (*Tare.*) Plec !... Uite, coconașule, plec !... (*Iese pe fugă.*)
LIXANDRA : Nu făcea nimic, surioară... de ce l-ai gonit ?... Nu, sărmanu, nu vă fie scîrbă de el... e tot al nostru... e neamul nostru !... Și să-l vedem noi, nu streinii... Ei nu o să-l înțeleagă, n-o să plîngă de durerea lui... dar noi ?...

O, Doamne !... Vezi de durerea neamului meu ?!... Și dacă-n cer ți-o fi atît de bine, gîndește-te că neamul meu atît de grozav suferă pe pămînt... Mai dă-i o rază de sănătate, de libertate și de soare !...

DUMITRU (*afară*): D-apoi cum !... Aici e casa lui Ion Găvan, a fratelui Ion Găvan, să intrăm să ne-ncălzim !... (*Intră iar.*) Bună dimineața la ajun !... frate Ioane !... (*Se uită la toți și-l sperie tăcerea lor.*) Dar voi tăceți... tăceți toți !... Ce e aici ?

STANCA : Marine... prea o turbură nebunul ăsta...

LIXANDRA : Dumitre, vin mai aproape...

DUMITRU (*vine cu pași repezi și mărunți*): Viu !... Viu !... Viu !...

LIXANDRA : Cu cine ești tu pe drum ?

DUMITRU : Eu ?... O... Cu tata, cu mama... cu șase copii ai mei... „Tata-mi spune, mama-mi zice, fugi d-acilea, voinice !...”

MARIN : Taci, nea Dumitre !... Taci !...

DUMITRU : Tac, dacă zici tu să tac !... Să tac !... Tac !... Tac, conașule !... Tac... uite tac !...

SCENA IV

(ONAȚA ȘI NĂSTASE)

ONAȚĂ : Aici ai fost, Dumitre ?!... Oof !... Of !... Bună... (*Dar se oprește și el, nu mai dă bună ziua văzînd că aci nu poate fi bună.*)

NĂSTASE : Ori e Lixandra bolnavă ?!...

LIXANDRA : Veniți, frați, veniți, surori... dacă aveți, aduceți flori !...

(*Onața și Năstase se apropie de pat și tac...*)

ONAȚĂ : Slabă e, Doamne !... A rămas o bucățică de trup de om, pierdută în așternut !...

NĂSTASE : Frate Ioane !...

ONAȚĂ : Cum ți-e Lixăndrico ?

LIXANDRA : Ei... nu mă vedeți ?... Dar cînd vă văd pe toți, pe toți prietenii noștri, parcă mi-e mai bine !... Uite, n-ați putea toți pune mîna de la mîna, să mă opriți mai mult între voi ?... Aș muri fără așa

chinuri, dacă aş şti că las un rost copiilor mei !... Dar voi ştiţi că începe iarna, că nouă ne-a luat porumbul pentru datorie !... În tot satul, nimeni n-a avut milă de nevasta lui Ion, hoţul, de copiii lui Ion, hoţul, de Ion, hoţul !... *(Începe să sune clopotul bisericii din sat a mort, şi sună rar, jalnic şi mult.)* Cine ne-o fi luat nainte, Dumitre ?...

TOTI : Dumnezeu să-l ierte !...

DUMITRU *(imitînd clopotul)* : Aaaaau !... baauu ! Aaaaau baauu ! Aaaaau... naaaau !...

ONAȚĂ : Mă !... *(Dumitru tace.)* Ai venit aci să faci prostii ?... Închipuiți-vă, ieri a stat legat, dar azi vorbea ca oamenii zdraveni și l-au dezlegat... În timpul ăsta a venit perceptorul Pîrjol și cînd eu mă rugam de el să mai mă îngăduie, el s-a făcut nevăzut... Apoi, pînă a pus perceptorul pecetili, noi ne-am uitat de el... Uite-l, d-atunci a rupt cămașa și s-a-ncins cu ea !...

DUMITRU : Dacă mă durea ?... Păi tu nu știi, Onață, că mă ustura aici... Și atunci am rupt-o și mi-a pierit usturimea... Aaaaauuu... baauu... Aaaaau... Naaaau...

ONAȚĂ : Iar te leg !...

DUMITRU : Leg !... *(Tace fricos.)*

LIXANDRA : Sărmanul !...

(Toți sînt zdrobiți de atîta rău.)

DUMITRU : Păziți lupii !... *(Se ascunde fricos. Onață îl prinde de mîină.)*

NASTASE : Lixândrico... Dumnezeu să te aibă în pază... Să te găsim sănătoasă...

LIXANDRA : Rămîneți sănătoși... Lasă !... Colo sus... am să cer pentru voi, pentru tot neamul meu, un pic de viață mai bună... o brazdă mai mult și o dreptate mai omenească !... mă duc !...

STANCA : Lixândrino...

ION : Nu mai spune așa... of !... îmi vine să mă dau cu capul de toți pereții !... *(Sfîșie cămașa la gură, scutură capul, se uită în sus și strigă.)* Un pic de viață mai bună !... Doamne !...

STANCA : Lixandro !... *(O muștră.)* Cumnate !... Fii bărbat...

MARIN : Cum ?... Cum să fim !... Cum ?... *(Plînge.)*

ONAȚĂ : Doamne !...

STANCA : Ei, ce, ce vreți ?... Ce vreți !... Curaj !...

LIXANDRA : Și nădejde !...

STANCA : Auziți ?... Doamne !... Dar necazul și durerile ce ne copleșesc ar trebui să ne oțelească mai tare !... Dacă relele ne fac să plîngem, să plîngem ; dar plînsul să fie de oameni ce vor să trăiască !... Ah !... parcă nu mă-nțelegeți !... Nu vreau lacrimi de femei neputincioase ! Vreau ca atunci cînd dușmanii noștri ne-or socoti morți, atunci să fim mai vii... Să ne-ntărim !... Ah !... să știți, cînd vom strînge pumnii, unghiile să intre în carne !... Să ne-ntărim, ori să murim !... Așa e azi, așa va fi și miine !...

DUMITRU : Lupii... păziți !... *(Se smucește și scapă.)*

SCENA V

NĂSTASE : Ait... perceptorul Pîrjol !...

PÎRJOL : Ei... bună ziua... Ioane !... Tu, Năstase, aici !?...

(Intră primarul, vătășelul Drăgușin și doi gardiști.)

NĂSTASE *(fricos)* : Am venit după cumnatul Dumitru...

PÎRJOL : Ba mi se pare că ai văzut că azi vă fac vizite și d-aia ai șters-o...

NĂSTASE : Nu, domnule... Zău... am plecat după el...

PÎRJOL : Ei, ce te faci ?... Taxa pătulelor de rezervă... taxa clerului mirean, impozitele... hait...

NĂSTASE : N-am, zău !...

PÎRJOL : Ei heee... păi nu merge așa !... De ce ai pus lacătul la casă ?... Nevasta unde s-a pitit ?...

PRIMARUL : S-o fi pitit în boșca de varză !...

NĂSTASE : Nu, domnule primar, s-a dus la un frate al ei bolnav...

PRIMARUL : Taci, mă !... nu vă cunosc eu !... Domnule, mă duceam la Ilie, că-mi datora... Ei, de cîte ori mă duceam, nu-l găseam acasă... Strigam, intram înăuntru, dar nimeni... Pînă odată nu găsesc pe nimeni alt decît un copilaș... „Unde-i, moșule, tat-tău ?...“ „E la pan !...“ Adică la plan să secere. „Dar mă-ta, moșule ?...“ „Mama în boca de varză“,

adică în boșca de varză... „Ce face acolo?“ „Vrea să se joace de-a v-ați ascunsele cu dumneata ca ieri...“ Ei, m-am dus și am găsit-o, albă ca varul... I-am tras o înjurătură și am scos-o afară... Așa și femeia lui Năstase...

PÎRJOL : Ei ce faci, Năstase ?

NĂSTASE : N-am, zău dacă am !...

PÎRJOL : Gardiști !... Să nu-l lăsați să plece, fiindcă după ce om termina aici, mergem la jupîn Năstase, să ne descurie casa... Ei, e, ce crezi jupîn Năstase, că ne jucăm cu statul?... Ei... acum... Ion...

PRIMARUL : Ori e femeia mai bolnavă ?

STANCA : Da, domnule primar...

PRIMARUL : Stăncuța, Stăncuța, zurbagioaica !... Ei, spune drept, te-a bătut atunci la secție ?...

STANCA : Nu.

PRIMARUL : Lasă, lasă... știm noi !... Dar în sfârșit... să fii de treabă d-aici încolo...

PÎRJOL : Ionică, ia vin încoace... (*Ion vine în față-i.*)
Ei?... Auziși de ce întrebai pe Năstase ?...

ION : N-am !

PÎRJOL : Cîntecul ăsta îl știi eu... Altceva...

ION : N-am !

PÎRJOL : Ei, nu ți-am spus că știi ?... Ăsta-i cîntec vechi...

ION : N-am !

PÎRJOL : Ei, frățioare, pe toate glasurile îmi cînti pe n-am ?

ION : Păi, dacă n-am ?...

PÎRJOL : Nu vreau să zici că sînt un om mai rău ca tine... Tu trebuie să plătești, nu mie, ci statului... Plătește !...

ION : N-am !... Credi-mă !... N-am nici o lăscaie !...

PRIMARUL : Nu se poate, mă Ioane... E ordin de sus... trebuie să dai !...

STANCA : Da ăl care a dat ordinul de sus a venit să vază cum este pe jos ?

PRIMARUL : Stăncuțo, tu nu te amestica !... Îi ești cumnată, dar noi sîntem lege și stat și de... nu vreau să vezi iar secția de jandarmi !...

PÎRJOL : Ei nu, vreau să fiu bun cu Ion... Nu-i vorbă, cam spărgător de ambare e el... dar cele trei luni

de închisoare o să-l cumițească... Ei, aide... plătește ceva !...

ION : N-am deloc !

MARIN : Zău, domnule Pîrjol, n-are !... Uite, soru-mea-i bolnavă... El se vaită de cîte-i trebuie lui, dar nu de ce mai cere și statul !...

ION : Așa e, domnule Pîrjol, crede-mă și să te crează Dumnezeu !...

PÎRJOL : Mă !... (*Restit.*) Mă !... Dumnezeuul meu e administratorul financiar, și el nu știe să-mi crează... Mă-ntreabă : ai executat ordinul ?... De nu, îmi scoate recipise în contul garanției mele... Știți voi, au ba ?...

PRIMARUL : Da noi ce ordine avem... să dăm concursul... vătășiei...

PÎRJOL : Ei !

ION : N-am !

PÎRJOL : Bine, mă, cînd ai ?

ION : Nu știu !

PÎRJOL : Crezi tu că eu pot vărsa vorbe la casierie ?...

ION : Nu.

PÎRJOL : Apoi dacă nu, de ce nu plătești ?

ION : N-am.

PÎRJOL : Cum n-ai, mă ?... Cum n-ai ? Acu un an n-ai avut !... Astă-primăvară n-ai avut !... Toată vara n-ai avut !... Nici acuși n-ai ?

ION : N-am !

PÎRJOL : Nu ți-e rușine obrazului, coșgogeamite omul, să-ți plătesc eu datoriile !... Păi uite, mă, recipise scoase mie pentru tine... Vezi ?

ION : Văz....

PÎRJOL : Eu am tarapana de bani, mă ?... De ce să vă plătesc eu pe voi, nedestoinicii și nemernicii, mă ?...

STANCA : Domnule Pîrjol... Lixandra e bolnavă...

PÎRJOL : Ce zor am eu... datoria trebuie plătită... Plătește Ioane !...

ION : N-am.

PÎRJOL : Viață de ce ai, mă ?... Suflet de ce ai, mă ?... Locul de ce nu-l descurci, mă ? De ce nu mori, mă ?

(Ion pune capul în jos. Toți țărani stau triști. Lixandra s-a ridicat puțin și s-a rezemat de peretele de la capul

patului. *Își apasă pieptul și stă cu ochii mari. Licuța stă dinaintea-i. Copiii s-au băgat de mult sub pat.*)

STANCA : Domnule primar... Lixandra e bolnavă...

PÎRJOL : Numai să spargi ambarele te pricepi, Ioane ?...
Numai să furi, Ioane ?... Plătește !...

ION : N-am !... Domnilor !... Credeți-mă că n-am !...

PÎRJOL : Unde ți-e agoniseala ?

ION : Nu știu !...

ONAȚĂ : Lui i-a luat tot porumbul... N-a vrut să-l mai îngăduie dator... domnul Naie...

PÎRJOL : Bine i-a făcut !... Să-l mai învețe să fure !...

ION : Mureau copiii de foame !...

PÎRJOL : Să moară, dar să nu fure !... Nemernicii să piară, că locul n-o să rămîie pustiu...

LIXANDRA : Cinstiților !... Vrenicilor !... Cin..sti..ți...lor !...

(Toți se uită, ea se îneacă. Stanca o ia de mîină, o zguduie ușor.)

STANCA : Surioară !...

LICUȚA : Mamiță !...

LIXANDRA : Nu e nimic... Sînt tare !...

ION : Întotdeauna am muncit, dar sporul nu știu unde este...

PÎRJOL : Mori, nemernice !... Muriți și descurcați-mi rolul de contribuțiuni !... Drăgușine !...

DRĂGUȘIN : Porunca !...

PÎRJOL : Aprinde lumînarea să punem secfestru... *(Drăgușin aprinde lumînarea. Pîrjol deschide condica și-ncepe să caute cu ochii prin casă...)*

PÎRJOL : Ia, domnule primar... dă-m concursul... secfestrare... o pătură veche de cîlți...

(Primarul pune mîna pe ea și apoi face semn vardiștilor, cari încep să strîngă, în timp ce receptorul scie.)

ION : Domnișorule... domnule primar... nu-m luați pătura copiilor... Îmi degeră...

(Lixandra și-apasă pieptul. Afară începe să se auză vîntul.)

PÎRJOL : Nu te plînge !... Nevasta nu spune că sîntem necinstiți ?... De... noi n-am spart ambare...

MARIN : N-are nici lemne și nici copiii cu straie pe ei...

PÎRJOL : Patru perne de lînă, umplute cu paie !...

UN GARDIST : Bate crivățul !

ION : Și pă ele le iei ?...

PRIMARUL : Puneți-le în pătură, că o să facem tot un pachet...

(Gardiștii așa fac.)

PÎRJOL *(căutînd în lacră, scoate o iie femeiască)* : O iie femeiască, cu fluturi...

LIXANDRA : Iia mea de mireasă !...

ION : Domnule... nu lua iia nevestii !... *(Vrea s-o ia, dar Pîrjol îi dă brînci.)*

PÎRJOL : În lături !... Ori poruncesc de te leagă că te-ai revoltat în contră-mi !...

STANCA : Nu luați iia... domnilor... o vedeți în ce stare este... ține la ea...

PÎRJOL : Muiere !... Taci... O fustă de stambă !...

ION : Nu !... Nu... Ia tot... minteanu meu... Dar nu iia și fusta nevestii !... Domnule !... fie-ți milă !...

PÎRJOL : De ții la ele, plătește !... În covețeaua asta, ce ai aici ?...

ION : Rițipistile... acolo le păstrez...

(Afară viscolul a început să urle.)

PRIMARUL : A început viscolul !...

PÎRJOL : Vacă, oaie, capră, ceva, mai ai ?

ION : N-am.

PRIMARUL : N-are, știu de la recensimînt...

PÎRJOL : La ce mai trăiesc asemenea nemernici !...

(Vîntul a deschis ușa și a repezit înduntru o puzderie de fulgi de zăpadă. Un gardist închide ușa.)

GARDISTUL : Ninge !...

ION : Domnule... Lasă iia nevestii ! las-o, domnule !... Las-o !...

PÎRJOL : La o parte, nemernice !... Strîngeți tot...

(Gardiștii strîng pachetul... Perceptorul scoate ceara roșie să puie pecețile, în vreme ce el sigilează.)

STANCA : Nu-i luați iia ! Vedeți-o !

MARIN : Domnule...

NĂSTASE : Domnișorule !

DUMITRU : Lupiii !... Lupiii... Lupiiiiiiiiii !...

PÎRJOL : Dați nebunul afară !...

ION : Domnule Pîrjol... Domnule primar... luați tot, tot... dar iia de mireasă a Lixăndrinii mele n-o luați... n-o luați !...

PÎRJOL : Ia mîna ! *(Îl îmbrîncește. Ion rămîne prostît.)*

ION : Așa !... Așa !... Apoi atunci ia tot !... Luați !... Na !... *(Ia scaunul și-l pune pe legătură)* Ia și p-asta ! *(Ia o pernă rămasă și o pune și pe ea.)* Ia luați... Ia, Drăgușine ! Ia, Stane !... Ia, Tudore !... luați !... *(Se-nvîrtește, și ce vede dă tot.)* Aide, luați și voi... Luați !... Luați, mă !... Luați tot... *(Scoate pe Săndel de sub pat de o mînă și-l repede. Copilul răcnește.)* Luați și p-ăsta !... *(Scoate pe Iorguleț.)* Luați-l și p-ăsta !... *(Ia perna unde Lixăndrina șezuse cu capul.)* Na, luați tot... *(Se descinge de briu, rupe cămașa și le azvîrle.)* Na !... Na !... Na !... Luați !... Luați !... Luați-mă și pă mine !... *(Intinde brațele, răcnește și cade peste maldărul de obiecte din casă.)* Luați-mă !... Luați-mă, lupilor !...

SCENA VI

JANDARMUL *(năvălește în casă cu alți doi gardiști. Un moment stă... Pune baioneta la armă...)*.

PRIMARUL : Ce e ?

JANDARMUL : I-a venit mandatul de pușcărie !

MARIN : Cumnate !

STANCA : Știi... surioară !... Surioară !...

DUMITRU : Lupiiiiiiii !...

JANDARMUL : Ion Găvan !... în numele legii, ești arestat pentru a-ți face osînda de trei luni la care ai fost osîndit pentru furt !... Luați-l, gardiști !...

ION *(ca trezit, privește apoi prostît... Se uită la Lixandra, împreună miinile, se repede la ea)* : Lixandro !...

LIXANDRA : Ioane !... *(Cască ochii, înghite !)* Lu...pi... lor... Cîinilor !... Proștilor !... *(Cade jos pe pat cu ochii sticloși.)*

STANCA : Îu !... Iu !... Moare ! *(o mișcă, o zguduie)* Lixandro !... Lixandro !...

MARIN : Surioară !... Nu !... Surioară !...

ION : Aaaa !... Aaaa !... Aaaa ! Luați-mă !... Aaaa !... (Se repede afară și cade peste prag.)

DUMITRU : Lupiiiiii !...

NĂSTASE : Săturați-vă !...

JANDARMUL : De... Legea-i aspră, dar e lege !

(Toți rămân îngroziți.)

Cortina cade încet.

ACTUL IV

Un salon în casele proprietarului. Uși de toate laturile. Ferestre mari. Canapele, mese, blănuri așternute pe jos. Oglinzi etc. Acțiunea se petrece în 1907, primăvara.

SCENA I

NICU (*citind, stă pe un fotel, Naie pe un scaun de paie*) : „Țăranii în număr de peste patru sute de inși au năvălit înarmați cu coase și topoare în curtea proprietarului Silișteanu și, după ce au devastat tot, spărgînd oglinzi, rupînd canapele, sfărîmînd mese, garderoabe și tot ce le-a ieșit în cale, au jefuit obiectele de valoare și apoi au dat foc întregului conac !...“ Bre... bre... bre !... Bre !... Bre !...

NAIE : Te joci cu prostimea, coconașule !...

NICU : „Proprietarul Silișteanu care, din întâmplare, se afla la moșie, abia a scăpat travestit în haine țărănești !...“ Bre !... Bre !... Bre !... Bre !... Bre !... Bre !...

TUREATCĂ (*intrînd*) : Coconașule.

NICU : Ce e ?

TUREATCĂ : Să nu vă supărați pe mine...

NAIE : Dar ce e, mă Tureatcă ?

TUREATCĂ : Ce este... zău... uite, prin sat cam miroase a pute !...

NAIE : Ce e ?... *(Cam speriat.)*

TUREATCĂ : După chibzuiala mea ar trebui coconașul nostru să fugă !...

NICU *(trîntînd jurnalul)* : Dar ce e ?... Se simte răs-coala ?

TUREATCĂ : Românii s-au adunat toți la cîrciumă... Co-nașule... Acolo Marin Tunsu și soru-sa Stanca vor-besc tuturor și ridică pumnii spre turnul bisericii !... Eu am ascultat nițel, pînă un văr al meu, sînge cu mine, a-nceput să strige : „Uite, uite javra care-i păzește curtea !“ Altul : „Uite coada de secure...“ Am fugit... Cîrciumarul, de frică, le scosese o vadră de spirt...

NICU : Ce e de făcut ?... A !... Tureatcă, du-te de pune repede șeaua pe arapul...

(Tureatcă iese.)

NAIE : Coconașule, chemați jandarmii !... Vestiți autori-tățile !... Nu mai e de stat !... Te joci cu prosti-mea !?...

NICU : Că bine zici ! *(Ia telefonul.)*

NAIE : Te joci cu prostimea, coconașule !...

NICU : Alo... Alo... primăria... Alo ! Alooo !... *(Sună iar mult.)* Alo... Alooo, primăria !... Alo, Pirlîții de Sus !... Alo !... Alooo ! *(Sună iar.)* Alo... Alo... Cine e acolo ?... Gardistu... Bine, timpitule, de cînd sun ?... Alo ! Alo... Aloooo !... Alo, gardist... De ce ai tăcut, mă ? „Poftim, domnule Naie !...“ Alooo !... Unde-i primaru, mă ?... „La cîrciumă !...“ Dar notaru ?... „Tot la cîrciumă !...“ Alo... Aloooo !... Mă, n-auzi, stai aci !... Alo... Du-te de-i cheamă, spune că aici e domn deputat Nicu Cîmpescu... Ai înțeles !... Pas gimnastic !... Închipuiește-ți !... Satele fierb de răs-coală și autoritățile beau ca-n vreme bună...

NAIE : Să cereți armată, jändärmeria... tunuri !...

NICU : Tocmai asta vreau să fac... Cîte gloanțe or fi prin gentele mele ?...

NAIE : Adică să ne atace ?...

NICU : Cine știe.

NAIE : Stanca aia e o femeie de speriat... *(Se duce în alte odăi să caute gloanțe.)*

SCENA II

NICU : Uite opt inși... *(Se caută de revolver, dar nu găsește.)*

PROFIRIȚA : Stați, oameni buni... stați *(Intră ea tremurând și înfricoșată.)*

NICU : Ce e ?...

PROFIRIȚA : Coconașule... mi-e frică... vor să-ți vorbească cîțiva din ei... Primește-i, că e foc!... Au venit acas la mine și m-au întrebat de Naie... și apoi, dacă au aflat că și dumneavoastră sînteți aici, s-au ales cîțiva și m-au luat cu ei...

NICU : Dar n-am nici o armă...

NAIE *(aducînd două puști)* : Uite... Tu ce cauți ?

PROFIRIȚA : Naie !... încet... sînt cîțiva din ei aici...

NAIE : Aici !?... Turească unde e ?... *(Telefonul sună.)*

NICU : Alo !... Primarul !?...

(Ușile se deschid și Marin Tunsu, Năstase, Ispas, Onață, Petre și Stanca văduva intră înăuntru.)

NAIE : Ce căutați ?... *(Dar își domolește glasul văzînd privirile lor.)*

STANCA : Nu mai vorbi, boierule !...

MARIN : Lasă drăcia jos, boierule !...

NICU : Să vie arm... *(Stanca i-a smuls aparatul.)*

STANCA : Stai să ne-nțelegem.

ISPAS : Nu mai chema armata.

NICU *(se ține calm)* : Ce vreți, sătenii mei ?

ONAȚĂ : Ai dumitale, a ?

NICU : Vreți să vă prostiți și voi ?...

ONAȚĂ *(beat)* : Apăi de... s-aud trosc !... Ce o fi o fi !...

NICU : Ca să vorbiți cu mine, nu trebuia să vă abateți pe la cîrciumă...

MARIN : Nene Onață... dă-te la o parte...

NĂSTASE : Boierule, nu te uita la unul, dacă-i prost, nu sînt așa și ceilalți.

NICU : Ei... ședeți jos.

ISPAS : Jos !?...

PROFIRIȚA : Ce vă mirați ?... Ședeți jos...

(Telefonul zbirnăie iar.)

NICU : Primarule...

STANCA : Lasă primarul, că e și el un dulău de curte
boierească...

NICU : Stăncuțo... nu vorbesc nimic... Să vezi...

MARIN : Lasă...

NICU : Ei bine, ședeți jos... altfel nu vorbesc !...

ONAȚĂ : Ei !...

NICU : Aide... eu sînt republican... Știți voi ce e asta ?...
Nu !... Eu sînt iubitor de popor...

NĂSTASE : De cînd ?

ONAȚĂ : De trei zile, mă !... De azi, de mîine și de
poimîine !...

STANCA : Onață !... Taci !...

ISPAS : Uite ce e, boierule... Fiindcă sîntem oameni, nu
ciini să ne sfișiem, vrem să stricăm învoiala de
pînă acum...

NICU : Tocmai pentru asta am venit și eu. Am auzit
că-n lungul și-n latul țării, țaranii vor să strice
învoielile... Eu, care sînt deputat, vreau același lu-
cru și am venit să mă sfătuiesc cu voi, ca și cu
niște frați... Căci toți, mă, de vreme ce sîntem
rumâni, sîntem frați... Nu e așa, Ispas ?

ISPAS : Așa e.

NICU : Nu apărăm noi toți țara ?... Noi ca ofițeri, voi
ca soldați !... Nu e așa, Năstase ?

NĂSTASE : E... Păi asta așa e, dar... de...

NICU : Nici un de...

ONAȚĂ : Hmî... boierul ne ia pă subțire, măă... Să nu
vă prostească, mă !... ii... stăi să vorbesc eu cu bo-
ierul.

MARIN : Nea Onață... lasă-ne pe noi...

ONAȚĂ : Mă, mă Marine... păi tu nu-l vezi că-i hoț...
mă... Să mă ierți boierule, că mi-a scăpat vorba...
Da-i vorba, așa mi se pare !...

NICU : Ei, judecați voi acum, să mă insultați în casa
mea ?

NĂSTASE : Onață !

ISPAS : Dă-te la o parte.

MARIN : Nu-i ține-n socoteală vorbele lui, ține p-ale
noastre... Schimbă-ne învoiala...

NICU : Cum ?

MARIN : Din zece una !... Nouă ale noastre, una a du-
mitale.

NICU : Asta nu, mă !...

ONAȚĂ : Păi atunci ce fel de răpublican ești ?
ISPAS : Taci, Onață !...
MARIN : Da cum, boierule ?
NICU : Păi voi cum ziceți ?
NĂSTASE : Noi am zis.
NICU : Bine, eu zic că cinci voi, cinci eu...
ISPAS : Păi asta cum vine ?
ONAȚĂ : Una și una, prostule ! Când spui eu că-i hoț ?...
Aoleo... iertați-mă, boierule, că mi-a scăpat !... Da-i
vorba, așa mi se pare...
MARIN : Spune o vorbă să se poată... nu așa...
NICU : Mă, două voi și una eu...
ISPAS : E bine !
MARIN : E bine !...
NĂSTASE : Ne place !
ONAȚĂ : Asta mai merge !...
TUREATCĂ : E bine ! (*Face cu ochiul boierului că a pus
calul, apoi se alătură.*)
ONAȚĂ : Da bine, mă, ierbăritu cum ?... Zece lei e
mult... Eu nu vreau !... Dacă lasă cu patru lei vaca
și un leu de oaie, vreau, dacă nu, răscoală, e...
NICU : Mă Onață, ieși afară, bețivule !...
ONAȚĂ : Eu ?...
NICU : Tu !...
ONAȚĂ : Eu !...
NICU : Dă-l afară, Turească...
ONAȚĂ : Nii d-aici, jigodie !...
TUREATCĂ : Am pus șeaua...
NICU : Vii beat să vorbești în rîndul oamenilor... Ieși
afară !... Nu vreau să discut cu tine !...
STANCA : Lasă-i, boierule.
NICU : În casa mea sînt stăpîn...
ONAȚĂ : Hei !
NICU : Auzi ? Hei ! ce hei e ăla ?... Porcule !...
ONAȚĂ : Da cum văz eu, iar ți-ai luat nasul la purtare,
boierule ! Ei !...
NICU : Aide... aide... ieși !... (*Îl îmbrînțește.*)
MARIN : Lasă-l !
NICU : Pute a basamac !... ieși și tu de ții la el...
MARIN : Eu ?
NICU : Da cine ești tu ?... Niște bețivi !... Eu vreau să
vorbesc cu ceilalți...

STANCA : Boierule !... Pe voi v-a îmbătat plăcerea, pe noi ne-a trezit durerea !... Stați aci !... Stați aci, mă ! Onață !... Stați !...

*(Țăranii sînt furioși. Profirița tremură. Tureacă iese afară.
Nicu pricepe situația și rîde.)*

NICU : Ha, ha, ha !... bravo !... Adu mîna, Marine !... Așa trebuie, mă, să țineți cu ai voștri... Cu beția lor, cu prostia lor, cu crimele lor, pînă la moarte !... Bravo !...

(Țăranii se uită prostiți. Nu știu ce să mai creadă.)

ONAȚĂ : He, hei, ne ia pă subțire, mă, pe subțire, măăăă... E hoțuleț boierul... Auliu, să mă iertați, boierule, că-mi scăpă !...

NICU : Ei, uite ce, băieți !... Na-vă un pol... Duceți-vă și strîngeți satul. Veniți să ne înțelegem și să facem acte... că ce e scris, e scris... Nu e așa ?

ISPAS : Asta așa e.

(Onață ia hîrtia.)

STANCA : N-o lua.

NICU : De ce ?

ONAȚĂ : De ce ?

STANCA : Nu !... Noi vrem dreptate, nu bani.

NICU : Păi v-o dau... Veniți toți, nu v-am spus ?

ONAȚĂ : Taci, Stanco, ce-i dacă o luăm, nu e tot din sudoarea noastră ?... Zevzeacă ești !...

MARIN : Nu, boierule, ia-ți hîrtia ! *(O ia și i-o dă.)*

ONAȚĂ : Proști !

NICU : Duceți-vă dar și veniți la primărie... vin și eu...

STANCA : Boierule... drăcia aia care sună...

NICU : Ha, ha, ha ! Adu mîna, soru-meo... Acuși nu ne-am împăcat ?... Ce mai vrei ?...

STANCA : De...

NICU : Na-vă hîrtia... Am auzit că ați băut de la cîrciumar... plătiți cu ea, că șade rușine !... Aide, asta e aldămaș... Aduceți mîinile încoa... Noroc !... Așa !... Noroc !... Să trăiască România, mă !...

TOTI : Să trăiască !...

NICU : Sîntem frați, mă !... frați ! „Eu-ți sînt frate, tu mi-ești frate, într-amîndoi un suflet bate !...“

ISPAS : Că bine ar fi, coconașule, să fie o frăție între noi toți !...

NICU : Va fi !... Noroc !... Haide, luați hîrtia și veseliți-vă !... Plătiți cîrciumarului să nu se plîngă.

MARIN : Atunci noroc !...

TOȚI : Noroc să dea dumnezeu !... Să trăiți, conașule.

ONAȚĂ : Pă subțire, măă... Pă subțire... Hoțuleț mai e !...

NICU : Și voi, mă !... Și voi !...

(Țăranii ies, vociferînd și strigînd : „Ura !... Trăiască conașul !...“)

SCENA III

NICU : Tureată !...

NAIE : Tureată !

TUREATCĂ (*intrînd*) : Porunciți !

NICU : Calu-i gata ?

TUREATCĂ : Gata.

NICU : Domnule Naie... Veți rămîne aici de pază. Aveți arme... Puteți să trageți în carne, căci acum omorurile nu se vor socoti crime... E timp de război civil... Dacă sînteți meșteri în vorbe, căutați de-i amăgiți pînă sosește armata... de nu, faceți uz de arme... Sînt o turmă de flămînzi, de nemernici și o să vie aici beți... Teamă mare să n-ai... (*la telefonul.*) Alo... Alo... primarul ? Domnule, telefonează înainte... cere armată de la gară... Spune că sătenii din Pîrliții de Sus sînt în plină răscoală... Să vie repede pînă nu se dă foc... Trimete jandarmul aici... cine a-nterupt... Alo... Alo... Alo... primarul !... Alo... Cine a-nterupt... Alo... Alo... Alo...

FLOAREA : Coconașule !... Fugiți...

NICU : De ce ?

FLOAREA : A venit Ion Găvan de la pușcărie și răcnește ca un bou la cîrciumă... Unii tăiau cu topoarele parii tirlifonului !...

NICU (*luîndu-și pălăria*) : Tureată !... La revedere, copii !... (*Iese pe fugă.*)

SCENA IV

PROFIRIȚA : Dumnezeule !... Am rămas singuri !...

NAIE : Taci, Profirițo...

PROFIRIȚA : Naie !... Naie... boierul... uite, fuge prin dosul grădinei... Noi am rămas în ghearele țărănilor !...

TUREATCĂ : Domnule Naie !... Domnule Naie !... Cocițiță Profiriță... eu... mă pitesc...

NAIE : Ce e ?... Stai aci !...

TUREATCĂ : Nu stau !... Nu stau !... Să ieși afară și să-ai auzi cum fac gură !... Au turbat cu toții !...

PROFIRIȚA : Stai, Tureată !... Stai !...

TUREATCĂ : Cocițiță !... au necaz și pe mine !...

PROFIRIȚA : Floareo... Floareo... du-te tu de le spune că boierul a fugit, să nu mai vie la noi degeaba.

FLOAREA : Mă duc... cocițiță... mă duc... *(Iese.)*

NAIE : Stai, Tureată !...

TUREATCĂ : Domnule Naie !... Nu vreau să fac rebel cu ei... Sînt mulți !... Și auzi că a venit și Ion Găvan de la pușcărie !

PROFIRIȚA : Naie ! Naie !... Uite-i !...

TUREATCĂ : Mă duc... mă duc !...

NAIE : Stai, că te împușc !... *(Indreaptă pușca spre el. Tureată stă.)* Stai aici, ori te-ai unit cu hoții ?... Te-mpușc !...

TUREATCĂ : Domnule Naie !

PROFIRIȚA : Uite-i, Naie !... Uite-i !... Uite-i !... Uite-i vin.

(Incepe să se audă zgomot de voci depărtate.)

NAIE : Așează-te ici la fereastră și să tragi în carne, cînd ți-o spune. *(Ii dă una din puști. Tureată o ia tremurînd și se așează în genunchi la geamuri.)*

PROFIRIȚA : Uite-i, Naie !... Uite !... le vorbește Floarea !... Uite-i ! N-o să mai vie !...

NAIE : Na și ție revolverul... Să tragi !...

PROFIRIȚA : Eu, Naie !... Auliu... Uite-i... Uite-i... au plecat tot încoaci !... Naie !... Naie !... caz jos !...

TUREATCĂ : Sînt turbați, domnule Naie !... Sînt turbați !... Hai să facem pace...

NAIE : Stai acolo și să ochești bine !... Bine !... Avem
șaiszeci și patru de cartușe !...

PROFIRIȚA : Ait !... Au intrat pe porți !...

(Tumultul crește.)

NAIE : Foc ! *(Sloboade arma. Se face liniște.)*

TUREATCĂ : Domnule !...

PROFIRIȚA : Ait ! *(Se pitește în plocături.)*

NAIE : Foc ! Trage, Turească !... *(Sloboade amîndouă ar-
mele.)*

(Incepe un zgomot asurzitor, s-aud strigăte de „Uraaa !“...)

NAIE : Foc !... Foc !... Foc !...

TUREATCĂ : Sfinte Dumitre !... Ait. *(Slobod armele. Tu-
multul îngrozitor e la uși...)*

PROFIRIȚA : Doamne !

NAIE : Foc !... *(O rupe la fugă la o ușă... Turească la
alta. Dar ușile cad și țărani crunți și grozavi ca
moartea năvălesc cu securi în mâini... Stanca sare
pe fereastra spartă, cu tulpanul atîrnînd pe cap și
cu o sucală în mâini. Naie cade în genunchi... Tu-
reatcă se lungește jos... Ion Găvan intră cu un par
în mînă. Toți au furci, coase, topoare, greble, sape,
cazmale, pari, cari ce au găsit. Unul aduce să taie
pe Naie, dar Ion a ținut cu parul.)*

ION : Nu-l vezi ? E-ngenuncheat !...

STAN : Și dacă !...

MARIN : Nu !... Cine-ngenunche, vanghelia spune că
trebuie iertat !...

STANCA : Unde-i, hoțul, boierul ?

TOȚI : Boierul !... Unde-i ?

NAIE : Iertați-mă, fraților... A fugit !...

STANCA : Aha... avem în mînă pe hoțul ăsta !...

ION : Naie !... Naie !... Ți-a venit vremea judecății...

MARIN : Uite, mă, boierul, pitit aici !... *(Scoate pe Pro-
firița.)* Aa !... Dumneata ai fost ?...

PROFIRIȚA : Marinică !...

MARIN : Nu e vorba... ai fost bună...

BABA RADA : Uite hoța !...

MARIA : Uite lipitoarea !... *(Sare să o ia de păr.)*

MARIN : Stai !... Mario... Dă-te la o parte !... *(O îm-
brîncește.)*

ISPAS : Domnișorul Naie !... Nu !... *(Îi arată pumnii sub nas.)*

PETRE : Cum mă băteai, tu, hoțul !... Lăsați-mă, fraților, să mi-l bat și eu acuși. *(Îi dă un picior și-l rostogolește pe jos.)*

NAIE : Fraților !...

NĂSTASE : Tu, hoțul !... Mori !... *(Ridică toporul.)*

TUREATCĂ : Stați fraților, că eu v-am făcut bine, nu mă omoriți...

ILIE : Bine, tu ?!

TUREATCĂ : Am scos alicele din toate cartușele... Uite, căutați-le !... Ca să nu vă împuște.

STANCA : El !?

MARIN : El ?

TOTI : Alicele ?!

TUREATCĂ : Căutați...

NAIE : Vai !...

PROFIRIȚA : Eu l-am pus, Naie, eu... ca să nu-i împușcați, săracii !...

MARIN : Dumneata, coconiță ?...

PROFIRIȚA : Da :

TUREATCĂ : Cîtetrei... eu, coconița și Floarea, cum am simțit că o să fie rău, am golit toate cartușele... Ne era frică că boierul o să tragă...

MARIN : Ei, vedeți voi ?... În toată casa asta numai unul e cîine !...

TOTI : Naie !...

ION : El !...

PROFIRIȚA : Oameni buni... nu e el de vină...

NĂSTASE ! : Aida da !...

ION : El e hoțul !... El e răul !... El, ca să fie ținut de boier ca un om vrenic, schimbă învoiala din ce în ce mai grea !... El ne-nșală la măsurătoare... El ne mănincă zilele muncite... El trebuie judicat...

TOTI : El !...

NAIE : Fraților !... iertați-mă !...

PROFIRIȚA : Marine... E bărbatul meu !...

ONAȚĂ : Mă... Stați !... Voi știți că tivga bețivului e cap de firoskos !... Nu ăsta e hoțul ăl mare...

TOTI : Ba el...

ONAȚĂ : Tăceți !... ăsta e hoț, dar e un hoț din cei mici... boierul e hoțomanul cel mare... Păi bine, mă, nu știe el de cîte pogoane îi e moșia ? Cînd știe

el că a semănat 8—9 sute de pogoane de grâu, 4—5 sute de orz... 2—3 sute de rapiță... de unde mai rămîne 3—4 sute să le dea țăranilor de porumb?... El știe de cît e moșia lui, vede că locurile de porumb sînt de cîte 18 prăjini pogonul în loc de 24, dar tace !... Tace și-i place hoția logofătului lui...

MARIN : Pe care-l ține logofăt fiindcă-l vede că fură pentru a-l pricopsi pe el...

TOTI : Cam așa e !...

NAIE : Așa e, fraților !... El mă-nvață să vă măsor 30 de prăjini de grâu, la pogonul de secere...

STANCA : Taci, hoțule ?... Dar cîte cinci franci pe pogon, cine te-nvață să ceri de la oameni ?...

PROFIRIȚA : Marine... Marinică... Nu-l lăsa...

ISPAS : Spune, linge-talere !...

ONATA : Știi cînd m-ai bătut ? Cîte piese mi-ai luat, hoțule ?...

PROFIRIȚA : Marinică !... *(Il ia de gît.)*

MARIN : Stai, coconiță... că nu-ți face nimeni nimic...

MARIA : Lasă-mi bărbatu de gît, fa !... *(O repede într-o grămadă de femei.)*

MARIN : Mario !...

ION : Mi s-a ros șoldurile de patul pușcării...

NĂSTASE : E al tău, Ioane !... El al tău... judică-l și noi i-om face ce vei zice tu, că tu ai suferit mai mult ca toți după urma lui !...

ION : Mi-l dați mie ?...

TOTI : Ție !... Ție !...

ION : Aaaa... cîine !... Cîine !... *(Il apucă și-l ține de pâr.)*

NAIE : Frati-meu !... Frati-meu !...

ISPAS : Acum, Naie, Ion e coconașul tău !...

NAIE : Coconașule !... Coconașule !... Iartă-mă !... *(Li îmbrățișează genunchii...)*

PROFIRIȚA : Marine ! *(Cade în genunchi lui Marin.)* Scapă-l !... E soțul meu !... Scapă-l !...

MARIN : Coconiță... Cumnate Ioane !...

ION : La o parte, e al meu !... *(Scoate cuțitul de la brîu...)* Aduceți-mi sare !...

PROFIRIȚA : Aau !... Aa... Marine, Ionică !...

ION : Durerea noastră a tuturor s-o scriu cu cuțitul în
carnea ta de ciine !... Aduceți sare, să mi-l saramu-
resc !...

NAIE : Frati-meu !...

ION : Nevasta mea... copiii mei... au murit... din pri-
cina ta ! Lixandra mea, singurul meu bun pe lume,
tu... tu, ciine !... Aduceți-mi sare !...

PROFIRIȚA (*îmbrățișînd genunchii lui Ion*) : Ionică, te
gîndește că nevasta ta... e o sfîntă azi... copiii
tăi niște îngeri... întrebă-i... vor ei să ne omori ?...

ION : Sfin...tă !?... Ei da... Stați, fraților !... Stați să-l
judec... Ciine !... Pentru ce ne-ai făcut toate re-
lele astea, ce ne-a pus în rîndul dobitoacelor ?...

NAIE : Iertați-mă !... Iertați-mă !...

PROFIRIȚA : Iertați-ne !... Iertați-ne !... Marine... Ma-
rine...

MARIN : Taci... Coconiță...

ION : Lixandro !... (*Plînge.*)

NAIE : Iertați-mă !...

ION : Voi ce ziceți ?... Voi ?...

PETRE : E al tău...

ION : Voi îi știți faptele rele... care-i pentru moartea
lui să treacă spre... stînga și să ție mîinile în
jos... Care-i pentru iertare... să treacă la dreapta
și să ridice mîinele... Aide...

(*Țăranii trec spre stînga, și spre dreapta rămîne locul
gol...*)

PROFIRIȚA : Tureată !... Nici tu nu vrei ?...

TUREATCĂ : Vrei să mă omoare rumîinii ?... Da nu ști
ce hoț era ?

PROFIRIȚA : Ioane !... Marine !... Lele Stanco !...

STANCA : Fugi !... Nu te ruga de mine !...

PROFIRIȚA : Milă !...

NAIE : Iertare !... Iertare !...

ION : Așadar voi vreți moartea ?...

TOȚI : Să moară !... Au murit sute de copii d-ai noștri,
pentru că ăsta le-a furat hrana !... Moartea !...

STANCA : Închină-te, Naie !...

PROFIRIȚA : Vai...

FLOAREA : Stați... (*Trece spre dreapta cu mîna ridi-
cată.*)

PETRE : Ce vrei tu ?

FLOAREA : Iertarea lui.

ONAȚĂ : Una singură !... Aici sîntem toți... Dacă aîm fi mai mult de jumătate... da...

ILIE : Ibovnica lui !

FLOAREA : Nu ! sînt încă curată !... Nu !...

TOȚI : Nu ?

FLOAREA : Nu !

ISPAS : Da ce bine ți-a făcut ?

FLOAREA : Cînd a murit și mama, eu nu aveam pe nimeni în sat... Coconița Profirița m-a chemat la ea și mi-a spus să rămii ca fata lor... Au spus amîndoi că o să mă înzestreze... Mi-au făcut țoale...

ONAȚĂ : Dar leafă n-ai ?

FLOAREA : Dacă sînt ca a lor, ce leafă ?...

ISPAS : Te țin amîndoi slugă de pomană !... Să moară !

TOȚI : Moartea ! !...

ION : Lixandro !... Ce zici tu să fac ?... (*Ridică mîna încet și trece spre dreapta.*)

TOȚI : Ce e !... iertare ? !...

STANCA : Cumnate !...

PROFIRIȚA : Ioane !...

ION : Ier...ta...re !...

MARIN : Iertare !... (*Trece cu mîna ridicată spre Ion.*)

TOȚI : Și tu ?...

ION : Iertare !... Doar e al meu !... Am auzit filfiri de aripi... și tot capul meu a-nceput să strige : iertare !... Au fost copiii mei... Lixandra mea !...

PROFIRIȚA : Iertare !

NAIE : Iertați-mă !...

ION : „Și ne iartă nouă greșelele noastre, precum iertăm și noi greșiților noștri...”

NĂSTASE : Iertat să fie dar !...

STANCA ȘI CÎȚIVA : Iertat !... Să fie iertat !...

ONAȚĂ : Stați, mă !... Dar frați-meu Dumitru care s-a spînzurat de pîrleală ? !...

ION : Și el... și el l-ar ierta !... Iertare !...

TOȚI : Fie iertat !...

(*S-aud goarne.*)

UNUL INTRĂ SPERIAT : Cavaleria !...

TOȚI : Armata ?

ACELA : Da, cavaleria... descalică și se răspîndește în trăgători !...

ONAȚĂ :Vedeți ?... Noi am iertat, dar noi iertați n-o
să fim !... Boierii nu știu să ierte !...

NĂSTASE :Lupii !...

(Goarneau sună înfiorător !)

ȘTEFAN : Ce e de făcut ?

MARIN : Noi arme n-avem !...

ION : Ce e ?... Să ișim !...

NĂSTASE : Ne-mpușcă !...

ION : Împuște-ne !... Da !... Să vă desfaceți la piept...
Să li-l arătați și spuneți : „Vrem dreptate ori
moarte...” Și ei or să ne dea una din ele !...

MARIN : Haidem !... *(Se desface la piept.)*

ION : Hai cu Dumnezeu !... Doamne ! *(Se desface la
piept.)*

STANCA : Ce-o fi, o fi !... *(Pornesc afară.)*

PROFIRIȚA : Marine !... Marine, nu pleca !...

NAIE : Proastă !... Ias să mai împuște din ei !...

PROFIRIȚA : Nu !... *(Se repede afară. Se aude o salvă !)*

GLASURI DE ȚĂRANI : Trageți !... Dacă nu ne dați
drept să trăim și noi.

*(Încep goarneau, pocnituri... și strigătele de ura ale sol-
daților, care iau cu asalt conacul proprietății. Ion e adus
înăuntru de Marin.)*

ION : Lasă-i să dea !... să dea !...

MARIN : Of !... Cumnate !...

ION : Trageți, copii, trageți !...

*(Răcnete... Stanca fugind cade peste prag moartă !... Pro-
firița o tirăște înăuntru... Ostași năvălesc, un ofițer cu
sabia în mină intră înăuntru...)*

NAIE : Bodaproste !...

OFIȚERUL : Nu te-au ucis ?

NAIE : Nu...

ION : Apă !... Apă !... Apă !... mor !... Lixandro !... *(Se
zbate ușor...)*

OFIȚERUL : E vrun om de-ai curții ?...

NAIE : Nu... e un pușcăriaș !...

PROFIRIȚA : Naie !...

ION : Aaa !... *(Moare. Împușcăturile se răresc.)*

S F I R Ș I T

OCHII NEGRI

Piesă în 4 acte

PERSONAJELE¹:

PREOTUL, același cu POPA, care răspopit devine

GHÎȚĂ, căpitan de haiduci

ILEANA

PAUNAȘ — Păunașul Codrilor

PAUNA, mama Ilenei

MARIN

CREȚU

ONAȘ

ION

STAN

SANDU

RADU

STROE

BARBU

ILIE

NICOLAE

GELU

} țărani deveniți haiduci

MIHAI, țăran, devenit arnăut domnesc

MATEI, țăran, devenit logofăt de sat

GARABET, căpitan de arnăuți

MOȘ ION

MOȘ CALIN

MOȘ LUCA

SOFIA, țărancă

MARIA, țărancă

IOANA, fiică de boier

O FEMEIE TÎNĂRA

O BABĂ

UN ARNAUT

ALT ARNAUT

¹ Personajele nu apar în manuscris. Sînt rediate de noi în ordinea importanței din piesă (n. ed.).

ACTUL I

SCENA I

S-aude clopotul bisericii și toaca bătînd deodată. Un cor amestecat de glasuri felurite se aude încet.

Se ridică cortina.

Se văd un grup de copii desculți, cu cămăși albe, cu capetele goale, așezați în fața celor mai mari, bătrîni și bătrîne, bărbați și femei, flăcăi și fete. Cîntă ușor cu mîinile întinse în față și rostesc în cor, în fața bisericii. [...]

O FEMEIE TÎNĂRĂ : Haideți surioarelor.

(Pornesc spre laturea dreaptă unde se văd jocuri, flăcăi și miei frigîndu-se. Apoi vin, pleacă, se întind pe iarbă verde mese albe și lungi de pînze. Aduc coșuri cu piini și ouă roșii. Străchîni și linguri. Pun pe mese și plănuiesc cum să facă mai bine.) [...]

(Popa începu a povesti, printre răgazurile mîncării.)

PREOTUL : Cînd eram catană dincolo, la unguri, nu ne lăsau să ne facem masa de Paști... „Olahii, spuneau ei, trebuie să se facă papistați“. Cînd am venit la unchiu, popa Ieronim, dincoace, și am văzut *Cina cea de taină* d-aici, mi-a plăcut obiceiul, și am rămas... Unchiu mă și botezase... „Hei nepoate să te fac popă“ ! Și cu bucoavna, psaltirea, tripticu, oh-toihu... buchiseam după ei !... Tata avea pămînt în Poiana... un sat în munți, unde toți aveau oi multe !... Făcuse el o trăsnaie... unui birău și fugise ! „Du-te tu Ghiță îndărăt, te-nsori și al tău e pămîntul ce-l aveam acolo !...“ „Nu taică, de era bine acolo, nu fugeai tu...“ „Finanțul... Finanțul.“ „Hei, dacă tu l-ai azvîrlit c-o măciucă să zacă, eu c-o flintă îl trimit sub pămînt, să nu se mai întoarcă.“ Și am rămas aici...

Conu Oprișan știa vorba bietului tată... „Părinte, să facem pe Ghiță popă !...“ Și mi-au găsit pe Filofteia de soție. Vlădica de la Rîmnic m-a po-

pit. I-am cosit finul și i l-am strîns cît am făcut practică la cîntări... Dar cîntam cu cavatul de înnebuniseam fetele de pe Olt. Ah ! Tinerete — tinerete ! Fraților, omul e tot om, chiar cînd e popă. „Ghiță, ești popă acum... Se cade să cînti Sfinte Dumnezeule, iar nu cîntece lumești !...”

„Iartă-mă prea sfinte... toate cîntecele vin de la dumnezeu !... Și socotesc că și noi venim tot de la el.”

Și am venit aici... Opt ani, numai opt ani am trăit cu Filofteia și de atunci patru ani de văduvie... Ah !... *(începe să bea din băutură)*. Acolo ungurii, aici turcii, grecii, arnăuții...

MOȘ ION : Părintele ca om luminat... Ce gînd o fi avînd Mavrocordat de a desființat legămîntul de pămînt și oastea ?...

PREOTUL : Legămîntul este de la Mihai Voievod... Ca să nu mai fugă românul de colo pînă colo... Era nevoie de oaste... Și dacă nu era legat de pămînt, pleca oriunde, iar pîrcălabii nu-i puteau strînge oaste. Mavrocordat dezlegă legătura și desființează oastea ! Dar oaste tot îi trebuie și a adus pe aștia, care n-au nici o legătură sufletească cu noi... Și aștia pot face să țipe pruncul în maică !

MARIN : Grea vreme trăim, părintele.

MOȘ ION : Alaltăieri cînd strînseseră oieritul, spuneau că s-au înființat ouăritul, gîinăritul, gîscăritul, stupăritul, curcănitul... I-am dat trei găini, o sută de ouă, cinci miei, o curcă... și cerea și o gîscă... E gîsca pe ouă jupîne... E slabă... Cele ce le vezi în bățatură sînt slabe, că ouă... Toamna sînt bune gîștile...

MOȘ CĂLIN : Biruri peste biruri...

PAUNA : Dar mie mi-a cerut și fetărit... Ileana văruia pereții de Paști. Era în trențe ca să nu-i taie varul hainele bune. O vede Garabet cu găina ce o ducea la poartă... „Al tău Ileana bre ?...” Lighioana îi ghicise numele. „A mea !...” „Formosa ! Dai fetărit.” „Ce fetărit e aia ?” „Birul fetelor frumoase ! Dai pe Ileana mie.” „Ție ! Beregătit ți-oi da, dar fetărit ba !” „Sînt creștin bre ! Dau o pungă cu galbeni.” „Nu-mi vînd fata !” „Pentru bine bre, dau un mertic cu galbeni !” „Nu, nu... Ia-ți găina,

ouăle, mielul... și lasă-mă“ — și am plecat. „Bre femeie eu iau pe Ileana!“ „Niciodată!“ „Bine!“ și a plecat, dar se uita lighioana cu niște ochi de ciine turbat. De atunci visez tot urit...

CREȚU : Ce caută lighioanele astea la noi, părinte?

PREOTUL : Trai pe spinarea noastră. Noi să muncim și ei să mănînce !

MOȘ ION : De ce nu vor să muncească, cînd Dumnezeu le-a lăsat și lor mîini ! De ce, de ce ?

MARIN : E creștinesc asta ?

PREOTUL : Nu e ; dar ei sînt creștini doar cu numele, iar nu și cu faptele. ..

ONAȘ : Pămîntul lor nu face bucate ?

PREOTUL : Face, dar ca să facă trebuie muncit. Omul e un animal leneș și e pornit să ia de-a gata de unde i se pare că este ! Aștia vor să ia de la noi, cei care muncim.

MARIN : Să fim un fel de vaci de muls !

ONAȘ : Ah ! O să li se înfunde odată și odată ! Dar eu nu înțeleg, părinte : boierii noștri nu le spun că nu e drept să jefuiască așa ? Că toată răbdarea are o margine ?

PREOTUL : Eeh ! copii... Le spune : dar omul cînd apucă pe calea hrăpirilor, e ca uliul ce nu se mai sinchisește de piuiturile sfișietoare ale puîului de găină ce-i moare în gheare ! Străinii ce ne-au copleșit, deși ne-nțeleg graiul și jalea ce le-o spunem, ei le socotesc însă că astea sînt vorbe... vorbe ! ¹ Nimicuri !

MOȘ ION : Vor să le vorbim cu fapte, că nu ne mai înțeleg spusele !...

¹ Pentru poporul exploatat, în categoria de *străini* intră toți asupritorii : fie români, fie de alte nații. Nicu Cîmpesciu, boierul din *Lupii*, Naie, logofătul — sînt „lupii“, deși, în toiul răscoalei din 1907, își zic „frați“ români (vezi *supra*, p. 65 și 67, de ex.). Tot așa precum juriștilor sau funcționarilor, care consideră țăranul „prost“, leneș și „criminal“ (vezi în acest volum : *Un proces...*, *Șurupării d-ale lui Șurup* etc.), li se contestă „sîngele românesc“, pentru că „Numai un strein poate vorbi astfel de un neam“ și poate arunca asemenea învinuirii grele poporului din care s-a născut și de pe truda căruia trăiește. Edificatoare e, de ex., p. 83, din volumul de față.

MARIN : Să le vorbim cu gloanțe ! Cu mațe spintecate, cu capete înfipte în pari.

MOȘ CĂLIN : Ca să zic : „uite măăă ăștia se mai pricrep să ne vorbească și altfel !“

PREOTUL : Să ne facem oameni de omenie !

MOȘ ION : Au întins coarda pînă să plesnească !... Haide, hai, le vine lor Ignatul !

MARIN : Să li-l facem noi !

PREOTUL : Pune Doamne straje gurii mele !

MOȘ CĂLIN : Au pistoalele-n briie, flinte-n spate, hirtii de la domnie, să ne-nchidă, să ne lase-n sărăcie. Noi nu știm să dăm cu flintele că ni s-au luat !

RADU : Am furat eu una ! (*Iși dă cu palma peste gură.*) Na !

MOȘ CĂLIN : Te dădu de gol, băiatule !

RADU : Mi-a dat-o coconu Oprișan cînd trăia !

MARIN : Întoarce-o că s-a prăjit !

PREOTUL : De flinte, de durde, de șuşanale, de iatagane, în vremea d-acum te iartă dumnezeu cînd furi. Nu te iartă ei, tîlharii pe față, hoții cu porunci scrise, haita de lupi a stăpînirii de tîlhari : dar dumnezeu te iartă ! Pe ei îi gătește dracul de pierzanie. Le ia mintea, ca să nu mai înțeleagă de cuvînt, să nu-și mai înfrîneze lăcomia, le ia omenia, ca să nu mai simtă mila ; le ia sațiul, ca niciodată să nu mai se simtă sătui și să zică : „Destul cît am furat ! Hai să fim acum și cinstiți.“ Îi face să fie răi în așa fel, ca să nu mai putem scăpa de ei decît ucigîndu-i. Poarte-i dracul în cîrcă ; al lor să fie păcatul !

MOȘ ION : Amin !

MOȘ CĂLIN : Să-ncepem vinul.

PREOTUL : Sus s-avem inimile și sub picioare potrivnicii !

TOȚI : Amin ! (*Beau toți.*)

PREOTUL : Tuturor pace, tuturor bucurie, tuturor sănătate și dușmanilor omenie !

TOȚI : Amin ! (*Beau.*)

PREOTUL : Tuturor credință dreaptă ; cinste deplină, potrivnicilor înțelegerea drepturilor noastre de viață și peste toți mila lui dumnezeu !

TOȚI : Amin ! (*Beau. Pun apoi oalele jos și mănîncă acum din fripturi.*)

STAN : Părințele, dar am auzit că vodă ăsta e om învățat, așa e ?

PREOTUL : Așa am auzit și eu, dar cu învățătura lui se vede că n-a ajuns să ție seamă de dreptatea ce ne-o pretinde dumnezeu s-o urmărim. Și decît om învățat, pus în țară pe furat, mai bine un păstor cinstit, că-ți lasă loc de trăit.

MOȘ ION : Așa este.

MOȘ CĂLIN : Păstorul să fie bun cu oile sale... că, de le tunde primăvara încă pe îngheț și le mulge și sîngele din vine, apoi curînd n-o să mai aibă turmă. Țara noastră a ajuns în mîna turcilor o moșie și o turmă de închiriat. Nu-nțeleg de ce se-ngăduie robirea oamenilor de către alți oameni. Se vede că robia e urmare a prostiei unora și a șireteniei altora. Dacă ne-am uni toți cu toți, n-ar putea să ne robească nimeni. Trebuie însă să-nvățăm slovă, ca să ne putem înțelege și noi și să nu ne mai pîrîm unii pe alții. Învățătura înseamnă știință, știința înseamnă putere, puterea înseamnă libertate, iar aceasta înseamnă viață bună și lungă.

PREOTUL : De aceea și după Paști să-mi mai trimiteți copiii la școală.

MOȘ ION : Nepoții mei ți-i trimit pe cîtetrei. O să cunoască și ei pe dumnezeu mai lesne și o să fie oameni de omenie.

MARIN : Of !... Să mai uităm (*Bea.*) Ne fură toți munca și acum vor să ne fure și fetele !! Dar pentru fete sînt în stare să omor și o mie de garabeți !

PREOTUL : Veneticilor ăstora, lichelelor astea le-a pus Satana pecetea lui — pecetea pieirii — și le-a pus-o unde știe că nu se mai poate șterge. Le-a pus-o pe frunte, pe creier. Satana nu lucrează la coaja lucrurilor, el lucrează în adîncul lor. Din pricina pecetluirii ăștia i-a făcut să creadă că atunci cînd mor, apoi mor cu trup și suflet, că nu mai înviază niciodată, că moartea este prefacerea trupului în tină și a sufletului în nimic. Cu dumnezeu scos afară din ei — că nu mai putea să stea în sufletul lor murdar — ei nu mai pot înțelege cuvintele, rugăciunile, lacrămile ! Haită de lupi ce trebuie să plătească prădăciunile cu pielea.

MOȘ CĂLIN : Și dacă e așa, ce mai sînt ei, părinte ?

PREOTUL : Sînt cojile moarte care se desprind de pe arborele vieții. Ați văzut cum cojile de la suprafață puterezesc, cum și unele crăci se usucă și, dacă sînt putrede de tot, nici de foc nu mai sînt bune și trebuie azvîrlite la gunoi — așa sînt și ăștia.

MARIN : Și coji d-astea de oameni, gunoaie d-astea putrede, cu ochi și guri lacome, să vie cu flinte în spate și, dacă nu mă las jefuit și cu sora sau iubita batjocorită, apoi să mă facă hoit, pe mine om cinstit și muncitor ? Ah, Doamne ! Să-mi încoronez flinta cu flori, s-o sărut ca pe mîndra mea și să trag cu ea în frunte, unde i-a pus popa mirul, ori în piept, unde-i bate inima de țîlhar !

MOȘ ION : Ai băut nepoate... Nu te-nfierbînta !

MATEI : S-ar putea să-l spuie cineva lui Garabet.

PREOTUL : Doisprezece sînteți, dar într-unul stă diavolul și clocește gînduri și fapte rele. Acela mă va vinde sărutîndu-mă.

MOȘ CĂLIN : Iuda !

PREOTUL : Da... Și d-atunci neamul lui Iuda e pretutîndeni. D-atunci prietenul care te vinde te sărută ca Iuda, ca să-ți adoarmă luarea-aminte ! Cînd te sărută mai tare, înseamnă că și-a primit arginții vînzării. Sărutările sînt banii dragostei și ai prieteniei, dar după cum sînt și galbeni falși, de la Iuda sînt și sărutări false.

CREȚU : De unde să dobîndesc și eu o flintă ?

ONAȘ : Dar eu ?

PREOTUL : (*tuînd oala*) — Ileano... nu te-am văzut bînd.
De ce nu bei ?

ILEANA : Nu se cade, și apoi...

PREOTUL : Ce ?

ILEANA : Lasă...

PREOTUL : Nu te teme ! Ești într-ai tăi și-n neamul tău ! Haide... Așa. Sînt preot și mîinile mele trebuie numai să binecuvînteze, iar gura mea să rostească numai cuvintele păcii și ale înfrățirii între oameni. Dar dacă Garabet, armeanul, ori grecul, ori turcul, ar veni să te atingă, apoi m-aș face iar cătană și aș da cu flinta să-l trimit de-a dreptul la Dumnezeu, să-l frămînte din nou, să-l facă om ceva mai bun !...

MOȘ LUCA : Boierimea noastră, părinte, de ce se azvîrle în brațele străinilor ca să afle ocrotire? De ce nu mai caută ocrotirea țării în brațele lor și ale noastre? În mintea lor și în mila lui Dumnezeu? De ce le-au căzut sufletele la papucii pașalelor?

PREOTUL : Pentru că așa cresc, așa trăiesc și-mbătrînesc neamurile de oameni. Începe un neam de om, întâi ca un biet sărăcan oarecare. Fiii lui, unul ori doi, din șapte-opt, se ridică ceva mai sus prin avere ori prin știință de carte... Din fiii acestora, iar, unul ori doi, tot din șapte-opt, se ridică încă ceva mai sus ca părinții lor și din aceștia continuă ridicarea, pînă ajung sus în vîrfurile alcătuirii omenești din ținutul lor, ajung slujbași mari, ori boieri mari, ordinari, păcătoși. Ajunși în vîrf, parcă stau să se odihnească ei de oboseala îndurată de părinții, moșii și strămoșii lor. Ajunși aci sus ar avea alte scări de urcat, ca oameni de înaltă știință, de înaltă înțelepciune. Cei mai mulți însă încep să huzurească, să stea leneși, lacomi și îngîmfați. Unde sînt ei, cred că au ajuns prin eforturile lor și se preamăresc, se prea umflă și ajung niște proști, cu atît se prăvălesc în pulbere. De ce? Fiindcă s-au clocit de ședere, de îmbuibare și de prostie. Vîrfurile piramizii de mărire lumești se amestecă cu pulberea de la temelie ei. Ajunși în pulbere, încep să-i frămînte pașii celor de deasupra lor. Aci suferă să fie sfărîmați, apăsați, pulverizați! Unii, cei mai mulți, ajung pulbere cu totul și cu totul. Alții, cîțiva numai, călcăturile, apăsăturile celor de sus, îi întărește, se fac caractere tari, încep din nou urcușul spre culme, încep adică iar un neam de oameni care se ridică!

MARIN : Ah părinte, părinte... neamul nostru cînd s-o ridica!

ONĂȘ : Aveți flinte și pentru noi, părinte?

PREOTUL : Pentru flăcăii cei viteji am de toate. Ileano, ca să nu ne înfierbîntăm de gînduri și de vin, ia cîntă-ne tu... Ileano! Ileano, cîntă tu o doină, să plîngă frunzele, să tremure inimile, să tresară sufletul nostru plin de dor și plin de jale! Cîntă

tu să ia foc pădurea cum a luat și inima ! (*Femeile se privesc mirate.*)

MOȘ ION : Când e vorba de inimă, închideți ochii mi-ronosițelor ! Omul și inima lui !

MOȘ CĂLIN : Of ! Of ! bătrînețe, bătrînețe !... Cine nu poate înțelege inima ! Ea parcă n-ar avea moarte !

MARIN : Doina !

ONĂȘ : Doina !

CREȚU : Orice vrei tu, numai cîntă-ne !

MOȘ ION : Inimă și suflet — dragoste !

PREOTUL : Care aveți un caval ? Dați-mi un caval. Oho ! Să-mi aduc aminte de Ghiță cînd păzea oile lui nașu, popa Ieronim !

MARIN : Al meu, uite-l (*îi dă cavalul*).

PREOTUL : Mă urcam sus, sus de tot. Bătea rece vîntul și priveam în jos departe satele și codrii... Zi Ileano, zi, zîină albă a plaiurilor noastre !

O BABĂ : Hmî...cam, cam... E vinul tare !

ILEANA : (*Începe să cînte dulce de tot. Sofia, Maria, fetele încep și ele, cîntecul crește și apoi în cor*) :

Foaie verde foi de nuc,
Încotro Doamne mă duc,
Dau de arnăut și turc,
Dau de lume tot păgînă,
Venită să ne răpună :
Grecii, turcii și pașale,
Pun domni niște haimanale,
Niște hoți ajung slujbași
Și judecători : borfași.
Aști hoți cum mai pct să fie
Oameni buni, de omenie ?!
Ne ia mierea de la stupi,
Ne ia mieii, parcă-s lupi,
Ne cer biruri, zaharele,
Și mai cîte dăjdii grele !

(*Rămîne popa să cînte singur din caval.*)

MOȘ CĂLIN : Frumos, frumos o duce și popa, tocmai spre inimă !

PREOTUL : Ileano ! frumos cînți ! (*Cu ochii în sus.*)
Iartă-mă Doamne, stăpîne sfinte, că tot mai mult iubesc pe oameni ! Iartă-mă stăpîne, că tot om sînt mai mult și inima tot mă-mbrîncește ! În ziua cînd

voi fi sfint, numai în genunchi mă voi gândi la tine.
Acum însă am inima tînără, foc arde în ea și iartă-mă dacă nu mă voi opri numai la păcatele cu gîndul !

(S-aud cîteva pocnete de pistoale în pădure.)

SCENA II

PĂUNA : Căpitan Garabet ! *(Se scoală speriată.)*

ILEANA : El este, că mi se bate ochiul stîng !

MARIN : Flinte !

ONAȘ : Durde *(sar în sus toți flăcăii)*.

POPA : Acas la mine *(le arată casa)* găsiți de toate. Dar cu plan copii. Să le vedem întii gîndul.

PĂUNA : Mi l-a spus ! *(S-aude zgomot de voci apropiinduse.)*

MOȘ CĂLIN : Să ne ridicăm... să nu stăm la masă cu ei.

POPA : De ce nu ? Cîinele mîngîiat pe spinare se-mblînzește.

ONAȘ : Dar lupul schimbă numai părul, nu și năravul !

RADU : Se apropie ceasul !

SCENA III

(Apar trei arnăuți mustăcioși.)

UN ARNĂUT : Christos anesti !

POPA : Alistos anesti !

MOȘ CĂLIN : De sînteți creștini, ședeți, mîncăți și beți.
Și, d-ați venit cu gînd bun, de oameni buni s-aveți parte.

ALT ARNĂUT : Hogeă, bir dușman ! Cormac, de fi it-mec... Hogeă !

POPA : Rahat duranîz !

(Arnăuții se miră și tac, iar unul pleacă îndărăt fuga.)

ONAȘ : Părinte ? *(Îl întreabă cu ochii.)*

(Ileana se strînge în brațele mă-sii. Celelalte femei încep să ridică masa. E liniște dar toți privesc spre pădure.)

POPA : Să ridicăm masa... *(Masa se ridică la repezeală.)*

UN ARNĂUȚ : Simlasho ! *(Clatină din cap.)*

SCENA IV

(Apare o ceată de arnăuți, cu căpitan Garabet înaintea. Ei vin rari, ocolesc pe oameni și sînt cu mîinile pe mine-rele pistoalelor. Mare mișcare între toți.)

CRETU : Părinte !

MARIN : Părințele ! Părințele !...

CĂPITAN GARABET *(venînd în fața popii, salută cu mîna la fes și spune)* : Ireps... preut... este chemato la tact... To pasha s-a sfîrșit.

POPA : Pentru ce sînt chemat la tact ?

ONAȘ : Arhanghele !

RADU : Ah !... Ah !...

GARABET *(se uită la flăcăi și apoi spune)* : Acolo vei afla.

POPA : E Paștele, am slujbă. După Paști, singur viu.

GARABET : Ipopsia megalos... bănuială mare !... Tora mergi.

POPA : Paștele... Nici turcii nu-nchid oamenii în zile de Paști !

GARABET : To pasha trecut !... Mergi... Arnăuți ! *(Arnăuții vin... cei doi dinainte se trag spre pădure spunînd : „Simlasho ! Simlasho ! Garabet ! Ton Ghorizo !“)*

POPA : Dar ce fel de bănuială e contra mea ? D-ta ești creștin și doar într-o zi de Paști vei vrea să fii imeros și calo.

GARABET : Acusate mi ! Ai fost ostrățios ! Ai luptat contra Turchii... Ai ucis oameni... Te-ai făcut ireps, ca să scapi de pedeapsă. Merge !... *(Îi pune mîna pe umeri și-l îmbrîncește.)*

MARIN : Pă... !

POPA : Merg de voie !... Copii, liniștiți-vă... *(S-a înțeles din ochi.)*

ONAȘ : Am înțeles. *(Se furișează spre casa popei, el, Marin și Radu. Arnăuții vor să-l lege.)*

POPA : Pentru ce mă legați ? Sînt ursul vostru ? Merg de voie... doar sînt preot !...

GARABET : Fără, fără legături ! *(Popa merge sus în pădure cu trei arnăuți după el. Nu se mai vede. Căpitan Garabet vine spre Ileana.)* Tho pasha Ileana !... *(Îi zîmbește, Păuna o dă la spate.)* Femeie ! Ileana frumoasă... dai mie pe o baniță de lire !

PAUNA : Jupîne ! Fata mea rămîne cu mine aici... N-am ce face cu galbenii. Noi nu ne vindem copiii robi. Tot îți dau, dar fata nu !

GARABET : Ileană, te fac cadîna mea. *(Vrea s-o atingă cu mîna, dar Ileana ocolește pe mă-sa.)* Fata brazilor, Ileana !

ILEANA : Fugi !... cîine !...

GARABET : Banabac !

(Arnăuții se reped și prind pe Ileana. Dar ea se agață de mă-sa și-ncepe să răcnească. Incepe învîlmășeala, dau toți și arnăuții încep să tragă cu pistoalele asupra lor. Crețu a smuls pe Ileana și vrea să fugă cu ea, dar Garabet îl izbește cu iataganul și-l dă jos. Ileana este iar prinsă și tîrită spre pădure... Moș Călin, lovit de arnăut, cade jos. S-aud trei descărcături de șușanale în pădure. Se opresc toți... Un arnăut cu capul gol, speriat, vine strigînd : „Ghit, ghit, hoga !” Radu vine cu capul roșu de sînge.)

GARABET : Pios ine ?...

ARNĂUTUL *(trecînd pe partea cealaltă)* : Ghit, ghit... hoga !

(Arnăutul dispăre. Popa, cu antiriul sumes și cu mînecele sumese, se ivește cu o șușanea în mînă și o descarcă în grămada de arnăuți. Cad patru deodată cu Garabet împreună. Marin culcă alți doi, Onaș unul. Alți arnăuți o rup la fugă strigînd : „O, Theos ! O demiorgos ! Alah ! Alah !” Alți doi cad, dar doi s-au pierdut în pădure.)

POPA : După ei, să nu scape nici unul, ca să n-aibă cine spune !...

(Radu cade cu capul spart.)

POPA : De scapă vreunul, sîntem pierduți (*dispare cu Marin*).

MOȘ ION : Zece sînt curățați ! Radule, tu ?! (*Ileana fuge cu mă-sa și toată lumea a fugit.*)

MOȘ CĂLIN (*ridicîndu-se*) : Doamne ! Și-n zi de Paști bătaie și omoruri ?! (*Se-nchină.*) Ce păcate are de plătit neamul nostru, Doamne ! Radule !... nepotul meu !... copilul meu !... (*Îl ridică nițel și-l lasă jos.*) E mort !... Și azi !... Și azi !...

Cortina cade încet.

ACTUL II

SCENA I

Se aud păsări cîntînd, ciufii strigînd departe. Se ridică cortina încet.

E pădure seculară. Lîngă colțul unei stînci, căzut pe ea, cu capul și fruntea lipită de stîncă, cu părul mare ce-l acopere tot, preotul Ghiță se roagă.

O rază de soare furișată printr-o rariște a brazilor și a fragilor stă dasupra lui. Este încă cu antiriu popesc.

GHIȚĂ : Ce-ai făcut, Doamne, din mine, ce-ai făcut ?! (*Clatină capul lipit de stîncă.*) Unde ești de nu ajuți tu pe cei ce plîng de nedreptăți și te strigă și dimineața, și-n miezul zilei, și seara, și-n miezul nopței ? (*Ridică capul și ține ochii închiși.*) Neamul ăsta, neamul ăsta, cu suflet blînd și inimă ruptă din inima ta, de ce nu-l scapi de tîlhari ? (*Strigă aproape tare.*) Dreptate ! Dreptate !... (*Culcă iar capul.*) Ce să le fac eu ? Cum să-i apăr, cum să-i ajut ? Ai mei sînt și mă doare inima de ei ; al lor sînt, dar nu toți mă-nțeleg !... Și dac-ar fi uniți în simțiri și-n gînduri, n-ar sta răzlețiți... Străinii cu înstrăi-

nații, cu cei ce și-au pierdut inima și sufletul, îi chinuiește rînd pe rînd, și ieri, și azi și mereu... (Ridică iar capul sus.) Să văd de ei, eu... popa?! Cum?... În loc să bag degetele în apă și să te rog : „Sfințește Doamne apa aceasta !“ să-mi vir degetele în sînge eu : popa !... și să gîndesc : „Na pămîntule hoit de om, de mîna mea făcut !“ Cît oi fi greșind de mult, vei fi putînd tu să ierți tot atît de mult ? (Culcă capul pe stîncă și rămîne zdrobit. Ileana vine încet, ascultă. E cu fața albă, frumoasă, cu coatele pe spate, cu păr la frunte, scăpat din prinsoarea împletiturilor. N-are nici o floare, nici o podoabă. E singură, doar cu frumusețea ei.)

GHITĂ : Mîinile mele ! Mîinile mele ! (Iși leagănă capul pe stîncă.) Rostul meu, cinstea mea, sufletul meu !... (Ridică capul, se ridică apoi în sus de tot.) Și dacă aș plînge cît de amar, nu mi-o fi plînsul tot zadar-nic ? Ce s-a făcut nu mai se poate desface !... (Ghiță vede pe Ileana oprită ca la trei pași de el.)

ILEANA : Părințele ! (E cu ochii plini de lacrimi și ea. Ghiță o privește, pleacă capul, închide ochii.) Iartă-mă, părințele ! (A ajuns lîngă el și-i pune mîna ușor pe umăr.) Eu sînt vinovată !

GHITĂ : Așa o fi fost să fie.

ILEANA : Iartă-mă !

GHITĂ : Nu ești vinovată.

ILEANA : De cele ce s-au întîmplat ? (Îl ia de mîini și pornesc în neștire spre un trunchi căzut. Ea șade jos și-l trage ușor și pe el.) Tot rostul părăduit ! Poterile bătînd pădurile... Cornuri de vînătoare !... Nu i-ar mai putrezi oasele lui Garabet.

GHITĂ : Taci, Ileano...

ILEANA : Din pricina mea toate (Îi sărută mîna.)

GHITĂ : Ce faci ?! A vărsat sînge ! (O retrage brusc.)

ILEANA : Pentru mine ! (Vrea să-i sărute și mîna cealaltă.)

GHITĂ : Ileano !... Nu, nu, nu ! Nu mai sînt preot !

ILEANA : Cine ți-a luat darul ?

GHITĂ : Eu cînd am ucis !

ILEANA : Și acum ?

GHITĂ : Acum, acum lup gonit de vînătorii poterilor ! Om cu somn de iepure și fără liniște, haiduc contra stăpînirii !

ILEANA : Părințele ! *(Își culcă capul pe pieptul lui. Îi netezește mâinile în neștire. Ghiță o privește mereu.)* Părințele... Părințele !

GHIȚĂ : Nu-mi mai zi părințele, că mi s-a dus darul, averea, rostul, viața, sufletul !

ILEANA : Așa e, ah !... Dar ce să-ți fac ? Ți s-au dus toate... Cum să te mîngîi ? Și toate din pricina mea ! *(Îl ia de gît, își apropie obraji de ai lui, stă cu capul moale pe el.)*

GHIȚĂ : Copila mea ! Ileana mea ! Norocul și nenorocul meu ! *(O mîngîie și el și o sărută pe frunte.)*

ILEANA : Părințele !

GHIȚĂ : Ți-am spus... nu mai sînt.

ILEANA : Dar vreau, vreau să uiți ! Cînd te văd tot trist, mi se pare că e tot nor pe cer ! Cum să-ți plătesc nenorocirea, durerea, chinul, darul pierdut ?!

GHIȚĂ : Ai inimă multă, Ileano, Ai inimă multă ! Și... se vede c-o mai am și eu... Auzi-o cum bate... Auzi-o !

ILEANA : Ooo !

GHIȚĂ : Ai suflet cald !

ILEANA : Ah !

GHIȚĂ : Dă-mi-le ! *(Foarte rugător. Ea se gîndește.)*

ILEANA : Ia-le !

GHIȚĂ : Aaa !! *(O învăluie în brațe și o sărută pe ochi, pe obraji, pe gură.)*

ILEANA : Ah ! Ah !

GHIȚĂ : Te-ai supărat ? *(Blînd și resemnat de tot.)*

ILEANA : Nici maica nu m-a strîns așa și nu m-a sărutat așa...

GHIȚĂ *(tot resemnat și trist)* : Și... ești supărată acum ?

ILEANA : Dacă din pricina mea nu mai poți fi preot ? Nu m-am supărat *(apoi repede)* : ah, nu... Nu !... *(Ghiță se scoală în sus, o privește, închide ochii, se depărtează de ea ca doi pași și apoi iar se apropie. Îi pune mâinile pe umeri și o privește.)*

GHIȚĂ : Pe cine vrei să iei din băieții ăștia care au fugit cu noi în codru ?

ILEANA : Pe nici unul *(a pronunțat încet)*.

GHIȚĂ : Ileano !

ILEANA : Pe nici unul ! *(Cu hotărîre acum.)*

GHIȚĂ : Marin ?

ILEANA : Sărmanul !

GHITĂ : Crețu ?
ILEANA : Oo...
GHITĂ : Onaș ?
ILEANA : Cît despre ăsta...
GHITĂ : Dar atunci, ce vrei ? De ce te uiți așa, Ileano ?
Vrei să mă-nnebunești ?! Vrei să mă ucizi ?
ILEANA : Eu ?! Să teucid tocmai eu ?!
GHITĂ : Vrei să cred că... ? Ileano !
ILEANA : Părinte...
GHITĂ : Cum ?! Vrei să cred ?! Pe mine ?!
ILEANA : Sufere cineva mai mult ca sfinția ta ?
GHITĂ : Ileano ?! Eu, sfînt ?! Sufăr ! dar, dar ?!
ILEANA : Mai te poate mîngîia Dumnezeu acum ?
GHITĂ : Of ! El, nu ! Nu poate să zică : Vino la mine,
iubitul meu ucigaș ! Nu, dar...
ILEANA : Vezi ?
GHITĂ : Și tu, tu, mai aproape de mine decît el, Ileano ?
Mai aproape tu decît Dumnezeu ?
ILEANA : Nu se cade să fiu ?
GHITĂ : Ah ! Vrei tu să mă mîngîi, Ileano ?!
ILEANA : Da !
GHITĂ : Cu inima ?!
ILEANA : Și cu sufletul !
GHITĂ : Dar dacă-i așa, nu-mi mai pare rău c-am ucis
să te scap ! Foarfecele, caută foarfecele și despo-
pește-mă, tunde-mă...
ILEANA : Eu ?!
GHITĂ : Eu nu pot, nu pot ! Am încercat și mi s-au mu-
iat mîinile... Du-te colo, sînt foarfecele azvirlite-n
iarbă...
ILEANA : Părinte !
GHITĂ : Eu nu pot ! Barba mea, podoaba mea de om și
de preot ! Pletele mele ! Nu pot ! Ileano ! Doamne !
Care din voi mi-ați mai rămas ?
ILEANA : Eu sînt aci ! *(Îl ia de mîină și iar i-o sărută.*
Caută foarfecele și vine cu ele în mîină.)
GHITĂ : Ilenuțo ! Suflete ! Inimă !
ILEANA : Nu pot să-ți tai barba ; nici eu nu pot... *(îi să-*
rută barba și pletele). Plîng amîndoi. Lasă foarfe-
cele să-i scape jos.
GHITĂ : Eh ! taci suflete al meu, că, dacă erai tare, ră-
mîneai tare și-n fața neprevăzutului ! Dar cum era
să fiu ? Asemenea bouului, care pentru finul lui din

iesle, nu se amestecă când lupii îi sfișie și-i batjocorește semenii?! O barbă!? Și ce este o barbă de popă, care a ucis? Toți popii, nu numai cei care au ucis, dar și cei cuprinși de iubirea de arginți și de măririle lumești, să se radă, să se tundă!... Popa Tunsu, Popa Rasu! Ar fi o dovadă că simțind dreptatea se osîndesc singuri și fug de la cele ale lui Dumnezeu!... Caută foarfecele, caută-le s-o tai chiar eu. *(Se prinde de barbă.)*

ILEANA : Nu, nu, nu! *(Îl apucă de mâini și-l ține.)* Îți pocești chipul dat de Dumnezeu... Nu! Cu barbă îmi placi mie...

GHIȚĂ : Vrei să rămîie cel puțin pe piele o barbă fără fire lungi!... Ah! *(Ea a acoperit foarfecele cu piciorul.)*

SCENA II

(Ghiță și Ileana amîndoi se opresc și ascultă.)

GHIȚĂ : Vin băieții! Haide în hrubă, Ilenuțo... *(O ia de mâini și o duce în scorbura și scoboară acolo. Nu se mai vîd. Se ivesc încet, pășind fără zgomot, Marin, Crețu, Onaș, Stan, Ion și alții. Vin triști toți cu flintele plecate cu țevile în jos.)*

MARIN : Ni s-a dus tot rostul!

CREȚU : Azi e duminică, fraților și pe-acum mergeam la horă... Acolo găseam pe Sița, Sofia, Maria, Ioana, Rada! Atîtea flori ce ne umpleau zilele cu speranțe și cu gînduri...

ONAȘ : Nu mai mi-adeuce aminte.

ION : Taci Crețule, că leșină băiatul!

ONAȘ : Eu? Sînt tare. Piatra-i piatră, de e piatră... O calcă carul și crapă, dar inima multe rabdă. Dar e altceva cînd ai rost, cînd n-ai nici o grijă de potere... La urma urmelor ce era? Venea un arnăut prin sat!... „Sîsî Ssss!“ asmuțeam cîinii pe el... „Unde, bre tată-tău?“ „La secere!“ „Mă-ta-ta?“ „La secere!“ și pleca la dracu să-l ia! A doua zi alegeai găina cea mai slabă și cînd venea i-o dădeai. O găină pe lună, un miel de Paști și la Sîn Pietru,

un junc ori un porc și miere ! Ne rămîneau și nouă destule.

MARIN : Îți pare rău Onaș, că ai apucat pe calea codrului ?

ONAȘ : Ce bine era în sat.

STAN : Măă, îți pare rău ?

ONAȘ : Dar dacă s-a făcut, s-a făcut...

ION : Nouă morți, de la ei. Radu mort de la noi..., trei alții cu capetele dogite. Cînd sînt ațiția morți, care desparte viața liniștită a săteanului de viața de furtună a hoțului, mai putem scăpa de ștreang, cînd ne-ar prinde ?

ONAȘ : Scăpăm în lațul lui !

STAN : Vezi ?

ONAȘ : Păi eu ce zic ? Nu se mai poate !

ION : Eu m-aș duce în sat ; dar o lichea, cum e alde Matei, se duce și te spune numaidecît !... Și de ce ? Ca să se arate că el e om de credință al veneticilor, că el e slugă credincioasă tuturor străinilor, că el e lichea și coadă de secure, ce izbește în neamul lui, ca el să se facă mai înalt stînd pe hoiturile noastre.

MARIN : Așa e Ioane, așa e, că el spunea la arnăuți că românii se pitesc în pod cînd îi ia dușmanii de la poartă ! În plămădeala lui s-a amestecat și dracu și-l face să pîrască, să facă rău și să se bucure de suferințele altora. Cei mai răi dintre oameni sînt spionii și pîrătorii, care-și fac bucuria lor din chinurile altora, întocmai ca și satanii ! Spionii, spionii sînt suflete de diavoli !

STAN : Și el e unul din aceia.

(Mai vin alți patru flăcăi.)

SCENA III

STAN : Dar voi tocmai acuși ?

SANDU : Am adus o sidilă cu brînză.

MARIN : Ai furat-o ?

SANDU : Am luat-o !

MARIN : Păcătosome ! De-o afla popa, se face foc ! Nu ne-a spus la toți să nu furăm de la ai noștri ?

ILIE : Ei, parcă popa n-ar minca brânză dulce ?

CREȚU : Ei, băieți, slabă nădejde ! Cu oameni ca voi, popa Ghiță nu mai face haiducie !

ION : Pitiți sidila mai bine, nu trebuie să afle.

ONAȘ : De la început să-l înșelăm ?

ION : Onaș ! Îi stricăm inima și mai rău, înțelege c-a pornit la drum cu niște păcătoși. Au făcut-o secii ăștia, au făcut-o, să nu mai facă, dar e mai bine ca el să nu afle.

MARIN : Sandule !... Proastă ispravă făcuși !

SANDU : Bine Marine, de... dacă era tîrla singură...

MARIN : Și tu, ca țiganul cinstit : „s-o iei ori să n-o lași ?“ Ai luat-o !

ION : Offf !

ILIE : Da dă-o focului... vă jeliți de-o sidilă cu brânză ! Gheorghe Spătă are mii de oi, mii de vaci, herghelii de cai, nu l-a sărăcit Sandu.

MARIN : De la Gheorghe Spătă ați luat-o ?

SANDU : De la o tîrlă d-ale lui. A făcut și el pomană, că tocmai i-a murit zilele astea fata lui cea mai mare : Maria... I-a mai rămas cea mică, Ioana...

CREȚU : De ce i-o fi murit fata ?

SANDU : Vorbește lumea că de oftică... S-ar fi dus pe munte, a răcit, a tușit și s-a dus cum se duce rîndunica toamna.

TOTI : Dumnezeu s-o ierte.

SANDU : Nu mai mă spuneți părintelui... Am greșit — și așa fi mîncat și eu brînză dulce.

MARIN : Ia-o, ascunde-o, Sandule. (*Sandu ia sidila și pleacă cu ea în pădure.*)

CREȚU : Tăceți ! Șiii...

SCENA IV

(*Din scorbura iese Ghiță. Merge încet. Băieții se aliniază în fața lui. Îi privește mult.*)

GHITĂ (*se oprește în fața lor blind*) : Am vrut-o eu ?

MARIN : Nu.

GHÎȚĂ : Ați vrut-o voi ?

CREȚU : Nu.

GHÎȚĂ : Cine a vrut-o ?

STAN : Garabet ! Și de aia nu mai vrea acum nici oierit, nici văcărit, nici stupărit, nici gîscărit și nici fetărit !... Oarba după el !

GHÎȚĂ : Ce s-a făcut mai putem desface ?

NECULAE : Nimeni nu mai poate învia pe cei omorîți !

GHÎȚĂ : Acum ce avem de făcut ?

MARIN : Să scăpăm de starea asta ! Să răsculăm frații ca să nu se mai supuie veneticilor ! Să ucidem pe dușmanii neamului nostru, care neucid și pe față și pe ascuns cu-ncetul ! Să luăm îndărăt ce ni s-a jefuit ! Să fim noi stăpîni în țara și-n satele noastre !

CREȚU : După legea lor să judecăm pe venetici, moarte ne dă, moarte să le dăm ! Să știe toți cei la care le-ar mai veni gustul să ucidă că și ei vor fi uciși !... moarte pentru moarte !

MARIN : Să tresară din somn răcnind cînd ne-o visa, și să înghețe jumătate, cînd ne-o întîlni !

GHÎȚĂ : Vreți să fiți haiduci, oameni de luptă ?

TOȚI : Haiduci, părinte ! Și să ne fii căpitanul, cum am hotărît.

GHÎȚĂ (*se gîndește mult*) : Copii... Grele vremuri, grele clipe de hotărît ! Dar zice la carte : „Și cine se va da pe sine pentru altul, acela se mîntuiește !“ Să ne dăm noi pe noi pentru toți. Soli dați morții pentru viața alor noștri. Începem o luptă grea, o viață de spaimă, pe care — înțelegeți voi — o putem sfîrși în ștreanguri de spînzurătoare, ori uciși în răspîntii și lăsați acolo ca niște cîini în drum ! De multe ori așa mor cei care-și apără neamul.

MARIN : Dar dacă ne bate, dacă ne fură, dacă ne închide, dacă ne ucide aici pe pămîntul nostru, aici în casa noastră ? Zici, că tot să stăm, că tot să răbdăm ? !

GHÎȚĂ : Copii...

CREȚU : Să răbdăm ca oile cînd le sfișie lupii ? Sufletele noastre, trupurile noastre — averea veneticilor să fie !... (*Sandu și ceilalți vin încet și ascultă și ei.*)

ONAȘ : Ne-am dus noi peste ei, ori au venit ei peste noi ? Este vina noastră, nu este a lor ?

STAN : Sîntem noi leneșii care vor să trăiască în spinarea altora, ori ei sînt ?

MARIN : Ce-au cerut, le-am dat... și de milă, și de silă, și de cinste și de necinste ! Dar dacă vin, din ce în ce mai mulți și nu-i mai putem sătura ? Apoi trebuie să ne lăsăm să ne roază și pe noi ?

CREȚU : Răpesc acum și fete, necinstesc și femei,ucid pe bărbații care li se împotrivesc ! Țigani sîntem noi, robi sîntem noi, sălbatici sîntem noi ? boi de-njugat sîntem noi ?

GHIȚĂ : Și atunci li se cade ?

MARIN, CREȚU, ONAȘ, STAN : Ștreangul ! Ei ni l-au împletit și trebuie să arătăm că l-au împletit și pentru ei.

GHIȚĂ : Pentru noi va rămîne împletit mai pe urmă, căci, ou ce măsură măsuri, cu aceea ți se va da măsura !

MARIN : Apoi dacă Dumnezeu stă în cer și nu ne scapă de ei, poftescă să măsoare, că doar asta i-a mai rămas meseria. Să ne lase el de capul nostru și apoi să ne judece că de ce am făcut după capul nostru !

GHIȚĂ : Copii, noi ne facem măsurile singuri ! Pieirea ta prin tine Israile — adică asta vine așa : nu-mi mînjesc eu mîinele să vă lovesc, ci toți voi cu mîinele voastre vă faceți singuri de cap ! Ah, Doamne ! de ce nu poruncești tu să se facă oameni buni. *(Ileana iese din hrubă și vine încet lîngă Ghiță.)*

CREȚU : Și dacă e așa : hoț pe hoț, necinstit pe necinstit, tilhar pe tilhar și ucigaș contra ucigaș ! Care pe care ! Noi sîntem mai mulți, și-om mai rămînea. Ei mai puțin și i-o lua moartea pe toți.

MARIN : Fie ! prin ei, ca Grozea, ca Tunsu, ca Bujor !... Aleagă-se și de noi, dar aleagă-se și de ei !

STAN : Mă gîndesc cum o fi moartea prin ștreang... Hit, zdup !... Nu mai poți să sufli, adormi și te deștepti dincolo. De-acolo te uiți aici și zici : Boda-proste că scăpai de hoți. Nu mai mă-ntorc pe-acîcît aminul.

GHIȚĂ : Ați hotărît luptă ca haiduci ?

TOTI : Da, părinte.

GHITĂ : Bine. Vom fi și haiduci ! Dar cu Ileana, ce credeți voi că trebuie să facem ?

MARIN : S-o mărităm ! Ori să facă ea ce-o vrea să facă... să se ducă la sat, să rămie aici...

GHITĂ : Ce vrei Ileano să faci ?

ILEANA : Rămii în codru, doar aici e floarea satului meu ! Unde m-aș mai duce ? E greu să nemerești acum oameni buni... Rămii aici în codru ! Și-apoi garabetii n-au plecat din sate.

CREȚU : Cu cine ?

ILEANA : Vreți să știți ? Ah ! Cu cel ce s-a dat pe sine pentru noi toți, cu cel care a suferit și suferă mai mult decît noi toți !

MARIN : Cu părintele ? ! Cum ? ! Cu părintele ? ! Se poate ? !

ONAȘ : N-o vrea părintele ! Nu e așa părințele că n-o vrei ?

GHITĂ : Ba o vreau cu toată inima, Onaș ! O vreau cu toată inima !...

ONAȘ : Ah... ah !

MARIN (*pe gânduri și încet*) : Ce vreți ? Spuserăm că e liberă să facă cum vrea, ori cum o-ndeamnă inima ? (*Pun capetele în jos și se-ntorc cu spatele. Ileana îi arată.*)

ILEANA : Putem noi să mai avem încredere în aceștia ? Eu sînt mărul de vrajbă !

MARIN (*întorcîndu-se repede*) : Dar sîntem cinstiți, căpităniță. Sîntem oameni !

CREȚU : Avem cuvîntul și cuvîntul e lege !

STAN : Iadul să-l arză pe cel ce v-ar dușmăni !

GHITĂ : Nu vă mai blestemați băieți, c-o să aveți destui care să vă blesteme. Eu vă cred și vă știu cinstiți ! Cît despre mine, ce mi-o fi scris să fie, fie. Ghiță a dat pe o Ileană și barba și liniștea și sufletul !

MARIN : Așa e !

CREȚU : S-au dat nenorocului toți românii.

GHITĂ : Luați-vă flintele, băieți. Încoronați-le cu flori, că-n ele ne-a mai rămas mîntuirea ! Vom pleca numaidecît să călcăm pe căpitan Cinoforius, să-i luăm armele, căci nu aveți toți flinte și durde, iar nouă ne trebuie !

(*Haiducii pornesc încet și se răsîndesc în pădure.*)

SCENA V

GHÎȚĂ : Îți mulțumesc, Ilenuțo ! Îți mulțumesc ! Voi fi bărbatul pe care nu-l va-nfrînge oamenii !

ILEANA : Eu sînt vinovată de toate astea !

GHÎȚĂ : N-am îndrăznit niciodată să-ți spun ce-am simțit pentru tine, de cînd am avut ciudata idee să fac cor bisericesc din flăcăi și fete. Aș fi murit și n-aș fi avut îndrăzneala să-ți spui ce simțeam în mine cînd te vedeam... Un copil, tu, și eu preot... vădov, dar încă tînăr. Întimplări rele, ori potriviri satanice, diavolești, nu știi ce-a fost și nu știi ce este... Ce fel de duhuri bune ori rele conduc viața oamenilor de pe-aici eu nu pot să știu ! Avem dușmani duhuri nevăzute, care ne încurcă cum încurcă păsărarii păsărelele în lațuri. Nu vrei să faci ce deodată te pomenești c-ai și făcut ! Eu, popă, săucid om ! ? și asmut duhurile rele pe slujitorii lor, la fel de răi, cînd trebuie să-i ia, și vin ca nenorocire pe capul tău, de te face că ori să te lași omorît, ori ca să scapi, omori tu !... Și-apoi încurcăturile vin mereu. Te leagă — cum păianjenul în plasa lui leagă pe biata muscă — pe care a prins-o la-nceput numai d-un picior ! Duhurile rele, păianjenii oamenilor !... Ce-mi trebuie mie uciderile astea ? De ce să mă îndrăgostesc mai dinainte de tine ? De ce să-mi moară soția și mai nainte ? Și-apoi, de ce să vie Garabet să te ia și să mă închidă, ori să măucidă pe mine, ca să-i rămîi tu lui ? De ce apoi te-a pus într-o nenorocire ca să vii în codru cu mine, ca să scapi de urgia din sat ! Și să te aud mereu, să te aud mereu, să te doresc mereu ! Corpul tău tînăr, iar tu : sufletul din el să-l văd gătit ca o fată mare în ziua de Paști, pe cînd eu, om de 34 de ani, iar tu de 18. În corpul meu sînt ca un muncitor în temeul verii ; plin de sudoare și plin de praf... Dar numai tu, numai tu, Ilenuțo, mi-ai întărit inima ; numai tu mi-ai rămas din tot rostul meu, din toată pacea ce-o găseam în biserică ! Mă vei iubi tu mereu ? Vei putea să-mplinești ce-am pierdut ?... Dumnezeu ! Ah ! Nu mai îndrăznesc să-l rog — sînt

ucigaş ! Nici de sfinţii lui nevăzuţi nu-ndrăznesc să mă rog — or fi scîrbiţi şi ei de un popă ucigaş ! Nici de nevăzuţii cei răi, de duhurile care mă duşmănesc nu mă rog — ar însemna că m-am dat lor. Dar tu, tu, de tine m-oi ruga. Ţine-mi inima, mîngăie-mă !...

(Pauză)

Ei, dar de ce taci mereu şi nu-mi vorbeşti ?

ILEANA : Părinte ! Părinte ! Ce potriveli rele, ce potriviri nedorite de nimeni ! Cum ni s-a stricat viaţa la toţi ! Cine ne-a făcut viaţa hîrburi ca de oale sparte ? Ce-au cu noi oamenii şi duhurile rele ?

GHITĂ : Oamenii răi ne-au făcut-o ; duhurile duşmane nouă. Aceştia strică viaţa altora, crezînd că numai aşa pot s-o facă bună pe-a lor. Dar şi ei, fie oameni, fie duhuri, sînt tot aşa de nepricepuţi ca noi ! Cred ei că ştiu multe, cum şi eu credeam odată. Acum văd bine că nu ştiu nimic, dar nimic ! Se săvîrşesc multe, nu cum le vrem noi, ci iacă aşa de capul lor, neprevăzute şi neştiute de nimeni. Plănuim şi noi, punem la cale şi noi, le potrivim, alergăm, dar cine ştie cum ies ! Cine ştie cine ne-ncurcă socotelile... Frunze duse de vînt şi atîta tot,

ILEANA : Cit o să zăboveşti dacă pleci ?

GHITĂ : Să n-ai frică, vei fi păzită. Las băieţii de pază. Dinspre munte, unde nu mai sînt sate, nu poate veni nimeni. Şi apoi cred că nu vom zăbovi mult. Cinoforius e tăbărit în strîmtoare. Ei beau seara mult vin, că au găsit la Drăgăşani destul. Se-mbată şi mi se pare uşor să iau armele unor beţivi.

MARIN (*viină fuga*) : Sîntem strînşi toţi, căpitane, şi gata de mers.

GHITĂ : Ia-o înainte, Marine. Tu, Ilenuşo, intră în hrubă, că-i mai bine... Laşi capacul jos, că aşa, cum e cu ţărîină şi cu frunze pe el, n-ai să te temi de nimic. Prin partea dinspre apă, pe unde vine aerul, sînt grămădite pietre şi stînci, că nici o vulpe nu poate intra p-acolo... Da... Ah ! Nu e o viaţă bună un trai aşa, dar tot o fi mai bună ca o moarte prea timpurie !

ILEANA : Știi asta ?

GHIȚĂ : Nu, nu, nici asta n-o știu (*iși dezbracă anteriorul.*)
Oh, anteriorul meu de popă ! (*Îl sărută și-l dă Ilenii.*
Se-ncinge bine.) Barba, barba ! O las acum !

ILEANA : Pentru mine toate astea ! Of ! Of ! Doamne !...

GHIȚĂ : Ți-am spus : nu ești vinovată ! (*O sărută.*) Să
nu faci gălăgie. S-ar putea să treacă cineva, și...
știi vorba, dealurile au răsunetul lor și pădurile
urechile lor.

ILEANA : Înțeleg ! N-o să m-apuc să cînt de bucurie,
c-am ajuns o sălbătăciune fugărită prin păduri...

*(Ghiță o sărută iar și pleacă după Marin. Se mai întoarce
iar, se uită și apoi pleacă, dispare.)*

(Pauză)

SCENA VI

*(Ileana îl urmează încet pînă devale unde dispare și ea.
Se-ntoarce apoi îndărăt. Merge încet de colo pînă colo
dusă de gînduri. S-aud păsărele cîntînd etc.)*

ILEANA : Să trăiesc ca vulpea în vizuină !

*(S-aud două glasuri, unul de femeie și altul de bărbat
care vine dinspre deal. Ileana ascultă și apoi fuge la
gorunul scorburos și intră în el.)*

VOCEA FEMEII : Nu, nu și nu ! Ți-am spus : nu vreau
să plec de la noi.

VOCEA BĂRBATULUI : Mi-e peste poate să mai rămîi,
domniță !

*(Se ivește Păunaș. Ileana încă nu e intrată în hrubă.
Păunaș e un flăcău mai mult înalt, cu pălărie neagră de
păr de capră, cu strașina largă ; cu părul castaniu, mare
și șerpuitor. Imbrăcat tot țărănește și pe dasupra c-o
manta prinsă la gît într-o cheutoare cu nod. Femeia este
Ioana, o fată ca de 16—17 ani, cu părul galben și ochii
albaștri, îmbrăcată tot ca la munte. Ea trage îndărăt pe
Păunaș, care nici nu se lasă întors de ea, dar nici nu vrea
s-o bruscheze.)*

IOANA : Cine te-a supărat dintr-ai noștri, Păunaș, de vrei să pleci așa ? Fă-mă să te-nțeleg...

PAUNAȘ : Domniță Ioană, domniță Ioană ! dumneata nu poți să mă-nțelegi ! M-a supărat soarta, nenorocul... Blestemul lui Dumnezeu, poate !

IOANA : Dumnezeu nu blesteamă, Păunaș ! El lovește atunci când vrea să lovească !

PĂUNAȘ : Adică zice, și voia i se face. Și vîntul și ploaia, chiar și pietrele îl ascultă !

IOANA : Da, și el n-o să aibă voie rea pentru tine ! Ce i-ai stricat tu ? Hai îndărăt, că ne strici inima la toți.

PĂUNAȘ : Of, domniță ! Cu nici un preț nu mai pot să rămîi cioban la dumneavoastră !

IOANA : Vei fi stăpîn mai apoi, ți-o spun eu.

PĂUNAȘ : Oo !

IOANA : Da !

PĂUNAȘ : Peste putință ! Lasă-mă !

IOANA : Păunș ! auzi clopotul oilor noastre ! De aici s-aud ! Auzi cum nechează arapul meu lăsat pe locul unde am căzut după el. Plînge și munte că vrei să pleci tu ! Pe bîrsana cui s-o mai țiiu eu diseară la muls, dacă tu nu te-ntorci s-o mulgi ? Haide, Păunaș, haide îndărăt !

PĂUNAȘ : Nu se poate ! Nu se poate ! Nu se poate !

IOANA : Omule, dar unde vrei să pleci ?

PĂUNAȘ : De cînd îți spui că nu știi ? De cînd îți spui că nu mai pot să stau legat de florile munților d-aici !

IOANA : Dar mama, dar tata, dar eu... care... m-am obișnuit cu tine, n-avem nici o trecere, dacă florile le-ai urît ? (*Păunaș o privește și închide ochii.*)

PĂUNAȘ : Domniță Ioana, pe mămuța ta, pe tătucul tău îi iubesc și le sărut mîinile... Ție, ți-e fața ca laptele, ochii ca cerul, genele ca poala brazilor, sufletul bun ca al Maichii Domnului ; dar e ceva care nu-mi îngăduie să mai stau. Nu se poate, nu se poate să mai rămîi.

IOANA : Tata n-o să te cate nici cu simbria pe unde te-i duce. Straietele o să ți le poarte ciobanii ; eu o

să plîng, c-o să-mi fie dor ! Uite na, dor o să-mi fie ! (Plînge.)

PĂUNAȘ : De mult m-am gîndit să nu mai primesc simbrîie ! Țoalele, oricare din frați le-o purta, poartă-le sănătoși, că am fost cu toții prieteni. Și că plîngi mătălică și că-i mai plînge, crede-mă, crede-mă suflele, că plîng și eu, și o să plîng și pe unde m-oi duce...

IOANA : Păunaș, te trage nenorocul la vale... te trage vreo iubită ?

PĂUNAȘ : Nu scapă omul de ce i-o fi scris. Mă duc unde m-or duce picioarele, unde-oi vedea cu ochii, unde m-o aștepta nenorocul ! Cit despre iubită, nu mai am... !

IOANA : Hai cu mine, hai cu mine-ndărăt, și...

PĂUNAȘ : Nu !

IOANA : Eu... Dacă sufletul măicuții tale, ce e moartă, te-ar ruga ?

PĂUNAȘ : Sufletul măicuții mele știe din ce pricină nu pot eu să mai rămii. Sufletul măicuții mele parcă-mi spune : pleacă !

IOANA : Ah ! Dacă-i așa, merg și eu cu tine. Merg și eu !

PĂUNAȘ : Cu mine, dumneata ? !

IOANA : Cu tine, eu. Unde te-i duce tu, merg și eu ! Adu-ți aminte, Păunaș, cînd ne-am suit sus de tot pe munte, pînă la rîpa cu zăpada ce nu se topește niciodată. Eu, soru-mea Maria și tu. Știi, bătea vîntul rece, vîntul de sus al muntelui. Și acolo lîngă cer, departe de oamenii de jos, ne-am lungit pe sarica ta, la adăpostul unei stînci unde bătea soarele ! Și mai sus de noi se rotea doar un vultur, iar împrejurul nostru nu mai era nimic, nimic... nici o păsărică, nici o muscă, numai vîntul, cerul și soarele !

Maria te-a rugat să ne cînti din caval, să umple viersul lui pustietatea de sus. Ne-ai cîntat încet, prelung, frumos, ca din altă lume ! A plîns soru-mea, și lacrămile, în ochii ei negri, păreau stelute. Am oftat și am plîns și eu, că nu știu de ce mi se muiau brațele, mi se-ncingea pieptul, mă

moleșeam ca o cîrpă de tulpan cînd o uzi. Mi-am rezemat capul de umărul tău și aș fi vrut să rămînem așa împietriți pe munte, stînci, mai albe și mai frumoase decît toate. Cine știa atunci că ea o să moară acum ? Ochii ei negri aveau prea mult negru strălucitor. Erau prea frumoși ! Ai mei, ah ! nu-mi plac !

PĂUNAȘ : Ochii tăi, domniță, au cerul în ei. Sînt și ei tare frumoși.

IOANA : De ce dacă am cerul în ochi, crăci de cetini în sprîncene, de ce nu mergi îndărăt ? N-am omorît eu pe soru-mea ! N-ai omorît-o tu ! Nici mama, nici tata ! De cînd a plecat ea, i-au rămas ghivecele cu flori în ferestre, lada cu velințele de zestre ; iile cu flori și vîlnicele cu fluturi ! Mama o plînge. Tata o geme. Mie mi-e dor de ea și plîng și eu dimineța și seara. Și acum cînd ne-a părăsit ea, să ne părăsești și tu ? Toată lumea frumoasă de pe vremea ei să piară ? Toate erau mîndre, cînd eram noi, cîtetrei ! Oh, rămii, rămii, Păunaș ! Rămii la noi !

PĂUNAȘ : Domniță Ioană, domniță Ioană ! Nu ! Nu !

IOANA : Bine, merg cu tine, oriunde-ai merge și tu !

PĂUNAȘ : Dar nu-nțelegi că eu merg nu știu unde, ajung nu știu cînd, și nu știu nici ce mă așteaptă unde m-oi opri ?

IOANA : Tocmai de aia vreau să rămii la noi ! Sînt singurul copil la tata. Avem două mii cinci sute de oi, opt sute de boi și de vaci, și peste trei sute de cai. Unul e Gheorghe Spată, în toți munții de p-aici. Urlă munții de tîlîngile vitelor noastre. Avem casă zidită din stînci de piatră, și mămica o să vrea, cînd i-oi spune eu... că, de nu vrea să mă dea ție, mor ca Maria și rămîn ei doar cu averile lor !

PĂUNAȘ : Copil bun, copil sfînt, copil drag ! De ce te-ai înălbit așa ? Oh ! Ah ! Dar eu sînt copilul nimănu. Eu sînt sluga și tu stăpîna ! De unde ai sîngele ăsta pe buze ?

IOANA : Am căzut cînd fugeai tu ca nebunii și mi-am izbit dinții de o piatră !

PĂUNAȘ : Vezi ? Nu se cade să facem... ce... Ascultă-mă, crede-mă... e ceva groaznic !

IOANA : Nimic nu e mai groaznic ca fuga ta ! *(Îl ia de gît și apoi își lasă capul pe sînul lui.)*

PĂUNAȘ : Ah ! Ah ! *(O sărută nebunește — o ridică sus asupra capului și se-ntoarce. Ileana iese și se uită. Păunaș o vede și strigă) : „Maria ! Uite soru-ta, Maria !“ (Închide ochii și lasă jos încet pe Ioana. Ileana a și intrat în scorbură și a lăsat capacul asupra.)*

IOANA : Maria ? ! *(Se uită și ea sperioasă. Păunaș cade în genunchi.)*

PĂUNAȘ : Iartă-mă Mario, buna mea soție ! Mi-e frică să mai privesc în ochii tăi mari și negri ! Iartă-mă !

IOANA : Ce ? ! Cum ? ! Păunaș ? Maria ?

PĂUNAȘ : Iartă-mă, Mario !... Iartă-mă. *(Își lasă fruntea la pămînt. Ioana se depărtează cu palmele peste ochi.)*

IOANA : Ah ! Ah ! Ah ! Nici soarele, nici umbra nu trebuie să-mi mai vadă fața ! Înțeleg acum... Tocmai acum înțeleg !... Oh ! Păunaș !...

PĂUNAȘ : Iartă-mă și tu Ioană ! Iertați-mă ! *(Se scoală și merge încotro văzuse pe Ileana.)* Vedenia ei, sufletul ei. Și eu ce era să fac ! *(Se plesnește cu palmele peste față.)* Și zice popa să fii bun cînd nici Dumnezeu nu poate pe pămînt să fie bun ! Ah ! De ce a luat-o ? !... Ce pravilă stăpînește viața oamenilor pe pămînt ?... *(Se-ntoarce și pleacă repede devale, Ioana s-a pierdut și ea în partea cealaltă. Dispar amîndoi.)*

(Încet iese Ileana și se uită cu mare băgare de seamă prin toate părțile.)

ILEANA : Copil bun și blînd, copil bun și blînd... să te joci cu el o viață-ntreagă și să nu ți se mai urască ! Și e frumos, și e blînd, și e fără de noroc !

Cortina se lasă încet.

ACTUL III

SCENA I

(După 2 ani)

S-aud păsări cîntînd mai înainte de a se ridica cortina Coțru des, secular. Arbori groși și corburoși. Alții, tot așa mure, cu fructe roșii și negre. Un cîntec femeiesc de-de mari, căzuți jos. Curpeni de aguridă, de smeură și de pîrtat scoboară din deal spre vale, e vers ca de bocet și de doină. Păunaș vine încet din dreapta și din față ascultînd.

VOCEA (se distinge și ce zice) :

Unde sfinte dumnezeu
O mai fi sătucul meu...
Fagi înalți, căsuțe albe,
Grădiniți cu flori de nalbe ;
Fete blînde, bălăioare,
Cu priviri rupte din soare !...
Izvorul din fundul văii,
Ulmii unde joc flăcii...
Jgheabul vechi de la fîntînă
Și dulăii de la stîină.
Cîrdul meu de mieluşele,
Unde-or fi acum și ele !...

(Sosește Ileana, ea fiind cea care cînta. E cu flinta între spete, cu pistoale la cingătoare. E cu maramă albă legată peste frunte și atîrnînd mult în urmă. Este cu iie cu fluturi, cu vilnice roșii cu dungi galbene. Este încălțată cu opinci și cu ciorapi de lînă. Se uită la niște flori albastre și roșii din mină și cîntă încet, ca pentru ea.)

Turturelelor din ulmi,
Mai zburăți și sus pe culmi ;
Vrăbioare, pițigoi,
Mai veniți și pe la noi,
Luați-mi dorul înfocat
Și mi-l sămănați prin sat...

Să ofteze frunzele,
Să plingă izvoarele,
Să-mi spele lacrămile,
Ori să-mi curme zilele !...

(Păunaș își scoate pălăria la ea. Ea tresare și pune capul
în jos rușinoasă.)

PĂUNAȘ : De ce te-ai oprit din cîntec domniță Mario ?

ILEANA (*privindu-l acum*) : Nu mă cheamă Maria.

PĂUNAȘ : Ah ! dar cum ?

ILEANA : N-ai nevoie să știi.

PĂUNAȘ : N-am nevoie !... Așa vorbești numai unui om
pe care-l cunoști și-i știi intențiile. Ciudat. Dacă
n-aș ști unde este acum Maria, aș crede că a înviat
și că ești dumneata. Îi sameni bine de tot ! Ochii
mari și negri !... Și ce luminează neagră arde-n ei !...
Cred că tot Maria te cheamă, și-mi spui că nu, că
să mă șegui ! (*Pornește spre ea.*)

ILEANA : Nu te apropia Păunaș ! (*Scoate un pistol și-i
ridică în sus cocoșul.*)

PĂUNAȘ : Vezi că știi și cum mă cheamă ? ! Și mai
ciudat.

ILEANA : Nu știu, dar zisei așa. Stai acolo !

PĂUNAȘ : Știi și cum mă cheamă și nu ești Maria !...
Nă-i fi Maria, dar ai fi vreo soră ! Ești din văile
Guțanului ?

ILEANA : Nu sînt d-acolo, sînt din Arcanii Gorjului.

PĂUNAȘ : Se poate... O fi fost Gheorghe Spată și
p-acolo, că mi se pare că are munți și în partea aia.

ILEANA : N-a fost niciodată. Maria a avut soră numai
pe Ioana, și nicidecum pe mine... Nu sînt niți o
rudă cu ele.

PĂUNAȘ : Dar ești ciudată cu totul și cu totul domniță !... Știi pe Maria și pe Ioana din poalele Guțanului !... Și-mi zici și mie pe nume, și-mi spui că ești tocmai din Arcani ! Nu cumva știi bine și cine sînt ?

ILEANA : Dacă știi, ce-ți pasă !

PĂUNAȘ : Domniță ! Domniță !... Văd că numele cel rău
călătorește pe caii cei mai iuți, iar numele bun,
șchiop și cotonog ca de obicei, zace pe loc și abia
de i se mai aude gemetele !... Crede-mă, dacă vrei,

ori dacă poți, n-am fost totdeauna omul cel rău. Mi-erai dragi oamenii cum mi-erai dragi și florile. Bătut însă de soartă, fugărit de putere — de altfel pentru isprăvi nu tocmai de laude — m-am înrăit și eu și am ajuns cu nume rău. Să nu crezi însă că cei ce se fălesc ca cinstiți sînt mai buni ca mine. Același suflet frămîntat în păcate îl au și ei... Cum te cheamă ochi mari și negri ?

ILEANA (*abia își reține un zîmbet ce se schițează*) : Ghici.

PĂUNAȘ : Ileana ?... Așa e c-am ghicit ? (*Zîmbește și el.*)

ILEANA : N-am învățat să mint !

PĂUNAȘ : Măritată, ori fată mare ?

ILEANA : Măritată.

PĂUNAȘ : Nenoroc, ciine spurcat, fir-ai fi de blestemat. (*Pornește spre ea. Ileana îi strigă iar.*)

ILEANA : Oprește-te !... Știi cu cine am de-a face... C-un haiduc ! Cu Păunașul Codrilor.

PĂUNAȘ : Oh !... Vorba cîntecului : Nu sînt hoț, eu sînt haiduc ; de unde iau nu mai duc ; dar iau de la venetici, c-au strîns averi de p-aici !

ILEANA : Te știi, te știi, de aia fă calea întoarsă...

PĂUNAȘ : Mario !... A... nu, Ileano, domniță Ileano !

ILEANA : E rău să zăbovești p-aici... Pe văi umblă spionii puterelor și, de... nu ți-o fi moale la oase.

PĂUNAȘ : Nu mă tem de spioni.

ILEANA : Ești în pericol de moarte rătăcind p-aici...

PĂUNAȘ : Lasă aia ; cum îți cheamă bărbatul ?

ILEANA : Nu te privește ; destul că sînt măritată... Ia-o din loc !

PĂUNAȘ : Eeh !... Da, trebuie să plec... Frumusețea are ca și cerul depărtarea ei. Să știi însă că nu te voi uita niciodată, niciodată !... La o mie de ani brodește Dumnezeu două fete la fel, care să trăiască în același timp. Ești Maria și nu spui ; ești Ileana și mă șegui, însă frumoși ochi negri ai !...

ILEANA : Du-te la cătaonoaică, la fata lui chir Iane ! Nu mai întîrzia de vorbă cu mine !

PĂUNAȘ : Vai, vai !... Și p-asta o știi ? !

ILEANA : Știi că a vrut să te înjunghie cu cuțitul de bun ce ai fost !

PĂUNAȘ : Doamne, dar cine ești dumneata ? ! Ești vrăjitoare ?... Ei da, și asta s-a-ntîmplat. Fața Atenei

era însă oacheșă. Avea în obraji o rumeneală zugrăvită de alt soare. Avea părul negru, dar ochii, ochii îi erau cum este coaja ghindei toamna. Dacă ar fi avut ochii negri, al ei rămîneau cu totul. Am întîlnit pe Sanda. Avea fața ca laptele, părul cum e coaja castanelor din munții Tismanii, și ochii tot așa... Mi-a dat inima brînci și nu m-am putut stăpîni : am sărutat pe Sanda. Atena a scos maheru să mă înjunghe. Am închis ochii, mi-am desfăcut pieptul și am așteptat. M-a luat de păr, m-a zguduit, m-a ocărit în limba ei și m-a iertat !... Am întîlnit iar pe Sanda, iar am sărutat-o și atunci Atena m-a-nțepat în șold ! „Ah ! Ah !... sălbatica asta îmi pune capul.“ Am luat-o în brațe și am dus-o în grădina unde era roata de arnăuți a lui tat-său. Am lăsat-o și am rupt-o la fugă. A răcnit, au sosit străjile și au dus-o în casă. D-atunci sînt patru luni de cînd și tat-său a dus-o în țara ei...

ILEANA : Și d-atunci trăiești cu Sanda ? !

PAUNAȘ : Sanda e măritată și are doi copii !... Dar ochii Sandei nu sînt cu totul și cu totul negri cum sînt ai dumitale ! Nu puteau nici ochii Sandei să-nlocuiască ochii negri ai Mariei.

ILEANA : Umbli din fată în fată, din femeie în femeie... Și mai zăbovești aci să-mi îndrugi isprăvile...

PAUNAȘ : Am socotit că vrei să știi de ce n-am fost credincios Atenii. Cine nu simte în inima lui o dragoste mare, acela nu poate nici să ierte și nici să-nțeleagă așa-numitele nebunii de dragoste. Să te ferească dumnezeu să iubești, că numai atunci o să vezi de mai poți zili în lipsa celui drag !... Nu-mi îngădui să-ți văd mai de-aproape ochii negri ?

ILEANA : Nu.

PAUNAȘ : Nenoroc, nenoroc... de te-aș prinde în vrun loc, ți-aș frige ochii pe foc !... Măritată !... Și-i Marie !... dară nici nu vrea să știe, că-n ea, ca picat din stele, e chipul Mariei mele !... Mario !... nu vreau să-ți zic Ileana — lasă-mă să-ți văd ochii mai de-aproape și mă duc !... Lasă-mă să te privesc, să-mi răcoresc inima. Lepăd flintă și pistoale, m-apropii cu brațe goale. Și cuvîntul meu ți-l dau, că prin silă nu te iau.

ILEANA : Nu !

PĂUNAȘ : Ești cu suflet așa negru, să-mi smulgi dragul pe de-a-ntregu ?

ILEANA : Păunaș ! Păunaș, nu-nțelegi ? Sînt măritată !

PĂUNAȘ : Te cred, te cred... dar ai fața albă ca laptele, părul galben, obrații ca cireșele de munte și ochii negri. Privește-mă și tu pe mine. Aduc cu mine mirosul îmbătător al florilor din munți ; aduc șoaptele neînțelese ale frunzelor de fagi și de brazi ; aduc cu mine strălucirea soarelui care se oglindește în apele izvoarelor de munte ! Aduc taina vieții și poate glasul norocului ! *(Se apropie de ea încet cu brațele întinse.)* Iată cum îmi bate inima, o inimă plină de dragoste ca o năstrapă plină cu apă limpede ! *(O atinge foarte delicat.)* Și inima ta bate ! Iat-o cum saltă-n piept, de parcă vrea să iasă afară și să zboare... La fel și-a mea, a mea în pieptul tău, a ta în pieptul meu ! Ascultă-le ! Ascultă-le ! Cum bat ! *(O-nvăluie cu brațele și-o stringe ușor la piept.)*

ILEANA : Vrei să mă vezi moartă, Păunaș !?...

PĂUNAȘ : Eu ?! Oh, nu, nu, nu, că mi-ești mai scumpă decît soarele !...

ILEANA : Acum pleacă, Păunaș, pleacă ! Ghiță, bărbatu-meu, ne-ar înjunghia pe amîndoi !

PĂUNAȘ : Cum ?! Ești Ileana lui Ghiță Popa ?!...

ILEANA : A lui sînt.

PĂUNAȘ : Da, e om rău ; dar nu mi-e frică de el, cum nu mi-e frică nici de moarte...

ILEANA : Pleacă, te rog... Se poate întoarce din clipă în clipă...

PĂUNAȘ : Ți-e drag ?

ILEANA : Păunaș, nu mă-ntreba de astfel de lucruri !... A părăsit toată lumea, tot norocul și chiar pe Dumnezeu pentru mine !...

PĂUNAȘ : Fericit popă ! S-a gîndit că pe Dumnezeu s-ar putea nici să-l vadă, dar pe cea mai frumoasă fată ar putea s-o aibă !... Fericitul !...

ILEANA : Du-te acum, du-te Păunaș, dacă ai ținut la Maria ; zi-mi chiar Maria, dar du-te ! du-te !... *(li întinde mîna.)* Adio !...

PĂUNAȘ : Oh ! Oh ! Mă duc ! *(li sărută mîna... Se repede, își ia flinta, două pistoale și uită pe al treilea.)*

Pleacă repede și pierе printre arbori în partea de sus.)

ILEANA : Și e frumos, și e blind, și e fără de noroc !...
Ah, Păunaș, frățioare !...

SCENA II

(Se-aud tropote de cai. Apoi se-apropie repede tropotul. Ileana a-nălbît.)

ILEANA : Ah ! Ah !... Vine Ghiță !... Oi fi fără sînge !
(Își frecă obrazii.) Oh !... stai inimă !... Stai ! *(Își dă cu pumnul în piept.)*

GHIȚĂ *(apare vesel și sărînd peste trunchiul unui arbore căzut)* : Iată-mi-te sufletele !... *(O-mbrățișează. Ghiță e bărbierit acum. Are căciulă cu moț mare ce atîrnă într-o parte. Este cu baiera ei pe sub fălci. E cu manta verde prinsă într-un nod spre umăr. Cu o durdă la spinare — pușcă cu gura largă cît o oală. Cu pistoale la brîu, cu cuțit. Cămașa pe-afară, ȳțari albi, opinci cu tîrsăni negre.)* Cum ai petrecut ?

ILEANA : Bine.

GHIȚĂ : Nu te-a deocheat vreun fluture ?... Nu te-a sărutat vreo albină, socotindu-te trandafir ; nu te-a văzut vreun zmeu să vie să te fure ?

ILEANA : Nu.

GHIȚĂ : Îmi pare bine, inimioară !... Ei, copii !...

VOCI : Căpitane ?

GHIȚĂ : Aveți răstimp. Vă voi chema mai pe urmă *(ia pe Ileana de gît și zîbind cîntă încet).*

Plimbă-mi-se plimbă
Cine mi se plimbă ?
Popa Ghiță Cătănuță
Cu d-a lui dalbă mîndruță.
Cu doisprece călușei,
Zăftuiți cu gălbenei,
Ca și gîtul mîndruței !...

Nu-i așa, mîndruțo, spune ?...

ILEANA : Da.

GHITĂ : Așa ne cîntă poporul cîntecul nostru !... Ia uite, am smuls dăjdiile ce se duceau la domnie !... Îți voi mai pune înc-o salbă de aur. Să gătesc acest git care mi-e drag ; să mulțumesc acest suflet care mi-e scump !... Ei, dar spune, spune și tu ceva, cîntă-mi chiar !... Ciripește-mi ! (*Vede pistolul.*) Stai. Mi-a căzut pistolul ! (*Il ia de jos.*) Nu e al meu !... Al cui e ?

ILEANA : Nu știu.

GHITĂ : Cu încrustări de argint și aur !... Hmî !... băieții mei n-au așa pistoale !... (*Se uită la Ileana bănuitor.*) Pistol ca de pașă turcesc.

ILEANA : Eu nu știu nimic.

GHITĂ : Ai stat tot timpul p-aici ?

ILEANA : Da... adică, m-am mai dus și pe vale puțin.

GHITĂ : Să fi fost potera ? N-ai simțit nimic ?!...

ILEANA : Potera ?! Nu, nu... aș fi simțit-o.

GHITĂ : Ileano, ai învățat cumva să minți ?

ILEANA : De ce aș minți ?

GHITĂ : Mă mir și eu !... Ei, copii, veniți încoaci. (*Haiducii vin. El vîrî pistolul la briu.*)

SCENA III

GHITĂ : Ați pierdut vreunul din voi vreun pistol ?

CITIVA : Credem că nu... (*Se caută toți și răspund cam pe rînd :*) Eu nu, nici eu ! Nici eu...

MARIN : Ați pierdut dumneavoastră, căpitane ?

GHITĂ : Eu nu (*Se încruntă.*)

SANDU : Nici noi.

(*Ghiță zîmbește și privește la Ileana, care a stat tot timpul cu capul în jos.*)

GHITĂ : Or, cînd se-mpliniră doi ani de haiducie, băieți ?

SANDU : Nu știți... la Duminica Tomii... Acum sîntem în Rusalii.

GHITĂ : Da, da... Doi ani de credință sînt prea mulți !... Vedeți voi, de cînd nu mai sînt popă am uitat și sărbătorile... Ei băieți, duceți-vă... Marin nu s-a-n-tors ?

ION : Nu, căpitane.
GHIȚĂ : Nici Crețu ?
ION : Nici.
GHIȚĂ : Grigore, Gheorghe, Ilie ?
SANDU : Nici unul, căpitane.
GHIȚĂ : Să puneți străji și despre munte.
SANDU : Bănuți ceva ?!
GHIȚĂ : Nu, Sandule, dar cred că așa e mai bine.
(Ileana se duce în fund și nu se mai vede.)

SCENA IV

(Crețu sosește găfind.)

GHIȚĂ : Noroc, Crețule.
CREȚU : De noroc s-avem parte, căpitane.
GHIȚĂ : Ei ?
CREȚU : Dușmanii noștri nu dorm... Chiar vodă zice c-a dat poruncă vornicului, vornicul ispravnicilor, să ne prinză cu orice preț. A pus pe capul dumneavoastră trei pungi de bani.
GHIȚĂ : Zgîrciții !... Eu am luat mai mult de zece pungi de la ei.
CREȚU : Acum s-a dat poruncă de v-a ars și casa...
GHIȚĂ : E ?!
CREȚU : Casa, coșarul, finarul... tot. P-a lelii Ioana, bătrîna căpităniții, p-a lelii Păuna.
GHIȚĂ : Au venit arnăuții de le-a dat foc ?
CREȚU : Da de unde... Satul bănuiește că le-a dat foc Matei, că el e acum logofăt de sat.
GHIȚĂ : Care vasăzică, ai noștri ?
CREȚU : Da, ai noștri...
GHIȚĂ : Și cum, Matei e logofăt de sat ?
CREȚU : Da, căpitane, e logofăt de sat !... Și s-au mai întîmplat multe... Moș Luca a murit la tactul zapciuirii...
GHIȚĂ : Moș Luca ?!
CREȚU : Că ar fi zis lui Matei că s-a făcut coadă de săcure !... Moș Ion a fost bătut și închis... zace.
GHIȚĂ : Pentru ?!

CREȚU : Că n-a ridicat pălăria din cap cînd trecea un
arnăuț beat ! I-a dat fum de ardei, de-a tușit moșu
să moară !... Pe Sița a batjocorit-o chiar zapciul...
Așa rîde lumea de ea.

GHIȚĂ : Biata fată...

CREȚU : Matei e însă tare-mare ; pîrăște pe cine-i place
și tot ce spune el despre cineva se crede ; ciinii
de arnăuți ascultă toate pîrîciunile lui și le socotesc
adevărate și ca spuse de dumnezeu. Tremură satul
de el și oamenii stau doșiți mai mult prin păduri.

GHIȚĂ : Rău om este și Matei ăsta !...

CREȚU : Și se strînge găinăritul și fumăritul.

GHIȚĂ : Dar fumăritul e desființat...

CREȚU : Toți îl pretind — îl strîng pentru ei.

GHIȚĂ : Ați putut s-ajutați pe săraci cu ceva bani ?

CREȚU : Celor din satul nostru, le-am bătut noaptea în
ferestre și le-am dat... să dea unii prin alții. C-o
mai uita unul partea altuia la el, de, așa e omul...
Uite și Ion, poate să spuie și el.

ION : Da, căpitane, în tîrg am dat la femeii... Am zis că
fac pomană mării !... De moș Luca ai spus ?

GHIȚĂ : Da, mi-a spus...

ION : Matei s-a prins cu Iane Cinoforius, că el vă dă
legat !... E logofăt de sat... Cinoforius vrea să se
răzbune, că... un haiduc nou i-a furat fata, i-a țî-
nut-o cînci-șase luni prin munți și s-a dus apoi de
i-a lăpădat-o în grădină ! Ei bine, căpitane, Cino-
forius crede că dumneata : Ghiță, ai fost ăla care
i-ai furat-o !

GHIȚĂ : Proștii !...

ION : Fără-ndoială, dar el așa crede, sau s-o fi făcînd !
Este însă cel mai stăruitor dușman. Dă bani la oa-
meni să-i spuie încotro vă simte ; îi descoase, îi is-
pitește, că doar-doar ne-o afla cuibul... Matei s-a
lăudat el că vă va da în gheare și e cel mai răsfațat
logofăt din pricina asta.

GHIȚĂ : Dar cine o mai fi și zăpăcitul ăla, care s-apucă
să fure fete ?

ION : E Păunașul, căpitane... Tot un cioban, d-ai lui
Gheorghe Spată de prin văile Guțanului. Așa e el
făcut : hîrbar de uși multe.

GHIȚĂ : L-ați văzut careva ?... Ce fel de om este ?

ION : Ca îndrăzneală, e un șoim de băiat, căpitane !... A făcut și face multe isprăvi, dar stăpînirea, vezi, și le pune în spinarea ta și a noastră !...

BARBU : Vreo patru-cinci fete a furat pînă acum.

GHÎȚĂ : Atunci e nebun !

BARBU : Nu e nebun ; dar lui îi plac fetele, lor le place el !... Cînd a văzut pe fata grecului, i s-a părut că e tare frumoasă !... Și n-a furat-o el, cît a vrut ea să se fure... El și-a pus cavatul în brîu și pistoalele la spate și a plecat drept în tîrg, la casa căpitanului ! Arnăuții umpleau tîrgul ! Dar el e tare îndrăzneț. A început să cînte din caval tocmai lîngă casa căpitanului ! Noroc că era dus căpitanul la isprăvnicie ! Și a cîntat așa de frumos, că fata a ieșit să-l asculte ! Au venit arnăuții să-l gonească, dar ea a gonit pe arnăuți și i-a azvîrlit un galben lui. El a zîmbitu-i, a luat-o de jos, dar l-a dat unei babe care căsca gura p-acolo — și a cîntat nainte. Fata, înroșită ca o caisă, i-a azvîrlit o floare. A luat trandafirul, l-a mirosit, l-a sărutat și l-a pus la ureche. Fata a înălbit, a fugit în casă, iar el tot a cîntat. A venit seara și, cînd a tăcut el, au băgat de seamă că nu mai era nici el acolea, dar nici fata ! De-atunci duși au fost cinci-șase luni de zile !... De, el a furat-o, ori ea s-a furat ?

GHÎȚĂ : Grecu ?

BARBU : „Psihimu ! Psihimu !“ Ce era să mai facă ? Drept la vodă cu jalba, că Popa Ghiță i-a furat și fata !

GHÎȚĂ : S-azvîrle ei și asta în socoteala mea !...

ION : Ei, dar cite altele, căpitane.

BARBU : Căpitanii Iamandi și Ahmet au auzit bine că se mai găsește și un Păunaș, care a jefuit zapcii de plasă și chiar pe un ispravnic într-o diligență ; dar, ea să se zică de alții că ei sînt strașnici păzitori și că numai un bandit este în țară, spun și ei tot de Popa Ghiță, că el le face pe toate ! Le e mai lesne...

GHÎȚĂ : Marin a fost cu voi ?

BARBU : Marin a luat-o lată de tot !... A rămas ascuns să spioneze și să fure pe Matei !... A oprit cu el pe Gheorghe, Grigore, Stan...

GHÎȚĂ : Cum să fure el pe Matei ?...

BARBU : El știe !... Cum a auzit că Matei vrea să ia cele trei pungi de bani pentru capul dumneavoastră, cum Marin s-a și hotărît să-l fure, ori să-l răpuie.

GHIȚĂ : Cunoașteți vreunul pe Păunaș ?

ION : Ilie, mi se pare că tu...

GHIȚĂ : L-ai văzut ?

ILIE : E băiat frumos, căpitane... Cioban d-ai noștri... Cel mai mare cusur al lui e că-i plac fetele !... Întii și întii, băiețandru de 17 ani, a furat pe fata boierului din sat !... L-au prins și l-au trimis la zapciu. Pe drum a omorît arnăutul ce-l ducea și a fugit în munți la Gheorghe Spată, unde s-a băgat cioban. La Gheorghe Spată era ca și într-o cetate. Cine mai rătăcea pe-acolo... D-acolo a fugit însă, pesemne să caute pe cea dintii mielușică : pe Aritina, fata boierului, pe care o furase. Dar boierul era frate cu ispravnicul județului, iar Aritina se măritase, Păunaș rămăsese să-i jelească ochii negri ! S-a băgat iar cioban, pe ici pe colo, și ducînd caș la Cinoforius, i-a văzut fata și a furat-o și pe aia ! D-atunci a-nceput prigoana stăpînirii și s-a apucat și el de haiducie ! Mi se pare că mai ucisese încă alt arnăut.

GHIȚĂ : Prin ce parte hălăduiește el ?

ILIE : Prin Vrancea, prin Buzău, prin Bucegi, și cine știe pe mai unde...

GHIȚĂ : Strașnic flăcău, dar prea... prea...

BARBU : De n-ar fi prea muieratic, ar fi om cumsecade, căpitane. Nu prea ține la viața lui, dar niçi la a altora... E cam năuc din dragoste.

GHIȚĂ : Sinteți liberi, copii...

(Ileana s-a ivit din fund venind încet. Haiducii pornesc într-o latură și se fac nevăzuți. Ghiță stă în loc gînditor. Vede apoi pe Ileana)

SCENA V

GHIȚĂ : Ce dorește Ileana mea ?

ILEANA : Mi s-a părut c-aud vorbindu-se de satul nostru și de Matei...

GHITĂ : Da, a fost vorba. Dar Matei este un păcătos ce trebuie să piară. Moș Luca a murit în urma pîriciunilor lui. Moș Ion a fost și el bătut, afumat cu fum de ardei și zace. Casa mea, a bunică-tii Ioana au fost arse. A mă-tii au ars-o mai demult — știi asta. Matei, ca să ajungă logofăt de sat, le-a pus chiar el bijă ! *(Ileana, ascultă, tace, e înălbită la față.)* La ce te gîndești așa pironită ? Ai văzut pe Matei ? *(Ileana îl privește și nu-i răspunde.)* Trebuia să ne așteptăm la d-astea...

ILEANA : Nu știi ! Auzisem de focurile ce ne-au ars tot rostul. Și totuși mi-e dor de sat. Mi-e dor de viața ce-o trăiam odată. Aș vrea să stau chiar sub un cort, într-un bordei, dar să stau în satul meu ! Aș vrea să pier și eu, dacă mi-a pierit partea mea de pe lume !...

GHITĂ : Eu nu pot să fiu partea ta în lume ?

ILEANA : Mi-e dor, mi-e dor de satul meu, de toți din sat...

GHITĂ : Ileano, ca și tine tînjesc și eu de dorul satului, de dorul zilelor fără de primejdii ! Dar ce vrei să facem ? Nădăjduiesc c-o să vie o vreme cînd om putea să ne purtăm dragostea, fiecare prin satele noastre rămase fără arnăuți. Cred că n-o să fie robit mereu neamul ăsta. Nu l-o fi făcut Dumnezeu tot rob, tot rob mereu !...

ILEANA : Și pînă atunci ne trece tinerețea, ne trece vremea noastră ! Vremea noastră, cu tinerețele, cu nădejdiile...

GHITĂ : Putem face altfel ?

ILEANA : Vremea noastră ! Ah ! Știi ce ?... aș vrea să mă omori ! Să te-nfurii odată și să mă omori. Ah, ce bine mi-ai face omorîndu-mă !...

GHITĂ : Eu Ileano ?!... Cum îți vine gîndul ăsta în cap ? Așa încredere ai tu în mine ?

ILEANA : Mi-e dor ! Mi-e dor de satul nostru ; de lumea din el ; de ulmii din fața bisericii, de izvoarașul ce trecea prin fundul grădinii... de pisica mea, de Grivei, chiar de pițigoii ce-mi ciugulea coca din fereastră cu care lipisem hîrtia !...

GHITĂ : Te cred ; dar nu-mi stă în putere să ne schimbăm soarta. Nu ne stă ! Așa au poruncit cei de sus, care știu toate, pot toate, dar nu sînt ca noi ! Or,

crezi c-ar fi fost mai bine să fi lăsat să te răpească Garabet ?

ILEANA : O, nu ! Asta nu !

GHIȚĂ : Trebuie să-nțelegi dar că sînt întîmplări ce vin peste noi și fără voia noastră, poate ceva orînduit mai dinainte de către ursitoare ! Uită-te la viața mea... Cioban pe pricopseală la părintele Ieronim. Cătană apoi în oștile ungurești. Popă, mai apoi și slujitor al altarului lui Dumnezeu și-apoi... hai-duc !... slujitor al nu știu cui !... Crezi c-am vrut să trec prin toate astea ?... Nu !... Au venit împrejurări care m-au împins într-acolo ! Poate că s-ar fi putut să mă abat nitel din calea nenorocului. Cînd a venit Garabet să te fure și ca să se scape de mine, să se facă că mă arestează, eu să te fi lăsat... Erai tu în nenorocire, iar eu scăpam, că nu făcusem nimic. Erai tu și te durea pe tine, nu eram eu și nu mă durea pe mine. Și apoi, la urma urmelor, ce era să pățești mai mult ca altele ? ! Dar inima mea, ochii tăi negri, oh, ochii tăi negri, Ileano, mă făcuseră să-mi fii dragă ! Am vrut să te scap pe tine și să-mi apăr și neamul ! S-au făcut omoruri, iar omorurile cer alte omoruri ! Cînd astupi gropi cu pămînt luat din alte gropi, rămîn mereu la gropi. Să fi fugit numai eu și să fi rămas tu, ca să aștepțiurgia, crezi acum c-ar fi fost mai bine ?

ILEANA : M-ar fi ucis poate din răzbunare !

GHIȚĂ : Te-ar fi ucis poate, ori numai te-ar fi batjocorit toți. Omul, aproape oricare, e mai mult rău decît prost ; și cu răii la un loc nu poate trăi nimeni bine. Cu toate astea, eu nu ți-am zis : „Hai cu noi, mai nainte de a veni poterile să răzbune pe cei uciși“. Ai mers singură !

ILEANA : Nu se putea să rămii în sat ; chiar moș Luca mi-a șoptit sfatul : „Du-te cu popa și fii a lui, că pentru tine s-a nenorocit el !“

GHIȚĂ : Bietul moș Luca ! Doamne, ai milă de sufletul lui !... Și, dac-ai mers, de ce te-ai alipit de mine, cînd era cu noi și Marin, și Onaș, și Crețu, și atîți alți flăcăi ?

ILEANA : Marin era un biet flăcău, pe cînd popa era mama, era tata, erau frații, era satul, era omul care se dăduse pe sine pentru mine și pentru toți...

GHIȚĂ : Ilenuțo ! Mă gîndesc, ce deosebire o fi între dragoste și recunoștință, între dragoste și milă ! Eh ! Poate mă socotești vinovat că ți-am cerut voie să te sărut pe frunte, și că din recunoștință nu m-ai îndepărtat ? Așa e ?

ILEANA : De ce nu vrei să uiți astea ? Mă scăpaseși... aveai drept, aveai cel mai mare drept de pe lume !...

GHIȚĂ : O ! Hmî !... Dar dreptul nu e dragoste ! Nu, nu ! și tu ești vinovată, fiindcă plîngeai, fiindcă te ascundeai cu capul în sînul meu, sîn de bărbat, cu tinerețea încă nevestejită !

ILEANA : Erai satul meu, erai suratele mele, sprijinul meu, ocrotitorul meu ! Aș fi fost o păcătoasă...

GHIȚĂ : Și, dacă mi-am coborît sărutările la obraji, la nas, la gură, la bărbie, ducîndu-le spre inimă, de ce mi-ai îngăduit ? Trebuia să simți că sînt bărbat !

ILEANA : Oh !

GHIȚĂ : Ești vinovată ! Dar cînd te-am întrebat pe care vrei din flăcăi, de ce m-ai ales pe mine ?

ILEANA : Uită, uită astea ! Uită ce-a fost ! Tremurai, albeai, mi-era că leșini și mori...

GHIȚĂ : Ți-era milă ?

ILEANA : Uită ce-a fost ! E grozav ce simt azi, că mi-e dor, mi-e dor. Aș vrea să sfîrșesc cu toate, cu toate, chiar cu viața ! Omoară-mă părințele !

(Ghiță se gîndește mult. O ia de peste mijloc și pornește cu ea încet ; se mai oprește, o privește și iarăși pleacă. Ea se lasă fără viață.)

GHIȚĂ : Orice femeie este o ghicitoare... are în ea tainele ei pe care numai Dumnezeu le-o fi știind. Față de sufletul meu nu mă găsesc vinovat cu nimic. M-ai mîngîiat doi ani și atîtea zile, în nenorocirile mele, și ți s-o fi urît ! Poate că sărutările ce ți le dau nu pot ține locul satului pierdut, al lumii fără de prea mari griji din el. Văd, simt, știu că nu este o viață bună să te știi dușmănit și prigonit de oameni ! Dar Ilenuțo, ce vrei să fac ? Dacă sărutările

. mele nu te mai pot mîngîia, o să mă gîndesc la ce
e de făcut...

ILEANA : Nu, nu, nu la astea mă gîndesc ! Ai suferit și
suferi destul, destul ! Părinte ! (*îl mîngîie*) ești prea
bun, ești prea sfînt ! Sînt o proastă... Iartă-mă ! (*îi
sărută mîna.*)

GHITĂ : Ah, ciudată e femeia !... Ciudată ești, Ilenuțo !
Nu te înțeleg ! Nu te-am înțeles niciodată. (*Ileana
își culcă capul pe sînul lui. El o privește și-ncepe
s-o mîngîie pe spate.*) Să ridicăm iar sărutările de
sub bărbie la frunte ?... Așa ?... (*O sărută pe frunte.*)
Aici e altarul unde sufletul slujește leturghia vieții.
Și zici tu să rămîie aici ?

ILEANA : Oh ! Oh ! Cît suferi părințele ! Cît suferi (*îl
sărută*).

GHITĂ : Așadar, să le coborîm iar spre ochi, spre gură,
spre inimă ! Dar mă-ntreb : mai am drept să le co-
bor spre inimă ?

ILEANA : Fă ce vrei ! Ah ! (*îl sărută iar.*)

GHITĂ : Ah ! Ah ! asta e, asta e... nu este ce-ar trebui
să fie ! Ilenuțo ! Parcă e sărutare de milă, de recu-
noștință !...

SCENA VI

NICOLAE : Căpitane... avem de vorbit numa-ntre noi.
(*Haiducii vin cu flintele încoronate cu flori.*)

GHITĂ : Acum du-te Ilenuțo, și... vom căuta și de aici
nainte să ne pricepem firea și să ne-mpăcăm cu
soarta... (*O duce în fund.*)

NICOLAE : E taină mare, căpitane, n-ar trebui s-asculte...

GHITĂ : Ce-i ?

NICOLAE : Marin... a prins pe Matei, d-a-mpreună cu
zece arnăuți. A sosit cu ei jos la streji...

GHITĂ : I-a prins ?!

NICOLAE : Sînt legați și la ochi și cu mîinile la spate...

GHITĂ : Bravo ! Du-te să vie cu ei... Băieți, aduceți bu-
tucul... Îi vom judeca.

NICOLAE : Nu trebuie iertat nici unul, ne-ar spune stă-
pînirii.

GHITĂ : Du-te, du-te, noi tot trebuie să părăsim locul.
Aduceți butucul. (*Nicolae dispăre într-o lature.*)

SCENA VII

(*Ghiță își așază pistoalele în briu. Privește mai mult pistolul găsit. Le aduce butucul și se așază pe el, cu Crețu, Ion de o parte și Onaș și Stroe de alta. Ceilalți se-nșiruie în semicerc. Liniște. Se ivește Marin pe lature, cu Stan, Gheorghe și Grigore și cu Matei și ceilalți prinși, legați la ochi și cu mâinile la spate.*)

MARIN : Să trăiești, căpitane.

GHITĂ : Să fii sănătos, Marine.

MARIN : Plecase să vă prindă !... Nu știu de unde aflase locul, că le-a spus chiar și numele vilcelii... Am venit înaintea lor și, când ei mergeau buluc, am ieșit cu flintele la ochi și le-am strigat să se lungească la pământ cu fața în jos, că tragem în cei ce s-or căuta la arme ori vor rămâne în picioare... S-au trântit toți. I-am dezarmat, i-am legat și i-am adus... Voia Matei să ia trei pungi cu bani pe capul vostru.

GHITĂ : Ia-le legăturile de la ochi.

(*Haiducii le ia legăturile.*)

MATEI : Sărut dreapta, părințele.

GHITĂ : Nu mai sînt preot... am ucis ! De ce vrei Matei să ne vinzi ?

MATEI : Mă-ntîlniseră ăștia și... m-au luat cu ei...

GHITĂ : N-avem ovrei în țară, cum de ai ieșit tu Iudă în neamul nostru ?

MATEI : Părințele !...

GHITĂ : N-auzi, nu mai sînt popă... Când ai pierdut pistolul ăsta aici ? (*Arată pistolul.*)

MATEI : Eu, nu...

GHITĂ : Marine, arată-i-l bine. (*Marin ia pistolul și îl plîmbă pe la ochi, îl întoarce.*)

MATEI : Căpitan Iane Cinoforius avea un pistol ca ăsta...

GHITĂ : Tu când ai venit p-aici ?

MATEI : N-am venit niciodată !

GHITĂ : De unde ne-ai aflat ascunzătoarea ?

MATEI : Un mocan ce pierduse niște cai a văzut fum, a venit, a luat seama, și a spusu-mi mie, și ăștia au auzit... Dar eu nu...

GHIȚĂ : Taci ! Ești logofăt de sat ?

MATEI : Da.

GHIȚĂ : Ce face moș Luca ?

MATEI : A murit.

GHIȚĂ : De ce ?

MATEI : Bătrînețea.

GHIȚĂ : Unde a murit ?

MATEI : Păi... ce stric eu ? Într-un beci la zapciu !... N-am putut să-l scap... Stăpînirea, de, e stăpînire și de la dumnezeu vine.

GHIȚĂ : Stăpînire dată de dracu oamenilor lui crezi că nu este ?

MATEI : O fi, dar eu... nu știu cărți popești.

GHIȚĂ : Tu nu știi că dracul insuflă, chiar de departe, cum să facă oamenii rele ca apoi să fie ai lui ? Să pîrască, de-o pildă, pe moș Luca, ca să zică Cinoforius : „Bravo palicaris, pîrcălab să fii ?“ A ?

MATEI : N-am avut de ce-l pîri...

GHIȚĂ : Minți, Matei !... Minciunile nu te pot însă apăra. Moș Ion ce-a pățit de zace ?

MATEI : Tot zapciul strică... El e prieten cu Cinoforius.

GHIȚĂ : Casa Ioanii și a Păunii cine le-a ars ?

MATEI : Nu știu.

GHIȚĂ : Alii mele cine i-a dat foc ?

MATEI : Nu știu, părințele.

GHIȚĂ : Se cade, mă Matei, să pustiești tu, ca român, casele românilor ? Îți place ție să vezi, pe locurile noastre românești, cucuți și gușteri ? Nu răspunzi ?

MATEI : Stăpînirea...

GHIȚĂ : Nu e românească stăpînirea, dar ești tu român ori nu ești ?

MATEI : Sînt român.

GHIȚĂ : Păcătos român ești ! N-ai mai apuca să fii român nici tu nici nimeni din neamul tău !... Din voi știe vreunul românește ?

MIHAI : Eu sînt român.

GHIȚĂ : Ce-ai căutat în ăștia ?

MIHAI : Sînt angajat pe simbrie să strîngem fumăritul.

GHIȚĂ : Fumăritul e desființat.

MATEI : Zapciul și ispravnicul și căpitanul...

GHITĂ : Taci ! E desființat fumăritul.

MIHAI : Chiar ispravnicul îl pretinde. Pircălabul drept spune... Ne-a spus zapciul : „Să fiți băieți dezghețați, în stare să tundeți lână și de pe broască!... Voi, dragii mei, sînteți haiducii stăpînirii ! Tundeți lână și de pe broaște și aduceți-ne !“

GHITĂ : Și sînteți într-adevăr haiducii stăpînirii ?

MIHAI : Sîntem !

GHITĂ : Ai mai făcut vreo ispravă ?

MIHAI : Am rătăcit pe o vilcea o turmă de oi și am trecut-o, dincolo, iar acolo am vîndut-o ca pe a mea !... M-au dovedit mai apoi, și cît pe-aci să-mi taie mîinile, dar m-au trimis la ocnă. M-am îmbătat cu arnăuții și... i-am înjunghiat pe cîtetrei și am tulit-o la soru-mea, prietena lui Cinoforius... Ea m-a făcut arnăut domnesc.

GHITĂ : Aștia sînt buni de ceva ? Știi ceva din isprăvile lor ?

MIHAI : Așa a scăpat de ștreang la Țarigrad. Așa de caramanghioală în țara țirilor. Așa și-a tăiat nevasta, c-a prins-o cu altul. Toți sînt băieți unul și unul, gata la orice.

GHITĂ : Și cînd plecați să strîngeți dăjdiele ?

MIHAI : Și pruncii țipă-n maici !

GHITĂ : Tundeți lână și de pe broaște ?

MIHAI : Curată vorbă.

GHITĂ : De ce neamuri sînt aștia ?

MIHAI : Lepădături din alte neamuri : turci, armeni, greci, dracu-i mai știe.

GHITĂ : Jefuiți pe oricine ?

MIHAI : Hoțul nu fură de unde vrea, ci numai de unde poate. Boier, popă, mojiic, negustor, bani să aibă și lasă-l... Ba... mai le facem și noi în numele lui Popa Ghiță !

GHITĂ : Ați jefuit în numele meu ?!

MIHAI : Nu sîntem și noi haiducii stăpînirii ? Haiduci voi, haiduci noi !...

GHITĂ : Voi sînteți hoții stăpînirii, iar nu haiduci. Pentru voi cît opriți din jafuri ?

MIHAI : Din dăjdii ce putem smulge mai mult, din ce facem noi rost ca haiducii, luăm tot.

GHITĂ : Știi bine că ești român ?

MIHAI : Știu : pe tata l-a chemat Ion, pe mama Maria,
pe frate-meu Stan, pe sora mea Sița.

GHIȚĂ : Dar tu Matei, ești român ?

MATEI : Părinte, sînt feciorul lui Radu Ancuței.

GHIȚĂ : Român, mă ?

MATEI : Român, zău !

GHIȚĂ : Tu Mihai, crezi în Dumnezeu ?

MIHAI : Cred.

GHIȚĂ : Și te închini lui ?

MIHAI : Și mă închin lui.

GHIȚĂ : Și servești lui ?

MIHAI : Și servesc lui.

GHIȚĂ : Cum servești lui ?

MIHAI : Păi, mă-nchin, mă duc la biserică, aprind lumina...

GHIȚĂ : Dar tu Matei, mi se pare că ești turc ?

MATEI : Vai de mine, părinte, păi nu știi că mă miruiam la biserică ?

GHIȚĂ : Te-nchini și tu lui Dumnezeu ?

MATEI : Mă-nchin și acuz.

GHIȚĂ : Și servești lui ?

MATEI : Da.

GHIȚĂ : Știi că el a zis : „Cine pe altul ajută, pe Dumnezeu împrumută ? Cine celui slab slujește, lui Dumnezeu îi slujește ?“ Știi că astea le-a zis Hristos ?

MATEI : Cum să nu ?

GHIȚĂ : Apoi bine mă fraților, Mateică și Mihăiță, ați ajutat voi săracii, nevoiașii, slabii, ori i-ați jefuit ? Moș Luca, moș Ion, Păuna văduva și cîți alții ?

MIHAI : Așa e vremea, căpitane ! Cine nu e hoț azi ? De la vlădică pînă la opincă !...

GHIȚĂ : Și socotiți că trebuie să ne facem hoți, toți ?

MATEI : Toți, cei care sîntem șmecheri.

GHIȚĂ : Păi cinstiți cin să mai rămînă, mă ?

MATEI : Proștii !

GHIȚĂ : Voi, știți voi vreunul românește ?

UNUL : Ioc !

GHIȚĂ : Închinați-vă, fraților, fiecare în legea voastră...
Ce ziceți, copii ?

STROE : Să-i ridicăm în slavă, la ranguri potrivite cu sufletul lor sfînt.

GHIȚĂ : Spînzurați-i cît mai sus !

SCENA VIII

ILEANA (*năvălind*): Ce?! Iar spînzurați! Matei!

MATEI: Ileana!... Scapă-mă!...

ILEANA: Satul meu! (*Se duce la el și-l vede legat.*)
Dezleagă-l părinte!

GHIȚĂ: „Și-i odihnește sufletul în loc plin de verdeață,
de unde a fugit toată minia, nevoia și întristarea.“

ILEANA: Ah! Ah! Nu se poate! Iartă-l! E satul meu!
E fintîna de la poartă. E jgheabul cu apa limpede
în care-mi spălam picioarele!...

GHIȚĂ: Luați-i! Sufletul lui e noroiul în care și-au
spălat turcii, picioarele! Haide, haide, taci! Le-
nuțo.

ILEANA: Părinte! Nu se poate! Nu mai vreau să văd
spînzurați! Ai spînzurat prea mulți! Faci o pros-
tie, că n-o să ajungi să-i spînzuri pe toți!

GHIȚĂ: Și or să rămîie destui care să mă spînzure și pe
mine? Așa? Cînd omul a ajuns să fie socotit de
alții că el nu e decît un nimic, că el nu înseamnă
bucătică de viață, ce trebuie respectată, apoi și el
la fel socotește pe toți ceilalți, oricare ar fi ei, că
nici ei nu sînt decît nimic. Trupurile lor nu sînt
nimic, cum și al meu e considerat tot nimic. Omor
azi, dușmanii mei și ai neamului meu, miine, cînd
mă vor prinde, mă vor omori și ei pe mine! Azi,
pot eu, și o fac! Miine, cînd vor putea ei, vor
face-o! Așa e legea omului: ce faci, ți se face!
Cum ții seamă de altul, așa se ține seamă de tine!
După cum se poate găuri pielea mea, tot așa se
poate găuri și pielea lor!

ILEANA: Învață-te să ierți!

GHIȚĂ: Zadarnic, căci nici ei nu sînt învățați să ierte!
Îi cunosc! La fel sîntem de răi și ne răfuim ca niște
răi! Nici o iertare! Duceți-i, flăcăi!

MATEI: Iartă-mă părinte! Iartă-mă! (*Cade în genunchi.*)

GHIȚĂ: Nu te teme! Voi face slujbe pentru sufletul
tău! Trupul ăsta nu-l mai meriți, l-ai mînjit și tu
cu sînge!...

ILEANA: Iartă-l părinte! Iartă-l! (*Cade în genunchi.*)

GHIȚĂ: Ți-e drag?

ILEANA: Nu.

GHITĂ : Al lui e pistolul ?

ILEANA : Nu.

GHITĂ : Atunci ?

ILEANA : E satul meu ! E Sofia, e Maria, e Sița... E iarba de sub ulmi, e lanțul de maghiran, sînt ghi-vecile de flori de la ferestre !... În el văd acum toate astea !...

GHITĂ : E ucigașul lui moș Luca, al lui moș Ion ; e cel care a pus foc casei mă-tii, casei Ioanii, casei mele ! E cel care dă fetele satului spre desfătarea arnău-ților ! E coada de secure care trebuie pusă pe foc !
(Face gestul să-i ducă.)

ILEANA : Nu ! Nu ! (Se agață de Matei.)

GHITĂ (O smulge și o ține) : Proasto ! (Ea se zbate.)
Oh ! Iartă-mă Ilenuțo, dar nu se poate !... Trebuie !

ILEANA : Ah ! Mă-năbuși ! Mi-ai frînt pieptul ! (Leșină, rămînînd ca o cîrpă în brațele lui.)

GHITĂ (ridicînd-o bine în brațe) : Ehe ! Cît de sus și cît de repede băieți.

(Haiducii îi duc pe toți să-i spînzure.)

Cortina

ACTUL IV

SCENA I

O gură de peșteră. În față o poiană, cu sfărîmături mari de stînci drept scaune. Bate soarele. Sarici albe întinse pe jos. Flintele atîrnate pe ciqțuri de crăci de brad. Mantale, macaturi și cojoace puse cu lîna în sus pe stîncile ce se socoteau scaune.

Ileana stă cu tîmplele în palme, nemișcată ca și o piatră. Ghiță stă întins cu fața în sus și cu capul întors spre ea. Tace și el și moțăie din cap. Apoi o cheamă încet.

GHITĂ : Ilenuțo... *(Ea nu-l aude.)* Ilenuțo ! *(Nu-l aude. O privește, se mai uită și în alte părți. Iar se uită spre ea și o strigă ceva mai tare) :* Ilenuțo ! *(Ea ridică foarte puțin capul și se uită la el.)* Aș vrea nițică apă, dacă nu te superi. *(Ileana se scoală, intră în peșteră încet, iese cu oala în mână, se duce într-o parte și vine cu oala plină. El se scoală în capul trunchiului, se uită la ea, ia oala și bea.)* Mulțumesc ! *(Ea nu-i răspunde și pleacă cu oala. Ghiță văzînd-o că se duce iar unde șezuse pînă aci, o strigă) :* Ilenuțo ! *(se uită întrebătoare, dar fără nici o tragere de inimă)* nu vii să stai lingă mine ?

ILEANA : Dacă vrei... *(Vine încet și se oprește la trei pași.)*

GHITĂ : Doresc !... *(Ileana stă în picioare așteptînd.)*
Numai atîta... ?

ILEANA : Ce ?

GHITĂ : Atîta simți ?...

ILEANA : Vrei să stau jos ?

GHITĂ : Vreau.

(Ileana stă lingă el, Ghiță o privește și-i apucă o mână, i-o netezește încet.)

GHITĂ : Am pierdut inima ta sau poate n-am avut-o niciodată, deși am crezut că o am ?...

ILEANA : Te mai doare mijlocul ? Rinichii ?

GHITĂ : Mai puțin ei decît inima.

ILEANA : Te-au lovit și la inimă ?...

GHITĂ : Ei nu... m-am lovit eu.

ILEANA : Ai căzut ?

GHITĂ : Da...

ILEANA : Și te doare rău ?

GHITĂ : Rău...

ILEANA : Mai rău ca mijlocul ?!

GHITĂ : Mai rău...

ILEANA : Ți-am spus : hai să fugim dincolo și n-ai vrut...
Ce-ți pasă de cei d-aici !... Îmi făceai și mie un bine... Poate mi se mai îmbuna inima !

GHITĂ : Ilenuțo, Ilenuțo !... Ce nenorocit sint !... Sufletul tău, ajuns poate fără vrerea ta tovarăș cu sufletul meu p-aici, tinjește acum de drumul pe care-l face cu mine alături !... Oh, ce nenorocire adîncă și fără leac ! Chinuri ascunse și nemărturisite, dar

care ies la iveală prin privirea ochilor, prin albeața obrazilor, prin vorbele ce le rostim.

ILEANA : Părinte !...

GHIȚĂ : Iar ?

ILEANA : Așa-mi vine să-ți zic...

GHIȚĂ : Da, văd... Dar haiducii nu trăiesc mult. O să scapi !... Care haiduc a ajuns bătrîn ? Nici unul ! Îi omoară stăpînirea, se omoară ei între ei, îi omoară poate și gîndul de vrăjmășie al lumii ! Îi strînge cineva de pe poteci, — poate Dumnezeu — ca să nu treacă prea mult de măsura păcatelor ce li s-o fi îngăduit și lor ca oameni !... Mor tineri haiducii !...

ILEANA : Crezi c-o să mori din căzătura asta ?

GHIȚĂ : O să-mi treacă din asta, dar n-o să mor nici eu bătrîn ! Stai mai aproape. *(Se dă mai lîngă el.)* Mai aproape. *(Se mai dă.)* Tot mai aproape, să-mi pui capul în poala ta !...

ILEANA : Oh !... dacă vrei !...

GHIȚĂ : Vreau ! *(Pune capul în poala ei.)* Și să mă uit în ochii tăi mari și negri. Ochii tăi, mari și negri !...

ILEANA : Au fost fără noroc !

GHIȚĂ : Dacă zici... or fi fost... *(O privește mult.)* Spune drept, ți-a fost drag ?

ILEANA *(tresărînd)* : Cine ?

GHIȚĂ : Cel care a pierdut pistolul cu încrustături de argint...

ILEANA : Nu știu cine e ăla !

GHIȚĂ : Matei, logofătul Matei !... De știam că ți-e drag, nu-l spînzuram... te lăsam lui...

ILEANA : Am vrut să-l scap de spînzurătoare, dar nici nu se putea să-mi fie drag o lichea ca Matei, nu-l știam ce păcătos este ?

GHIȚĂ : De cine plîngi dar, de cine oftezi ? așa cînd nu-ți iei seama ?

ILEANA : De mine !... Părinte !... Ești... ești...

GHIȚĂ : Cum sînt ? *(Blînd de tot.)*

ILEANA : Foarte bun cu mine, dar n-o să știi ce arde în inima mea niciodată... Am și eu durerea mea ascunsă.

GHIȚĂ : Dacă nu vrei să-mi spui?... Pistolul l-a pierdut
cineva... Cine a fost acela?... Poate pe acela îl iu-
bești ?

ILEANA : De unde vrei să știu eu pe acel ce l-a pier-
dut ?

GHIȚĂ : Dacă ai ști ce durere fără nume simt în mine...
Ce chin Ilenuțo, ce chin !... Oh !... Ochii tăi mari
și negri când aș ști că-i sărută altul în lipsa mea,
ori că i-au mai sărutat altul, aș înnebuni !... și
poate atuncea chiar te-aș ucide !... Spune-mi să-mi
treacă... spune-mi !... de când ai intrat în codru,
ți-a mai pupat cineva ochii ăștia mari și negri ?

ILEANA : Of ! Nenorocirii mei de ochi ! Nimeni afară
de părintele meu, de popa Ghiță !...

GHIȚĂ : Juri tu, pe sufletul tău ?!...

ILEANA : Nimeni, nimeni !... Ce bănuitor te-ai făcut !

GHIȚĂ : Ilenuțo,... atunci ce e mohoreala asta pe tine,
inima asta neagră, întristarea fără leac ce te-a
prins ?

ILEANA : Mi-e dor de lumea din sate și târguri, de lu-
mea care n-are zor de putere !... Mi-e dor de nu
știu ce, de nu știu cine... Mi-e dor de moarte !...
Oh, da, de moarte mi-este dor !...

GHIȚĂ : Ilenuță, Ilenuță... Înțeleg... Ai și tu inima ta,
dorul tău, dragostea ta de viață !... Ai și tu dreptul
tău de a trăi cum îți place... Crede-mă, nu vreau
să-ți amărăsc viața, să te fac roaba patimei mele
de dragoste. Vrei mai mult decât îți pot da eu !...
Ți-e dor de un altul, poate mai tânăr, mai frumos,
mai plin de înțelegere ca mine !... (*Ea îl privește
și pune capul în jos. Ghiță clatină din cap și ur-
mează și mai blind.*) Ne îndrăgostim fiecare de câte
un chip, ce ni se pare fără cusur ; de câte un su-
flet, ce ni se pare căzut proaspăt din sinul lui dum-
nezeu ! Și cât suferim mai apoi, când vedem că în
sufletul iubit nu se găsește tot soarele ce-l presu-
puneam ; toată dragostea ce-o așteptam, ori că,
dacă sînt astea, apoi pentru altcineva sînt păs-
trate !...

ILEANA : Părinte !... Părinte !... înțelegi !... ah !... ești
bun ! ai dreptul !... ești prea bun, prea bun ! Omoa-
ră-mă !...

GHITĂ : Nu sînt iubit !... De cînd am găsit, acum două luni, nenorocitul ăsta de pistol, ca un piron înfipt în creier mi s-a înfipt ideea nenorocirii mele, fără putință de îndreptare. În toate clipele te văd, sau mi se pare că te văd, tristă din ce în ce mai mult... Ești în brațele mele fără vrerea ta !... Nu simt încordare, nu simt decît delăsare ca de mucenică !... Și chinul meu este adînc, adînc ca moartea !... Și eu vreau să mor... Să mă împuște un poteraș, să mă înjunghie un iubit al Ileanii mele !... Pentru ce să mai trăiesc cînd nici atît, după pămîntul ăsta, nu mi se îngăduiește !... Soarta !... Ursitoarea îmi stă împotriva !...

ILEANA : Oh ! Oh !... Groaznică e viața cînd o simți în toate clipele ei !... (*Plînge.*)

GHITĂ : Ochii negri, ochii negri, de ce-i scalzi prea des în lacrimi ! (*O mîngîie, o strînge.*) Ochii negri, ochii negri de ce-i scalzi în lacrimi des, ce ascunzi la tine-n suflet și-mi rămîne neînțeles ?... Ah !... ai dreptul tău !... Plesnească inima mea !... O să te duc — ah !... dar nu știu unde — în vrun sat, să-ți dau bani mulți, mulți, să vezi fete, să vezi flăcăi, să te-ndrăgostești de vruncul și să-l iei... Și în ziua cînd oi înțelege că ai găsit fericirea, eu să pier !... Să pier repede, ca să n-apuc să-nnebunesc !...

ILEANA : Părintele meu !... tătucul meu, bunul meu cel mai bun de pe pămînt ! (*Îi sărută mîinile și el o lasă să i le sărute.*)

SCENA II

(*Se ivește din ripă calul lui Marin. Ghiță își retrage mîinile. Marin a urcat la ei.*)

MARIN : Tot trebuie să vă spui... Joi trece diligența cu banii de la Rîmnic... Ar trebui să mergem...

ILEANA : Tot la bani și la jafuri !... jafuri !... Ce vreți să faceți cu atîția bani și cu atîtea omoruri ?...

MARIN : Dar căpităniță... asta ne-a rămas meseria !

ILEANA : E meserie asta !?

MARIN : Nu este ; dar nu trebuie să mai întoarcem paguba celor jefuiți de arnăuți ?... Nu dăm noi din ce luăm o cincime săracilor ?

ILEANA : Lăsați săracii !... Este drumul cel rău pe care mergeți toți. Banii, bani și iar bani, și sînge, sînge și iar sînge !

MARIN : Mie îmi trebuie ca să-mi mărit sora ! O cere unul ce vrea să se facă popă...

GHIȚĂ : Cît îți trebuie Marine, spune-mi că-ți dau eu...

MARIN : Dar pentru ce căpitane, să-ți știrbesc dreptul ?... Nu vreau.

GHIȚĂ : Ei haide, ce-ți pasă... Nu vezi tu că n-am copii, că voi sînteți copiii mei... Vă dau vouă ! (*Crețu urcînd și el.*) Vrei și tu ? (*Urcă și Sandu.*)

CREȚU : Eu am aflat că joi trece olacul cu bani...

GHIȚĂ : Mi-a spus Marin...

CREȚU : Am făcut fiecare cîte o sută de încărcătoare...

GHIȚĂ : Vin încoaci Marine... Ține.

MARIN : Căpitane !

GHIȚĂ : Lasă olacul să se ducă... Ne mai facem și oameni de treabă.

SANDU : La urma urmelor ce bine ar fi să fii iarăși popă, sărbătorile iar la biserică și-n zilele celelalte gospodar vrednic la casa lui !... Căpitănița, preo-teasă-n sat, torcînd caiere cu femeile, fără grijă de putere și fără motive să plîngă de mila celor spînzurați... Dar ar însemna c-am ajuns tîrlă fără cîini, ca să se plimbe lupii în voie. Drumul ăsta pe care am apucat noi mi se pare că n-are cale-ntoarsă...

GHIȚĂ : Așa e Sandule, căile noastre sînt prăpădite. La popie nu mă mai pot întoarce — poate la călugărie. Mîinile nu mai pot binecuvînta, sînt pline de sînge ; gura nu mai poate rosti rugăciuni, e stropită cu sînge... Am fost cătană și am ucis turci. Am fost popă și am ucis arnăuți ; m-am făcut haiduc și am ucis venetici, vînzători și lichele. Și cine știe dacă n-oi fi nimerit și oameni buni... O să-mi iau plata păcatelor, poate vîndut de cel mai drag și scump al meu.

ILEANA : Eu nu te voi vinde.

GHIȚĂ : Stăpînirii nu mă vei vinde.

ILEANA : Părăsim codrul. Ne facem gospodari cinstiți.
Cumpărăm o mie de oi, și ne facem ciobani ai oilor noastre !

GHIȚĂ : Ce lesne ar fi dac-ar fi așa... Nu se poate.

ILEANA : Chiar de te-aș ruga eu mereu, mereu ?

GHIȚĂ : Stăpînirea nu crede în pocăința hoților, pentru că ea niciodată nu s-a pocăit. O să ne întrebe, o să ne descoasă toți, o să ne afle, și ștreangul ne mănincă capul !...

MARIN : Rămînem tot haiduci !

GHIȚĂ : Da ; dar acum am nevoie de liniște. Nu mă simt bine... am și eu drept să fiu bolnav, dacă n-am drept să fiu fericit ! Pentru asta vă spui : duceți-vă prin satele voastre cei care nu sînteți deocheați. Nu căutați să vă mai faceți tovărășii noi. Purtați-vă cinstit, ca să nu vă miroasă cineva că nu prea semănați [a] uși de biserică. După o lună de zile veniți aici, cu băgare de seamă, să nu ne fie descoperit cuibul... Nu m-oți găsi aci, veniți în Poiana.

ILEANA : Noi mergem în Poiana.

SANDU : Te-a-ntors, te-a-ntors de la haiducie, căpitane ! De cine s-o mai înfricoșa lepădăturile altor neamuri care au venit ploșniți pe spinarea noastră ?! Oamenii cei răi, căzăturile leneșe și clocite nu ții seama de omenie, de dreptate, ei țin seama numai de frică. Și de cine ar mai tremura dac-om pleca și noi !...

GHIȚĂ : Îndată ce mă liniștesc, Sandule, sînt tot popa Ghiță, ce s-a lăsat de popie și de sfînta liturghie și a plecat în haiducie !

MARIN : Să ne trăiești, căpitane !

GHIȚĂ : Ține Marine, ține pălăria... *(Se caută în chimir și scoate bani.)*

MARIN : Căpitane, nu, nu vreau !...

GHIȚĂ : Haide, haide... Primește... Dă-i zestre. Fă pe soru-ta preoteasă și să spuie lui popa al ei să se roage lui Dumnezeu și pentru sufletul păcătosului de popa Ghiță care a slujit și el odată în altarul lui ! *(Îi pune bani de trei ori în pălărie.)*

MARIN : Ajunge ! Ajunge căpitane ! *(Fuge cu pălăria la o parte.)* Mulțumesc și să-ți dea Dumnezeu sănătate.

SCENA III

CREȚU : Ia ! *(Ascultă. Toți ascultă. Se-aude un cântec bărbătesc de doină. Ileana pune capul în jos. Ghiță o privește mirat.)*

VOCEA : Te-am cătat, nu te-am găsit,
Vîntul însă mi-a șoptit,
Unde tat-tău te-a pîtit !
Rîndunelele din zbor,
Mi-a șoptit că arzi de dor,
De șoimantul munților,
De Păunul Codrilor !
Fiindcă arz de dor și eu
Mă-nchinai lui Dumnezeu,
O barză, în zbor pe sus,
Se ducea înspre apus,
Și mi-a spus unde te-a dus !
Și-ți luai urma, cum copoiul,
Descurcai de rugi zăvoiul,
Mă-ncurcai prin smeuri, mure,
În adîncuri de pădure.
Văzui vetre de foc stinse
Prin prăpăstii neatînse...
Îți pierdai urma-ntre vii,
Dar prin fîn, iar o găsii !...
Prin vilcele, păsărele
Mi-arată urmele tele...
Cobor văi și coaste urc,
Mă-ntîlnii chiar și c-un turc...
Mă-ntrebă de unde sînt !...
Și-l gătii pentru pămînt !...
Ah ! Buzăul, puhoi tot !
M-azvîrlii și-l trec înot...
Și-apucaî în susul lui,
Prin munții Nehoiului...,
Ars de para dorului !
Dă-mi-o Doamne că ți-o cer,
Ori de nu, ia-mă în cer ;
Dar aș vrea la moartea mea,
Să-mi ție lumînarea,
Să mor cu ochii la ea !
Ochii negri, Marioară,

Văzuți într-o primăvară !

Mi-au aprins în suflet pară !

CREȚU : E Păunaș, Păunașul Munților !

GHIȚĂ : El să fie ?

MARIN : Nebunul ăla este ? Mă duc să-l mătrășesc ?

ILEANA : Ce-ai cu el, Marine ?

MARIN : De ce vine cîntînd ?

GHIȚĂ : Și asta e o vină, Marine ? N-are drept să cînte un român în țara lui ?

MARIN : Are, dar vine pe urmele noastre.

GHIȚĂ : O fi venind să se unească cu noi.

CREȚU : Ța ?! Ța vine cu alte gînduri !...

GHIȚĂ : Știi tu gîndurile lui ?... Bănuiești ? Ce bănuiești ?

CREȚU : Nu știi ; dar ăla e un stricat, un căpiat din dragoste !... Nu e om cu care te poți înțelege !

GELU (*urcînd repede*) : Straja din vale spune că urcă spre el Păunașul Munților. Ce-i face, îl ucide ?

GHIȚĂ : Să nu se arate-n față-i, ci să-l lase să vie.

(*Gelu se-ntoarce repede.*)

ILEANA (*sculîndu-se*) : Eu... plec.

GHIȚĂ : Unde ?

ILEANA : Nu pot să stau aici. Trebuie să ne-ascundem toți.

GHIȚĂ : Noi ?!

CREȚU : Și eu sînt de părere să ne dăm în sus din calea nebunului !

GHIȚĂ : Știi tu ceva ?!

CREȚU : Nu știi ; dar e o fire rea... E mai bine să ne ascundem.

MARIN : I s-o fi urît viu, încerce vreo prostie... Ori, căpitane, dă-mi voie să-i fac de petrec...

GHIȚĂ : Ce seci sînteți amîndoi ! Să omoriți un om fiindcă vine cîntînd.

CREȚU : E Păunaș !

GHIȚĂ : Oricine-ar fi. Un om ce cîntă are legătura sufletească cu cei din lumea ailaltă. Și cei care au astfel de legături sînt oameni buni... Stăi... că ucide... ucide țîlharii... viermii care ne socotesc hoit și vrea să ne roază. Stai Ileano, unde fugi ?...

ILEANA : Eu fug... că dacă m-o vedea...

GHIȚĂ : Se-ndrăgostește de tine !... Ei și ?... Îi spui : e a mea !... Îmi pare bine că-ți place și ție, da-mi

pare rău că nu ți-o pot da !... *(Ileana tot pleacă spre peșteră.)* Hei !... Leanco ! *(Se-ncruntă.)* Vreau să stai aici !... Îl cunoști ?

ILEANA : Nu.

GHIȚĂ : Atunci ?

ILEANA : E nebun !

GHIȚĂ : Dacă nu-l cunoști, de unde știi că e nebun ?

ILEANA : Nu spun toți ?

GHIȚĂ : Marine !... Crețule !... Stați aci ! *(Suie Onaș repede.)*

ONAȘ : Vine Păunaș... Parcă miroase urma !... Îlucid ?

GHIȚĂ : Ce ți-a stricat și ție ?

ONAȘ : Nimic.

GHIȚĂ : Stai aci. *(Se scoală și se-ncinge bine.)* Ileano, pistolul cu încrustături de argint, adu-l repede ! *(Ileana tremurând intră în peșteră și îl aduce.)* Voi, stați colo. Tu Onaș, stai aci...

STROE *(urcînd)* : Păunaș a găsit poteca... Ce-i facem ?

GHIȚĂ : Vă țineți în preajma lui cît se poate să nu vă vadă... Suie el aici, suiți și voi. *(Ghiță ia pe Ileana de după gît. Stroe dispăre.)*

ILEANA : Vai de mine !... Azi iar văz sînge. Părinte, de ce nu m-ascuți barim o dată în viață ?...

GHIȚĂ : Ilenuțo... îl cunoști ?

ILEANA : Ți-am spus că : nu !... Dar a ucis mulți, mulți...

GHIȚĂ : Cred, dar aceia au fost mai proști ca el.

MARIN : Ba deloc, ucide cine dă mai întii, iar el totdeauna dă mai întii.

ILEANA : Te rog, stăpîne, îngăduie să m-ascund eu...

GHIȚĂ : N-ai teamă... ești cu mine !

ILEANA : Ah, astăzi mor eu, e ziua morții mele...

GHIȚĂ : E rușinos lucru, Ileano, să fugi din fața unui oaspe !... Stai aci, să mă fălesc și eu cu cea mai mîndră dintre fete...

ILEANA : Dar popii nu fac așa !...

GHIȚĂ : Eu nu mai sînt popă de cînd am ucis iarăși.

ILEANA : Ai să mă vezi moartă !

GHIȚĂ : Ilenuțo !... N-ai grijă, nu o să te dau lui cu sila... Am vorbit noi ceva adineori... Ei bine... eu n-am uitat. Ține-ți firea... Oricît de nebun o fi el, la urma urmelor tot mai nebun mă simt eu.

SCENA IV

(Păunaș apare, întâi moțul pălăriei, apoi capul, vede, stă și se urcă sus. Scoate pălăria și salută.)

PAUNAȘ : Bună ziua, căpitan Popa Ghiță.

GHIȚĂ : Bună ziua.

PAUNAȘ : Eu sînt așa-poreclitul Păunașul Munților...

GHIȚĂ : Am auzit de tine, și că faci năsărîmbe în socoteala mea.

PAUNAȘ : Faima prostiilor mele n-o-mpart cu nimeni, căpitan Popa Ghiță. Dar că zic alții așa, ce-mi pasă mie, să umblu să scot gărgăunii din capul oamenilor. De oameni ca noi fiecă sec se simte gata să spuie cîte ceva, și spune după firea lui ; e prost, spune prostii, e lichea, spune lichelării ; e jăvră, jăvrește și el... Ei, eu de pildă, cîte am auzit despre tine !... Că ești un om aspru, înfiozezi cu ochii, spînzuri pe oameni ca pe pieile de miel să se usuce !... Și cînd te văd acum nu-mi pari tocmai așa de spaimă !

(Haiducii apar, li se văd capetele și se urcă binîșor cu flîntele gata, dar stau la spatele lui. Păunaș îi simte.)

Ha-ha !... băieții !... Noroc, măi fraților !... *(Nu-i răspunde nici unul. Păunaș se întoarce spre fața lui Ghiță.)* Am venit la dumneata, nene Ghiță, cu pace și pentru pace, dacă s-o putea...

GHIȚĂ : Spune !...

PAUNAȘ : Dar nu-mi vorbi răstit... Eu sînt învățat s-aud cuvinte dulci, rugătoare... Ești haiduc, dar tot n-ai drept să te răstești la mine, că nu sînt zapciu, ori arnăut !...

GHIȚĂ : Spune, ce vrei ?...

PAUNAȘ : Văd lîngă tine pe cea mai mîndră fată din plaiurile noastre. De ți-e nevastă, îți spui pe șleau : nu face de tine, că ești mai bătrîn. De ți-e fată, dă-mi-o mie, că sînt tînăr, iar ca ginere mă voi purta după poruncile tale. Vrei să fiu haiduc, haiduc sînt. Vrei să mă retrag în vreun sat, trec Milcovul și mă fac vacă de muls a veneticilor, dar să am liniștea și ochii negri lîngă mine ! Dă-mi pe aceea de lîngă tine și hotărăște cine vrei să fiu !

GHIȚĂ : Fata de lîngă mine, mi-e nevastă, Păunaș.

PAUNAȘ : Nevastă ?!

GHIȚĂ : Da, Păunaș, nevastă.

PAUNAȘ : Nepotrivit lucru, nene Ghiță !... E o copilă crudă... 18—20 de ani și nu meriți s-o ai.

GHIȚĂ : Nu te privește pe tine meritul sau nemeritul meu. Mi-e nevastă și cum vezi, nu ți-o pot da... Dar, de ce nu stai cu fata lui chir Iane Cinoforius ?

PAUNAȘ : Vezi, asta e socoteala mea...

GHIȚĂ : Caută alta liberă, că ești destul de tânăr...

PAUNAȘ : Eh !... (*se gîndește mult.*) E grozav !... Ți-e nevastă fata de lingă tine, nene Ghiță ?

GHIȚĂ : Nevastă, Păunaș, nevastă !...

PAUNAȘ : Tinerețea se cheamă, se place, se caută !... Ascultă, căpitan Popa Ghiță, nu face de tine. Tinjește lingă tine, se vestejește mai înainte de vremea ei...

GHIȚĂ : Mai ai ceva de spus ?

PAUNAȘ : Așa repede vrei să scapi de mine ?... Judecata mea e făcută, căpitan Popa... Doi nu-ncăpem asupra pămîntului — și legea noastră o știi...

CREȚU : Nu ți-am spus la ce-a venit nebunul ?

PAUNAȘ : Ei zdravănule, șterge-ți nasul !... Căpitan Popa Ghiță, te chem la luptă cu mine... Mă-nvingi, Maria, ori Ileana cum o cheamă, rămîne a ta ; te-nving — și bunînțele, te ucid — rămîne a mea... Haide ! (*Se dezbracă și aruncă mantaua.*)

GHIȚĂ : Îți place ție Ileana ?

PAUNAȘ : Oh !... Cum să nu...

GHIȚĂ : De cînd te-ai îndrăgostit de ea ?

PAUNAȘ : De acum.

GHIȚĂ : Măi flăcăiaș, chiar fată de mi-ar fi, nu nevastă, și tot n-aș da-o la un zvăpăiat ca tine... O văzuși, o îndrăgiși și gata s-o iei !... Ileana însă mi-e nevastă. Iar tu, ca băiat tânăr, poți să găsești cite vrei în satele noastre de munte. Ce vii tu să-mi ceri nevasta mea ? Nu vezi că asta înseamnă scrinteală la cap ?

PAUNAȘ : Judecata mea e făcută, căpitan Popa Ghiță. Legea noastră e puterea noastră și cinstea noastră de haiduci. Leapădă armele și hai la luptă. Nu vreau să pălăvrim de-a surda.

GHIȚĂ : Uite mă, secul !

PĂUNAȘ : Dacă ți-e frică, e altă vorbă : dă-mi-o de voie, eu n-am venit să ucid un haiduc, care mai bagă groaza în slujbașii veneticilor !...

GHIȚĂ : Frică mie de tine, Păunaș ?... E altceva ce mă face să mai zăbovesc., Ești prea tânăr și cum îți spui : tu la vârsta ta poți găsi o altă fată mindră, pe cînd eu, la vârsta mea, nu mai pot găsi alta. Și-apoi, pentru asta, Păunaș, mi-am dat tot rostul meu de popă cumsecade într-un sat ; mi-am dat libertatea de a mă culca pe cîmp la soare ; mi-am dat și altarul lui Dumnezeu în care slujeam. Pentru părăsirea altarului, cred că voi pierde și sufletul !... Înțelegi tu cît mă costa fata asta cu ochi mari și negri ?

PĂUNAȘ : Oh !... Oh !... Altarul lui Dumnezeu n-a rămas pustiu. Ai pierdut mult, dar ai luat tot ce a fost mai frumos pe lume — și vârsta nu-ți dă acest drept. Îmi dă vârsta dreptul s-o cer eu... dă-mi-o, ori de nu, haide la luptă, ca doi haiduci îndrăgostiți de aceeași femeie !... Legea haiducilor o știi ; dacă nu o știi, ești tilhar, iar nu haiduc !

GHIȚĂ : Încăpăținarea a pierdut pe alții mult mai mari ca noi. Eu vreau să piară cineva prin cusururile lui, prin patimile lui nestăpînite, dar nu prin calitățile lui frumoase. Ești viteaz, gîndește-te, dar asta e patimă, că-mi ceri nevasta.

PĂUNAȘ : O scap de chinul de a avea un bătrîn ca bărbat !

GHIȚĂ : Ei, ei... batjocorești acum !... Bravo !... Ai tată și mamă, Păunaș ?

PĂUNAȘ : Crezi că dacă m-oi omori, le strici inima ? Au murit demult.

GHIȚĂ : Of !... Of !... Păunaș !... Nu vreau să omor un tânăr ca tine... Du-te cu Dumnezeu și vei găsi fete după plac... Lasă-mi nevasta că mi-e dragă, mi-e dragă, Păunaș, ca lumina soarelui !

PĂUNAȘ : Of, jigodie bătrînă... Haide ! (*Sumete mîne-cile. Marin îi iese în față.*)

MARIN : Luptă-te cu mine, Păunaș !

ONAȘ : Ori cu mine, Păunaș !

PĂUNAȘ : Și vouă vă e dragă ?! Bine, fraților, după ce-oi sfîrși cu căpitanul, mă lupt și cu voi...

GHIȚĂ : Marine, Onaș... Crețule ? Ce-ntînzi flinta ?

CREȚU : Nu-l vedeți că e nebun ? Că e ciine turbat ?...
Cu mijlocul frînt, cu rinichii ruptî, să vă luați la
luptă cu japlanul ?

GHIȚĂ : Lapadă flinta !... Primesc lupta, Păunaș... Co-
pii... blestemat să fie cine se amestecă în lupta
dintre noi. Se crede bărbat, iar pe mine un fost
bărbat. Ți-oi dovedi că popa Ghiță e copt la oase
și răscopt în păcate !

MARIN : Căpitane, dă-mi voie să mă lupt eu cu el...

GHIȚĂ : Nu ! *(Se-ncinge mai strîns și lasă pistoalele
jos.)*

PĂUNAȘ : Păstrează cuțitul pentru înjunghiere că și eu
păstrez unul.

GHIȚĂ : Iacă-l aici în față...

PĂUNAȘ : Și al meu aici !

ILEANA : Păunaș, este cea mai mare prostie ce vrei să
faci tu acum. Pleacă, nu-mi trebuiești tu !

PĂUNAȘ : Nu-ți trebuiec eu ?! Jură tu pe soarele de
sus că spui din inimă, iar nu din buze !... Și-apoi
să mă dau eu în sus, eu ?... Chiar de ar fi asta cea
din urmă prostie a mea, tot o fac !... Haide, căpi-
tane Popa Ghiță !

ILEANA : Nu, Păunaș, nu !... Vei fi ucis !

PĂUNAȘ : Vezi că ți-ar părea rău ? Haide, moșule,
haide !... Ah !... Am hotărît, Ileano, să fie ai mei
ochii mari și negri, ori trăiesc și-i iau, ori mor și-i
rămîn lui !

GHIȚĂ : Ești gata ?

PĂUNAȘ : De mult. *(Se apucă la luptă de chimire. Se
luptă încet să-și priceapă meșteșugurile.)* Cîți ani ai,
nene Ghiță ?

GHIȚĂ : O să vezi mereu pe urmă.

PĂUNAȘ : Eu am douăzeci și doi !

GHIȚĂ : Tu vrei să rămîi numai cu atît. *(Păunaș îl ri-
dică în sus și-ncepe să-l învîrtească.)*

HAIDUCII : Hait ! Hait !... Au !... Au !... Doamne !...
Au !... *(Mare mișcare între toți și alergări pe mar-
gine.)*

MARIN : Nebunule ! *(Ghiță a căzut tot în picioare și s-a
pus în gardă cu cuțitul. Păunaș se oprește și bagă
cuțitul lui în teacă. Il bagă și Ghiță.)*

PĂUNAȘ : Ce vrei să faci, mă frate, să săriți doi pe
unul ?

MARIN : Ai să te lupți cu mine !...

PĂUNAȘ : Așteaptă c-o să-ți vie și ție rîndul. Gata, nene Ghiță ?

GHIȚĂ : Gata, Păunaș.

(Se apucă iar la luptă. Păunaș se vede a fi mai puternic decît Ghiță.)

PĂUNAȘ : Țin-te bine, nene Ghiță, să nu scap așa repede de dumneata !

GHIȚĂ : De cînd ți-e dragă Ileana, spune drept ?!

PĂUNAȘ : N-avem timp de vorbă ! Țin-te ! *(Îl împinge și-l saltă iar în sus ; iar Ghiță s-a încîrligat pe el și scapă de a fi învîrtit.)* Ei, așa mai merge !...

GHIȚĂ : Ai mai văzut pe Ileana ?

PĂUNAȘ : Treaba mea !...

(Se luptă ceva mai repede. Ghiță ridică pe Păunaș, dar aceeași mișcare face și Păunaș și scapă.)

PĂUNAȘ : Nu trebuie să mă-ncrez... e hoț popa !...

GHIȚĂ : Te-a mai văzut, Ileana ?

PĂUNAȘ : Treaba ei, ce te privește ?!

GHIȚĂ : Și știi tu că tînjește lingă mine ?

PĂUNAȘ : Nu se vede ? *(Iar îl împinge mult.)*

CREȚU : Prăpastia ! Prăpastia, căpitane...

ONAȘ : Tilharule, așa lupți ?

PĂUNAȘ : Ce stric eu dacă vă e bătătura prea mică...

GHIȚĂ : Ai fi tu în stare s-o faci fericită ?...

PĂUNAȘ : Oh !... ea ar fi sufletul meu !

GHIȚĂ : La început tot așa ai fi crezut și de fata grecului, iar mai apoi...

PĂUNAȘ : Ooo... avea ochii ca jarul, iar nu negri ca noaptea.

(Se desface briul lui Ghiță și Păunaș începe să-l cam împiedice în el.)

GHIȚĂ : Vrei să-mi înfășori picioarele în briu ?

PĂUNAȘ : Încinge-te dacă poți. Din mîinile mele nu scapi decît mort !

GHIȚĂ : Briul de sub chimir a fost ceva neprevăzut în lupta noastră... Lupta nu mai e dreaptă... Îngăduie-mi să-l strîng...

PĂUNAȘ : Ce are a face !... Dacă te-ar trăsni dumnezeu luptîndu-te cu mine, aș socoti că mi-a dat el aju-

- tor. Și asta e un ajutor al lui, ori semn că trebuie să pieri.
- HAIDUCII : Așa e ! Așa e !... E semn dumnezeiesc ! Căpitanul nostru e scris să piară !...
- GHITĂ : Ileano, ochii mei mari și negri, vino tu și strînge-mi briul ! Tu ești al doilea suflet al meu, tu ești eu și unul sîntem.
- PĂUNAȘ : Nu veni Ileano ! Tu ești eu, nu ești el !... De o lași, moșule, să mă sărute, o lăsa să-ți strîngă briul !
- GHITĂ : Obraznicule !... Ileano, tu tot vino, ești inima mea !
- PĂUNAȘ : Nu veni !... *(Îl învăluie mai mult.)*
- GHITĂ : Îmi juri că ții la ea, că ai s-o păstrezi ?!
- PĂUNAȘ : Și pentru ea vreau să mor.
- GHITĂ : Ileano, Ilenuțo !...
- ILEANA : Nu mi-e sufletul slobod !... Ah !... Cum ați vorbit ?... Cum vreți să m-amestec ?... N-ați zis luptă dreaptă ?
- GHITĂ : Așaa ?... Tot ghicitoare pe care nici Satana n-a putut s-o ghicească... Dar, dar... ai inima ta, ai dreptul tău și vreau să fii fericită !...
- HAIDUCII : E semn ! E semn ! Doamne ! *(Cad toți în genunchi și pun capetele la pămînt.)* Ai milă de căpitanul nostru, că pentru a ne face dreptate te-a părăsit, Doamne !
- GHITĂ : Ileano !... Fii blagoslovită !...
- PĂUNAȘ : Ai văzut-o cum te vinde, moșule ? Ea nu te mai iubește, căci îi sînt drag eu, de cînd am sărutat-o acum două luni !
- GHITĂ : Aa !... Aaa !... Al tău a fost pistolul ce l-am găsit ?! Vă întîlneați amîndoi în lipsa mea, de două luni ?!... Ah !... sufletul măicuții mele, întărește-mă, căci iată fiul tău pentru cine a trădat și pe dumnezeu ! *(Ridică pe Păunaș asupra capului, îl învîrtește, îl azvirle jos și-l înjunghie.)*
- ILEANA : Au ! Au ! Auu !... Săriți, l-a înjunghiat !
- PĂUNAȘ *(slăbit)* : Haiduc bătrîn !... Plătesc păcatele !... Nene Ghiță, lasă-mă să mor cu ochii în ochii ei mari și negri !...
- ILEANA : Păunaș !... Păunaș !... *(Cade peste el, și-i ia capul în mîini.)* Sufletul meu !... Inima mea !... gîndul meu, dragostea mea, singura mea dragoste de

pe lume !... Te-am iubit !... Te-am iubit că mi-ai fost drag !... Numai tu mi-ai fost drag pe lume !...

GHITĂ : Așa ? Așaa ?!... Oooo !... Pe el îl iubeai, de stai tristă, de suspinai în somn ! Vă întâlneți fără știrea mea !... Singura ta dragoste de pe lume !... Popa Ghiță nu vă desparte. Urmează-l !... *(O-njunghie prin spate. Ea cade moale peste Păunaș.)*

HAIUCII : Au ! Au ! Au !... *(Fug mulți zăpăciți. Sar în jos.)*

GHITĂ : Așa !... *(O-ntoarce cu fața în sus.)* Ah ! Ileano... *(Cade peste ea.)* Ileanooo !... Ileanooo !... Sufletul meu, ochii mei negri, de ce vă-nchideți ?! Stai că viu și eu ! *(Repede cuțitul, dar Marin i l-a smuls și l-a azvîrlit în prăpastie. Ghiță se repede la pistoale. Haiducii rămași sus sar și-l țin de mâini.)*

CREȚU : Căpitane ! Căpitane !... Las-o. Iubea pe Păunaș... aflasem și eu !

GHITĂ : Dar și eu o iubeam pe ea ! Fericit Păunaș ! *(Cortina începe să cadă încet.)* Părinte sfinte, mă pedepsiși... Și pentru ei pedepsește-mă tot pe mine și odihnește-i în loc plin de verdeată, de unde a fugit toată întristarea, toată mînia, toată durerea... Fraților... lăsați-mă să mor !... Ah !... Ileano, Ileanuțo, Ileanuțo !...

(Haiducii îl țin.)

Cortina a căzut.

*MEMORIALISTICĂ și
PUBLICISTICĂ*

BĂTRINICA...

Nu știu dacă alții s-or fi simțind cuprinși de dorul depărtărilor ca mine, pînă pleacă de acasă și apoi nu-maidecît de dorul casei, dacă au plecat. Pe mine, îndată ce trec o noapte afară din casa mea, mă prinde dorul casei și fac cum fac și mă-ntorc îndărăt. Așa m-am pomenit și așa am rămas pînă acum.

Mă prindea dorul de depărtări și atunci mă urcam în vreun copac și d-acolo priveam departe în zări. Rîndunelele, numai că le vedeam plimbîndu-se prin aer ca niște săgeți, mă făceau să mă gîndesc la Egipt, la Sahara și la toată lumea închipuită în basmele orientale. Îmi închipuiam caravane de arabi, cu cai negri și albi, cu cămile cocoșate și cu fiice frumoase de negustori bogați. Vedeam cîmpul ars de soare, plin de nisip și, ascunse pe undeva, cetele de beduini viteji și prădători. Sosirea berzelor îmi deștepta iar dorul de țările calde, cum am spus, așa de frumos zugrăvite în basme. Toamna, cînd plecau păsările, eu iar doream, și tot așa mereu. Ajuns mai mare, am început să iau pe jos drumul la București.

În nici un basm nu era zugrăvit Bucureștiul, dar era un oraș, unde presupuneam că se pot întîmpla multe lucruri ca și în basme.

Din el am cumpărat pe *Călăul din Paris*, un roman, primul roman pe care l-am citit.

Și d-aci, de la citirea lui, am început să citesc fel de fel de cărți. Eroii îmi plăceau, plîngeam cu ei și rîdeam cu ei.

Cînd autorul îmi omora eroul favorit, plîngeam de necaz și mă necăjeam pe Dumnezeu, de ce a îngăduit ca răii să piardă un așa mare și bun om. Ah!... eu d-oi

ajunge autor vreodată, n-am să-mi omor eroii !... Ideea de a fi și eu un erou în viață s-a sădit în mine și... mi-am luat rolul în serios. Într-un roman, *Cele două mame*, e vorba de un copil lepădat — potriveală cu mine — care ajunge ziarist mare numai prin voința de a se cultiva, citind și scriind și la lumina lunei. L-am imitat întocmai, citind și eu orice carte, gândind și scriind și la lumina lunei.

Din clasele primare înnodasem o poezie :

Frunzuliță verde
N-are cin mă vede
Cînd fac nebunii,
Cu ăilalți copii ;
Că mi-ar da un pumn,
Ca la un nebun,
De aș prinde minte,
Ca d-aci înainte,
Să nu mai mă joc.
Că-mi ia părul foc !

Felul cum o scrisesem, cu litere mari la începutul oricărui cuvînt, lipsa de punctuație, cuvintele compuse nedescompuse, literele strîmbe și mîzgălite, o făceau de necitit. Eu însă, care o știam pe dinafară, o găseam frumoasă și vrednică s-o vadă domnul... Delavrancea !...

Prin întunericul satului meu de țară, nu știu cum pătrunseseră razele acestui nume, și, cu capul plin de eroul favorit din *Cele două mame*, am plecat la București să-mi caut omul, care să mă facă om mare...

Hotărîrea mea a fost un eveniment.

Bătrînica, muma mamei, care m-a crescut și m-a îngrijit după moartea ei, o femeie simplă și cu foarte multă dragoste de mine, a aflat de hotărîrea mea ; doar și ci îi citeam pe *Cele două mame*, știa și ea totul și plîngea cu mine potrivirea eroului. Acela era lepădat de muma lui, eu eram din flori și lepădat de tatăl meu.

— Mamă, am să fac ca John !... Mă duc să arăt unui om mare aceea ce scriu eu... Și ai să vezi... O să fiu angajat la jurnal, o să iau bani și o să trăim boierește.

— Dar măicuțele, să nu care cumva, cînd îi ajunge mare să te bați în drăcia aia de duel, cum vrea el să se bată !... Că s-ar putea, măică, să te taie vrun băiat de boier, că de, cu armele a crescut în mîină și, atunci, eu

ce mă fac, măicuțele?... Să ajungi mare, mare cât vrei, da în duel d-alea să nu te bați!

— Da cum, mamiță, e vorba că trebuie... Eu o să caut să înlătur pricina, da dacă nu s-o putea!?

— Nu, măicuțele, nu!... Tu ești slab. Ești crescut de mine, cu ce a dat Dumnezeu... Bietu tat-tău bătrîn, uncheselu meu, doar pe tine te are nădejdie!... să nu faci așa!...

Și mă ruga bătrînica, și-i făgăduiam. Ea, în neștiința ei, credea că îndată ce oi vedea Bucureștii și oi găsi pe Delavrancea, gata, sînt și ajuns om mare.

— Ei, ia dă-mi cu bobii... vezi răușesc eu s-ajung om ca John?

Și bătrînica întindea bobii pe pat, îi descînta, îi sufla să fugă spiritul rău din ei, care ar fi spus minciuni, făcea cruce și ea și eu și-i împărțea în trei grămezi, trăgînd din grămadă cîte patru — cîte patru, pînă rămîneau patru, ori trei, ori doi, ori unu. De era patru, însemna vorbe; trei: bucurii; doi: îndoială sau zăbavă; unul: gînd ori drum. Și după cum erau în șir, aceste înțelesuri se completau cu alte înțelesuri și începea să-mi spuie:

— Ei... e-nvrteală... vorbe multe pe din afară... Bucurii în inimă... nădejdi, ici... e zăbavă, mare zăbavă... Omul ăsta, o să-ți spuie aste vorbulițe, o să te bucuri, dar o să te și-ndoiești... O să-ți dea un dar... Dar e zăbavă, zăbavă...

— Dar odată-odată o să ajung?

— Da, o să ajungi... Uite gîndul neclintit... Bucuriile ăstor nădejdi... Oamenii ăștia... Femeia asta, o să puie vorbă bună pentru tine...

Și ea îmi spunea și eu mă îmbătam de viitor, îmi venea a plînge, tremuram și-i spuneam:

— Ori mor, mamică, ori fac și eu ceva în lume!...

Și am venit în București.

M-am dus la *Universul*.

— Domnul Delavrancea este aici?

— Nu e; de la cine ești trimis, de-l cauți aici?

— De la cineva.

— Cine e?

— Nu spui.

— Atunci ieși afară!...

Și, m-au dat afară. Ei mă credeau servitor.

Era un ziar, *Dreptatea*. Am intrat acolo.

— Domnul Delavrancea e aici ?
— Nu e, dar cine te-a trimes ?
— Vreau să-l caut eu... Am să-i spun o vorbă de la un domn mare.

— Cine-i domnul ?

— A zis să nu-i spun numele.

— Du-te la Grădina Icoanei, Strada Polonă, 122 sau 120... Vezi o firmă „Barbu Ștefănescu“... acolo este.

Mi-am însemnat adresa și am pornit să caut Strada Polonă. Nu mai umblasem prin București, totuși am găsit strada și firma.

O casă numai geamuri, plină de lumină și de flori.

Un om cu un păr mare, așa ca al directorului de ziar la care se dusesse și John, se plimba prin cameră.

Ăsta trebuie să fie !... mi-am zis eu, și am bătut la ușă. A ieșit chiar dînsul.

— Ce vrei băiețel ?

— Caut pe domnul Delavrancea.

— Eu sînt.

— Sărut mîna.

— Ce vrei ?

— Am venit... am venit... la... dumneavoastră... să... vă citesc... ceva !...

A-nceput să zîmbească, s-a uitat la mine mult și mi-a spus !

— Intră încoace.

A-nceput inima să-mi bată, de credeam că va ieși prin coaste. Așadar, pornisem pe drumul oamenilor mari, ajungeam în cabinetul directorului !

Acolo preșuri pe jos, ceva ce nu mai văzusem în sărăcicioasele căsuțe de la noi. Călcai încet, întorsei un colț, lovii un scaun și... mă fisticii cu totul.

— Ești de la țară ?

— Da.

— Tat-tău e plugar ?

— N-am tată.

— Mă-ta ce lucrează ?

— E moartă.

— Tu ce faci ?

— Citesc, scriu și muncesc la cîmp.

— Cîtă carte știi ?

— Cinci clase primare.

— De unde ai auzit, să vii aici ?

— Am citit.

— Ce ?

— *Hagi Tudose...*

— Hai, vino după mine.

Și din camera plină de lumină, am intrat în alta și acolo, la masă, m-a pus să-i citesc. Ce citeam?... *Copiii din flori*, un roman scris de mine !

A răbdat o foaie. La a doua mi-a luat caietul din mână și a-nceput să-mi vorbească...

— Îți trebuie carte... carte multă. Trebuie să citești mereu.

— Mereu citesc.

— Să citești !... Și, să nu scrii orășenește, scrie în graiul satului tău... Aici e o altă lume... Și nu scrie romane ! Auzi, romane !... Scrie lucruri mici...

— Am o poezie ! mai zisei eu simțind că se scufundă pământul cu mine.

— Poezia, e ceva mai greu...

— Nu e !... „Frunzulică verde...”

— Las-o !...

— E ușure... „Frunzulică verde... N-are...”

— Ascultă-mă.. Îți trebuie carte... Ce te-apuci de astea ? N-ai putea să ari locul mai bine ?

— Hait ! gîndii eu. Și capul a-nceput să-mi urle și ce mi-a spus, n-am mai auzit.

— Haide să te duc...

Și a plecat cu mine, iar la ușă mi-a dat o piesă de cinci lei. Cinci lei !... o avere pentru mine. Eu, care nu avusesem ai mei nici cincizeci de bani, să am deodată cinci lei ! Cinci lei n-avea nici bătrînica... Abia avea tata bătrînu cîteodată ; dar eu ?... Și nu i-a plăcut romanul meu, și tot mi-a dat cinci lei, dar să-i fi plăcut ?

Cînd mi-a dat mîna, am vrut să i-o sărut, așa cum mă-nvățase bătrînica, dar n-a vrut... Cum adică ?... Dă mîna cu mine... Delavrancea ? ! !

Și am plecat bucurat că am o mare avere pitită în buzunar ; cinci lei, și întristat că n-am reușit ca John, dar și John nu ajunsese cu articolele la coș ? Ba bine că nu ; dar fuseseră bune... Al meu... ? Nu !... Dar nu... nu mă las !

Și am pornit să caut pe domnu Vlahuță.

L-am găsit în Bulevardul Academiei, 4, sus.

Cioc, cioc !

— Intră.

Intrai tremurînd. Un om oacheş şi cu părul negru.

— De la cine eşti ?

— Sînt de la ţară... am venit să vă citesc ceva.

Omul acesta n-a zîmbit, dar mi-a luat seama de la faţa slabă, fără sînge, pînă la pantofii rupţi şi aproape fără tălpi.

— Ce scrii ?

— Poezii.

— Zi-mi una.

Şi fiindcă „Frunzuliţă verde“ nu făcuse nici o ispravă la Delavrancea, căruia încercasem să i-o zic, începui alta : *Elegie*...

Cînd în pămîntul rece voi putrezi şi eu,

Iar toamna o ninge frunze pe mormîntul meu ;

Cînd ciorile cu toate mă vor je'i pe crăci,

Iar la capul meu vor creşte mînatărci...

— Destul ! Şi poetul se puse pe un rîs, de care eu rămăsei mirat. „Am feştelit-o !“ gîndii în mine, şi cu fruntea plină de năduşeală, mă sculai după colţul scaunului în sus. Capul începu să-mi ţiuie, mă simţii dus într-o lume streină, pluteam parcă şi visam. Ce mi-a spus, dumnezeu ştie, dar am fugit, ca de frica unui urs năprasnic.

M-a prins noaptea.

Şi mergînd la gară, cu piesa de cinci lei în buzunar, pe care nu m-am îndurat s-o schimb pînă la tren, mă gîndeam eu că oi fi un biet prost, un cap de duzină şi niciodată nu voi ajunge să fiu luat în seamă de vreun om mare.

În tren, îmi închipuiam pe bătrînica acasă, cu lampa aprinsă şi pusă pe pat, cu tata bătrînu lîngă sobă şi cu luleaua la falcă, ei singuri, doi uncheşi, şi ea învîrtind bobii spunîndu-i :

„Vorbe multe pe din afară... Îndoială şi gînd sec... Necăjit şi prăpădit, copilaşul maichii !... Dar o să fie, odată-odată... Şi ce tîrziu !... Cîtă învîrteală, şi are la el un dar de bani ; dar nu e mîncat, nu e băut !...“

Tîrziu am ajuns acasă şi i-am găsit pe amîndoi adăstîndu-mă. Ea cu bobii întinşi, dornică de viitorul

meu, el visînd și neînțelegînd ce ar putea ieși din cititul și scrisul meu de zile și de nopți...

— Ai reușit ?

— Nu mamă... Mai trebuie, mai trebuie ; dar, bun e d-zeu...

— Bun e maică.

Și le-am spus toate, ocolînd, însă, că am înțeles că n-am făcut bine deloc ceea ce am făcut.

Și iar m-am pus pe muncă, și iar citește și iar scrie...

Din cînd în cînd venam iar la București, și tot la domnu Delavrancea.

— Ce vrei ?

— Să citesc...

— Ah !... Zi...

Începeam sfios, dar la un rînd eram oprit.

— Du-te îndărăt. Trebuie să citești mult, mult !... Îți trebuie carte... Apucă-te de plugărie... și cînd vei crește mare, atunci să scrii !...

Și iar cinci lei, și îndărăt la țară.

— Nu pot eu să fac nimic, Doamne ? Dar cum au scris alții ?... Și am început să iau seama la litere, la virgule, la tot... Am început să învăț bucăți din carte pe nevăzute și să le scriu eu apoi, să vedem ce le lipsesc... Și atunci am înțeles că eu scriam cu litere mari cuvinte ce nu trebuiau scrise, că lipsea punctuația, că aceleași vorbe scrise de alții, scrise de mine în copie, și tot n-ar fi semănat a scriere de seamă.

Am găsit odată în revista *Viața*, ce o scria d. Vlahuță, niște ilustrații numite mijloace de expediere. Întii picioare în spate și reteveie ; erau apoi și două palme și o piesă de cinci lei. Tocmai atunci am înțeles că cei cinci lei, ce mi-i da domnul Delavrancea, era mijloc de a scăpa de mine și... n-am mai dat p-acolo !... D-atunci a scăpat de mine !

Că vremea m-a cumințit să nu mai scriu, să nu mai fiu ca John, nu s-a putut. Hotărîrea sădită în sufletul meu în copilărie a crescut și mai mare. Loviturile cu capul de toate pragurile m-au mai cumințit, însă puțin. La oamenii mari n-am mai făcut apel ci, așa încet, am mers drumul lui John.

Viu și acum în București, și cînd mă prinde seara, gîndul îmi fuge acasă îndărăt și mi se pare că văd în

casă pe bătrînica, cu lampa pusă pe pat, cu bobii-ntinși și spunînd :

„Bucurioare mai multe... Nădejdi mai bune... În-
doială și gînd plin... Se gîndește acasă.. Vine, copilașul
maichii, și ne spune niște vorbulițe cu bucurii !“

Ei, dar bătrînica nu mai este și nici bătrînелul ! S-au
dus amîndoi, și casa lor e pustie de ei ! Și mie acum
mi-e dor de ei și-mi pare rău că nu le mai pot spune
vorbulițe cu bucurii ; că nu le mai pot citi din nou
Cele două mame, și nu le pot spune : „Ca John am ajuns
mamică, pot fi gazetar, dar vedeți voi, aș vrea să fiu
ceva mai mare... să întrec pe John !“

Și dorul vechi, dorul depărtărilor mă prinde, și, dacă
plec numai pînă în București, dorul de casă mă prinde
iar. Căsuța veche, pomii dimprejurul ei, sînt azi ai
mei ; dar ei, bătrînica și bătrînелul, nu mai sînt și tare
mi-e dor de el !... Cîte aș ști să le spui acum !...

LA 15 ANI

Eram de 15 ani și scriam cărți de judecată judecătorului Bucșan, ce mă tot mințea c-o să mă adopteze.

„Da să știi, îmi spunea judecătorul, că n-am nici o avere să-ți las. Îți las însă un nume boieresc care face mai mult ca o avere și vei avea dreptul să te iscălești : I. C. Bucșan.“

Eu îl ascultam și îmi părea bine că voi lăsa numele de I. C. Vissarion, care nu-nseamnă nume boieresc, și că mă voi iscăli așa. Pe la judecător mai venea un domn căpitan Munteanu, care parcă voia cu adevărat să mă înfieze, fiindcă n-avea copii și voia să mă bage în școală. Eu însă nu mă-nduram de judecător și stam la el, scriindu-i și singur și după dictare tot ce avea de scris. Și avea mult de scris judecătorul. Erau zilnic 50 de procese, din care pronunța în termen mijlociu câte 15 pe zi. Deci 15 hotărâri în 24 ore. Judecătorul apoi mai avea un stil lung, deșirat, ce pe mine mă supăra, de uneori mă lipseam în gândul meu și de adopție și de tot : azvîrleam condeiul jos și nu mai voiam să scriu. Judecătorul, care avea interes pentru mine, mă lua cu binișorul, îmi vorbea despre răbdarea filozofilor, despre a geniilor, căutînd să mă facă să scriu. Mă înmuia cu vorba, luam condeiul ; dar îi vorbeam și eu, că a greșit, că nu trebuie scris așa, să mă lase pe mine să fac hotărârile și, dacă nu i-o plăcea, lasă. De multe ori mă lăsa pe mine, le scriam, le citeam și le iscălea. Îmi spunea :

— Tu, o să ajungi din două una : ori un om mare, ori un nebun mare !

— De ce !

— Ești un nebun ce de multe ori ai dreptate !

Vorba asta o spunea către toți și căpitanului ajunsese-mă să-i fiu drag.

Seara, judecătorul îmi dicta la câte o hotărîre de revendicare, pînă despre ziuă. Era un chin pe mine să scriu ce ziseseră avocații în proces. Judecătorul în loc să citeze, pe scurt și-n concluzii ce spusese ei, le reproducea discursurile.

— Da dă-i naibii de clănțai, domnule judecător... Zi-le pe scurt...

— Nu se poate, mă... Zi nainte :

„În speță cazul se prezintă așa...”

— Of !... Speța și subsidiaru !...

— Nu se poate, mă !...

Atunci mă resemnam. Începeam să scriu ca o mașină. Nu voiam să mai gîndesc, și cînd mai repeta vreo replică, îl lăsam s-o zică, o scriam, dar cînd mă punea să-i citesc hotărîrea, săream ce repetase, ca să nu șteargă, cum avea obiceiul, și să mă puie pe mine să scriu din nou. Astfel că pînă despre ziuă, eu scriam plictisit, cînd aș fi dormit de nu mai puteam... El se culca apoi și dormea pînă la 11. Eu, mă sculam de cum răsărea soarele. Nu puteam să dorm ziua. Un întreg neam de țărani, din care ieșisem, se sculau de dimineață și ereditatea lor din mine mă făcea să nu mă boieresc deloc, adică să pot dormi și eu pînă la prînz. Apoi, dimineața, la judecătorie era de cîștig. Scriam tuturor fel de fel de jelbi, scoateam copii de hotărîri și făceam bani. Cîștigam și o sută de lei pe lună.

★

În săptămîna de lingă Paște mă dusei cu judecătorul la București și îmi luă un rînd de haine „nemțești“ și mă schimbă în aere. Bucuria mea fu nemărginită. Hainele erau bine croite, strînse pe talie, lărguțe la poale și îmi stau foarte bine.

— Băiatul meu nu trebuie să poarte... nădragi !...

Îmi luă gulere, manșete, butoni, cravate, batiste, ghete și mă făcu, de cînd mă privii în oglindă, cît p-aci să zic că nu sînt eu !

Cît șezurăm la București, mîncărăm amîndoi și credeam că tot așa o să facă și acasă de aci înainte. Însă n-a făcut așa : îmi punea tot d-a bașca ; dar pe un nepot al său, ce nu făcea nici o treabă, îl punea la masă.

Pricepui că judecătorul crede că se umilește dac-o sta la masă cu unul ieșit din proști. Simții că nu mai mi-e milă de el și socotii hainele și tot ce-mi luase ca un fel de plată pentru scris.

În vacanța Paștelui plecai acasă. Bătrînica și bătrînul se bucurară, că eu, nepotul lor, am schimbat mințeanul de dimie pe surtucul boieresc.

— Cine ți le-a luat ?

— Judecătorul.

— Atunci te-a și luat ?

— Nu știu !...

„Băiat de judecător“ ! și biata bătrînica m-a luat de gît și m-a pupat.

*

În ziua de Paști plecai la cîrciumă la horă. Simțeam îndemnul să mă arăt la fete.

Făcui minuni !

Fetele de la noi și celelalte din Troșșani, unde mă dusesem la horă, începură : „Logofătul Fășie, logofătul Fășie, ce scrie, el știe!“ și stau cu toatele și cu toții împrejurul meu. Hainele mele, de un albastru ca cerul, îi magnetiza pe toți și-i făcea să-mi dea întîietatea la toate ; mă recunoșteau ca pe un fel de șef al lor. Băieții și cei mai mari spuneau : „Care, Iancu ?... O ho !... El știe multe!“ Și știam eu multe, dar nu atît cît credeau ei că știu.

Ciudată născocire mai sînt și hainele ! Înșeală, amăgesc, stabilesc reputația imediată celui ce le poartă. Am observat atunci și observ și azi.

Cum spun : la cîrciumă, făcui minuni. Două fete, cele mai frumoase și mai bogate, se așezară una de-a dreapta și alta de-a stînga mea.

— Vezi tu Lixandro, ce logofățel frumos s-a făcut Iancu ? vorbi una.

-- O să-l iau eu de bărbățoi, Matildo, îi răspunse cealaltă.

— Ba îl iau eu.

— Ba eu.

Și eu începui să mă umflu de fudulie, dar tăceam, că mi-era rușine de ele.

Spre seară, Matilda îmi smulse batista din buzunar și eu i-o lăsai bucurat.

Băieții de la noi — căci cele două fete erau din Tropșani — mă povățuiră pe drum să le iau eu batistele, iar nu să le dau, că fetele sînt șirete și apoi ele știu să-și coasă altele.

— Mie mi-e rușine de ele !...

— Ce rușine ?... Tu ești logofăt și faci de ele.

„Așa e — mă gîndii eu — băiat de... judecător, nu e glumă : fac de amîndouă, nu numai de una.“

Mă hotărîi ca a doua zi : luni după Paști, să iau și eu vreo batistă de la care oi putea.

Așa și făcui. Cum sosii la horă, ele veniră lîngă mine și mă-ntrebară : ce mai fac și pe cine am visat. Le spusai că pe ele le-am visat.

— Cum logofete, zău, cum ne-ai visat ?

— Ei... eram culcat într-un pat și pe dumneata te culcasem ici și pe dumneata dincoace !

— P-amîndouă, diavole ?

— P-amîndouă !

Se puseră pe rîs. Lixandra vorbi :

— Vezi, Matildo, ziceai aseară că logofătul tău e papă-lapte... Auzi ce-a visat ?

Eu însă nu visasem nimic, dar îmi venise să le spui așa. Un gînd mă-ndemnase la repezeală să le tai și eu vreo palavră în placul lor. D-aci ne așezarăm la vorbă lungă și pe seară... smulsei și eu batista Matildei.

— Lixandro !... mi-a luat batista !

— P-a lui, ori p-a ta ?

— Ba p-a mea.

— Ei vezi ? îi răspunse Lixandra, nu e papă-lapte deloc.

Pricepui că ele au vorbit despre mine și o fi zis Matilda că sînt mic și că nu mă pricep nici cum să glumesc cu ele.

Seara, cînd trebui să plec acasă, plecai cu mare părere de rău că s-a sfîrșit ziua așa de repede. Simțeam că-mi fusese foarte bine cu ele împrejurul meu. Pe drumul de la cîrciumă acasă mi se păru că merg printr-un pustiu îngrozitor. La cîrciumă, în locul unde șezusem cu ele, parcă îmi rămăsese ceva al meu, pe care trebuia a doua zi să mă-ntorc să-l iau. Îmi luai seama să văd dacă n-am pierdut ceva, prea îmi venea să mă-ntorc îndărăt. Nu pierdusem nimic. La gîndul că mîine e marți după Paști, că e tot sărbătoare și că mă voi duce iar

chile gânduri din școală, pe cînd plîngeam de dragul Bibichii, și abia mă fură somnul. Acum da, le visai cu adevărat pe amîndouă.

Dimineța parcă aveam ceva bun prin sîn și pe de rînd. Speranța că azi, peste cîteva ceasuri, le voi vedea la horă, mă mai înveselii. Noaptea însă mă prinseră veși le voi spune visul, mă făcea vesel și plin de bucurie. Îmi venea să trîntesc ușile, să azvîrl scaunele, să sar și să alerg nebun în toate părțile. Tata bătrînul, cu luleaua în gingii, mă privea zîmbitor. Ochiul lui de om cu experiența vieții trăită mă cercetau amănunțit. I-am văzut ochii strălucind ca niciodată și spunînd bătrîni-chii : „Băiatului nostru i s-a făcut de înșurat !...“ M-am rușinat și am fugit uimit de acest gînd al tatii bătrînului, ce era întocmai cu al meu. Mă gîndesc astăzi de ce și ochii bătrînilor strălucesc cînd un gînd de adevărată știință li se aprinde în cap ! În ochi se aprind atunci amintirile lor de tinerețe și de dragoste... Făcliile speranțelor d-atunci care îi fac să uite neputința ce-i copleșește zi cu zi mai mult.

După prînzul mic, plecai iar la horă. Cum le văzui, începui să le spui visul.

— Și tot p-amîndouă și acum ?

— Tot.

— Ei, lasă gluma ?! vorbi Lixandra.

— Să crăp de nu v-am visat !

— Dar pe care sărutai mai tare, căci de visat și noi te-am visat !

Visasem că pe Lixandra o sărutasem, dar ca să nu se supere Matilda, minții că tot pe amîndouă.

Un flăcău înalt, voinic, ce nu-l observasem că venise acoloa tăcînd, dar de care auzisem că e învățător, se amestică în vorbă și mă-ntrebă :

— Le sărutai ?! Da nasu ți l-ai șters ?...

Fetele odată se făcură serioase, apoi așteptară gata să izbucescă în ris. Eu însă nu pricepui deodată întrebarea lui și-i răspunsei :

— Dac-am visat ?...

— Atunci tot nu ți-ai șters nasu...

Acum îl pricepui. O căldură mă străbătu în lungul corpului. Un gînd îmi fulgeră : să-l plesnesc pe căra-rea capului. Mă uitai în chipul lui și-l văzui cu mustați, zîmbitor, voinic, spătos. Plecai ochii în jos și parcă mă

văzui mărunțel, subțirel, cu mijloc ca de față și cu mîinile mici...

„Mă turtește!“ gîndi eu și tăcui. Sprîncenile mi se încruntară și mă-ntristai. Ele băgară de seamă și începură iar vorba. Matilda îmi făcu cu ochiul mie, că ea pleacă d-acolea cu învățătorul, ca să nu mă mai supere. Plecară amîndoi, vorbind, și eu rămăseși lingă Lixandra. Bine îmi părea, dar la gîndul că fusei umilit și batjocorit în fața lor nu-mi mai venea să ridic ochii în sus. Simțeam o durere, parcă pretutideni și nicăieri. O durere grea ce mă făcea să mă țiu cît puteam ca să nu plîng.

— Nu mai fi trist... Așa e el... Îi pare rău că vorbim cu tine... Ieri ne-a zis: „că ești un nimic, un practicant la judecătorie...“ Dar noi nu credem... Aide, rizi, fii vesel, puiule!...

Începură lacrimile să-mi curgă și eu să le șterg întruna; dar ele ciuruiău fără voie.

Așa era, așa era! Ce eram eu decît un jelbar, un nimic!...

Judecătorul, dacă m-ar adopta, aș fi mai ceva decît el, dar nu mă adoptează... Mă minte!... Altfel m-ar pune la masă cu el!... El e învățător, e luminător al poporului, leafa ca leafa, dar onoarea lui n-o are nimeni după lume, dacă o fi sfînt în misiunea lui cea mai sfîntă!... Așa e, eu sînt nimic, un nenorocit, ce odată...

— Vin încoace să vorbim, auzii iar pe Lixandra.

Mă luă de mină și mă dusei în neștire pe drum.

— Te vede lumea... Zice că ești copil... Lasă-l... Ce ai cu el... Îi pare rău, ți-am spus...

— Ah, lasă-mă, nu vorbi... îmi faci așa de rău!...

Lixandra tăcu și merserăm așa tăcînd.

În capul meu fierbeau însă gîndurile. Imaginea judecătorului cu barba albă și despărțită în două, povestindu-mi despre scriitorii de talent ce se ridică în stima lumii prin gîndurile lor frumoase. Îmi răsări în minte: Voltaire, Jean-Jacques Rousseau, despre care îmi povestise pe larg, parcă îmi deteră curaj. Voi scri dar!... Poeziile ce le citisem și judecătorului, spusese el că au miez, că sînt ceva. „Voi scri!... Voi scri!... pînă voi

putea spune învățătorului : iacă, apostole, te-am urmat și eu, așa cum am putut !“

— Și nu ți-a trecut ?

— Mi-a trecut ! Și o privii în ochi. Avea ochii negri, sprâncenile negre și bogate în păr. Fața albă și un gît așa de frumos, de simțeam îndemnul să-l sărut.

„Și apoi lui, dacă îi pare rău, de ce să nu i-o suflu ? Să mă-nsor eu și să-l las pe el cu buzele umlfate.“

Mă uitai acum și mai cercetător la Lixandra. Era frumoasă și nu-i găseam nici un cusur.

„Adică n-aș putea ține eu o nevastă?... Ba bine că nu ! Cu ce-oi strînge eu din făcutul jălbilor și cu ce i-o da tat-său de zestre, trăim noi ! Mă-nsor !“ Sînt încredințat astăzi că, dacă i-aș fi spus și ei acest gînd al meu, ea l-ar fi socotit minunat, n-ar fi avut nici ea mai multă minte ca mine și cine știe dacă nu mă-nsuram d-atunci. Prost e bietul om în epoca cea mai frumoasă a vieții lui ! Așa gîndesc multe iesme ce se-nsoară de mici, căci așa am gîndit eu la trei ani după asta. Natura nu ne lasă să ne gîndim cu capul ; ea ne îndoaipă cu sentimente și gusturi și ne obligă să umplem pămîntul de copii, mai nainte de a nu mai fi noi înșine copii. Își face, șireata, treburile pe spinarea noastră.

.

★

Seara, îndrăznii și spusei bătrînichii, pe vatră :

— Mamică... mă-nsor !

— Te-nsori ?! mă-ntreabă ea mirată.

— Mă-nsor.

— Fugi maică, că-ți taie popa limba... ești prea mic.

— Am cinsprezece ani, mamă !

— Ești mic, mă ! Știi tu ce va să zică nevastă ?...

Nevasta multe cere... Și apoi cine-ți dă voie ?...

Aci îmi revenii eu în fire. Singur știam, din lege, că pînă la 18 ani băiatul n-are voie să se-nsoare. Mă rușinai și ieșii afară.

„Proastă lege, gîndii eu, nu e conformă cu natura intimă a omului.“

★

Miercuri și joi trebuia să stau acasă, fiindcă nu mai erau sărbători. Zilele astea mi se părură lungi de speriat. Ca să trec mai repede prin ele, mă apuca să scriu versuri. Căutai un manual de stil și compozițiuni, dat mie de un prieten al meu, Zaharescu, ce era în liceu, și începui să citesc în el ! Dar ceea ce căutam eu în el : versuri de dragoste, nu găseam deloc. Judecătorul numai versuri de dragoste îmi declama și eu în stilul meu — cartea de școală — nu găseam deloc.

Închisei cartea și, cum rămăsese în singur în casă, începui să cînt cu gîndul la Lixandra și să scriu vorbele ce-mi veneau ticluite gata :

De cumva m-ai fermecat,
Puică, nu-ți face păcat...
Desfă-mi fermecul făcut,
Ori lasă să te sărut !...
De te-oi săruta o dată
O să-ți uiți mamă și tată ;
Cînd o fi de două ori,
O să uiți frați și surori ;
Iar după trei sărutări
Mergi cu mine-n depărtări !...
Uite lumea largă ce-i,
Hai cu mine, dacă vrei !
Ce-oî avea ție și oi da,
Iar ce nu, ne-om mîngîia :
C-om trăi și vom munci
Și toate le-om dobîndi...
De-o fi dragostea cu noi
Vom răzbi orice nevoi !...

O citii apoi fără s-o mai cînt și mi se păru frumoasă.

★

Vineri, Izvorul Tămăduirii, sărbătoare.

Plecai la cîrciumă. Cum le văzui, simții o plăcere și un fior mă cutremură de departe. Cînd ajunsei, ele zîmbeau și Lixandra îmi spuse :

- Ne era dor de tine, logofete.
- Și mie de... dumneavoastră.
- Ți-era, zău ?

— Zău mi-era dor !

Se așezară iar lângă mine. Vorba iar se lungi și cum se făcu, nu știu, că mă pomenii zbrîncindu-mă cu ele, apucîndu-le de miini și strîngîndu-le cu mare plăcere. Învățătorul, dușmanul meu, lipsea. Ochii Lixandrii erau negri, sprîncenile negre și dese și fața mai mult ca albă. Îi privii gîtul alb și simții o poftă nebună s-o sărut sub bărbie. Bunînțeles că n-am sărutat-o, că mi-era rușine, dar pofta o simțeam năvalnică. Ochii Matildei erau căprii, era ciugulită de vărsat, dar îmi plăcea cum era gătită și că avea mijlocul subțire și delicat.

Pînă seara mă jucai cu ele, și ziua mi se păru scurtă de tot. Soarele parcă fugea pe cer spre apus. Hora se-nvîrtea de către ceilalți flăcăi și de fete, dar eu și ele nu jucam — eram rang de boieri ! —, ci ștam la marginea horei.

Seara, cînd să plec, zisei cam cu rușine Lixandrii :

— Lixandră — căci îmi venea să-i zic țată — dă-mi batista ta !

— Pentru ?

— Să-mi treacă puțin de dorul tău.

— Ți-e dor ție de mine ?

— Mi-e dor... Lixandro !

Mă privi și mă crezu, căci puse capul în jos gînditoare și nu mai rîse. Eu o așteptai tremurîndu-mi buza de jos. Se uită iar la mine și apoi desfăcu batista ce o ținea învăluită după degetul arătător și mi-o-ntinse. O luai și-i spusei :

— Îți mulțumesc.

— N-ai de ce.

Matilda rîse și vorbi :

— Ori tu, ori eu, să luăm logofetelul ăsta, să nu ne scape. Lixandra nu-i răspunse. Pricepea că s-a petrecut acum un fapt foarte însemnat. Băgai batista în buzunar și simții o bucurie nespusă. Seara, cînd plecai acasă, parcă toată lumea era a mea și parcă duceam pe Lixandra în buzunarul hainelor. Eram și bucurat și fericit.

Bătrînichii nu-i mai spusei nimic — mi-era rușine —, dar mă așezai la masa de scris, mă gîndii la ochii Lixandrii și-ncepui să scriu :

Ce ochi frumoși, iubito,
Ce ochi frumoși tu ai !
Cin' vrei să ți-i sărute
Și cui voiești să-i dai !
Mă lasă fără frică
Să stau lipit de tine,
Căci inima îmi spune,
C-așa mi-este mai bine.
În jurul nostru, uite,
Și flori și păsărele...
Și dacă le iei seama,
Ce dragoste-ntre ele !
De ce n-ai vrea, Sândico,
Să ne-ndrăgim și noi,
Cît sîntem plini de flacări
Și tineri amîndoi !

•

Sîmbătă trebui să stau iar acasă. Toată ziua mă-ntrebai pe care din ele să iau de nevastă ? Rămăsei hotărît că pe Lixandra. Prea negri erau ochii ei sub sprințenile negre și dese și prea frumos îi era gîtul alb !

A doua zi iar sărbătoare : Duminica apostolului Toma Necredinciosul. Mîncai la repezeală și plecai la han, tot în satul lor.

Plecasem însă prea devreme și nu venise lumea. Văzui astfel viind toate fetele și toți flăcăii ; ele însă nu se iveau. Hora se prinse, iar cîntecele lăutarilor și glumele și rîsetele începură să răsune pe de rînd.

Unde să fie ele ? mă-ntrebam eu privind cam în toate părțile. Parcă fierbeam, așa nu-mi venea să stau pe loc.

Soarele trecuse de jumătatea cerului și ele nu mai veneau. Voia bună îmi pieri și, în mijlocul acelei lumi multă, veselă toată, eu mă simții strein și singur ca-ntr-un pustiu.

Mă retrăseși la un colț de gard, căci ochii fetelor, ce mă priveau, mă supărau grozav. Atmosfera de dragoste, de voie bună și de plăcere, ce mi-o făceau ochii Lixandrii și ai Matildei, acum lipsea cu totul. Ciudat și adînc

fenomen sufletesc mai este și atmosfera ce ți-o fac ochii frumoși ai femeii !

Așteptai mult și zadarnic. Fetele cealalte, citind se vede întristarea în ochii mei, mă ocoliră rîzînd :

— Te-au lăsat, mîndrele !...

Nu le răspunsei nimic.

— S-au dus !

— Unde ? întrebai eu.

— În alt sat, după băieți !

Mă-ntristai și mai mult. Băieți și fete, bărbați și femei, uncheși și babe, copii și fetițe, umpleau hanul și împrejurimile lui ; dar mie mi se părea pustiu, plin de jale, toți perechi, numai eu stingher !... Îmi venea să plec nebun și să le găsesc.

Mă gîndeam să plec, dar unde ?... Acasă ?...

Dar dacă, cît de pe seară, or veni și ele ?!

Așteptai pînă era soarele în muche.

Bucurie !... ele veneau vesele și zîmbitoare !

Le ieșii înainte. La han nu mai erau acum decît bețivi și n-aveam de cine să mă mai sfiesc.

— Uite logofețelul, vorbi Lixandra, ziceai să nu mai venim, că nu ne-a așteptat !

— Unde ați fost ? le-ntrebai eu supărat.

— La Sălciuța, puiule.

— La ce ?

— Să vedem ce băieți mai frumoși sînt p-acolo !...

Îmi păru rău și mă încruntai strașnic.

— Ce, nu v-ajung eu ? le-ntrebai furios.

— Cum să ne ajungi tu ?

— Nu sînt și eu băiat frumos ? Nu v-ajung la amîndouă ?

Ele se puseră pe rîs.

— Nu ne ajungi tu la amîndouă, răspunse Matilda, că ești mic și-apoi ne-am și certa pe tine.

Îmi veni să le zic cuvinte murdare, dar mă stăpîinii și rămăsei îmbufnat.

Lumea se dusesese acasă. Bătătura hanului era goală. Lăutarii cîntau în han la cei ce petreceau.

Soarele se mai vedea pe un sfert în apus, mare și roșu. Trebuia să plec acasă. Nu mă-nduram însă deloc să plec, abia atunci veniseră ele... noi nu ne jucaserăm și ce aș fi înțeles eu de ziua asta sfîrșită fără nici un folos pentru mine !

- Te-ai supărat ? mă-ntrebă Lixandra.
- Se-nțelege că m-am supărat.
- Și tocmai pe mine ?!
- Pe tine... și mă uitai la ea, fi văzui ochii duiosi și blînzi și zisei : nu !
- Ea se-nveseli și spuse :
- Haide la mine acasă... Spui mami și tatii : uite-mi bărbatul — și rămînem amîndoi !
- Un fior mă străbătu de sus în jos.
- Glumești ?!
- Nicidecum.
- Luai hotărîrea să mă duc la ea, ce-o fi o fi ! Ce zor mai aveam de bătrînica și bătrînelul, odată ce nu le aduceam pe nimeni în casă. Matilda asculta ținîndu-și rîsul cît putea.
- Mergi ?
- Nu-i răspunsei.
- Noî, uite, plecăm, vorbi acum Matilda și într-adevăr plecară încet. Începui să tremur și plecai și eu după ele. Ele șopteau încet, zîmbeau și se opriră să mă aștepte.
- Haide, mergi ?
- Merg ; dar ce-o să spui lui tat-tău ?
- Ce-ți pasă.
- Haide.
- Pornirăm acum cîtetrei. Vream să gîndesc și nu puteam. Simțeam că merg așa în neștire.
- Apucarăm pe o uliță pe care nu fuseseș niciodată. Matilda odată se opri.
- Ascultă Lixandro, logofătul e al meu ; nu ți-l lasție !
- Ba e al meu ! răspunse Lixandra.
- Nu ți-l dau ! Eu i-am luat întîi batista, eu l-am arvunit întîi și el tot mie mi-a luat-o întîi — e al meu !
- Ce are a face, răspunse Lixandra, pe mine mă iubește el.
- Ba pe mine mă iubește !
- Eu rămăsei zăpăcit : se ceartă ele pe mine, ori se fac ?
- Ascultă, eu te iau de bărbat ! zise Matilda, pri-vindu-mă în ochi.
- Atunci și eu ți-l las, dacă e așa, răspunse Lixandra și se făcu supărată.
- Așa ?! întrebai trist.

— Vezi ? Vezi ? zise Lixandra și se opri în loc, cu gîtul alb și frumos și cu ochii negri, sprîncenați, plini de blîndețe și de duioșie.

Matilda se puse pe rîs și se sprijini cu mîinele în umerii Lixandrii.

Învățătorul, dușmanul meu, venea pe uliță înaintea noastră. Mi se-nmuiară picioarele și aș fi vrut să vie peste el un prăpăd, să-l spulbere numaidecît.

— Unde duceți mînzul ? le întrebă el cu necaz.

— Îl iau eu, răspunse Matilda.

— Și ce să faci cu el ?

Ea se gîndi nițel și răspunse :

— Să mi-l leg de stîlp afară.

— Daaa ! ? Să facă băiatul : aaa hîc ! aaa hîc ! — el zbireră întocmai ca măgarul !

Pricepui că mă face măgar și-mi veni roșu pe la ochi. Îi zării în mînă un baston cu minerul întors ; el înalt și eu așa de mărunț pe lingă el.

„Un cuțit“ era gîndul meu. Matilda rîdea cu poftă, iar eu plecai îndărăt, cu capul buimac.

Nici nu știu cum am ajuns acasă.

Pe drum l-am blestemat groaznic. Aș fi vrut să auz, dimineața, că învățătorul a murit trăsniț, ucis, înecat, spînzurat, dar că a murit !

*

Sosii acasă mai tîrziu ca-ntotdeauna.

Noaptea am dormit și l-am visat mai mult pe el, rînjind la mine și bătîndu-și joc.

Dimineața am plecat iar la judecător. Mă gîndeam la el, la Lixandra și la Matilda.

Duminica următoare mă dusei în satul lor, și nu veniră nici una la horă. Așteptai iar pînă seara și apoi întrebai.

— Matilda ?...

— E la București, îmi spuse o fată... S-a logodit cu învățătorul ăla, ce tot venea p-aci... S-a dus să-și facă rochie de mireasă.

— Ailaltă ?

— Lixandra ?... Aseară a furat-o Gheorghe... Aveau dragoste mai dinainte... Aseară a chemat-o la poartă, căruța trecea p-acolea, a pus-o sus și s-a dus cu ea !

Rămăsei ca trăsniț. Amîndouă mă părăsiseră. Nici una din ele nu m-a vrut de bărbat !

Plecai acasă.

Prin Tropşani nu m-am mai dus un an la horă : nu mai aveam pentru cine.

La un an şi ceva, auzii că Lixandra a murit de oftică... Mi-a părut așa de rău, că am plins de ea.

„Era boala neamului lor !“ spuneau băieții...

Moş Preda şi Ştefan Trocea erau în sala tribunalului, veniţi la judecată, Samuil, vesel, roşu şi bine dispus, convorbea cu toţi avocaţii mai cu vază. Era ziua de înfăţişare a lui moş Preda şi a celorlalţi cu boierul Samuil. Martorii boierului stau jos pe o canapea şi ascultau cu luare-aminte la ce şoptea un avocat al boierului.

— Vezi tu ce de avocaţi are jidovul, Ştefane... vorbi Moş Preda.

— Ne condămnează moşicile... se văită Ştefan.

— Ei, trebuie să ne aşteptăm la toate.

Procesele începură să fie strigate, şi avocaţii intrară în sala de şedinţe, împreună cu publicul mai ales, ori mai îndrăzneţ. Moş Preda intră înăuntru, dar Ştefan rămase la uşă, tremurînd. Era vară, dar ei simţeau frig şi-şi strîngeau la piept minteanul ferfeniţit.

Cu fiecare proces ce se striga, inima lui Ştefan parcă se rupea. Vinele picioarelor îi tremurau, o sfirşală simţea prin trup şi grozav îi venea o poftă de a se culca jos, să doarmă, să doarmă ani întregi, pînă s-o uita procesul, s-o uita ura şi puterea unui Samuil. Se căznea să-şi adune mintea la loc, ideile risipite ca nişte frunze de-o vijelie, şi nu putea; vedea singur că nu-i venea nici o idee, nici un cuvînt de spus în faţa tribunalului. El ridică ochii în sus, spre răsărit, să vadă icoana, dar văzu un bust mare de femeie, cioplit în ipsos, ţinînd în mînă o balanţă cu braţe egale. Întoarse capul mai sus şi privi prin geamul învelişului şi se închină, zicînd: „Doamne, ajută-mă, că sînt nevinovat“.

Doi ţărani ieşiră afară. Aprodul începu să strige: Preda Danie... Ştefan Trocea... Ştefan simţi că era aproape să-i vie leşin. Intră pe uşă, înaintă lingă moş Preda şi

se opri cu căciula în mână. Obrajii lui, veșteji, nu mai aveau pic de sînge în ei. Ion Călinescu lipsea... Grefierul dete citire procesului verbal și, după terminare, se strigă martorii... Întii jură Dragne Mofea și declară, ca după carte, că au ascultat toți, cînd, la un colț de gard, aproape de circiumă, moș Preda Danie vorbea cu Ion Călinescu să tragă cu pușca în domnul Samuil, că l-a văzut pe moș Preda dîndu-i ceva lui Ion, ce acesta băgă în buzunar, stînd după aceea la pîndă; că Ion Tărăfleacă, ieșind afară la ei, să-i împiedice, a fost întii rugat să tacă, iar apoi l-au luat la bătaie, căzîndu-le necazul pe el; că strigau cîteșitrei, că tot vor pune capăt vieții boierului Samuil.

Ceilalți, Barbu, Taulete, declarară la fel. Procurorul, prin întrebări meșteșugite, preciză și mai bine faptul. Avocatul lui moș Preda se mărgini doar să întrebe pe Tărăfleacă dacă are copii și dacă s-a botezat vreodată. Tărăfleacă povesti cum boierul Samuil e un om foarte bun, care ajută pe țărani cu porumb, nutreț și bani, dar că moș Preda, Ștefan Trocea și ceilalți sînt niște bețivi și niște zurbagii necinstiți.

Moș Preda și Ștefan Trocea ascultau, tremurînd, înfiorătoarele declarații ale celor patru martori. Broboane de nădușeli le acopereau frunțile. Președintele și membrii tribunalului îi priveau posomorîți. Samuil, burticos, își mîngîia favoritele și aștepta bucurat. După ascultarea martorilor se dete cuvîntul procurorului, care și începu pîra.

El arată că atentatul, deși nu s-a făptuit, dar inculpații l-au premeditat și numai cauze streine de voința lor i-au împiedecat cu putere ca să nu-l săvîrșescă: că legea nu pedepsește numai faptul, după valoare, ci mai mult intenția rea a făptuitorului; că atentatul, așa cum se prezintă, constituie o tentativă de crimă, pedepsită de lege, și în consecință, cere condamnarea inculpaților.

Se ridică unul din avocații lui Samuil și începu să spuie: că țăranul român este criminal, că criminalitatea țăranului este fapt dovedit și spus pe față de toți juriștii români. Firea țăranului, plămădită din sîngele sălbaticilor daci și din sîngele popoarelor barbare ce au năvălit odinioară aici, nu se putea să nu dea naștere unei naturi pervertite și criminale... Dar, este dovedit că mediul devine o a doua natură, că mediul imprimă individului ca-

racterul. Datoria conducătorilor români, fie ei oameni de stat, fie juriști, fie scriitori, este să creeze un mediu în care firea criminală a țaranului să fie nimicită și înlocuită cu o fire blîndă, supusă și pornită pe muncă...

Președintele tribunalului asculta cu luare-aminte și probabil cuvintele acestea găseau un răsunset în inima lui.

Avocatul lui Samuil urmă :

„Țaranul e predispus la crimă din naștere și cînd ceva, ceva, găsește un mediu favorabil, el devine criminal. Religia blîndă a lui Cristos n-a putut să-i modifice instinctele, n-a putut să-l facă blîndul mieluşel, dorit de toți. Spovedania și iertarea preotului n-au adus în el mustrarea de cuget, n-au stîrnit hotărîrea lui, ca pe viitor să nu mai greșească. Preotul, de multe ori criminal și el, căci firea îi copleşte cultura, n-a avut nici o influență, și religia blîndă a rămas fără nici un efect. Se cere, azi, mai mult decît oricînd, ca legile, care sînt adevăratele religii de stat, să fie aspre, cît se poate de aspre. Criminalul teoretic, îndată ce a ajuns criminal practic, să fie suprimat. Așa procedează toate țările culte... Dar, dacă țaranul român e un criminal teoretic, și dacă încă n-avem legi care să-l suprimă, cînd devine și practic, totuși avem o lege ce pedepsește cu blîndețe crima, sau tentativa la crimă, și îndreptățiți sîntem, cînd cerem aplicarea legii cu toată rigoarea, cu tot maximul ei de pedeapsă !... Legile sînt făcute pentru a da caracterul mediului, pentru a imprima, în caracterul indivizilor, supuși legilor, caracterul lor sociabil, drept și activ. Legile strigă tuturilor : «așa să trăiți și altfel nu. Cine face altfel, e pedepsit». Și legile trebuiesc să fie legi, să se aplice cu toată rigoarea... Aveți de judecat patru țărani, adică patru criminali. Doi sînt față, doi lipsesc, pentru că ei nu vor să ție seamă de chemarea legii, ei nu vor să se dezvinuiască, ei nu respectă legile, de vreme ce făptuiesc crime pedepsite de legi... Iată-i pe cei doi... Privindu-i, oricine ar crede că are în față doi nevinovați. Perversitatea le imprimă pe față masca nevinovăției. Dar asta rămîne o mască simplă, în fața dovezilor de vină, de criminalitate !... Dacă legea nu i-ar lovi cu pedeapsa ei, acești doi criminali, întorși în satul lor, ar spune : «Ce ne-a făcut, mă ? Un boier, și n-a avut ce ne face, dar voi... niște săraci.» Și, nepedepsiții de azi pentru un atentat

vor trebui să fie pedepsiți atunci pentru o crimă săvârșită... În interesul legii, al moralizării naționale, al societății întregi și chiar al lor personal, cerem, onor, tribunal, condamnarea lor, pentru faptul de tentativă criminală, cu tot maximul pedepsei. Mai cerem, ca parte civilă, lei două mii, plus cheltuielile de judecată.“

Îndată ce avocatul acesta se așează pe bancă, se ridică un altul, care vorbește :

„Eu voi spune puține cuvinte, pentru că pledoaria confratelui, concluziile d-lui procuror și depozițiile martorilor dovedesc îndeajuns că Preda Danie, Ștefan Trocea, Ion Călinescu și Călin Voicu Fircu au comis faptul de tentativă criminală, fapt pedepsit de art. ... din Codul penal. Eu mă voi mărgini numai să precizez absoluta nevoie de a se aplica țaranului maximul pedepselor prevăzute în legile de azi. Dacă ar lua cineva în mână statisticile închisorilor noastre, ar constata cu groază marele număr de condamnați, mii și sute de mii, pe care îi întretine statul, ca să-i moralizeze, ca să le plivească sufletul de gândurile și apucăturile lor criminale. Dar aceste mii și sute de mii de trintori, de criminali, întreținuți de societate, îndată ce scapă din închisoare, devin și mai primejdioși societății, deoarece au dobândit partea teoretică a crimei, dexteritatea și preversitatea cea mai rafinată. Și dacă trebuie să răspund la întrebarea, de ce ?... Apoi din pricina pedepselor blinde ce se aplică celor veniți în conflict cu moralitatea, cu Codul penal !... Adevărat este că țaranul e un criminal născut, dar pentru că și noi sîntem români, tot ca el, cine ar zice că trebuie să-i tolerăm crima ? Cine ar zice că pedeapsa să fie mai blîndă ? Dacă am asemăna națiunea cu un cîmp cultivat, trebuie să plivim mereu neghinele, scaleții și mărăcinii primejdioși. Numai așa holda se va dezvolta în pace și vom face selecțiunea dorită de toți. Nici o milă pentru neghine, pentru ciulini, pentru mărăcini... Noi nu vrem ca niște criminali să se numească cetățeni ai României, noi îi renegăm, îi desfidem, și-i azvîrlim la gunoaie : temnițele, pînă o veni vremea să-i suprimăm... Nu putem ținea ca cetățeni niște criminali, pentru că nu ne-ar fi nici folositori, nici onoare nu ne-ar face. Din contra, trebuie să înfierăm criminalitatea, s-o distrugem o dată cu individul, a cărui persoană îi e culcușul, sălașul... Nouă, juriștilor,

ne este încredințată plivirea națiunii românești. Privind departe, la viitorul națiunii, la scopul mare ce fiecare ne propunem, considerînd pe individul criminal ca pe o celulă streină organismului, ca pe-un microb toxic și distrugător, ne vom face datoria, suprimînd criminalitatea și criminalii, pe cît cu putință... Cerem condamnarea și despăgubirile civile...”

Președintele întrebă pe moș Preda :

— Te căiești de ce-ai făcut ?

— Domnule președinte, răspunse moșul, de mult viața noastră nu mai e a noastră. Trupul nostru nu mai e al nostru : de-l credeți criminal, luați-l odată și isprăviți !...

— Observați cită perversitate, zise unul din avocații lui Samuil.

Avocatul lui moș Preda, un tînăr ieșit nou de pe băncile Universității, avu cuvîntul :

— Onorabil tribunal,

Ați ascultat cu atenție pledoariile părții adverse, fiți buni și ascultați și cuvintele noastre de apărare. Partea adversă susține, în principiu, că țăranul, luat ca termen general de comparație, e criminal, sau, dacă nu, totuși e predispus la crimă. Eu nu cred afirmarea aceasta. În fapt, partea adversă susține că aceștia au comis atentatul. Întii : pentru că sînt țărani, deci predispuși la crimă. Al doilea : pentru că martorii ascultați au spus că inculpații au voit să făptuiască crima. Și al treilea : pentru că și d-l procuror, reprezentantul ministerului public, a recunoscut că inculpații au făcut încercarea de atentat la viață sau așa-numita tentativă criminală !... Și, pe baza acestor trei dovezi judecătorești, partea adversă cere condamnarea cu maximum pedepsei și două mii de lei despăgubiri civile...

Să răspund acestor puncte de învinuire. «Țăranul e criminal»... Cine zice aceasta ?

— Toți juriștii, întrerupseră avocații lui Samuil.

— Lasă-mă, te rog, domnule avocat, să vorbesc cu rațiunea mea, căci eu nu vreau să fac pledoarie de vorbe, ci coordonare de fapte și concluzii judecate și adîncite... Țăranul e criminal, zic sau ar fi zis cîțiva juriști. Pentru acest cuvînt eu pun la îndoială sîngele românesc al acestor juriști. Numai un strein poate vorbi astfel de un

neam ce constituie o națiune și o țară de sine stătătoare. Numai un strein poate arunca așa învinuire grea, care, dacă ar fi luată în considerație de toți, apoi România n-ar mai avea rațiunea să fie.¹ Ar trebui atunci ca Europa, în interesul societății, să distrugă peste 16 milioane de țărani români, ca unii ce sînt ei neamul și existența criminalității omenesti. Dar, dacă spunem aceste cuvinte pe șoptite, în casa noastră, ca să le auzim numai noi, apoi tot e o faptă necugetată, o insultă rostită de propria noastră gură, pentru că jumătatea din juriștii români sînt fii sau nepoți de țărani, sînt vlăstare din cei născuți criminali. Și cum „firea copleșește cultura“, după afirmarea confratelui, atunci jumătatea aceasta din juriștii români sînt niște criminali și mai perversi și mai îngrozitori pentru că își vor pune cultura în serviciul crimei !... Iată dar insulta, grava insultă ce și-ar face-o singuri juriștii, dacă ar lua de bună afirmarea că țăranul e criminal.

Dar dacă vorba aceasta a fost rostită de cîțiva juriști, ai căror părinți ori unchi n-au fost țărani, ei au insultat o clasă, au tăgăduit dreptul la viață al milioaneilor de țărani. În cazul acesta au tăgăduit dreptul de a trăi al fraților mei sau rudelor mele, rămași țărani... Iată dar România despărțită în două clase, care vor începe cîndva o luptă de exterminare, una împotriva celeilalte. Afirmarea că : țăranul e criminal, insultă întîi țara, al doilea jumătate din juriști, și al treilea clasa cea mai numeroasă, care produce și ființează de sine și prin sine.

Dacă țărănimea e criminală, bețivă, degenerată, apoi pieirea ei e rostită, și eu, și mulți, care facem parte din ea, sîntem destinați pieirii. Atunci, eu și mulți, trebuie să ne pogorîm la urechea și inima clasei noastre, să-i spunem : „Să ne apărăm, că pieirea noastră e hotărîtă. Cîteva zecimi de inși ne reneagă, ne desfiază, ne dezmoștenesc, ne aruncă la gunoaie, azi, iar mîine, mai împuterniciți, au de gînd să ne desființeze !... Cîteva zecimi se socotesc numai ei de români, numai ei de oameni morali. Sociabili, activi ; pe noi ne numesc crimi-

¹ Pentru sensul acordat categoriei străinilor, de fapt *înstrăinaților* de popor și jefuitorilor de orice fel, vezi *infra*, p. 174, a se vedea și nota noastră, p. 79

nali care trebuiesc nimiciti !... Haideti la lupta acum : ei ori noi !"... Dar o tara este mare si puternica, cind clasele ce o alcătuiesc trăiesc într-o deplină armonie, într-un echilibru social ce nu poate fi zguduit de puteri din afară. Cînd echilibrul dintre clasele unei țări nu prezintă o bază mare, atunci puterile din afară lesne îl strică și țara e în primejdie de a fi desființată. Țara trebuie clădită în inima tuturor românilor și trebuie iubită de toți românii. Dar cine e țara ? Acele zecimi ce o numesc criminală ? Acele zecimi oploșite la noi, ce o insultă ?... Acele zecimi o iubesc oare într-adevăr, cînd spun : țăranul e criminal și deci trebuie urît, azvîrlit la gunoaie și nimicit ?

Ce mai vor acele zecimi ? Să facă grația de a suferi criminalul teoretic atîta timp cît munca lui le poate umplea punga sau lăzile cu bani și hambarele lor sau burta ? De a-l nimicii îndată ce-i bănuît de crimă ? Dar atunci contractul social, Constituția țării e desființată. Nu mai e unirea celor de-un neam și limbă, a rezista, trăind între popoarele ce trăiesc : atunci trebuie o luptă de înlăturare... Domnii avocați ai părții adverse și-au clădit pira pe o frază falsă, pe o insultă adresată neamului românesc, și rezultatul este tot o insultă, dar nu un adevăr. Țăranul nu e criminal, nu e nici criminal născut. Dar poate mediul mizerabil, creat de legi, de clasele de deasupra lui, îl predispun la criminalitate. Lucrînd asupra îmbunătățirii mediului, orice predispoziție la crimă piere.

Adversarii mai pun temei pe concluziile d-lui procuror. Nu se obișnuiește a se vorbi în contra Ministerului public. Dar eu amintesc d-lui procuror că legea nu-l obligă să pîrască mereu pe cei bănuți de vină, ci să-i apere cînd vina lor nu e vădită. Justiția trebuie să lovească numai în cei absolut dovediți vinovați. D-nul procuror poate face exces de zel, cînd nu apără cinstea pîrîților nedovediți de vină.

Adversarii susțin pira pe depozitiile martorilor. Pe depozitiile martorilor e clădit acest proces. Martorii sînt temelia pe care se clădește toată învinuirea. Să ținem minte că ei sînt temelia întregului proces și să trecem la examinarea vinei.

Acești martori declară că Preda Danie și ceilalți au premeditat să ucidă pe arendașul Samuil. Ei au auzit pre-

meditarea, fiindcă, într-o zi de lucru, se aflau cîteșipatru în cîrciumă, fără-ndoială nu să se-nchine. Preda Danie și ceilalți, ca niște perversi ce erau, au venit tocmai lîngă colțul ușei cîrciumei și acolo au început sfātuirea de omor, apoi, tot acolo au plătit prețul crimei, lui Ion Călinescu, și tot acolo s-au pus la pîndă, fără-ndoială fiindcă credeau că la cîrciumă n-o să-i vadă, n-o să-i audă nimeni !... Martorii, oameni morali, au sărit să-i împiedice, i-au împiedicat, s-au bătut și acesta e atentatul...

Tot faptul acesta de tentativă se reduce la o simplă bătaie reciprocă, între propușii martori și între cei arătați inculpați. De ce a avut loc asemenea lucru : a avut loc, pentru că un arendaș, fie ovrei, fie grec, fie român chiar, cînd vrea să pedepsească pe un țaran, apoi caută să-i facă tot răul ce-i stă în putință. Un arendaș, un proprietar, sub mîna căruia stau toți săracii, în calitate de învoitori, găsește destui stricați de mizerii ca să-i îndeplinească cele mai nelegiuite dorinți. Mulți din clasa asta socială se servesc de magistrați ca de niște unelte de împilare. Prin mărturii false, în baza cărora a fost răstignit și d-zeu, ei închid pe cine vor să închidă, necinstesc pe cine vor să necinstească și zdrobesc sub povara mizeriilor de tot felul pe cine vor să zdrobească. Acesta e un adevăr pentru care jur în fața lui dumnezeu și a oamenilor. Toată administrația e sub comanda de fapt a arendașilor ori proprietarilor. Primarul e menținut în demnitate de primar, numai dacă arendașul sau, cu un termen mai scurt, moșierul, voiește să fie primar. Primarul, care știe să fie vătaful cel mai aprig și vitreg al țaranilor, devine primarul comunei. Dacă s-ar face cercetări prin comune, asupra țaranilor bogați, se va găsi : 1. că au fost primari mai multe termene ; 2. că sînt protejații unor personaje influente, sub umbra cărora au strîns avere ; 3. că dau bani cu dobîndă de la 1 leu pînă la 2 la napoleon pe lună.

Notarul care nu satisface toate pretențiile moșierului înfundă curînd pușcăria. Motive i se găsesc destule, mai cu seamă că puțina lui cultură nu-l poate feri de greșelile grave ce poate face într-o slujbă atît de însemnată. Dacă însă notarul e mîna dreaptă a primarului, iar amîndoi mîna dreaptă a moșierului, notarul devine un mai tiran al comunei decît primarul și e scutit de pe-

depse, făptuind chiar cu intenție falșurile cele mai grave...

— Procesul a fost încheiat, d-le avocat, de către jandarmi, spuse avocatul lui Samuil, și geaba încerci să arunci bănuiala asupra bunei-credințe a magistraților ce fac primele cercetări. Jandarmii sînt numiți de stat, nu de comună : numirea lor n-o influențează nici un moșier, și ei lucrează liberi din propriul lor simțămînt de datorie.

— Strălucitoare cuvinte spui, d-le avocat, îi răspunse tînărul avocat. Strălucitoare, dar nu și adevărate. Jandarmii sînt niște teroriști pentru țărani. În speranța unui bacșiș, ce moșierul știe să-l dea cînd singur își zice că e bine servit, ei terorizează pe cei supuși cercetării lor. Bat și schinguiesc pînă la sînge, pentru că vor trei lucruri : 1. să dovedească făptuitori cu orice preț ; 2. să iasă bacșiș de la reclamant, și 3. ceva „unsoare“ de la pîriți...

— Am jucat ca ursul... spuse moș Preda.

— Cum, de ce ? îl întrebă președintele.

— M-au pus jandarmii și notarul să joc ca ursul !

— Și ai jucat ?

— Dacă ursul, și nu joacă de voie, dar eu ?

— Bătaie ai mîncat ?

— Cît mi-a luat pielea.

— Onorabil tribunal, întrerupse avocații lui Samuil, observați, vă rog, că din tot noianul de teorii și acuzații, ce tînărul domn avocat Drăguț le debită pînă acum, nu reiese întru nimic că tentativa n-a existat. Slab în argumente temeinice, în serioase dovezi, a alergat, să jure singur că crede în cele ce susține. Vede însă singur că nici acest jurămînt nu dărimă existența tentativei, și atunci aleargă la ponegrirea tuturor slujbașilor, pe care avem toți datoria de a-i apăra. Combate criminalitatea țărănilor, dar apoi, văzînd-o că există, o vîră în slujbași, asupra cărora aruncă reaua-credință, mituirea și alte rele. Noi însă trebuie să iertăm avocaților tineri, care încep acum descrierea unui lucru, îl susțin după aceea pieziș, se depărtează de el și ajung în cele din urmă să ceară achitarea lui Adam că Eva i-a dat mărul... Și, dacă răbdarea ascultărilor nu s-ar epuiza, apoi ar cere și achitarea Evei, pentru că Evei șarpele i-a dat mărul și el e vinovatul... Și, dacă îi ascultăm înainte, ajung să ceară și achitarea șarpelui, pentru că el cu voia lui d-zeu a

dat mărul Evei... Întrebările ce trebuie să ni le punem asupra pledoariei d-lui avocat sînt următoarele : 1. A dovedit d-lui că țărani nu sînt niște criminali, teoretici ? 2. A dovedit că tentativa n-a fost posibilă ? 3. A dovedit că martorii noștri sînt imorali?... Pledoria d-sale n-a dovedit nici lipsa de criminalitate a țărănilor, pentru că deși a tăgăduit-o întii, a afirmat-o pe urmă, ca din pricina slujbașilor, care ar fi cu totul lipsiți de sentimente bune... Tentativa n-a dovedit cu nimic că n-a fost cu putință. Că se găseau martorii în cîrciumă, nu e lucru imoral, ei, după obiceiul strămoșesc, făceau un aldămaș... Cu nimic n-a dovedit că martorii noștri : patru martori, sînt imorali... Prin urmare acuzația de tentativă rămîne în picioare, și, ca atare, pedepsirea vinovaților se impune.

Avocatul lui moș Preda se repezi la Ion Tărăfleacă, îl apucă cu o mîna de cap și cu una de bărbie și, îndreptîndu-i ochii în sus, deasupra mesei președințiale, unde era o icoană a răstignirii, rosti cu vocea apăsată, și tremurătoare, în uimirea tuturor, ce-l văzuseră îndeplinind aceasta atît de iute :

— Vezi tu cine e răstignit colo sus ? E blînd și nevinovat, ca un mielușel supus înjunghierei. Vezi-l, e blînd, e cu ochii închiși, e cu mîinile întinse și pironite ; e cu picioarele întinse și pironite ; coasta îi e împunsă, și-i plîn de sînge ; e cu coroana de spini pe cap. Uită-te tu și, în fața lui, întreabă-l : „Pentru ce te-au răstignit, Doamnă?... Tu care ai săturat lumea cu pîine ; tu care ai vindecat orbii, paralizicii, care ai iertat pe păcătoși !?... Ce vină ți-au găsit, atît de mare, ca să te răstignească în locul lui Baraba ?...” Privește-l, că te-ai botezat în el, și te-ai îmbrăcat în credința lui, și te-ai legat să fii blînd și iertător, ca el !... Privește-l și ascultă-l, cînd ți-o spune că : „martorii mincinoși, care au mințit, jurînd, l-au răstignit !” Cutremură-te ! cînd îi auzi glasul : „gol am fost și nu m-ai îmbrăcat ; flămînd am fost și nu mi-ai dat să mănînc ; însetat am fost și nu m-ai adăpat ; nevinovat am fost și tu, mințind, sub jurămînt, m-ai răstignit !...” Și cînd îi întreba : „Cînd te-am văzut eu, Doamnă, astfel și nu te-am îmbrăcat, nu te-am hrănit, adăpat, și cînd te-am răstignit ?...” „Adevărul, adevărul, îți grăiesc, îți va spune el, că, dacă n-ai făcut mie aceasta, unuia dintr-ai mei ai făcut : mărturie mincinoasă ai spus, și pe seme-

nul tău și iubitul meu l-ai pîrît, chinurilor l-ai dat și ca și răstignit a fost !...“ Spune tu, creștinule, botezatule în Cristos, neunitule cu cei ce l-au răstignit odată, spune tu, au plănuit aceștia să ucidă ?...

Avocatul își luase mîinile după el, îl privea țintă și aștepta... Ion Tărăfleacă, tremurînd din tot corpul răspunse :

— Nevinovați sînt, Doamne... Nevinovați... Eu le-am ieșit în drum, eu le-am dat cu sticla în cap, noi toți ne-am bătut cu ei și nici o vorbă n-a fost să omoare pe d-l Samuil. Iartă-mă, Doamne, iartă-mă... Și îngenunche în fața icoanei !...

— E adevărat ce spune el ? întrebă președintele pe Dragne și pe ceilalți.

— Să ne ierte dumnezeu, c-am mințit. Adevărat este ! Și ei se închinară și îngenuncheară cu capetele la pămînt.

Moș Preda ridică mîinile în sus. Părul lui lung, alb și cîrlionțat după marginile căciulii, îi da înfățișarea unui martir. Ștefan Trocea îngenunche și el, apoi se sculă în sus mai vesel. Președintele și toți aflați în tribunal se sculară în picioare și priveau uimiți. Samuil, de obicei roșu la față, cu gogoșile ochilor bombate, înălbise. Tînărul avocat se întoarse cu fața spre masa președentială și începu să vorbească în franceză :

Președintele rosti :

— Și cu toate astea, acestea nu se pot scrie. Ar provoca interminabile discuții asupra interpretării sperjurului și a canoanelor...

După o pauză, rosti în tăcerea cea mai deplină :

— Achită pe cîte patru inculpații.

Moș Preda zise tare :

— Slavă ție, Doamne, că nu ai lăsat să se puie noroi pe pletele mele albe... Copilul meu, se adresează el avocatului, lasă-mă să te sărut !... El îmbrățișe avocatul și-l sărută pe obraji...

— Să vă ierte d-zeu pocăiților, că eu v-am iertat, zise el către cei patru martori ce încă tremurau de groază.

Apoi ieșiră cu toții afară...

BARBA SFINȚIEI SALE

„Bietul popă mă-ntreba săracul, cînd îi venea chef de țuică :

— Nepoate, ție ți-e sete ?

— Pirjol, părinte !

— Haideti atunci, ori faci tu inceputul, ori îl fac eu, tot aia e.

— Tot.

Și plecam amîndoi la Petre al Cîrstinei.

— O jumătate, nea Petre, strigam eu.

— O jumătate, neică ! răspundea el.

Și începeam beția. Cum isprăveam jumătatea aia, începea popa să strige :

— Adu, Petre, adu !

Și Petre ne aducea, și noi beam de ne trosneau urechile !... Ah ! ce mai popă, săracul !...

Vezi cu cine am chefuit eu, domnule Iancu ?...

Odată, era iarnă — dumnezeu să-l ierte, că bun om a fost ! Cînd slujea mortul, îl slujea de plîngeam și noi și el... Cît de al dracului să fi fost în viață, tot înduioșa popa pe sf. Petre să-l primească în rai... Cînd bea apoi, bea voinicește !... Este fii-său d-acum popă, dar e fudul... nu e bun de popă ! Dar popa Din, ce mai popă !... nu mai vedem noi popă ca el...“

Și Constantin Cosma își șterge o lacrimă la amintirea popii cu care chefuse el.

„Știi, domnule Iancu, mi-e dor de el !... Am băut cu el o tinerețe, o viață de om !... El mă iubea pe mine, da și eu țineam la chef. Văd acum cîrciuma și mi se pare pustie. El, cu barba lui mică și ascuțită ; blînd și prietenos cu toți, nu mai este !... Cît de mult țineam la el !... Să

fi zis popa : «Constantine, taie p-ăla că mi-e dușman !»
cît sînt eu de milos, l-aș fi tăiat ca pe puiul de găină,
numai să-mi scap pe popa... Dumnezeu să-l ierte, că
bun a fost !

*

Într-o iarnă, cum spui, am fost la cîrciumă cu el. Am
băut de toată lumea se-nvîrtea cu susul în jos și cu josul
în sus : cînd copacii erau în virful pămîntului, cînd pă-
mîntul în virful copacilor !

Tocmai noaptea am plecat amîndoi acasă, chipurile
eu, ca mai tînăr, să sprijinesc pe popa să nu cadă.

Se lăsase un pui de ger de scîrțîia zăpada și sclipeau
stelele pe cer ! La mustăți se prindea promoroacă și parcă
îmi turna cineva apă rece pe spinare.

— Ger, părinte !

— Ger, nepoate !

Nu ne-nvătă Dumnezeu să mai ocolim nițel pe la
pod ? Nu ne învăță ! Pornirăm d-a dreptul să trecem Ti-
noasa pe gheață. Pe pîrtie ne sprijineam ăla-de-ăla ; dar
cînd ajunserăm pe gheață, o pățirăm cît de bună !...
Gheața, cu o subțirică fulguială pe dasupra, era așa de
alunicoasă, că ar fi căzut și ai treji, nu pecu-mi-te
cei beți !

Cum eram noi sprijiniți umăr de umăr, alunecărăm
unul într-o parte și altul într-alta ! Căzurăm pe lat, cap
la cap.

Popa, tot bun de glume și atunci, zise numaidecît :

— Uși Satano, că te blestem !

El credea că dracul ne-a pus piedică, iar nu țuica
și gheața.

— Blesteamă-l, părinte, zisei și eu, spurcu-i coarnele !

— Aici sîntem acas' la el, îmi șopti popa încet, sparge
gheața sub noi și ne îneacă, hoțul !

Of !... bun popă era, Dumnezeu să-l ierte !

Popa se întoarse cu fața în jos pe gheață și îmi
șoptea :

— Pune mîna, nepoate, că mi-a pus hoțul piedică !

Mă ridicai d-a bușilea și mă căznii să ajut și popii
c-o mîna ; dar îmi fugiră picioarele și mă pomenii din
nou lungit pe burtă, cap la cap cu popa.

— Zi-i nepoate, zi-i ! mă îndemna el.

— Ce să-i zic, părinte, că și pe mine nu știu cine mă ia de picioare tot încolo a bosna.

Mă căznii, mă sucii, mă-nvirtii, nu se putea.

Popa, cu o căciulă mare în cap, cu fundul rotund și cu mițele mari, pusese fruntea pe gheață, adică partea căciulii ce-i acoperea fruntea și aștepta la mine să mă scol să-l ajut.

— Măi nepoate, ce bine ar fi să tragem un somn aici !...

— Înghețăm părinte ! zisei eu.

— Știu eu că-nghetăm, dar vorbesc așa fiindcă mi-e somn.

Dacă văzui, începui să strig :

— Săriți mă, că ne-necăm pe gheață !

Nu ne auzi însă nimeni. Fiind și noapte și ger strașnic, lumea ședea strânsă în case și puteam noi să murim, că nimeni nu ne-ar fi auzit.

Dacă văzui că în picioare n-o să pot ajunge la mal, îmi făcui planul să mă tîrăsc pe burtă ca vinătorii. Începui cînd pe burtă, cînd pe labe : haide-hai, puf-buf, pînă ajunsei la mal. Cînd să zic bodaproste, auzii pe popa :

— Nepoate !... păi m-ai lăsat să mor ?

— Eu părinte ? !... Pe sfinția ta ?... Nici mort !

— Păi vino de mă ia și pe mine.

Pornii îndărăt și d-a bușilea, ajunsei lingă el.

— Iacătă-mă... zi-i !

Și-l apucaii de cap și mă opintii zdravăn cu el în sus... Dar mă pomenii cu el răcnind...

— Ce ți-e părinte ?

— Barba, nepoate, mă doare barba !

— Dar las-o acuș... căznește-te să te scoli !

Și iar îl huțupii zdravăn în sus.

— Aoleu, nepoate !... Aoleo !...

— Ce ți-e, părinte ?...

— N-auzi ?... barba, mă doare barba !... Mă ține hoțul de barbă !...

— Cum, părinte, se poate ! ?...

— M-a apucat de ea și trage să mi-o jumule !

Căzui iar lingă el cam înfricoșat, că de, cu dracu nu e bine să ai de a face. Știi, vorba aia : «Nici pe dracul să-l vezi și nici cruce să-ți faci !» Mă uitai să văd cum a înfipt Satana păcătoasele lui gheare în barba sfinției sale...

Cînd ce să vezi, domnule Iancu !... Dracul lipise barba popii de gheață !

— Ce e asta părinte ?

— Care nepoate ?

— Barba e lipită de gheață părinte !

— Ce, ești copil, nepoate ? !...

— E lipită tun, părinte !...

— Își bate joc hoțul de mine, nepoate !

— Și-o fi bătînd, părinte.

Barba popii era prinsă în gheață. Fie că suflase el acolo, cu nasu în gheață, fie că-i făcuse Ucișă-l tămîia pontul, barba popii era prinsă strașnic de gheață !

— Acuși părinte, chiar că ai dat de dracu ! zisei eu.

— Am daț, nepoate.

— Mă duc la sat să iau un topor și să viu să tai gheața.

— Vai de mine !

— Altfel, nu se poate !

Se mai opinti popa, mai mă-ncercai eu, gema și scrișnea din dinți de durere, dar barba nu se dezlipea și pace.

Începu să se roage popește :

— Sfinte dumnezeule, sfinte tare, sfinte fără de moarte, mîntuiește-mă... că o jumătate am băut...

— Preț de două părinte, îi spusei eu, că el uitase și mie mi-era frică c-o crede dumnezeu că vrea popa să-l mîntă.

— Numai două, Doamne, iartă-mă și mă mîntuiește...

— Amin ! zisei și eu.

Și opintirăm iar, dar barba nu se dezlipea !

— A ta este puterea și mărirea, a Tatălui și a Fiului...

— Ia lasă părinte pe Tatăl și pe Fiul, că ei sînt la căldurică în cer și n-au zor de noi, ai de pe gheață !... Ce e de făcut ?

— Nu știu.

— Tot la sat să cer ajutor...

— Du-te, nepoate.

Plecai iar spre mal și mai d-a bușilea, mai d-a rostogolul. Popa citea mereu și-l auzeam „Doamne miluiește !“

O luai prin zăpadă și mă pomenii în pîrtie. Frigul mă dezbatăse, jumătate. Ajunsei la poarta lui Zaharia, știi ala care era pădurar.

— Măi Zahario, mă !

— Hăă ! răspunse el din casă.

— Ieși afară, mă, că e caz de pericol, mă, de moarte de om, mă, de popă chiar !...

— Popă !...

— Da, mă, ieși repede : moare popa al nostru !

Zaharia ieși numaidecît și el și nevasta.

— Alergați repede... popa e cu barba lipită de gheață în dreptul lui Petre... Moare, na !

Zaharia ieșise numai în cămașă, căci se dezbrăcase și avea, se vede, căldurică în casă.

— Mă duc să-mi iau cojocul.

O rupse la fugă îndărăt în casă, iar nevasta lui, numai în ciorapii de lînă o și luase pe pîrtie spre popa. Eu mergeam după ea, dar nu puteam să fug. Pînă să ajung eu, Zaharia și trecu pe lîngă mine și se duse la popa.

Cînd sosii eu, auzii nevasta lui Zaharia spuind :

— Numai retezînd-o cu foarfecile se poate !

— Nu se poate, nepoată, ce mă fac eu fără barbă ?...

Popă mai sint eu atunci ?...

— Dă-i cu toporu, Zahario, zisei eu.

— Nu l-am luat.

— Adu un cărpător de jărăgui, femeie, ce mai stai, zisei tot eu.

— Jar ! strigă și Zaharia.

Femeia plecă îndărăt pe fugă. Popa zicea acum, cînd lui dumnezeu, cînd lui Zaharia :

— Nu mă părăsi, în ispita diavolului, Doamne !...

Să nu mă lași pe gheață, Zahario !...

— Nu te lăsăm, părințele !

Femeia lui Zaharia sosi cu cărpătorul plin de jărăgai. Îl puse pe gheață aproape de obrazul popii.

Sfîrr ; începură cărbunii și arș ! începu să strige popa.

— Mă arde !... Arș !... Arș !...

— Rabdă părințele, rabdă ; mîncăți-aș barba, îi ziceam eu de pe mal.

Zaharia îl apucase de cap și nevastă-sa de umeri și... ridicară pe popa pe sus !...

— Bodaproste, Doamne !

Scăpase !

— Să trăiești părinte ! răcnii eu de bucurie de pe mal.

Îl aduseră și pornirăm pe pîrtie. Popa clănțănea acum de frig și ne spunea... Vezi, beat-beat, dar ținea să nu-i

afle lumea pățania, că lumea este a dracului, domnule Iancu, rîde ăla-de-ăla și dracul de toți. Cine nu se-mbată azi ? Eu crez că și vodă cîteodată, darmito noi ăștia micii !

— Să nu spuneți la nimeni, nepoții mei...

— Nu spunem, părinte.

— Că vă pomenesc în biserică la toate zilele mari.

— N-ai grijă.

Și am mers cu toții pînă la poarta casei lui. D-acolo în casă l-am dus eu. Prioteasa, cînd l-a văzut așa tremurînd și cu barba sloi, că pe drum înghețase iar, începîndu cu gura pe mine, că o să mă bată dumnezeu, că o să mă prăpădească, că eu îi iau pe popa să-l omor.

Eu, ca să-i fac în ciudă, i-am spus :

— Am eu pe popa prieten cu mine, nu mă lasă în ghearele Satanei... Nu e așa, părinte ?

— Așa, nepoate, așa.

— Acuși să mă pomenești...

— N-ai grijă.

Și am plecat acas la mine.

A doua zi popa avea o zgaibă în nas ; îi arsese vîrfurile nasului cărbunii !...

Astfel petreceam eu cu el. Bun a fost, bun popă a fost !... Credea omului și la bune și la rele... Nu ținea dușmănie... «Facem păcate, ca să știm să iertăm și p-ale altora, spunea el, și trebuie să le iertăm noi, care le știm ispita și dulceța, că dumnezeu, care nu le face, cum o să ne înțeleagă biata noastră inimă, și să le ierte ! ?...»

Sînt acum popii cei tineri, care-ți fac un botez cît ai fuma o țigară și o înmormîntare cît ai minca o strachină cu lapte cînd ți-e foame ! Nu cred în inima lor și se uită la bani ca copiii la cofeturi !

Popa Din nu era așa. Cu surîsul pe buze, cu gluma, cu sfatul și bunătatea pretutindeni !... Bea, dar pentru ce e făcută băutura, nu pentru oameni ? Ba da ! Atunci de ce să n-o turnăm pe gît ?

Cînd a murit, eu mi l-am plîns ca pe tata... Se ducea prietenul și părintele nostru. El nu ținea la bani...

«Banii sînt grijă, nepoate...

Nu poți să dormi noaptea de frica hoților... da așa, îi dau lui Petre, că el e mai hoț ca hoții... Să vie să-i ia de la el dacă pot !»

Și nu m-a pomenit în biserică numai un an, ci vreo cinci-șase ani, cît a mai trăit.

Mă gîndesc acum, că, de-o fi în cer ca și pe pămînt, am să mi-l caut și să tragem niște chefuri să rîmnească și sf. Petre... Ah !... Ce dor mi-e de el !...

Zi-i mă !...“

Și puse ciocanul la gură și-l bău de dorul popii Din...

CU PLOSCA...

Păi, fuserăm cu văru Vlad la fata lui Zaaria, în Tomșani, pentru fii-său Ion ; că de, cum vine vorba — îi venise și lui vremea. Își făcuse omul beleaua, își luase livretul, îl băgase în gardă la jandar, ba primarul îl scrisese și el la șosea — toate danganalele îl înhățaseră, numai belea după ceafă îi lipsea.

Văru Vlad, ba că nu : „Să mergem mă, diseară, la fata lui Zaaria, să vedem n-om însoți-o cu Ion al meu“...

— Să mergem, vere, i-am răspuns eu.

— Că merge și văru Radu, și văru Neacșu...

— Merg vere, merg ; de ce să nu merg ?

Și seara ne-am strîns acasă la văru Vlad și am plecat la Tomșani la Zaaria, cu o ploscă cu rachiou ascunsă pe sub zeghe.

Văru Vlad avusese vreo cinci-șase pruni și se dusesse la unul ce avea căldare d-alea, un cazan cu capacul de lemn, își făcuse nițică țuică, iar acum vrea să-și rostuiască băiatul cu ea.

Zăpada se petecise de-a binelea, abia se mai vedea albind pe lîngă cîte un gard ; și era întuneric, de pînă să băgăm noi de seamă și să ni se dedea ochii, scoși de la lumină, cu întunericul, călcăm tot prin lacuri, le vedeam albind și ziceam că-s poteca !

Cișă-cișă... cînd iacătă, ne prinde Ion de pe urmă.

— Da tu mă ?

— Și eu.

— Păi vrei să mergi și tu în casă ?

— Păi vreau să merg și eu.

— Haide dar ! Și ne-am făcut cinci inși.

— Ce să cerem lui Zaaria, mă Ioane ! îl întrebai eu.

— Păi, de, ce-o fi cu cale !

— Păi, ce-o fi cu cale ?

— Ei ! făcu el. Dar văru Radu spuse :

— Lasă băiatul Stane, că el face acum întocmai ca țiganul fometoș, cînd se ruga de romîncă să răstoarne mai degrabă mămăliga : „Fie crudă, fie fiartă, numai fie pîn la toartă“ ! Așa și el : „Ladă, zestre ?... Mîndră este ?“

— Ba nu mă, zău, făcu și văru Vlad, ce să-i cerem zestre, cînd o veni vorba la apăi de !

— Ei, zisei eu în bașichioală, curtea rumînului e plină de bătătură, pătulul de lumină și ambarul de vînt. Cînd e așa de pricopsit, ne poate da și pe crivăț și pe austru !

— Ia nu mai rîdeți de socru lui Ion, zise Neacșu și... tăcurăm.

Intrărăm în Tomșani tăcînd.

Ajunserăm.

— Aici e ?

— Aici...

— Noroc !

Intrărăm în curtea lui Zaaria. Acolo o potaie de cîine ne simți și începu să latre. Noi, cum eram cinci inși, dădurăm năvală peste el. Cîinele, o javră d-alea ce se sperie și de stele cînd cad și latră toată noaptea, se spăimîntă și o rupse de fugă în ușa tinzii, și acolo : chelalau-chelalau, de credeai că l-a tăbărit urșii și-l mînîncă.

Se deschise ușa tinzii, tocmai de Marica, fata cu pricina, și cîinele căzu pe spate în tindă. Cînd se sculă, o rupse la fugă pe vatră, gata să intre în sobă, de n-ar fi fost foc în ea.

— Niiii !... Hooo !... făcu Marica. Da cine sînteți ăștia d-ați speriat și cîinele ?

— Iaca noi, fetică, oameni buni. Aci e tat-tău ?

— Păi dar, unde să fie ?

— Bună seara.

— Mulțumim dumneavoastră.

Intrărăm în casă toți cîrd. Zaaria fusese tolănit în pat, ca rumînul la casa lui și acum se sculase în sus copăcel, să primească oaspeții. Era doar în cămașă de noapte și în izmene. Un găzoi ardea sus pe fundul sobei.

— Bine te-am găsit sănătos, vere Zaario, ziserăm noi.

— Bine-ați venit sănătoși, ne zise el. Luța lui ședea lângă sobă.

— Treceți la pat !

— Păi lasă că... am tot șezut.

— Mai mersi pe pat, zise Luța, de care s-a lipit politica de ea, cum se lipește mămăliga de căldare.

Trecurăm toți și cuprinserăm patul dinspre geamuri. Lui Ion îi căzu sorțul să șadă pe o lacră în fundul casei. Marica intră și ea în casă, după ce goni ciinele din tindă și trecu lângă sobă. Era mai înaltă ca soba cu un lat de mână.

Începurăm vorba : c-o fi, c-o drege, ca rumânul.

Radu spuse că Vilvorian, arendașu, a bătut pe bietul Satir Brojbă, de l-a lăsat jos lungit, și că din bătaia aia i s-a tras și moartea. Că văduva lui a reclamat la ăi mari, da jalba i s-a pus la dospeală, fiindcă arendașul e omul boierului, de care se teme țara.

— Iaca așa se întâmplă azi, spuse văru Vlad. Când erau țiganii robi, ucideai un țigan și dai un curcan boierului ; dar acuși, arendașul omoară un rumân și stăpînirea dă orfanilor un anasîn, și s-a sfârșit beleaua ! Vezi p-atunci țiganul era robu boierului și trebuia plătit ; dar acum rumânul fiind robu tuturor nu e pagubă mare, fiindcă nu pier toți, și d-aia nu plătește nici cu-n pui de vrabie...

Neacșu spunea de percictor că i-a sefestrut luleaua, că nu e avere privăzută în scutire... Mie mi-era silă să-i ascult, fiindcă eu de astea eram sătul pînă peste cap.

Începui să trag cu urechea la Luța și la Marica, care, amîndouă lângă sobă, se înțelegeau din ochi.

Ion se tot hîrîia c-o pisică bălțată. Pisica i se suia în poală și începea să-l mîngîie cu capu ; el o da jos. Pisica se suia iar și-l freca cu capu, el iar o da jos ; ea iar se suia, el iar o da jos ; pînă cînd l-a răzbit pisica și a lăsat-o să se culce în poală-i, să-i toarcă, iar el s-o mîngîie !...

Mă pomenii cu Luța că pleacă în tindă cu Marica după ea. Eu ședeam pe capul patului după ușă, pusei capul în jos, făcui mîna dreaptă apărătoare urechii și ascultai în tindă. Auzii :

— Vezi tu ?

— Ce ?

- Logodaci !
- Ei taci ? !
- Îți place ?
- N-am ce face.
- Zi-l iei ?
- Dacă vrei...
- Eu vreau...
- Îl iau !

Înțelesei că fetii îi e aminte de măritiș. Intrară iar amîndouă în casă. Cînd mai ascultai la ce vorbeau cei din casă, prinsei vorba lui văru Neacșu, că acuși bea c-o lulea de cocean ! Mă gîndii : „uite cu ce-și pierd ăștia noaptea“. Îmi luai inima în dinți și odată le tăiai prafu :

— Ho ! hooo ! Vorba lungă e pagubă în pungă !... Ia mai curmați cu d-astea, că știm noi belelele ce ne rod. Omului sărac nici boii nu-i mai trag și i se stinge lumînarea în biserică !... Măi vere Zaario, nu ne-ntrebi la ce-am venit cîrd la dumneata ?

Toți tăcură blegi. Eu prinsei curaj și mai și, și zisei :

— Ia întreabă-ne la ce ți-am făcut tină la ușa dumitale ?

— Păi să vă întreb, zise el, la ce-ați venit ?

— Asta-i asta ! zice Radu. Să te văz acuși, Stane.

— Spune tu, vere Vladule, că ți-e rîndul, îndemnai eu pe văru-meu.

— Ba ! răspuse el, fiindcă tu destupași vorba, zi nainte cu noroc. El, azvîrlea chinopastea pe mine. Aici era lată, că de, trebuia să iau rûmănu cu plan, adică mai pe departe.

— Zi vere ! mă îndemnă Zaaria.

— Păi să mă gîndesc ! Didei căciula pe ceafă și întrebai p-ai mei :

— Adică mă, mă diligați pe mine să vorbesc ?

— Te diligăm pe tine, răspunseră ei.

Dacă văzui, ce-o fi o fi :

— Aba mă, vere Zaario, dumneata ai o gonitoare ?...

— Am ! spuse el.

— Și noi, mă vere Zaario, avem un taur !

— Îți fi avînd ! zise el.

— Ce c-oș fi avînd ? L-avem !... Uite ce vrem noi : să ne dai gonitoarea...

Zaaria se gîndi și răspuse :

— Gonitoarea o dau fetii de zestre !
 — Păi atunci să ne dai gonitoarea cu fată cu tot.
 — Păi nu-nțeleg !...
 — Ce nu-nțelegi ?... Marica, Ion... ei sînt !
 — Bată-vă stelile !... D-asta a fost vorba ?
 — Păi de care ?
 — Fiu ! fiu ! fiu ! fluieră el. Dar văru Vlad :
 — Tiii, la dracu, vere Stane, trăseseși luleaua prin
 cenușă, așa se vorbește ?

Da eu îmi ținui curajul ; pricepui c-am feștelit-o cu
 vorba mai pe departe. Zisei :

— Ei ce mă, ce ? Sîntem boieri să vorbim pe poli-
 tică ?... Și apoi ce ? dacă erați voi mai firoscoși, vorbeați
 voi, nu mă diligați pe mine. Pe mine așa m-a tăiat capul,
 așa am vorbit. Gura ori văgăuna, pentru mine Stan,
 totuna !

Indesai căciula pe ochi... Vorba scăpase și pace : nu
 mai puteam s-o întorc îndărăt cu ciomagul ca pe vițea.

— Zi, de fată e vorba ?

— Păi dar ! zise Neacșu.

— Ei, ei, ei ! făcu Zaaria.

— Auzi tu, Marico ?

— Da ce, sînt surdă ? răspunse Marica.

Tăcură toți de s-ar fi auzit musca zbîrnîind.

Rupse vorba văru Vlad, tatăl ginerichii :

— Acuși fiindcă știi la ce am venit, ce zestre dai
 fetii ?

— Eu ? Păi îi dau o jumătate pogon de pămînt, goni-
 toare, ladă, zăblău, perne și... pe ea... dar dumneata ce
 dai băiatului ?

— Eu ? Păi îi dau și eu o jumătate de pogon, doi
 junci, îl ajut la casă cînd și-o face și... pe el ! Îți place ?

— Da dumitale ?

— Place.

— Și mie îmi place !

— Atunci noroc să le dea dumnezeu, zise văru Neacșu
 ce ținea plosca ascunsă pe sub zeghie. O scoase și o puse
 în mijlocul casei, după obicei.

— Ho-hoo ! zise Zaaria. De bere și de mîncare, noap-
 tea e destul de mare. Graba strică treaba. Stați să vedem,
 băieții, se plac ?

— Așa e !

Alălalt :

— Așa e !

— În sfârșit să iasă băieții în tindă, să se înțeleagă și ei între patru ochi ; că de, ei o să-și mănince amarul împreună.

— Haide, ieșiți în tindă, zise Vlad.

Ion se sculă după lacră, după ce puse pisica la o parte și plecă capul în jos. Marica, rușinoasă și ea, porni de lângă sobă, după Ion, și ieșiră amîndoi în tindă. Ai din casă începură iar tamja, ba că una ; ba că alta... Dar eu, ca al care o feștelisem cu vorba mea mai pe departe, stam cu capul în jos și-mi făcusem iar urechile pîlnie, să prind, cam ce-ar putea vorbi Ion cu Marica în tindă.

Văru-meu spunea de niște afurisite de găini, că-i rîciiseră patele și nu mai are ce arde în sobă. Auzii în tindă :

— Ei ? întrebă el.

— Ce-i ? răspuse ea.

— Te măriți ?

— Da tu, te-nsori ?

— Eu ?... N-am ce-mi face capului, că nu m-aș însura cît lumea.

— Și eu, dacă-i vorba, mă mănîncă pe mine ce mă mănîncă, dar nu m-aș mărita cît Ardealu !

Tăcură, căci nu-i mai auzii.

Radu spunea că e dator porumbul de milă și-l suduie percictoru. Auzii iar :

— Îți plac ? întrebă el.

— Păi de, ce să fac ?

— Spune verde.

— Da eu îți plac ?

— Placi.

— Care vasăzică, sîntem înțeleși ?

— Sîntem.

Iar tăcură. Eu mi-i închipui p-amîndoi șezînd blegi pe întuneric, sfioși amîndoi, prosticei amîndoi !

— Dar bine, fă Marico, începu el, ceva cumva ?

— Ce ? întrebă ea.

— Ie ?

— Ce ?

— Nu pricepi ?

— Păi ?...

— Ie... ne ?

— Iene ? care Iene, că nu-l cunosc ?

— Nu Iene fa, dă-l dracului pe Iene, că nici eu nu-l cunosc ; dar ești... fată cinstită ?

— Așa... pricep acuși !...

— Ei ?... Spune-mi drept !...

— De băietică-băiete... M-a trimis tata la plivit și d. Ionel, îovi-l-ar boala, m-a trimes cu bota la apă... Și-n vilcea, mi-a ținut calea... Era să-l spui mami, ca să mă omoare tata pe mine ?...

— Și n-ai scăpat deloc, deloc ?

— Deloc !

— Paștili și grijania... de tilhar ! îl auzii înjurînd. Iar tăcură o bucată bună. O auzii pe ea :

— Ne mai luăm ?

— Știu eu ?

Iar nu-i mai auzii un petiș. Pe urmă răsuflă el :

— Să ne luăm, ce să mai facem !...

— Bine ; dar să nu-mi scoți ochii vreodată... să nu-mi bagi vină !...

El nu-i răspunse. Tăcură iar.

Cei din casă sporjăiau verzi și uscate.

— Care vasăzică n-avusei și eu parte pe lume !...

— Ce să-ți fac ?

— Și asta !... Și asta ! Grijania și paștili !...

— Ne luăm, ori ?...

— Ne... făcu el cu gura moale.

Ea intră năuntru și Ion după ea. Eu, îl privii așa pe furiș : era galben săracul, de parcă îi luaseși atunci oraru de pe ochi. Trecu iar pe lacră, unde pisica îl luă în primire...

— Ce bine le șeade ! zise Luța înveselită.

— Ei, v-ați împogodit ? îi întrebă Zaaria.

Marica se uită la Ion, iar el răspunse moale :

— Da.

— Atunci, noroc să le dea Dumnezeu ! zise văru Vlad.

— Zi, vă placeți ? îi mai întrebă Zaaria.

— Placem.

— Băgați de seamă... Ioane taică... O fată am !... Am crescut-o cum a dat Dumnezeu. Și Dumnezeu prea puține mi-a dat !... Om sărac !... Am muncit, pînă m-am făcut albastru !... Un fluture am avut și noi !... Bună, rea... Asta e !... În sărăcie se crește copilul anevoie și vai de el !... Cînd ne rîdea, ni se uscau lacrimile pe obraji !...

Să nu mi-o bați tare !... De v-ați plăcut — nu zic bine vere Vladule ?...

— Bine, bine ! îi răspunse Vlad. Zaaria urmă :

— Luați-vă și credeți-vă unul altuia !... Ea grișește, tu ești om ; povățuiește-o și iart-o !... Grișește iar, iar povățuiește-o și iart-o ! De nouă ori câte nouă !... Și de nu te-nțelege, dă-i pe coajă !... Că de, femeia trebuie să se plece bărbatului ! Dar și el să fie om cu judecată ; nu fitece lichea, ce, fiindcă s-o crede om, să-și slujească nevasta cu bătaia. Eu zic ca tată al ei : s-o mai ierți...

— Și eu... începu Luța ; dar Zaaria îi tăie prafu cu mâna.

— Când cîntă cocoșu, să asculte găina !... Uite-o, o vezi ?... Așa am putut s-o cresc. Îți place ? Ia-o ! Nu ? Las-o ! Prin nevoi, prin sărăcie, prin câte și mai câte, am putut încropi și eu un copilăș !... De-ți place, fii și bărbatul ei, și amantul ei, și părinții ei !...

— Așa vere Zaario, așa ! zise Vlad... Am și eu băiatul !... Ce chin pînă l-am văzut voinic !... Toți îmi mureau, ba de gîlci, ba de pojar, ba de tuse măgărească, ori de fălcarită, pînă în șase săptămîni. Asta mi-a scăpat. Cu terci, cu ceapă, l-am crescut, uite-l !... Și-a făcut beleaua, s-a liberat, și acum, de... să-și facă și el rostul de om !... N-o să-l ții să-mi muncească mie : să-și muncească pentru ai lui, pentru copiii lui !... Nu zic bine, vere Zaario ?

— Bine, bine ! zise Zaaria.

— Și de, d-aia m-am gîndit : să-i dau o fată după plac. „Cine-ți place, cîrlanu taichii ?“

„Marica lui nea Zaaria din Tomsani !“

„Pe ea să ți-o dau !“ Și uite, d-aia am venit la dumneata. Eu... ca eu, n-am avut parte de dragoste... dar el, zic, să ia ce-i place !... Mai știi, din dragoste, poate să iasă copii mai deștepți... D-aia zic : or să trăiască bine... Așadar, Marico tată, uite, Ion al meu... Îți place ?... ia-l ; nu ? lasă-l ! Să nu v-auz mîine, poimîine, că vă bateti...

Marica sta cu capul în jos lingă sobă ; Ion tot asemenea pe lacră.

— Ei, vă placeți ? îi mai întrebă Zaaria.

— Ne placem ! răspunse Marica.

— Ion, Ion, tu ce zici ?

— Placem ! zise și el.

— Ia maică plosca, o îndemnă Luța pe fii-sa, dă-o tat-său și sărută-i mîna.

Marica luă plosca din mijlocul casei, se duse și sărută mîna tat-său, și-i dote plosca.

— Să trăiești fata mea ! Să trăiți mă ! Și bău din ploscă. Apoi o dote Marichii și ea o duse mă-si ; îi sărută mîna și ei și bău și mă-sa. Apoi o aduse la văru Vlad, îi sărută mîna și lui și-i dote plosca... D-aci, trecu la noi. Apoi mergea din mîna în mîna. Vru să-i dea și lui Ion, dar el nu vru. Eu îl pricepeam. Se gîndea sărmanul, ce să facă ? Sărac, urît și neînvățat, cine l-ar fi luat ? Băiatul lui văru Vlad, om sărman. Fata lui Zaaria, fată de rumân sărac, vorba cîntecului : „Să ia sărac cu sărac, să-și ducă și ei ăl veac... copilași să facă mulți, să-i crească goi și desculți... Slugi de dat pe la bogăți și ostași pe la împărați !... Munca, dajdie să dea, pentru apa care-o bea !“

Pîn școală nu-nvățaseră nici unul ; boi cu două picioare tot ca și noi.

— Da, de ce e generică cam tăcut ? zise Zaaria.

— Ei, de bucurie că se-nsoară ! zisei eu. Ion zîmbi la mine duios și puse capul în jos iar trist.

— Păi bine, mă cuscre, zise Zaaria, după ce prinse limbă din ploscă — nunta cînd o facem ?

— Acuși în brînză, în săptămîna pisicilor ! îi răspunse văru Vlad.

— Atunci noroc !

— Noroc !

— Să vă-nmulțiți ca furnicile, mă ! le ură Luța. Să luluiesc în poală, tot dănăsei cu păru creț și galben.

Ion tăcea și lăsat așa, cu umerii atîrnați în jos, cu mîinile lăsate moi pe lîngă el, cu capul bleg, trist, cu trupul parcă zorbit în pîuă, mi se părea că se lățește pe lacră...

Am golit plosca, s-au chirchilit toți, dar eu, de gîndurile mele nu m-am putut îmbăta !... Mă gîndeam la Ion. Toți care-l vedeau trist, socoteau c-așa i-o fi firea lui de om. Dè felul lui era blînd, răbdător și tăcut. Zaaria îl știa tot așa. Eu însă auzisem ce vorbise în tindă și știam acum cum nădejdea tinereții lui se risipise ca fumul în întunericul tindei lui Zaaria !

În săptămîna brînzei îi fuse nunta ; dar vă spui, că toată veselia lui, tot curajul lui de om, toate glumele lui, i s-au dus din seara aceea, cînd am fost cu plosca !...

ȘURUPĂRII D-ALE LUI ȘURUP

Pițigaie venise la moșie. Administratorul, sau vechilul său, depusese la judecătorul de ocol listele de rămășiță ale datornicilor agricoli, iar acum arendașul trebuia să se înfățișeze la judecător, ca să dobândească hotărâri judecătorești. Cu vânzarea porumbului nu se ajunsese din preț cu negustorul, și acela plecase.

Ziua de înfățișare cu datornicii venise și Pițigaie porunci vizitului să puie caii la trăsură, fiindcă peste noapte se începuse o moină — cum de obicei se întâmplă în februarie — de topea zăpada cu repeziciune și strica toată pîrtia. Pămîntul era încă înghețat, dar apa din zăpadă curgea șivoaie și umplea toate gropițele. Dinspre miazăzi sufla o boare caldă și niște nori roșcați treceau mulți și repezi, dezlînați, spre apus. Zăpada aluneca du pă case și cădea jos cu zgomot. Pomii erau uzi ca de ploaie; cocoșii cîntau una-într-alta, trăgeau a moină, cum spuneau toți.

Datornicii din învoieli, cum se obișnuiește încă și acum, unii din ei primiseră citațiile de înfățișare; alții, cei mai mulți, nu primiseră deloc și nici idee n-aveau de judecată; vătășelului trebuindu-i foi de cărticică pentru fumat tutun, băuse citațiile celor mai mulți! Din o sută și mai bine de citații, abia dacă douăzeci primiseră citațiile.

Moș Cătină, moș Ion și Ștefan Trențea avusese norocul să fie între cei ce primiseră citații, trebuiau dar să meargă la judecată, căci după socotelile lor nu se mai cunoșteau datori arendașului.

Ștefan Trențea, un român sărac, care se mai înfrupta de cite ceva din casa lui moș Ion, care era mai chiabur,

dar tot cu nevoie de moșia boierului, veni de dimineață la acesta, ca să meargă amîndoi de tovarăși și pe drum să-l mai întrebe cum ar trebui să vorbească mai bine în fața judecătorului, să nu-i rămîie arendașul.

Moșul se găti repede de drum și plecară ; moșul înainte, Ștefan după el.

Moș Ion era îmbrăcat bine : o dulamă verde peste cojoc, cu nădragi de dimie albă, încălțat cu cizme și în cap c-o căciulă cu fundul rotund. Ștefan era însă pir-piriu de tot : un mintenaș rupt pe la subțiori și prin coate — căci pe acolo se rup hainele săracilor — în cap c-o căciuliță mică și jupuită, ce semăna a găvănel de pisat usturoi ; cu nădragi peticiți în picioare și încălțat cu opinci, spre nenorocul lui, rupte și alea. Cum moș Ion mergea înainte iar Ștefan în urmă, el căuta să ralce cu picioarele drept în urmele făcute de acesta și, cînd greșea de călca alături, în zăpada plină de apă ca un burete, scotea cîte un uf ! stropii săreau în sus și el trăgea cîte o înjurătură în contul arendașului.

— Aba, moș Ioane, încep vorba Ștefan, dumneata pui acum avocat să-ți subție procestu ?

— De, mă Ștefănică, știi și eu ce să fac, îi răspunse moșu... Te pomenești că avocatul mi-l subție, mi-l tot subție pînă cînd se rupe și trece dreptatea tot de partea lupului și mai dau și banii de pomană.

— Păi dacă n-om pune avocat, nu ne-o rămîie hoțu ?

— Ei mă, mergem și noi să încercăm marea cu deștul, s-o vedem și p-asta. Dar eu nu cred, că de siliști pustii sînt mîncat îndeajuns. Din gura lupului anevoie scoți întreg.

— A dracului treabă, moș Ioane !

Și merseră iar o bucată de drum tăcînd și duși pe gînduri. Moș Ion începu iar vorba :

— Corb la corb nu-și scoate ochii. Avucații și judecătorii fac politică cu arendașii și proprietarii ; joacă cărți cu ei, sînt neamuri, sînt același fel de oameni, suiți în circa noastră, ca să trăiască, să se încolăcească pe noi ca tortelul cînd cășună pe livadea de trifoi.

— Eu nu știu ce mai e de făcut, răspunse Ștefan. Într-o zi, Peneștii m-au trimis c-o puțină de brînză la judecător, taman atunci cînd hotărnicii moșia despre noi și ne luă din capetele locurilor cîte o trăsură de loc...

— Ei mă, astea nu-s nimic... Judecătoru ăla a ajuns mai departe, l-a suit proprietarul moșiei și mai sus. Eu nu mai știu cînd a fost mai bine. Odată era lume mai puțină, boieri mai puțini, păduri mai multe și, într-atîta întin-dere, parcă era mai multă libertate. Erau și boieri răi, dar erau și boieri buni. Cei răi, pentru orice greșeală, trimeteau robii, te luau de acasă și te băteau la scară ; cei buni te ajutau cu sfatul, stau de vorbă cu tine, și, sub adăpostul lor, nu te bătea nici vîntul. Ei, dar vremurile alea s-au dus, boierii noștri au murit și urmașii lor, cres-cuți prin țări străine, s-au înstreinat de noi, au arendat sau au vîndut moșiile tuturor lighioanelor care le-au dat bani mulți și ne-au lăsat să ajungem în halul ăsta. Acum sîntem turmă de muls, turmă de înjugat și turmă de vîndut tuturor străinilor care ar da mai mult.

— Așa e, așa e ! zise Trențea. Rău am ajuns !

— Bătaia, care era în cinste odată, a venit Cuza și a desființat-o ; dar acum a venit la loc ; ipistații ne bat, boierii ne bat, primarii ne bat, jandarmii ne bat ! Ori-unde reclamăm, nu găsim dreptate. Așteaptă autoritățile ca întii să murim și apoi să ne facă dreptate !... Legea ne amendează și decît amenda, e mai bună bătaia !...

— Asta chiar așa e !... zise repede Ștefan Trențea. O bătaie te ustură nițel și trece ; dar o amendă te lasă fără sare, fără gaz, fără lemne pe vatră, fără mămăligă copii-lor pe masă. Și mai greu sufăr copiii foamea, decît omul mare usturimea.

Își strînse la piept treanța de cojoc, căzu pe gînduri și merseră tăcînd o bucată bună.

— Moș Ioane, știi că n-am mai văzut lupi ?

— Se poate.

— Păi unde s-or fi dus ei ?

— Au luat lumea în cap și au lăsat în loc pe arendași.

— Hei, la o parte ! s-auzi o voce la spatele lor. Repede feriră în lături și pe lîngă ei trecu Pițigaie în trăsură, înfășurat în blana lui de piei de vulpi. Sta răsturnat și fără grijă.

— Îl vezi, moș Ioane, ajunge naintea noastră la ju-dicată...

— Oarba după el !...

— Mă gîndesc eu, moș Ioane, zice că țara asta e a noastră. Dar eu am în ea o surpătură de casă ținută în

picioare cu patru proptele... Muncesc pentru mămăligă pînă mă fac albastru și tot nu mi se ajunge. Mai bine trăiesc streinii în țara asta. De pildă : bulgarii, vin primăvara, pun zarzavaturi, le vînd și toamna pleacă din țară cu chiselile pline cu franci. Și toți le zic : jupîne și iau banii mai lesne, fără să stea în prafu mașinii de treierat, fără să-i înjure un Tărăfleacă și să-i bată un domnu Nae !... Iacă eu, cînd mă bate logofătul, îmi vine să-l fac mici-fărîme, dar mi-e frică de pușcărie, și mai cu seamă de amendă. Pușcăria ca pușcăria : mîncare și odihnă, da amenda e a dracului, că-ți cere să dai, și, de n-ai, îți vinde și cenușa din vatră... O, da ce bătaie aș trage eu logofeților și ciocoilor ăstora, care își bat joc de noi !

— Ei, odată erau păduri, mai aveai unde te ascunde de cîte o urgie ; dar acum te găsește oriunde te-ai duce... Spunea bătrînul meu că odată o să vie peste oameni niște păsări cu ciocurile de fier ; gadinile, care or să mănînce oamenii pînă și carnea din spinare !...

— Păi or fi venit ? !

— Au venit ! Gadinele sînt pe de rînd : sînt ăștia îmbrăcați în haine negre și cu condeile cu pene de fier ; sînt cei care fac pe feții-logofeți pe de rînd. Uită-te și vezi : la judicătorie feți-logofeți ; la subprefectură feți-logofeți ; la primărie feți-logofeți ; la boieri feți-logofeți ; la jandărmărie feți-logofeți !...

O să mai vezi, ba pe domnul avocat Cîrciog ; pe domnul avocat Șurup, pe domnul avocat Coțofișcă ; pe domnul avocat Chichiță... și pe alți căței, cîini și dulăi... Toți ăștia își au ochii țintiți în spinarea noastră. Toți vor să trăiască numai din truda și chinul nostru ; numai din puterile sufletului nostru să-și scoată puterea sufletului lor... Și nu-s numai ăștia... O, mai sînt destui alții ! Ciocoi, boieri, jandarmi, cațaoni și cîte și mai cîte lifte străine. Toată puzderia asta de feți-logofeți, de domnișori și conoași, cu miinele subțiri și albe, s-au cățărat în spinarea noastră, ca tortelu pe firele de trifoi și ne sug, și ne sug, și se-ngrașă, și se-ngrașă și se prălesc din ce în ce mai mulți...

— Așa e moș Ioane, așa e !

— Uită-te la cefile lor grase, la burțile lor mari... și vezi, cîte trupuri d-ale noastre au rămas becisnice, betegite și scurse de puteri, ca să le îngrașe p-ale lor !... Odată nu era așa !... Am ajuns să zicem : „Doamne

ia-ne“ !... Așteptăm îngerul să ne spuie : „Haideți sus, că ați muncit pentru alții pînă v-ați rupt trupul și ați vărsat lacrimi pîn v-au secat ochii !...“

— Ține minte, îl întrerupse Ștefan Trențea. Am vădit un vis de care era să mor de groază. În mijlocul unui cîmp pustiu era un uriaș aproape lungit, un om mare cum n-am mai văzut. Împrejurul lui stol de ciori, de coțofeni, dă cîini și de pisici. Toate jigăniile astea întindeau de el să-l sfișie. El se apăra cu mîinile slab de tot și eu am sărit să-l ajut. Dar cîinii s-au repezit și la mine, au înfipt dinții și am simțit cum mi-au scos ficaiții și bojogii din piept, cum trosneau vinele adunate de prin toate oasele și cum ei leorpăiau sînge din coșu pieptului meu. M-am deșteptat, aproape mort... putea dimineața să mă găsească înghețat !... Asta ce o fi însemnînd ?

— Cine știe...

Intrară în tirgulețul unde era judecătoria de ocol. Moș Ion grăbi pasul. Dinaintea judecătoriei văzură țărani mulți strinși.

— Oare a intrat în procese ? întrebă moș Ion, așa în mulțime. Unul îi răspunse :

— A intrat, a strigat primul proces... Cu ce sînteți ?

— Cu listele de rămășiță, răspunse altul.

— Și noi tot cu ele ! vorbi și Ștefan Trențea.

Aprodul strigă : „D-nu S. Pițigaie și Ștefan Trențea...“

— Aici ! răcni Ștefan. Și se înghesui printre oameni ca să ajungă mai repede la ușa judecătoriei.

— Mai degrabă mă, îi strigă iar aprodul.

Ștefan intră înăuntru, galben la față, puse căciula jos lîngă ușă, înaintă pînă lîngă grilaj și rămase nemișcat.

Avocatul Șurup se sculă după scaun, șopti ceva cu Pițigaie și începu :

— Onorate domnule judecător...

Acest om, Ștefan, cum îți zice mă ?

— Ei ! făcu Ștefan înfundat.

— Trențea, spuse Pițigaie.

— Acest om, Ștefan Trențea, este un leneș extrafin !... Un nemernic, care face degeaba umbră pămîntului !... Toată ziua, cît e de mare — și slavă Domnului, zilele de vară sînt destul de mari — el nu face nimic, decît stă tolănit la soare...

— Nu e adevărat, domnule judecător, minte domnu Șurup !... răspunse Ștefan Trențea.

— Şiii, făcu judecătorul !

— Auziți, domnule judecător, un nemernic ca ăsta să mă facă mincinos !

— Taci mă omule din gură ! Să vorbești când ți-o veni rîndul, îi zise judecătorul. Avocatul Şurup începu iar :

— Toată vara vătăjeii noştri, adică ai clientului meu, d-l Piţigaie, au făcut pîrtie la casa lui să-l cheme la muncă, ca să mai plătească din datorii...

— Domnule judecător... pîrtie vara ! ? răsufală iar Ştefan. Judecătorul zîmbi niţel.

— Da mă, te-a chemat pînă ieri... Şi n-a vrut să muncească... Şi dator, nu altcumva. Da, onorate domnule judecător, este un leneş şi un beţiv...

— Nu e adevărat, protestă iar Ştefan.

— Taci omule din gură ! se răsti judecătorul.

— Cum să tac, d-le judecător, că eu n-am băut să mă-mbăt de sînt vreo trei ani de zile d-atunci ? !...

— Că n-a avut, d-aia d-le judecător, dar altfel ar fi fost în cîrciumă, cum şedea acum trei ani...

— Da dă unde ştii d-ta domnule ?...

— Taci omule că te dau afară ! îi zise iar judecătorul.

— Numai uitați-vă la el şi-l vedeți... N-are zeghie pe el... Cojocul rupt... Opincile sparte... un nemernic !... După haine se cunoaşte ce fel de poamă este. Ne-a rămas dator 179 de franci, el, un om așa voinic, de să te întilnești cu el în colnic, îi dai punga numaidecît...

— În puşcărie ai fost mă ? întreabă avocatul Cîrciog pe Trenţea...

— Pînă acum m-a ferit d-zeu !

— Da ai de gînd !... îi zise avocatul.

Omul acesta, care nu munceşte, care e într-o stare așa deplorabilă, e făcut pentru temniţi... pentru că, nemuncind, n-are ce mînca ; neavînd ce mînca, îi e foame ; fiindu-i foame, se duce şi fură şi furînd, îl prinde şi-l bagă la gros !...

— Domnule judecător, eu am drept să spui orice despre domnul Şurup ? întreabă Trenţea, codălbăind ochii şi-nghiţînd în sec.

— Taci mă omule ! şi judecătorul ţinu dosarul în dreptul feţii, ca să nu-l vază toți că nu poate ține risu.

— Vă rog, onorate d-le judecător, să-l condamnați la plata sumei de lei 179, cît se prevede în lista de rămă-

șiță, cum și la 50 de franci, plată de avocat, adică onorar, plus cheltuieli de judicată; transportu, mîncarea, ece-tera... plus timbrele și cheltuielile de urmărire, ca să știe, să fie muncitor și cinstit... Am zis !...

— Ce-ai de zis în apărare, întrebă judecătorul pe Trețeța.

— Domnule judicător... Nu sînt dator nici o lăascaie ! I-am muncit toată vara ; dar logofătu nu mi-a dat bilete, a zis că nu are timp să le scrie ; dar că le trece în con-dică — și nu e adevărat că sînt leneș și bețiv cum a zis d. Șurup...

— Cum nu ești dator mă, se răsti Șurup. Onorate domnule judicător, tăgada lui nu poate face probă în jus-tiție, fiindcă lista de rămășiță a fost depusă primăriei — conform legii și el era dator, de nu se știa dator, să facă contestație în termenul legal. Ori el n-a făcut așa, deci e vinovat !... Dacă tăgăduiește azi în instanță, e un min-cinos... trebuia să facă contestație...

— Ce contestație mă d-le, ce contestație ! ? întrebă Ștefan supărat.

— Vorbește frumos, îi observă judecătorul.

— Apoi, domnule judicător, eu nu știu de constată-țiile dumnealui, eu știu că am muncit boierului 253 zile ; că nu-i mai sînt dator nici o stramă ; că i-am dat puii, fasolea, ouăle, mușchii ; că i-am secerat grîu, muncit fi-nitivu... tot...

— Biletele ! zise Șurup.

— Nu mi le-a dat logofătu.

— Nu-l credeți, domnule judicător, minte...

— Nu minț, domnule !...

— Vă rog, domnule judicător, să ne admiteți acțiu-nea conform listei ce prezintăm, fiindcă alegațiile lui de azi nu se pot lua în considerație.

— Ce lagații domnule, eu nu sînt dator...

— De ce nu ți-ai pus avocat, omule ? îl întrebă ju-decătorul.

— N-am parale...

— Dacă n-ai, n-am ce-ți face, tu nu știi să te aperi...

— Domnule judicător, n-am parale, n-am avocat, dar am dreptate !... Asta e dreptatea, nu-i sînt dator și pace. Uite, pot spune zilele pe șart, cum le-am făcut și cînd le-am făcut...

— Domnule judecător, sări iar Șurup, vă rog să-i respingeți alegațiunile, fiindcă aici nu sîntem la primărie, în fața consiliului comunal, aici sîntem în fața unei magistraturi mai înalte, care nu se poate ocupa cu niște atribuții de ordin mai inferior, lăsate în sarcina primelor autorități sătești... Ar fi să ne înjosim nobilul rol ce ni s-a dat... Vă rog să ne admiteți acțiunea.

— Domnule judecător, respingeți-l pe d-lui, că nu știe că eu am muncit, că doar s-o fi plimbat pe atunci pe la băi ori pe la munți... Nu sînt dator !...

— Cu ce dovedești ? îl întrebă judecătorul.

— Cu ce dovedesc ?... Păi dacă i-am muncit 253 zile, i-am dat ouăle, mușchii, puii ?

— Destul... judecata e luminată... Oblig pe Ștefan Trețeța să plătească d-lui S. Pițigaie 179 lei, conform listei de datorii, plus 20 lei cheltuieli.

— Ai, ieși afară, îi zise aprodul, și trăgîndu-l de mîncă, îl împinse pe ușă.

— Adică mă răseși domnule Șurup ! ? întrebă Ștefan cînd era împins spre ușă.

Da pentru mine mai e vrun drept, domnule judecător, strigă Ștefan de dincoace de ușă.

— Apel la tribunal, îi răspunse aprodul. Ștefan uitase căciula în mîină și tocmai în mijlocul șoselei și-o puse în cap.

— Ce făcuși Ștefănică, îl întrebă moș Ion.

— Mă rase Șurup, moșule, înșurupa-l-ar dracii de tălpile iadului — da mi s-a dat drept de apel.

— Și ai tu bani să faci apel ?

— N-am porumb, dar bani !...

— Atunci pune gînd să-i dai.

— Să-i dau !... Da ce-o să-mi ia ?... Uf... știi cum umbla gura lui Șurup ?... ca piatra morii. M-a făcut hoț, leneș, bețiv, golan, cum i-a venit la gură. Și vorba d-tale, cînd vream să-i spui că minte, aprodu făcea șșșș, și mă trăgea de mînică ; iar judecătoru spunea că mă dă afară, de nu m-oi lăsa să-și bată joc de mine Șurup ! O !... ce mi i-aș fi bătut pe toți să zică : „maică, maică, săi de ne scapă că ne-a luat dracii !...”

Moș Ion așteptă și el să fie strigat, dar văzu că se strigă procesele celorlalți pînă se isprăviră și apoi Pițigaie ieși afară. Atunci întrebă și el pe aprod care-și aduse

aminte că cel dintii proces strigat a fost al lui Ion Danie, adică al lui. Aşadar Şurup îl răsesese şi pe el în lipsă.

— Ai acasă, Ştefane, că şi pe mine m-a ras Şurup în lipsă.

— Şi pe d-ta, zău ? întrebă Ştefan.

— M-a strigat pînă nu sosiserăm. Moş Ion luă apoi o piine de la brutar, o rupse în două şi o dete jumătate lui Ştefan, care zise bodaproste şi o vîrî în sîn la piele s-o ducă la copii acasă.

— Văzuşi Ştefane ?

— Văzui moş Ioane...

--- Aşa e că nu-şi scot ochii corb la corb, şi că dreptate nu mai e şi pentru noi ?

— Aşa e !...

— Ei, acum să ții minte să spui şi la d-zeu pe lumea cealaltă.

Plecară acasă : moş Ion înainte şi Ştefan Trenţea după el.

CUVINT ÎNAINTE

La noi în țară s-au scris multe cărți în legătură cu Războiul mondial. Eu, nu mi-am pus mai dinainte scopul să scriu vreuna ; dar am însemnat, cum mi-au venit, și după dispoziția zilnică, unele fapte petrecute în comuna mea Costești, din județul Dimbovița, și altele petrecute prin împrejurimi, ca în Titu, Mărunțișu etc.

Am scris adevărat, deși poate cu patima care mă stăpînea atunci și am numitu-i pe toți pe nume, fără să țin seamă că oamenii numiți de mine mă vor dușmăni și mă vor vătăma mai târziu. Tot așa îi redau și acum, hătărît că, dacă pe unii curțile marțiale i-o fi spălat de învinuire, ori amnistia regală le-o fi șters trădările și crimele, și ei vor pretinde că i-am calomniat, să dovedească și ei cu martori și cu scrisori de la alții, trimise mie atunci, că faptele lor din timpul ocupației așa au fost și că, dacă ei n-au putut să fie pedepsiți pentru ele, apoi nici eu nu pot fi pedepsit pentru calomnie, fiindcă ce-am scris atunci public tocmai acum.

Orișicîte neplăceri mi-ar veni din pricina asta, nu pot să renunț la hotărîrea mea de-a spune adevărul, fie că fac simple însemnări, ori istorie, ori chiar literatură.

Aceste însemnări, am spus, le-am scris sub influența a fel de fel de dispoziții sufletești — și deci unele sînt mai îngrijite și se pot socoti scrise în stil literar, iar altele nu, pentru că sînt scrise în fugă sau în mijlocul groazei, sau al necazurilor îndurate.

Cititorii mei, astfel preveniți, să-mi ceară artă literară în celelalte volume, iar aici să se mulțumească numai cu ceva adevărat și spus așa cum mi-a venit să spui atunci.

PRIMUL ATAC AL AEROPLANELOR

12 septembrie 1916 st. v.

Azi a fost primul atac al aeroplanelor dușmane asupra Bucureștilor. Pînă acum am scris note despre necazurile mele cu milităria, militărie ce o fac, de la 16 august curent, la Spitalul militar veterinar, din dosul Gării de Nord.

Viața de militar o știu toți și mi se pare ceva banal s-o mai povestesc. Eu și femeile însă n-o știam ; căci toți dispensații de armata permanentă nu știu ce este viața de militar. Acum o știu... E variată, e individuală, rizi și plîngi, joci și cu lăutari și fără de lăutari ; dai bătaie și mănînci bătaie ; înjuri și ești înjurat ; ești cînd un sfînt, cînd un mizerabil, după împrejurări, și după oamenii cu care te hîrjonești zilnic.

„În armată sînt mizerii ! spune soldatul hîrșit cu ea, trebuie să te supui și să rabzi !“ Așa e, și fiecare bărbat ce-a făcut milităria știe să spuie din viața lui de militar o grămadă de întîmplări, toate frumoase sau triste, toate interesante prin felul lor special vieții militărești. Dar în notele astea nu vreau să povestesc din milităria mea. Las în pace pe toți, și pe domnul caporal Papițică, care mă dușmănea fiindcă aflase că sînt gazetar, și vrea să mă puie să curăț latrina, și pe alții ca el, căci tocmai de azi încolo simt că a început și pentru noi, militarii de la P. S. (partea sedentară) războiul cel grozav. Mizeriilor vieții de militar din timp de pace li se mai adaugă acum mizeriile vieții de militar din timp de război !... Alături de o mare sarcină de suferinți trupești și sufletești, se mai adaugă alta, care nū poate s-o știe nimeni cît va fi de mare, poate atît cît să cufunde în nimic și trupul și sufletul !...

★

Aeroplanele nemțești au omorât multă lume astăzi.

În piața mare au ucis câțiva. Un tramvai electric a fost de asemenea lovit. Se spune că ar fi șaiszeci de morți și vreo alți optzeci de răniți...

Guvernul, poliția, nu știu cine, a luat măsuri ca să se facă asupra Bucureștilor gardă de aeroplan și să se vestească telefonic de la Dunăre, îndată ce se vor vedea aeroplanе dușmane că au pornit spre Capitală ; căci din Bulgaria ne vin aeroplanе. Se zice că Mackensen, un general german foarte dibaci, ar fi venit să ia comanda pe frontul nostru ce trebuie să-l avem acum și pe Dunăre. Vorba e de mult auzită, dar acum se spune că este așa. Ba încă se mai spune că de sus, din aeroplanе, a căzut un chipiu nemțesc, ca dovadă că cei ce ne trimit bombe din zbor sînt nemți, iar nu bulgari. Vor prin asta să ne înfricoșeze, fiindcă știu toți că de bulgari nu ne e frică.

S-au mai luat măsuri, ca să sune clopotul Mitropoliei cînd vin aeroplanе dușmane asupra-ne, iar lumea să fugă de pe străzi în pimniți ; noaptea, să se stingă toate luminele de pe strade și de prin case.

Așadar războiul se întinde puternic și amenințător asupra tuturor. Copiii din fașe, nici ei nu sînt scutiți, căci azi au fost uciși și dintre ei, de către bombe azvîrlite de sus. Războiul și frica de moarte se viră între toți. Totuși, ce ciudată și setoasă de emoții este lumea noastră ! Azi bombele cădeau din aeroplanе, și lumea ieșea din case, cu gurile căscate și cu ochii în sus, să vază... aeroplanе nemțești !...

Prima bombă căzută asupra orașului a fost cea din dosul Gărei de Nord, ale cărei schije au trecut pe lîngă mine și au ucis doi soldați și a rănit un ofițer.

Cînd am auzit un zbîrnîit scurt pe la picioare-mi și am sărit nițel speriat, am și auzit teribila detonație a bombei sparte. Am văzut praful și pietrele azvîrlite mai sus de clădirea atelierului vechi și... am rupt-o la fugă peste ulucile Spitalului veterinar. Bombele cădeau spre

centrul oraşului, cădeau pe Calea Griviţei, iar eu fugeam spre Regia Monopolurilor (Depozitele) strigînd la lume să intre în case. Eram militar şi ameninţam şi eu cu te-sacul pe femeile ce ieşeau grămadă să se uite în sus !...

Aeroplanele, vreo opt-nouă, toate albe, erau aşa de sus, că abia li se auzea zbirniitul elicelor. Artileria noastră a-nceput să tragă, dar... n-a nimerit nici unul. În oraş, însă, spre liniştirea populaţiei, se spunea că pe un aeroplan l-au dat ai noştri d-a tumba cu tunurile şi că „s-a ales praful de el !... Să mai poftescă nemţii, că ai noştri o să-i facă mici fărîme !...”

Dar... sună clopotul Mitropoliei !... Pe strade au început ţignalele. Felinarele se sting ! Luminile de la geamuri asemenea.

Vin duşmanii în zbor !...

În odăiţa asta, a d-lui Costa-Foru, stau eu... Fereastra e spre curte... Vardistul n-o să vadă lumina de la stradă, de unde strigă el.

Clopotul sună... Baaannng !... Baannng !... Baannng !... rar, trist, fioros, a pustiu şi a moarte !...

Vibraţiile marelui clopot se răspîndesc înfiorătoare şi pustii...

Vin aeroplanele noaptea ?...

Să mă duc la domnu Costa-Foru, ori să stau aici ?
Sec ce sînt !...

Mie mi s-a spus că nu voi muri în războiul acesta... Că voi fi păzit !... Atunci ?... Atunci, adică acum, să stau aici şi să-mi scriu în linişte notele mele de... război !... Trebuie să mai fac apoi şi corecturi basmului meu *Zapis-Împărat* care se publică acum în *Revista copiilor şi a tinerimei*... şi să aştept liniştit cele ce au să vie...

Ei, dar dacă o fi cum am visat, atunci, o să se-ntreprupă şi *Zapis* din publicare, fiindcă, fiindcă... o să vie nemţii în Bucureşti !...

Domnul Costa-Foru, care nu credea în visele mele, acum parcă îi vine să creadă. De altfel, nu crede nimeni în cele ce spun eu. Numai Ion, feciorul ce ne dă la masă, crede, şi ascultă cu gura căscată. Vrea să se ducă şi el voluntar cu domnu Costa-Foru... Nu-i e teamă de război şi crede, şi el, că nu va muri... cum cred şi eu că nu voi muri...

Are dar domnu Costa-Foru doi nebuni în casă, pe mine şi pe... Ion !...

CA SĂ-MI DEVIE MUȘCHII ELASTICI *

11 septembrie 1916

Iar privata, iar înjurăturile, venite acum din partea d-lui Nuțu, care se face a nu ști că d-nu caporal a pus om în locul meu alaltăieri...

Un domn locotenent Mihăescu, de la depozitul de medicamente, sare să mă ia cu ghearele de ochi...

Acesta m-a porcăit, m-a-njurat și i-a spus plutonierului să mă dea și în judecată, pentru insubordonare, pentru răspunsuri obraznice și pentru ținută necuviincioasă... O mulțime de delictе militare azvîrlite toate în spinarea mea !...

— Drepti ! răcnea el la mine.

Făceam și eu drepti, cum mi se părea c-o fi dreptii.

— Ia-ți poziția frumos, măgarule !

Mi-o luam.

— Stai cocoșat !...

— Mi-e spatele așa, că am stat rău la masa de scris...

— Nu vorbi !... Scoate pieptu-n față !...

Îl scoteam.

— Trage burta îndărăt, fi-țe-ar burta a dracului.

Trăgeam burta, dar cu ea și pieptul, nu puteam altfel.

— Trage burta și lasă pieptul scos !... Uu !... mama ta de cioflengar !...

— Iertați-mă !...

— Nu vorbi... Drepti !...

— Mor !...

— Taci ! Scoate burta nainte !... Ține ochii la mine !...

Drepti !...

— Iartă-mă !...

— Nu vorbi !... Culcat jos !... Trîntești-te jos !...

— Domnule locotenent !...

— Jos !

Mă trîntii jos.

* Fiindcă am suprimat din volum începutul notelor mele de pînă aici, reproduc numai nota de ieri, 11 septembrie 1916, ca o icoană slabă a celor ce am început eu să pățesc la Spitalul militar veterinar (n. a.).

— Sus !...
Mă sculai în sus.
— Jos !
— Domnule locotenent !...
— Nu vorbi !... Jos !
Mă trîntii iar jos. .
— Sus !
Mă sculai în sus.
— Jos !... Și repede !...
Mă culcai.
— Sus !
Mă sculai.
— Jos !
— Iertați-mă !...
— Nu vorbi, nu vorbi !... Jos !
Mă culcai.
— Sus !

Începui și eu să mă culc și să mă scol întruna. Mă trecură nădușelile, ostenii, mi se părea că mă umflu să plesnească centironul.

Mă culcă și mă sculă pînă cînd osteni tot zicînd din gură „jos“ și „sus“.

Plutonierul Nuțu sta crunt deoparte.

— Drepti !

Rămăsei drept.

— Să faci cu el în fiecare zi instrucție... să știe cum să se prezinte în fața superiorului !... Două ceasuri pe zi să-l culci și să-l scoli, ca să i se facă mușchii elastici și să i se deștelenească cartilagele încheieturilor... Cit pentru nesupunerea de a executa orice ordin, să faci raport și să-i ceri darea în judecată, pentru insubordonare, pentru ținută necuviincioasă și pentru răspunsuri obraznice — și să-mi aduci și mie raportul să-l iscălesc... Canalii d-astea de oraș, apași ai condeifului, care ponegresc în fițuicile lor evreiești armata, trebuiesc făcute să-nțealeagă ce e armata... Marș !...

Și o înjurătură cazonă puse capacul mizeriei.

— Trăiți !

Și am plecat.

— Înapoi !... De ce n-ai făcut stînga-mprejur cum se face ?...

— Eu am fost dispensat și... nu știu...

— Să știi !... Marș !... Mîine ai să mi-o faci.

Făcui și eu o stîngă, cum văzusem p-alții făcînd și intrai în cancelarie, să dau curs hîrtilor : ordine și telegrame ce-mi sosiseră prin evreul Nisim, din toate părțile.

Pină la unu după-masă, îmi regulai toate hîrtiele și pusei de gînd să sar peste uluci, să fug în oraș, fiindcă eram consemnat în cazarmă, și să mă duc drept la domnul Duca, ce-mi arătase o deosebită prietenie mai nainte de război, și să-i spui tot.

Așa am și făcut.

Frin dosul grajdului, pe unde nu vedea santinela, am sărit uluca și peste sîrma ghimpată, în stradă, și am plecat la domnu Duca.

L-am găsit la Ministerul Cultelor și i-am spus. A rămas mirat.

— Du-te îndărăt, că te voi chema la cenzura militară. Am strîns la cenzură toți scriitorii, toți muzicanții și pe toți pictorii de talent ; dar pe tine te uitasem ! care din ei n-au fost militari, i-am luat acolo. Socotesc că le-am dat o mai bună întrebuițare astfel : am făcut bine, ori nu ?

Ce era să mai spui eu, decît că a făcut bine, dar că să nu mă uite nici pe mine, că mă mănîncă nefript Papițică și cu Nuțu.

— Nu te uit...

Am venit îndărăt la Spital cu speranța scăpării.

MUTAT LA S.S.S.

13 septembrie 1916

Sînt mutat la cenzura militară, adică la Serviciul Supravegherii Știrilor, sau la S.S.S. Pe mînică port o bandă verde cu trei seuri de mătase galbenă.

Mă-ntîlnesc cu Streitman și mă-ntreabă unde fac milităria.

Îi explic tot...

— Care vasăzică la Sesese ?...

— Da...

— Secii sînt seci !...

Rîd și eu.

— Am și eu băiatul, o să-l aduc aci...

— Să-l aduci că, de... Sesese, înseamnă : Superiorii sînt superiori !...

— O-ntorseși bine.

Vrusei să aflu din gura lui ce crede despre războiul nostru, fiindcă el, ca vechi gazetar și ca cel virît printre toți, știe mai multe...

— Rău.

— Adică crezi că...

— Ne bate !... Germanii sînt tari !...

Brănișteanu de la *Adevărul* i-a spus așa lui Mille : „Domnule, sînt gazetar vechi, sînt filogerman și sînt sigur că vom mîncea trînteală... Pentru astea, îngăduie-mi să nu fac filofranțuzism și să nu mai scriu nimic“...

Și Mille, care e un om, l-a priceput și i-a spus :

„Bine. Nu vei mai scri nimic ; dar leafa dumitale o vei primi regulat... Vei fi tot al ziarului, dar fără să scrii“...

— Bun om ! zisei eu, și d-l Mille...

— Deștept !... Adică nu pricepe el că, de-or veni nemții, ceea ce o să se și întîmple, B. Brănișteanu n-o să fie puternic și deci în stare să apere *Adevărul*, clădirea și toată averea lui Mille ?... E calcol la mijloc !

— Zi, mîncăm bătaie ?...

— Mîncăm, dar... s-o taci.

Îmi strînse mîna și ne despărțirăm.

Ceea ce crede Streitman cred și eu ; dar eu cred că vom mîncea bătaie, dar că la urmă vor mîncea și nemții bătaie și vom ieși mai măriți ca țară, deși poate mai săraci...

Să vedem...

★

La cenzura militară e bine.

Toți literații mai cu vază sînt strînși aci. Toți pictorii și muzicanții ocupă Poșta centrală și... citesc scrisorile ostașilor și taie cu tuș negru vorbele socotite ca secrete militare.

Vai, am făcut și eu azi primele păcate de a ucide pe hîrtie ideile militarilor de pe front.

Într-adevăr, unii spun fapte ce ar îngrozi pe cei de acasă.

Am scăpat de Papițică, de Nuțu, de toți... Trăiască România mare și-n ea noi toți, cu domnu Duca de-ampreuna!

El a adunat intelectualii aici!... Acum toți îi datorăm recunoștință și mai cu seamă eu, supusul lui Papițică!...

FRATI-MEU

28 august 1916

„Este dumnezeu, și pe cei buni îi apără!“ Așa am strigat cînd am văzut pe frati-meu Costică, sublocotenent în regimentul 34 — Constanța, scăpat ușor rănit din groaznica luptă de la Turtucaia.

Auzisem că regimentul 34 a fost decimat în întregime, că doar trei ofițeri au mai scăpat, iar încolo toți ceilalți au fost uciși sau luați prizonieri.

În Gara de Nord am întilnit doi soldați din regimentul 34, și i-am întrebat :

— Ce-i cu regimentul 34 ?

— S-a dus.

— Păi voi ?

— Noi am scăpat c-am fost ordonanțe.

— Și ofițerii voștri ?

— Au murit.

— Știți bine ?

— Cum să nu știm, dacă n-au scăpat decît trei ofițeri ?

— Dar pe unul, sublocotenentul Vissarion Constantin, îl știți ?

— Cum să nu, chiar îl și cunoaștem.

— Și de el ce știți ?

— S-a dus!... A murit și el cu toții... Dar nu e voie să spunem... Ce a fost acolo, a fost ceva grozav!... N-am avut artilerie și pe cea ce-am avut-o, nu știu de ce n-au

întrebuințat-o. Trupele, așezate în poziție, au primit ordin să se retragă. Soldații nu vreau, iar ofițerii se mirau de ce acest ordin de retragere... Bănuiau că o fi trădare. Să fi văzut atunci pe general, îl împușcau. Ordinul e însă ordin, se izicută, nu se discută, și o parte a-nceput retragerea, iar alții nu au vrut. Atunci au dat năvală nemții și bulgarii, cu mitraliere pe motociclete. Tunurile lor îngropau soldații de câte doi-trei metri în pământ. Noi, ordonanțele, am fugit de la primul ordin de retragere. P-ai noștri apoi i-a înghisuit într-o vale și i-au ucis pînă la unul...

— Știți voi astea ?...

— Le-am văzut de pe malul de dincoaci, din niște rîpe...

Am plecat gîndind că frate-meu o fi mort. Totuși, ceva, o îndoială, un gînd mă făcea să nu crez în moartea lui.

Acum vreo cinci-șase ani, venise la mine cu bicicleta de departe, de la un bal. Ostenise și se culcase într-un pat, afară sub un măr. A dormit ca două ore și, cînd s-a sculat, mi-a spus un vis frumos al lui, vis ce povestea despre viitorul lui și-al meu.

— Ce vis frumos !... Ce vis frumos, nene Iancule !... Eram eu și d-ta, oameni mai vîrstnici.

.

(Nu scriu visul, căci trebuie să rămîie secret).

Și acum, cînd îmi spusese de moartea lui, mă gîndeam cum un vis așa de frumos să fie minciună ?... Visul acela să nu fie o privire a lui în viitor ?... Și dacă o fi fost, cum s-a putut să moară acum ?

Dac-a murit, minte visul ; dacă n-a murit, visul se va împlini...

Sîmbătă seara am fost acasă și l-am găsit viu în gara Titu, venise să spuie tatii că n-a murit !...

Cînd l-am văzut, l-am luat în brațe și l-am sărutat.

Mi-a spus apoi cum glonțul ce a trecut prin căpitanul său l-a însemnat și pe el pe pîntece, după ce a ieșit din căpitan ; cum doi cai au fost uciși sub el și cum a murit Haneș, cel mai bun prieten al lui și locotenent în același regiment.

Visul lui de odinioară nu fusese dar minciună, căci a scăpat din cea mai groaznică luptă.

I-am adus aminte visul și mi l-a povestit din nou.

— Așadar, nu voi muri în războiul ăsta !...

— Visul tău așa îți spune...

POVESTESC... VISE...

17 sept. 1916

Azi prietenii Galaction și Gabriel Giurgea m-au dus acasă la domnul Duca, pe strada Rotari, sau Caragiale, m-au pus să spui d-lui Duca din visele mele.

Într-o cameră mare, cu pereții acoperiți cu scoarțe cu flori închise, prin colțuri cu oale japoneze și vechi, m-au ascultat rîzînd.

Îmi vedeam ridicolul situații mele : un biet cioban, ce cînta din fluier în fața lui Beethoven ori Verdi !...

Nu credeau, deși discutau aprinși despre dezastrul de la Turtucaia... Prietenul Giurgea credea însă. A spus despre viziunile lui Swedenborg — de care acum am auzit întii — iar Galaction despre viziunea apostolului Pavel. Domnul Duca însă nu credea. Este sau vrea să pară materialist. El socotește că mersul lumii se desfășoară după planurile diplomaților de prin cabinete. Și mie mi se pare că d-sa cunoaște hotărîrile de prin cabinetele europene, iar eu... poate, cunosc hotărîrile de prin cabinetele zeilor !...

— Adică să fie ceva de capul ăstuia ?! a-ntrebat pe Galaction rîzînd...

— Știu eu ce fel de semințe o fi purtînd în tîrtăcuța lui ?...

Dar și Galaction, mi se pare mie, că are credința că nu e vreo mare scofală de capul meu...

— Ca scriitor mi-ai spus că are talent și am crezut și eu, și d-aia l-am și scăpat de la — cum îi zicea mă ?

— Papițică.

— De la Papițică !... dar ca diplomat, și încă din vise !... Se poate ?...

Și mă privea ca pe-o ciudată gîjganie.. Galaction, deși religios, nici nu ia în seamă visele mele și pe drum îmi spunea rîzînd :

„Dracu a mai pomenit, cal verde și grec cu minte !...“
Deci cu visele mele n-am făcut nici o ispravă !...

I-am vorbit și despre aeroplanul meu, să mijlocească pe unde o fi trebuind, ca să-l construiesc. Cu o hîrtie le-am făcut o mică experiență în casă.

Mi-a spus că e prea tîrziu, că acum vom bate nemții și fără de aeroplanul meu. Așa de siguri de victorie se arată să fie.

Nici aci nu m-au luat în serios !

E scris dar ca să mîncăm bătaie... Doamne, ce bine ar fi să ne-nvățăm încai minte din ea !...

NEHOTARIT ȘI NEAMESTECAT

30 septembrie 1916

La cenzura militară cei mai mulți dintre scriitori sînt nehotăriți. Cei care au făcut însă studii în Germania înclină spre nemți, după cum cei care au făcut studii prin Franța sau prin Italia sînt filofrancezi fără condiție. Ei povestesc fiecare despre firea nemților și a francezilor, iar eu, neștiutorul, ascult !...

— Te duci în Germania... regulă, administrație, cinste, ordine !... Șoselele drepte ; bine pietruite. Pomi mari pe marginea lor... Nimic pe ele, decît cei ce trebuie să treacă. Vezi o țară curată și supusă unor minți hotărîte și luminate, care știu să poruncească.

Intri-n Franța... schimbare !... Ți se pare c-ai intrat în țara noastră. Paie și gunoaipe pe șosele ! Porcii rîmînd șanțurile. Găinele rîciînd în pulbere !... Ce să mai spui ?... Ca la noi, întocmai ca la noi !... Aceeași gîntă latină, vorbitoare, plină de fanfaronadă, șireată, vioaie și cam ne-supusă legilor !...

Franțuzul, ușuratic și doritor de libertate, ia ordinele peste picior și hotărit să-și păstreze libertatea lui, nu rîvnește deloc să încercuiască nici libertatea altora... Pe cînd germanul, cel ordonat și sobru, vrea ca toată lu-

mea să progreseze la comanda caizerului ! O fi scris în cartea soartei, ca lumea să primească de acum încolo civilizația germană... Așa a fost pe pământ. Odată civilizația asiriană, babiloniană, egipteană, greacă, romană, franceză și acum germană !...

Eu, care n-am învățat decît la Balta Mantii și în universitatea din casa și grădina mea, tac și ascult. Îmi place să știu și eu fața țărilor astea și să văz oamenii și credințele lor.

— Tu cum crezi Vissarioane ?...

— Eu ascult la toți, ca să pot crede și eu într-un fel oarecare...

Totuși, oricît ascultam, să am și eu o hotărîre a mea, nu se putea să am. Seara mă duceam pe la d. Brătescu-Voinești și-ncepeam să-l ascult.

Îl găseam mai întotdeauna citind.

— Se șoptește că în Bulgaria se grămădesc trupe spre Turnu-Măgurele !... Începeam eu.

— Poate...

— Îsi dau mulți cu socoteala că sînt nemțești sub comanda lui Mackensen...

— Or fi !

— Că războiul din Transilvania îl comandă Falkenhayn și cu fratele regelui... Leopold de Bavaria... Că, dacă ne atacă și dinspre Măgurele, o să fie greu să mai ținem munții... Că ne vor bate...

— Ne vor bate ; dar dacă este un Dumnezeu sus — și d-zeu este — vor mînca și ei bătaie. Nu se poate ca acești oameni, care nu respectă omul, care nu respectă legile de omenie, care întrebuintează gloanțe dum-dum, otravă, microbi patogeni și gaze înăbușitoare și ucigătoare, nu se poate să nu-și primească pedeapsa !... E o sancțiune sus în ceruri, căci este Dumnezeu și ei calcă legea solidarității speciei de om, lege ce n-o calcă nici fiarele, căci tigrii nu vînează pe tigri, ulii pe ulii și urșii pe urși !...

— Galaction crede în altfel ; el crede că rău am făcut să ne amestecăm în război, pentru că vom mînca bătaie !

— Poate vom mînca, nu zic nici eu că nu ; dar ei, nemții și toți ai lor, tot vor fi învinși.

Spune-i lui Galaction să citească *J'accuse* și să văză că nemții vor fi învinși, tocmai fiindcă civilizația lor e o spoială, e o imitație, e ceva gol !... Ideile de înaltă morală

n-au pătruns în adincul sufletului lor !... Dacă e o dreptate în cer — și dreptate este — vor fi învinși !... Dar cînd ?... Peste un an, peste zece, dar vor fi cu o preciziune matematică !... Vom pieri noi ca indivizi ?... Poate !... Dar ce-nsemnăm noi pe lângă-nfăptuirea marelor destine ale unui întreg neam de oameni sau chiar mai multor neamuri ?... Spune-i lui Galaction că îmi pare rău că nu crede ca mine !... Spune-i că, de vor fi nemții învingători pînă la capăt, eu și copiii mei mă bag slugă la el !...

Așa îmi vorbea acest suflet bun și ales.

Mă duceam și la Galaction și-i spuneam părerile lui Brătescu-Voinești. Acesta, zîmbitor, îmi răspundea :

— Brătescu-Voinești e un copil, e un suflet bun și judecă ca artist, iar nu ca om politic. El judecă din punctul de vedere al moralei batjocorite, iar nu din punctul de vedere istoric.

Și, deșirîndu-și viziunea lui politică, spunea :

Vom fi învinși și călcați în picioare, fiindcă am mers împotriva germanilor. Filipescu, care striga război, recunoaște singur că : n-avem armament !...

Noi vrem să ne punem la loc coarnele ciuntite, să avem a noastră acea șiră a spinării românismului, cum spune Delavrancea despre Carpați ; dar cine nu vrea astfel ?... Toți vrem să scăpăm pe românul de dincolo de trufia jandarmului ungar, dar nu putem acum. Nu e acum momentul nostru istoric !...

Noi acum sîntem doar un mic nucleu în jurul căruia va trebui să se-nchege odată românismul. Noi sîntem acum un altar sfințit de lacrămile și sîngele strămoșilor noștri, împrejurul căruia trebuie să se zidească biserica. Dar eu mă-ntreb : avem noi acum capitalul ce se cere pentru a-ncepe zidirea ?... Eu văd că n-avem și nu vom avea !

Am fost o țară de secături politice, de oameni ce au căutat să se pricopsească din banii țării ! Toate cele ce ar fi trebuit să se facă, nu s-au făcut. Și, dacă am intrat acum în război, am intrat într-un noroc, în speranța lui d-zeu, care știindu-ne păcătoși, ne va lăsa să izbim pragurile, ca să ne-nvățăm minte, dar totuși, nu ne va lăsa să pierim !...

Și acum, tocmai acum, am făcut politică de sentimente !... Cine nu iubește pe francezul cel vioi și pe veselul italian ?... Ei bine, în loc să ne dicteze mintea ce să facem, ne-a dictat inima... și au zis mulți ca și Costa-Foru : să mîncăm bătaie, dar s-o mîncăm alături de Franța !...

Pornirea asta a celor mai mulți dintre noi, tu o socotești minte ?... Eu o socotesc copilărie !... Oameni entuziaști, impulsivi, care azvîrl cu pălăriele în sus și strigă : Război, război, alături de Franța și de Italia !... Sufletul lui Iuliu Cezar și al lui Bonaparte ne va conduce și ne va inspira !...

Dar de ce vreau să-ți spui eu astea ?... Vreau să-ți spui că în politică n-au ce căuta sentimentele, că Franța nu s-a ținut de ele, cînd am fost în joc noi și interesele ei !...

Așa și noi, trebuia să ne ținem de interesele noastre, care ne dictau neutralitatea sau războiul alături de Germania, căci eram vechii ei aliați...

— Dar cine știe, zisei și eu, dacă hotărîrile din sentiment nu vor fi mai îndreptățite ca cele luate în urma unor judecăți multe și serioase ?... Poate hotărîrile din sentiment vin din izvoare mai adînci ca rațiunea noastră !...

— Copilării ! vorbești copilării. Dacă ar fi așa, pentru ce legi, pentru ce tratate, pentru ce reguli morale ori religioase ?... Judecătorii să judece pricinile după sentimente și omul să se conducă în viață după pornirile lui sentimentale !... Simpatizez nevasta prietenului meu, nici o considerație de prietenie, de morală ori de religie... s-o iau, că așa mă hotărăște sentimentul, care vine mai din adîncuri nepătrunse...

— Și totuși, cînd sentimentul vine mai din adînc ca rațiunea, îi iei soția sau fata și... te duci cu ea, ce o fi o fi !...

— Palicar pacatos !...

Riserăm amîndoi, căci eu nu mă supăr de poreclele ce mi le dă Galaction, simțindu-le că vin din dragoste.

— În hotărîrile mari, ce privesc viitorul a milioane de indivizi, trebuie o conducere prin rațiune, iar nu prin sentimente. Noi, cei mai cumiți copii ai țării, avem răspundere de viața fraților noștri mai mici. Noi știam slă-

biciunea noastră și acum am dat prilej nemților să ne calce în picioare, să ni se ia de pomană grîul și petrolul, în loc să ne dea bani, și să ne mai facă și robii lor !...

Se-nșală dar Brătescu-Voinești și toți cei ce cred ca el, cînd cred în dragostea Franței și-n izbînda ei. Franța, la urma urmelor, este mai materialistă ca Germania și n-ar ține nici o seamă de latinitatea noastră. Vocea sîngelui se auzea odată în cugetul Franței, dar atunci era credincioasă, era teistă, iar nu ateistă !...

Așa vorbea acest bun om și sincer în convingerile lui.

Eu însă încercam să-i spun despre... visele mele, că în ele mi s-a spus că germanii vor mîncă bătaie, că vor cădea regii și că va fi o mare revoluție la sfîrșitul războiului...

— Să nu mai tot spui astea și la alții, că ajungi de rîs !...

Și tăceam, rămîind și acum același nehotărît și neamestecat în lupta de idei ce se dă prin reviste și ziare.

Eu sînt ca acel ce-i e frică să meargă și nainte, dar frică să se-ntoarcă și îndărăt și stă pe loc !... Eu stau pe loc și sînt în mare încurcătură cînd colegii mă-ntreabă ce cred !...

Astăzi am făcut o anchetă printre colegii de la cenzură și iată întrebările mele și răspunsurile lor :

— Unde vom fi la 30 noiembrie c.[urent] ?

Pora : Aici în București și fără nemți.

Ressu : Nu pot răspunde nimic, fiindcă mi-e rușine.

Medrea : O să fim la Iași.

Dărăscu : Zeii știu.

Faust Niculescu : Prin Moldova.

Ipolit Strîmbu : Ia lasă-mă, domnule !

Mih. Demetrescu : Nu știu.

Steriade : Unde-o vrea d-zeu !

Cuclin : Și eu tot așa zic.

Demetrius : În Iași.

E. Lovinescu : Prin Fălticeni.

Chiru Nanov : Prin Iași... Și cine știe care o mai veni din noi la București...

Holban : Vă țineți de fleacuri !...

Nona Ottescu : În București !

Corneliu Moldoveanu : Îi vom bate și vom sta tot aici.

C. Antoniade : În Iași...

Traian Lalescu : Nu sînteți serioși !

Șchina : Vedeți-vă de treabă, c-apoi fac raport celor leneși de-i ia d-aici...

Gabriel Giurgea : În Iași...

Supărîndu-se unul din cei mari ai noștri, am oprit ancheta aci...

Dar părerea mea care este ?...

Dacă nemții n-or trece pînă atunci peste noi, vom fi tot aci, dar dacă nu, vom fi la Iași !... Cînd voi împlini eu nouăzeci de zile de militarie, se va-ntîmpla ceva...

DEPARTE

9 noiembrie 1916

Departate, departate, nu știu unde, lucește speranța mea că voi trăi încă, că îmi voi ajunge scopurile visate...

Dasupra se învîrtesc aeroplanele germanilor, iar artileria noastră trage în... vînt.

Zgomotele de automobile, de camioane și de tramvaie au încetat, dar se detună orașul de explozia bombelor azvîrlite de sus și de tunurile trase de cei de jos...

Lumea, cea mai mare parte, stă ascunsă prin pimniți. Vardiștii, soldații, și mulți civili stau în stradă și cască ochii în sus, la bombele ce se sparg împrejurul aeroplanelor, fără ca nici una să le lovească.

Un glas, ca de pisică ce miorlăie, se aude strigînd :

— Avruumm ! Avruumm !... Avruumm. Dar Avrum dija de mult e în fundul pimniței, căci îi răspunde alt glas :

— Avrum e dija jos !...

Mă uit în sus la aeroplanele ce se rotesc fără frică ca niște vulturi pe deasupra turmelor de oi.

Nu cred că voi muri, pentru că visele mele mi-au spus că nu mor acum ; că îmi voi înfăptui aeroplanul meu invizibil.

Ce grozavă armă ar fi aeroplanul meu !... De la 500 metri în sus ajuns invizibil prin acoperișul de celuloid și mergînd fără nici un zgomot, cu o iuteală de la 12 metri pe secundă, pînă la 83 metri. Și cu toate astea, boierimea noastră tremură, dar ideea mea n-o pune în

practica construcției. Ei cred că aeroplanul invizibil e o... nebunie a minții mele ; că celuloidul e inflamabil etc. și că eu sînt un biet visător, un fel de degenerat... superior ! am auzit o șoaptă chiar în sensul ăsta. Mare ispravă proastă a făcut Cesare Lombroso cu degenerații lui !...

SE MUTĂ CENZURA MILITARĂ

În ziua de 12 noiembrie st. v. 1916 domnul ministru Duca ne spuse pe scurt : „Cenzura militară se mută la Iași. Care aveți bani și credeți c-o să puteți trăi acolo, primiți ordine de servicii să mergeți ; care nu aveți mijloace, primiți ordine de servicii să rămîneți pe loc. Nu vreau să am regrete că v-am tîrit în Moldova, să muriți de foame ori de boale. Vă las să vă decideți singuri...”

— Sosesc dușmanii ?! întrebare cițiva în șoapte.

— Vom încerca să-i mai ținem la Olt, dar... nu pricepeți, frontul nostru larg, armata noastră mică, iar dușmanii mulți, vin din toate părțile.

Și ne-a lăsat vorbind și noi, cei de la cenzură, fei de fel. În scrisorile ce le cenzuram, nevestele celor mobili-zați de prin localitățile de la graniță spuneau soților lor că au părăsit casele, că ghiulele cad în sate, că armata noastră se retrage mereu.

— Așadar trec nemții peste noi ?

— Trec.

Asta era pe la ora 11 dimineața.

La ora 2 ne cheamă să primim ordine de la d. căpitan Demetrescu, comandantul militar al cenzurei.

Scriitorii : V. Demetrius, N. Pora. C. Antoniadă și alții, între care și eu, am primit ordine să rămînem pe loc. Calitatea mea de dispensat făcea să n-am nici un grad militar și deci cu solda de 0,5 bani pe zi ar fi fost imposibil să trăiesc. Apoi, la cenzură, ministru de război, d. Vintilă Brătianu și cu ministrul de Culte, d. Duca, strinseseră pe toți acei ce li se părură că sînt niște oameni mai aleși. Eram cu toți vreo 94 de inși, împărțiți, astfel : unii la telegrame, alții la scrisorile în limbi străine, alții la scrisorile în românește, alții la coletele poșalte, iar alții la ziare sau la presă. Între cei 94 de inși, eram eu, Eugen Lovinescu, M. Sadoveanu,

Alexandru Mavrodi, C. Locusteanu, C. Antoniadă, Mircea Rădulescu, G. Ranetti, Corneliu Moldoveanu, Ludovic Dăuș, A. Mîndru, Chiru Nanov, V. Demetrius, N. Pora, Octavian Goga, G. Galaction, A. Holban, Traian Lalescu, Ipolit Strâmbu, J. Steriadi, Dărăscu, Camil Răssu, Faust Niculescu, Nona Ottescu, Botez, M. Demetrescu, D. Cuclin, Castaldi, Medrea și alții.

Între aceștia erau unii mai curajoși, iar alții mai fricoși ; unii cu lefuri, iar alții cu nimic. Toți eram îmbrăcați civili, afară de Sadoveanu, Holban, G. Giurea, Șchina, care mai aveau cîte un grad în armată. De la poștă ni se da un ajutor de hrană de șase lei pe zi, dar se făcea socoteala că e mult și că nu ni se va mai da, fiindcă „nu e drept“ spunea Poșta.

— Dacă nu ni se mai dă, atunci noi, fără lefuri, cu ce vom trăi ?

— Ni se dă slujbe închipuite... răspundea cîte unul.

— Dar dacă nu ni se dă ?

— Se poate !... Roadem urechiile d-lui Duca !

Ministrul la care ne duceam toți și cu care vorbeam era d. Duca. Pe acest bun om îl supărăm toți cu nevoile noastre, noi toți cei fără lefuri, adică fără slujbe la stat.

— Și acum cînd plecăm ?

— Diseară la 9, din Gara de Nord pornim la Iași — trenul va fi gata...

A început atunci o împachetare febrilă de valori. Toți alergau și cu rost și fără rost de colo pînă colo... Știri adevărate sau mincinoase plouau în urechile tuturor. Zgomotele bombardărilor dinspre Giurgiu se auzeau mereu...

— Au trecut nemții și bulgarii Dunărea prin trei locuri...

— Și ?

— Și vin !... nemții și ungurii scoboară munții ; turcii, bulgarii și nemții vin acum dinspre Dunăre înspre București...

Eu am început să alerg pe la prieteni ca să mă povățuiesc ce trebuie să fac. Simțeam nevoie de a mai întrebuița și capul altora pentru hotărîrea ce aveam să iau ; rămîn pe loc ori fug la Iași.

Aveam acum voie să rămîn pe loc, dar știrile ce veneau mă făcea să fiu fricos : Pe toți cei în stare a

purta o pușcă îi va deporta în Germania și-i va închide în lagăre ori îi va duce în fabrici să lucreze munițiuni pentru ei... Acolo foamea e groaznică... și moartea sigură !... Dacă s-a găsit în stomacul soldaților lor frunză de copaci ?! Ce o să dea dar celor ridicați d-aici ?...

Alte vești spuneau : Știți ce fac ei ? Iau populația și o injectează cu microbi de tifos exantematic și ne omoară pe toți !... Nimeni nu mai scapă, pentru că germanii sînt atei și materialişti !...

M-am plîns prietenului Galaction :

— Ce să fac frate, ce fac eu ?... Am ordin să rămîn pe loc, pentru că am spus că sînt sărac și că am șapte copii... Am cerut voia asta, pentru că un vis al meu — păcatele mele cu visele — mi-a spus că vor trece 90 de zile pînă la căderea Bucureștilor, că voi fi 90 de zile militar, că trebuie să rămîi pe loc, deși voi scăpa de moarte ca prin urechile acului. Înebunit de visele mele, am cerut voia să rămîi, dar auzi acum ce se aude : ne vor lua pe toți în Germania ori ne vor duce în Asia Mică... Decît tocmai în Germania, ori în Asia Mică, nu-i mai bine în Moldova ?...

— Mă !... ce te temi de moarte ?... Moartea nu te ia decît cînd are poruncă să te ia, și porunca primită de ea tu n-o poți nici îndepărta, nici apropia. Și, dacă e așa, pentru ce frică ?...

Va fi scris să mori, vei muri, apoi fie ducîndu-te în Moldova, apoi fie acasă, ori fie prin Asia !... Tu fă ce crezi că e mai bine...

— Apoi vezi, i-am răspuns eu, nu știu să fac cum e mai bine...

— Să rămîi pe loc...

— Și dacă mă ridică, dacă pățesc cele din visul meu ?

— Ți-a spus în vis că mori ?...

— Nu, dar... cît p-aci...

— Rămîi dar, că nu vei muri...

— Dar eu am îndoială asupra viselor ; eu am gîndit și am făcut multe observări asupra lor... Dacă sînt unele vise cu caracter profetic, adică se-implinesc, altele sînt niște prostii goale !... Unele sînt așa de scîrboase, că le socotesc venite de la diavoli... Și dacă diavolul, care mi-e dușman, mi-a spus ca să rămîi, tocmai ca să măucidă unghurii ?

— Nu te teme... Viața celor buni e în mâna lui d-zeu ; numai a celor răi o fi în știrea satanii... Și tu, ești bun, ori ești rău ?

— De... știu eu...

— Treaba ta, dar eu zic să rămii, și nu aci în București, ci acasă, în mijlocul copiilor tăi. Spui că n-aveți frați dintr-o mumă și dintr-un tată, nici tu, nici soția ta ; că n-aveți rude în sat, nici tu, nici ea !... Cine vrei să-ngrijească de ai tăi ? Du-te și stai cu ei. Vine dușmanul, ieși tu naintea lui, vorbește-i, caută să-l încredințezi că aveți dreptul a trăi și voi și, dacă nu te-nțelege, să mori tu și apoi să se atingă de ai tăi. Asta e porunca ! Țara te-a dezlegat de porunca ei prin acel ordin ce-l ai la mână, dar sufletul tău te leagă de cei de acasă. Rămii !... D-zeu văzîndu-te hotărît a-nfrunța cu viața pericolul ca să scapi pe ai tăi, și-o ierta și păcatele de le-i fi avînd și... te-o scăpa... Și apoi, cum ți-am spus, e o prostie a te teme de moarte ! Noi sîntem de-o vîrstă cu stelele care ard în nemăsuratul cuprins al cerurilor !... Nu numai acum ai fost om, ci ai fost de mult și vei fi în veșnicie !...

Am plecat acasă la domnul Costa-Foru, unde stam în gazdă.

— Ce să fac ?... Am ordin să rămii, dar mi-e frică să rămii !...

— Se poate să rămii ?! Țara are nevoie de toți fiii ei, chiar și de cei fricoși ca d-ta !... Te pune la bucătărie, dacă la cenzură nă-i mai fi de trebuință !... Să mergi !

— Bine, dar am șapte copii...

— Să-ți trăiască !... Alții au însă și mai mulți și sînt duși pe front.

Domnișoara Maria ¹, se amestecă mirată în vorbă :

— Cum ?... zici să rămii ?

— Da... Am visat că...

Izbucniră toți în rîs...

— Vis... sar... ion... Ion, sare din realitate în irealitate, în vise !... Și numele e predestinat !

— Vă amintiți că, răspunsei și eu, mai nainte de ziua în care ați primit vestea morții d-lui George, eu

¹ O domnișoară ce lucra la revistă (n. a.).

v-am spus ceva dintr-un vis al meu și am citit o poezie ce am visat-o, iar doamna a plîns !...

Deveniră toți serioși. Dădusem o probă mică pe care n-o observaseră atunci despre seriozitatea viselor mele. Se-ntristară toți.

Domnul Costa-Foru vorbi :

— Eu cred că trebuie să mergi în Moldova. Acolo te vei păstra viu tot pentru copii. Nemții sînt civilizați și nu vor ucide copiii și femeile. Bulgarii și ungurii sînt sub comanda lor și nu vor fi lăsați să-și facă de cap. Turcii sînt blînzi cu poporul de jos... Au în tradiția lor bunătatea românului cu care moșii lui au trăit p-aici...

Haide în Moldova tocmai în interesul copiilor !...

— Galaction mi-a spus să rămii, căci n-o să mor, dacă n-oi fi rînduit să mor !...

— Galaction profesează fatalismul oriental...

Oriental prin sînge — căci eu așa îl socotesc după înfățișare — nu putea decît să aibă în sînge și fatalismul.

Domnișoara Xenia spuse :

— Mă mir de fatalismul domnului Galaction. Părintele Gibescu, profesorul nostru de religie, ne-a spus că omul e liber și că acțiunile sînt libere și și le poate determina. Musulmanii sînt însă fataliști, ei cred că dacă un cui cade dintr-un perete, dumnezeu a vrut să cadă și pe acel cui nu-l mai bate acolo...

Un turc, dacă cade jos, el zice că d-zeu a vrut să cadă, iar nu că nu s-a ținut bine el, ori că n-a fost atent, ori că ar fi putut să nu cadă...

Și mă mir de d-l Galaction, doctor în teologie, să creadă în fatalism, pe cînd și părintele Gibescu e popă, e profesor, e teolog și crede în liberul arbitru și în determinism !...

— Dar noi vrem să știm cum crede domnul Vissarion, vorbi acum domnișoara Maria.

— Eu cred... cam zăpăcit !...

Zîmbiră toți.

— Iată cum cred eu — și scosei o hîrtie albă din buzunar și cu un creion trăsei două linii depărtate și paralele. Capetele lor le unii printr-o linie culcată și perpendiculară lor. Apoi vorbii : Acest spațiu coprint între aceste linii este zona pe care omul poate înainta

spre desăvîrșire, adică spre linia de sus. Omul în această zonă este un biet punct mititel. Această zonă e mai largă sau mai strîmtă, după starea de desăvîrșire la care a ajuns individul. În coprinsul acestei zone, omul se poate mișca după voie, se poate singur a se determina. În afară de această zonă nu se poate mișca, e fatal să nu se poată mișca și liberul lui arbitru sau libera lui determinare, devine un moft.

Dar în această zonă, pe care trebuie să ne-o închipuim cilindrică, se găsesc multe forțe, pornite în diferite direcții.

Forțele acestea sînt compuse : unele din ființe viețuitoare : animale, oameni, insecte, microbi etc. altele din forțe fizice : vînturi, valuri, călduri etc., iar altele din forțe necunoscute : spirite bune sau rele, raze, gînduri etc.

Forțele acestea, unele merg drept în sus spre desăvîrșire ; altele tot în sus, dar în sens oblic ; altele stau pe loc sau coboară, iar altele trec d-a curmezișul !... Fiecare din aceste forțe, au și ele zona lor, drumul lor pe care li se îngăduie a merge drept sau în zig-zag, sau cu o traiectorie și mai neregulată însă coprinsă în marginile zonei îngăduite.

Care poate să fie traiectoria unui punctuleț, fie numindu-l om, într-o zonă astfel determinată și ea însăși străbătută de mii de zone ale multor și feluritelor forțe ?...

Cine poate s-o desemneze, ori s-o deducă prin calcul ?...

Eu cred că oamenii nu pot să-și deducă traiectoria viitorului sau vieții lor, nici chiar în interiorul acestei zone ; că spiritele rele o pot deduce ceva mai înainte de mișcarea punctului ; iar că spiritele bune, și deci mai mari, o pot deduce pînă la sfîrșitul unei întrupări. Merg într-o direcție, de pildă, dar din direcția aceea vine o altă forță. La un moment ne vom ciocni, dacă nu voi ști nici eu, ori nici ea, ori n-o vrea să ferim în lături.

Un spirit rău, văzînd direcția mea și a forței sau forțelor ce vin spre mine — direcție ce eu n-o văd — poate să-mi spuie : te vei ciocni, va fi așa și așa... ; dar dacă eu cer un sprijin spiritelor sau forțelor bune, ele mă pot feri ; și profeția spiritului rău rămîne

o... minciună. În cazul când am fost ferit, am zis : nu există fatalism, pentru că am schimbat direcția, am fost determinat de mine însumi ; în cazul când am pățit-o, zic : a fost fatalism, am fost chiar vestit printr-un vis...¹

.
Desenul ajută mult, și această idee fu înțeleasă și aprobată, dar cu chestia mea să plec sau să rămîn, abia se hotărî să plec întîi la Costești, ca să spui nevestii ceva sfaturi și apoi dimineața să mă-ntorc și s-o iau spre Iași.

PLECAREA

Într-un geamantan de carton, cumpărat atunci cu 18 lei, îmi strînsei cărțile ce le aveam în odăița din localul redacției *Revista copiilor*, unde eram găzduit.

Domnișoara veni în redacție zîmbind și se uită la mine cum îmi string cele ce mi se păreau ale mele.

— Pleci ?

— Da.

— Încotro ?

Eram hotărit încotro : întîi spre Costești și apoi spre Moldova, dar îmi plăcu să-i spui o glumă :

— Nu știi că eu mă țin după vise ? Visele mi-au spus să rămîn ; biletul meu de servicii tot așa, prietenul meu tot așa, deci : rămîn !...

Se încrunță, mă privi disprețuitor și apoi îmi spuse:

¹ Fatalism naiv — transcrierea unor vise, „vrăji“, superstiții, rudimente misticoide. În fond, toate acestea nu reprezintă decît un bagaj pe care scriitorul țaran îl avea din mediul existenței sale cotidiene. Tributar nu mai puțin unor idei care circulau în epocă, Vissarion nu ajunge la formularea unei opinii proprii, ci combină printr-un soi de determinism personal și țărănesc elemente contrarii ale gândirii vremii sale — sub șocul dramatic al primului război mondial și al vitregiilor unei vieți dure (n. ed.).

— Nu ești din stofa celor care am crezut că ești !... Ești un biet încăpăținat, un biet superstițios, un biet nebun ! Și ce începusem să cred că ești !... Acum, pentru nebunia dumitale am milă, iar pentru lașitatea dumitale : dispreț !...

Aceste vorbe mă amețiră ca și o lovitură de ciomag în cap. Dînsa, cu un vraf de hirtii în mîină, ieși pe ușă și plecă. Cînd mă dezmeticii eu, mă văzui singur pe un scaun și mai că-mi venea să cred că nu a fost realitate, ci că am visat !...

Așadar, talentul meu, sufletul meu, astfel de impresie îi făcuse : nebun și laș...

Ce era să mai fac ?

M-am așezat la masa de scris și i-am scris o scrisoare, pe care însă nu i-am înmînat-o, fiindcă n-am mai întilnit-o și adresa nu i-o știam, deși în urmă am aflat că această curajoasă ființă fugise din noaptea aceea la... Brăila și de aci înainte.

Și fiindcă povestii această scenă în legătură cu dușul meu în Moldova, iată și scrisoarea aceea.

DOMNIȘOARĂ M...

Simbătă, 2 noiembrie 1916

M-ai învinuit de nebunie și de lașitate, două defecte atît de mari, încît fac pe om a nu mai fi considerat om. Atunci cînd nemții se cred supraoameni, d-ta vezi tocmai în mine, tipul suboamenilor ; adică mîninc și eu o bătaie morală de la d-ta.

Ce mi-ai spus acum se vede însă că se plămădea de mult în conștiința dumitale. Adeseori mi-ai zis că de ce n-am curajul să mă duc pe front și stau la partea sedentară.

Dacă atunci îți răspundeam rîzînd că, de vreme ce d-tă te consideri egală cu orice bărbat, fiindcă ceri drepturi și, totuși, nu iei o pușcă ca Elena Teodoroiu și nu te duci pe front, egal și eu cu d-ta — deși mi-era rușine de egalitatea asta — nu iau o pușcă și nu mă duc pe front, ca să dau zece gloanțe în vînt, ori în pămînt, și abia vre-

unul în vrun neamț mai nenorocos. Acum, însă, fiindcă părerea dumitale despre mine a izbucnit așa de monstruoasă, vreau să mă apăr în fața conștiinții d-tale și poate și-n jața conștiinții altora, care vor găsi mai întemeiate argumentele și faptele mele.

Și acum să răspund :

De ce nu m-am dus pe front ? Iată motivele :

Legale : Pentru că s-a brodit să fiu și eu un tip mai deosebit între oameni, un scriitor, zic unii cu talent, și m-au chemat doi miniștri la Cenzura militară.

Pentru că s-a brodit să fiu dispensat de serviciul armatei permanente și deci n-am învățat meșteșugul armelor, care totuși, să zic, că n-o fi așa de greu să-l învețe cineva.

Pentru că armata, știind c-am fost agent sanitar, mă trecuse tot în cadrele armatei necombatante, adică la companiile de sanitari — și, deci, nu pe front.

Omenești : Pentru că eu, soldatul, am soție, am șapte copii și sint sărac.

Pentru că pe front, necunoscându-mi-se valoarea mea sufletească, aș fi fost întrebuințat ca un simplu soldat și, în condițiile acestea, n-aș fi putut să dau țării vrun folos apreciabil.

Pentru că sint încredințat că, trăind pe lângă cei 7—8—9 copii, care vor deveni cetățeni, voi mai face și alte fapte, cu mult poate mai însemnate decât acelea de a ucide sau nu, pe vrun neamț.

De credință : Pentru că am fost vestit — cred eu — despre războiul acesta, despre multe din pățaniile noastre și despre ale mele în special.

Pentru că mi s-a spus să stau în mijlocul copiilor mei, că focul va trece peste mine, îmi va încinge obrații, dar nu mă ucide ; și pentru că eu voi chema binecuvîntarea lui d-zeu asupra tuturor celor din preajma mea.

Pentru că socotesc și eu că am o datorie de îndeplinit, în care mi se pretinde să fiu cu mâinile nemînjite de singe omenesc.

A !... Dar dumneata poate desconsideri aceste motive... De cele legale, poți să spui că din lașitate m-am dat la adăpostul lor ; de cele omenești că tot din lașitate le invoc — fiindcă datoria către țară ar fi mai mare ca cea de copii ; că la urma urmelor, murind eu, țara ar fi

îngrijit de ei, iar că presupunerea ce mi-o fac singur despre valoarea mea, ar trebui să las pe alții să o facă, ci să mă fi dus acolo și să fi făcut fapte eroice !... Iar în ceea ce se atinge despre motivele mele de credință sînt curate... nebunii, sînt semne sigure ale unei degenerări intelectuale !

Așa și încă mai grozav poți d-ta să-mi răspunzi.

Dacă spiritul tuturor contradicțiilor te-o pune să gîndești așa, vei rămîne tot încredințată rău despre mine. Într-o zi însă, cît de depărtată o fi ziua aceea, o să-ți vezi singură greșalele judecării de acum. Adevărul biruie odată și odată, și cu mine, cred eu, că este adevărul.

Să mai-ncerc să vorbesc despre motivele mele care m-au făcut să nu mă duc pe front ?...

Cele legale, mie, mi se pare că sînt puternice și nu se discută... Am fost dispensat de armata permanentă ; n-am învățat să mînuiesc armele ; nu știu cum să fiu folositor ca combatant. Ca militar apoi, trebuie să execut ordinele date, adică să stau acolo în formația căria m-au repartizat șefii armatei și ai țării. Că puteam, întrebîndu-mi influența, să cer a fi trimis pe front... da, se putea asta ; și n-am făcut-o, fiindcă am șapte copii, fiindcă sînt sărac, fiindcă n-am rude și fiindcă... visele mele — în care d-ta nu crezi — mi-au spus să stau în mijlocul copiilor mei.

Ei, asta de n-aș spune-o, ai bănuî că poate sînt om normal, dar, fiindcă o spun, și s-o fi părăind că îți dovedesc tocmai că sînt un biet superstițios, un biet ignorant, un biet nebun !... Nu am însă nici o grijă de părerea dumitale, și iată, spun în scris, că o să-mi povestesc credința mea, pentru a crede în ea și copiii mei !

Cînd e vorba de credința mea, de ideile intime și sincere ale sufletului meu, nu am zor de batjocore, nu am zor nici de suferinți, de orice fel o fi ; căci, în ideile mele de credință, socotesc că e pus adevărul, un adevăr mai adevărat ca viața noastră de p-aici, și deci, mai de valoare ca viața.

Dar să zic că m-aș fi dus pe front...

Care ar fi fost folosul meu și care ar fi fost al țării ?

D-ta mi-ai fi zîmbit, mi-ai fi întins mîna să fi-o sărut, și aș fi pierit în vultoare ca un simplu individ, ca o celulă neînsemnată prin nici o calitate în organismul social.

Aș fi murit prin vrun șanț undeva și d-ta aflînd, ai fi zis : „Sărmanul !... Avea o inimă mare !... Păcat de el c-a murit !“ și cîteva acorduri la pian, un ris zglobiu și-ar fi spus : „trăiește, uită morții, căci... odată vom muri și noi“.

Atît mi-ar fi venit din partea dumatiale.

Dar ce ar fi venit copiilor mei ?

Mai întîi gradul de simplu soldat — fiindcă n-am făcut armata — i-ar fi adus nevestii și copiilor 30—40 de lei pe lună, cu o curte strașnică din partea perceptorilor, cînd i-ar fi dat pensia...

În vreo slujbă publică nu sînt, ca să-mi dea pensie leafa ce aș fi avut-o în viață. Părinți buni n-am nici eu și nici nevasta. Rude bogate nici ea, nici eu, iar avere, nici eu, nici ea. Atunci ce s-ar fi întîmplat cu cei șapte copii ai mei ?

Ar fi purtat trențe, ar fi urmat clasele primare tot ca mine și ar fi rămas slugi sau simpli muncitori de pămînt !... Că s-ar fi îngrijit statul de ei ?... Eu am făcut însumi experiență cu statul. Nici un copil în Țara Românească n-a dorit și n-a umblat să-nvețe carte ca mine. Eu am bătut pragurile oamenilor mari, ca să mă bage-n școli. Și nimeni n-a zis : o fi vreo excepție țărăniul ăsta, să facem cu el excepții de la regulamente și de la legi și să-l băgăm în vreo școală. Și eram copilul năzdrăvan, care mă dusesem la Delavrancea, la Caragiale și la Vla-huță, singurii socotiți de mine oameni mari. Și nici ei nu m-au înțeles, deși înțeleg și eu azi că un scriitor e mare tocmai după moarte, că între contemporani nu înseamnă mare lucru. Ușierul de la un minister își poate băga fiii și nepoții în școlile statului, dar un scriitor nu poate să zică : băgați fiicul acesta în școală — bănuiesc c-o să iasă un om !

Eram mare cînd d-nu Delavrancea a mers la d-nu Pe-tre Gîrboviceanu și i-a spus : „primește-l în școală ca supranumerar, c-o să iasă ceva...“

Și nu m-a primit !...

Dar copiii mei vor mai avea această îndrăzneală, această dragoste de carte ca a mea ?... Dacă n-or avea-o, în lipsa mea dar, vor rămîne simpli țărani, oameni de corvoadă la boieri și oameni de dajdie la stat.

În mine războiul distrugea șapte cetățeni, poate trei-patru din ei, viitori cetățeni de valoare cîndva.

Și apoi pentru ce disprețul acesta al dumitale față numai de mine ?

La cenzură sînt 94 de inși, toți oameni cu altfel de suflete. Care găsești dintre ei vrednici de disprețul dumitale ? Mihail Sadoveanu, Octavian Goga, Gh. Ranetti, Corneliu Moldoveanu, E. Lovinescu, Chiru Nanov, E. Antonide, Ludovic Daus, I. Minulescu, Liviu Rebreanu, Gregorian, N. Pora, Oreste, Ipolit Strâmbu, J. Steriadi, Ressu, Dărăscu, Medrea, Faust Niculescu, Nona Ottescu, Botez, Mișu Dumitrescu, Cuclin, Castaldi etc., etc...

Și față de aceștia de ce nu-ți manifesti disprețul și mila dumitale ?... Pentru că îi socoți cu drept a sta acolo, numai eu nu ; eu sînt intrusul, sînt țăranul care trebuie pornit să apere moșia boierului !

Așa ?...

Pentru un zîmbet al dumitale să mă duc la moarte ca să-ți apăr moșiele ?... O !... Dar cu ce calități strălucite veniți dv. în fața vieții, de vă socotiți numai dv. să ocupați partea sedentară, iar eu, deși minte mai subțire, să fiu trimis în front ? De ce să ne osîndiți pe noi la o astfel de moarte ?...

Și dacă am probat că am și eu un suflet mai deosebit și m-au chemat la cenzură, alături de cei pomeniți mai sus, sînt laș și merit disprețul dumitale și numai eu !...

Este scris ca peste noi să treacă focul. De atîtea ori am spus că vom mânca bătaie, deși nemții, și toți ai lor, vor fi bătuți la urmă. Războiul acesta este o pedeapsă, dar este și un bine. Prostimea va dobîndi poate pămînt și mai multă libertate. Ni s-o face și nouă liceie pe la tîrguri și sate ; nu numai pentru negustorii și locuitorii de la orașe. Cînd pricep ceva din viitor, de ce să-mi pretinzi d-ta să mă pun eu împotriva celor ce au să vie ?

Dar o să zici că așa ceva ar putea să susție oricine și atunci ce ar fi ?

Așa ceva pot să susție numai cei ca mine și cînd ar fi toți ca mine, războiul nici n-ar mai exista. Facă-se toți buni și cinstiți, ținători ai cuvintului dat...

★

Observ că scrisoarea e prea lungă și poate nici n-o citești pînă aici... La urmă, știu că mulți se uită, ca să vadă concluziunea. Iată concluziunea mea : M-ai insultat

și trebuie să-ți retragi cuvintele. De poți s-o faci acum, m-aș bucura, căci iată adevăratul meu scop: mă duc la Costești să dau sfaturi acasă și apoi mă duc în Moldova, dar nu pe front, ci... tot unde or fi și ceilalți scriitori! Nu-ți retragi cuvintele... atunci va fi o plată și pentru d-ta.

In așteptare...

LA IAȘI

12 noiembrie seara, 1916

La ora 8 seara pornii spre Gara de Nord, cu geaman-tanul cu cărți la spinare. Mă hotărâsem să mă reped întâi la Costești acasă, să spui nevestii ce are să facă, de ce familii să se alipească și la cine să ceară sprijin la București în lipsa mea, și apoi să mă reîntorc și s-o iau spre Iași.

Cînd intrai însă în gară, abia putui străbate la peron, de mulțimea fugarilor spre Moldova.

Toți se strigau să nu se piardă prin mulțime și se văitau că au părăsit case, lucruri și că nici trenul nu vine mai curînd.

— Tu mergi cu noi, Vissarioane? mă-ntrebă Chiru Nanov, ce era sosit pe peron cu nevasta, cu copilul și cu un frate al său.

Îi răspunsei că mă duc întâi la satul meu și apoi vin mîine cu trenul și o iau spre Iași.

— Ce ești nebun?! sări Locusteanu de la revista *Flacăra*... Bulgarii au trecut de Comana și mîine sosesc la București!

— Mergi cu noi, îmi zise și prietenul meu Gabriel Giurgea, care mă și rugă să-i ajut la pusul geaman-tanelor în tren.

Într-adevăr tunurile se auzeau din gară, cu tot zgomolul ce-l făceau trenurile și lumea strînsă.

— Trebuie să ne puie trenul cenzurei la dispoziție, nu te mai duce, îmi spuse și altul. Te pomenești că mîine seară e prea tîrziu...

Imi inmuiară voința și mă hotărîi să plec și eu cu ei spre Moldova.

Trenul însă nu mai sosea în stație.

Era noaptea și bubuitul tunurilor tot nu-nceta.

Atunci Locusteanu și alți zece inși, în care mă amestecai și eu, pornirăm la halta Grivița, să vedem de ce întârzie trenul.

Merserăm toți pe întuneric, căci nu erau îngăduite lumini aprinse, de teama aeroplanelor și zepelinurilor, și, la intrarea în haltă, un milițian, încins peste zeghie cu centironul și cu arma în mână, ne opri strigîndu-ne : „Stăi !“

Locusteanu îi spuse ce vrem și ceru voie să ne lase în haltă.

— Nu e voie, îndărăt ! răspuse milițianul.

— Măi omule, înțelege, sîntem cenzura militară, ofițeri și oameni mari, lasă-ne să trecem, uite bandele cenzurii pe mînicile noastre...

— Îndărăt !... Nu vă cunosc !... și îndreptă pușca spre noi.

— Idiotul ăsta trage-n noi, vorbi unul și trei revolve se îndreptară cu țevile spre bietul milițian și-i spuseră :

— Sîntem zece, tu ești unul. Trei revolve te pot găuri la moment... Sîntem ofițeri... Prezintă-ți arma !... mi se pare că-i strigă Donar Munteanu.

Milițianul înfricoșat și zăpăcit prezintă arma.

— Unul să stea lîngă el de pază, iar noi ne ducem în haltă...

Eu însă, mai curajos, o rupsei la fugă îndărăt, socotind că milițianul, d-o fi vrun șiret, o trage în vrunul din noi, cu toată amenințarea c-o să fie și el împușcat îndată de altul.

Am venit îndărăt pe peron și, peste o oră, garnitura trenului nostru a sosit, condusă de cei 7—8 inși, ca de niște arhangeli.

Mă-nhămai cu geamantanul meu și cu unul al prietenului Giurgea și mă urcai într-un vagon. Dar îmbulzeala fu așa de mare, că aproape era să fiu strivit de cufere și de lumea care năvălise în tren. Nu mai era vorba acum de cenzură, ori de tren al Ministerului de Război, ci bărbați, femei și copii, răcnind înăbușiți, înjurînd și izbindu-se, se suiau în tren pe scări și pe fe-

restre, ca să ocupe locuri, să nu rămîie pe peron... Alții, mai bine îmbrăcați, în șube ori în altfel de blăni, se suiiau d-a dreptul sus pe vagoane, își așezau bagajele și se culcau între ele, făcîndu-și cruci și strigînd d-acolo către mecanic, să pornească repede, că așa șezînd, tot vine lume și se omoară, ca să apuce locuri !

Am intrat într-un compartiment cu Locusteanu, cu soția lui și copilul ; cu Chiru Nanov, soția lui și copilul ; cu Munteanu, mi se pare Donar, și cu un evreu cu nevasta și cu un ținc.

La ora 9 și jumătate trenul a pornit la Iași.

Mulți spuneau cine știe cînd om mai vedea Bucureștii și care din noi.

Îmi căzuse locul lîngă geam.

Trenul a mers nemaioprindu-se decît în stațiile mari ca : Ploiești, Buzău, Rîmnicu-Sărat iar ziuă ni s-a făcut în Focșani.

În Focșani era liniște. Nu se auzeau tunuri și parcă nici nu mirosea a război.

Toată noaptea cei trei copii din compartimentul vagonului scînciseră și ceruseră ba apă, ba șocolată, ba mîncare. Și li se dăduse de toate cu prisos.

Mă gîndii că acești copii erau răsfățați chiar și acum în drumul pribegiei, pe cînd ai mei, rămași fără mine, or fi tremurînd de frica prăpădului ce s-apropie de ei !... Și nici un alt bărbat, tată, frate sau bunic nu era lîngă ei să-i mîngîie cu vorba, ori să-i apere, decît mama lor, o biată femeie, streină de sat și fără nici o rudă... Mă gîndeam așa și auzeam :

— Vrei parizer, tătutele ?

— Nu, salam !... răspundea copilul mofturos.

— Vrei ceai ?

— Nu, șocolată !...

— Să-ți dea mămica o portocală să-ți treacă de sete !

M-am ascuns cu capul după perdeaua geamului și m-au trecut lacrimile de soarta și mila copiilor mei.

Unul a dat perdeaua la o parte și mi-a zis mirat :

— Plîngi ? !... De ce ?...

— Pentru că voi ați luat în pribegie tot ce-ați avut mai de preț : copiii, nevasta și banii... Pe cînd eu ce-am luat ?... Șapte copii mi-au rămas acasă. Nevasta între ei și fără bani și fără rude. Eu am plecat de parcă aș fi fost

făcău... Dezertor de la marea și sfînta datorie de părinte...

Nu-mi ziseră nimic. Li se păru și lor că am dreptate și că greu este să-ți părăsești copiii pe o așa vreme grozavă de război.

Trenul porni iarăși înainte pe la Vaslui, merse toată ziua și noaptea, pe la zece, ne pomenirăm ajunși în Iași. Plecați din ziua de 12 noiembrie seara, ajungeam în seara de 13 noiembrie în Iași.

Aci pe peron văzurăm numai sentinele rusești. Gara și aci plină de lume zgomotoasă, neliniștită, care se striga să nu se piardă și încărcată cu fel de fel de bagaje.

Pornirăm în oraș la Hotelul Traian, pînă cînd Comenduirea Pieței ne-o face rost de gazde pînă dimineța, ca să vedem apoi unde ne-om fixa.

Vedeam Iașul noaptea și pentru prima oară.

Lăsarăm geamantanele la hotel și cițiva plecarăm la un restaurant să mîncăm...

Abia găsirăm ciorbă de pește pe care o plătirăm cu cîte trei lei porția. Niște ciorbă cu zeama neagră, în care ovreiu birtaș parcă pusese o mîină de praf.

De aci venirăm îndărăt la Hotelul Traian, locul unde ne căuta Comenduirea și de unde ne ducea pe la gazdele ce găsea.

Pe la ora două noaptea, eu, domnul Șchina, Chiru Nanov și frati-său, încă n-aveam gazde.

La două mi se găsi mie și fratelui lui Chiru Nanov un pat la un cofetar, ce după ceafa lui groasă și după accent îl cunoscui că e bulgar.

Bulgarul, cum rămaserăm cu el, începu să ne-ntrebe :

— Sînteți bucureșteni ?

— Bucureșteni...

— Ce, ori vin nemții ?

— Vin.

— De aia v-ați retras aici ?

— D-aia.

— Trebuia să fi stat, nu vă făceau nimic... Eu sînt bulgar !... Ești însurat ?

— Sînt.

— Ai copii ?

— Am, șapte.

— Ei bine, du-te îndărăt și pe sufletul meu de vei păți ceva de la bulgari, dacă ești om supus și nu faci revoluție contra lor !

Tăcui oarecum mirat de îndirjirea acestui bulgar ce apăra cinstea și omenia neamului său cu așa curaj și cu așa putere de convingere.

Bulgarul mă privea crunt.

— Ascultă, pe sufletul meu și al copiilor mei !... Nu crede că bulgarii sînt barbari, că ei nu știu ce e omenia !... Ei n-au nimic cu populația civilă și cu cei ce-și pleacă armele !... Du-te îndărăt și pe sufletul meu, pe mine să mă blestemi, de-i păți ceva de la ei !...

Nu-i făgăduii nimic, ci-i spusei numai atît :

— De vreme ce am sosit aici, îndărăt nu mai mă-ntorc...

Ne culcarăm într-un pat, eu la un cap și fratele lui Chiru și altul și... adormirăm.

Cît oi fi dormit nu știu, că un om îmi spuse răstit :

„Scoală și pleacă în mijlocul copiilor tăi !... Îndărăt, pînă nu e prea tîrziu ! Barza, cînd s-aprinde casa pe care-și are cuibul cu puii, se așază dasupra lor, îi învelește cu aripile și învăluită de fum și flăcări moare cu ei, o clipă nedezelindu-i de aripi ! Dar tu ? !...“

Mă pomenii deștept, și în casă lumină. Bulgarul nu stinsese lampa deloc. Mă-nchinai și hotărîi să ascult pe cel din vis, să plec îndărăt la București și d-acolo să viu la Costești în satul meu.

Pînă la ziuă nu mai dormii.

Cînd se trezi bulgarul, îi spusei visul.

El mă-ndemnă iar :

— Pe sufletul meu de ți-or face bulgarii ceva... Du-te fără grijă.

Mă sculai și-ncepui să mă-mbrac. El merse cu mine și-mi turnă să mă spăl. Cînd venii de la spălat, fratele lui Chiru Nanov se trezise.

— Eu plec îndărăt !... îi spusei.

— Se poate ? !

— Spune prietinelor c-am plecat.

Îmi luai geamantanul cu cărți iar la spinare, strînsei mîna fratelui lui Chiru și p-a bulgarului și plecai la gară.

INDĂRĂT LA BUCUREȘTI ȘI SPRE CASĂ

18 noiembrie 1916

În dimineața zilei de 14 noiembrie, luni, 1916, am plecat la gara Iași, de la cofetarul bulgar, cu geamantanul cu cărți la spinare.

Cînd am vrut să intru pe peron, santinelele rusești m-au oprit, strigîndu-mi : „nazat !“

Le-am vorbit pe românește să mă lase, le-am arătat ordinul de servicii, banda verde de la mîneacă, dar rușii tot „nazat“ îmi răspundeau mereu.

Am căutat să intru pe peron prin alte părți, dar ori pe unde, același „nazat“ mă-mpingea îndărăt.

Șezînd amărit, iaca o trupă de soldați d-ai noștri, veneau spre gară. Mergînd pe lîngă ei, le spusei la repezeală necazul meu cu rușii și ei mă primiră între ei și intrai cu ei buzna pe peron.

Trenul de persoane însă plecase. Am rămas pe peron și abia pe la ora trei am plecat cu un tren de marfă spre... Pașcani !... Se spunea că acolo pot găsi trenuri care s-o ia îndărăt spre Focșani și spre București.

Noaptea am ajuns la Pașcani, și fiindcă marfarul apuca în susul Moldovei, am rămas pe peron să aștept trenul de a doua zi.

M-am chinuit într-un colț al sălii de așteptare și a doua zi, 15 noiembrie, pe la ora 12 din zi a venit trenul din Iași !...

M-am suit sus și am pornit-o spre Mărășești.

Toată noaptea am mers. Dimineața abia eram în Mărășești, unde de foame am mîncat sfecle de zahăr, de care se găseau o groază în gară. Doi ofițeri ruși ocupaseră un compartiment și se culcaseră, încuind ușile bine.

Nu știu ce îmbulzeli erau pe linie, ce trenuri veneau, că în Mărășești am stat pînă seara, mîncînd sfecle de zahăr. Aș fi găsit altfel de hrană dacă aș fi părăsit trenul, dar nu l-am părăsit tot crezînd că va pleca și s-ar putea să rămîn pe loc. Seara am plecat.

În ziua de 17, pe seară, mă aflam ajuns în Focșani.

Îmi venea să plec pe jos, vîzînd că trenul mergea așa de încet spre București. Trenuri dinspre București veneau dese ; și pline de lume și de ostași. Toți spuneau

că trebuie să fi căzut Bucureștii, fiindcă luptele se dau împrejurul lor [sic !].

În ziua de 18 noiembrie, seara, vineri, am ajuns însă în Gara de Nord ! Tunurile bubuiau în toate părțile, dar... nemții încă nu sosiseră.

M-am dat jos cu același geamantan cu cărți și am luat-o acasă la Galaction.

În București era liniștea dinaintea furtunei. Automobilele și zgomotele din oraș pieriseră. Tunurile se auzeau bubuind pe de rînd. Soldați d-ai noștri, puțini de tot, treceau de colo pînă colo. Toată lumea era tristă.

Cînd am intrat pe ușă la Galaction, a rămas mirat.

— Tu ? ! !

— Eu...

— Ptiu satano !... Auzisem c-ai fugit la Iași, cum ți-au fugit simpatrioții la Domochos...

— Am fost la Iași și acum d-acolo viu.

— Vii d-acolo ? ! !...

— D-acolo, plecat din ziua de 14...

— Și de ce ai venit îndărăt ?

— Am visat... dar... destul c-am venit.

S-a-nchinat și mi-a spus :

— Nu ți-am spus eu, secole, să stai în mijlocul copiilor tăi ?...

— Or fi ajuns nemții în satul meu ?

— Cred că da, fiindcă se bat p-aci prin preajma Bucureștilor...

— Eu mîine o iau spre casă...

— Ce, ești nebun ?... Bucureștii trebuie să fie încercuiți...

— Încerc să plec... Dar cine o fi la cenzură ?

— Ce ai cu cenzura ?

— Vreau să-mi înnoiască ordinul de servici, că are data de 12 noiembrie și mîine e 19 noiembrie... S-o lega cineva de mine:

— Eu sînt lăsat șef al cenzurei, dar să distrug scriștile...

— Înnoiește-mi ordinul...

— Nu...

— Mă ții aci lîngă dumneata ?...

— Nu... Dar mîine să mergem amîndoi la domnu Alexandru Crăsnaru acasă, că e lăsat ca un fel de mi-

nistru de Interne și să-i cer povățul... Și de-o zice, ți-l înnoiesc...

— Să mergem.

Apoi i-am spus ce bruma am putut să observ și eu despre mulțimea de refugiați din Moldova și scena mea cu cofetarul bulgar.

M-am culcat la el.

Dimineața ne-am sculat și am plecat amîndoi acasă la domnul Alexandru Crăsnaru.

Galaction l-a deșteptat din somn, au vorbit amîndoi, și cînd a venit la mine în stradă, mi-a spus :

— Ți-l înnoiesc... Dar ți se dă o însărcinare : să po-
tolești spaima populației... Să nu mai fugă lumea spre
Moldova, ca să moară p-acolo de foame, de ger ori de
cine știe ce boale... Te duci și tu, și spui pe unde poți că
ai ordin să le spui adevărul, că nemții nu mîncă la
oameni... să stea pe loc... Și, de poți, să oprești cîrdurile
de copii ce sînt trimiși spre Moldova de către jandarmi...
Primești asta ?

— Primesc, doar n-o să mă doară gura spunîndu-le.

— Dar să-ți împlinești datoria asta, începînd de cum
ieși din oraș... Dacă vei găsi satul tău neocupat, intri în
el ; dacă nu, te-ntorci îndărăt și vii la mine... Aici aștepti
pînă capitulează orașul și apoi pleci spre satul tău...

— Frate, dar vezi, să-ți aduci aminte de mine...
Să-ntrebi dacă sînt viu, ori m-au ucis nemții...

— N-ai grijă... Du-te și Domnul cu tine ! Îmi reîn-
noi ordinul, puse data, deterăm mîinile și plecai. Era
ora zece.

Am mers întins la Gara de Nord.

Trenurile veneau dinspre apus, dar nici unul nu mai
pleca într-acolo.

Am pornit-o pe jos, iar cu același geamantan cu cărți
la spinare.

La 11 și jumătate eram ajuns în Chitila.

Am pornit-o tot pe calea ferată, singurul drum ce-l
găseam mai drept.

În capul pădurii Rîioasa, unde se-ntretaie șoseaua cu
calea ferată, am găsit vreo zece inși din sat de la noi,
veneau de la Urziceni... Fuseseră chemați pentru a fi re-
vizuiți, dar apoi trimiși acasă — spuneau ei — că se au-
zise de încercări de a trece Dunărea bulgarii mai sus de
Brăila. Dintre toți, numai Ștefan Gh. Lupu din Tomșani

vru să meargă cu mine mai repede. Ceilalți au pornit pe șoseaua mare încet și observînd drumul, să nu se pome-nească cu nemții în fața lor. Luptele se dau spre Braga-diru, spre Tărtășești, pe toată partea dinspre miazăzi a șoselei naționale București—Pitești.

Am mers întins și mai mult în fugă.

Din gara Gherganii spre Conțești, au început să cadă bombe și prin preajma căii ferate. Nemții voiau să bată linia, ca să împiedice orice circulație de trenuri.

Văzînd așa, socoteam zadarnic dusul meu spre Cos-tești, o distanță de 25 kilometri spre apus de la Ghergani ; dar totuși hotărît să merg pînă unde n-oi mai putea, mer-geam mereu și cît puteam de repede.

În gara Conțești, seara, ne-a prins un tren sanitar. Tovarășul meu Ștefan, cum l-a văzut, cum s-a și suit sus pe un tampon, crezînd că trenul va veni pînă la Titu.

Eu însă am mers înainte pînă unde era mașina tren-ului.

Aci ascultai cearta mecanicului cu șeful gării : d. Șin-drilaru, care spunea că se poate duce pînă la Titu, fiindcă e în comunicație telefonică cu gara.

Mecanicul, însă, care auzea tunurile și împușcăturile pe de rînd, nu voia, motivînd că-l prinde dușmanul.

— Sînt răniți, domnule, în gara Titu...

— Or fi, n-auzi luptele, poate să se ivească dușmani colea... Luptele sînt la Tărtășești... Dușmanii vor să taie calea ferată la Ciocănești... și eu să mă duc la Titu !... Ce, sînt nebun ! ?

— Atunci așteptați încă o oră pînă or putea să vie răniții ce-or putea fi aduși, ori care or merge singuri... E noapte și nemții n-o să atace gara noaptea...

— O oră pot să aștept — spunea mecanicul — dar dacă s-o ivi ceva mai nainte, fug... Nu vreau să cad pri-zonier...

Văzînd că așa stă chestia cu trenul, o luai tot pe jos spre Titu, despărțindu-mă astfel de tovarășul meu Ște-fan G. Lupu.

La podul de fier de pe Dîmbovița, un milițian de pază mă opri.

— Îndărăt, nu e voie...

— Măi omule, începui și eu, dar pe unde trăiești ?... N-auzi luptele ?

— Le aud, dar... nu e voie...

— Dacă le auzi, nu pricepi că peste un ceas nemții sint aici?... Ce, eu am venit să stric podul, păcatele mele, ori vreau s-ajung mai repede acasă?... Nu-ți face păcat cu mine, să mă silești să trec prin apă, acum cum sint înfierbîntat de drum... Lasă-mă să trec pe pod...

Milițianul se-nduioșă și-mi răspunse uitîndu-se cu frică :

— Treci, dar repede.

O rupsei la fugă, cît îmi mai îngăduiau picioarele, pline acum de bășici pe tălpi, și care mă usturau de parcă pășeam pe luminele ochilor...

Trecui dincolo.

Mi se păru că descuț m-o ustura bășicele mai puțin. Mă descălțai ; dar acum mă degera !... De osteneală, îmi venea sfîrșeală să leșin.

Văzui pe cîmp o iapă albă pascănd.

Îmi veni gîndul să mă folosesc de ea.

Mă dusei, o prinsei, o despiedicaî, încălicai pe ea și o luai spre Titu.

Trecui de niște pădurici ale moșnenilor din Sălcuța și mă înfundai în niște smîrcuri pe care iapa nu mai vrea să le treacă. Ca să nu mă zăbovesc căutînd locurile de trecere cu iapa, descălcaî, lăsaî iapa acolo și o luai pe jos... Scutisem prin ajutorul ei 3—4 kilometri de drum.

Ieșii iar pe calea ferată.

Acî mă-ntîlnii cu Ioniță Vasile Mangeac, un om din Bucuroaia, care venise și el cu trenul sanitar, și odihnit fiind, putuse să vie de la Conțești, tot așa de repede ca și mine, care mai venisem și călare.

— De unde vii Ioniță ?

— De la Urziceni ; dar tu ?

— Eu viu de la Iași.

— Trec soldați răniți, se duc la Conțești, îmi spuse el. Și sint o groază de cartușe, de curele, de mantale și de răniți lăpădate...

Într-adevăr, el găsi jos o raniță cu toate ale ei...

— Uite...

— Las-o jos, îi zisei eu, că, de ne-om întilni cu vrun ofițer, ne sluțește cu bătaia...

El însă nu vru.

Un grup de soldați, ce se sprijineau între ei, se iviră înaintea noastră venind dinspre gara Titu.

— Ne-o fi așteptînd trenul sanitar în Conțești ? întrebă unul.

— Vă așteaptă, grăbiți-vă însă.

Un ofițer văzu efectele de la Ioniță.

— Pentru ce ai luat astea mă ?

— Le-am găsit.

— Ce, erau ale tale ? și... șart-part, vreo două palme, după obicei.

— Iartă-mă domnule ! și le lasă jos. Eu însă ajunseseam așa de departe că abia mai zăream pricina și pățania din urmă a lui Ioniță.

Am fugit cît puteam, ca să nu paț și eu ceva.

Din urmă mai apoi mă sosi și Ioniță.

N-avusei timp să-l întreb, ci merserăm cît puteam de repede.

~~Se-ntunerise de tot~~, dar ochii, obișnuiți, ne serveau de minune.

În capul gării Titu, niște ofițeri aprindeau chibrite peste chibrite și consultau o hartă și înjurau de spaimă...

— Unde e, domnule, drumul ăsta, din capul gării ? se-ntrebau ei.

Cum mă pomenisem ajuns lingă ei, mă amestecai în vorbă.

— Ce drum căutați ?

— Drumul spre Braniște.

— Uite, luați-o înapoi, și mergeți nițel și apoi dați de el...

— Aide de ne du...

— Domnule, sînt mort de obosit...

— Aide !... Aide !...

Și plecai cu ei să le arăt, iar după noi merse un șir mare de cai și de tunuri.

Le arătai drumul, mă-ntorsei îndărăt și intrai în gara Titu. Era 19 noiembrie seara.

IN GARA TITU

Noaptea de 19 spre 20 noiembrie 1916

În gara Titu, drumurile și toate curțile erau pline de căruțe militarești, de așa-zisele trenuri militare. Erau

sute și poate mii de căruțe, acoperite cu coviltire de rogojini, ca cele ale muntenilor, sau cu foi de corturi, toate pline cu munițiuni de război. Se mai găseau automobile, motocicliști, bicicliști și chiar o trupă de cavalerie.

Cu începerea întinericului, împușcăturile de tunuri și de arme se potolise.

Printre care și militari, am ocolit și m-am oprit acasă la tată, acolo în gară. O fi fost pe la opt seara.

Cînd m-a văzut, a rămas și el mirat.

— De unde vii ?

— De la Iași.

— Cum e acolo ?

— E lume multă, o să fie foamete și pieire pentru mulți...

— Și eu am trimis și pe Sandi...

— Lixandru s-a dus la Moldova ?

— Pînă acum e în gară, așteaptă să plece vrun tren...

— Trimete pe Bădoi repede ; să-l aducă îndărăt, că în Moldova va fi rău, mai rău ca aici...

— Și s-a dus și Didina, de-o săptămînă !...

— Trimete să vie cel puțin băiatul acasă.

Tata se încredință și trimese pe Bădoi, un țigan slugă, și peste puțin se-ntoarse cu geamantanul lui, el rămînînd în gară la o casă unde erau strînse fete multe. Era în clasa a 7-a de liceu și deci flăcăiandru, căruia îi plăceau fetele.

Îmi puseră și mie de mîncai și apoi, ostenit cum eram, am luat cu mine și pe Ioniță Vasile Mangeac, tovarășul întîlnit aproape de gara Titu, și ne-am dus să ne culcăm într-o odaie.

Cum eram obosit de drum, m-am și pomenit adormit.

Deodată însă, m-am pomenit deștept și prinsei cu urechea un zornăit de geamuri sparte, la chiar odaia mea.

Auzii pe tata care dormea într-alta, că mă-ntreabă :

— Iancule, cine a spart geamul la fereastra ta ?

— Nu știu, tată.

Și cum știam curtea plină de soldații de la căruțe, mă uitai să văz cine a-ncercat să inte peste mine în odaie. Dar nu văzui nimic.

Deodată auzii un tun depărtat și apoi începu să se audă o vîjîială : jiiiii !... și apoi o detunătură grozavă : baau ! prin împrejurimi, și geamurile iar huruiră jos !

— Bombardează ! strigai și sării din pat.

Într-o clipă toți ai casei fură în picioare.

— La pimniță !...

Ieșirăm afară toți, care de pe unde eram, și ne repezirăm la ușa pimniței.

O altă bubuitură și iar acea vijăială grozavă sosea spre gară, bomba căzu, se sparse și alte geamuri huiră jos.

Oamenii de la coloanele de căruțe, lumea refugiată dinspre Pitești, și care se afla în vreo șase trenuri, începu să răcnească și să strige :

— Ieșiți, ieșiți în câmp, că bombardează gara ! Ușa pimniței noastre era încuiată cu un lacăt bun, pe care să nu-l poată descuia soldații, ce pînă aci mișunaseră prin curte și acum, lacătul nu ne lăsa deloc, nici nu se descuia și nici nu se rupea, deși vreo opt suflete trăgeam de ușă s-o rupem, ca să intrăm mai repede în pimniță. Automobilele începură să urle, oamenii să izbească a moarte în biete de vite de la căruțe, ca să pornească și să fugă mai repede din gara bătută de artileria dușmană. Țipete de femei și de copii se auzeau ieșind din vagoanele pline cu refugiați.

Tunurile bubuiau mereu și bombele se spărgeau prin bătăturile locuitorilor din gară.

— A înnemerit gara !... Păziți !... s-auzea răcnete. I-a dărîmat un colț !...

Ușa pimniții noastre nu se rupea deloc și casa, rămasă acum fără geamuri, se vedea plină de întuneric înăuntru...

— Du-te tu, zise tata, Vasilichii, o surioară mai mică, ia cheile și adu-ni-le...

Fata se duse repede și se-ntoarse cu cheile.

Tata descuie lacătul și năvălirăm toți în pimniță.

Pimnița însă, după o observare la rezezeală, nu ne da destulă siguranță. Pentru că pămîntul în gara Titu e mai mult mlăștinos, apa este la o adîncime de 20—30 de centimetri. Și tata, ca să facă pimniță, turnase beton de 25 cm înălțime și o făcuse ca pe un vas, în care nu putea să pătrunză apa. Dasupra însă n-avea decît dușumeaua odăii, așa că, de-ar fi nemerit o ghiulea acolo și ar fi ajuns în pimniță, ne-ar fi ucis pe toți, pînă la unul.

Toți ne dam seama de pericolul acesta, dar decît afară, unde puteau să se răspîndească schije și la o sută de metri de locul unde ar fi căzut ghiuleaua, aci n-ar fi

avut ce ne face, decît numai dacă ar cădea ghiuleaua în mijlocul pimniței.

Ne strînseserăm toți, și, la un loc cu butoaiele de varză, cu putinele de brînză și cu tot zarzavatul, stam înghe-suiți și ascultam bufniturile și grozavele vîjiituri ale ghiulelelor.

Cimentul de desupt ne sili însă să dăm jos de pe pu-tini fundurile de lemn și să ne așezăm pe ele, ca să nu ne mai răcească așa grozav.

— Cine are curajul să iasă afară și să se ducă în casă să smulgă la repezeală saltelele din paturi și plăpumiile ?..

Nu voia nici unul.

— Ce bine ar fi, zise și tata, am așterne saltelele jos și, cum sînt de lînă, am șede pe ele putînd chiar să dormim !..

După multe rugăciuni, se hotărîră fetițele cele mici : Florica și Vasilica, ieșiră din pimniță și se-ntoarseră tî-rînd după ele saltelele și plăpumiile.

Numaidecît așternurăm trei saltele de lînă jos și mă culcai.

M-am învelit cu plapuma și m-am culcat bine și fără grijă.

În pimniță aveam lumină, căci o lampă plină de gaz o găsisem acolo, dusă din casă mai de mult.

Am adormit și... tocmai la ziuă m-am trezit.

— Bravo Iancule !.. ai dormit buștean...

— Ce era să fac...

— Au tras nemții 84 de ghiulele... le-am numărat după ce te-ai culcat tu... Noi n-am dormit deloc...

Despre ziuă nemții opriseră bombardamentul.

Copii ieșiseră p-afară și spuneau că nu mai e nimeni pe drum... că totul pare pustiu.

Ieșirăm și noi din pimniță.

Așa era. Șoseaua goală și pustie, plină însă de paie, de fîn și de fel de fel de murdării. Din multele căruțe ale coloanelor și ale trăsurilor ambulante nu mai rămăsese decît o roată ruptă, un cal mort și murdăriile.

Dimineața era plină de ceață și, oricît mă uitam spre Odobești să văd nemți, nu văzui nimic.

— Haide Ioniță ! zisei omului de la mine din sat.

— Vrei să mergem la Costești ? ! se miră el.

— Dar eu n-am venit să stau aici...

— Unde vrei să te duci, sări și tata cu gura ? D-aici pînă la Costești sînt 9—10 kilometri spre apus... nemții or fi de ieri acolo !...

— Eu mă duc...

— Atunci merg și eu, zise Ioniță.

— Iancule, stai aci... fiind cu toții, îndurăm nenorocirea mai altfel...

— Nu !... Să ne vedem sănătoși.

— Să dea d-zeu.

Pornii cu Ioniță de pe mine. Picioarele se mai înzdrăveniseră acum.

Pe șosea nu se vedea nici un om.

În gară trenurile ședeau pe toate liniile, dar toate vagoanele pustii.

Nici un fluier de mașină, nici un norișor de fum, nici un glas și nici un om nu se vedea pe nicăieri. Pe toată mulțimea de aseară parcă o-nghițise pămîntul. Nu se auzeau nici cîini lătrînd, nici cocoși cîntînd, nimic ce ar fi arătat că există viețuitoare p-aci.

Îmi spusese tata bătrînul în copilărie un basm cu un oraș în care toată lumea fusese împietrită la un cuvînt... Acolo oamenii se făcuseră de marmură albă, cîinii de marmură neagră, iar păsărelele de marmură roșie. Și-n tot orașul nu mișca nici o viețuitoare, nu cînta nici o pasăre, nu se auzea nici un zgomot. Și-mi închipuisem atunci marea și înfiorătoarea liniște din acel oraș. Ei bine, gara Titu îmi trezi vechea închipuire d-atunci... Și căutai înadins să vedem ceva mișcîndu-se...

Nu se vedea nimeni.

Pe dasupra coșurilor de case, nu se vedea fum și doar era frig, căci era 20 noiembrie. Nimeni nu mai făcuse focul !...

Cerul era posomorît și cenușiu. Aripile morții cenușii și vinete, întinse cît cerul, parcă ne acoperea pe toți.

— Ce-om păți ? ! zise Ioniță.

Ieșirăm din gară și o luarăm pe calea ferată ca să ocolim tîrgul Titu, ce este la trei kilometri de gara Titu și-n care bănuiam c-ar putea să fie ajunși nemții.

Merserăm însă ca 500 metri și zărirăm înaintea noastră soldați înșirați pe linie, și așezați pe brînci.

— Nemții !... zise Ioniță.

Ne-ntoarserăm îndărăt spre gară ; dar mă hotărîi să merg acum pe șoseaua ce duce la Titu.

— Hai pi ici...

— Nu văzuși soldați, or fi soldați nemți, zise Ioniță iar.

— Haide, pînă unde om da de ei.

Pornirăm pe șosea cît puturăm de repede.

La apa Negrișoara observăm că erau soldați d-ai noștri, desfășurați în trăgători.

— Sînt d-ai noștri, Ioniță...

Cînd ajunserăm în dreptul lor, un sergent ne-ntreabă :

— Mă, civili, ăia, civilii ăia, unde vă duceți ?

— Sîntem di ici, din Titu, răspunsei eu, ne ducem acasă.

Trecurăm de ei în fugă.

Cînd ajunserăm aproape de Titu, ne pomenirăm însă că încep împușcături dinspre Odobești și că ai noștri încep și ei să răspundă.

— Ait vere, spuse Ioniță, sîntem între focuri acuși, ori nemții, ori ai noștri ne nemeresc, ne fac de petrec...

— Iute spre Titu, acolo ne adăpostim în case, spusesei eu.

Împușcăturile se întetiră și noi fugeam cît puteam spre Titu.

Ajunserăm în capul Titului și, în prima casă, arendașul Moșoiu se uita afară, cu ușa crăpată și cu paltonul pe umeri.

— Ai pimniță, domnule Moșoiu ? îl întrebai din fugă.

— N-am.

Fugirăm nainte. Ioniță spunea să intrăm în biserică, că sînt zidurile groase și că în biserică n-o să tragă ei, că doară nu sînt păgîni.

— Nainte, nainte !

În dreptul lui Mihăiță Anastasescu, mă oprii puțin din fugă și-l văzui pe el, al doilea om ce vedeam dintre toți țitenii, și-l întrebai :

— Ai pimniță ?

— N-am.

Fugii nainte, dar ajunserăm în capul Titului dinspre apus și acum iar ieșeam la cîmp în bătaia gloanțelor.

Intrai pe fuga în localul primăriei Titu, cu Ioniță, după mine.

Acolo găsirăm doi țigani de gardă, care făcuseră un foc strașnic în sobă.

— Are pimniță casa ?

— N-are.

— Știți voi unde or fi nemții ?

— Trebuie să fie colea în Plop !...

Plopul, de Titu, este la un kilometru depărtare.

— S-a dus Costeștii noștri ! zise Ioniță.

— Unde e armata noastră ? întrebai pe țigani.

— Sînt și pe colea pitiți, pe hoaga Șuții. Șuța venea mai spre apus de noi, și deci ne găseam tot în spatele unei linii de armată d-a noastră.

— Haide Ioniță !...

— Ne-mpușcă...

— În numele lui Cristos !

Ieșirăm din primărie, și, cum șoseaua națională o cîrmește spre miezînoapte, noi mergeam în tangentă cu satul Plopu, unde ne spusese țiganii că trebuie să fie nemți. O luarăm prin șanțul șoselei, ciuciuliți și în fuga cea mai mare.

Impușcăturile se auzeau mereu tot în capul dinspre răsărit al Titului, iar aici era liniște.

P-aproape de moara neamțului Șaibă — Shaip — auzirăm un huruit de căruță. Ne uitarăm și văzurăm venind din urmă un român c-o căruță de-i sfîrîiau roatele și alergau caii de credeai c-or să plesnească.

— Ioniță, înaintea lui, tu de-o parte și eu de alta, să-i facem semne de oprire, că, dacă o mai domoli fuga, să ne suim la el, să fugim mai repede d-aici.

Așa și făcurăm, ne așezarăm înainte și cu palmele făcurăm semne de oprire.

Omul mai domoli caii și noi puturăm să ne azvîrlim în căruță din fugă.

Era Dumitru Radu Surugiu, un om din Puțu cu salcia, adică din comuna noastră.

Omul dete bice cailor și aceeași fugă de vijelie o urmă și cu noi în căruță.

Impușcăturile începură și în capul Titului dinspre apus, căci vedeam săgeți de foc ieșind din gura armelor. Impușcăturile însă nu le auzeam, din pricina marelui zgomot ce-l făcea căruța în mers.

Eu și Ioniță ne lungisem pe blana căruții și ne-nchinam.

Căruța coti drumul spre apus ca să vie la Bucuroaia și deci acasă.

Caii fugeau să moară.

Trecurăm satul Ursarilor de la Merișu, și pe la Crîngul Lupului, o ghiulea se sparse aproape de noi. Săgeți de flăcări țîșniră în toate părțile și caii o luară și mai la fugă.

Într-adevăr, acum ne-nchinam, de să ne scoatem și ochii.

Nici unul nu vorbeam. N-aveam nici timp și nici nu ne venea. Preocupat fiecare cu frica sa, doream ca să fugă caii și mai iute, că în satul Bucuroaia poate om scăpa.

Ajunserăm și intrarăm în Bucuroaia. Acolo însă întinirăm artileria noastră. Erau tunurile înțesate pe drum și toți soldații ciuciuliți pe cai și nemișcați ca niște statui.

Căruța nu mai fu chip să mai înainteze ; nu mai avea loc pe unde.

Sărirăm jos și o luarăm pe lîngă garduri. Nimeni nu vorbea și nimeni nu mișca.

Trecui în fugă prin satul Bucuroaia, unde rămase Ioniță, ca să se ducă acasă la el, și eu o luai spre Costești, spre satul meu.

Între sate nu se vedea țipenie de om ; dar în Costești erau iar artileriști și tunuri, asemenea nemișcați și ca înțepeniți pe cai...

Apucați prin curtea școlii și-mi văzui casa, încă în ființă, dar nimeni pe bățatură.

Înima începu să-mi bată... „Unde-or fi ai mei ? !“

Intrai în curte și apoi în casă !...

ACASĂ

Duminică, 20 noiembrie 1916

— Iancule !... strigă Gheorghiuța cînd mă văzu intrînd pe ușă.

— Tata !... strigară copiii.

— Tăticu !...

— Iancule !... Iancule !... Și nevasta ridică ochii spre icoane și plîngînd veni și se agăță de mine și ea și copiii... Toți plîngeau și-mi pupau mîinele...

— Ei ce e, ce e... sînteți toți în ființă, ori... s-a întîmplat ceva ?

— Sîntem, sîntem, dar ce-am pătit!... Uită-te, a făcut bătătura gropi, unde au căzut ghiulele și s-au spart... De trei zile, de cînd tot azvirle bombe peste bombe... Am făcut o groapă, dar am pus pămînt pe ea, atît de mult, că furca cea veche a puțului pe care o pusesem lungiș lemnelor celorlalte, s-a rupt din jumătate și s-a lăsat jos... A rămas groapa de abia încape în ea doi copii și fina Neaga... Acum ea e acolo cu Edison și cu Voltaire.

— Ei bine, rugați-vă lui d-zeu c-o să treacă și astea... Am venit eu, acum o să se schimbe nenorocirea în mai bine...

— Bine-ai făcut, bine-ai făcut, că înnebuneam de groază și eu și copiii!...

— Și nu se văd deloc, deloc?

— Nu se văd, dar ghiulele lor vin asupra satului... Cînd încep să tragă acolo, înspre Mărunțișu, s-aud venind vîjiind și tot satul începe să răcnească. Apoi se ascund toți și tac toate viețuitoarele...

După ce le povestii și eu pe scurt pățaniile mele, plecai în sat să mă sfătuiesc cu alții, ce trebuie să facem.

Mai tutulor le păru bine c-am sosit eu în mijlocul lor. Se strînseră împrejurul meu și-ncepură să-mi spuie ce a fost pînă aci.

Toți se-ntrebau :

— Unde sînt? Pe-unde or fi?

— Vin! Vin ca puhoiul, răspundea cîte unul ce fugea din satele mai depărtate. Zarea dinspre apus au întunecat-o. Vin cu automobile, ce urlă de te sperie, cu mitraliere, cu fel de fel de tunuri.

— Și ce fac?

— Dumnezeu știe! S-aude că pe învățători și pe preoți îi taie; că pe copiii de la 12 ani în sus îi ia cu ei, iar că de femei și fete își bat joc.

— De unde știți?

— Așa am auzit și noi.

Și fugarii, cu legături la spinare, cu copiii, unui ori doi, legați la spinare, cu alții pe jos, fugeau în rîndul armatei și povesteau de acestea.

— În urmă ați văzut fum? Or fi arzînd satele?

— Nu se vede fum, nu se vede nimic; dar cine știe ce-o fi în urma lor de tot.

Spaima sătenilor crește însă și mai mare. Grupuri-grupuri se strâng și vorbesc fel de fel. Femeile își frâng mâinile. Toate fetele sînt triste. Oamenii care nu s-au mai închinat cu credință cine știe din vremea cărui nenorociri, acum se închină și se uită în sus la cerul vînat de nori.

— Ce trebuie să facem ?

— Să ridicăm steaguri albe !

Nenea Ion, învățătorul, leagă un șervet într-o prăjină și-l pune la poartă. Acum trupele noastre pare că s-au scurs. E liniște pe drumul noroios.

— Unde mai sînt pădurile de odată ! vorbește Ion Sivache. Te ascundeai în pădure și nu mai da cu mîna de tine. Ca să te caute prin pădure, îi era frică că-l omori. Acum zarea e pustie ; un miel îl vezi de la un sfert de poștă !

— Ei !... Ce bine era odată !... Boierii s-au lăcomit la bani : au vîndut pădurile, le-au scos și au semănat tarlale de grîu în locul lor.

— Dar noi cum ne-am bătut joc de pădurile noastre, mă ?... Le-am tăiat, le-am scos, le-am păscut cu vitele ! D-ai-a n-o mai plouînd la timp, pentru că am stîrpit pădurile !... De le-am fi avut acum, ne-ar fi prins bine.

O bubuitură de tun apropiat îi făcu pe toți să tresară și să se închine iarăși lui dumnezeu.

— Vin peste noi ! Nenoricirea sosește ! Aideți acasă fiecare să trăim sau să murim în mijlocul copiilor noștri.

Oamenii pleacă acasă cercetînd zarea cu ochii. Niște băiețandri, suiți în turnul bisericii, se uitau de sus și spuneau din cînd în cînd : „Se vede armată pe șoseaua a mare, dar nu se știe de care este, de a noastră ori nemțească.“

Plecăm toți acasă să așteptăm.

Acasă nevasta începe vaităturile ei :

— Ce-om mai păți ?... Fata să ia pantaloni în picioare ca să semene a băiat.

— Coadelor ce le face ? întrebai eu.

— Să le tunză.

— Nu-mi tunz eu părul ! vorbi fata.

— Vin bulgarii, tûrcii și ungurii... ăștia sînt din neamul hunilor, spusei tot eu ca să fac pe fată să se tunză.

— Nu-mi tunz părul nici moartă ! Și începu să plîngă. Mă-sa plînge și ea și-i dă niște trențe de pantaloni ai mei. În sus ia o haină veche... Samănă a băiat.

— Tunde părul ! îi zise mă-sa iar.

— Coadele mele !... Nu !... Le ascunz în căciulă ! Și ea pune în cap o căciulă moțată. Ia în mină un ciomag mare și dă drumul la vaci...

— Mă duc iar prin sat, să vedem ce-o mai fi... Dacă începe să bombardeze, știți voi ce aveți de făcut : vă ascundeți în gropi.

Plecai în sat. Era ora 12.

Primul lucru ce l-am aflat a fost că nenea Ion, învățătorul, a mîncat bătaie ! Un ofițer d-ai noștri și cîțiva soldați au trecut pe la poartă-i și văzînd steagul alb ce-l înfipsese în uluci, a început să strige :

— Tu te-ai predat d-acuși, păcătosome !... Și i-a rupt steagul și l-a bătut.

— Iartă-mă, domnule !... sînt învățător și am auzit că taie învățătorii.

— Și dacă te-o tăia, hodorogule, ce mare pagubă ? Mor cei tineri pe de rînd și tu nu vrei !...

Nenea Ion n-a mai protestat ca să nu-l întărite și mai rău să-l împuște. Satul e acum ca pustiu. Nenea Ion are alt steag alb, dar nu l-a mai înfipt, ci așteaptă dinspre apus ivirea dușmanilor necunoscuți și grozavi.

— Ne punem noi cu nemții ! Nemții sînt meșteri și apoi, împărăție mare ! vorbește primarul Iancu.

— Neamțul nu e tot om ?

— Este ; dar are mașini de te bate numai cu ele.

— O să mănînce și ei bătaie ; tot ei o să fie cei învinși.

MINUNEA DAMIGENEI

20 noiembrie, ora 3 p. m.

— Pe unde or fi copiii mei ? întrebă popa pe Tinca, așa ca să schimbe o vorbă.

— La Raicu, unde să fie ? răspuse Tinca.

Se auzi un tun, apoi o vîjiitură lungă și o altă detunătură zgudui geamurile în cercevele.

Popa sări în sus.

— Ce este ?!

O altă detunătură se auzi. Vijîiala fluierătoare venea spre sat și o bubuitură și mai grozavă zgudui iar cercevelele.

— Bombardează !... La pimniță ! strigă popa galben de spaimă.

Toti se repeziră în pimniță tremurînd.

Bubuiturile începură acum mai repezi. Bombele cădeau în sat, dar lumea, ascunsă, nu le vedea unde cad.

Un ceas a ținut bombardamentul. De frica lui, popa a șezut lîngă un butoiș cu vin și nici nu l-a văzut și nici aminte nu și-a adus de el.

La vreo jumătate de ceas, după ce s-a oprit bombardarea, a ieșit și popa din pimniță și s-a uitat pe drum. Satul însă era ca pustiu. Se uită popa spre casa lui nea Ion, învățătorul, și-l văzu uitîndu-se și el în toate părțile.

— Învățătorule ! îi strigă popa.

— Părinte !...

— Ce e de făcut ?

— Să ieșim la primărie înaintea lor și să predăm satul...

— Ne-or face ceva ?

— Ce-o da dumnezeu !

Se duseră unul spre altul la gard și începură să vorbească.

Cîte un om, doi, se iviră sfioși pe drum, căutînd tot șanțurile și adăpostul gardurilor.

Unul spuse :

— Nemții !... Uite-i !

— Păziți !

Un altul strigă :

— Sînt tot de-ai noștri !...

— Păi bombele nemților nu căzură în sat ? Ei, unde or fi ?

— Sînt la Mărunțișu sau peste Argeș, spuse cineva.

— Acolo sînt cită frunză și cită iarbă ! spuse o femeie.

— De unde știi ?

— I-a văzut unul care a fugit d-a bușilea pe o hoagă, pînă și-a jupuit palmele și genunchii. Au tras și după el...

— Și nu l-a nemerit ?

— Nu !

— Atunci minte c-au tras nemții în el...

— Zău, el așa spunea !...

— Trebuie să vie patrula d-ale lor ! vorbi iar învățătorul.

— Nu se poate să nu vie ! spuse și popa.

— Haide să mergem la primărie... predăm comuna... spunem că sîntem oameni pașnici... adăugă învățătorul.

— E vorba de viața noastră, dar hoții de la noi ar trebui să moară, părinte. N-ar fi păcat de i-ar omori !

— Așa e !...

O bubuitură de tun îi făcu p-amîndoi să tresară. Bomba căzu însă spre Titu, căci acolo se auzi detunătura exploziei.

— Nu e timp de stat pe gînduri !

— Nu e !... să mergem.

Ziua era tot noroasă. Duhul posomorît al morții parcă plutea asupra satului și asupra tuturor.

Ieșiră din curți și plecară spre primărie.

Acolo, sătenii din Bucuroaia vorbeau despre meșteșugurile nemților.

— Auzi părinte, spuse Păun al lui Marin Oprea, că nemții dau cu tunurile așa de bine de înmeresc cu ghiulele drept pe gura tunurilor noastre, și cînd se sparg, pornesc înapoi o ploaie de zburători de omoară tot pe ai noștri !...

— Măi, da a dracului minciună mai croiși și tu !... zise popa.

— Zău dacă nu spunea un soldat așa.

— A mințit... Ca să dai cu tunul de la 10-15 kilometri, de unde dau ei, și să nemerești în gura tunului, nici nași-meu Sfîntul Ilie nu e în stare... Darmite un neamț puchinos !...

— Părințele, sărutu-ți mîna, spuse și Gheorghe Nae, consilierul, băiatul meu spunea că ghiulelele nemțești cad între roatele tunurilor noastre și, cînd se sparg azvîrl tunul într-o parte și roatele într-alta. Căci nemeresc acolo unde li-e gîndul. Pe soldații noștri îi îngroapă de vii în tranșee. Pe cei care-i neme-

rește îi face praf : le zboară mâinile și picioarele, capul și corpul prin slava cerului, împreună cu bolovani de pământ sau de crăci rupte !... Că apoi le rămân mâțele înșirate pe vârful fagilor și mâinile atârinate cine știe pe unde. Cad jos căpățînile cu ochii căscați și cu dinții clănțănind... Unii fug fără capete și cad jos de se pare că se lătesc. Armata lor merge cu artileria înainte, iar infanteria în urmă... Că după ce a omorît p-ai noștri cu tunurile, vine și infanteria lor la atac în valuri vi-nete. Din rindurile lor ies flăcări scurte în formă de să-bii !... Ai noștri trag prost, așa de prost, că ghiulelele lor cad în rindurile infanteriei noastre.

— Taci mă, fi-mi-ar scîrbă ! răspunde popa mî-nios... Ai văzut tu bătaie, ori știi tu cum se face aia !... Să vezi ce bătaie o să le dăm noi !...

— Noi, părinte ?... Poate francezii, poate dumnezeu !... Pe noi însă ne pierde. Ce sîntem noi ? O mină de oameni fără puști bune, fără tunuri bune...

Popa vrea să schimbe vorba :

— Unde o fi Tăchiță, care cerea război ?...

— La Londra, la nevastă ! răspunse învățătorul.

— E vorba că ai mari s-au pus la adăpost de moarte ; dar noi cei mici am rămas aici să ne omoare dușmanii...

— Așa a pățit neamul nostru din vremuri uitate — explica învățătorul. Cei mari fugeau cu averile, cei mici rămîneau lipiți de pământ. Care murea, murea ; care trăia, ducea neamul de român. Sînt două feluri de împotriviri : împotrivirea curajosului, ce luptă și învinge sau fuge, în nădejdea c-o să învingă odată ; și împotrivirea fricosului, ce pleacă capul, zicînd că face întocmai cum i se poruncește. El însă va face și așa, dar și așa, ca să trăiască el și ai lui...

O ceată de soldați români trecea în fugă spre răsă-rit.

Un om de pe prispa primăriei îi întrebă :

— De ce fugiți ?

— Ne retragem.

— Unde sînt nemții ?

— La dracu să-i ia. Ghiulelele lor ne găsesc și ne văd ; dar noi nu-i vedem deloc.

O bubuitură se auzi spre Mărunțișu. Vișitura venea acum spre sat.

— Jos la pământ ! comandă cineva din grup. Soldații se așternură jos ca de cînd lumea. Bomba sosi și se sparse în marginea șoselei. Sfărîmăturile ei nu ucise pe nimeni.

Fugiți înainte !

Ca un stol de vrăbii speriate se ridicară soldații și o rupseră la fugă prin dosul unui gard. O altă bubuitură spre Mărunțișu și vișitura venea iar înfiorătoare.

— I-a văzut !... Ai să fugim și noi din primărie ! Bomba căzu ca la 20 de pași spre miazănoapte ; dar soldații fugeau spre răsărit cît puteau.

— I-a văzut cu ocheana ! strigă Gheorghe Nae. Toți ieșiră din primărie lăsînd și ușile deschise și o rupseră la fugă, fiecare spre casă.

O altă bubuitură și vișitura bombei se apropie groaznică.

— Jos ! jos !

Și oamenii se lungiră și ei jos cum văzuseră că făcuseră soldații.

Bomba se sparse în mijlocul șoselei și nici ea nu lovi pe nimeni.

Popa și învățătorul se sculară în sus și o rupseră la fugă spre apus, spre Costești.

Învățătorul, om înalt, gros și gras, gîfîind, trebui să se lungească iar în șanț, fiindcă ghiuleaua venea spre ei. Bomba ajunse și se sparse aproape de bordeiul lui Tudorache Fierarul. Bordeiul însă era pustiu, căci țiganul îl părăsise de mult. Bomba se sparse însă la o depărtare ca de 15 pași de popă și de învățător.

— Te-a lovit, părinte ?

— Nu !... dar pe tine ?

— Nu mă doare nimic !...

Se sculară și o rupseră iar la fugă. Ajunseră în dreptul lui Mihail Stanciu, în dreptul puțului. O altă bombă venea. Învățătorul nu mai căută loc și se trînti în noroiul lacului de la puț.

Popa în șanț, avu parte de noroi mai puțin și de apă mai multă.

— Sfinte Neculae !... Nu mă lăsa ! zise popa. Bomba se sparse în ogradă, cam în dreptul lor.

— Ne urmărește Satana ! închină-te Ioane, că ne nemeresc nemții !...

Se sculară închinându-se și iar o rupseră la fugă să iasă mai repede din acest loc bătut de ghiulele.

Ajunseră în dreptul cimitirului dintre sate, când o vîjîitură ce venea acum spre ei, îi făcu iar să se culce în șanțurile șoselei.

— Doamne !...

Bomba căzu în marginea șoselei. Azvîrli ca trei-patru tîrne de pietriș în slavă, și ei se sculară iar la fugă.

— Închină-te, Ioane, închină-te că-i avea tu păcate mai puține ! spuse popa închinându-se de zor.

— Vai de mine, părinte !... Om fără păcate multe, cine se găsește pe la noi !

Se închinău amîndoi de parcă voiau să-și scoată ochii sau să se apere de niște viespi ce se repezeau să-i înțepe.

Nici nu luară în seamă când trecură podul.

În dreptul cîrciumii o altă bombă îi făcu să se culce jos. Bomba căzu în grădinița cîrciumăresei.

— Ce are cu noi, Ioane ?

— Nu știu, părinte.

Cîinii cîrciumăresei fugeau chelălăind, iar găinile culcate jos, cu capetele întinse pe pămînt, așteptau nemîșcate.

— De ce nu fugii și eu, Doamne ? zise popa.

Intră pe fuga în curte, pe la puț. Acasă trase la pimniță. Pe Tanța, pe Tinca și pe Alexandru îi găsi înăuntru.

— Voi aici ?

— Aici, tuțule.

O bombă îi asurzi pe toți... Popa aștepta să audă peretii năruindu-se. Auziră pămînt căzînd pe fierul învelişului.

Popa se-mpiedică de damigeană. Tinca o mutase în pimniță. Popa o luă, o hîlticii și o pusel a gură... O ținu mult. Tinca, Tanța și Lixandru îl priviră tăcînd.

— Asta dă curaj ! zise el, după ce o luă de la gură. Mustățile și barba erau acum ude de țuică.

— Ne omoară, părințele ! se văita Tinca, drept răspuns la vorbele popii.

— Puneți pofta în cui ! îi răspunse el zîmbînd... E pentru mine !

— Da eu nu cer țuică, vai de mine !

— Că nu-ți dau eu, d-aia zici tu că nu ceri... Dar haide... cine să-ți taie de zimbrel... glumesc ; ia o ceașcă...

— Să mă duc eu acum sus după ceașcă?... De n-aș mai bea țuică !...

— Păi să-mi spurci tu damigeana cu botul tău, nu vreau !

Popa puse iar damigeana la gură. Alexandru, care pesemne deveni gelos, îl întrebă :

— Ce faci, tuțule ?

— Nu vorbi tu !... Nu vreau să rămâie nebăută, ca s-o bea nemții !... Asta e o faptă patriotică, vițelule !

Tinca, nemaiauzind în timpul ăsta nici o bubuitură, zise :

— Să mă duc să iau o ceașcă ?

— Treaba ta ; eu nu te las să pui ciocul aici !...

Tinca plecă și se auzi deschizînd ușa sus. Apoi o bubuitură se auzi iar spre Mărunțișu ; vîjiitura venea și bomba căzu cine știe unde, dar tot în sat. Tanța, virită între putina cu varză și și cea de murături, șopti Lucreției :

— Ne moală pe noi, ne moală Chețio ! Popa iar puse damigeana la gură și bău strașnic.

— Ne moală meții, ne moală meții !

— Ei, ne omoară nemții ! îi răspunse popa... Ia și tu, să-ți vie curaj... Și popa puse damigeana la gura Tanții, apoi la a lui Alexandru. Lucreției nu-i dete ca să nu-i spurce damigeana cu botul ei de țigancă !

Tinca sosi pe fuga cu ceașca.

— Murisem jumătate, părințele, cînd venea bomba, eu eram tocmai la dulap...

— Unde a căzut ?

— Nu știu, în pustietăți !

Și ea întinse ceașca și popa îi turnă din damigeană și i-o umplu.

— Păi, să ne păzească sfîntulețu, părinte !

— Amin !... Iartă-ne Doamne greșalele noastre, iartă-ni-le, nu după cum iertăm noi greșalele semenilor noștri, c-atunci e vai de noi !... Iartă-ni-le tu, pe gratis, ca un d-zeu mare și milostiv ce ești !

Tinca bău ceașca, iar apoi începu să se închine și ea o dată cu popa.

Popa puse mîinile în nisipul așternut în pimniță, în-
genunche și iar zise :

— Sfinte Neculae !... Mult bine mi-ai făcut tu mie în
viață !... Scapă-mă și acum, și nu te-oi uita !...

O bubuitură și iar o vîjiitură venea. Carnea popii
se-nfioră ! Apucă damigeana, o puse la gură și el se opri
din înghițit cînd se sparse bomba.

— Și mai fă o minune, sfinte Neculae : întărește și
holearca asta, ca să-mi vie curajul mai repede ! Na și ție,
Tincó !

El iar umplu ceașca Tinchii, care o bău numaidecît.

— Na și ție, Lucreție !

Umplu o ceașcă și pentru ea.

— Dă și Tanții, părinte...

— Nu, ei sînt copii... dar hai... nu trebuie să o gă-
sească nemții...

Și puse pe rînd damigeana și la gura Tanții și a lui
Alexandru.

Tinca ținu iar ceașca.

— Ce ceașcă fa !... te plesnesc ! Vrei să o bei tu toată.
Lixandru tușea, căci se-necase cu țuică. Gîtul larg al da-
migenei făcuse ca țuica să-i intre și pe nările nasului.
Tinca luă ceașca goală. Popa se răsti :

— Bulgar ce ești !... Te-neci ca un prost.

— Vrei să rămîie nemților, părinte ?

— Așa e, fi-mi-ar scîrbă de tine, Tinco. Ține ceașca...
e un fapt patriotic s-o bem noi, iar nu ei !

Tinca iar ținu ceașca, dar acum popa turnă de umplu
ceașca și vărsă și mai multă pe jos.

— Na !... fi-mi-ar scîrbă !... Am vărsat... Bea și du-te
la Satana d-aci, să nu vie „meții“ ! zise el, imitînd vorba
peltică a Tanții.

Tinca bău o dată cu popa ; dar o bombă căzu iar prin
împrejurimi.

— N-au de gînd să isprăvească tilharii ăștia odată !
întrebă popa... Berlinu mă-sii de meți ! Nu e așa Tanto ?...
Nu ne găsec ei aici !

Tanța, ghemuită între butoaie, tremura și se închina.

— Și adică cine sînt nemții, Tinco ? nu sînt și ei oa-
meni ?

— Dracu știe, părinte, îi răspunse Tinca.

— Sînt oameni, fa ! Şi-apoi ce, o să ne mănince ?... Sînt creştini ca noi !... Sînt ai dracului, dar ori îi ia dracul, ori îi împulzeşte dumnezeu.

— Şi cu Maica Domnului, răspunse Tinca.

— Ei, mai na o ceaşcă...

Şi-i mai turnă una. Tinca o bău.

— Mai na una.

Şi-i dădu şi alta. Apoi puse şi el iar damigeana la gură.

— Pe noi ne păzeşte dumnezeu !

— La sfîntuleţu ne e nădejdea ! răspunse iar Tinca.

Bombele cădeau acum mai departe. În pimniţă se întunericea.

— Se face noapte, Tinco.

— Se face, părinţele.

— Aprinde o lampă aici...

— Lămpile sînt sus.

— Fă de ia una, mai bea o ceaşcă şi du-te.

Îi turnă o ceaşcă şi o împinse afară pe uşă.

— Ție ți-e frică, Lucrețio ?

— Mi-e frică !

— Nu !... Tu ești mică, nu e bine să bei... îți strici mîntea...

— Păi eu nu beau...

— Haide !... Nu bei !... Dar nu... acum ai drept să bei... vin meții !... Ține ceaşca.

Lucreția ținu ceaşca şi popa i-o umplu şi ea bău cu sete.

Popa începu să se plimbe prin pimniţă cu mîinile la spate.

— Dar ce sînt nemții, fa Lucrețio !? Că n-am fost eu un comandant că ți-i sminteam...

O bombă căzu iar pe aproape.

— Oarba ! strigă popa speriat iar. Se mai plimbă şi strigă iar :

— Berlinu mă-sii de hoți ! O să-i tai cu briceagu...

Se şterse cu mîneca la mustăți şi, luîndu-şi seama că are curaj din damigeană, zise cu ochii la ea :

— Ah ! tu, sfînt sînge de prună !...

Luă iar damigeana şi zise : Trăiască România mare ! Apoi bău iar o gură țaпанă.

Se apropia de culmea curajului.

Tinca veni cu lampa aprinsă gata.

— Au venit nemții pe drum, Tinco ?

— Nu se vede nici picior de om, părinte !

— Sinteți niște fricoși toți, Tinco !... Ei, dar să fi fost toți ca mine ! Apoi știți voi câte bombe au căzut lângă mine, când venii adineauri de la primărie ?... Nu știți ! De ce sînt ud ?... Nu m-ați întreat...

— Te-i fi udat de frică, părinte !

— Nu ți-e rușine ?... Ce, eu sînt ca tine ?... A căzut bomba în lacul puțului și a azvîrlit apa pe mine, colo în dreptul Stănceștilor, la finu Tănase !

— Vai de mine !...

— Așa... Și eu n-am tremurat ! Ce, au coarne în cap ?... Și dacă au, ce-o să-mi facă ?... Ce-ai întepenit cu lampa în mîină ? Pune-o pe putina aia... Așa ! Eu n-am frică !... De-aș fi fost vodă, ce bătaie le trăgeam !

Obrajii popii Ilie erau acum roșii. El bătu din picior și strigă iar :

— Toți sînt niște lași !... Auzi, să fugă ei din trecătorile munților ?... Da acolo îi îngropam ! Și Mișu și Gicu, și Didina și Olguța și Marioara să fugă ei de acasă !... Ptiu !... Trebuia să stea coala cu mine, cu pieptea !... De cine să se teamă ei cînd erau cu pieptea la un loc ?... Eu ies și înaintea bombelor !

— Ba aia să n-o faci, părințele, se vaită Tinca.

— Păi cînd venii de la primărie, știi tu câte au căzut în capu-mi ?... Nu știi, și d-aia ! Eu nu sînt ca tine, dîngă-dîngă !

Și el porni să iasă. Tinca îl agăță de antiriu să-l ție.

— La o parte !

O bombă îi amestecă vorbele. Se opri pe loc.

— Sînt niște tîlhari ! Cu mine vă bateți voi, mă, cu mine ?... Unde e armata, tîmpitilor, de dați mereu ?... Păi dați și mie un tun și hai să vedem, voi ori pieptea ?... Nu mi-e frică ! Sfintu Neculae e la dreapta mea, iar sfintu Ilie la stînga mea. Mai dă damigeana, Tinco... Să trăiască România mare !

Tinca i-aduse damigeana și popa iar bău.

— Tirai !... Să fie ei și-ai dracului, că eu frică de ei tot n-am.

Și se repezi curajos afară.

Afară se înmurgise, dar pe drum, de-ar fi fost ceva, s-ar fi zărit.

— Părinte !

— Tuțule !

— Tuțule ! strigau din pimniță.

— N-am frică ! N-am !... Ei mă, ce vreți voi, fir-ar oarba după voi de nemți.

O bombă căzu iar. El se repezi pînă la gîrliciul pimniței, dar acolo se opri : bomba căzuse peste sat.

— Huideo ! Hu !... Oarba după tine ! strigă el după ghiulea. N-am frică de voi, nemților ! Iaca, plesniți de necaz ! N-am frică.

Popa acum într-adevăr nu mai avea nici o frică. Umbla pe bătătură roșu la față și cu barba filfiind. Într-unicul se lăsa peste sat și bombele se răreau.

Tinca, care rămăsese în pimniță, ajunsese acum stăpîna damigenei. Bea mereu și da și Tanței și lui Lixandru și Lucreției.

Cînd s-a-ntunericit bine, bombardamentul a-ncetat. Atunci popa strigă :

— Ei, fricoșilor ! ieșiți afară ! Puneți masa să mîncăm, că eu mă culc în case... Eu n-am frică de nemți... îi fac praf cu mucările cu care sting lumînările în sfeșnicele împărătești !

Cei chemați ieșiră afară din pimniți și intrară în casă.

Acolo aprinseră o altă lampă și puseră masa să mînce. După ce mîncară, luară saltele și plăpumi să aștearnă jos în pimniță.

— Aide, tuțule, să ne culcăm în pimniță ! se rugau copiii : Tanța și Lixandru.

— Duceți-vă voi, fricoșilor ! Eu mă culc sus, aici !

Și se lungi de-a curmezișul în pat.

Tinca mai încercă să-l scoale și, dacă nu putu, trînti șuba peste el și plecă și ea împleticindu-se în pimniță. Popa și adormise.

După o oră și jumătate bombardarea iar a-nceput. Dar acum popa nu mai auzea nimic și nici Tinca cu copiii, culcată în pimniță. Damigeana cu țuică făcuse minunea de îi adormise pe toți așa de strașnic, că nici nemții cu tunurile nu-i mai puteau deștepta.

Așa a petrecut popa Ilie noaptea de 20 spre 21 noiembrie 1916 st. v.

LA NEMȚI

21 noiembrie 1916

Seara hotărîrăm să ducem copiii în casele lui Iorgu, pentru că ele, fiind de zid, făceau un adăpost mai bun contra gloanțelor și poate și a ghiulelelor.

Luarăm deci d-acasă saltelele și două plăpumi și ne duserăm cu toții acolo.

Iorgu era în război și acasă îi era numai nevasta, mama lui și o soră.

Așezarăm copiii în odaia cea mai dinspre mieznoapte, ca ghiuleaua venind dinspre miezăzi, cum veneau toate, să aibă în față trei ziduri de străbătut și să n-ajungă la copii.

Culcarăm copiii cu capetele la perete, jos pe saltele, și-i lăsarăm acolo împreună cu toți ceilalți din sat, care veniseră tot în casele acestea, singurele de zid, ca să se adăpostească. Venirăm acasă, să mai luăm ceva pîine și să-ncuiem ușa.

Apucarăm să intrăm în casă, cînd... iar un tun : baau ! și iar acel vîjiit grozav și... ghiuleaua năprasnică sosi și căzu în sat.

Eu o rupsei la fugă în boșca de varză, iar nevasta, dusă de instinctul de mamă, o rupse la fugă, unde știa copiii, adică spre casele lui Iorgu.

Alt tun, altă vîjiitură și ghiuleaua sosi, căzu și se sparse în grădină. Nu ne lovi pe nici unul.

A treia, cînd venea, eu ajunsesem în boșcă ! Ușa casei ne-a rămas deschisă și lampa înăuntru, aprinsă pe masă.

D-aci a-nceput bombardare regulată. Veneau bombele în sat, cădeau prin grădinile oamenilor, treceau peste sat și cădeau chiar și naintea satului. Am văzut și noi după gropile făcute și după schijile, adunate în urmă de copii, ca o jumătate de baniță. Cercurile bombelor erau de aluminiu și numai capetele de alamă.

Am tremurat în boșca de varză pînă pe la noaptea jumătate, cînd a-ncetat bombardarea.

Șezînd singur acolo, mi-am revizuit cu gîndul toate visele ce le-am avut și mi-am adus aminte că eu trebuie

să mă duc la nemți, să le spui să lase satul în pace și că trebuie să adăpostesc cu viața mea viața celor dimprejurul meu. Am hotărît dar ca dimineța să pornesc dincoțro veneau bombele și să merg, pînă voi da de ei.

După ce m-am încredințat că au oprit bombardarea satului, am ieșit din boșcă, am intrat prin casă și apoi am ieșit afară încuind ușa și m-am dus unde mi-erău copiii, la casa lui Iorgu.

Acolo toți erau deștepți, afară de cei mici, care dormeau fără grijă.

— Ați pățit ceva ?

— Nimic... Tu ai pățit ceva ? Casa a lovit-o ?...

— N-am pățit nimic... Casa e-n ființă.

Am rămas la ei pînă la ziuă, căci acum știam bine că hoții nu mai umblă și că nu poate veni nimeni să spargă o casă rămasă pustie pe timp de noapte. Asupra tuturilor, și buni și răi, și cinstiți și tilhari, domnea aceeași groază de moarte : groaza bombelor ce cădeau asupra satului.

Am adormit acolo, și dimineța, demult, m-am sculat și am zis unui băiețandru de vreo 16 ani, lui Mihai Iorgu Lixandru, să meargă cu mine să vedem ce-o fi acasă.

Am plecat cu el spre casele noastre.

Pe drum însă i-am spus hotărîrea mea de a mă duce la nemți și l-am rugat să meargă și el de tovarăș.

— Nene Iancule, ne-o omorî ?... răspunse băiețandru cu frică.

— Copil ești !... Nemții sînt popor civilizată și apoi... și socialiști !... Ei n-o să ne facă nimic !... Noi le spunem că în satul nostru nu sînt decît cei cincizeci de soldați de ieri și femeii și copiii și bătrîni... Și-apoi ți-e frică ție cu mine ? !...

— Nu mi-e frică !

Îl încredințai astfel și, după ce văzurăm casele întregi cum le lăsasem — căci și el cu toți frații părăsise p-a lui — luai de la mine două șervete albe și ca să nu ne mai îndărătneze ceilalți cu vorba, hotărîrăm să plecăm îndată, fără să le mai spunem lor planul făcut.

Legarăm șervetele în două ciomege, ne răsfirarăm ca zece pași unul de altul și pornirăm peste cîmp înspre Mărunțișu, de unde credeam că ne bat nemții cu tunurile.

Cînd ajunserăm ca la 500 de metri de sat, auzii strigătele nevestii și ale copiilor, ca să mă-ntorc îndărăt. Nevasta pricepea tocmai acum ce vream eu să fac.

Nu vrusei să-ntorc însă nici capul să mă uit. Mihai crezu că n-auz jeletele din urmă și-mi spuse :

— Nene Iancule, ne strigă și ne jelesc...

— Nainte Mihai !... Nemții sînt nainte noastră pițiți în hoaga Veveriții... Ei au înaintat noaptea și, cum am ieșit din sat, ei au pus ochii pe noi, ne vād că venim spre ei cu steaguri albe de pace și ne lasă să ne apropiem. Îndată însă ce ne-or vedea că ne-am întoarce îndărăt, vor socoti că i-am spionat sub ocrotirea steagului de pace și întregul lor front va trage în noi !... Deci nainte...

Merserăm nainte și ajunserăm la hoaga Veveriței, unde credeam c-or fi infanteriștii nemți, dar acolo nu era nimeni...

— Nu sînt aici !...

— Vād și eu că nu sînt, dar trebuie să fie în hoaga de la balta Arvatului, pe moșia Tomșanii și gloanțele lor bat la noi ! Deci tot nainte ! Mergi resfirat și mișcă steagul în lături, ca să vază șervetul cu latul spre ei... Și să mai bagi de seamă... cînd ai auzi șuierînd pe lîngă noi, te culci repede pe pămînt și miști steagul mereu... Glonțul ajunge mai repede ca sunetul, așa că, de or trage în noi, trebuie să auzim șuierul, și pe urmă pocnetul armei... Dacă mă-nnemerește și mor, spui și tu că pentru toți cei din sat : copiii mei și ai lor, am murit. Vream să mă duc să-i scap pe toți...

Băiatul îngălbenise de frică. Eu, cum oi fi fost, nu știu.

— Am auzit că taie toți bărbații de la 12 ani în sus ?... mai vorbi el.

— Nu cred, îi răspunsei.

— Spunea jandarmul, cînd ne-a strîns să ne pornească la Moldova... Cînd ne-am dus la gară, erau mulți ca noi de prin alte sate și nu au avut loc în trenuri... Nouă ne-a spus o cucoană să fugim acasă, că n-o să ne facă nemții nimic... Ne-am vorbit toți și am fugit... Apoi cu cine ne-ntilneam, le spuneam...

În gară mureau de frig și de foame copiii luați de prin Oltenia... „Unde mergem noi, mă ?... Să murim ca ăștia de foame ?“ Și n-a mai dat cu ochii de noi jandar-

mul... A trebuit să fugă singur !...

Am ajuns în hoaga de la balta Arvatului și... nici aci nimeni și nici un neamț !

— Nu sînt nici aici !...

— Văd și eu.

Acum eram la doi kilometri de satul nostru și la doi și jumătate de satul Mărunțișu.

Suirăm dealul și ne uitarăm în toate părțile. Nu se vedea nimic. Cîmpul pustiu ca niciodată. Își făcuse moartea drum pe deasupra lui.

Spre malul Argeșului, ni se păru că zărim, prin ceața dimineții, patru tunuri, cu caii și cu servanții lor...

— Uite Mihai !... Uite hoții care ne bombardează...

— Așa e.

— Acolo trebuie să mergem.

Ne îndreptarăm într-acolo.

Merserăm ca doi kilometri și... văzurăm că părutele tunuri, cai și artileriști, erau niște leși de mărăcini !...

— Sînt mărăcini, Mihai !...

— Îi văd și eu.

— Hai acum spre sat... și, dacă nemții n-o fi nici acolo, ne-ntoarcem îndărăt pe hoaga ce dă în Tomșani.

Ne-ndreptarăm acum spre răsărit și miazăzi. Steagurile le mișcam mereu și aceeași depărtare ca de zece pași o păstram între noi.

Ne apropiarăm de hotarul moșiei Lucian Lăzărescu, unde se hotărăște cu moșia Mărunțișenilor în partea de dincolo de biserică, cînd, răsări ca din pămînt un om, în niște haine cenușii...

Ne oprirăm.

— Cine o fi ?

— Mihai, de-or fi d-ai noștri, să spunem că degeaba bat în sat, că nu sînt nemți acolo ; iar d-o fi nemți, lași pe mine.

Îl observarăm că e încins.

— E soldat.

Acela ne făcu cu mîna.

— Mihai, să-ntoarcem capul în urmă, să ne facem cîte o mică cruce, că poate nu mai apucăm să facem altele — încai să murim și noi închinăți, dacă nu spovediți și-mpărtășiți.

Așa făcurăm repede, ca să nu ne observe acela și să ne vadă că sîntem fricoși, ori să creadă că ne-nchi-

năm înaintea lui, iar nu înaintea lui d-zeu.

Pornirăm spre el.

Îl văzurăm că e nemț. Un neamț roșu, voinic și tânăr, îmbrăcat în haine cam cenușii și cu casca cu vârful ascuțit și cu vâpseaua de culoarea hainelor.

Ce zise, nu-nțelesei, dar eu îi spusei :

— Soli, soli... parlamentari...

— Ia ?

— Parlamentari, soli de pace...

Văzui niște gropi, lungi cât omul, adânci de un metru, cu pământul dat în trei părți, cu paie în fundul lor și cu un fir negru de sîrmă izolată, întins peste ele. În nouă gropi nu era nimeni, dar în cea de a zecea, era cite un soldat. Armele celorlalți erau acolo la gropi, îndreptate cu țevele spre satul nostru. Văzui și o lunetă de cîmp, lungă ca de 50 cm.

Pășirăm peste sîrmă și scoborîrăm în hoagă și în zăvoi.

Acolo, împrejurul a trei focuri mari, nemții ședeau roată pe lîngă ele și se-ncălzeau... Cei mai mulți cu lulelele în gură. Văzui nemți de toate vîrstele. Unii cu bărbi, ca lipovenii ruși, alții fără mustăți ; dar și cei tineri fumau tutun tot cu lulele ca și cei mai bătrîni.

Cînd ajunsei lîngă ei, îi salutai, scoțîndu-mi căciula și apoi spusei :

— Soli, soli, parlamentari...

Ei începură să-mi vorbească pe nemțește. Dar eu învățasem pe la Cenzură, așa în ris, cîteva cuvinte : „Niht sprechen doaic!“ și apoi :

— Sol rumeniș, parlamentar rumeniș !...

Începură să rîdă.

Mi se pîrură buni acești oameni care rîdeau.

Soldatul care ne adusese, se-ntoarse la postul lui, și altul ne făcu semn să-l urmăm.

Plecarăm de pe acela.

Apucă cu noi pe hoagă și ne duse ca șase sute de metri și apoi suirăm iar la hotar, unde erau săpate ascunzătorile lor.

Acolo, într-o groapă, cât o boșcă de varză, era întins un cort. Înspre satul nostru ieșea țeava unei mitraliere, și un soldat sta de pază.

Soldatul ce ne ducea spuse aceluia, iar acela vorbi la cineva din cort.

O voce supărată din năuntru, și soldatul de pază vorbi cu cel ce ne ducea, și apoi soldatul nostru porni cu noi în satul Mărunțișu, dar tot pe hoagă, și tot ascunși.

Era dimineață, n-avusesem timp să măninc nimic, dar simții o sete grozavă.

Intrarăm în sat pe un loc viran.

Acolo văzui cîte 20—30 de nemți. În fiecare curte de român. Alergau de pe găini, alții opăreau la porci, alții jumuleau la găște, iar rumânii, cu mâinele în sîn, triști și ciuciuliți, ședeau pe lîngă case p-afară, și ei, și copiii, și femeile. Focuri erau aprinse prin toate bătăturile și la toate sau se pîrlea vreun porc, sau se frigeau păsări !...

Văzui o femeie bătrînă și-i zisei :

— Mămușoară, dă-m nițică apă că mor de sete. Apoi către soldat :

— Her catană... sete, apă... Și-i făcui semn să stea nițel cu noi.

Șezu soldatul rîzînd. Și acum zic, să-l ducă d-zeu pe bine și să-l scape de moarte.

Femeia veni și mă cunosc.

— Unde te-a prins măicuțule ?...

— E tamjă lungă, mămușoară... Dar cum trăiți cu ei ?...

— De trei zile de cînd au venit, e vai de noi...

Beam apă și femeia spunea :

— Nu mai sîntem stăpîni pe nimic. Ne-au tăiat porcii, vițeeii, juncii, păsările — dar de vacile cu lapte și de boii de jug nu s-ating... Ne-au luat cămășile și s-au îmbrăcat cu ele și ne-au luat săpunul tot și se scaldă cu apă rece pe geru ăsta, pînă-n brîu... Ei se culcă-n paturi și noi afar pe prispă, doar pe copii ni-i bagă în casă...

— Să trăiești, mămușoară...

— Aoleo, nu măicuțule, nu, să nu mai trăiesc pe prăpădul ăsta...

Plecarăm nainte, acum prin sat.

Neamțul scoase o carte poștală nescrisă și un creion chimic și zise : „Ăă...“

Puse un punct, și apoi : „rumeniși“. Și apoi niște puncte din care plecau săgeți spre punctul numit rumeniși.

— Austriac... ungar... gherman, bulgar, turc...

Și apoi făcînd cerc împrejurul punctului rumeniși, spuse :

— A a aa !...

— Da, da, ne-ați înconjurat din toate părțile...

— Gherman ! Gherman !... și arată pumnul, rumeniși !

— Da, da, ne-ați zăpăcit în pumni !...

„Limba gesturilor e universală“, gîndii eu, și hotărîri s-o-ntrebuințez cît de bine și cît de mult, atît că observai că are cuvinte puține și nu poți să arăți ce vrei în amănunțimi.

Trecurăm din sătucul acela, în satul de la Lucian Lăzărescu și ajunserăm la cîrciumă.

Acolo, un om din Bucuroaia noastră fusese apucat de trei zile și nu-i mai dăduse voie să vie acasă. Cum mă văzu, mă-ntrebă speriat :

— A mai rămas cineva viu în satul nostru ?

— Da, cred că n-a omorît pe nimeni...

— Cum se poate, neică ? ! Apăi de trei zile de cînd trag ei acolo, n-au nemerit pe nimeni ?

— Nu, că oamenii se bagă în țimnice, sau în boșcile de varză...

— Omul începu să se-nchine.

— Omul are zile cu caru... Dacă nici ăștia, de cînd trag ei, n-a făcut satul harcea-parcea, apoi nu mai moare satul nostru...

Soldatul mă luă de mînică și mă băgă pe sală, apoi în odaie.

El raportă.

Un neamț gras, tînăr și cu niște brațe groase, le scoase din plapuma cîrciumarului și începu să mă-ntrebe pe nemțește... Eu :

— Niht sprechen do aici !...

Ce mai zise el, nu știu, că mă dete afară, deși eu spuneam :

— La noi uncheși, copii, chinderi, nu oaste, nu armată, nix soldați... doar 50... atît și atît !

Și arătam pe degete și făceam gesturi de supunere :

— Noi... de treabă !... Populație pașnică !...

Îeșii cu soldatul în drum. Bucuroianul vrea să afle dacă ai lui or fi vii...

— Trebuie să fie nene, dar de, cine știe...

În drum, Manole Dimierul trecea trist spre casa lui.

— Nene Manole... de cînd stau ăștia aici, n-ai auzit vreunul vorbind românește ?...

— Vorbește tilmaciul... e în curte la cocoana Mița Biciclista, unde e și mai-marele lor, colonel, gineral, nu știu ce este, că acolo stă ofițerimea.

— Her catană, her...

— Ia...

— La boier, la cocoană, la graf... la conte, tălmaci... om care știe românește, do aici-rumeniși... traducător. tilmac...

— Ha...

Și-l iau de mînică și-i arăt casele și fac gest spre mine și spre altul :

— El gherman, gherman, eu, eu, rumeniși... El gherman șprehen rumeniși, eu rumeniși, șprehen rumeniși !

— Ia, ia...

Mihai începu să spuie :

— Nene Iancule, ce tot o fi vrînd ăsta să ia mereu de la noi ?...

— Ia înseamnă da, pe nemțește...

— Aoleo !... ăștia și cînd zic da, înseamnă că tot vor să ia.

Pe drum îmi veni gîndul să scriu un bilet, ca să umble el și să găsească tilmaciul.

Căutai în buzunar. Găsii un volum din *Nevestele lui Moș Dorogan* și un blocnotes de gazetar.

Rupsei o foaie și scrisei bine deslușit :

„Vreau să vorbesc românește cu cineva dintre dv. Sînt parlamentar sau sol, trimis de satul meu Costeștii“.

Dădui hîrtia scrisă soldatului care mă ducea.

Intrarăm în curtea cucoanei.

Acolo văzui o lampă mare spartă, scaune azvîrlite și rupte, lucruri de preț, sfărîmate.

Văzui că proprietatea particulară nu e tocmai respectată. La curte nu era nimeni, nici un îngrijitor, cum am aflat mai în urmă, fugiseră toți și lăsaseră conacul pustiu.

Curtea era plină de nemți, mai mulți aci ca pe de rînd.

Biletul meu zbură din mână în mână.

Nemți mulți ne ocoliră zîmbind.

Mă așteptam să văz oameni crunți, firoși, gata să mă sfișie. Ei însă zîmbeau și mă-ntrebau și ei prin gesturi, că ce vreau.

Un neamț ieși în față, cu mîinile în buzunar și, într-o românească perfectă, mă-ntrebă :

— Ce vrei dumneata ?

Eu mă repezii la el bucurat, și-l apucaii de-o mîină :

— Bine că te-am găsit, domnule. Bogdaproste, că în-tîlnii unul cu care să mă-nțeleg...

Uite domnule ce este.

Dumneavoastră de trei zile și trei nopti bombardati satul de colo, Costești.

— Il bombardăm pentru că e sat întărit, și are armată în el, îmi răspunse.

— Domnule, ascultă-mă pe mine... În sat nu sînt decît cincizeci de soldați. Aceștia umblă de colo pînă colo și pe ei îi vedeți cînd la un cap de sat, cînd la altul... Incolo nu sînt în sat decît copii, femei, uncheși, și scutiți sau reformați ca mine... Aseară s-a strîns satul la biserică și m-a hotărit pe mine și pe băiatul ăsta, să venim din partea lor, soli la dv. ca să vă spunem asta și să veniți să luați satul în primire, că prăpădiți lumea degeaba...

— Dar noi nu țintim în case, dăm alături cu ele, ca să ucidem soldați...

— Domnule, așa oți fi făcînd, dar sînt cițiva răniți, iar copiii sînt îngroziți... Îi lovește epilepsia pe toți...

— Sînt numai 50 de soldați ?

— Numai 50.

— Noi am văzut mai mulți !...

— Bine, au fost mulți de tot, dar s-au retras... Aceștia ce au rămas sînt rătăciți, că nu cunosc locurile și li se pare răsăritul la apus și apusul la răsărit...

— Vino de pe mine.

Îl urmaii.

El intră în casă. Stătu nițel și apoi ieși și mă chemă și pe mine năuntru.

Acolo, culcat într-un pat și cu masa trasă lîngă pat, iar pe masă un telefon, un ceasornic și armele, sta un om roșcovan și lung.

Neamțul mă-ntreabă și eu spusei pe românește, tot ca adineaori, iar tilmaciul îi vorbea în franțuzește.

Bănuii că trebuie să fie vrun alsacian și mai prinsei curaj.

El însă moțai din cap și spuse că am venit târziu, fiindcă a primit ordinul Diviziei, ca la nouă și jumătate să atace satul și să-l cucerească, și că pe mine să mă ție acolo, că, după ce l-o cuceri, sînt liber.

Din nou vorbii tilmaciului :

— Domnule, spune domnului comandant că n-are cu cine să se mai bată acolo. Sînt doar 50 de soldați. Atîția sînt. Și sînt rătăciți !... Le spun că e răsăritul încolo și ei zic că e încolo. Au arme la ei, dar n-au cine știe ce provizie de cartușe. După cum cred eu, spre rușinea noastră, parcă ar vrea să se dea prizonieri !... Omoriți copiii de-geaba... Și numai eu am șapte copii !... În numele copiilor din satul meu și al copiilor din satele dv., nu vă faceți păcat cu ei !... Nu e nevoie de atac... Mergeți fără grijă și luați satul în primire.

Tilmaciul vorbi iar și comandantul apucă telefonul de pe masă și vorbi în nemțește, mult, și apoi vorbi iar pe franțuzește :

„Îți dau timp de patru ore, să mergi în satul tău Costești, să iei soldații ca să-i aduci îcoace. Armele lor le vei pune într-o căruță și vor veni două sute de metri naintea lor. În numele nostru, garantează țăranului care vine cu carul cu armele că nu i se vor lua caii și căruța și că se va întoarce acasă. Soldaților spune-le, în numele nostru, că vor fi bine tratați...”

Dacă pînă la ora 12 fix, nu sosești, tovarășul tău va fi împușcat, iar atacul asupra satului va începe atunci, fiind vai de cei de acolo...

Acum du-te repede, căci viața celuilalt e măsurată.“
Mă-nfiorai !...

Mihai însă n-auzise nimic, căci rămăsese în curte între nemți.

— Să-mi dea ordin ! zisei și eu tilmaciului, ca să mă crează soldații.

Tilmaciul îi spuse și comandantul scrise repede p-o hîrtie, puse o ștampilă, ce o socotisem întii că e cutie cu pomadă, și apoi tilmaciul scrise bine pe românește :

„Veniți camarazi fără frică, căci veți fi bine tratați, dacă veniți de voie. Din ordinul comandantului care vă făgăduiește bun tratament.

Solului i se garantează viața cu viața dv., când veți fi prinși. N-aveți să-i faceți vreun rău.“

Ieși afară cu hîrtia și o-ntocmiți, vîrînd-o în buzunar.

Mă gîndii cum să fac eu să ajung mai repede... Patru kilometri și jumătate dusul, patru și jumătate întorsul. Îmi mănîncă un ceas și jumătate. Dar pînă oi găsi căruță?... Dar dacă oi spune soldaților noștri o minciună : „fugiți fraților, că vin nemții peste voi... fugiți, că patruzeci de soldați d-ai noștri văzui cînd îi împușcă !... Ziceau că n-are ce să mănînce ei, dar prizonierilor ce să le mai dea?... Fugiți că e prăpăd, vă pierd spurcații !...“

Și cu planul ăsta, scap într-o jumătate de ceas, că pornesc soldații din sat, și vin și mai înainte de 12, ca să nu-mpuște pe Mihai... Dar totuși mă gîndii că n-oi ajunge repede și spusei filmaciului.

— Dă-mi un cal domnule, s-ajung mai repede, că trebuie să strîng soldații, să caut căruță — țaranilor le e frică să vie, și ce-oi păți pînă voi convinge vreunul... Și nu spune nici băiatului sub ce groaznică condiție îl las aci...

— Domnule, să nu-ți pară glumă. Treburile de război sînt treburile morții... sînt foarte serioase !... Să cauți să vii la 11 și 55 de minute, căci cu 5 minute nainte de moarte, băiatul se vestește și la 12 fix, îl împușcă... Ți-e frate, rudă, ce ?

— Mi-e rudă...

— Dacă nu vii, îl pierzi... Eu îți dau cal. Și vorbi nemțește și repede îmi aduseră o iapă, tot bălană, ca cea de la Conțești ce o găsisem eu pe cîmp pascănd împiedicată, dar aceasta era așa de slabă, de-i ieșise șira în sus ca o culme de rufe.

Un neamț voinic mă săltă de subțiori și mă puse în spinarea iepii.

Eu vorbii lui Mihai, care alergă și el lîngă mine :

— Tu, Mihai, rămii nițel acilea. Rîzi cu ei, joacă-te cu ei, că eu viu pînă la 12... Mi-au poruncit ăștia ceva. N-ai grijă, că nu te las eu aici.

Salutai, și nemții tăbăriră cu pumnii pe iapă și unul c-o prăjină.

Iapa o rupse la fugă. Eu eram cu bățul steagului tot în mînă.

Ieșii din curte, apucaii în sat și o luai d-a dreptul pe drumul de la biserică, ce iese în cîmp.

Dintr-un șanț, ieși un soldat cu arma la ochi, strigîndu-mi.

Eu mă și oprii, cu steagul într-o mînă și cu hîrtia într-alta.

Soldatul veni, luă hîrtia, citi frazele nemțești, apoi salută, îmi zîmbi și-mi făcu semn să trec.

În acel moment, văzui însă că din toate gropile se ridicau capete de soldați, scoteau căștile, salutau zîbind și strigîndu-mi să mă duc.

Am înțeles că prin firul ce trecusem la venire peste el, se didese ordin telefonic, să fiu lăsat să trec.

Am trecut tremurînd peste acel fir negru, care des-părtea țara liberă de țara cucerită.

Mă gîndeam, dacă în vreo parte n-o fi ajuns ordinul, soldații aceia o să tragă în mine și-o să mă pomenesc mort.

Iapa însă nu vrea să meargă, ci caută să se întoarcă îndărăt. Fusesse luată de prin Vlașca, ori cine știe de pe unde.

O lovii eu cu bățul, o bătui cu picioarele, o mușcai cu dinții de urechi, dar ea se rotea cu mine și o lua tot îndărăt.

Văzînd că mă-ntîrzie mai mult, descălicai și mă gîndii s-o las acoloa. „Dar dacă m-apucă nemții de iapă?... Zice că am furat-o, căci ea, cine știe încotro ar apuca slobodă...”

Începui s-o izbesc cît puteam și să trag de ea.

O rupea la fugă alături cu mine și apoi deodată căuta să se-ntoarcă. O loveam, răcneam pe ea, am rupt bățul și atunci am scos briceagul și-am început s-o-nțep.

Am răzbit-o cu chipul acesta și am făcut-o să fugă alături cu mine.

Cu mare căznă am ajuns acasă, căci casa mea e în marginea satului Costeștii, în partea dinspre miazăzi.

De departe îmi ieșiră copiii nainte.

Nevasta începu să mă-ntrebe ; dar eu spusei repede și fără să răspund la întrebările lor :

— Toți cotenii — cotenii sîntem noi cei ce locuim în acest cot de sat — cu copii și femei, plecați prin șanțuri,

prin păduri, și ce soldați d-ai noștri întâlnești, spuneți-le să se strângă acum la biserică... Să le spui ce-am văzut eu la nemți...

— Da ce-ai văzut ?

— Du-te, strigați !... E prăpăd !...

— Mihai !... L-a omorât pe Mihai ?!...

— Iute, iute !... toată soldătimea la biserică, văd de departe turnul !...

Legai iapa afar de curte, de poartă, și plecai în sat.

În sat începu să strig :

— Toți soldații să iasă afară !... Măăă, unde sînt soldați, ieșiți afară să vă spui ce-am văzut la nemți, că scăpai de la ei...

Ieseau femeile, copiii și bărbații din case și alergau la porți...

— Ce-ai văzut ?!...

— Prăpăd, prăpăd !... Unde sînt soldații ?...

— După ce s-a oprit bombardarea au fugit...

— Fraților !... Alergați după ei și spuneți-le să fugă, că eu văzui, cînd împușcară la Mărunțișu 40 de soldați d-ai noștri... Nemții mor de foame și n-au ce să dea la prizonieri și așa îi împușcă... Și sînt nemți ca frunza și ca iarba și vin sodom încoa... Să fugă spre Cornățel soldații noștri, și să nū spuneți cumva încotro au luat-o... Duceți-vă, fraților, și pe oricîți întâlnești, pe hoage ori prin șanțuri, spuneți-le și porniți-i repede... că e prăpăd !...

— Dar de noi... pe noi ne-or omorî ?

— Văzui pe mărunțișeni în ființă... Duceți-vă...

Și plecai mai departe, strigînd și spunînd.

Porniră oamenii din sat prin păduri, prin șanțuri, pe oriunde știau și ei că s-ar putea ascunde soldați...

Întilnii doi...

— Voi ?... Ce căutați ?... Unde sînt ceilalți ?

— Au fugit...

— Luați-o după ei, că vin nemții acum și vă taie, vin nemții acum și vă taie.

Fugiți, că 40 îi văzui eu morți !

Soldații o rupseră la fugă.

Colindai satul și nu mai întâlnești pe nimeni. Și nici acolo, la biserică, nu sosise vreunul.

Mă-ntorsei acasă.

— Uită-te și vezi cît e ceasul ?

— Zece și cinci minute ; dar ce e cu Mihai, că nimeni n-a găsit soldați ?

— Pe urmă, pe urmă !

Dezlegai iapa...

— Te duci iar ?!... Vai !... Ce, ești nebun ?...

Și femeia se agăță de mine...

— Lasă-mă, e Mihai zălog... îl împușcă de nu m-oi duce...

Îmi veni gândul să nu mai mă duc pe locul pe unde am venit, ori pe unde m-am dus de dimineată.

Gîndii : ei or fi dat ordin așa, dacă vedeți pe acela că vine singur, să-l împușcați... Să mă duc pe șoseaua dintre Tomșani și Mărunțiș... Frontul de acolo nu mă știe și mă vor lăsa să intru între ei, ca să aflu știri de la mine. Cu chipul acesta scap neucis... dacă cumva ar fi dat așa ordin frontului pe unde am ieșit.

Tot pe jos, căci iapa de slabă ce era, m-ar fi spintecat cu șira în două bucăți, o luai în Bucuroaia și d-acolo în satul Tomșanii ce ține de Mărunțișu...

CONDAMNAT LA MOARTE

Mergînd prin Tomșani, mă gîndeam : „Da ce bine !... Nu mă pui în conflict cu legile țării. Nu dau pe nimeni prizonier și-mi scap și copiii și pe toți de la groazele morței...”

În răsîntia satului Tomșani, mă-ntîlnii cu trei nemți patrolă.

Îndreptară armele asupra mea și eu stătui și le arătai hîrtia.

Unul veni, o citi și apoi începu să mă-ntrebe. Eu iar :

— Niht sprehen do aici !...

Îmi făcură semn să merg cu ei. Le arătai că eu mă duc la Mărunțiș cu hîrtia.

Se-ntoarseră și ei spre Mărunțiș.

Un cîine ieși dintr-o curte.

Unul puse arma la ochi și-l împușcă. Omul se uita de pe geam. Nici un bărbat, nici o femeie și nici un copil nu se vedeau p-afară. Toți ședeau în case. Era prima patrolă nemțească ce intrase în Tomșani.

Ieșirăm din Tomșani și la moara Mocînci se iviră din moară vreo treizeci de nemți. Fuseseră ascunși acolo.

Ieșiră toți în drum, îmi citiră hîrtia și mă-ntrebau.
Eu tot :

— Nicht sprechen doai !

Porniră toți cu mine, eu acum în mijlocul lor și pe jos, cu iapa de căpăstru.

Zic : „și, d-o fi dat ordin să mă-mpuște d-oi veni singur, între ăștia, o să zică că sînt altul și... tot scap“.

Un nemțșor de vreo 19 ani, îmi ceru iapa să-ncalice.

I-o dădui ; dar fugind nițel cu ea, descălică, făcu gest că nimic nu e nici de mine și nici de iapa mea și o lăsă slobodă.

Începui s-alerg și abia o prinsei. Nemții rideau și-mi dădeau cu tifla.

Intrarăm în sat și mă pomenii liber. Mersei singur la curte.

Văzui pe Mihai luptîndu-se cu un neamț tînăr.

Mă oprii nițel și Mihai îl trînti jos.

Nemții bătură din palme și apoi îi deteră unul o bucată de slănină și altul o jumătate de pîine.

— Cum o duci Mihai cu ei ?

— Sînt oameni de treabă, nene Iancule !... M-au trîntit trei și am trîntit cinci... Și-mi dă toți tutun și pîine !... Rid și bat din palme.

Tilmaciul află c-am venit și mă pomenii cu el la mine.

— Unde sînt soldații ?

— Știi ce s-a-ntîmplat ? Ast-noapte, după ce ați oprit bombardarea, soldații au fugit. Oamenii aproape că i-au gonit din sat... Le-a zis că : „de trei zile pisează satul din pricina voastră !... Fugiți d-aci.“ Și au fugit... Așa că acum nu e nici picior de soldat în toată comuna Costești, și puteți trimite oaste s-o ocupe.

— Bine, dacă e așa... Să spui acum comandantului.

Și intră în case.

Mă pomenii însă că ieși afară comandantul, înalt, îmbrăcat și crunt.

Începu să răcnească cum dădu cu ochii de mine și să spuie tot în franțuzește, și deci mai înțelegeam și eu :

— M-ai înșelat !... M-ai înșelat !... Ca să aibă timp armata voastră să se retragă, ai venit cu minciuni și ai dobîndit timp de patru ore !... De patru ore !...

Ca ofițer, îți aduc laude, pentru fapta patriotică ce-ai făcut pentru țara ta ; dar ca ofițer german pe care l-ai înșelat, te condamn la moarte !... Luați-l !

Doi soldați luară puștile de la umer și veniră lângă mine.

Eu însă mă agățai de mîna tîlmaciului...

— Domnule !... Domnule !... Ce e asta ?... Eu n-am mințit... Au fugit soldații... Eu nu minț, așa este... Sca-pă-mă, că mă ucide de pomană !...

— Ia mîna de pe mine, domnule !... Noi am văzut din turnul bisericii armată multă împrejurul satului dv. Avem aici în sat un țăran prins de la dv. care ne-a spus că în sat sînt și artileriști ; că sînt tranșee făcute... Și d-ta minți că sînt doar 50 de soldați, te trimitem să-i aduci și apoi vii fără ei !... Se-nțelege că în patru ore au avut timp să-și mute artileria și armata în alte puncte mai întărite...

— Domnule !... Domnule !... Nu vă faceți părerea asta... Țăranul ce-l aveți aici este de trei zile... El știe ce era acum trei zile în sat, iar nu ce este acum... Armata se scurgea atunci... Tranșee sînt, dar sînt goale... A venit ordin să le părăsească... Cei 50 rămăseseră rătăciți și i-a pus satul pe goană și p-ăia... Țasta e adevărul...

— Nu știi domnule, nu știi, lasă-mă în pace...

Soldații mă-mbrinciră să mă ducă de lângă tîlmaci.

Eu îl agățai iar :

— Domnule, ești german și te socotesc om civilizat... fac apel la noblețea d-tale de om civilizat... Așa este, cum spui... Nu lăsa să mă-mpuște degeaba și pe o pre-supunere de înșelăciune.

— Azi-dimineață ai spus că sînt 50 de soldați și acum că au plecat de la miezul nopței ! ?

— Domnule, eu stau la marginea satului... Aseară acei soldați erau la mine. Cînd ați început bombardarea, au fugit în sat.

Eu azi am plecat cum se lumina de ziuă. Ați văzut că la 8 eram ajuns în fața d-lui comandant. N-am avut dar timp să dau o raită și prin sat, ca să văz de mai sînt, ori nu mai sînt soldați.. Și am venit și v-am spus azi ce știam aseară... Țasta este adevărul. Faceți socoteala timpului și vorbiți d-lui comandant, să nu mă-mpuște...

— Taci !...

El ascultă la ce se vorbea și apoi îmi spuse :

— Ca pedeapsă, s-a ordonat la 12 distrugerea sa-tului !...

— Domnule !... Auliu domnule, nu nu ești creștin, nu-nțelegi că n-am vrut să-nșel pe nimeni ?... Crezi d-ta că minț eu ?... Domnule, sînt om subțire, sînt literat...

— D-ta literat ? !

— Da domnule, sînt scriitorul Vassarion.

— Vissarion ? ! Cu ce dovedești ?

— Cu cartea mea, una din ele, și cu permisul de liberă circulație pe căile ferate.

Scosei cartea : *Nevestele lui Moș Dorogan* și carnetul cu fotografia și i le dădui.

Doi soldați plecară cu două cazmale spre biserică.

El desfăcu cartea, citi numele, desfăcu carnetul, se uită la fotografie și apoi la mine.

— Bine domnule, eu te cunosc. Am citit de d-ta *Privighetoarea neagră*. Am citit în *Flacăra* și-n *Viața românească*, și știu că ești un scriitor ce n-ai făcut nici un fel de politică... Mă mir, ca tocmai d-ta să vii să te vîri singur în așa pericol...

— Pentru copii, pentru nevestă... Șapte am... îi răs-punsei eu.

Începu să-mi vorbească franțuzește.

— Nu-mi vorbi franțuzește, că înțeleg puțin, iar de răspuns nu pot deloc... Eu sînt scriitor țăran, cum e Maxim Gorki în Rusia... Nu am învățat prin școli...

— Bine domnule, ce e de făcut ?... Comandantul e nenduplicat. A apucat d-a zis, zis rămîne !... Ai văzut, au plecat soldații, să ia doi țărani, să-ți sape groapa la biserică... Noi nu glumim !...

— Domnule, spune-i că-și face păcat... Eu n-am venit să-nșel pe nimeni, că nu sînt militar... Am șapte copii !... Și, d-aș fi fost militar, pe mine om cu șapte copii m-ar fi ales să vă-nșel ?... Nu știau că trimit la moarte pe unul cu șapte copii și care mai înseamnă ceva și pentru țară ? S-ar fi putut asta ?... Eu însă am plecat din propriul meu îndemn, și numai bazat pe civilizația și omenia ce o atribui națiunii germane !... Atît de mult am crezut în cinstea dv., că fără să vă cunosc limba și obiceiurile, cînd a zis satul : pleacă, am plecat... Că s-an-tîmplat să fugă soldații, ce sînt eu vinovat ?

— Domnule, au fost mai mulți... mai mulți... Iscoadele noastre au apreciat numai într-un loc ca două-trei mii... Și astă-seară, nu mai departe...

— Or fi fost, dar azi nu mai sînt... Eu cincizeci am văzut... Spuneți domnului comandant că nu l-am înșelat... Și să nu mai bombardeze satul... Iar dacă nu vrea și nu vrea, să lase satul în pace și să se mulțumească numai cu împușcarea mea. Spune-i-o că i-o cer în calitate de literat român și pe onoarea d-lui de ofițer al Germaniei civilizate !...

Tilmaciul cu cartea și cu carnetul în mîină intră în casă și ieși iar cu comandantul peste puțin timp.

Tot restit îmi porunci să-mi descopăr capul și cu ochii la mine și la fotografia de pe carnet îmi luă seama. Citi pe carte numele și apoi dete o altă comandă. Ofițerii alergau în toate părțile.

— Spune-i că mă ofer pentru sat, dacă nu-și ia vorba îndărăt...

— Taci, taci, că te-am apărat mai bine de cum crezi... Nu ți-am spus că te cunosc din scris ?...

Comandantul intră năuntru.

— Ce a hotărît ?

— Nu se bombardează satul... A pornit trupe austriace să-l ocupe... Pentru d-ta n-a mai zis nimic, dar eu nu te las de lîngă mine...

— Nu mă lăsa, frate, că sînt scriitor sărac și cu șapte copii... Și-am avut cea mai mare încredere în civilizația germană...

— Eu am spus că ești unul dintre scriitorii care au cerut respectarea alianței cu noi și războiul alături cu noi !... îmi răspunse tilmaciul.

*

La ora 12 fix comandantul ieși din casă, crunt și înalt. Tilmaciul se uitase la ceas neliniștit.

— Acu ?...

— Taci.

Comandantul porunci și eu plecai cu cei doi soldați și cu tilmaciul.

— Mă duce la groapă ?

— A zis să mergi cu noi... dar pînă unde nu știu.

Mi-aruncaii ochii spre biserică. Doi țărani, cu un neamț lîngă ei, săpau o groapă.

— Aia sapă !... Văz eu că tot mă-mpușcați... Asta e cevilizația germană ? !...

— Taci domnule din gură... Nu mai zi nimic... Stăi să vedem...

Soldații erau strînși în coloane. Alte trupe se vedeau mergînd pe drumul cel mare, drumul vechi al olacului, spre Costești. Călăreții o luaseră peste cîmp d-a dreptul.

Ajunsei în dreptul bisericii, tremurînd.

Tilmaciul zise :

— Treci înaintea mea.

— Domnule, să nu mă-mpușcați pe la spate...

— Treci domnule, ca să nu te mai vază...

Trecui cu frică, dar mă uitai în urmă.

Soldații cei doi începuseră să vorbească cu tilmaciul.

Mă simții cuprins de fiori...

— Domnule !

— Mergi, mergi...

— Am șapte copii...

— Aide domnule...

Trecui de curtea bisericii, închinîndu-mă. Așteptam să mă poticnesc, să cad jos...

Mă depărtai de biserică.

— Să mergem mai repede... De i-om pieri din ochi, poate se răzgîndește...

— Să fugim, să fugim !

Neamțul rîse.

— De, cine te punea ? La noi se vorbește puțin și se lucrează mult. La dv. vorbiți mult și munciți puțin... La noi ce se spune, așa este ; la dv. ce se spune, poate a fost odată sau... niciodată !... Mai și mințiți...

Tăcui.

Ajunserăm în capul Mărunțișului despre Tomșani.

Acolo ne oprirăm căci era multă armată oprită.

Stăturăm nițel și iacă o trupă de călăreți, ca la 30—40 de inși și-n mijlocul lor comandantul și ofițerimea.

Toată armata cu spatele spre șanțul șoselei îl aștepta cu capetele întoarse spre el.

Cînd ajunse, nu știu ce zise din gură, că toți răspunseră într-un glas și toate capetele, ca trase d-o ață, priviră nainte.

Le vorbi și apoi cine comandă nu știu, că se formară în coloană dintr-o mișcare și porniră pe șosea spre Tomșani. Noi vruserăm să plecăm, dar comandantul strigă tilmaciului.

El veni cu toată ofițerimea, scoase carnetul și cartea și-mi făcu semn să mă descoper.

Se uitară la fotografie și la mine, toți gravi și fără nici un zîmbet. Apoi vorbiră și ei și tîlmaciul în nemțește. Auzii numele lui Gorki...

Îmi făcură semn să mă acopăr.

Apoi iar îmi spuse tîlmaciul.

— Aide tot nainte.

— Mă omoară ?

— Nu știu, domnule... Nu zice nimic... Dar îți ia seama... Eu le spun că am citit și ce-ai scris prin jurnale și reviste...

Mersei nainte. Drumul pînă la Tomșani mi se păru scurt. Doi kilometri parcă fu două sute de metri.

Soldații mă priveau și rîdeau. Ei cred că nu știu ce apasă pe mine. Mihai mergea și el nebăgat de seamă tot pe marginea șoselei pe unde mergeam eu cu tîlmaciul și cu cei doi soldați ce mă duceau nu știu unde.

În capul Tomșanilor peste riul Răstoaca este cimitirul satului.

Aci simții iar fiori.

Mă gîndii... Aici poate să mă-mpuște în dreptul cimitirului...

În loc s-o iau în Tomșani, spre Bucuroaia, trecurăm podul spre cimitir și spre satul Plopu ce ține de Titu.

Mă apropiai de tîlmaci și căutai să merg în dreptul lui, ca soldații din urmă, la vrun semn al comandantului, să nu poată da în mine cu puștile fără veste, că același glonț ar fi trecut prin mine și ar fi trecut și prin tîlmaci.

Trecui de cimitir iar cu frică mare. Ca la 300 de pași de el, auzirăm un strigăt din urmă. Tîlmaciul se-ntoarse și ascultă... Vorbea comandantul.

După ce isprăvi el, mă pomenii cu tîlmaciul că-mi apucă mîinile și mi le strînge :

— Ai scăpat domnule, ai scăpat !... A avut grijă d-zeu de d-ta !... Eu am fost patru ani numai în fabrica lui Haug și vă cunosc firea... Cum ți-am spus, ți-am citit și un volum... Haide să-ți dea carnetul...

Plecai îndărăt, mulțumindu-i :

— Să trăiești domnule, să trăiești !... Să-ți ajute d-zeu să scapi de moarte, să-ți vezi nevasta și copiii,

dacă-i ai. Dacă scapi și mai vii în țara noastră, vino la mine ca la un frate...

În dreptul comandantului ne oprirăm. Se opri și el și îmi întinse carnetul. Apoi mă-ntrebă franțuzește de-
las cartea.

— Mi-ai lăsat viața și eu să nu-ți las cartea ?

Salută din cap, salutai și eu și, după ce strinsei
mîinile tîlmaciului și-i mai urai de sănătate, plecai.

Și acuși zic: ~~Să-l trăiască d-zeu!~~

— Scăpași nemort, nene Iancule...

— Scăpai Mihai... dar cit p-aci...

Trecurăm podul și intrarăm în Tomșani. Pe la jumă-
tatea satului auzirăm însă împușcături pe hoagele Me-
rișului.

„Ce-o fi ?...“

Împușcară mult, apoi se făcu liniște. Am auzit, în
urmă, că au descoperit în hoage vreo două mii de sol-
dați rătăciți și... i-au prins. Fuseseră cei pe care nu-i
știam eu, dar îi știau ei.

În satul meu, văzui lumea fugind :

— Ungurii! ... Ungurii ! că-njură basamega !...

Intrai în casă și repede mă dezbrăcai.

— Ce faci ?

— Să spui că sînt bolnav de tifos... Nu mai vreau
să stau de vorbă și cu ei...

— Dar ce-ai pățit ?

— Stai să scăpăm și ți-oi spune...

Mă dezbrăcai și intrai în plapumă.

Trecu nițel și șase soldați unguri intrară în curte.

Nici una, nici alta, traseră la coșar și se uitară
năuntru.

Porniră apoi să intre în casă.

Eu le ieșii înainte la prag și mă ținui de ușă să
nu caz.

— Aa... tu, tu ?

— Tifos, tifos... începă nevasta.

— Tifos ! ?

Și o luară îndărăt cu o spaimă de parcă aș fi îndrep-
tat un tun spre ei.

— Dar ce fu asta Iancule?... Cum îți dete în cap
ideea asta, să scăpăm așa repede de ei ?

— Taci, taci, că nu se știe încă de-am scăpat.

Așteptai eu în pat, să ies gata firmă de tifos naintea lor, pînă seara, dar n-a mai venit nimeni. Ba la capul uliței mele ședea un soldat cu arma și întorcea pe toți îndărăt.

În sat s-auzeau împușcături, crăonituri de găini, guicituri de porci, chelălăituri de cîini împușcați, jelete de femei și zgomote de glasuri restite și de nechezături de cai...

La mine în cot nu intră nimeni.

Tifosul era de pază...

PRIMARUL DIN TITU

5 decembrie 1916

Domnul Iancu Borțosu a ajuns primar.

Colonel Peja, care a tras în gazdă la el, l-a pus în capul comunei.

Domnul Iancu e radios. Își freacă mîinile, și fața sa, ca arama murdară, se umple de veselie.

— Ce am să ți-i frec ! spune el.

— Pe cine, domnule Iancu ?

— Pe hoții aștia de...

Paauza făcută aci mi-o explicară ca pe o frică de a pronunța numele unguirilor, dar alții simțiră un fior, bănuind adevărul ce avea să se vădească mai tîrziu, anume că domnul Iancu va freca pe români. Oamenii îl știau strein de localitate și n-aveau încredere în el. Venise în tîrguleț de la una din moșiile lui Brătianu. Un scandal fusese apoi, că mîncase niște bani, niște daraveli pe care domnul Iancu le ascunsese cu mare grijă...

— Cum o să frece domnul Iancu și pe cine ? se-ntrebau bieții tîrgoveți, ce aveau casele și toate oleahurile ocupate de soldați.

A doua zi după investirea ca primar, domnul Iancu, îmbrăcat într-o șubă de vulpi și alături cu colonelul Peja, într-o trăsură, plecară în inspecție prin plasă.

Colonelul Peja știe românește, iar domnul Iancu pretinde că nu știe ungurește și că se înțeleg numai românește. Adică, dă să se înțeleagă că dumnealui, domnul

Iancu, deși n-ar putea să dovedească cu acte cum îl cheamă, e totuși român, iar nicidecum ungar sadea.

Domnul Șaibă spune acum că e neamț, a pus steag nemțesc la poartă și s-a prins frate de cruce cu domnul Iancu.

Domnul Șaibă are moară cu motor și fără îndoială că se va procopsi acum cu venirea neamului său în țara noastră.

— Ce-ai făcut Her primar ? îl întrebă domnul Șaibă pe domnul Iancu.

— I-am băgat în draci ! În Produlești am dat afar primarul și am pus altul. Azi de dimineată, noul primar mi-a adus patru găște, zece găiri și o tinichea cu unt, plocon. Am început să-i schimb și o să-i schimb pe toți care nu mi-or asculta porunca. Știi dumneata, că trebuie să avem oamenii noștri de încredere ?...

— Asta e o datorie chiar.

— Tocmai și pentru asta le-am cerut să-mi trimită liste de toți prizonierii. Sînt mulți pîrliți care au fugit de sub escorte și au venit acasă. Acum îi luăm ca din oală ! și armatele noastre pot prea bine să scrie : „am luat atîtea mii de prizonieri“.

— Foarte bine.

— Da, da, mă pricep eu ce să fac porcilor ăstora de români. Ce am să ți-i frec, măiculiță !... Colonelul mă ascultă ca pe tată-său. I-am spus : lasă-i pe mine, că-i cunosc... Ți-i joc eu, numai dumneata să taci !

„Eu cer supunere și atît !“ mi-a spus el, colonelul.

— Tocmai, și eu știu cum să ți-i supui sub călcii ! Așa că am toată voia.

Ieri, chiar în fața lui, am spus : corespondență cu prefectura nu mai este. Prefect e domnul colonel Peja. Toată corespondența o trimiteți la noi. Prefect nu mai este. Capitala nu mai e la Tîrgoviște, e la noi în Titu.

N-are nimeni să vă dea ordine decît noi ; n-aveți să ascultați de nimeni decît de noi. Care nu vă supuneți, spînzurătoarea vă mănîncă.

Și ei : tremurau !

Domnul Șaibă îl ascultă și se bucură. Gîtul său strîmb și sucit ca o leucă de căruță pare că se mai îndreaptă. Iasmă de om, adusă de vîntul sărăciei pe meleagurile noastre, parcă se mai reface în om zdravăn. El, cu tot gîtul lui strîmb, se simte că face parte din

neamul glorios ce se bate cu tot pământul. Și dacă nu s-o pricopsi și acum, cînd lege și împărat nu mai e decît bestia flămîndă, întăritată și ajunsă atotputernică, apoi nu se va mai procopsi.

— Faci o țigare ?

Și domnul Șaibă întinde tabachera spre domnul Iancu, care n-o ja, mulțumind că „fumează țigări împăratul Wilhelm, date de colonel !“

Apoi cu mîinile la spate pornesc amîndoi prin Titu.

Soldații unguri, cu chipiurile la o parte, trec țanțoși în sus și în jos. Domnul Iancu e cunoscut și salutat de ei cu surîsuri respectuoase.

În dreptul lui Nicu Vlădescu, domnul Iancu fu izbit de o idee. Stătu în loc și șopti : „i-o iau !... nu i-o las !... i-o suflu !“ Nicu Vlădescu, ascuns în casă, trage cu urechea. De văzut nu prea vedea el, că e miop, dar de auzit vrea s-auză.

— Ce iei ? îl întrebă Șaibă.

— Vezi acuși. Ei, Vlădescule, începu el să strige.

Doi soldați din poarta lui Oprescu priveau cu lulelele în fălci.

Domnul Iancu le făcu semn să vie cu puștile.

Ungurii — pieri unul și se întoarse cu două arme și veniră lîngă domnul Iancu.

— Veniți după mine.

Merse și bătu cu piciorul în ușă. Vlădescu deschise ușa și rămase țepăn cînd văzu ungurii crunți și cu puștile cu baionetele puse.

— Adu șuba, se răsti domnul primar.

— Șuba mea ?

— Firește.

— Păi ?

— Păxina! Domnul colonel are nevoie de o șubă. Un ungar ți-a văzut-o, i-a spus și mi-a dat poruncă, ca musai s-o rechiziționez pentru el. Într-un timp și două mișcări, scoate-o !

— Domnule Iancu, încearcă Vlădescu.

— Sînt domnu primar ! Repede !...

— Îmi trebuie și mie...

— Repede, repede !...

Și el intră în casă, ungurii năvăliră după el și începură să scotocească.

— Uite-o, uite-o !... începu Vlădescu cu ea luată în brațe, ca ungerii să se oprească din căutate și să nu-i mai ia și alte lucruri.

Domnul Iancu făcu semn, șuba fu luată și el, crunt, se uită prin casă.

— Vrei să-mi faci mie rău ?... Trebuie să te supui poruncilor crăiești.

— Mă supui, mă supui !

Domnul primar ieși afară zîbind. Șuba lui Vlădescu fusese așa de repede rechiziționată.

Domnul Iancu o aduse acasă ca p-a sa, unde a sa a și rămas.

Ei, dar d-aci înainte cîte n-avea să facă domnul Iancu...

LIPSĂ DE SOLIDARITATE

1 ianuarie 1917

Sfîntul Vasile... Anul Nou... Lumea tristă. S-au dus sărbătorile noastre. Robii n-au sărbători, n-au bucurii, nici cel puțin siguranța că vor apuca ziua de mîine.

În sat austrieicii și ungerii trag la puști în cîinii ce-i latră. Gloanțele fluieră prin bătăturile caselor.

S-aud găinile crăonind și gîștile gîgîind... sînt luate cu japca de pe la oameni.

De sărbătorile Crăciunului nimeni n-a avut vreo bucurie. Multora li s-au luat porcii grași... căci trebuiesc șunci și mezeluri pentru domnii cuceritori.

Lumea de pe la noi e proastă. Suflete lăbărțate și dezlîinate : se pîrăsc unii pe alții... Dacă pîriciunile făcute de cetățenii unui stat, contra altor cetățeni ai ace-luiași stat, pîriciuni ce le-ar face către dușmanii întregii țări, s-ar pedepsi cu moartea, apoi statul, mai mult de jumătate, ar trebui executat ! Oamenii de pe la noi n-au idee de țară, de om de același neam cu ei ; se duc și pîrăsc.

Le iau seama și pricep de ce sînt așa. Cei mari ai noștri s-au bucurat de o libertate pe care legile nu le-au tărmurit-o și care i-a făcut să creadă că pot trăi și fără

să fie uniți și solidari cu cei mai mici. Cei mici s-au zbatut sub legi, *cu nasul de ceară*, care cînd i-au tratat cu exagerată blîndețe, cînd cu oarbă tiranie. Ideea de drept și dreptate a fost mai nestatornică ca întinsoarea mării...

Cei mari și-au dezlînat astfel caracterle, iar cei mici și le-au pulverizat sub apăsările de tot felul.

Cei mari au ajuns suflete poroase ca bureții și ca zgura; cei mici, aglomerări fără coeziune, nisipuri, cînd bătute de valuri, cînd troienite de vînturi, cînd apăsate între uriașe stînci !

Cei mari au cunoscut poporul printr-o literatură falsă, care le-a gîdilat ori patimele politice, ori patimele artistice, ori care le-a zguduit nervii oboșiți și discordați. N-au cunoscut pe adevărații oameni ce formează poporul.

Literații de meserie — eu cred că literatura nu poate fi o meserie — au scris cea mai falsă literatură, pentru că au socotit literatura o exagerare, iar nu un adevăr vrednic de cercetat. Țăranii au fost deci, cînd idealizați, cînd ponegriți. Adevărata fire pe care le-au făurit-o legile economice și sociale, clima și slujbașii, traiul și vițiurile îngăduite, nimenea nu le-a zugrăvit-o.

Unii au învelit relele porniri și relele fapte, ca și pisicile murdăriile, iar alții le-au exagerat pornirile, le-au exagerat faptele, creînd tipuri de țărani ce nu există, decît în balamucuri sau în spitale. Și o astfel de literatură au admirat cei mari, în statul nostru, care au dus acest popor pînă azi. Și poate și-n viitor tot o astfel de literatură vom admira, și poate tot într-o artă, poreclită a frumosului, fără condiții vor crede.

Adevărata literatură eu o socotesc că trebuie și este adevărată ca și viața. E sfînta împărtășanie de gînduri, trimeasă de cer pămîntenilor, prin adevărații preoți : scriitorii cu talent și fără meseria de literați... Acești preoți ai adevărului ajung mai degrab la ștreang ori la rug, decît la recunoașterea mării lor sincerități. Scriitorul care zugrăvește viața dimprejurul lui, așa cum o vede, așa cum o judecă și așa cum o simte, e socotit un simplul imitator, un simplul descriitor fără valoare, fără însemnătate și fără dreptul de a fi ascultat și citit. Scriitorul — cel de meserie, iar nu cel de talent —, care zugrăvește vieți bolnave, care descrie tipuri de

criminali, de pungăși, de lacomi, de nebuni, de cei ca neoamenii, este socotit... creator!... Auziți!... toți secii care pot ține un condei în mână și care pot scrie o literatură falsă sînt creatori. De ce sînt creatori? De monștri care nu există, de halucinații care să zguduie pe cei obosiți sufletește, care nu pot gusta adevărurile vieții redată sub forma îngrijită și atrăgătoare a literaturii!...

Toți nebunii cu mințile în ceață, cu gîndurile nedeslușite, cu ambiții deșarte de a fi socotiți între cei mari și luminați ai neamului, se apucă să scrie, unii, aceea ce ei numesc critică, iar alții, ceea ce tot ei numesc literatură. De obicei, fac critică, care nu e critică — ca să înfricoșeze pe colegi; și fac literatură, care nu e literatură — ca să fie admirați de prostime!

Și acești nechemăți de dumnezeu la preoția sfîntă a artei literare — căci n-au talent — îndoapă lumea cu minciuni și zugrăvesc viața și oamenii altfel de cum sînt și altfel de cum ar trebui să fie. Sub cuvîntul că creează, ei minează viața, o rod în temeliile ei, sînt preoții Sataniei și ai Morței!...

Am spus: socotesc literatura un adevăr al vieții și creația ce o admit în ea este aceea de a crea tipuri idealiste, care să fie în viitor, iar nu tipuri de regres, care să ne scoboare.

Dacă zugrăvim relele tipuri ce sînt, să le zugrăvim ca să producă scîrbă, ca să le cunoaștem toți așa cum sînt și să nu mai simțăm și alții îndemnul de a fi ca ele. Ca să renunțăm de tot la zugrăvirea lor, cum fac unii, atunci învelim murdăriile în care tot noi ne înămolim la vremi d-astea.

Literatura să prezinte tuturor ființa morală a omului de azi și ființa morală a omului cel mai ideal din viitor: om normal atunci.

La noi nu s-a făcut așa și nu se face. Din interese politice s-au exagerat calități și s-au exagerat defecte. Tipul ideal nu s-a creat însă, ci s-a exagerat, spunînd: așa e țăranul!... Sărmanul țăran, de ieri și de azi, nu e nici așa de plin de calități și nici așa de plin de defecte!

Priviți... Rodica se culcă cu jandarmii unguri în pat.

Mărin cel patriot, se face polițai imperial și e dat dracului, de zvîrle cu cenușă și-n ochii mamă-sii!...

Alt Mărin, însă, dintre cei buni și rari, stă la Mă-răsești, n-a fugit deloc, și se bate și moare! O altă Rodică — caz întâmplat la Răsvad în Dîmbovița: Marița, nepoata unei babe, fuge ca să scape de nemți, iar nemții omoară pe babă, ca să le dea pe Marița!...

În tot ce se scrie socotesc că trebuie spus adevărul, și ceea ce se creează să fie vrednic de a fi realitate în viață sau în viitor.

Literatura de pînă acum n-a zugrăvit dar viața și firea românească. Copiii acestei țări nu s-au cunoscut sufletește. Unirea dintre ei n-a putut-o face legile pentru că cei ce făcut-au legile nu au cunoscut firea poporului. Am rămas deci toți dezbinați, unii trăind sub varga jandarmilor și a judecătorilor, iar alții sub nici o vargă, nici cel puțin a rușinei.

Dezbinați cei mari, în partide politice și în clase de vechi boieri și de noi parveniți boieri; dezbinați cei mici, în proști de toate categoriile, vremea războiului ne-a găsit îndușmăniți și fără nici o legătură sufletească.

Un prizonier, dintre cei închiși la Scărlătescu din gara Titu și puși la toate felurile de corvoade, era bătut de un soldat ungar. După ce a fost lăsat din palme și din picioare, se ruga astfel:

— Dă-i și lu Vasile!... dă-i și lui!... Că, dacă scapă nebătut, rîde de mine... mă spune în sat!... E și el vinovat!...

— La rînd, la rînd! spune ungurul, doare palma la mine acum... Mîine bate la el!...

Iată unire!... El știa că Vasile o să fie tot ca el, și o să-l spuie la alții, tot ca ei, iar aceia o să riză. Și ca să nu-l spuie Vasile, se ruga să-i dea și lui bătaie!... Sentiment de rușine rău înțeles și mai rău aplicat.

Iată ce avem și ce am avut noi, mulțumită literaturii noastre și oamenilor noștri mari și tari în țară!...

O libertate oarbă, adică fără nici o rațiune dreaptă, produce un popor tot așa de bezmetic, ca și o tiranie oarbă. Aceste extreme fiind laolaltă în același timp — cum a fost la noi — produc un popor nenorocit. Și la noi am avut unii libertatea de a ne pricopsi, pe căi

necinstite, și a mânca banii țării fără să ne facem datoria ; iar alții am fost tiranizați de legile economice și de legile penale. Unii pedepsiți că fură găini, și alții decorați că fură milioane și duc țara la faliment.

Țara extremelor !

AMINTIRI DE LA ȘCOALĂ

Din clasele primare, singura cultură oficială ce mi-am apropiat-o, am ieșit îngrozit de școală. Pentru mine, dascălii, fie de la școlile de sat, fie cei mari de la cele de oraș, au trecut drept niște chinuitori ai bieților copii. Pentru cărțile mele mînzălite cu fel de fel de desemne după vedere, mîncasem nenumărate bățai. Pentru întrebările mele, totdeauna socotite de dascăl anapoda și ne-nțelese, mîncasem iarăși multe suduieli; iar cînd stăruisem și dădusem eu alte răspunsuri, fusesem și pentru asta bătut. Cel mai zvîrlav și cel mai nebun din toți copiii, tot eu mă arătam a fi în toate clasele. Așa că eu fusesem primul la luptă și la jocuri, primul la ceartă și la bătaie, dar și primul la răspunsuri.

„Că în carte e așa, dar eu nu cred așa... răspundeam țanțoș. Cum o să stea luna așa în haos dacă nu e spînzurată de vrun ștreang și ținută de vrun sfînt, pus de dumnezeu, ca s-o răsucească ca pe-o praștie împrejurul pămîntului ?“

— Mă țicnitule, răspundea dascălul, crede și nu cerceta !

— Dar eu pentru ce am cap ?

— Ca să ți-l fac măiuc și să lovesc în pereții școlii cu el, să-l sparg !

— Nu se poate, domnule... Nuca de ce cade din nuc, mărul din măr, piatra cînd o azvîrl ?...

— Păi norii mă, norii de ce nu cad ?

— Ba cad ei cînd sînt prea deși... cad ca ceață, ca ploaie... și dacă luna e de pămînt, ori de tibișir, de ce nu cade ?... E doar mai grea !... Se vede că e atîrnată de vrun lanț !...

— Taci dobitocule, că nu e așa... Stă ea în haos, ca un fulg...

— Păi spuneți că nu e de fulg... că e de cretă și, creta e mai grea ca fulgii ?

Atunci dascălul trebuia să mă dea afară din școală de urechi, că altfel tot n-aș fi tăcut, ori chiar să mă bată ! Afară spuneam celorlalți : „Nici domnul învățător nu știe ! și nici ăla care a scris cartea !... Cu ce scară s-a suit el acolo ?... Ne-nvață să spunem prostii și să zică el că ne-a-nvățat carte !...“

La capetele de ani școlari, cu toate certurile și bătăile, tot mie îmi da premiile întâi !...

— Să răspunzi ca după carte, nu ca după capul tău sucit !... și rîzînd, răspundeam așa, dar apoi spuneam : „Eu deloc nu cred în astea ce le spui !“

— Țicnit și pace !

Și așa îmi rămăsese porecla.

După terminarea claselor primare, bunicul meu de pe mamă, căci sînt copil din flori, m-a dus la un gimnaziu. Greșeala bunicului a fost că m-a adus cu trei zile nainte de vizita medicală și de examenul de admitere. În aceste trei zile cît am stătut în Tîrgoviște mi s-a făcut dor de casă. Sub dogoarea dorului, m-am gîndit cum să scap de chinul școalei. Cît de dor n-o să-mi fie pînă la Crăciun, apoi pînă la Paști, apoi pînă la Sîn Pietru, dacă aș rămîne aci la gimnaziu.

Am găsit și leacul scăpării, să nu răspunz la nici o întrebare !... Și așa am făcut ; n-am răspuns deloc și nu m-au admis ! Am venit acasă vesel că am scăpat de nenorocirea cărții !... Bucuria nu mi-a ținut însă mult, căci bunicul a vrut să mă facă meșteșugar și m-a dat la un cizmar să-nvăț cizmăria, la Tache Grigorescu, din Titu.

„Copilul dracului“ cum mă poreclise cizmarul, nici la cizmărie nu era supus. Înțelegeam eu că trebuie să-nvăț cizmărie, adică să fac ață, s-o bag în ac, să înmoi în apă, cibotele, să mă căznesc să le pun petice și celelalte, dar nu vream să înțeleg că trebuie să aduc apă, să mătur, să șterg de murdării copilul cizmăriții, să-l legăn, să tai lemne, să fiu trimis prin sate cu sacul la spinare după potloage și încălțăminte azvîrlite la gunoaie, să fac cu un cuvînt : treburi de servitor, și mă

luam la ceartă cu meșterul. Atunci, de pe obiceiul cizmăresc, eram băgat cu capul între picioare, ținut bine și douăzeci ori treizeci de curele, date în lung pe spate, îmi arătau că trebuie să mă supun la orice !...

Ei, dar am fugit într-o noapte și de la cizmărie, numai după două săptămîni de ucenicie !... N-am fugit cu mîna goală : am furat !... Am furat o carte, pe *Alexandru Macedon*, carte pe care o furasem de la un ovrei cu coșul cu cărți, dar pe care meșterul mi-o luase sub cuvînt că am cumpărat-o cu bani furați de la el. Cum era să las eu pe iubitul meu Alexandru și pe grozavul și-nțeleptul Ducipal ! ?...

Acasă, bunica și bunicul, deși mă aveau din nouă copii numai pe mine rămas, un nepoțel, se luaseră de gînduri !

„Munca la cîmp e grea !... El, deși e zvîrlav ca un drac, dar e puținel la trup, e firav, e iazmă izinită. Cu un meștesug, trăiește mai ușor pe lume !...“ Și ca să nu mai știu să fug iar acasă, m-au dus la un cizmar în București.

Șaizeci de kilometri, n-o să-i mai știe el să-i vie îndărăt. M-au dus noaptea, și m-au rugat să dorm învelit în procov.

Nici la cizmarul de București nu mi-am schimbat firea !

Cum am văzut că și cizmarul de București mă trimite la apă, mă pune să mătur, să aduc apă în lighean și să spăl cucoana pe picioare ; să aduc din oraș coșu cu tîrguieli, să fac lămpile, să spăl farfuriile și să am grijă să fac focul dimineața și să scot lemne din pimniță, am și pus gînd pe fugă. Într-o dimineață n-am putut să deschiz ochii, că mă mînjiseră alți ucenici cu pap pe gene ; atunci am și pornit în fugă de pe un tramcar ce aflasem că merge la gară !... Am lăsat donițele la gîrlă, și așa, cu capul gol, cum plecasem cu ele, am ajuns la gară !... Acolo m-am gîndit că s-o lega vrun vardist de mine de m-o vedea cu capul gol, și am desfăcut șorțul cel turchez, șorțul de ucenic de cizmar și m-am legat la cap, ca turcii ce-i văzusem eu prin piață...

„Mă doare, mă doare capul ! mă vaitam către toți, meșterul e la spital, iar cucoana meșterita m-a gonit acasă, că nu poate să mă ție bolnav... și nici un ban de «trin» nu mi-a dat !...“ și m-a crezut un conductor de

tren și m-a luat cu trenul... Am ajuns iar noaptea acasă!... făcusem, de rîndul acesta, trei săptămîni de cizmărie!

Bunicii nu s-au lăsat însă de hotărîrea lor, de a-mi da o meserie mai ușoară... S-au sfătuit mult și într-o dimineață, luînd două găini pentru plocon, a plecat moșul cu mine acasă la subprefect, ca să mă primească practicant la subprefectură; eu doar scriam citeț și eram slobod la mînă.

Aci, șezînd jos lîngă zidul caselor boierești, căci subprefectul avea și moșie și fusese căpitan în Războiul Independenței, am așteptat pînă la zece, cînd s-a sculat. Găinele ajunseseră la bucătărie și chiar zburaseră pe lumea cealaltă, ca trupul să le rămîie aici pentru o ciorbă potroace, ori altfel de mîncare.

Subprefectul ne-a chemat năuntru. A ascultat crunt ruga bunicului și apoi mi-a poruncit să scriu. Am trecut la masă și cu un condei făcut din os, în formă de fulg de gîscă, am scris după dictarea lui.

— Bun!... să-l duci la subprefectură!

Și am fost dus acolo în tîrgul Titu, unde era subprefectura, și dat în seama pomojnicului Zaharescu, să facă din mine practicant și viitor grefier!...

Aci am fost om de treabă. Subprefectul era vestit că bate cu trăgătoarea, și m-am astîmpărat.

Leafa mea era un pol pe lună, pe care grefierul Panțu avea grijă să mi-o dea totdeauna la 25 ale lunii.

Voiam însă să mă pricopsesc și dintr-un pol pe lună vedeam că nu pot strînge mare capital. Atunci am vorbit cu notarul comunii, Dumitru Mateescu, și am intrat și la primărie pe alt pol pe lună. La subprefectură aveam de lucru pînă la douăsprezece ziua, iar după masă eram liber. Timpul de pe masă pînă seara l-am dat pe un pol pe lună notarului Mateescu.

După trei luni slujite și la primărie, am văzut că tot nu se poate să mă pricopsesc cu doi poli pe lună, iar eu voiam să fac ce-oi face mai repede și să scap de sărăcie.

În tîrgușorul Titu era și judecătoria de pace și deci și un judecător. Am vorbit și cu judecătorul să-i scriu seara, după masă, la hotărîri, dar în schimb să-mi dea

mîncare dimineța, la prînz și seara, ca cei doi poli pe lună să-mi rămîie întregi.

Judecătorul Bucșan a primit și am intrat și în slujba asta.

De la prima seară petrecută la judecător, am înțeles că asta pentru mine înseamnă o eră nouă.

Judecătorul Bucșan era viță de boier ; era cunoscător al literaturii franceze și italiene și nu era nici în-surat, deși îmbătrînise.

Puțina vreme ce-i mai rămînea de la chinul de a judeca și de a-și scrie hotărîrile, judecătorul o întrebuința la citit.

Eu repede învățai stilul hotărîrilor lui și, citind prin diferite legi, învățai să fac singur hotărîrile, să le citesc judecătorului, care se declara mulțumit și le iscălea.

Dar și ocupația asta în trei slujbe trebuia să mă obosească și pe mine lacomul de bani.

Judecătorul Bucșan era miop și nu putea să mai citească nici cu ochelarii, ci numai cu lupa ; iar cetirea cu lupa era înceată și plictisitoare și pentru el. I-a venit ideea ca și la cetire să mă întrebuințeze tot pe mine ; așa că eu eram pus să citesc și pe cărțile de legi și pe cărțile de literatură, iar judecătorul le asculta.

După cum nu poți trece prin apă fără să te uzi, tot așa nici eu, care eram pus să citesc, nu se putea să nu-mi rămîie în cap din cele cetite. Dar cetind în toate nopțile pînă despre ziuă, stînd de vorbă cu judecătorul, care-mi povestea și-mi explica vederile filosofilor și literaților citiți de el, ideile de a mă procopsi repede pieriră și din capul meu.

„Un burghez ghiftuit de bani... un sac de grăsime... un stomac pe două picioare cu un cap sec dasupra, c-o minte neroadă și plină de-ntuneric... pîh !... ce caricatură de om !... Dar un artist, un poet care să facă pămîntul sîmbure al ghemului lui de gînduri !... Să azvîrle gîndul lui pînă în Pleiade și dincolo de Orion !... Să trimeată ațe nesfirșite de gînduri în tot necuprinsul cerurilor și să le spînzure de Ursa Mare ori de constelația lui Hercule... asta e altceva, e cap pe două picioare, ce s-a rătăcit pe pămînt pentru puțin timp !... Ce sînt zeii Olimpului pe lîngă zeii pămînturilor ce s-ar încălzi la razele sorilor Mizar ? !...“

Am dat dimisie de la primărie și am rămas numai la subprefectură de frica subprefectului, care bătea pe oricine l-ar fi supărat, și deci și pe mine căruia bunicul îi spusese să mă facă om.

Gustul de a ceti mă cuprinsese cu furie.

Polii acum nu mai vrui să-i păstrez, ci începui să cumpăr cărți. Romaneele senzaționale îmi plăceau mai mult ca toate. Romanul *Napoleon, Călăul din Paris, Dramele Parisului, Cele două mume, Alexandru Macedon, Viețile oamenilor iluștri* făcură senzație și-mi dădură alte îndrumări. Gindeam :

„Să fiu un om de duzină... un biet cetățean care să plătească birul, ori să facă zilnic o slujbă care să-mi aducă câțiva lei pentru hrană și îmbrăcăminte?... Ce lipsă de ideal!... Ce scop neînsemnat. Să am pâine, vin, haine bune, un adăpost, pentru că fac o muncă de rob fără ideal! Oare nu e asta o prostie vrednică de batjocură?!... Viață pe pământ!... O trebuință pentru o durată încă ne-nțeleasă!... Pâine... Ce e asta?... Vinul însă poate lipsi, ca și tutunul, ca și jocurile!... Cît despre haine frumoase, ca să se mire proștii de ele, că un mai prost decît ei i-a făcut să uite gurile căscate, și hainele pot lipsi!...”

Gînduri și hotărîri mari mi s-au aprins în cap. „Ce, eu, tocmai eu, să fiu un om ca sute de milioane alții? Ce ar însemna asta?...”

Dar un altfel de om, unul la o sută de milioane, e altceva. Trebuie să fiu un cineva, care să treacă nepăsător și mare printre toți și printre toate spre înfăptuirea marilor idealuri!... Flămînd și galben!?... Ei și!... Voi fi mare și n-am nevoie să plac cucoanelor prin obrajii rumeni!... Cu pași înceți de neputincios și îmbrăcat cu haine tot vechi?! Ei și? Omul e mare prin mîntea lui, iar nu prin hainele lui!

„O pămînt, stea întunecată a marelui și bunului dumnezeu!... Destul de cînd te-mbăiem în lacrimile noastre! Destul de cînd te-ngrășăm cu carnea și singele nostru; destul de cînd ești locaș de vrajbă și de întresfîșiere; destul de cînd marele Creator și-a-ntors gîndul de la tine!... Vreau să te mîngîi de părăsirea Domnului și să sărut brazdele tale negre; vreau să învăț pe toți copilașii tăi să adune cele mai frumoase flori și să le puie pe altarele Domnului, strigînd: iată, Doamne, flo-

rile pămîntului nostru, ai milă de el și de noi !... Vreau să readuc — dacă a mai fost adusă vreodată — lumina, puterea și binecuvîntarea Domnului asupra ta, pămîntule !...“

Judecătorul, văzîndu-mi ciudata și nebuneasca mea purtare, dar și gîndurile mele mărețe și adevărate, îmi spunea că eu o să ajung din două una : ori un nebun mare, ori un om mare. El nu știa că citirea lui *Napoleon* mă făcuse să mă port cum credeam eu că s-o fi purtat și Napoleon Bonaparte.

O altă carte care a avut iar mare înrîurire asupra mea a fost un roman senzațional intitulat : *Călăul din Paris*. În acest roman am admirat pe toți marii revoluționari de la 1793 ai Franței și, cum romanul *Napoleon* parcă făcea legătura cu *Călăul din Paris*, mi s-a părut că cel mai bun mijloc de a ajunge Napoleon este să fac revoluție. Am devenit dar un revoluționar și am făcut o mare jalbă în trei exemplare, pe care am trimis-o Parlamentului, Senatului și Ministrului de Interne. Ceream împărțirea moșiilor, cîte o pușcă de fiecare om, cîte două tunuri de fiecare sat și cîte un liceu în fiecare comună. Rezultatul a fost o anchetă strașnică de la Minister să găsească pe complotiști ; m-a închis vreo trei zile la jandarmi, iar judecătorul m-a dat afară din practica ce-o făceam la judecătorie și din secretariatul ce-l făceam acasă la el.

*

În romanul *Călăul din Paris* am mai găsit vorba : electricitate. Autorul, Georges Born, descria un coridor cu ciomege electrice, în care a fost vai de spinarea țiganului Pepin. Și asta a avut înrîurire asupra mea, căci am socotit electricitatea ca pe una din cele mai minunate puteri pe care m-am hotărît s-o cunosc.

Rămas acasă, am început să... scriu poezii ca... La-martine, căci despre acela îmi vorbise mult judecătorul. Poezia *Lacul* o declama foarte frumos și mie din toată mi-au ramas în minte numai versurile :

Pe al mării din Sorento țärm întins și sunător
Unde valurile line se rostogolesc ușor...
Sub un snop de micșunele, sub o cruce...

Cum spun, voiam să fiu și poet și scriam fel de fel de... poezii.

Am fost cu versurile mele la Delavrancea, la Vlahuță, dar... n-am făcut nimic.¹ Dragostea de citit m-a prins însă și citeam orice carte îmi cădea în mână. Toate economiile mele, tot ce dobândeam dam pe cărți; ca să cunosc acea putere misterioasă electricitatea, am început să cumpăr cărți de fizică, de chimie, de matematici și de orice înțelegeam că e știință.

Citirile acestea îmi zdruncinau însă credința în Dumnezeu. O *Psihologie* de Leonardescu, o *Etică* nu știu de cine, scrierile lui Vasile Conta aproape dăduseră de ripă toată credința mea. Să fac o ultimă încercare să vedem dacă este Dumnezeu și... i-am scris o scrisoare plină de foc și de gând. Am suit-o într-un nuc tocmai în vîrf și am așteptat o săptămînă. Venind o ploaie, m-am dus după ploaie să-mi caut răspunsul de la Dumnezeu!... Am găsit însă tot scrisoarea, dar udă cu totul.

M-am supărat pe el și am scris una îngerului Gavriel, și i-am pus-o în nuc.

La săptămînă... nimic!... „Ei bine, se țin măreți toțiăștia, mi-am zis eu, și nu mă bagă în seamă; dar să scriu Dracului.“ I-am scris și lui una în care i-am zis: „Stimate domnule Dracu!...“

Am dus scrisoarea la un lac, Lacul de la Podul Tomii, am pus-o într-o gleveajă de dovleac, cu hîrtie albă și un creion pentru răspuns, și am lăsat-o pe apă. La trei zile m-am dus după răspuns. Urmarea?... nici un răspuns.

În fața acestor rezultate, am sfîrșit cu Dumnezeu, cu îngerii, cu sfinții și cu dracii... i-am declarat ca neexistenți — ba am început să rîz de soiul acesta de cercetări ale mele!

Că procedarea mea a fost prea copilărească, a fost, dar eu așa am făcut.

De cînd m-am hotărît pentru ateism, adică pentru credința că nu există nici Dumnezeu, nici suflete și nici diavoli, și visele mi s-au rărit. Iar cînd visam, visam tot

¹ Aceste pelerinaje ale mele le-am descris în volumul de nuvele *Vrăjitoarea*, în bucata *Bătrînica* (n.a.).

fete frumoase, tot femei tinere, că vorbeam, glumeam și păcătuiaam cu ele și cite alte blestemății.

Am început să propovăduiesc necredința mea către toți. Și, cum orice om și orice idee, fie cum o fi, găsește întotdeauna oameni care s-o primească, s-o aprobe și s-o urmeze, așa și eu mi-am găsit ucenici. Zdrelea și Mărunțelu găseasc și ei ucenici și oameni care să-i aprobe; tot așa și eu în păgînismul meu găseam oameni care să creadă ca mine. Niște vecini ai mei ajunseseră diavoli, iar nu oameni. Înțelege iar oricine că, dacă găseam aprobatori, asta nu însemna că și dreptatea se găsea de partea mea. Închipuiți-vă că un român, din cine știe ce sminteală sufletească, își batjocorește țara și neamul. S-ar zice că un așa om ar rămîne fără aprobatori. Adevărul însă e altul : el va avea destui aprobatori, atît pe cei smintiți ca el, cît și pe dușmanii țării, fie că s-ar găsi acei dușmani în țară ori în streinătate. Deci, ca să găseasc aprobatori ai unui fapt sau ai unei idei, sau nu se găseasc, aceasta nu e un semn ori o probă că e adevărat, sau nu e adevărat faptul sau ideea. Adevărul îl găsim noi prin propria noastră judecată, prin cercetările ce înșine trebuie să le facem...

Ca să încredințez pe bieții oameni că n-au de ce se teme de trăsnete, că astea sînt manifestații electrice, tocmai cînd tuna mai groaznic, de toți se-nchinau să-și scoată și ochii, eu, cu mîinile în șolduri și cu ochii în sus, strigam : „Tună mă !...“ și o înjurătură grozavă îmi ieșea din gură. Fugeau oamenii de lîngă mine, închinîndu-se, ca să nu fie și ei trăsniți cumva, iar eu rîdeam !... Eram nebun și mare îndurare a avut Dumnezeu că n-a lăsat să se abată vrun trăsnet asupra-mi, ca să mă facă scrum !

Ei bine, m-am simțit liber, neînfrînat de nici o lege și de nici o morală ; dar m-am simțit și strein și singur cu totul.

Din pricina, fie a somnului puțin, căci noaptea scriam și citeam, iar ziua munceam la cîmp ; fie că eram trîit rău din mîncare și plin de griji, eram foarte slab. De frig îmi învinețeau unghiile mîinilor, îmi învinețea nasul și urechile, ameteam cînd mă sculam de jos.

Fetele se fereau de mine, „să nu le suflu-n gură“, căci mă credeau ofticos, iar alții mă-ntrebau dacă tușesc noaptea rău !...

Păreera că sînt ofticos s-a înfipt și-n mintea mea. Am cumpărat cărți de medicină și am început să citesc ca să-mi cunosc boala. Spui drept, mi se părea că am simptomele nu numai ale ofticeii, ci a o mulțime de boale. Cădeam în hipocondrie și, dacă nu mă scotea tot cetirea, de la boala-nchipuită, trebuia s-ajung la boala reală.

O carte însă, un roman, m-a mîntuit. N-avea coperte, era rupt la început și la sfîrșit, și autorul nu se găsea trecut pe nicăieri. Povestea frumos despre *Conjurația* lui *Catilina* și despre *Începuturile lui Iuliu Cesar*. Nu era istorie, ci era roman, dar bine și cu multă pricepere scris. Descrierea firei și a caracterului lui Cesar m-a smuls de la moarte. Autorul spunea despre Iuliu Cesar că era foarte slab, că-l credeau mulți ofticos ; dar el nu vrea să fie doborît nici de slăbiciune, nici de oftică. Că zicea : „voiesc !“ și strîngea pumnii de-i intrau unghiile în carne. Înfrunta astfel slăbiciunea lui trupească. Cînd l-a apărat Cicerone de amestecul în conjurația lui *Catilina*, a spus între altele : „Nu cred eu că acest tînăr care umblă cu capul pe sus și se scarpină în păr în mijlocul străzeii, care nu se prea îngrijește de el, să conceapă negrul proiect de a răsturna statul !... Vedeți-l cît e de slab și de pierdut... De acesta să nu ne temem noi că va dărîma guvernul !...“ Și totuși, acest slab avea voință și a cucerit cea mai înaltă putere. Iacătă — am gîndit eu — a mai fost unul slab ca mine !... Și m-am hotărît să-mi înfrunt slăbiciunea, să vreau să fiu sănătos și puternic. Cînd ziceam : voiesc ! apoi strîngeam și pumnii de-mi intrau și mie degetele în carne !

Să fiu pe pămînt un Cesar sau un Napoleon era idealul meu ascuns. Pentru ca să seamăn a Cesar sau a Napoleon, mă purtam către oricine măreț și fără să sufăr glume sau batjocuri. Eram gata și făceam bătaie cu oricine mă supăra cu ceva. Felul acesta de purtare mi-a întărit porecla de țicnit. Țicnitul nu e un nebun cu totul, în înțelesul poporului, ci este un jumătate nebun. Ca să nu fiu un Cesar prost, citeam mereu fel de fel de cărți.

FLĂCĂIANDRU

Ajunsesem flăcăiandru de 17 ani, dar de o slăbiciune de ofticos.

Ședeam într-o duminică la cârciuma din satul Bucuroia, rezemat de tocul ușei, și priveam și eu la cei care erau înăuntru. Eram mai mulți băieți și fete, care așteptam să ne dea cârciumarul lăutarii, să jucăm și noi.

În cârciumă se găseau doi domni streini, de la care am prins acest crîmpei de vorbire :

— Ce face... cutare... a reușit ?

— Cum să răușească, frate?... Cine a mai pomenit să se poată face o moară, care să umble singură și mereu cu apă dintr-un puț?...

Cuvintele acestea pacă m-au izbit în creștet ; numai-decît mi-am închipuit o roată mare care primește în cupele ei apa de la niște pompe, pompe învîrtite de axul acelei roate mari, ax ce învîrtește și piatra morei !...

Ce mașină minunată !... M-am lipsit de horă și am plecat acasă să fac planul și să vedem cum s-ar putea așa ceva.

Citiseam pînă atunci două-trei fizici și o chimie, dar neavînd gîndul să descopăr ceva, le citiseam ca pe niște simple povestiri.

Am făcut o schiță și am început socoteli. Dar ca să pot face socotelile, ca să știu forțele ce trebuiau să intre în joc, am început din nou să citesc fizicile ; dar acum cu creionul în mînă, însemnînd și căutînd să pricep.

Problema acestei mașini nu s-a lăsat dezlegată cu ce bruma socoteli știam eu să fac. Am făcut dar drumul pe jos la București și mi-am cumpărat aritmetici, algebre, trigonometrii și cursuri de mecanică. Foarte greu se lăsau să fie pricepute aceste științi, mai cu seamă, că după părerea mea, pe care o am și astăzi, ele erau lipsite de exemple numerice, erau scrise cu vorbe abstracte, care nu trezeau imagini, și rămîneau neînțelese în cea mai mare parte.

Văzînd că mașina care să umble singură nu se lasă descoperită, la 18 ani, mi-am făcut acte și m-am prezentat la corpul II de armată să fac milităria ca voluntar.

Colonelul, care m-a văzut așa de slab, mi-a dat actele înapoi și mi-a spus să mai aștept pînă la termenul meu, ca să mai mă îndrept. obraznic, i-am răspuns că, dacă nu mă primește acum, apoi armata n-o mai fac. A rîs, spunîndu-mi că nu e după mine. Mai tîrziu puțin, așa a fost, căci făcîndu-mă notar și perceptor, mi-am făcut niște acte și am scăpat !

Bănuind și eu că tot s-ar putea să fiu ofticos, și mi-aș pierde neamul, m-am însurat c-o orfană, ca să n-aibă unde fugi, dacă o pricepe că sînt pe ducă. Întîlnirea și dragostea mea cu nevasta e descrisă în bucata *Trei fire de păr* din volumul *Vrăjitoarea*.

Puțina zestre ce am luat am socotit-o destulă ca să trăiesc stăpîn pe timpul meu, și am dat dimisia din amîndouă slujbele.

Iar m-am apucat să caut mașina care să umble singură și mereu !

Ca să înfrunt sărăcia care se înfigea în casa mea, am început iar să muncesc la cîmp. Cîteva pogoane de loc rămase de la bunicul, tatăl mamei, trebuia să le muncesc ca să ne putem hrăni, mai cu seamă că nevasta, pînă la împlinirea unui an de căsătorie, mă și preschimbă în tată de copil.

Am pus mîna pe plug, pe sapă, pe seceră și pe tot ce trebuia ca să muncesc. „Cesar la sapă ! gîndeam eu. Ei și ? Viața trebuie luată în piept, împrejurările forțate și timpul creat... dar pînă s-o crea timpul, trebuie să trăim !“

Mă simțeam bine, cînd umerii mi se lăsau seara în jos ; cînd simțeam fiecare mușchi pe unde se află, cînd ridicam capul și cu pumnul mă simțeam în stare să turtesc un om !

Ca să crez în ceva nu simțeam nici o nevoie. Din odăița mea dădusem afară icoana. Nici la scularea din somn, nici la mîncare și nici la culcare, nu mă-nchinam. Cununie religioasă făcusem, și se brodiser să fie slujbă de șapte popi, neamurile nevastei ; dar o făcusem de frică, ca să nu mă refuze nevasta. Nu credeam însă deloc și așteptasem nerăbdător să se isprăvească „reprezentăția“ mai repede.

După ce veneam seara de la muncă, aprindeam lampa și începeam dibuirile mașinei... Planuri peste pla-

nuri făceam, și începeam calculul lor... Dar calculele țineau luni și ani.

Biata nevestă, pe care o făcusem și pe ea părtașe la gândurile mele, aștepta, aci încrezătoare, aci descurajată.

Pe Dumnezeu, prin predicele mele, îl scoteam din minte și ei, ca și altora.

★

Sub pseudonim am început să scriu la *Gazeta țăranilor* scrisă de Alexandru Valescu, cumnatul celui dintii țărănist : Dobrescu-Argeș.

Întii versuri și apoi articolașe scurte.

După ce am scris la gazetă vreo doi ani, am plecat într-o iarnă la Mușăteștii de Argeș, ca să stau de vorbă cu directorul gazetei.

De la Curtea de Argeș, cei vreo zece-cinsprezece kilometri i-am făcut pe jos prin zăpadă și am ajuns și acasă la Valescu.

Am fost bine primit și vrînd să văd el ce părere are despre Dumnezeu, m-am făcut că eu cred... El însă tot așa de necredincios cum eram și eu p-atunci, mi-a ris în nas și mi-a spus să citesc *Echilibrul între teze și anti-teze* ; carte scrisă mi se pare de Eliade, căci nici acum n-am cetit-o.

În tipografia lui m-am simțit ca-ntr-o biserică. Fiori reci am simțit în lungul șirei și am vrut să culeg și eu litere. Avea mi se pare doi băiețași ca de 12 ani, care culegeau litere pe fuga și mi-erău dragi în costumele lor de mici țărani.

Aș fi vrut să rămii și eu la el, să scriu și să culeg la litere, dar el a spus că nu poate să-mi dea nimic, fiindcă tipografii lui sînt copii și niște fini din sat !...

Am venit îndărăt și aceeași viață de muncă la cîmp, de cercetări științifice și de scris la *Gazeta țăranilor*.

Sărăcia însă se înfigea în mine ca rugina în fier. Nevasta îmi făcea în fiecare an cîte un copil.

Iarna mi-o petreceam făcînd experiențe chimice, căci motorul perpetuu nu se lăsa descoperit pe cale fizică...

— Și nu isprăvești tu odată cu fleacurile alea din sticle ? mă-ntrebă ea odată.

— Pînă n-oi descoperi mașina care să umble mereu, nu mă las și nici nu mor !...

- A mai descoperit-o cineva ?
- Nimeni.
- Cum dar o s-o descoperi tu ?

Tocmai că n-a descoperit-o nimeni, trebuie s-o descopăr eu !... Motorul perpetuu e declarat ca imposibil ; ei bine, eu îl voi construi ; voi dovedi că este posibil !...

Ce era să-mi facă ?... Zimbea și ea tristă și mă lăsa să-mi fac încercările.

— Ar trebui să te rogi și lui Dumnezeu — poate el știe cum trebuie făcută mașina aia și s-o milostivi și ți-o spune.

— Ce sînt eu vinovat dacă Dumnezeu meu e mort ? N-am cui să mă rog !...

★

Ca să fac mașina care să umble mereu, am conceput să creez vînt artificial, care vînt să-mi învîrtească mereu o turbină, iar turbina dinamuri electrice și altele.

Lucrările pentru a face vînt artificial erau grele și cereau bani.

Acest vînt se baza pe diferența de temperatură dintre aer și apă. Voiam să construiesc un tunel prin pămînt, care să se continue apoi prin aer, aerul să se răcească în lungul tunelului, să curgă la vale, iar cel mai cald de deasupra să treacă printr-un fel de sirenă, care să se-nvîrtească mereu.

Am construit dar la niște țigani un fel de sfredel cu diametrul de cincizeci de centimetri și m-am apucat să găuresc pămîntul. Dam patru găuri, și tunelul, cu o secțiune de un metru patrat și mai bine, se forma ușor.

Am întovărășit pe un văr al meu, Iorgu, și am construit un tunel, care pornea din bătătura casei, mergea în jos la o adîncime de doi și trei metri, și ieșea în malul Bălții Mantîi, o lungime de vreo trei sute de metri !

Cînd să construim „sirena“, a venit înecul și a potmolit cea mai mare parte din tunel. Și tûnelele astea ale mele au o poveste tristă ce o voi spune odată. În anul cînd am sfîrșit, n-am încercat sirena-turbină, iar în al doilea, se-ncuibaseră pe el șerpi și țînțari. Vînt însă făcea, și o foaie de hîrtie, ținută la gura intrării, era mișcată puternic. Gura de intrare o mascasem, începînd-o dintr-o boșcă de varză.

Așa-numita mea sirenă, se compunea din două părți. Un tub de 60 cm diametru, din care porneau opt tuburi curbe, destinate a sufla în paletele turbinei. Direcția aerului suflat trebuia să fie perpendiculară pe paleta înclinată. Pe tubul cel mare ieșea afară axul turbinei sau al sirenei propriu-zise, ax ce avea un volant la capul de sus. Acesta era tot mecanismul uneia din mașinile mele care trebuia să meargă mereu! În urmă am creat „vînt artificial“ prin alte mijloace; sirena astfel construită, am încercat-o în mic, și... merge! adică se învîrtește. Vîntul artificial este cu puțință, o turbină se poate pune în calea lui și o oarecare forță s-ar putea culege și în felul acesta...

EXPERIENȚE

Într-o zi, făcînd o experiență chimică cu clor și amoniac născînde, întrebuițînd și clorat de potasiu, a luat foc o sticlă cu eter sulfuric, iar de la el, revistele, cărțile și perdelele. Abia a stins focul nevasta, azvîrlind în flăcări pînă și putineiul cu unt și lapte bătut! Aunci a jurat ea, pe dumnezeul în care nu-i mai venea să creadă, că, dacă nu mă las de sticle și de drăcii, apoi mă lasă ea pe mine.

Ceea ce căutam eu în aceste experiențe chimice era tot mașina care să umble mereu. Căutam două sau mai multe corpuri chimice, fie solide sau lichide, care numai prin faptul că ajung în contact, să se gazifice și să împingă într-un piston; că pistonul, făcîndu-și cursa ce i-o hotărîsc, să dea drumul la un alt corp, care să le lichiefieze pe cele gazificate, și apoi căzînd toate, să iasă afară, într-un alt corp de pompă, unde să se separe, să se refacă, și să continue într-un ciclu combinarea și de-combinarea lor, motorul funcționînd pe baza volumului de gaze produs.

Din vasele cu lichide lucrate, sorbindu-se aerul și cu vaporii lor, ele s-ar separa din nou prin diferența de temperatură și densitate, și ar fi strînse prin sifoane așezate potrivit... o întregă descripție ce nu se poate face

aci. Cu staniul s-au putut face niște experiențe foarte ciudate.

Asta era ideea ce o căutam, să găesc motorul perpetuu pe cale chimică.

De la întîmplarea asta de a da foc casei, și de a nu fi părăsit de nevastă, m-am mai oprit, mai cu seamă că parte din droguri și din sticle mi le-a azvîrlit pe gîrlă. Numele de țicnit ce mi-l dau toți și firea mea grozav de violentă, cînd mă turbura de la cercetările mele, o făcea să creadă și ea că tot nu sînt în toate doagele.

Aproape și acum cred că ea n-a scăpat de părerea asta a ei, ce și-a format-o în vremea tinereței.

AMESTECAT ÎN POLITICĂ

În 1906 septembrie 6, în sala Oppler din București, s-a ținut primul congres țărănesc, pus la cale de Vasile M. Kogălniceanu, Alexandru Valescu, economistul Ilie Roșoagă și Simion C. Grădinaru de prin Putna sau așa ceva.

La acest congres, am luat și eu parte, ca și Ion Mihalache; am vorbit și, după expresia lui Rigo de la ziarul *Dimineața* și *Adevărul*, am electrizat sala.¹

Partidul țărănesc, socotindu-se înființat atunci, am iscălit cu toții acel program schițat, intitulat „Către săteni“.

Cererile sau punctele de atins și arătate în acel program aproape că s-au împlinit de guvernele din urmă; așa că ideile d-atunci nu s-au dovedit a fi simple cereri cu neputință de înfăptuit.

Din seara de 6 septembrie 1906 am început să scriu articole de propagandă în *Gazeta țaranilor*. Neexperiența mea, necunoștința mea asupra oamenilor de par-

¹ Partidul Țărănesc, creat, de fapt, abia în decembrie 1918, sub conducerea lui I. Mihalache, a fuzionat în octombrie 1926 cu Partidul Național Român din Transilvania, devenit Partidul Național Țărănesc. Faptele relatate aici vor fi reluate în amintirile sale despre I. G. Duca, publicate în *Gazeta noastră cooperativă*, nr. 6—7, 25 iulie 1937 (vezi în volumul de față p. 320 și urm).

tide, mă făceau îndrăzneț. Nici prin gând nu-mi trecea că s-ar fi putut să mă-nchidă cineva pentru articolele și versurile mele.

Versurile publicate atunci, și azi ar mai face efect, dacă s-ar publica, căci mai sînt atîtea și atîtea pacosti aduse de legi pe capul țărănimei.

În 26 februarie 1907, în comuna Flămînzii — caracteristică și ciudată potriveală — izbucnește prima mișcare țărănească. Eu, cum am citit *Universul*, cum am și trimis la gazetă niște versuri, care începeau cu :

S-au răscolat Flămînzii,
Cu coase și topoare,
Iar case și pătule,
Sînt toate-ntr-o vilvoare !.

Mișcarea însă scobora din nordul Moldovei și venea spre noi.

Am început să fabric fulmicoton și nitroglicerină.

Am dat apoi fuga la București să vedem ce trebuie să fac.

Aci mi s-a spus de d. Vasile Kogălniceanu ca să mă astîmpăr, că răscoala e opera Partidului Liberal, care vrea, c-o lovitură, să realizeze două izbînde : întîia, să dea jos de la putere pe conservatori, și al doilea : să distrugă în fașă Partidul țărănesc, arătînd că răscoala ar fi opera acestui nou partid.

M-am astîmpărat, dar cu mare părere de rău !

La 16 martie, 1907, armata m-a arestat de acasă și făcînd percheziție, mi-a confiscat zece kilograme de manuscrise — le-a cîntărit în Titu — și m-a luat în gară la Titu.

Aci, cercetînd manuscrisele, au dat și de articole incendiare, ba și de caietele de cum trebuiesc executate lucrările pentru prepararea pulberilor fără fum și a celorlalte explozibile. Numai decît m-au socotit nihilist, fabricant de bombe, și au hotărît să mă împuște. Motiv de stat, ziceau că trebuie, prin moartea mea, că îngrozească pe sătenii comunelor vecine !...

Pentru ce învășasem să umblu cu explozibile nu mănduram să le spui. Motorul perpetuu care, după părerea

mea, trebuia să umble pe baza reacțiilor endotermice, era să-mi puie capul¹.

Cum am scăpat neîmpușcat este o poveste lungă și grozavă, ce nu aci, unde vreau să spui pe scurt viața mea, își are locul. Destul că am scăpat neîmpușcat, și după vreo cinci zile m-am pomenit la pușcăria din Tîrgoviște !...

IN PUȘCĂRIE

Închis în pușcărie, pentru nevastă și pentru bunica, care trăia p-atunci, eram socotit mort. La ele venise vestea grozavă că mă va împușca. Primăriile fuseseră vestite prin telefon că mi-au hotărît împușcarea, iar primarul comunei Titu, Guță Codreanu, și iscălise procesul că, încercînd să fug de sub escortă, santinelele m-au împușcat.

Vestea aceasta nemaidezmințind-o nimeni, am rămas pentru ele mort ; așa că ajuns în temniță, nimeni nu mai venea după mine să-mi aducă o cămașă de primenit, ori o bucată de mîncat.

Stînd aci în închisoare am văzut josnicia firii ome-nești, mult mai josnică ca a oricărui animal. E destul să faci pe om să creadă că el este un mizerabil, ca el să se poarte cît mai mizerabil. E destul să-l încredințezi că e un criminal și un păcătos fără pereche, ca el să fie criminal și păcătos fără pereche. Pușcăria mi s-a părut mijlocul de sugestie cel mai grozav, pentru a fabrica oameni îngrozitor de răi.

Cînd am văzut cloaca aceasta de răutăți, groapa asta a societății unde se azvîrlă stricăciunile și lăturile, m-am îngrozit.

¹ În privința motorului perpetuu, și acum cred că se poate ; cred că l-am descoperit și cred că atunci cînd o vrea d-zeu, o să am și mijloace de a-l înfăptui. Înfățișarea lumii, după realizarea acestei născociri, am descris-o în *Ber-Căciulă-Împărat* (n. a.).

Cugetarea mea însă voia să mă facă tare și refractar acestui mediu păcătos. Eu ziceam: „Aurul nu ruginește nici în groapa de gunoaie!... Numai apa regală îl dizolvă pe el; și asta, temnița, numai apă regală nu este!... Dacă sufletul meu e un suflet nobil între celelalte, cum nobil este aurul între celelalte metale, atunci nimic din cele rele nu se vor prinde de mine.“ Rămineam dar nepăsător la jocurile, prostiile și toate legăturile ce le înnodau între ei închișii. Suferința însă îmi slăbea voința și... noaptea plîngeam!...

Vedeam cum proprietarii de moșii veneau la temniță și scoteau afară pe sătenii lor. Era destul să declare proprietarul că cutărel n-a făcut nimic, ca parchetul să și îl puie în libertate.

Văzînd ce ușor scapă unii din acest iad al societății, mă gîndeam că pentru mine nu vine nimeni să spuie că n-am vrut moartea și chinul nimănui. Ba dimpotrivă, cercetările mele pentru a găsi motorul perpetuu însemnau o mîntuire pentru toți oamenii.

Într-o seară, pînă să ne-ncuie în odăi, am băgat capul pe o fereastră spartă într-o odaie goală, și acolo cîntam și ascultam rezonanța odăiei. Îndurerat de singurătatea mea, am început să zic, gîndindu-mă la mama, moartă încă din 1886.

„Mamă!... Mamă!... numai tu dacă ai fi în viață, ai avea milă de mine!... Numai tu, pentru a mă scăpa d-aici, ai fi în stare să vii în genuchi de la Costești pînă la Tîrgoviște și să te rogi de toți să-mi dea libertatea!... Dar tu ești moartă și nimeni alt nu mai are milă de mine!...

Dacă ar fi suflet... ai fi și tu... dar dacă nu e, iată-mă cu totul singur... Cine dar să roage pe cei ce m-au închis?“ M-am pomenit izbit, trîntit jos și călcat în picioare de vreo treizeci de inși, care făcuseră „trenul“, un joc, în care se făcea unul mașină, ceilalți se atîrnau de el unul de altul, fluiera, și cînd porneau toți în fugă, vai de cel care era călcat de un astfel de tren!...

Abia m-am tîrît în odaie și abia m-am urcat în pat. Gîndul la mamă mi-a fost stins de durerile pricinuite de toți care mă călcase și pe cap!

VISUL DIN PUȘCĂRIE

În noaptea aceea m-am culcat, ca după obicei, lângă Iosif din Săcuieni, un român voinic, care fusese gornistul răscoalei în satul lui.

Acesta avea un cojoc lung, îl așternuse pe pat și eu mă culcam lângă el și ne-nveleam cu o velință ce-i venise d-acasă.

Cei din odaie țineau la mine, pentru că le povesteam basme și romane citite de mine, și pentru că nu mă certam cu nimeni. Nu tot așa era și cu ceilalți închiși. Ba încă numărul preveniților fiind prea mare, se dăduse drumul și în curtea osîndiților pînă la trei luni, așa că se amestecaseră toți, iar numele ce se dau tuturor era acela de „hoți.“

Ca prevenit mai era un preot, un țăran din satul meu : Ion Mărculescu, Dumitru Bălan din Potlogi, un om ce suferise cu mine, pe la închisoarea diviziei a III-a. și N. Stamatescu, unul ce făcea pe avocatul pe la Titu.

În pat ne culcam de-a curmezișul, cu capul la perete și cu picioarele spre margine, căci era un pat lat chiar mai mult de doi metri.

O lampă ardea în perete toată noaptea, ca santinela ce se plimba pe sală să poată privi înăuntru la noi pe mica ferestruică din ușă.

Ușa, o ușă mare, groasă și ferecată în fier, sta în-cuiată cu niște lacăte cît pumnul.

În noaptea aceasta, cam pe la 1 sau 2 aprilie, am visat primul vis...

Ziua întâia și a doua după vis au trecut ca orice zi. A treia însă, zi de așteptare și de îndoială pentru mine, mi s-a părut că trece mai încet.

În ziua aceasta, după cum hotărisem cu Stamatescu să nu spui nimănui nimic, am spus pe la ora 3 după-

masă directorului că eu am visat acum trei zile că azi scap din închisoare. Le-am spus și lor visul și cu toții s-a discutat formarea viselor.

Vremea însă trecea și nimeni nu venea de la parchet cu vreo ordonanță să mă puie în libertate.

Soarele apuse și directorul, zîbind, îmi spuse că trebuie, cu părere de rău, să mă-ncuie iar. Stamatescu rîdea și spunea tare :

— Iacă împlinirea visului tău !...

— Mai îngăduiți, domnule director, ca odaia mea să fie cea din urmă încuiată, că poate pînă atunci vine ordonanța.

— Crezi că judecătorul de instrucție lucrează și acum la cabinet ? mă-ntrebă rîzînd Stamatescu.

— Nu știu, dar încă să mai așteptăm...

— Haide !... haide... s-a dus speranța !

Cînd ieșirăm din cancelarie, santinela strigă șoptit :

— Boierii ! Boierii...

Ne uitarăm și văzurăm că pe poartă intrau patru domni : judecătorul de instrucție, procurorul, președintele tribunalului și prefectul județului. Aceștia erau boierii vestiți de santinelă.

Se opri închiderea și mi se spuse :

— Repede, scoate lumea de prin odăi, aranjeaz-o pe cinci rînduri, ca să aibă loc, și așteptați.

Intrai pe fugă, strigai la toți, le spusai în cuvinte scurte cine vine, iar ei ce să spuie ; îi așezai în cinci rînduri unul în spatele altuia, iar eu, în capul lor spre ușa zidului, așteptam.

— Să spuneți mă... dați-ne drumul, cinstiți boieri, că acum e vremea de arat... Acum se pune porumbul în pămînt. Dacă nu ne dați drumul acum, rămînem muritori de foame, și la iarnă venim aici să ne iernați !...

Ușile scîrțîiră și judecătorul de instrucție și cu toți ceilalți intrară în curte. Noi toți :

— Trăiți !

Mulțumiră din cap, merseră privind peste toți, iar la jumătatea rîndurilor, judecătorul întrebă :

— Da Vissarion unde este ?

— Aici, răspunsei eu din capul rîndurilor.

— Tu treci în direcție... Îți punem lanțuri de picioare și de mâini și te trimitem la Giurgiu, că te cere acolo Parchetul de Vlașca, fiindcă ai avut relații cu Kogălniceanu.

Începui să tremur și trecui în cancelarie.

— Iată, iată visul meu !... Ce împlinire grozavă !... Aici aveam prieteni, dar acolo am să mor !...

Grefierul cancelarii, un băiețel tînăr, căruia îi făceam poezii pentru fete, mă căia și recunoștea că visul este un nimic închipuit.

Cînd veniră în cancelarie, prefectul C. Dimitriu mă privi zîmbind și băgă mîna în buzunarul vestei, de unde scoase o piesă de cinci lei.

— Ai tu bani de tren ?

— Am.

— Vrei să pleci acasă ? mă-ntrebă judecătorul de instrucție.

— Vreau ! și-ncepui să tremur.

— Du-te și-ți ia ce ai năuntru și pleacă, ești liber, zise judecătorul.

Președintele tribunalului spuse :

— Dă-i drumul mîine, căci acesta pleacă noaptea pe drum și ori îl împușcă armata, ori ți-l aduce legat mîine îndărăt...

— Nu ! nu !... zisei eu. Dați-mi drumul acum... Mă culc în Tîrgoviște și mîine plec acasă cu trenul.

— Du-te de-ți ia al tău și să nu mai faci revoluție, că pieri !... Trebuia să vii să ceri slujbă, nu să te apuci de partid țărănesc...

— Am să viu !...

Și am plecat înăuntru. Mi-am luat cîteva cărți dăruite și astfel am scăpat în a treia zi...

AGENT SANITAR

Spre toamnă, conform făgăduielii făcute de prefectul Dimitriu, m-am dus să-mi dea slujbă. Sărăcia mă gîtuise straşnic.

— Ce slujbă vrei tu ?

— Agent sanitar.

— Păi te pricepi ?

— Mă pricep...

— Te trimit la medicul primar al judeţului să te examineze şi, dacă îi şti ceva, bine ; dacă nu, fă-te notar...

— Nu, notarul stă închis în primărie... Mie îmi place să umblu.

Şi am fost trimes la medicul primar cu scrisoare. Medicul s-a răstit la mine, cum de îndrăznesc eu să cer un post la care trebuie anumite cunoştinţe !

— Întrebaţi-mă, de vedeţi dacă le am.

Şi m-a-ntrebat despre boalele ce ating copiii : scarlatina, pojarul, tusea măgărească, variola şi varicela, angina difterică, crupul laringelui, otite şi adenite, febră tifoidă şi febră palustră... Văzînd că i le povestesc artistic, a zîmbit şi mi-a spus că mă va numi.

Aşa a fost, căci peste o săptămînă m-a trimes ca agent sanitar al comunii Grecii, pendinte de Găeşti.

Aici însă am căzut urît doctorului pe plasă, care mă socotea agent electoral al prefectului ! Crezînd că-mi face rău, m-a mutat din cercul Grecii în cercul Mătăsarului, mai aproape de casă.

Aci însă am făcut una boacăna.

Îmbolnăvindu-se de varicelă nişte copii ai unui locuitor din Puroinica, eu i-am trecut în procesul-verbal, diagnosticîndu-le boala ca varicelă. Doctorul a venit şi a scris în procesul său că sînt bolnavi de prurit. Broboanele au lăsat însă semne, şi eu am scris din nou, în proces, că bolnavii n-au avut prurit, ci au avut varicelă, cum am zis eu în procesul meu din ziua de, şi că este aşa, copii au rămas cu semne, ceea ce la prurit n-ar fi rămas.

Din pricina asta, doctorul s-a făcut foc. A venit, a văzut semnele şi mi-a poruncit să nu mai scriu procese, şi m-a mutat iar în cercul Grecii.

M-a ținut aci vreo patru zile și apoi m-a mutat la Cobia.

La Cobia, fiindcă era o casă cu dispensariu lângă mănăstire, a socotit că-mi face bine, și cum el nu vrea să-mi facă bine, m-a chemat la reședință în Găiești.

Aci mi-am luat casă cu chirie, am apucat să dorm două nopți, deși plătisem pe-o lună înainte, și m-a mutat la Greci !...

Dacă am văzut și eu, nu mai mi-am luat odaie cu chirie și mă culcam în primărie cu gardiștii.

M-aș fi lipsit de slujba asta, dar mi-era rușine de lume, c-or socoti oamenii că m-a dat afară, fiindcă n-am avut cunoștințe. Apoi aveam nevoie de bani, și n-aveam pe ce să-i mai iau. Aveam deja trei copii ; iar nevasta, după ce mai lepădase doi, mai era însărcinată cu altul. Casa îmi devenea grea de ținut și trebuia, cu carne, cu piele, să stau în slujbă, ca să primesc și eu 54 de lei leafă.

*

În aprilie 1907, după ce am scăpat din închisoare, m-am hotărît să scriu răscoala, sub formă de roman. M-am dus la București și am luat note după vreo patru ziare, note despre cele ce se publicaseră de la 26 februarie pînă la 1 aprilie.

M-am gîndit cum să scriu romanul ? Să fac ca toată acțiunea să se învîrtească împrejurul unui personaj, care le provoacă pe toate, ori să scriu așa faptele, cum au fost croite și făcute de popor din îndemnul sărăciei și al relelor legiuiiri ? Am ales alternativa din urmă.

CARAGIALE

... Sînt zece ani de atunci...

Îmi amintesc ca acum cînd m-am dus acasă să-l văd. Eram copil. Aveam un caiet cu o piesă de teatru *Pieirea lumii prin cometa lui Biela*.

Un astronom, Rudolf Falb, spusese că atunci va pieri lumea. Dar... lumea nu pierise, și eu, după ce am scris

piesa, am plecat de la țară s-o citesc maestrului Caragiale în București.

La teatru, am cercetat de adresă, dar cei d-acolo m-au pus să dau piesa teatrului. Am dat-o, însă cum aflasem adresa, am vrut să văd și pe maestru.

I-am scris o scrisoare și am plecat înapoi la țară. La două săptămîni, am fost iar în București și interesîndu-mă de piesă la cancelaria teatrului, mi s-a spus de artistul Gh. D. Dimitriu că maestrul Caragiale și-a exprimat dorința să mă facă... secretar. Îi spusese cei de la teatru că un copil de țăran a venit cu o piesă de teatru, și-i ațîțaseră astfel curiozitatea.

M-am dus deci acasă la maestru să mă ia „secretar“. Era într-o zi după-masă, pe la orele două.

Dau unei servitoare biletul de la teatru, și aștept afară. Un domn, cam înalt — așa îl văd eu acum în închipuire — ieși afară. Era într-o cămașă lungă de noapte și cu niște papuci de pîslă în picioare : se sculase atunci din somn.

— Tu ești dramaturgul țăranilor, piciule ?

Lăsați capul în jos și zimbii.

Se așeză pe un scaun și-mi spuse și mie :

— Hai, șezi și tu.

Mă așezai pe un colț de scaun.

— Ce faci tu la țară ?

— Sap, secer, fac muncă agricolă.

— A-gri-co-lă !... Bravo ! Și altceva ?

— Citesc și scriu.

— Bun. Și altceva ?

— Altceva ? Dorm, mănînc, trăiesc !

— Bun. Și vrei să te faci scriitor ?...

— Dacă îmi vine să scriu...

— Cum îți vine să scrii ?

— Uite așa... îmi vine să vorbesc tare ce gîndesc.

Gîndurile răsăr mereu ca șirurile unei armate ce ar apărea de după un deal. Încep să spun tare de urlă casa. Apoi, mi se par că toate vorbele sînt frumoase și-i păcat de ele să le uit și m-apuc să le scriu și scriu, și scriu pînă m-apucă ziua.

— Cîtă carte ai învățat ?

— La școala satului.

— Numai atît ?

— Atît !

Căzu pe gânduri. Eu îl întrebai cu sfiiciune :

— Ați citit piesa mea ?

— Da.

— Cum v-a părut ?

— Nu e bună... pentru teatru !

Mi-a venit rău. Maestrul a observat și a început să-mi povestească cât trebuie eu să citesc, cum să citesc și cum să observ în cele citite intenția absolută a autorului. În cele din urmă, mi-a spus că nu mă poate lua secretar, fiindcă... sînt slab, că aerul de la oraș m-ar omorî.

— Tu să stai la țară, în aerul curat d-acolo. N-ai plămîni pentru murdăriile de aici. De vrei să scrii, scrie cum vorbești, în graiul sătenilor tăi. Scrie cum a scris Creangă și, de-i avea talent, ai să-i întreci pe toți. În graiul tău, o să fii neîntrecut, căci e plină de frumuseți limba grăită la sate.

Și mi-a spus multe, multe mi-a spus, dar toate îmi cădeau groaznic în suflet.

Vedeam greutăți de neînvins pentru mine. Nu știam ortografie, reguli de stil, punctuație ; nu știam în sfîrșit nimic și vream să fiu scriitor cu tot dinadinsul și încă... dramaturg !

— Să mai stai pînă mă-mbrac, că merg în oraș. Și am stat. Am plecat amîndoi vorbind. Toți îl salutau și se uitau curioși la mine, de parcă aș fi fost maimuța ori arapu lui vodă. A mers la o berărie, tot unde era Gambrinus, mai în urmă, și a intrat înăuntru. Nu m-a lăsat afară.

— Tu bei bere ?

— Nu beau.

— Dar un covrig mănînci ?

— Nu.

— Fac eu cinste !

Și mi-a dat un corn. Am înțeles că mă trata ca pe un copil și m-am întristat.

— Dar de ce vrei să plîngi ?

Nu i-am răspuns.

— Lasă atunci covrigul, dacă nu-ți place. După o clipă, la masa noastră s-au mai așezat încă doi domni.

— Iată un „dramaturg“ !

— Rîdeți de mine ! și m-am sculat după scaun.

— Nu, flăcăule, nu !... Domnii sînt scriitori și ei cred ce le spun eu. Stai jos să vorbim.

Am stat, dar ca pe ghimpi. Au început toți să mă întrebe de toate, pînă a venit vorba și despre dumnezeu.

— Eu nu cred în dumnezeu, le-am spus.

— Cum !? Țăranul nu crede în dumnezeu ?...

Au început să se mire. P-atunci eram un păgîn stupid și obraznic. Și m-au luat la descusut, ce cărți m-au făcut eretic.

— Cărțile lui Conta !

Domnii începură să vorbească franțuzește, dar ce nici azi nu știu. Apoi au început să mă descoasă despre ce cred eu despre proprietate, armată, slujbe, și le-am spus, de i-am îngrozit pe toți.

Toate *Minciunile convenționale*, *Paradoxele sociologice* ale lui Max Nordau, li le-am spus atunci, modificate bineînțeles, după judecata mea de-atunci, a unui tînăr de 17 ani.

În berărie s-au aprins lămpile electrice.

— La voi la sat luminele se-aprind singure ? mă-n-trebă un domn.

— Nu.

— De ce ?

— Pentru că ne țineți în sărăcie, în orbirea minții, în robie ! Noi mîncăm mămăligă, dumneavoastră cozonaci ! Noi ne înnămolim prin noroaiele ulițelor, dumneavoastră vă plimbați pe pardoseli de piatră, cum la noi numai în biserică avem așa pardosit.

Maestrul Caragiale asculta zîmbitor.

Eu eram supărat, pentru că cei doi domni mă cam luau în rîs întrebîndu-mă de pildă dacă știu eu cît pe-lin se pune în bere, sau de-am avea noi la țară bere, dacă nu ne-ar prinde frigurile. Înțelegeam prea bine că mă socoteau un naiv, ce venisem să-i sperii cu piesa mea *Pieirea lumii*, și le răspundeam amărit, învinuindu-i pe ei de toate relele de la țară.

— Ce ne-ai face tu nouă, dacă, intrat în București cu o armată de țărani, ai pune mîna pe tot orașul ?

— V-aș scurta de cîte o palmă !

-- Auzi al dracului țăran ! zise unul. Apoi au început a vorbi iar franțuzește.

Au mai rîs domnii pe socoteala mea cîț au mai rîs și în urmă au plecat. Mi-am cerut și eu voie să mă retrag.

— Unde te culci tu ?

— Am un prieten.

N-aveam nici unul, dar uram pe Caragiale și pe toți orășenii.

„Ploșniți, viermi, corbi!“ și cîte expresii toate. Am plecat la gară unde tocmai era gata de plecare trenul ce-mi trebuia și cu care am plecat din București.

La vreo doi ani, am mai văzut pe Caragiale în berăria Gambrinus. L-am privit prin ușă mult, mult și apoi am plecat.

D-atunci, nu l-am mai văzut. Cu timpul, ura împotriva maestrului a pierit și am început să-l iubesc. În ura mea grozavă voiam să-l critic, să-l distrug ca scriitor. *Năpasta* a cărei acțiune se petrece de la aprinsul lămplior pînă la culcarea oamenilor, și actul I și al II, unde se face și dovada crimei și pedeapsa, mi se părea o armă teribilă. Am să arăt eu lumii cine e Caragiale ; n-are tehnică, grămădește ca sub un teasc tot timpul necesar desfășurării unei drame. Și toate, în toate îi căutam cusururi. Noroc că stilul meu, fără ortografie, fără multe și multe, m-a oprit de „n-am trimes nicăieri“ criticile mele — altfel cine știe cum mă făceam singur de rîs...

În urmă, mi-am schimbat părerea ; i-am urmat sfaturile.

Tot pe atunci, m-am întîlnit cu un om ce ducea niște șunci la spinare. Curios, l-am întrebat unde le duce, și omul, bun, mi-a răspuns :

— Le duc la Caragiale.

— Dar de unde le are ?

— I le trimete conașu.

— Care ți-e conașu ?

— D-l. Delavrancea, trimete șunci lui domnu Caragiale să mănînce și el, că-i mai sărac.

Și erau vreo patru șolduri întregi ! M-am gîndit ce dar mare face Delavrancea lui Caragiale. Pe la noi, la țară, darurile sînt mai mici. La noi, cînd ar da cineva patru șolduri de porc, ar fi omor ; ar fi omor, căci ele sînt hrana pentru o lună de zile.

Și d-atunci am aflat că e sărac Caragiale, că nu e boier cu moșii, că e sărac ca noi, dar că e mare, fiindcă e scriitor. Și mi-a căzut cu drag. Am avut de gînd să-l mai văd o dată, dar acum, vai ! nu se mai poate și-mi pare atît de rău...

CÎND AM VĂZUT PE DUCA ÎNTII OARĂ

Nu mă încumet a vorbi despre toate aspectele sufletești ale lui I. G. Duca, pentru că nu le-am cunoscut pe toate. Dacă aș căuta să spui mai mult decît știu, aș trece și în fața mea de mincinos, ceea ce nu pot. Ceea ce presupui — ca deducții din cele ce am cunoscut — poate că voi spune, dar cu titlul de presupuneri. Prietenii politici — și el făcea distincția asta în vorbire — i-au cunoscut și alte laturi sufletești și, ca moștenitori de situații poliice, n-au decît să fixeze pentru posteritate și acele laturi sufletești ale lui I. G. Duca ce mi-au rămas necunoscute.

Mă gîndesc la cunoscutele versuri ale lui Eminescu :

„Și cînd propria ta viață singur n-o știi pe de rost,
O să-și bată alții capul s-o pătrundă cum a fost ?“

Dar asta e soarta oamenilor însemnați. Capetele de bronz ale statuilor, ciorile le murdăresc. Eu voi îngriji să nu fiu o cioară, ci numai un om drept.

*

Am văzut pe Ion G. Duca întii și întii la 6 septembrie 1906, cînd s-a făcut primul și care a rămas și ultimul Congres al băncilor populare.

Fusesem delegat de Societatea cooperativă de credit și economie „Agricultorul“, înființată de mine, să ascult și eu la ce s-o vorbi și s-o hotărî la București.

Congresul o mai fi lucrat și în alte părți — nu-mi aduc aminte bine, iar ziarele d-atunci nu-mi stau la în-

demînă acum cînd scriu — dar îmi pare că au fost zilele de 5, 6 și 7 septembrie 1906.

În ziua de 6 septembrie m-am dus la Teatrul Național, să ascultăm, între alți vorbitori, și pe Ion Gh. Duca, care venea, de nu știu unde, cu o faimă despre care auzisem și eu.

Am intrat jos la staluri și d-abia, abia am ajuns pînă aproape de rampă. Tribunele și galeria erau înțesate de lume; sute și mii de oameni rămăseseră pe afară, căci nu mai avuseseră unde să încapă.

Au început cuvîntările... Dumitru Brezulescu, Dumitrescu-Bumbești și alții au mai vorbit, dar unii și-au citit cuvîntările.

Pe la ora unsprezece și jumătate, se desprinde, din grupul de pe rampă, un tînăr ca de 25-26 de ani, înalt și subțire — mie așa mi s-a părut, că e înalt — cu miinile albe, cu degetele lungi, cu ochelari la ochi, cu o mustăcioară neagră, mică și subțire dasupra buzei de sus, și îmbrăcat în haină neagră, cu pantaloni cu dungă, ea-i da o înfățișare distinsă.

Cîteva aplauze l-au primit, dar răzlețe. Auditorul era compus mai numai din țărani, preoți și învățători, oameni de la sate neobișnuiți să minuiască aplauzele și să le dăruiască mai dinainte ca îndemn sau încurajare.

„Duca !... Duca !... ăsta-i Duca ! șopti cineva prim-prejurul meu, el e în capul societăților noastre acum“...

Tînărul începu să vorbească, fără să-și citească discursul, cum făcuseră mulți alții, cu ton potrivit și cuvinte pe înțelesul tuturor. Apoi tonul îi crescua, cuvintele lui începură să mă furnice prin spinare și să tremur.

„Scăparea de suferințele aduse de lipsuri, spunea el, nu se poate înfăptui decît prin societăți cooperative de credit și economie — căroră le vom zice *bănci*, ca să le deosebim de alte întovărășiri între săteni -- de societăți de producție și consum ; de vindere și cumpărare în comun.

Numai așa, adică prin aceste mijloace economice, vă va sta în putință să înlăturați pe cămătarul nesățios ce vă pretinde doi lei la pol pe lună ; pe negustorul, lacom de ciștiguri mari, ce cere cinci prețuri sau de cinci ori prețul unui obiect ; numai așa veți goni sărăcia și pe-lagra din satele dv.“...

„Iacă omul ! Iacă omul !“ gîndii eu și căutai să mă apropii de rampă, ca să sar acolo sus și să vorbesc și eu. Colegul meu delegat, mă trase însă de mîneacă, că ce fac. „Vreau să vorbesc !“

— Tu, țăran !?

Îmi revenii și mă văzui îmbrăcat țărănește, cu cămașă pe afară, cu musteața abia mijită, cu nici o faimă strînsă pînă acum. Rămăsei pe loc.

Tînărul vorbea nainte. Aplauzele începură să-l întrerupă.

Începui și eu să strig ura și să bat nebunește din palme.

Cei dimprejurul meu începură să se uite la mine cam neprietenos. „E cu chef“ ! auzii pe unul. Înțelesei că am trecut cu entuziasmul meu dincolo de hotarul fixat de bunul-simț și mă înghemui rușinat... „Ah ! Ah !“ și necăjit pe mine, pe nenoroc, pe sărăcie, pe rangul meu de simplu țăran, nu mai auzii pe Duca... Aplauze în ropote mă treziră... Ce o fi, o fi, el este ceea ce eu aș vrea să fiu !... și aplaudai, de simții că mă ustură palmele.

Vorbi iar și-l mai urmării. Din tribune, cucoane frumoase începură să-i azvîrle trandafiri... Înnebunii de ciudă, de necaz și strigai : „Luptă frate, cot la cot cu noi și, de zici să spînzurăm cămătarii, noi sîntem gata să-i spînzurăm, de zici să tăiem ghearele negustorilor, apoi și d-asta sîntem gata... Așa e, în sate se spînzură prea mulți de pîrleală... !“ Cînd isprăvii, erau sîsiituri ca din pliscurile a cinci sute de gîscani. Tăcui, dar cîțiva aplaudară, nu știu cu ce înțeles, c-am făcut gălăgie, ori c-am zis să spînzurăm cămătarii !...

După izbucnirea mea, mai vorbi puțin și, cînd sfîrși, urla teatrul de aplauze și parcă molipsiți de la mine și alții strigau : „bravo !... ura !...“ Strigai și eu, iar unul, dîndu-mi cu pumnii în spinare, îmi striga : „așa neică, zi, bravo !... Nu te lăsa !...“ Am rîs și eu, că nu mă dureau pumnii ce mi-i da, și am pornit spre ieșire...

Afară lumea gesticula și povestea celor ce nu avuseră loc înăuntru. Atunci Alexandru Valescu de la Mușătești-Argeș, Simion Grădinaru din Putna și Vasile M. Kogălniceanu ne împărțiră niște bilețele mici albastre, pe care era tipărită o „Convocare“.

O reproduc ca document :

„Frate țăran,

Ești rugat a lua parte la adunarea generală ce va avea loc în mod irevocabil marți seara, 5 septembrie, la orele opt precis în marea sală de la Oppler, din strada Izvor, pentru a ne consfătui asupra deosebitelor chestiuni cu privire la interesele țărănești și între altele asupra banilor depuși la Casa de depuneri pentru înființarea unei tovărășii sătești.

Inițiatorii.“

Careva întrebă : „Aici zice cinci, or azi e 6 septembrie ?“

„Diseară este, dar a greșit tipograful, veniți diseară... Veniți toți...“ ni se explică tuturor.

Pînă seara nici n-am știut pe ce lume mă gălesc. Duca mă entuziasmase și mă gîndeam cum aș face să stau cu el de vorbă...

Seara m-am dus la Oppler și mi-am ocupat locul lîngă rampă.

Nu cunoșteam decît pe Alexandru Valescu, pentru că scotea *Gazeta țăranilor*, la care colaboram și eu cu... versuri și la care fusesem acasă în munți, să-l văz mai de aproape.

S-a deschis întrunirea avînd pe preotul Ilie Roșoagă ca președinte, preotul Ilie Roșoagă din Gorj.

Sala se umpluse și aci ca la Teatrul Național, de țărani, învățători și preoți.

A vorbit mai întii preotul-președinte. Apoi Simion Grădinaru, apoi Petre Rădulescu din Mușătești, apoi Alexandru Valescu și apoi Vasile Kogălniceanu, spre a citi și broșura *Către săteni*, care era un fel de program politic.

Întrunirea era gata să se termine, cînd sări sus pe tribună un țăran tînăr, cu cămașa cu flori și mîncă largă, n-avea mustăți și nu-l știa nimeni cine este.

— Cer cuvîntul, părinte.

— Cine ești ?

— Învățătorul Ion Mihalache de la Topoloveni-Mușcel.¹

¹ Mai tîrziu, Ion Mihalache (1882—1965) devine unul dintre conducătorii Partidului Țărănesc (înființat în 1918) și al Partidului Național-Țărănesc (1926) al cărui președinte a fost în anii 1933—1937 ; în mai multe rînduri ministru. După 23 August 1944, s-a împotrivit procesului de transformare revoluționară a țării. A fost judecat și condamnat în 1947.

— Ai cuvîntul.

Și învățătorul începu să le spună de la inimă, cu îndrăzneală.

Acesta iar mă entuziasmează, aplaud, că un tînăr dovedește așa putere de viață românească. „Ciocoi ne cheltuiesc viața la Monte-Carlo!“ tuna învățătorul.

Termină și un preot îl sărută pe obraji. Era preotul ce în urmă i-a devenit socru.

Eu, gata să înnebunesc de ciudă. Răsuflarea îmi ieșea fierbinte de pe gît.

Sării pe tribună.

— Părinte, cer cuvîntul.

— Cine ești ?

— Țăranul Ion C. Vissarion.

Valescu făcu semn preotului că : nu.

Dădu cuvîntul lui Iacobescu, care-l ceru pe șoptite.

Vorbi prost. Mă revoltai. Mă dusei și apucaii pe popă de mîină, hotărît să-l dau de-a dura de pe scaun.

— Cer cuvîntul.

Popa ceru cu ochii aprobarea din spate. Aprobarea nu veni. Strigai tare de răsună sala :

— Cer cuvîntul !

Popa zîmbi, mă văzu gata a-l pocni cu pumnul.

— Ai cuvîntul !

Începui ca înnebunit. Lumea se sculă în sus și ascultă uimită. Vorbii fără grijă și fără prudență. Văzui agenții de la poliție furișîndu-se spre tribună, îi fixai și-i apostrofai. Viața satelor o zugrăvii dureroasă, tristă, fără nădejdi și pornită spre stingere din pricina învoielilor agricole neomenoase.

Lumea se îngrămădi la rampă entuziasmată. Socotii că o politică boierească nu va fi sinceră pentru noi. Zisei să înființăm atunci : „Acum în seara asta, partidul țărănesc, trebuie să-l socotim înființat“.

Nimeni din vorbitori nu pomeniseră despre așa ceva. Popa mă apucă de mîinecă ; mă smucii și vorbii înainte. Aplauzele curgeau.

Propunerile mele erau aprobate. Agenții poliției ieșiră, poate să vină cu ajutoare să mă aresteze. Terminai entuziasmul și electrizînd sala cu strigătul de : „Trăiască partidul țărănesc“.

Vasile Kogălniceanu mă luă de gît și mă sărută, spunîndu-mi : „Să te ferești, că vor să te aresteze !“ Aproape că nu înțelegeai de ce, dar la ieșire o luai în sus pe strada Puișor, unde era întuneric și unde nu m-aștepta nici un agent. Eram mulțumit că am făcut efect, că am smuls și eu aplauze ca Duca. Duca deșteptase entuziasmul în mine ; nu bănuiam că poate să-l adoarmă mai tîrziu.

Duca mă făcuse să cred că tinerii boieri recunoșteau dreptatea.

A doua zi, ziarul *Dimineața* de la 7 septembrie 1906, sub iscălitura lui G. Rigo, spunea despre toți, dar despre mine spunea c-am electrizat sala. Cine nu crede n-are decît să consulte colecția de la Academie a ziarului și va vedea și mai precis ce efect am obținut atunci.

Toată ziua de 7 septembrie m-am plimbat cu Mihalache, că doar noi ne socoteam eroii zilei. Ajuns acasă, am scris o scrisoare lui Duca, dar fie că l-o fi găsit, fie că nu, răspuns n-am primit niciodată. Entuziasmul meu a fost deșteptat de talentul lui de orator și speram și eu multe și de toate.

În 1907, la 15 martie, vine armata și mă arestează sub învinuire de răscoală și ajung în pușcăria județului, ca să-mi sting entuziasmul și speranțele, iar Duca ajunge deputat, ca să-și aprinză și mai tare talentele și speranțele...

Am înțeles în urmă că la noi e țara titlurilor — bune ori false, dar titluri să fie — și că numai prin ele poți ajunge ceva. Poți să fii burduf de carte, nu știi carte dacă n-ai titlu și poți abia să iscălești, ești savant, dacă ai titlu de pe undeva, muncit, cumpărat ori chiar furat...

Titlurile sînt drepturi de a trăi, iar nu dovezi de știință.

Titlurile... noroc, e soartă bună, e poliță trasă asupra societăței, e de toate, iar lipsa lor e nenoroc, e soartă proastă, e viață mizerabilă. Se urcau prietenii mei porniți pe drumul gloriei într-o zi cu mine, se urcau, fiindcă aveau și talent și aveau și titluri. Eu n-aveam decît speranță și dragoste de adevăr. Pe Duca însă tot am ajuns să-l cunosc mai d-aproape, dar tocmai în 1916...

CUM M-AM ÎMPRIETENIT CU I. G. DUCA

În anul 1914 mă-mprietenesc cu Gala Galaction. Ne întîlnisem în redacția ziarelor *Facla* și *Rampa* ale lui N. D. Cocea și, la a doua vedere, ne-am simțit prieteni ca de cînd lumea.

În anul 1916 trebuia să mă împrietenesc și cu I. G. Duca, prin mijlocirea lui Galaction.

Un prieten reprezintă, prin persoana lui, o valoare de un ordin oarecare ; este valoarea artistică, ori științifică, ori morală, ori politică, ori numai socială. Cînd simți c-ai dobîndit un prieten de una din aceste valori, simți o satisfacție sufletească, o bucurie, pe care vrei s-o trîmbețezi și s-o azvîrli în dreapta și-n stînga, ca să răsară, nici tu nu știi ce : admirație, invidie, bucurie, ori ură. Așa e firea omenească, dacă a găsit o comoară, să se laude cu ce-a găsit !

Pentru mine Galaction reprezenta o valoare artistică ; iar eu pentru el, o valoare și mai ciudată : un mistic, un vizionar, un individ ce trebuia cercetat și expus ca o curiozitate de muzeu sufletesc !

Venind de la sat la oraș nu-mi lepădasem desaga mea cu „superstiții“ cu „credinți nejustificate“, ba încă veneam și cu un material din care Cesare Lombroso ar fi întemeiat o categorie nouă ; veneam cu visele mele, cu o mulțime de vise fantastice.

Galaction, la început, credea că visele mele sînt nuvele ce le alcătuiesc în timpul somnului — dacă cumva nu spun minciuni — și se mira de imaginația cuprinsă în ele. Împrietenit, mă luă în derîdere, iar eu socoteam că n-am de ce să mă supăr, rideam și eu și-i spuneam mereu...

Am început să-i spui despre visele ce prevesteau războiul, și astea i s-au părut ciudate.

M-a dus la Gabriel Giurgea, un alt „mistic“, și m-a împrietenit și cu acesta, făcîndu-mă să-i spun din visele mele. Lui Gabriel Giurgea pîrîndu-i-se și lui ciudate visele mele și, cum ajunsese șeful de cabient al lui I. G. Duca, ministru de Culte și Instrucțiune Publică, a spus și lui Duca despre visele mele și într-o zi m-au dus acasă la Duca să-i povestesc... vise ! Iată cum și prin ce am ajuns la Duca.

Oamenii sînt oameni, oricît de miniştri or fi, ba visele n-au lipsit din viaţa celor mai straşnici potenţaţi. Întrucît ar reprezenta o scădere că Duca, ministru, pierde o seară ascultînd p-un ţăran, bun de poveşti, care îi mai povestea şi altele ce le intitula el „vise“ ?

— Tu crezi c-o să avem război ?

— Eu aşa am visat...

— Şi crezi c-o să mîncăm bătaie ?

— Trec munţii peste noi, dar în urmă vor fi învinşi şi umiliţi... Eu aşa am visat.

— E absurd !

— Nu ştiu !

Pînă în 1914 avusesem patru vise, în care un frate al meu, roşcovan, cu ochelari la ochi, mă plimba prin multe oraşe şi îmi explica multe lucruri. Acel frate nu exista deloc la deşteptare şi nu era nici unul din cei nouă fraţi ai mei. Cînd am văzut pe Duca, mi s-a părut că seamănă cu fratele din vis şi... i-am spus şi aceste vise.

A zîmbit şi, după lumina interioară ce şi-o proiecta pe figură, am înţeles că asta nu o credea deloc, el socoteşte că e un truc al meu, ca să mă fac mai interesant, să-l leg printr-o atenţie mai mare de mine, ca să profit materialiceşte.

Am zîmbit şi eu şi m-am simţit prieten tot aşa de repede ca şi cu Galaction. Nici un fel de respingere n-am simţit niciodată în apropierea lui, ci dimpotrivă, o îmbrîncire, să tot stau în preajmă-i, să fiu tot cu el mereu, mereu...

Auzisem că mama lui a fost Ghiculeasă, că tatăl lui a fost vestitul inginer Gheorghe Duca, care construisese linia ferată de la Ploieşti la Sinaia, că e veche familie boierască.. Despre linia Ploieşti—Sinaia ascultasem o legendă ce pînă acum de trei ori am asculta-o : „Voiau alţi ingineri să găurească alţi munţi şi să cheltuiască vagoane de bănet... Duca a zis că face el drumul-de-fier cu bani mai puţini şi fără să găurească munţii. A pornit-o pe jos, cu oamenii după el, de la Ploieşti şi pînă la Sinaia şi spunea : «aici băteţi ţăruşi... aici ţăruşi... aici ţăruşi, şi aici trebuie pod !...» Şi mergeau oamenii după el cu ţăruşii în braţe şi-i băteau acolo unde arăta el... iar el însemna pe hîrtie drumul trenului ! Şi după ce a

socotit tot, a pornit lucrul și a făcut drumul-de-fier... Gheorghe Duca a deschis Sinaia, că, dacă nu făcea el drumul-de-fier, n-avea nici Predealul ce căuta...”

Astfel era legenda căii ferate la Sinaia, răspîdită printre țărani localnici. Știam dar că am a face cu fiul unui om învățat, care-și avea locșorul lui în istoria căilor noastre ferate.

Și mă întreb acum, ce explicare mistică ar putea să aibă faptul că Ion G. Duca, primul ministru al țării, fiul lui Gheorghe Duca, să fie ucis la capul șinelor drumului-de-fier construit de tatăl său ?...

CU I. G. DUCA SĂ-I ȚIU DE URIT...

Lui I. Gh. Duca îi plăcea, cînd pleca cu trenul mai departe, să mă ia uneori cu el, să-i țiu de urit și să vorbim în voie.

În ocazii d-astea am ajuns să cunosc ceva din credința lui generală asupra omului și asupra luptelor dintre oameni.

Într-un drum d-astea rămăsesem singuri în vagonul ministerial și-mi zisese să mă lungesc și eu p-o canapea și să vorbim. El se lungise pe o alta. Era noapte și trenul ne ducea de la Sibiu la Brașov și la București.

— Mi se par așa de puține trebuințele vitale ale omului, îmi spunea el. Mîncare?... mult un kilogram pe zi. Pămîntul produce din destul pentru toți. Haine !... și astea se procură ușor. Adăpost sau locuință. Patru pereți și un acoperiș... Dacă omul poate trăi cu așa de puține, pentru ce lupta asta prostească?... Pentru o prăjitură la masă, pentru un pahar cu vin, merită să ucidă cineva oameni prin legi hrăpărețe și cu scopuri nemărturisite ? Ce-i dacă ai un palat cu treizeci de camere, dacă tu nu poți dormi decît într-una?... Ce-i dacă mănînci șease feluri de mîncare la o masă, în loc de două-trei și, cînd mori, mori de grăsime ori de stricare de stomac, la 50—60 de ani ? Nu e o prostie să chinuiești o lume, pentru a pune grăsime pe tine, care

nu-ți este deloc folositoare ? Bani !... Bani !... Ce să faci cu ei mulți cînd ei nu-ți pot lungi viața, nu-ți pot da sănătatea, cînd nu știi să ți-o păstrezi ?... Să ai să dai la doctori și la farmaciști, fiindcă ai călcat legile simple ale vieții... Ai mîncat multe și de toate, ai dat la femei, ai băut ce ți-a trăsnet prin minte și, cînd ești stors, îți trebuie pentru reparații și întreținere...

Iar pentru astea toate, să chinuiești nenorociții îmbătați de minciuni și istoviți de lipsuri... Prostie, nu ți se pare ție că procedeele astea sînt prostii ?

Da, da, da... E absurdă credința că trebuințele omului sînt așa de multe, așa de mari și așa de greu de satisfăcut, că lupta pentru trai devine o fatalitate din ce în ce mai grozavă... Fatalitatea părută nu este decît o prostie.

Duca continuă :

Am observat apoi că oamenii cei mai fricoși strîng averile cele mai mari. Ce s-ar face ei fără bani mulți, mulți, mulți ?... ar muri de foame și de ger... dacă nu ei, copiii lor, dacă nu ei, nepoții lor, copiii lor !... Și ca să nu moară de foame nici strănepoții, grămădesc milioane, palate, moșii, și duc o viață de robi mai rea ca a hamalilor din porturi !... Bogăția mai poate desemna astfel și pe unii lași, poate mai mult ca orice alte manifestări. Crezi că e justă observarea asta ?

— Foarte justă, deși are formă de paradox.

— Dar iarăși nu zic că omul să fie sărac, căci banii sînt libertate, sînt posibilități de tot felul... La noi sînt rezerve de viață, posibilități de trai... Energie acumulată, avere, dar nu hrăpiri acumulate, hoții acumulate, stări de egoism acumulate... Nu să strîngi milioane peste milioane !...

Lupta pentru trai ar trebui să fie îndreptată asupra cuceririi naturei, a forțelor și a proprietăților ei, iar nu îndreptată a om contra om. Datoria conducătorilor trebuie să fie tocmai raționalizarea luptei pentru trai... Aici e un domeniu de cercetări ce poate da rezultate interesante, adevărate și frumoase. Să armonizezi lupta pentru trai !... Tu te-ai gîndit în direcția asta ?

— M-am gîndit pînă cînd am găsit și-o explicare și poate și o teorie nouă...

— Ei, zi s-aud...

— Cuprinsul vieții p-aci se înfățișează ca o stare ierarhică, o stare în trepte, una mai sus ca alta. Înfățișez panta asta, clina, terasa sau scara asta, cu un cap pe pământ și cu celălalt rezemat în infinit, că are trei mari trepte. Suportul ei : materia minerală sau pământul, pe care-și sprijină capul de jos ; asta-i prima treaptă ce reprezintă, sau pe care stă regnul vegetal ; a doua treaptă reprezintă, sau pe care stă regnul animal, și a treia treaptă reprezintă sau pe care stă regnul uman sau omul.

— Nu ți se pare arbitrară clasificția asta ?

— Nu.

— De ce-ai zice că omul nu face parte din regnul animal, ci face parte dintr-un regn deosebit, ce-l numești regnul uman ?

— Pentru că prin calitățile sau simțurile lui, omul depășește mult calitățile viețuitoarelor ce le însumăm în regnul animal.

CITEVA CUVINTE ASUPRA HUMORULUI

Fără îndoială, *humorul* a existat de când omul trăia în trib ; nu e deci nici un fel de invenție americană sau englezească, dar definiția lui cea dintâi au făcut-o popoarele mai dinspre nord și mai mult englezii. Însă, după definiția *humorului*, definiție scoasă din studiul operelor literare ale nordicilor, noi, popoarele greco-latine, sau mediteraniene, n-am încăpea. Nu s-ar putea spune dar despre *humorul românesc* ori despre *humorul țaranului român*. Noțiunea asta nouă de *humor* și *humoristic* ni se impune însă și nouă, și trebuie ca acest cuvânt să-l încetățenim în limbă, să-i facem o definiție mai largă, care să cuprindă unele manifestări, nu numai ale popoarelor de la nord, ci și pe ale popoarelor din climele temperate și din climele fierbinți ale pămîn-

Mai nainte *humor* și *humori* se numeau în medicină substanțele subțiri și fluide care făceau umezeală corpurilor vii, cum ar fi limfa, bila etc., iar *humorist* se considera acel om hursuz, scump la vorbă, posac, cu care-ți era silă să trăiești la un loc.

Legea fatală a evoluției s-a aplicat însă și acestui cuvânt. De la înțelesul acesta medical, el a evoluat la înțelesul operelor literare de astăzi și la felul unora de a vorbi și a făptui. Dacă nordicul, fie englez, scandinav sau american, înțelege prin *humorist* numai pe omul care scrie ori rîde cu nuanță de amărăciune, care înțepă sau înjunghie în scrisul, ori în vorba lui zîmbitoare, ori care își acopere lacrimile cu glume sau cu contraste, scriind sau vorbind așa cîteodată, noi, popoarele mediteraneene, trebuie să-nțelegem mai mult, să lărgim înțelesul cuvîntului *humor* și *humorist*, adică să-i desăvîrșim evoluția și să-l primim cu un nou înțeles, mai larg și mai general, între cuvintele limbii noastre.

Pentru a se stabili ce trebuie să se înțeleagă prin cuvîntul *humor*, s-au scris zeci de volume de către zeci de scriitori, englezi, americani, francezi și italieni. Dar toți aceștia, cercetînd humorul prea de aproape și anume humorul observat la ei, i-au dat *definiții regionale* (specifice literaturii engleze, americane, italiene), iar nu *definiția generală*, care trebuie dată felului de a rîde al tuturor oamenilor.

Filozoful Bergson a scris două volume — am auzit numai despre ele dar nu am avut posibilitatea să le citească — în care ar fi tratat chestia asta mai în general. Ar fi zis ca titlu : *Cum rîd oamenii sub diferite climate*. Numai titlul, dacă ar fi acesta, m-a făcut să mi-l închipui pe Bergson suit sus în atmosferă, în dreptul ecuatorului pămîntesc, și d-acolo, privind în jos la toți oamenii, să-i vadă cum rîd ei sub puterea variabilă a razelor de soare. Poate că Bergson a și dat definiția generală a humorului dar nu strică nimic dacă mă închipui urcat și eu sus în atmosferă, în dreptul tot al ecuatorului, privind pe toți oamenii ce trăiesc sub toate climatele și văzîndu-i cum rîd ei, cum adică își canalizează energiile psihologice, cînd spre creier, cînd spre mușchi, cînd spre viscerele interioare... și dau și eu astfel definiția generală a humorului. Închiptuiți-vă ce trudă grozavă ar trebui unui om ca să citească atîtea cărți despre humor, ca să extragă din

ele o definiție care să-l facă a înțelege ce înseamnă humorul.

Definiția simplă, scurtă și generală a umorului, eu o dau astfel : humor înseamnă felul special al fiecărui om și popor de a rîde sau de a face pe alții să ridă ori numai de a-i face să-și uite pentru moment durerile, supărările, și să se mai înveselească ; iar fiziologic înseamnă o schimbare bruscă de direcție a energiei nervoase ce era în descărcare. Humor înseamnă dar atît mîmica, atît gestul, atît vorba, cît și scrisul, cît și unele fapte prin care un om poate produce în alții o descreștere a frunții, începînd de la zîmbet și sfîrșind cu rîsul vesel, cu hohot sau cu lacrimi ; iar humorist se poate numi acela care din realitățile vieții, observă mai bine contrastele, poznele, cu un cuvînt, caracteristicile ce formează domeniul humorului.

În cuprinsul acestei definiții generale putem face să locuiască, ca acasă la ele, toate scînteierile de spirit, cum ar fi : anecdota, gluma, calamburul, jocul de cuvinte, pozna, ironia sau batjocura subțire, hazul, snoava, comicul și tot ce poate stîrni zîmbetul, rîsul vesel, ori chiar numai rîsul simplu, toate acestea formînd marea familie a humorului.

Snoava cea bună este o filozofie ; este ca un fruct dulce, mirositor, dar atît de plin de sațiu, că ține de foame o viață. Despre felul acesta de mîncare... sufletească nu se mai poate zice ca de mîncările care hrănesc trupul : „mîncă, mîncă să nu te mai auz mîine-poimîine că iar ți-e foame !“

Închipuiți-vă că traiul unor oameni ar fi întocmai ca într-o furtună pe timp de noapte. Tot cerul, plin de nori groși, pare văpsit cu catrană. Suflarea uriașă a vîntului îndoiaie crăcile, smulge frunzele, rupe arborii de prin jumătate... Tunetele și fulgerele măresc și mai mult groaza... Aci întunericul pierde de pare că s-a deschis cerul, aci năvălește într-o clipă întunericul, de pare că totul s-a prăpădit... Ei bine, după cum într-o noapte cu astfel de furtună, în scăpărăturile de fulger mai poți să zărești cărarea, ori să vezi prăpastia, ca să te ferești, tot așa într-o snoavă bună, într-o povestire de acestea, scurtele, care este tot o scăpărătură de fulger, dar de fulger sufletesc, poți să zărești o cărare în viață, poți să

zărești diamantul unui adevăr, poți să zărești o prăpastie morală, socială, ori chiar fizică, de care să te ferești.

Iată dar ce este o snoavă bună : o scăpărătură de fulger spiritual, sau o scăpărătură de duh !

Ceea ce nu se poate tăgădui este influența climei sau chiar a felului de pământ asupra firei oamenilor. Influența aceasta o putem observa nu numai la corpuri, dar și la suflete. După cum nordicii sînt albi la piele, blonzi la păr, cu ochii mai mult albaștri, iar cei din climatele mai calde, oacheși și negri, cu ochii căprii sau negri și părul castaniu sau negru, tot așa și la suflete, oamenii au diferite caracteristici, impuse de clima sub care trăiesc... Orice am crede noi despre noi, sîntem cu trupul copii ai pământului și cu conștiința sau cu sufletul mai mult copii ai soarelui.

În privința manifestărilor noastre sufletești se vor observa deosebiri impuse nu numai de ereditatea noastră fiziologică, dar și de cultura noastră și de influența mediului fizic climateric și moral în care trăim. Și aceste deosebiri, dacă se observă de la om la om, cu atît mai mult se observă de la popor la popor.

Un scurt exemplu.

Satul meu, Costeștii din Vale, este așezat pe o depresiune de cîtiva kilometri pătrați, unde apa în puțuri se găsește la o adîncime de cel mult patru metri. Pământul e negru, șerpesc sau mare, e gras și rodnic. Bărbații sînt împliniți la față, bine legați la mușchi și cu pielea smeadă — cum zic ei — o culoare între alb și oacheș. Femeile sînt pieptoase, bine dezvoltate în șolduri și bucălate. Blinde și supuse bărbatului. Vecin cu noi este satul Costeștii din Deal, așezat pe o prelungire de platou, în care apa se găsește la 10 — 12 metri adîncime. Pământul este albicios, la 20 centimetri, humă. Bucatele se fac puține. Bărbații sînt subțiratici, nu ceva mai înalți. Prelungi la chip, spelbi sau slabi, ochii verzi ori albaștri. Părul spre blond. Cicălitari, mult mai circotași ca ai noștri. Femeile sînt la fel subțiraticice, slabe la chip și cicălititoare. Vreo zece femei, măritate la noi, își guvernează bărbații. Peste puțință să facă vreunul altfel de cum i-ar porunci femeia lui. Cîte o văduvă de la noi, care are flăcău, spune : „Nu dau eu băiatului meu fată din Deal, că nu vreau să fugă noru-mea cu mine de păr pe bătătură !“ Influența pământului este aci foarte vădită. Nu mai e

vorba de climă, de limoă, de obiceiuri. Dar o influență așa de mare se poate observa într-o imediată vecinătate, și în cuprinsul aceluiași popor, cât de mari sînt dar deosebirea ce le impun felurile de pămînt și cantitatea de raze directe sau piezișe pe care le primim de la soare !...

Popoarelor mai dinspre nord le plac culorile mai închise, mai mohorîte. Observați scoarțele sau velnițele lor. Popoarelor din climate temperate le plac culorile ceva mai deschise, iar popoarelor din climatele calde le plac culorile deschise, țipătoare. Pictorii ieșiți din aceste popoare se dovedesc exponenți ai poporului lor, ai cantității de lumină ce primesc de la soare.

Muzica lor se deosebește la fel. Basmelor, chiar, poartă stampila caracterului sau firei impusă de climă. Basmele lui Andersen, frații Grimm etc. nu sînt așa de pline de imaginație ca acele ale orientalilor sau mediteranienilor, cum sînt cele strînse în *Halima*.

Și în felul acesta de a rîde sau de a-și manifesta comportamentul acesta al sufletului omenesc, numit humor, este iar o deosebire mare. Mediteraneenii sau gintele greco-latine rîd cu hohot, pe cînd cei scâlțați de Marea Nordului ar zîmbi numai. Mediteraneenii pot rîde deschis, ris pentru ris, rîdem ca să rîdem, chiar așa, și fără motiv, pentru că în ochii și în fața noastră rîde mai mult și soarele ! Humorul unora, față de al altora, va avea dar mari deosebiri : al nordicului va fi produs al gîndului, pe cînd al celorlalți, al simțirei.

Cîteva exemple :

Într-un orășel din America apărea o gazetă locală. Un locuitor făcea pe gazetarul. Se îmbolnăvește pastorul Iones, iar gazetarul, fiindcă preotul era iubit de toți în orășel, hai să-i publice și lui buletinul medical.

„10 a.m. — preotul Iones e încă rău.

11 a. m. — preotul Iones a avut un leșin.

12,30 p. m. — preotul Iones a avut o ușoară reciștigare de forțe.

14.15 p.m. — familia preotului Iones a fost înștiințată.

15.10 p. m. — preotul Iones a murit și s-a dus la cer.“

După-amiază, un voiajor comercial văzu buletinele, scoase și el condeiul, scrise o hîrtie și o lipi pe geam :

„16.10 p.m. — mare agitație în cer : preotul Iones n-a sosit încă“.

Omul, citind, zîmbește și gîndește : „O fi fost el preotul bun pentru pămînt, dar oare pentru cer cum o fi fost ?“

Humorul acesta provoacă zîmbire și gînd.

Altul tot englezesc :

— A reușit fiul dumitale la examenul de profesor ?

— Cum era să reușească, dragă... L-a întrebat de lucruri care s-au întîmplat înainte de nașterea lui !

Zîmbești și gîndești ce ignorant era tat-său.

Să revenim la *humorul* nostru. Între cei mai însemnați *humoriști* ai noștri au fost : Creangă și Caragiale. Caragiale, cu nuanța lui satirică, se apropie ca scriitor cult de caracteristicile humorului nordic. Creangă însă rămîne produs al pămîntului românesc, exponent al neamului său, românul care face pozne, care trage cîte o păcăleală altora și care-și spune apoi cu haz isprăvile făcute. Pentru că noi cunoaștem cu toții scrierile acestor scriitori ai noștri, trec la *humorul țaranului român*.

Humorul țaranului român e păcăleală, e haz, e glumă, e rareori batjocură, e cîteodată acela *rîs pentru rîs !* Țăranul rîde de el, rîde de popă, de boier, de țigan, de evreu, de sf. Petre, de fete, de neveste, de cine îi vine la gură. Și el rîde, nu cu răutate, ci așa, ca să rîză. Că se oglindesc, în toate acestea apucături, patimi și răutăți omenești, nu se poate tăgădui.

Țăranul rîde și de popă, mai cu seamă de popa, cînd îl vede cu prea multe cusururi :

— Fraților... auziți că într-un sat au intrat un haitic de lupi, ziua la nimiez, și așa de proști ce-au fost lupii, că i-au omorît oamenii cu ciomagele !...

— Cum se poate, mă ?

— Uite, s-a putut !... Mîncaseră un popă și se îmbătaseră !...

Un alt exemplu :

Un politician, la o întrunire politică, căuta să se apere de învinuirile adversarilor, spunînd că alegerile s-au făcut liber. Fuseseră învinuiți toți cei din partidul lui că n-au îngăduit alegeri libere. El vorbea, dar în limba orășenilor, pe care nu prea o înțelegeau cei de la sate și de la periferie.

— Și ne mai acuză, domnilor, adversarii noștri, că în alegeri corpul electoral ar fi fost împănăt cu bățuși. Dar această învinuire este nejustă ca toate celelalte învinuiri ce ni se aduc. Unde ne sînt, domnilor, bățușii noștri ?

— Aici sîntem, cucoane Sandule, aici sîntem ! răspunseră cîteva glasuri din sală.

Lumea începu să riză... Unde da oratorul cu vorba și unde se crăpa cu fapta !...

La un proces de judecătorie de ocol :

— Stan Pătrunjel... Ai văzut cînd Ion Rapanghel bătea pe soacră-ta, văduva Manda Testimel ?

— Domnule judecător... să vedeți...

— Mă !... răspunde la ce te întreb eu : Ai văzut cînd Ion Rapanghel lovea pe Manda Testimel ?

— Am văzut, dar n-o lovea... O luase de păr și-o tăvălea pe jos.

— Ți-este soacră Manda Testimel ?

— Da, fata ei e nevasta mea.

— Tu, la ce depărtare te aflai cînd o bătea, cînd o trîntea pe jos sau o tăvălea, cum zici tu ?

— ...Ca la... trei pași.

— Și tu de ce n-ai sărit ?

— Pentru că era de ajuns un bărbat să bată o femeie...să fi sărit și eu, ar fi fost prea, prea !

Și aici se vede... „unde dai și unde crapă“.

Caracteristica humorului s-ar mai putea arăta prin urmare și prin zicala noastră țărănească : „Unde dai și unde crapă !“ adică la ce te aștepți și cu te pomenești !

Iată dar dată definiția umorului și date și atîtea exemple ca definiția lui să rămîină fixată.

Mulțumesc că ați fost mucenici ai răbdării și m-ați ascultat.

CĂTRE CITITOARE ȘI CITITORI

Am voit să spui ce simt că e frumos, ce judec că e drept, ce-nțeleg că e adevărat și ce observ că poate fi fapt nou și de folos tuturor.

Am voit să văz oamenii înțelege ei între ei, îndrăgostiții ei între ei, plini de îngăduință și de milă, plini de iertare, ca să-și dea sprijin în viață, cu o inimă de frate sincer, de adevărat îndrăgostit.

Am voit să nu mai fie dușmănie și vrajbă între oameni ; lupte economice și războaie între popoare ; foamete și molime de boli, care să producă suferinți și moarte.

De mult am dorit să am o publicație periodică a mea, un ziar sau o revistă, ca prin ajutorul ei să samăn în lume cele ce le simțeam că sînt frumoase, cele ce le judecam că sînt drepte, cele ce le observam că sînt adevărate.

Lipsuri și împotriviri felurite mi-au încetinit avîntul, făgăduieli date și tot amînate mi-au paralizat mersul. Cu „zăhărelul“ am fost amînat de prieteni, cu hulă și cu forță am fost îmbrîncit de dușmani.

Publicație periodică a mea n-am avut. În alte ziare șîndul meu a fost înlăturat. O literatură simplă mi-a fost impusă, atunci cînd mi s-a dat ospitalitate într-o revistă. Mulți s-au temut de gîndurile mele mai strașnic ca de ciumă și de holeră. Mulți și-au văzut în desfășurarea acțiunii mele prăbușirea situațiilor lor pline de îndestulare.

Și dacă fac acum efortul acesta, scot revista aceasta, vechile mele gînduri voiesc să le pui în circulație publică, să le spui lumii, să fac pe oameni să le simtă, să le gîndească și ei și să le întrupăm cu fapte cu toți.

În sufletul meu arde ceva, și acest ceva e frumos, acest ceva e adevăr, acest ceva e o putere de viață nouă și bună.

Cine s-o simți atras de frumusețile și adevărurile lumii mele noi, deie-mi mîinile, și uniți să pornim spre o înfăptuire a celor mai înalte scopuri.

Iată de ce revista mea va trata și chestii de sociologie aplicată, adică va face... și politică !

Preocuparea asta a ajuns și mai detestabilă ca ori-cînd, un noroi în care te cufunzi pînă dincolo de creștet ; dar trebuie să facem politică, o politică de morală și de

știință aplicată. Am lăsat toți să ne facă de cap și se trudesă bieții oameni cum să ne cază mai repede în căpătii.

Treptat, treptat, voi semăna prin revistă aspectele și condițiile lumii frumoase și ale vieții ideale ce o simt și o gîndesc eu.

Sprijițiți dar surorilor și fraților, pe un frate care vrea binele tuturor.

PAGINI SOCIOLOGICE

Cetățeni,

Punem în mîinile dv. o publicațiune a unui grup de oameni pe care meschinăriile și perspectivele oferite de partidele politice i-au lăsat reci ; o mină de visători, care au văzut interesele neamului dincolo de interesele lor personale, de nepotismul și de fripturismul care ne-a adus la starea nenorocită de astăzi.

Venim într-o vreme cînd evenimentele se precipită parcă să dărîme așezările noastre sociale — dărîmare ce pare, în panica ce produce, că amenință însăși existența noastră ca națiune.

Distrugerea întovărășirilor, întemeiată numai pe îmbogățirea materială a întovărășiților, cu excluderea completă a tot ce este suflet și dreptate, pare că se va înfăptui.

Partidele politice se dovedesc astfel din ce în ce mai mincinoase și se fac de ocară prin fraude și delapidări, în timp ce dreptatea și adevărul, forțe care au primat la așezarea oricărei societăți omenești, au fost nesocotite tocmai de aceia ce s-au erijat în conducători ai popoarelor...

Evenimentele ce turbură azi viața oricărui om trăitor într-o țară zisă civilizată, dovedește că fără dreptate nu pot exista neamuri ori națiuni libere și puternice. Stînd la o parte de lumea patemilor politice, retrași departe de

zgomotele campaniilor electorale, de vînzolirile răsturnătorilor de guverne și de conducătorii dregătoriilor țării, am privit pînă acum, ca să zicem așa, neamestecați și parcă nepăsători la viața frămîntată și din ce în ce mai grea a poporului.

Dar toate au o margine și fiecare om are o datorie : aceea de a sări în ajutorul semenului său, cu fapta sau cu vorba — aceea de a se apăra pe el și pe ai lui de răutățile aduse de nepriceperea sau de reaua intenție a conducătorilor. Este sosit și timpul ca să se audă și glasul celor umili și neîntinați, deși poate desconsiderați tocmai pentru umila lor rezervă.

De aceea am hotărît ca această publicație să reprezinte glasul celor ce suferă. Pentru asta cerem sprijinul dv. neprecupețit, cerem adeziunile dv. la mișcarea noastră de însănătoșire morală și socială.

DESPRE POLITICĂ

Ei bine, am spus că vreau să spui adevărul și să re-torn din nou în tipare noi morala profeților, și deci și formele noi ce trebuie să le dăm politicei.

N-o să fim plăcuți, o știm ; dar politica de pînă acum, cu agenții ei electorali, cu primarii ei puși de prefecti, cu apucăturile ei de neomenie și de neciste, va trebui să dispară. În băligar, cresc mai mult ciupercile, și analogia e forțată, dar o analogie mai apropiată poate fi asta : găina lăsată să se hrănească numai cu murdării își face o carne ce pute a murdării, și pe care miros nu poți să-l mai ascunzi nici cu ardei, nici cu piper, nici cu celelalte miroase.

Tot așa și efectele politice de acum nu se mai pot acoperi cu nici un fel de vorbe, chiar rostite de cel mai mare orator. Efectele le simțim acuma cu toții, ne ustură al focului pe toți și oricît „piper și miroase“ or pune cei de azi, cele ce ni se fac și ni se dau, nu se mai pot înghiți.

REDAȚIONALE

O pagină de revistă ne costă peste cinci sute de lei. N-avem tipografia noastră, fabrica noastră de hîrtie și nici tipografiile noastre; trebuie să plătim toate și la toți, căci oamenii muncesc ca să aibă ce mânca. Și dacă muncesc nouă, trebuie să le plătim noi. Cînd ni se trimet articole, care prin lungimea lor ne-ar ocupa două-trei pagini, iar prin felul cum sînt scrise ar arăta că n-au în ele nici idei de seamă, nici o exprimare deslușită și românească și nici ceva cîtuși de puțin din arta literară, iar noi le-am publica, numai pentru că sîntem rugați și momiți cu un abonament, ce nu se trimete, ne-am face cea mai mare pagubă, chiar dacă ni s-ar plăti de trimitători cei cinci sute treizeci și opt de lei costul paginei. Din pricina stilului greoi sau încîlcit, revista n-ar mai fi plăcută la citit și ar putea să dispară, nu numai din lipsa de bani, că n-am avea cu ce plăti tipăritul, ci și din pricina asta. Este mai ușor a simți și a înțelege ce e mai bine și mai frumos scris, decît a scri într-adevăr bine, deslușit și frumos. Această mică diferență s-o înțeleagă iubiiții noștri cititori și să nu se supere dacă nu le putem publica articolele, poeziile sau proza „literară“. Ceea ce va fi de seamă și de interes general vom mai pieptăna noi articolul, cînd nu va fi tocmai bine stilizat, și-l vom publica pe numele colaboratorului; dar cînd nu va avea nici calitatea asta, n-avem ce face. Marele rău, care face ca ziarele și revistele de breaslă, de clasă sau de specialitate să nu mai fie citite și să dispară, este tocmai indulgența că se publică ceea ce abonații, sau cei din aceeași clasă trimet să se publice. Cînd ideile sînt frumos desfășurate, cînd ele reprezintă un adevăr bine dovedit e o fericire și un noroc o asemenea colaborare și un asemenea colaborator; dar cînd ideile spuse sînt tocmai ca o trupă nedisciplinată, ne în aceeași uniformă îngrijită, cu gălăgie multă — fraze de prisos — ca o laie de țigani zlătari, colaborarea și colaboratorul insistent este o nenorocire. Nu e de ajuns că cineva știe să scrie cu ortografia Academiei, ori după povățul celor mai mari profesori, dacă ideile nu sînt aranjate, așa după cum un alt academician, mai mare ca toți, numit talent, spune că trebuie aranjat. Talentul ăsta dovedește chiar profesorilor

universitari că, dacă nu este el dascălul lor, apoi chiar și ei trebuie să se lase de scrisul artistic, ci să-și încordeze toată atenția cum să execute scrisul didactic. Și dacă profesorii universitari sau cei cu titluri academice trebuie să înțeleagă autoritatea dascălului Talent, cu atât mai mult trebuie s-o înțelegem noi ceștilalți — și să nu ne supărăm dacă nu ne-am văzut proza sau poezia publicată. Să insistăm a face pagubă cuiva nu e creștinesc, dar a ne trudi să scrim și noi bine, frumos și adevărat e simpla și marea noastră datorie a tuturor.

Am pornit singur la drum [...] și cred că acest grup se va mări, pînă va forma o oștire, o forță care nu va mai putea fi neglijată fără pericol.

Și pentru că vrem să fie înțeleasă situația și cele ce se întîmplă acum, trebuie să începem de la cap, să facem adică un fel de educație politică celor care s-ar putea să n-o aibă.

Pretindem doar o atenție încordată din partea oricărui cititor, și o judecată cinstită din partea lui, făcută asupra celor ce va citi în publicația asta.

În versuri ca de biblie voi spune adevăruri ce vor trebui citite și judecate, ca să fie ținute minte și să putem lucra așa cum ne povățuiesc ele.

Pentru a putea să facem ceva de seamă avem neapărată trebuință de o unitate de gânduri, de o înțelegere aproape la fel, nu una să gîndim, alta să vorbim și bașca să ne-nțelegem.

O publicație periodică : revistă sau ziar, este între oamenii care-l citesc aceea ce sînt arterele, vinele și nervii într-un corp omenesc.

După cum arterele duc și răsîndesc sîngele în corp — sîngele ce se socotește a fi viață curgătoare — tot așa și publicația periodică trebuie să aibă în ea cîteva pagini care să ducă și să răsîndească între oamenii cititori cunoștințele adevăratelor condiții de viață ; după cum vinele aduc la inimă sîngele dezoxidat, încercat cu bioxid de carbon și celule moarte, pentru a fi din nou întinerit, tot așa publicația periodică trebuie să aibă pagini care să-i aducă vești despre cele ce se întîmplă în organismul social, numit societate, neam, popor sau țară — deci trebuința de reporteri sau aducători de vești ; și după cum nervii comandă diferite mișcări în corp, luînd cunoștință

de cele ce se întîmplă și executînd reacțiunea, tot așa publicația periodică trebuie să-și aibă paginile care să reprezinte reacțiunea împotriva relelor ce se întîmplă în organismul social, sau apărarea de acele rele.

Publicația periodică trebuie să reprezinte întocmai structura fiziologică a unui om sănătos.

Clasele sociale fără reviste sînt întocmai ca oamenii loviți de paralizie, sau anesteziați cu cloroform sau stovaină. După cum paralyticul nu-și simte partea paralyzată de boală sau anestezie, tot așa clasa socială care n-are o publicație a ei, este ca și paralyzată. Ce o doare : nu poate să arate ; ce vrea : nu știe să spuie și rabdă, pînă moare, ca și oaia între picioarele lupilor ce o sfișie.

Ca plîngerile dintr-o publicație periodică să fie auzite, ca îndreptările cerute să se producă, publicația periodică : revistă sau ziar ce-o fi, trebuie să fie citită de o cit mai mare mulțime, care mulțime să formeze așa-zisa opinie publică, așa-zisa majoritate, ce adoptă și susține o idee sau un întreg ansamblu sau sistem de idei.

Ca o publicație de felul acesta să ajungă a fi citită și susținută de o cit mai mare masă de cititori, trebuie să fie scrisă cit mai pe înțeles, cu o mare pricepere a situațiilor politice și economice, cu o absolută sinceritate, și pe deasupra și cu un strălucitor talent. Să se vadă în paginile scrise cele două mari caracteristici ale forței morale : adevărul și frumosul.

Numai ceea ce este scris astfel mișcă sufletul omenesc, schimbă situațiile înrăite, creează situații noi.

Cei ce simt suferința cu pielea lor, cu inima și sufletul lor, fiindcă-și văd copiii lipsiți de ce le trebuie, că-și văd familia gălbejindu-se de lipsuri, și că mai prevăd că, dacă o merge tot așa, o să vie vreme cînd suferința n-o să mai poată fi răbdată, aceia trebuie să înțeleagă că au marea datorie de a se uni cu noi, ca să luptăm laolaltă, cu puteri unite, să schimbăm starea asta nenorocită. Nimenea să nu aștepte mintuirea de la cei care, cum zice românul : și-au legat măgarul de gard, în vrun fel oarecare. Cel ce are situație economică bună nu e dispus să dea bani, ca să întreție publicații, ce luptă pentru a îmbunătăți situațiile rele ale celor mai mulți. Cel care s-a mîntuit într-un fel de rele zice bogdaproste că s-a mîntuit, el, și nu mai are zor de cei nemîntuiți. Nu aș-

teptați dar ca de aceștia să puie bani... să scuture părul, ca să cadă mălăiețele drept în gurile căscate. Trebuie să sacrificii și luptă. Și trebuie să le facem noi aceștia care suferim; să le facem, din pământ, din iarbă verde, din strictul necesar, căci lupta aceasta este tot un strict necesar.

Cerem să judecați situația actuală cu strășnicie și să veniți lângă noi, cu suflet curat și inimă sinceră, ca să formăm majoritatea celor care voiesc un trai mai bun și mai omenesc.

Trimiteti-ne adeziuni scrise, că vreți să schimbăm formele păcătoase ale politicii ce se duce azi de partide, și veniți cu noi.

Cine vrea să facă slujba de corespondent sau de reporter al nostru să ne comunice știri exacte, nevoi reale, dorinți simțite de cât mai mulți, să îplinească adică cele arătate la punctul 11 din „Redacționale“, să-și arate numele, prenumele și adresa, că poate, văzând capacitatea de a fi folositor, să-l numim reporter oficial cu carnet și fotografie.

În orice caz, orice cititor al nostru, să devină un ucenic, un viitor apostol, asta dorim noi.

NEPOTRIVIRI DE VREMURI

Frate Galaction, mi-ai trimis o scrisoare pe care am și publicat-o, fiindcă reieșea din ea o parte din portretul sufletesc al fostului nostru prieten Alexandru Vlahuță și fiindcă îmi dai sfatul să nu mă amestec în țările politice, că, după constatarea și a lui Vlahuță, „societatea noastră românească poartă în moravurile și în inimile membrilor ei semnele unui trecut nenorocit și înjosit“.

Sfatul acesta mi l-ai dat demult și te-am ascultat atîta vreme, mai cu seamă că, dacă am suferit pe lume bătaie, ocări, înjosiri și sărăcie, apoi numai din partea celor care au făcut politică și care vedeau în acțiunea mea prăbușirea situațiilor lor, mi-au venit toate acestea. Și dacă m-apuc iarăși să judec stările noastre sociale și să lupt pentru a le putea schimba în mai bine, să fac adică politică — cum s-a obișnuit a se arăta prin-

tr-un cuvînt activitățile de felul acesta — nu înseamnă că am uitat lanțurile, pumnii și suferințele d-atunci din 1907 și că mi-ar trebui o nouă reeditare a lor ca să-mi aduc aminte. Nu am uitat nimic, căci suferințele se scriu nu numai pe trupul vărgat cu vînătăi și cu brazde colorate cu sînge, ci se scriu parcă și undeva în masa extrem de fluidă și imponderabilă a sufletului. Dar vremea de-acum e vreme grozavă, cînd se cer iar oameni de sacrificiu, iar martiri, iar eroi.

În 1907 am suferit multe, dar atunci eram un biet copilandru... Aveam majoritatea de unul singur, o majoritate pe care o am și acum, dar care totuși acum e cea mai cu puțință : pentru că sînt eu, cel care cred într-o nouă orientare a lumii, și al doilea este cu mine și Dumnezeu, care cuprinde pe toți și pe toate și care vrea o viață bună și pentru bieții pămînteni.

Și el și eu sîntem acum majoritatea cea nemărginită în număr. Oricîtă majoritate ar avea hoții și tilharii, oricîtă gloată de flămînzi, de fricoși, de însetați după jafuri, de momiți cu minciuni și făgăduieli, vor strînge necredincioșii și tiranii, tot noi le vom fi superiori în număr — și vom închege și noi majoritatea cea vizibilă, care să spere vremuri mai bune, viață mai rațională, și care să lupte, să voteze și să se bată chiar lîngă noi și pe frontul nostru.

În ce fel de vise, în ce fel de utopii vei fi zicînd că trăiesc vorbindu-ți astfel !

CE FEL DE LITERATURĂ VREAU

Unui prieten drag

Am primit de la un prieten o bucată literară, ca s-o public în *Steluța*. Dar bucată prietenului nu mi se pare bună de publicat, deși el a mai scris și a mai publicat două-trei volume de nuvele. De ce nu e bună de publicat în *Steluța* mea ? Am eu dreptul să refuz un prieten, care mi-a trimis-o ca la un frate, cu toată încrederea și cu toată nădejdea că eu, tocmai eu, nu-l pot

refuza?... Socotesc că am dreptul și chiar datoria să nu public o literatură care ar fi contra vederilor mele literare. Dar atunci ce se alege de prietenia mea cu autorul nuvelei ce nu se poate publica? Nu știu, poate praful, poate o dușmănie, ori poate o înțelegere mai adâncă a ce înseamnă literatură bună. Dar țin prea mult la prietenul acesta. Este un visător, un inadaptabil, o haimana cu suflet de artist, care a vrut să se împotrivescă curentelor păcătoase ale vieții, dar pe care curentele l-au trântit, l-au tăvălit și când i-a oferit împlinirea vreun colț, l-a făcut să se agațe acolo, ca să mai răsuflă și ca să dorească înainte, că odată și odată va birui curentele și va însemna ceva. Și pentru credința asta a lui, el se azvîrle iar în vijelie, și iar e doborât, iar pentru lupta asta a lui, mie mi-e tare drag.

Carte multă nu știe, dar are un ceva deosebit la el, are o energie, care îndrumată ar putea fi folositoare la toți. I-a plăcut să scrie, să viseze, să spere... Critici de valoare n-a citit și problemele vieții n-a căutat să le priceapă în adîncul lor, adînc ce pentru mulțime rămîne taine veșnic nepătrunse. Prin lipsa asta de puteri, de a pătrunde ascunsurile vieții, e în pericol de a rămîne om de rînd cu toate eforturile lui de a se distinge pe calea literaturii. Trebuie ca prietenul meu să fie sprijinit, să i se dea putere ca să stea pe picioarele lui în fața vieții artistice. De aceea, fără să-i spui numele, voi încerca să-l sprijin prin oarecare sfaturi literare — căci știu că el îmi va mai trimite scrieri d-ale lui, și vreau să nu mai am neplăcerea de a i le refuza.

Steluța mea, oricum s-ar închipui, o zîină de frumoșețe, o iubită veșnic dorită, o stea pierdută în imensitatea căii galactice, ori un altar, merită tot respectul unui sanctuar religios. De pildă, la turci, trebuie să-ți lași papucii la ușă cînd intri în moschee; la noi, în biserici, să intri tăcut, respectuos, nu cu rîsete și gălăgie ca într-o cîrciumă. În paginile unei reviste, dacă e pretenția să-ți scoți papucii înnoșiți, apoi trebuie s-o faci. Și dacă ți se cere să-ți descoperi capul și să nu intri cu țigara în gură și să uiți pălăria intenționat pe cap, apoi trebuie să te supui acestor reguli de frumoasă purtare. Altfel de ce să jignești oamenii și să-i insulti cu o purtare obraznică ori de rău-crescut?

Ei frate, dar care ar fi papucii ăia înnoroiți, țigarăa aceea din colțul gurei disprețuitoare, căciula sau pălăria aceea uitată pe cap cu intenție, ori acele faimoase vederi literare de care faci caz, dumneata, care poate ai nevoie de sfaturi și mai multe și mai mari decât ale mele ?...

Iată-le iubite frate.

1. Să nu descrii situații închipuite, situații false, adică forțate sau trase de păr.

2. Să nu minți în cele ce spui : să nu minți !

3. Literatura dumitale să reprezinte cele mai adinci adevăruri ale vieții ; cele mai omenești ascunsuri sufletești, cele mai cu puțință situații sociale. Asemănarea cu adevărul văzut în viață de toți să fie mai mare decât adevărul ce se vede. Să vezi mai mult decât văd ceilalți.

4. Să nu descrii o lume ori o clasă socială pe care ai văzut-o de departe. Să nu iei părerile tale drept adevăruri intime ale celor văzuți de departe. Să nu-i faci mizerabili, dacă nu i-ai văzut, nu i-ai judecat și nu i-ai găsit într-adevăr mizerabili.

5. Expunerea clară a adevărului este cea mai mare artă ; și cine e în stare să exprime adevărul în pictura lui, în sculptura lui, în literatura lui, acela este un mare artist. Adevărul și Artistul sînt în raport drept ; Artistul și minciuna sînt în raport invers. Numește adevărurile observate de un om cu numere... 1, 2, 3, 4, 5... Numește omul cu 1... Vei avea :

$1 \times 2 \times 3 \times 4 \times 1 = 24...$ valoarea omului.

Numește artistul cu 1, dar dacă el spune minciuni, descrie situații neadevărate și numește acestea toate cu 1, 2, 3, 4, 5... etc. Valoarea lui este :

$\frac{1}{1 \times 2 \times 3 \times 4 \times 5...} = 0,008...$ Valoarea artistului sau a omului mincinos.

Mincinosul e subunitate : unitate și supraunitate : e omul ce spune adevărul și numai adevărul. Or artistul trebuie să fie o supraunitate.

6. Literatura adevărat omenească nu este minciună frumoasă, ea este adevăr adînc. Literatura cea mai fantastică are ca temelii adevăruri mari. Basmelor au fost, sînt și vor fi, icoana zilelor de azi și de mîine — nici

ele nu sînt minciuni. Dar în ce mod subtil trebuie înțelese aceste adevăruri !...

7. Literatul adevărat este omul ce odată se numea profet. Misiunea literatului e misiunea ce o aveau profeții. El e profet, în tot înțelesul cuvîntului, cu toate că i s-ar zice scrib nemernic, ori scrib păcătos și flămînd, ori golan ce spune ori scrie uneori plăcut.

Cel ce face literatură nu trebuie să mință. El este din clasa celor puțini care spun adevărul. Istoria și toți istoricii pot minți — crezînd că astfel își servesc patria — literații nu trebuie să mință. Și dacă supăra, ce are a face?... profeții cei mai mulți au sfîrșit ca martiri ! Solii cerului nu prea plac pămîntenilor, deși le aduc din cer provizii și puteri de viață nouă. Răsplata adevăraților artiști e poate numai dincolo de moarte, acolo unde cei practici socotesc că nu mai e nimic. Credința asta nu e o păcăleală sublimă, este un adevăr ce-l simte adevăratul artist. Viața lui o dă pentru idealul lui, pentru ideea ce-o susține el, pentru viața ce o simte el, dar pe care ceilalți n-o simt. Idealistul incorigibil, visătorul blînd, fișia de raze sfinte ce leagă cerul cu pămîntul.

De felul acesta e credința mea, iubite frate, care vrei să scrii în paginile *Steluții*. Eu te chem cu dragoste de frate, dar te rog conformează-te acestor regule de altar.

În nuvela ta spui multe minciuni. Nu cunoști oamenii. N-ai trăit viața aceea și nici cel ce ți-a povestit, n-a trăit-o. A crezut că-ți face un servici, și te-a insultat spunîndu-ți o minciună, pe care tu ai mai scris-o. Nu sînt fetele de generali așa proaste și nici generalii așa de tîmpiți. Balivernele unui pungaș nu trebuiau crezute. Trebuia să-l scuipi în gură și o nemereai mai bine. După ce făcuse toate pungășiile, toate escrocheriile, hoțiile, substituirele de persoane, mai pretindea că a mințit și o întreagă armată ! Rău ai făcut că ai putut să crezi așa baliverne, mai cu seamă că nici nu le-ai legitimat prin descripțiile făcute. De aceea nu-ți public nuvela, pentru că nu vreau să slujesc liturghia minciunii în paginile *Steluții* mele. Nu te supăra, frate, și trimite-mi o nuvelă, care să fie o bucată de viață, nu o minciună.

PUTERI NOI, URIAȘE

Vreau să spun tuturor oamenilor care vor citi revista și care apoi vor spune și altora, cu care se vor întâlni, cele ce afirm eu aci.

Am descoperit câteva mijloace noi, încă nefolosite de nimeni, prin care o parte foarte însemnată din marea și multa energie, ce se află răspîndită în mediul nostru înconjurător, se poate prinde sau capta, și să se redea apoi sub formă de energie stăpînită, sub formă de energie mecanică, bună de folosit la orice.

Închipuiți-vă că fiecare om, după cum simte nevoia să-și facă o casă de locuit, un puț pentru apă, și și-le face, tot așa va putea să-și facă o mașină captatoare a energiei naturale ce-l ocolește, care să-i transforme și să-i redea energia captată sub formă de putere mecanică; că acea mașină să umble mereu... de ex.: să-i scoată apă, să formeze un rîușor cu care să-și ude țarina, să-și facă heleșteu și să crească pești, ori să-i învîrtească un dinam, ca să aibă lumină electrică, căldură electrică, curent pentru descompus apa, sărurile metalice, pentru mînat plugurile și alte mașini multe și felurite.

Să nu mai aibă grijă de petrol pentru lămpi, de lemne pentru sobe, de motoare cu benzină pentru a-și menține sau întemeia o industrie sau o muncă mai de folos.

În direcția acestor descoperiri am lucrat de la vîrsta de 17 ani, cum am arătat foarte pe scurt în cartea mea: *Lumea cealaltă*. Nu e aci locul să dezvolt, ca într-o conferință, toată truda mea și tot drumul gîndurilor ce l-am bătut în direcția celor descoperite.

Am căutat sprijinul material pretutindeni, dar nu l-am găsit nicăieri. În 1914 am vrut să public în revista *Flacăra*, la care colaborăm atunci, un apel în acest scop, dar nu mi s-a publicat decît partea finală și cu un titlu nepus de mine: *La ce visează Vissarion!* Nimeni n-a crezut în afirmările mele și rezultatul a fost c-am fost socotit un simplu visător, care visează și treaz, fiindcă mă cheamă Vis...sar...ion! Erau prea mari cele ce afirmam atunci.

Și totuși eu am vrut să spui din toată inima și pe cel mai întemeiat adevăr absolut.

Negreșit, invențiile mele cele mai de seamă le-am ținut și le țin încă ascunse. Om sînt și vreau și eu să mai mă scap de sărăcie, că grozav mă chinuiește și mă împiedică să lucrez.

Nici n-am brevetat așa ceva, pentru că nu e nici o siguranță la noi și nu înseamnă nimic un brevet românesc. În nr. 1 al *Steluții*, în pilda intitulată *Boul lui Dumnezeu* am arătat nelogica legii brevetelor de invențiune de la noi... taxe, taxe și atîta tot, adică lapte și unt și de la vițeaua mică. Apoi, în arhiva brevetelor de invențiune foiesc streinii, care cer dosarele, copiază orice li se pare interesant, pun cîte o bancnotă în loc și pleacă salutînd pe funcționare și funcționari, foarte politicoși — fapte văzute de mine mai acum cîțiva ani.

Niște suflete larvare, în stare de viermi, foiesc în toată lumea noastră politică, umple viața de putreșcină, infectează totul, și... Dumnezeu îi ține, că doar-doar s-or metamorfoza și ei în fluturi, în albine culegătoare de miere și purtătoare de miros de flori, iar nu ca acum de hoit și de amoniac.

Cîte n-am încercat pentru triumful ideilor mele și cîte prietenii și cîți prieteni n-am căutat să fac !... Cum nu s-ar putea suda lemnul cu fierul, tot așa prietenii mei nu s-au putut lipi de mine : m-au tras pe sfoară cu făgăduieli și mi-au anihilat manifestările zeci de ani.

De multe ori m-au bătut gîndurile să plec din țară să fac ceva de seamă, ori să mă pierd neștiut ca o boabiță de rouă, în care soarele a rîs și a sorbit-o. N-am putut să fac nici asta, căci am avut și am zece copii ! De-aș fi avut neamuri, poate mi-aș fi făcut iluzia că din ele vreunul mi-ar fi văzut de ei, dar eu însumi copil din flori, socotit al nimului, cui i-aș fi lăsat ? Legat de inimă de pămîntul acesta pe care roiesc hoții, am lucrat, am așteptat vremuri mai bune și m-am zbătut în toate părțile fără folos.

În vremea din urmă național-țărăniștii reprezentați prin Ion Mihalache, Cesar Spineanu și Vasile Haneș, m-au îmbrîncit și mai adînc în sărăcie. Aveam un bilet permanent pe C.F.R. ca scriitor, premiat și eu de Academia Română, ca aflat în gazetărie și publicistică de la

1911, dar mi s-a luat și mi-au rîs în nas, că la ei sînt socotiți cu talent numai scriitorii ce se fac țărăniști. Mai țineam și eu cîte o conferință prin vrun oraș din țară, înnodam o prietenie, mai cunoșteam un colț din pămîntul ăsta, dar am fost și de la asta împiedicat, ba d-nu Iorga a intervenit pe lîngă Adrian Maniu — care nu e nici a noua neamuri cu Iuliu Maniu — să nu mai fiu pus nici la Radiodifuziune, că s-ar fi putut cîștiga ceva și d-acolo. Trebuia redus, nimic și azvîrlit la gunoaie.

În astfel de condiții ce mai puteam să fac, ce mai pot să fac ?

Cînd am început publicația acestei reviste, socoteam să dau cu încetul cîte un motor nou, că doar s-o ivi vreunul și-o zice : hai să-l facem ; socoteam c-o să prind puteri de manifestare, c-o să înfrîng rezistența acestui mediu de hoți și de proști. Dar iacătă, că nici asta nu se poate : nimeni nu vrea să plătească nici barim numerile ce-a primit pînă acum din *Steluța* ! Am dat tot ce am putut, am rămas gol și desculț și dator. Iată-mi și sfortșarea asta ajunsă iar la nimic !

Dacă afirm acum : puteri noi și uriașe se pot da tutilor oamenilor, părerea că sînt nebun se înfiripă la mulți și mă aștept să mi se zică și mie : dacă ai puteri noi și uriașe de ce nu te mîntui din impasul economic în care spui că te zbați?... Lui Cristos îi strigaseră, cei cu el odată răstigniți : „frînge brațele crucii, liberează-te și liberează-ne și pe noi de ești tu fiul lui dumnezeu cel puternic !“ Mi se cere și mie să frîng crucea sărăciei, să mă liberez pe mine și apoi turmele de flămînzi ! Dar dacă ar observa cineva că la noi se pricopsesc oamenii și ajung puternici numai prin politică — acea mare minciună — nu mi-ar pretinde așa ceva. Secătura mincinoasă făgăduiește tuturor fericirea, dacă l-o pune deputat și o mai ajunge și ministru ; iar prostimea de ce-o fi mai flămîndă, de aceea e mai credulă și de aceea cade în robia celor mai seci dintre oameni. Prostimea nu merită libertatea, căci nu vrea să-nvețe și nu vrea să știe. Cu toată inima cîntasem în 1907 : „Frați golani și frați desculți, noi sîntem proști dar sîntem mulți. Noi avem drept doar să robim, noi avem drept doar să murim, dar n-avem dreptul să trăim...“ dar am văzut că mîntui-

rea lumii nu se poate obține nicidecum prin revoluții ori războaie și am căutat alte mijloace — și le-am găsit.

În cartea mea : *Ber-Căciulă-Impărat*, am arătat sub formă de povestire în ce fel se va transforma lumea și pământul tot, în urma aplicării noilor mașini de captat energie din mediu.

Am scris acolo : „Se pot pune mașini prinzătoare de energie în calea vînturilor ce bat, în calea apelor ce curg, în calea valurilor ce se zbat, în calea razelor de soare...”¹ Dar nimeni, nimeni n-a înțeles că cele ce am spus eu acolo este cu puțință acum, și nu peste 20—30 de ani, ci acum, numai sprijinitori și tovarăși de înfăptuire să găsească.

Am vorbit acolo de un avion : palatul plutitor, care să plutească în aer, cu energia luată din mediu, să meargă sau să plutească în loc, fără zgomot și fără să zică pasagerul că a sfîrșit benzina. Afirmația au socotit-o toți o visare, iar nu o posibilitate.

Am arătat acolo că nici o religie nu se poate prinde de sufletul omenesc cît timp foamea și munca peste puteri n-or fi învinse prin știință aplicată. Nimeni n-a înțeles, de parcă oamenii ar fi citit cu călcîiele, iar nu cu ochii din baza capului. Se prăvălesc religiile, se prefac bisericile în localuri de desfriu, se ridică pleava de-ntunăcă cerul și toți tac, mulțumiți că ei încă mai pot avea prăjituri la masă. Dar eu am demonstrat acolo că : mașinele mele pot da forță mecanică oricui, că pot însuti și înmii produsele pămîntului, că pămîntul va fi muncit și cultivat după alte reguli. Cine m-a-nțeles, cine a găsit vreunul să gîndească că ce spun eu se poate ?...

Douăzeci, treizeci de milioane de șomeri se organizează în armate formidabile ale foamei, și intelectualii-șomeri vor deveni conducătorii acestor armate flămînde. Curge sînge prin toate părțile, se zguduiesc așezămintele sociale, dar nimic științific nu se pune în aplicare pentru a da pîine, pîine, iar nu gloanțe, ori gaze, ori microbi, milioanele de flămînzi.

¹ Citatul exact este : „Dacă respectăm viața oricui, dacă așezăm mașini în calea vînturilor ce bat, mașini în calea apelor ce curg, mașini în calea razelor de soare... ce ne facem ?” I. C. Vissarion, *Scrieri alese*, II, 1985, p. 103.

Chestia revoluționarilor și a războaielor am studiat-o și am ajuns la concluzia că : numai belșugul de pâine va distruge revoluțiunile și războaiele — și asta se poate — sătunii nu vor să moară făcînd revoluție ori război.

Am spus și spun, că : totul, totul se poate, dar în anumite condiții ; și condițiile le-am căutat și le-am găsit, în privința pâinei pentru toți.

Vreau acum să aplic acele condiții, pînă ce pămîntul nu se aprinde prin foamea unora și lăcomia altora. Cataclismul trebuie să nu se producă.

Pâine trebuie dată tuturilor cu prisos.

O eră nouă trebuie să-nceapă pentru pămînt, și nu prin războaie, ca pînă aci — manifestări ale sălbăticiiei —, ci printr-o revoluție științifică, adică printr-o aplicație nouă a forțelor din natură.

Vreau ca transformatoarele de energie naturală să ia forța valurilor și s-o redea ca mișcare mecanică regulată, ori ca energie electrică.

Vreau ca luntrile și vapoarele să-și ia o parte din energia de mers din energia valurilor. Vreau ca palate plutitoare să roiască prin văzduh cu energie luată de acolo de pe unde plutesc.

Vreau ca de la malul mărilor, sute de kilometri pe uscat, energia electrică să fie dată de apa mărilor.

Vreau ca vînturile să fie puse la plug să are, să încălzească casele, să schimbe chiar clima.

Vreau ca belșugul să fie partea oricărui om pe lume, oricît o fi de lacom, oricît o fi de pofticios.

Forța, abia măsurabilă de multă ce este, poate da toate și de toate cu prisos.

Rîurile ce curg pot da forță mecanică, nu cu baraje cum și-au închipuit inginerii, ci altfel ; ele pot da forțe care să schimbe solul, clima și oamenii.

Dunărea poate umple de belșug pe noi, pe bulgari și pe toți riveranii ei.

Nu este deal, nu este vale, nu este rîu, nu este rază de soare, nu este bloc de gheață care să n-aibă în el energie, ce se poate transforma în forță mecanică, bună de folosit pentru orice.

Se pot face și motoare cu gheață de mai multe feluri, care să dea mii de kilogrametri lucru mecanic — așa de multe transformătoare se pot face. Nu mint, nu sînt nebun, ci adevărul îl spun !

Am urmărit forțele naturei și ele s-au lăsat înțelese și prinse : vreau să le dau oamenilor, ca să nu mai moară de foame, și să nu mai aibă motive să facă revoluții și războaie.

Vreau pacea pe pământ și între oameni buna înfrățire.
Ce vreau acum, imediat ?

Vreau pe cei care au încredere în capul meu, în truda mea, în descoperirile mele, să vie ca tovarăși și să facem un transformator al vântului, unul al valurilor etc. ca să dovedim tutulor noile puteri ce știința aplicată le dăruiește oamenilor.

Dacă în țara mea se găsesc așa oameni, vie : dacă nu sînt, vie alții din alte părți, că eu vreau să dau noi puteri de viață oamenilor, mai nainte de moartea trupului meu.

Iată ce am avut de spus.

CĂTRE CEI SOCOTIȚI ABONAȚI

Orice publicație periodică, la începutul ei, este azvîrlită în necunoscutul numit public, este trimeasă la întîmplare nu știu cui. Două-trei-patru numere sînt socotite numere de sacrificiu și se așteaptă refuzuri, retururi, și deci ștergerea presupusului abonat. Așa și eu am trimis revista în necunoscut. S-au găsit oameni — cum era și firesc — care au refuzat-o și cărora nu le-am mai trimis-o ; dar mulți n-au refuzat-o și i-am înscris, de la al șaselea număr, în registrul de abonați, sperînd abonamentul. Din al șaptelea număr au început a-mi veni însă retururi cu mențiuni din partea Poștei : „necunoscut la adresă“ deși șase numere le-nghițise necunoscutul de către Poștă, altele cu „mutat din comună, fără adresă“ deși pînă aci se presupune că primise revista. Aceste lucruri fac parte din patrimoniul de cinste al Poștei noastre. Unele comune de prin Ardeal, probabil domnul notar, au refuzat revista, deși cîțiva cărora le o adresasem, plătiseră abonamentul ! Am înțeles că acolo domnii notari nu vor să citească cetățenii supuși oblăduirii dumnealor și publicații „regățene“ și la unii am mai trimis, iar la alții, dacă mi s-a tot refuzat, am renunțat și eu să mai trimet.

Ei bine acum, cînd am împlinit zece numere, care s-au trimis presupușilor abonați, acum socotesc pe cei care mi-au rămas că sînt abonați serioși, pentru că nu mi-au refuzat revista — și deci cred că sînt îndreptățit să le pretind abonamentul.

Revista mea nu e publicație susținută de vreun partid politic ; nu cădelnițează pe nimeni, nu face sluj în fața nimănui, nu dă portrete și autografe, și nu se instalează la nici o autoritate ca să cerșească fonduri de susținere. Din 1912 sînt rătăcit prin gazetărie și cunosc procedurile astea pe care le-am scîrbit întotdeauna... „Cucoane, da-ți-mi o fotografie și cîteva date să vă facem un portret în revista noastră !“ Cuconul — politician — se execută, și după ce i se aduc laude ca lui Edison, apoi directorul se instalează cu numărul de revistă în cabinetul de așteptare al „cuconului, mare slujbaş“. Pentru ce ? se-nțelege. Niciodată n-am lăudat pe cine am socotit că nu merită laude și niciodată n-am bîrfit pe cine am socotit că nu e îndreptățită bîrfeala, de aceea nici n-am putut să rămîi gazetar de meserie. Dar dacă nu pot să întrebuițez procedeele astea de susținere, oare să-mi aștept dispariția revistei ?

Revista mea, dacă face și politică — fiindcă vreau să schimb mentalitatea contimporanilor mei —, totuși nu se susține prin politică. Știu că la noi, în vechiul regat, politicianii, atît de mult urîți și de colaboratorul nostru Vasile Netea din Mureș, trimet în ajunuri de alegeri foile lor politice prin toate satele, și nu cer nici un abonament pentru ele. Acele foi au alte scopuri, scopul de a determina un curent în favoarea partidului lor politic — și nu cer bani, știind că nimeni nu le-ar da. Lumea mai răsărită din sate : preotul, învățătorul, perceptorul, agentul sanitar, fruntașul citesc foile acelea, zise ziare, și nu plătesc nimic. Dar ce gratis usturător reprezintă acele foi, ce întuneric sufletesc azvîrl acele foi pe mințile mulțimei ! Ei bine, între revista mea și acele foi este o enormă deosebire. Eu vreau să spui adevărul neacoperindu-l în fața oricărui interes, și din diurna de deputat, ori din lefurile multe de sute de mii de lei pe lună, cum fac politicianii, cum încasează politicianii, eu nu-mi plătesc tipograful, pentru că nu sînt nici deputat și nici un fel de slujbaş. Plătesc tipograful cu din strictul meu

necesar, cu de la unii prieteni pe care îi rog țigănește să mă ajute, și deci nu pot să dau revista pe gratis.

Între revista mea și între alte publicațiuni periodice am vrut și vreau să existe o deosebire fundamentală. Vreau să pui în paginile ei gânduri adevărate, gânduri drepte care s-o facă vrednică de cetit și de păstrat într-o casă de om.

Eu socotesc, cum am mai spus, că o carte sau o publicație este un coș cu idei adus în piața publică a ideilor. Nu vi se pare că surogatele de idei care umple piața v-au stricat felul de a gândi, îndemnurile de a lucra ca oameni, întocmai ca și alimentele stricate ce strică stomacul ?

Înțelegeți dar că numai zarzavaturile stricate se dau gratis, sau se azvîrl la gunoaie... Revista mea nu pot s-o dau gratis, pentru că nimeni nu-mi dă hîrtia gratis și nimeni nu mi-o tipărește gratis, iar poșta, uitați-vă, ia 50 de bani de număr.

Am rugat pe toți cei care socotesc revista mea de prisos ori nefolositoare pentru d-lor s-o refuze și n-au făcut-o ; dar iarăși ca s-o primească și să n-o plătească nu se cade ! Dar de ce le-am trimis-o, și de ce o mai scot, cred că iar am spus în atâtea rînduri, ba chiar în numărul 1 al revistei. Am ceva de spus tuturor, ceva foarte adevărat, foarte drept și foarte serios. Dar ca să spui pe acest ceva, care să răsune departe, care să rămîie, care să aibă efect cîndva, acesta e mijlocul : publicația periodică ; iar publicația periodică costă bani. Vă spun dar creștinește : plătiți abonamentul, ori numai numerile trimise pînă acum și scriți — care vreți — refuzul revistei pentru viitor. Făcînd așa, îmi faceți un bine, căci voi știți și eu să scot revista numai pentru cei care vor să plătească, pentru cei care respectă o muncă fie chiar și în domeniul ideilor.

SPOVEDANIE SCRÎȘNITĂ

.. Scriu acestea și pentru cei care vor înțelege numai-decît despre ce e vorba, și pentru cei care nu vor înțelege decît văzînd și pipăînd obiectele ce vreau să fie în-făptuite.

Mările și oceanele sînt rezervoare inepuizabile de forță, tot așa cum sînt atmosfera și pămîntul întreg.

Forța naturală, care se desfășoară pe întinsoarea mărilor și a oceanelor sub formă de valuri, este uriașă. Prin anumite mijloace vom putea să extragem sau să captăm părți mari din această forță și s-o preschimbăm în forță mecanică. Forța mecanică — toți știu — că se poate transforma în lucru, în electricitate și celelalte.

Oricît de multă din această forță sau energie naturală vom capta și vom întrebuița, ea nu se va putea sfîrși și o vom avea întotdeauna în cantități uriașe și de prisos : materia fiind — dacă o considerăm sub alte aspecte — ea însăși energie condensată, ce se poate transforma, dar nicidecum să se poată distruge sau pierde.

Preschimbarea energiei naturale în forță mecanică, fie că vom extrage-o din valuri, din curgerea apelor, din bătaia vînturilor, din stările fizice și chimice ale materiei de orice fel, va fi uriașă și se va putea transporta oriunde voim aici pe pămînt ; așa că de forța din valuri, de exemplu, se vor putea folosi și cei din centrul continentelor.

Pot dar să se isprăvească petrolul și cărbunii, căci nu numai că-i vom face prin sinteză, dar vom începe exploatarea forței din celelalte uriașe rezervoare de energie naturală : mările, atmosfera, radiațiile...

Progresul nostru în domeniul forței mecanice este neînsemnat față de energia naturală ce ne stă la dispoziție pretutindeni. Sîntem în starea unor copii prostănaci și lacomi, care am găsit dulapul cu mîncarea gătită de mămica și acolo, cei din ușă înghit să plesnească și dau cu picioarele în cei aflați la spatele lor, și apoi se fălesc cu deșteptăciunea că au găsit dulapul, iar alții — cei de la spate — mîncă bătaie, injură și ocărăsc, că ei mor de foame și se înghesuie degeaba. Sîntem în starea unor pui golași, care doar cască ciocul să le pice în el mîncarea strînsă de-a gata, iar noi doar să înghițim. Iar cei socotiți ca mai învățați nu sîntem decît niște hoți, fiindcă ne furăm hrana de la cei siliți s-o strîngă, chipurile pentru ei, dar în realitate prin diferite tertipuri, dibăcii, legi și regulamente, le luăm munca și o consumăm, dovedind că e cu neputință necinstiților să aibă inițiativă la muncă, încredere în puterea lor și încredere în ceilalți oameni.

Mulți din cei care azi plesnesc de îmbuibare se gîndesc ce s-ar întîmpla cînd se vor sfîrși zăcămintele de petrol... Oare atunci vor mai trece duduind trenurile pe șine, tancurile de luptă pe șosele ori peste locuri, avioanele vor mai săgeta atmosfera, vapoarele vor mai străbate mările și oceanele, fabricile vor mai umbla ziua și noaptea, automobilele vor mai năbuși cu praful pe bietii lipsiți de bani și deci de orice, că oare nu își vor înceta mișcarea toate acestea?... „Paralizia, paralizia, suferința și moartea vor lovi atunci pe toți“ zic ei : deștepți, ca puii golași.

Ei bine, paralizia, suferința și moartea din pricina epuizărilor de forță nu se va întîmpla, fiindcă forța este expresia materiei, iar materia expresia forței. Și acestea nu se pot nici sfîrși, nici distruge. Sînt cu prisos pretutindeni !

Este adevărat că pămîntul nostru poate fi considerat acum o mărgea întunecată, ca multe alte, în spațiul fără de margini al cosmosului.

Nci viețuitorii de pe el încă n-am ajuns să-i transformăm energia „obscură“ în energie „luminoasă“.

El, pămîntul, e încă negru pămînt, iar nu stea luminoasă pe cerurile altor stele... Puțina lui cantitate de radiații nobile ce o trimite în spațiu dovedește la ce bruma grad de evoluție științifică și morală am ajuns noi, pămîntenii. Murim unii de îmbuibare, alții de lungă infometare, dar toți de o prostie groaznică, în mijlocul oceanelor de forță pe care am putea să le dirijăm în folosul și spre o viață cît mai bună sau mai desăvîrșită. Am făcut pămîntul iad, deși el are calitățile unui rai. Cuibul nostru de mătase, de aur și de lumină, l-am murdărit de ne e scîrbă de el !

Dar poate că vorbind astfel ^{*}astfel supăr pe unii și pe alții care ar pretinde în ascunsul lor că ar trebui să îngenunchez la picioare — și umilit să le șoptesc dulce : am făurit niște mijloace noi de a strînge forță mecanică din energia naturală răspîdită în tot spațiul... Sprijiniți-mă să-mi fac miniaturile, ca să vă dovedesc, văzînd și pipăînd, că ceea ce vă spun se poate înfăptui... Iar măriile lor, în dulcile ore de siestă, să-mi răspundă cum mi-au mai răspuns : „Crezi ?!... poate !... Să ne mai aduci aminte, că vom discuta noi vreodată și chestia asta...“

Nu, nu mai fac așa, căci mi-e scîrbă ; și scuip și pe lăcomia lacomilor și pe prostia proștilor !

De la vîrsta de douăzeci de ani tot am șoptit unora și altora despre descoperirile mele — și azi îmi albește părul — și tot în șoapte m-au dus unii și alții, că „O să facem odată o-ncercare și cu tine !“ și încercarea n-au mai făcut-o !... Astăzi spun, nu cu vorbe ocolite, nu cu dulcegării, ci hotărît și aspru : Am descoperit cîteva mijloace de a strînge forță mecanică din curgerea apelor, din starea fizică a materiei. Cantitatea de forță mecanică obținută va fi uriașă și se va putea folosi de ea orișicine, pentru a lucra pămîntul, fabricile, mașinile, luminat, încălzit, transformări chimice etc.

Am nevoie de materie iar fiindcă materia a fost substituită prin bani — cine are bani, are de toate, și cine nu-i are, n-are nimic — eu n-am bani să-mi fac miniaturile, ca să dovedesc și celor mai tîmpiți dintre tîmpiți că aparatele mele vor umbla și că vor aduce foloasele despre care vorbesc.

Calcul, planuri, brevete, explicații fizice : moft, în fața celor mai mulți. Să vadă mișcînd „drăcia“ și, atunci chiar pot spune — cum mulți mi-au spus : „Da, miniaturile, unele chiar mișcă ; cînd sînt făcute mari, însă, nu mai mișcă !“ Cu oameni de ăștia care au descoperit numai mijloacele de a trăi mereu, sau perpetuu, ca paraziții în spinarea altora, nu se poate face nici o aplicație care să însemne progres. Viermi scîrboși, care chiar ei se socotesc viermi și toată lumea hoit... Să-i scuipi și să nu ții seama de părerile lor, căci sînt păreri de viermi.

Pînă în anul 1909 am căutat sprijin economic împrejurul meu, spunînd tuturor ce cred eu că se poate înfăptui în domeniul acesta. Nimeni nu m-a luat în seamă, nimeni n-a crezut în spusele mele, ci, foarte mulți m-au socotit nebun. Atunci am scris lui Thomas A. Edison, care mi-a răspuns în englezește astfel :

„Ovange, N. J. Feb. 19 th 09.

Ion C. Vissarion, Esq., Costesto City Roumania.

Dear Sir, Yo yr letter of the 14 of January in which you state that you can make electricity from the Sun's heat and asking Mr. Edison to help you perfect your method received. Mr. Edison has retired from work along commercial lines and does not care to take up anything new. Yours very truly,
N. I. Miller Secretary.“

Eu am primit-o la 23 februarie 1909, stil vechi.

După cum am înțeles, mi s-a spus că Mr. Edison se ocupă cu electricitatea, nu cu captare de energie. Mr. Nicolae, din anturajul lui Edison, m-a sfătuit în românește, prin două scrisori ilustrate, să mă adresez oamenilor noștri de știință, că avem destui. M-am adresat — după multe umblări —, doctorului C. Istrati, la Institutul de chimie.

Mi-a scris foarte respectuos patru scrisori, socotindu-mă, după scrisorile trimise, om serios cu care poți sta de vorbă. Când însă m-a văzut țărănoi jerpelit și-a schimbat părerea și m-a dat în seama domnului Longinescu...

D. Longinescu mi-a spus că-i voi spulbera laboratorul, a plecat la Paris și... n-am făcut nimic. Astea s-au petrecut în 1912 și 1913.

N-aveam nume, nu eram decît un țaran. M-am apucat să scriu literatură, ca să-mi fac nume. În 1913 am răzbătut la *Viața românească*, la *Flacăra*, la *Rampa*, la *Facla*, la *Universul*, la ziarele socialiste și... mi-am încropit un nume literar, respectat de unii, tăgăduit de alții — așa cum a ajuns regula la noi. Am căutat prietenia oamenilor politici, ca prin ei să fac ceva... Nimic !...

„Dacă n-ai fi literat — mi-a spus blîndul Brătescu-Voinești — și ai fi cel puțin potcovar, toți te-ar crede : minuiеști ciocanul, iar nu condeiul. Dar așa, literat... nu te crede nimeni... Despre noi se zice că luăm închi-puirile drept realități, că vedem cai verzi pe pereți !...“

În 1930 am scris lui Henry Ford, și mi-a răspuns și acesta, la 20 noiembrie 1930, dar tot negativ.

Ei bine, n-am făcut eforturi ? N-am făcut apeluri ? Nu m-am rugat ?... Cred că da, și nu mi-a mai rămas decît să-njur, să blestem și dacă nici așa nu înfrîng ne-păsarea celor ce au luat ei totul, sau care nici nu pricep despre ce vorbesc, apoi să mă duc în altă țară.

Țin însă la țara asta în care pentru prima oară soarele și-a-ngropat razele în ochii mei. Țiu la frații ăștia țărani, cu care m-am jucat, m-am înjurat și m-am bătut, și a căror viață simplă dar grea am trăit-o și o trăiesc. N-aș vrea ca pe mijloacele mele de captare de forță să se instituie iarăși monopoluri, iarăși restricții „legale“, iar să se pună prețuri care să-i împiedice pe ei de a se folosi de forța uriașă, pusă în stare de a fi la îndemîna

oricui. Mi-e dragă fața pământului de-aici, cu cîmpiile ei, cu pădurile și munții ei. N-aș putea să trăiesc în altă țară ; aș muri de dorul locurilor de-aici.

*

Dar acum s-ar putea zice : de ce am publicat această năvală de... indignare într-un ziar de județ, care nu ajunge sub ochii magnaților banilor?... Pentru că ziarele socotite mari slujesc interesele unui om, sau ale unei familii, sau ale unui partid politic. Numai ziarele de provincie mai reprezintă, din cînd în cînd, și interesele mari ale omenirii. Public aci, unde prietenul Jean Vasiliu, un idealist amărit și el, mi-a pus la dispoziție trei-patru coloane. Importanța faptului nu stă unde strig și cui strig, ci în ceea ce susțiu că am descoperit.

Cine însă va lua aminte ?

FOI RĂZLEȚE DE JURNAL

1 ianuarie 1907

M-a numit agent sanitar, adică „doftor dă-i mici“ și asta prin grația celor mai mari din județ...

O să-mi fac datoria. Să vadă și datorul meu că mi-o fac. În satele unde toți slujbașii intră mai mult ca lupi decît ca slujitori, eu voi intra ca un apostol al sănătății și al luminării sufletești... Le voi spune adevărul ; îi voi îngriji ca pe copiii mei și voi fi blînd și bun.

— Dumneata, de ce n-ai încercat la vreun spital ?

— Nu mă duc... Am copii. Sîntem săraci și n-am cui să-i las în grijă. Cu mine cine să mai umble p-acolo ? E lesne să zici : fac, și să faci cînd ai cu ce ; dar e greu să faci cînd altul zice fă, și tu nu poți, că n-ai cu ce ! Cine să-mi spele copilașii ?... Stan se duce la muncă, că am muri de n-am munci. Și eu rămîn cu copiii. Îi păzesc să nu dea foc, să nu se ducă la puț... Numai o mamă știe ce e grija de copii.

Îmi veni a plînge. Și mă ținui tare.

— Ce mîncîci ?

— Ce se găsește... fasulică, varză... că de, carne încă s-ar mai mîncă, dar n-avem de unde... Lapte... cine își lasă copiii așa, să ne dea nouă...

februarie 1908

Dacă mă lipsesc de slujba asta, pe ce mai iau și eu un ban ? Dacă stau, unde să stau ? Dacă plec, oare n-o zice satul meu că am fost dat afară, fiindcă nu sînt în

stare să fac slujba?... Dar nevasta, biata nevestă, ce va începe să creadă ea despre mine? Că a luat de bărbat un nemernic! Și leafa... Cizmele mi se rupeau. Hainele se destrămau pe la mînici, pe la poale și prin coate... Ce să fac? Vai! Vai!... În numărul atîtor oameni nenorociți sînt și eu! Să mai fac răscoală iar? Abia scăpasem la 16 martie 1907. Oh! Cînd e vorba de hoța asta: să-răcia, păi parcă neam de neamul ei s-a avut bine cu neamul meu!

— Bună... dar mă opresc. Nu-mi vine să zic „Bună dimineața“ ori „bună ziua“, pentru că locuitorii casei n-au nici zile bune, nici dimineți...

— N-aveți pămînt al dumneavoastră?

— Tot este al boierului... Și cîmpul, și codrul, și florile, și păsările, nimic nu-i al nostru. Porc de Crăciun n-avem... N-am fi avut cu ce-l îngrășa. De muncit, muncim mereu, dar abia ne ținem pe timpul iernii. Cînd văd fum pe coșul nostru, vine să vază ce ardem, coceni de pe la alții, șipci din cîmp, ori am furat lemne din pădure?

1909

Sînt un om ce am învățat singur, la mine. Sînt un autodidact. Cîte clase? Cîte vrei să-ți spun? Nici eu nu știu. Mai tirziu voi dovedi ce am învățat, ce știu și ce fapte voi face cu știința mea. Acum însă primește-mă așa: fără nici un studiu!

25 iulie 1912

De nenumărate ori mi-a venit gînd să-mi scriu memoriile. De nenumărate ori am refuzat, dar la urmă, uite-mă hotărît să le scriu. Dar de unde să le încep? De la naștere? De la copilărie? De la prima iubire? Nu. Am să încep de astă-seară și, dacă mi-o veni chef să m-apuc de trecut, oi face-o atunci.

Drumul ăsta al vieții se cheamă : muncă cinstită și cu pricepere multă făcută.

Evanghelia ? îmi pare cu interes falsificată de prinții și de regii popoarelor — nu pot crede în toate poveștile ei.

Biblia ?... O lege de guvernămînt a lui Moise, mai criminală ca *Evanghelia*.

Coranul ?... O lege de cuceritor, și mai criminală ca *Biblia*.

Și-apoi, atîtea comentarii au încurcat pe toate aceste cărți morale, de nu se mai poate descurca adevărul și neadevărul din ele.

„Muncă, modestie, răbdare !“ cum zicea Voltaire.

În 1907 am luat parte sufletească la Revoluție.

M-am născut p-un strat de flori
Intr-un revărsat de zori
Roua fața mi-a spălat
Și-apoi maica m-a pupat !
„Pupu-l maica de frumos,
Dă-i puteri de Făt-Frumos,
Paloșul să-l răsucescă
Nedreptatea s-o stîrpească
Și fetele să-l iubească“.

Cel ce face pe altul puternic, piere singur.

Să aperi pe cei slabi și să slăbești pe cei puternici.

De „legea obiceiului“, cine poate să scape ușor ?

15 februarie 1917

Jaful se organizează din zi în zi.

Primarul Iancu mi-a făcut propunerea prin ianuarie să fiu eu notar. I-am răspuns că nu primesc slujbe administrative sub nici-un guvern străin și că nici el n-ar trebui să primească.

5 aprilie 1917

La Galaction e însă foamete și sărăcie lucie.

Galaction însă, cu firea lui moale, nu mănîncă decît cartofi. El nu știe nici să cumpere hoțește, nici să mănînce hoțește. Cele patru fetițe ale lui sînt slabe și el le spune sentențios : „Regimul vegetarian e cel mai bun regim... Omul nu îmbătrînește, nu pierde puterea, nu-și strică stomacul, nu se otrăvește.“

15 aprilie 1918

Tirania ocupanților ne-a unit și toți sînt gata de răscoală.

1919

Guvernul actual face o nedreptate mare menținînd în slujbe pe primarii, consilierii și notarii din timpul ocupației streine.

februarie 1920

M-am împrietenit cu Vlahuță în iarna anului 1918/1919. Nichifor Crainic mi-a spus că maestrul dorește să mă cunoască mai de aproape. M-am dus eu și am fost bine primit și oprit la masă. De-atunci prietenia a crescut și azi sînt ca la mine.

De pe la vârsta de 16 ani pînă la vârsta de 23 de ani, eu am fost un groaznic ateu. Cum cugetam atunci era grozav. Mă uitam uneori în sus la cer și strigam : chiar dacă ești p-acolo vreun dumnezeu, eu n-am nevoie de tine, nu vreau să-ți fiu cerșetor și nu vreau să fii o cîrjă a mea. Am picioare, am brațe, am minte să-nfrunt totul !

Motoarele sînt niște rezistențe puse în drumul forțelor.

Anul 1917 am fost silit de împrejurările războiului european să-l petrec acasă, lipsit de venituri, de petreceri, de orice relații cu alții.

Văzîndu-mi singur de umilita mea gospodărie, a trebuit să observ cît sîntem de înapoiți ca agricultori...

Agricultura noastră e ceva sălbatic, e ceva la voia întîmplării, nu a bunei noastre orînduiri.

Avem niște școale de agricultură care ne dau agromoni, mici și mari, dar care în loc să facă agricultură ce să slujească de model țăranilor, se înfundă în slujbe, fie la Regia Monopolurilor, fie pe la diferite ministere. Agricultură nu vor să facă agronomii noștri ! Cei mai cu vază se fac profesori și inspectori la școlile sus-zise sau scot reviste agronomice...

Am fi avînd oameni cu cap în știința agricolă, nu zic ba, dar miniștri cu cap în capul Departamentului Agriculturii n-am avut nici noi și poate nici țările Apusului, de la care am fi copiat bunele legi agricole, de le-ar fi făcut ei... Dacă unii împărați, miniștri și politicieni de duzină văd mîntuirea popoarelor în tunuri și fel de fel de aparate de omorît oamenii de departe, eu văd mîntuirea popoarelor în plug și în fel de fel de aparate agricole și de legiuiri agricole. Eu aș vrea să se facă

fabrici de unelte agricole, în locul celor de arme... Să facem ca agricultura să fie într-adevăr știință aplicată...

O știință mare și frumoasă, știința creațiunii = chimia, crește și se dezvoltă zilnic. Dar ea încă n-a ajuns să creeze pâinea și zarzavatul, para și strugurele, cireașa și portocala, d-a dreptul din lumina pământului și albastrul cerului. Odată va ajunge, asta e sigur, dar acum nu poate a ne da hrana din creatorul ei laborator. Avem nevoie de căldură și domesticirea plantelor, trebuie să facem agricultură științifică... Să punem planta în cotețul ei, în laboratorul agricol. Acolo să-i dăm hrană asimilabilă, aer curat, bioxid de carbon, căldură, lumină, umiditate, bacterii, cu un cuvânt tot ce trebuie pentru a o domestici, îngrășa, obliga-o să producă mult și bun. Ocupația asta a noastră va însemna știință și agricultură aplicată.

Mecanica, chimia și fizica ne dau astăzi mijloace noi de a face raiul pe pământ, de a întrece grădinile Semiramidei și ale Babilonului, de a realiza închipuirea celui mai poet dintre oameni !

Cei doi Ulianovi — cel mare fiind spânzurat, scăpînd numai Lenin — erau oameni cu situație economică, puteau trăi mai bine decît „mujicii“, și totuși se răscoală. De ce ?

Se răscoală pentru că au simțit *mila* de cei ce-i vedeau că suferă. Păreră mea mi-o socotesc întemeiată și tot de milă zice că v-ați răzvrătit contra stăpînirii ! Micul Sașa, copilul de geniu, umblînd printre copiii golăneți ai lucrătorilor, o fi plîns de mila lor de multe ori. Ce l-a făcut pe Maxim Gorki s-ajungă scriitor, dacă nu traiul laolaltă cu cei dezmoșteniți, cu cei care-și amestecau fărîmiturile de pâine și lacrimile ? L-a făcut *simțămîntul de înaltă milă de alții*, milă mai mare la el ca la alții.

1925

Eu aș vrea să muncească pentru toți oamenii fierul și focul, apa și vîntul ; trăsnetul după cer chiar !... Iar copilul meu, flăcău voinic, cu părul mare bătut de vînt,

cu ochii să privească vîntul înhămat la plug ; zîna apelor aprinzînd lumină în palate ; trăsnetul dînd cu biciul lui de foc peste sape și peste seceri, ca să facă munca în locul tuturor oamenilor... Să fie dreptate, muncă, știință.

1926

Sînt dureri în a căror existență nu crezi pînă nu le-ai simțit și sînt gînduri pe care nu le înțelegi pînă la anumită vîrstă.

Orice om are datoria de a pricepe la ce distanță se află în viață, la ce vreme a lui se găsește, adică dacă e copil, dacă e flăcău, dacă e bărbat, ori dacă e bătrîn ; căci fiecare din aceste stări are suma lor de datorii și de drepturi. Tot asemenea și un popor trebuie să-și cunoască vremea în care se află, ca să cunoască suma lui de datorii și de drepturi.

Dacă nici durerea nu este adevărată, atunci cum ar putea fericirea să fie adevărată ?

7 iunie 1926

Trebuie să fii foarte nesimțitor, trebuie, căci altfel înnebunesc trăind felul acesta de viață pe care mi-l impune pămîntul ! Nesimțirea mi-e de mare trebuință aici. Văd că cei care simt mult, sînt și mult nenorociți, iar cînd judeci această viață, sub biciul chinurilor de tot felul, o găsești fără sens, fără nici o rațiune și fără nici o dreptate. Ori e viața ceva și trebuie respectată în tot cuprinsul ei, ori este o crimă și trebuie scuipată și disprețuită.

1928

Ca să reușești în viață trebuie mai întîi să fii sănătos. Ca să fii sănătos, trebuie să *vrei să fii sănătos*. Deci *voință ! A voi este a putea !*

367

Să fii *optimist*. *Calm*. *Liniștit*. Să nu te necăjești re-
pede. Căznește-te să *zîmbești*. Căznește-te să fii *vesel*.
Binevoitor. Cu *bună dispoziție*, ținînd seamă de partea
bună a lucrurilor, *fiindcă nu este rău fără o parte bună*.

Avem în noi forțe de rezistență pe care nu le cu-
noaștem, dar care ies în evidență și ne susțin în anu-
mite împrejurări.

În aceea ce numim *subconștient* avem noi rezerve de
energie ascunsă. Butoiul nostru ascuns e plin cu pietre
și nestemate.

„Să nu dea Dumnezeu omului cît poate răbda“ este
o zicătoare întemeiată pe puterea de rezistență a orga-
nismului. Dar *rezistența corpului* trebuie cultivată, în-
treținută, educată, antrenată.

Cum putem face aceasta ?

Să luăm apă potabilă cîte puțină în timpul meselor.
Să bem și între mese.

Dacă sîntem rău dispuși, cînd „ne-am sculat cu do-
su-n sus“, *putem să ajunăm* luînd băuturi calde : cea-
iuri de *tei*, de *sunătoare*, de *pir*, de *coada șoricelului*, de
zeamă de *fructe fierte*, de *mătase de porumb*, zeamă de
mere, supe de *verdețuri*, *limonade*...

Să mestecăm în gură bine tot ce mîncăm. Chiar ali-
mentele lichide trebuie ținute două-trei secunde în
gură, ca să se amestece cu saliva. *Deci să mîncăm încet*.

Dinții trebuie ținuți curați : spălați după fiecare mîn-
care și chiar înainte de mîncare. Se pot săpunii — căci
săpunul nu este spurcat — și pe o parte și pe alta a
gingiilor. Multe reziduuri sau rămășițe alimentare rămîn
p-acolo și-ncep să fermenteze. Trebuie împiedicate
aceste fermentații.

Respirația trebuie făcută profundă. Și cîteva exer-
ciții pe zi întăresc și mai mult organismul. *Tragem aer*
pe nas cît putem, timp de cinci secunde. Dăm afară
aerul — după ce l-am ținut în plămîni alte cinci se-
cunde — timp iar de cinci secunde, golind plămîni cît
putem de mult. Exercițiul acesta timp de cinci minute
și de 4—5 ori pe zi.

Oxigenul introdus astfel distruge otrăvurile, excită
sistemul nervos, mărește puterea de rezistență a orga-
nismului. Oxigenul e o hrană indispensabilă. Adultul
normal trebuie să *tragă aer* în el cel puțin *trei litri* timp
de cinci secunde, să-l ție în el 5 secunde, să-l evacueze

tot în alte 5 secunde. Ai plămînii bine exersați cînd poți stinge o luminare așezată la 120 cm.

Mișcarea și transpirația sînt foarte necesare. Cine nu muncește la cîmp, felurite munci care pun în mișcare diferiții mușchi, să facă gimnastică 10—15 minute, gimnastică suedeză.

Ajunarea sau postirea e de asemenea necesară, fiindcă *dezintoxică organismul*. Bella Bixerdy sfătuiește postire dar cu apă, ceaiuri, zemuri de legume, și de fructe, *timp de 15 zile*. Celulele bolnave se ard, pier și sînt înlocuite cu celule tinere. Sănătatea cîștigă astfel foarte mult. Orice *boală acută* se poate combate prin *postire*. Tot asemenea și bolile cronice se pot combate. Organismul se află atunci în repaus și se redresează. De altfel, omul nu trebuie să mănînce decît cînd simte foamea.

Cînd te zdruncină viața de-ți pare că-ți rupe băierile inimii, de-ți vine să iei cîmpii, că doar vei găsi undeva o liniște, atunci cauți să te redrezezi într-un fel oarecare. „Omul de inimă rea, intră-n cîrciumă și bea.“ Și dacă găsește acolo și vrun lăutar, îi spune :

Trage cioară din vioară
C-am un foc la inimioară !
Viața este chin răbdat
Și să-l trăim el ni s-a dat
Pentru nu știu ce păcat.

Dacă nu vrei să te-mbeți, culcă-te și dormi, ori ia-o peste cîmp, prin pădure, cîntă de poți, cîntă așa, în silă ! Dacă nu ești poet, caută să devii : fă poezii ! Bune, rele, îți descarci amaru-n ele ! Redresarea este necesară, căci altfel ajungi în pragul nebuniei. Dacă e timp ploios, ori iarnă, și n-ai lemne să faci căldură în casă, *vîră-te prin trențele* ce le mai ai și citește o carte umoristică. Vei rîde de rîsul altora. Și-ți vei uita chinul. Timpul va trece și cu el va trece poate și chinul !

1930—1931

Vreau o semănătoare de pus pe tractor, ca atunci cînd ară grîul, orzul, ovăzul, să se semene în același timp cînd se ară.

Excursia scriitorilor cu 40% reducere. Pină-n Egipt.
Costă 11 000 lei. De unde lovele ?

Deci ei se duc și eu rămii
Să-mi pui dorul căpătii.

O idee ce trebuie discutată cindva : pistonul rotativ.
Și alimentele sintetice.
Și un motor cu acid sulfuric și bicarbonat de sodiu.
Și un motor rece în circuit închis cu substanța care
se regenerează.
Și neutralizarea gazelor toxice.

Viața e o serie de emoțiuni, de senzații, de vibrații
de diferite intensități. În tot timpul cauți vibrațiile cele
mai intense. Vibrațiile sau emoțiunile cele mai întinse
și cele de durată mai lungă sînt vibrațiile sau emoțiile
care constituiesc *iubirea*. Dacă le-am reprezenta printr-un
număr, apoi numărul lor ar fi fost cel mai mare, ca un
fel de vibrații sau radiații cosmice.

Care ar fi, de exemplu, numărul de vibrații care con-
stituie zîmbetul ; care — rîsul, care — bucuria, care —
plăcerea dragostei ?

Gîdilă un copil și să-l vezi cum rîde !

Gîdilă un bărbat și să-l vezi cum își schimbă mina !

Gîdilă o femeie și-o-nveselești.

Ce faci de fapt ? Provoci o *vibrație armonică*, de un
număr mai mare ca cel la care se află pielea. Pune o
palmă caldă pe obrazul unui prunc, ori altui om sau
femeie, și ai să vezi un zîmbet care arată vibrații din
domeniul bucuriei. Pune o bucată de gheață. Și ai să
vezi o față pe care o numești serioasă ! E o diferență
de temperatură, ceea ce înseamnă diferență de număr de
vibrații.

Așază-te și lovește în niște tinichele, ori zgîrie-le cu
un cui și ai să vezi cum ți se pare că-ți zgîrie urechea.
Ascultă și cîntecul unei viori în mîna unui muzician. Ai
să vezi diferența numărului de vibrații : disonanțele și
armonicele ! *Neplăcerea* și *plăcerea*. Se reduc la diferențe
de vibrații între numărul lor.

Ce ar fi boala și sănătatea decît vibrații nearmonice
și armonice ?

Omenirea o duce din ce în ce mai greu. Rația de înmulțire — progresiunea geometrică — a ei fiind cam 0,013, adică 13 indivizi la o mie de indivizi, însemnând că două miliarde de oameni — dacă populația Pământului ar fi asta — se prădesc. Oamenii pe an :

$$2\ 000\ 000\ 000 \times 0,13 = 26\ 000\ 000$$

În zece ani = 260 000 000

E de speriat.

Poate că statisticile ar arăta o rație mai mică, dar creșterea populației ne-ar îngrozi ca și pe Malthus.

Războaiele, cu moartea silită și provocată, n-ar putea ucide anual acest excedent de indivizi.

Deci, cu 26 000 000 excedent anual de populație, nu trebuie să socotim că nu ni s-a pus spre dezlegare problema alimentației omenirii ?

Putința de viețuire nu trebuie căutată în moarte și nici nu trebuie să se înscăuneze în mintea oamenilor ideea că, pentru a trăi un om, e numaidecât trebuință să provoace moartea altui om. Moartea dată de om nu produce decât moarte, după cum un pom nu produce poame de alt soi etc. Jirul nu rodește decât ghindă — când rodește — și nicidecum portocale, curmale ori castane. „Numai viața produce viață.“ E o părere greșită că poți trăi provocând moartea altuia.

1934

Și ce să facă singur pe pământ supraomul acesta, Nietzsche n-a spus ! Ce folos, sau ce mândrie ar fi pentru soare, că ar lumina și ar încălzi pe un șef de trib de robi, eu nu pricep. Au mai fost în trecutul de barbarie al oamenilor șefi cu măciuci zdravene, care terciuiau capetele supușilor și se credeau supraoameni și zei... Și n-au făcut nimic. Evoluția oamenilor niciodată n-a făcut-o felul acesta de șefi sau de supraoameni.

Nu fac conferință după norme găsite de alții. Eu vorbesc așa cum gândesc, așa cum găsesc că e cinstit, că e drept, că e pur omenesc.

Și eu rog să nu m-aveți pe mine în vedere, ci gândurile mele.

371

Meteorologiiștii americani au constatat că, la o înălțime de 15 000 metri deasupra solului, există un vînt cu o iuțeală de 500 km. pe oră de la apus spre răsărit. Deci *vîntul turbat* din poveștile poporului nostru e dovedit că există !! Mare lucru și poveștile astea. O să descoperim cîndva că sînt și alte năzbitii !

Valurile mărilor pot da forță să înece Europa în valuri de lumină, de căldură și de forță mecanică !

Vînturile munților pot îneca în lumină electrică munți și cîmpii, păduri și orașe... Putem răscoli pămîntul și mările ; putem răscoli norii și înălțimile de deasupra lor... N-avem nevoie de graniți, de armate și de riuri de sînge. Avem nevoie de biblioteci, de laboratoare, de fabrici, de școli. Și de învățatură reciprocă, de pace !

Limba universală este limba vibrațiilor.

Viața mai bună este dorită de orice om și de orice popor. Viața bună se dobîndește însă numai pe măsura științei pusă în aplicare în viața popoarelor.

6 ianuarie 1935

Și cînd va veni vremea să mă sting, păcălit de zei și de oameni, voi închide ochii în somnul cel — poate — fără deșteptare.

Ce-i pasă cerului de gîndurile mele, de speranțele ce le-am avut, de visele în care am crezut, de lacrămile ce le-am vărsat, de așteptările lungi, c-o să fie mai bine miine decît cum a fost astăzi !

25 iunie 1935

Popilor

Cînd vă văd în haine negre
Și cu ochii tot șireți
Mi se pare că voi sînteți
Cei ce sufletul vindeți

La satanii întrupați
Cu care vă simțiți frați
Sînteți sfinți, așa spuneți
Dar sfinți care umblați beți.

10 iulie 1935

Abuzul de cuvinte, crearea de cuvinte multe, care încurcă înțelesul... trebuie o simplificare, o punere în acord, cu legile fizice, chimice, mecanice. Jocurile de cuvinte trebuiesc stăvilite. Ne trebuie înțelesul vieții și se obține prin simplitate, prin cantitate mai mică.

1935

Munca e cel mai înalt semn de noblețe. Ea îți dă *libertatea*, a doua condiție ce trebuie s-o aibă omul nobil. Eu însumi să fiu opera mea. Voi face invenții. Voi da forță mecanică tuturor! Voi smulge vîntului puterea, valurilor zbaterea, gravitației atracția și, ca forță mecanică, o voi da tuturor!

1937

Romanul ¹ meu trebuie să fie o *carte veșnică*, să cuprindă descriptiv, mediu, simțire și gânduri, *cît mai multe gânduri*. Orișicare om, din orice clasă, să găsească în capitolele romanului ceva din viața lui, din simțirea lui, din sufletul lui! Să găsească un adevăr social, un sfat prietenesc, un îndemn sincer, o bucătică de viață nemuritoare. Romanul meu să fie o carte pe care s-o citești din cînd în cînd, nu numai pentru povestea din ea, ci pentru gândurile nemuritoare din ea, pentru adevărata viață descrisă în paginile ei. Cum va primi critica, lumea, ce-mi pasă... Mai presus de toate : adevărul, viața!

¹ Referirea se face la proiectatul roman *Cei trezeci de șmecheri* (n. ed.).

Soarele ne duce spre un *soare stins*, care va provoca cine știe ce isprăvi pe pământ și-n tot sistemul solar.

Trebuie să-nțelegem toți că sufletul unui neam îl face literatura și arta națională.

Banca e bancă. Ea n-are inimă, ea n-are suflet, ea n-are Dumnezeu ! Mai feroce ca un călău turcesc.

Azi bărbierii rezolvă problema traiului mult mai ușor ca doctorul în fizică-matematică !

Pirliții de profesori ori simpli cerșetori de posturi, ne strecurăm flămânzi și sfioși prin viață... Diplomați, învățați, savanți, cu mațele chiorăind de foame. Avem proști cu diplome, pe care diplome se răsfață iscălituri necitețe, iluștri anonimi, care n-au gândit nimic și n-au înfăptuit nici o faptă de progres. Și aceștia trăiesc, aceștia sînt cei mari, aceștia ajung miniștri, împărțitori de situații sociale, în care doar să iscălești și să iei bani cu teancul, ori cu castronul ! Haide dar să ne facem niște secături savante, căci numai așa putem căpăta situații bune.

— Mă revolt ! Mă revolt ! Mă revolt !...

— Revoltă-te, dar ți-e revolta neputincioasă...

— Cum adică, nu va veni niciodată vremea ca hoția să nu mai fie cu putință, escrocheria să nu se mai răsfețe pe de rînd, cumva să fie preîntîmpinată îndată ce-o fi gîndită ?

1938

Bunicul meu, tatăl mamei mele, era un om drept, un om perfect cinstit, de la care mi-au rămas, pe lîngă cîteva petice de pămînt rural, și niște sfaturi de adevărat om mare. Nu înțelegeam sfaturile atunci, nu credeam că, dacă le-aș aplica în desfășurarea vieții mele, o să iasă ceva bun de pe urma lor, și nici nu credeam că în spusese lui, de țăran simplu, o să fie cuprinse mari și strașnice adevăruri. Dar timpul a trecut, nebuniile tinereții au trecut, grămada de experiență și de pățanii proprii.

a crescut, concluziuni personale a trebuit să trag din toate și să ajung să văd ce adevăruri mari citise bunicul în cartea vieții, în vîntul care-l bătuse în voie, în oamenii care-l supăraseră în voia lor — căci el nu se-mpotrîvea — și-n soarele care-l încălzise și-l năclăise de multe ori cu zăduf, pe cîmpul tarlalelor de grîu. De unde știa el cuvintele de aur pe care mi le spunea, dacă nu dintr-o tălmăcire, necercetată încă, dintr-o astfel de tălmăcire a razelor soarelui care întreține viața pe pămînt ?

El îmi da sfaturi, fără să știe dacă sfaturile lui cad într-o minte de viitor om cumsecade, ori de viitoare secătură, pe un pămînt rodnic ori pe nisip sec și spulberat de vînt.

Îmi spunea :

— Să nu spui minciuni, băiatule, chiar dacă cu o minciună a ta ai scăpa pămîntul de pieire, de a se scufunda cu totul. Lasă-l să se scufunde, căci Dumnezeu știe ce face, dar tu nici pentru el să nu minți ! Să nu minți niciodată !

El credea că pămîntul plutește pe ape și se poate scufunda în adînc, ca o piatră azvîrlită în mare.

„Să nu minț deloc, deloc, mă gîndeam eu, nici cînd c-o minciună aș putea să scap nu tot pămîntul de pieire, ci un om, un sat, ori o țară, ori pe mine însumi ? Exagerează ! Bietul bunicul !“

Am văzut în urmă că *minciuna* nu e bună, că odată și odată se răzbună pe ea *adevărul*.

Carte oficială la școală n-am învățat decît clasele primare. Școala nu mi-a plăcut. Am socotit-o nenorocirea copiilor, mai cu seamă așa cum sînt întocmite programele școlare, care tind să dezvolte memoria în paguba puterii de judecată. Una e — după părerea mea — să știi multe, ce-a spus unul și altul și alta e a spune tu însuși ceva despre acelea despre care au spus alții. De aceea eu nu mă simt robul ideilor răspîndite de unii ziși savanți, că ideile lor ar fi adevăruri absolute.

Le pui la îndoială, și pe unele le socotesc ca și inexistente pentru mine. Am învățat liber, și mai mult ce mi-a plăcut mie. M-am apucat — atunci, în copilărie, să citesc orice carte îmi pica în mînă. Trimiteam la revistele din București ceva versuri ori ceva bucăți în proză, întrebunțînd felurite pseudonime. Mi se răspundea la

poșta gazetei sau a revistei : ba că „Nu știi carte. Învață carte și apoi apucă-te să scrii!“ ; alteori : „Carte ! Carte ! Învață carte !“, alteori : „Se vede că ești țăran ; muncește pământul mai bine, că meșteșugul scrisului e o artă și nu știi tu ce e aia !“ În sfârșit, fel de fel de răspunsuri batjocoritoare. Am scris la *Gazeta țăranilor* a lui Alexandru Valescu și Dobrescu-Argeș. Mi-au răspuns și aceștia : „Ai talent dar nu știi carte ! Învață carte și apoi !“ Dar ce-oi fi avînd eu lipsă de pricep toți că eu nu știu carte. Ce semne le dau eu în scrisul meu ? M-am apucat de-am învățat pe de rost două pagini din *Yagi Tudose* de Delavrancea. Apoi le-am scris eu așa, pe nevăzute. Cînd am comparat însă scrisul meu cu cel al lui Delavrancea, vorba ceea : m-am luat cu mîinile de păr ; am văzut că eu habar n-aveam de punctuație, ori de etimologie, căci atunci fonetismul încă nu se înscăunase bine în scrieri. Așadar eu nu știu să scriu ! Aaaa !... D-aia rîd ei de mine.

M-am dus pe jos la București — fiindcă nu prea aveam bani — și am găsit la un anticar gramatica lui Tiktin, o carte *Stil epistolar și compoziții*, niște antologii. Și am început să învăț. Am trimis mai apoi versuri la *Gazeta țăranilor* și, ciudat, mi le-au publicat ! Am prins curaj. Acum să-nvăț și carte. Și am povestit cum m-am apucat să citesc fizică, chimie, apoi ceva matematice și apoi mecanică.

Un prieten din copilărie, Costică Zaharescu — a murit ajuns colonel — văzînd că vreau să-nvăț, îmi da din an în an cărțile lui de liceu, cărți pe care le citeam și eu și mă trudeam singur să le-nțeleg. Intrînd în școala de ofițeri, prietenul meu mi-a dat la terminare și cursurile de-acolo : fizică, chimie, mecanică, balistică etc.

Am început rătăcirile mele de unul singur prin *Geometrii* și *Trigonometrii*. Nu-mi spunea nimeni din sat, nici popa, nici învățătorul, ce-or fi alea sinusuri, cosinusuri, tangente, cotangente, secante, cosecante. Tîrziu am înțeles că sînt simple cîtimi sau rapoarte între laturile triunghiului dreptunghic...

Prietenul meu Zaharescu, potrivit educației ce i se da în școala de ofițeri, și despre care îmi spunea și mie, a rupt legăturile de prietenie cu mine. Eram un biet țăran, cam jerpelit, și starea mea alături de el nu-i făcea cinste. Nu mi-a dat adresa garnizoanei lui la Con-

stanța și nici pe la mine n-a mai venit. Ruperea acestei prietenii m-a durut dar mi-am văzut înainte de munca câmpului și noaptea de citit, de socotit și de făcut experiențe chimice. În ciurul de mălai spălam nitroglicerina cu apă și făceam explozibili. A luat casa foc etc. Atunci nevasta mi-a hotărît cu jurămint că mă lasă dacă nu mă las de „prostiile“ mele. Ce căutam eu în cercetările mele chimice ? Căutam motorul perpetuu !

Am început să scriu mai des versuri și să le dau pe la prieteni să le judece. Unii — elevi pe la licee și seminarii — spuneau că sînt prostii, alții, rămași de căruța progresului — ca mine, numai la clasele primare, li se păreau frumoase.

Ei, gîndeam eu, nici cu scrisul n-o să fac nimic. Tot cu știința de voi răzbi !

La Titu erau avocați care mă cunoșteau fiindcă fusesem practicant la judecătorie, dar oricît îi întrebam, ei nu știau să-mi dea nici o deslușire.

Gazeta țaranilor scoasă de Alexandru Valescu și Dobrescu-Argeș a început să-mi publice regulat versurile. Scriam sub pseudonime diferite, ca să nu dau ocazie nimănui să mai ridă de mine. Și ce scriam eu acolo, în gazetă și în *Hazul satelor* ? Scriam necazurile mele, ale vecinilor, ale oamenilor de prin sate. Negreșit apucăturile logofeților boierești nu le treceam cu vederea. Au simțit cam cine e „pușlamaua“ ce-i dă la gazetă. Și eram birfit de toți. La 1907, marți, m-au arestat și m-au închis la Tîrgoviște ca revoluționar ! Dar pînă acolo cîta bătaie !

Ce-am pățit, sînt multe de spus ; dar nu asta e scopul acestui capitol. Deci trec la ocupația științifică.

Cercetînd rezistența materialelor, forma și dimensiunile lor, ca să dea maximul de rezistență — cu minimul de materie, la diferite eforturi la care ar fi supusă o piesă mecanică, am înțeles că piesele anatomice ce alcătuiesc scheletul viețuitoarelor pot să fie modelele cele mai bine studiate și cele mai bine alcătuite.

Am început să măsoz oasele păsărilor, să văz rapoartele golului față de coroana osoasă, penele gîștelor, oasele peștilor, și am rămas uimit. Legea maximelor obținute cu minimul de materie și minim de efortări mi se părea lege generală a construcțiilor din natură. Dacă *Natura*, cuvîntul acesta ce-nseamnă *aceea care*

naște, a înlocuit cuvîntul dumnezeu, nu e nimic rău, dar o văz că tare dibace și meșteră este !

1939

Mediul în care trăiește un om are o mare putere asupra determinărilor sale. Deci, asupra omului nu lucrează numai *ereditatea*, adică acel adaos ce-l are de la tată, de la mamă și de la strămoși, ci mai lucrează și mediul, care-l pătrunde ca apa pe un burete.

Gîndurile sînt de natura luminii, sînt *unde* sau *vibrații*, sînt radiații care călătoresc și razele de lumină, razele infraroșii, razele ultraviolete, razele X, razele cosmice etc. Există aceeași lungime de undă și la unii oameni — de aceea prind gînduri, visează pe alții etc.

Multe cărți așa-zise de știință se scriu pentru ca autorii lor să-nțeleagă ei înșiși acea știință despre care tratează în carte ; prea puțin le pasă deci dacă cititorii vor înțelege din scrisele lor aceea ce ei au înțeles. Cărțile ar trebui însă scrise în așa fel ca și cititorii să poată înțelege știința pusă în ele. Toate dibuirile răzlețe, îndoielile, umbletele anapoda ale autorilor ar trebui suprimate din carte, ori date numai ca notițe în josul paginilor, iar în text să se redea numai cele ce sînt bine stabilite ca adevăruri.

Fiecare partid politic ce vine la guvern constituie o stare particulară a țării, o stare aparte, pe care poporul o simte că-i produce și mai rău. Criticile care se aduc acestor stări particulare sînt însă prea interesate. Semnul sau caracterul adevărului pur lipsește din toate aceste critici. Partidele din opoziție, ca să contrabalanseze laudele exagerate ale partidului de la putere, exagerează și ele răutățile făcute de guvern poporului. O astfel de purtare și din partea unora și din partea altora face ca poporul să-și facă o idee generală asupra politicii aplicate, care să fie, ca și în mecanica forțelor, o rezul-

tantă pe placul tuturor politicienilor. Polemica exagerată de laude și polemica exagerată de defăimare înjurmătește credințele, paralizează ideile de acțiune politică. Ideea aceasta generală ce se impune este singura idee ce le convine și unora și altora. Pentru asta, toate învinuirile ce și le aduc opoziționiștii n-au darul să răstoarne guvernul, cum nici amenințările și laudele guvernului n-au darul a intimida pe adversari prin a-i cuminți și nici a convinge poporul. Starea aceasta de lucruri o constatăm toți dar iarăși toți dăm din umeri ca niște lași și ca niște neputincioși.

O samă de proverbe, fie că ne vin singure în minte, în urma celor ce le citim, fie că ni le aduc aminte interesatii, ne paralizează — cum mai spusei — ideile de acțiune :

— Hai, hai... nu e așa de negru dracul cum îl socotește lumea.

Ori :

— Nici toate ale popii, nici toate ale dracului !

— Nu e așa ; lumea face din țințar armăsar !

Și cîte și cîte altele, ne cocoloșesc gîndurile, ne suprimă puterea de a acționa. Influența ideilor asupra bietului suflet omenesc este așa de covârșitoare, este așa de fascinantă, că oamenii ajung simple păpuși mișcate după plac de sforăria politică. Poporul, căruia în batjocură i s-a zis *Măria Sa Poporul*, nu e lăsat să gîndească cu capul lui. Idei străine de interesul lui i se leagă în cap, fie prin repetirea zilnică a ziarelor, fie prin o altă repetire oratorică, fie prin făgăduieli și chiar prin mici împărțiri de ajutoare la cîțiva. *Măria Sa Poporul* e veșnic dus cu vorba, e veșnic purtat cu zăhărelul, e veșnic ademenit cu făgăduieli ce nu se mai împlinesc și mereu i se spune răbdare, răbdare, c-o să fie mai bine la... anul decît anul acesta ! Atunci da, o să ajungă toți să trăiască mai bine !

Aceste minciuni frumoase — căci toate sînt minciuni — trezesc imaginația bieților oameni, o pun să lucreze la castele în Spania, deși minciunile acestea sînt dezmințite de percepatori, de lipsuri, de suferinți mai mari care se grămădesc, din an în an mai multe, din zi în zi mai istovitoare.

Viața, o simt mulțimile, că e din ce în ce mai grea, că impozitele sînt mai apăsătoare, că pericolele sînt mai

apropiate și se ivesc mereu. Nădejtile de vremuri mai bune sînt nevoiți bieții oameni să le împingă și mai departe, pe cînd suferințele de tot felul își fac lucrarea lor nainte : oamenii mor, dar cu speranțele vieții mai bune pe buze !

Am văzut cîțiva săraci ai orașelor și m-am îngrozit și de mutra lor secătuită, tristă și grozavă, cum și de hainele lor peticite și zdrențuite. Acești dezertori ai vieții de la sate, acești rătăciți care formează temelia raiului unora, își merită poate soarta lor grozavă. Ce-au căutat să vie de la sate la oraș, ce-au căutat să se vîre și ei în murdăria orașelor, ca să formeze viermii cei mai mici, elementele de dezagregare și de distrugere ?

Aceste suflete întăritate, ca și odinioară fiarele ce trebuiau să li se dea drumul în circuri, ca mîine vor fi arhanghelii distrugători ai claselor sociale trîndave și lacome.

Cum să mai trezim în oameni omenia, morala și adevăratele puteri de viață ?

I. Prin demascarea tuturor trucurilor politice ; prin descrierea sufletelor de politicieni moderni și

II. Prin arătarea bazelor de reacțiune populară.

1941

Portul nostru ne arată lumii cît de vechi sîntem pe acest pămînt.

În basmele noastre se spune despre păduri în care cîini de vînătoare n-au lătrat și secure n-a intrat. Copacii, groși ca butile, îmbătrîneau, erau trîntiți de vijelii ori de viscoalele care-i încărca cu prea multă zăpadă și acolo putrezeau, roși de furnici și fel de fel de gîngăanii. Pămîntul nu se usca ca acum, mustea de apă, iar izvoarașe mici șerpuiiau mai prin toate locurile. Poienile atunci erau cum sînt pădurile : rare și pline de fin înflorit.

Țăranul, omul sănătos și voinic al pădurilor își făcea un bordei într-un hățîș, își începea familia cu o fată frumoasă ca o zîină și sfințea locul împrejurul lui.

Noi aici trăim, aici murim și ne-ngropăm !
Pământul ăsta, al nostru este și noi ai lui !
Nu-l părăsim și ne-am lupta cu oricine-ar vrea să ni-l ia...

Murind pe el, cu arma-n mină, parcă-am
muri în brațele măicuții.
Nu sîntem străini aici ! Sîntem la noi acasă !

Hei, dacă am avea noi la-ndemînă toate ce trebuie
pentru îngrijirea pruncilor, într-un sfert de veac ne-am
prăsi la treizeci de milioane.

Nu mă fac slujbaş, nu intru în politică, nu mă în-
scriu în nici un partid. Nu mai pot visa ministere la vîr-
sta mea. O pricopseală prin politică mi-e cu neputință,
fiindcă nu mi-i firea.

1942

Unde-i primăvara mea din suflet ? Ce de flori aveam
în el odată ! Se numeau speranțe ! Au venit ani și au
trecut ani și speranțele nu s-au împlinit, s-au vestejit
și ele ca florile primăverii. Ce voiam eu să dau lumii și
cum m-au redus la nimic contimporanii mei !... Proști
și lacomi, îngîmfați și fără bun-simț, au reușit să dis-
trugă în mine avîntul. O viață meschină, o viață de
bestii, veșnic în căutare numai de mîncare, de beție, de
destrăbălare și de lenevie, lenevie pînă la împuțire !
Idealul lor : friptură și vin ; lene și femei, somn și vise
de noi beții. Dumnezeuul lor : aur, goană după guvernare.
Dar asta nu este și n-a putut fi idealul meu !

1943

De ce n-am făcut politică ?
Pentru că mi s-a părut — hai să zic *poate* — că oa-
menii care-și făcuseră din politică o meserie *de bun
traie*, nu erau oameni cinștiți. Dibuirii sau sondări sau

361

tatonări făcusem prin partidele politice. Politica nu era socotită o artă a conducerii mulțimilor, ci o artă de a trăi fără o muncă mai grea pe spinarea mulțimilor. Dacă și-ntr-o parte și-n alta, și la stînga și la dreapta, și înainte și napoi sînt numai hoți, eu nu pot să intru în numărul lor, ci voi să stau între cei umiliți, să simt ca unii drepți din ei, să sufăr cu ei...

1946

Am scris optsprezece mari volume și am foiletoane pentru alte multe volume, tipărite în diferite ziare și reviste. Sînt scriitor recunoscut și premiat de Academie și de Societatea Scriitorilor Români. Am cîștigat ceva sume și fiind econom și fără nici un vițiu, am cumpărat de la proprietarul satului niște prunduri, pe malul Argeșului, care, îngrijit, s-a făcut un zăvoi frumos. Eu nu mi-am îngăduit să fumez tutun ; să beau vreun fel de alcool ; să învăț jocuri de cărți sau de noroc ; să umblu după petreceri și baluri.

Slujbe publice n-am vrut să ocup, căci mi-ar fi răpit timpul de cercetări și de scris. Am fost în tinerețe notar iar în timpul războiului 1916-1918 am fost învățător și cîtva timp inspector școlar. Am plecat din slujbe, căci nu mai puteam să scriu umblînd la școală sau la inspecții. Nu se poate zice că ceea ce am strîns, am strîns că am fost în slujbele mari, unde am făcut escrocherii, afaceri etc. Am cumpărat acel zăvoi pe bani muncîți. Nu e moștenire, nu e zestre.

În tinerețe, pînă la vîrsta de 50 de ani, am muncit la cîmp ; am arat, am semănat, plivit, săpat, secerat, cosit, cules, treierat. Trebuia să muncesc, fiindcă nevasta îmi făcea mereu copii. Și țineți seama că eu, un Vissarion, nu spun minciuni nici în scrisesele mele.

Vreau să surîdă poeziile de oțel, de duraluminu, de bronz etc. în toate născocirile omenești. Frumoasele rime și ritmuri ce le cîntă mașinile în funcțiune, să fie iubite și realizate de toți.

Vreau să înțeleagă toți oamenii că *poezia* nu a fost o simplă visare nerealizabilă, ci a fost, și veșnic va fi, imaginile interceptate de poeți prin undele nevăzute și rediate de ei, că așa le-a venit să le redea !

1947

Chimia este o știință a creației.

28 mai 1949

Ce manuscrise și lucrări mai am : cinci volume de nuvele. Restul de manuscris la cartea *Energia mecanică*. Și alte manuscrise, multe, multe...

Timp suficient pentru creație n-am ! Viața de țăran nu îngăduie să mă ocup de lucrări vaste, unde aş lucra fără grija hranei, adăpostului, îmbrăcăminte și îngrijirea celor ce mai sînt lîngă mine. Trebuie să fac față trebuințelor zilnice ale mele și ale celorlalți. Scriu noaptea, căci noaptea am liniște, noaptea sînt liber dar... tot noaptea trebuie să și dorm... De aceea scriu mai mult în nopțile de iarnă.

Aș vrea să colind malul Dunării, malul mării, piscurile munților. Să văz locuri, oameni, dorinți, necazuri, tipuri...

La mare aş căuta — dacă mi s-ar pune la dispoziție material — să fac captatoare de energie mecanică, ca să luminăm și să încălzim locuințele celor mai mulți dintre oameni.

Aș vrea să scriu un roman : *Libertatea omului prin știință*. Aș lucra la el și la *Palatul plutitor* prin aer, care să-și ia energia din mers prin slavă, din aerul prin care ar străbate. Să n-aibă nevoie de benzină ori alt carburant. Palatul să fie de o reșină sintetică ușoară, cum ar fi plexiglasul sau alta. Să-și aibă omul acolo, în palatul lui, puțința de a-și găti mîncare, de a-și face căldură, de a avea pat cu saltele de fulgi, masă ușoară de scris, lu-

netă, microscop, cinematograf de înregistrat, aparate de emisie și recepție. Să poată palatul să meargă pe uscat, ca un automobil, pe mare, ca o barcă, prin aer, ca un avion. Prin țifre și miniatură să dovedesc orîșicui că acest *vis mecanic* este o posibilitate, este *casa omului de mîine*. Vrea să plece în țări calde, cînd pleacă și berzele, n-are decît să plece. Vrea să stea pe lacul Victoria de la izvoarele Nilului, casa lui să plutească. Plexiglasul este elastic, are duritatea 1,18, față de sticlă care are 2,6. Este rezistent la lovitură, este străveziu și n-ar putea să-l spargă nici crocodilii, nici fiarele. Bitriplexul nu e străbătut de nici un glonț. Vara ar umbla în voie. Să culegă banane, curmale ori nuci de cocos din pomii care le și fac !

Vise !

Nu de nebun, ci de om cu știință și cu imaginație.

28 mai 1950

În duminica de 28 mai 1950 era o zi senină. De simbătă se hotărîse să facem o excursie pînă la Doftana-Prahova și înapoi cu o mașină RATA... La șase eram aproape toți prezenți afară de vreo doi-trei tovarăși — doi din sexul frumos — pe care, potrivit obiceiului feminin ne-am dus și i-am luat de-acasă... Excursioniștii erau tineri, afară de mine, decanul prin vîrstă...

Mașina urcă în fugă și intrăm în Cîmpina : Chi-miști ! De la voi poate veni îndestularea și mîntuirea oamenilor, dacă v-ați hotărî să fiți alchimiștii timpului d-acum. S-au dezintegrat peste patruzeci elemente. S-au transformat unele elemente în alte elemente. Din azot s-a scos carbon ; din bor s-a făcut azot, din hidrogen și litiu s-a scos heliu ! etc. Din cărbune și var s-au scos zaharuri și grăsimi bune de mîncare, deci asimilațiile... Chi-miști, urmăriți transmutația elementelor chimice ; urmăriți prepararea alimentelor sintetice. Și descoperirile noastre vor fi bombe atomice ale vieții, nu bombe atomice ale morții !

Ieșim din Cîmpina, spre răsărit, urcăm, scoborîm, și...

— Colo, uite colo !

— Ce-î acolo ?

— Colo pe deal, e Doftana !

— E dărîmată... Sînt ziduri surpate și proptite. Lacrimile celor închiși le-a dezagregat mortarul și cutremurul a dărîmat-o ușor. Au fost uciși vreo unsprezece inși atunci cînd a dărîmat-o cutremurul !

— Ce altitudine o fi avînd ?

— Nu știu, trei-patru sute de metri, ori mai mult, habar n-am.

Iar un rîuleț : Telega. Cîteva lacuri, probabil sărate. Aici a fost vestita ocnă : Telega, unde sarea ochilor s-a amestecat cu sarea pămîntului.

18 iulie 1951

Dacă mi s-o pune vreo cruce vreodată, să se scrie pe ea :

„Aici mi s-a oprit corpul
Nu știu unde spiritul“.

11 august 1951

Azi, 11 august 1951 — sîmbătă — încă sînt viu. Boala însă n-a cedat nici un pic... Sfirșeala e grozavă. Azi am leșinat în casă. Inima bate des.

Mă soarbe pămîntul ! Îi e foame și vrea să mă roază!... Dar tocmai pe mine vrea el acum ? Cînd trupul mi-e piele și oase ?! Ce să mănince din mine ? Îi spui că-i mai bine s-amîne mîncarea... Nu face afacere ! Nu are folos. Nu-mi mai sorbi corpul că te păcălești.

Mi-e dor de tinerețea mea care s-a dus pe neșimțite !

Adică de ce să mor, cînd n-am apucat să fiu viu ? Nu-nțeleg acest mecanism al vieții și al morții. Cum ? Să trăiești 60 — 70 — 80 de ani și să mori ! Și să rămii mort, nu atît, ci mii și milioane de miliarde de ani ! Pentru ce atunci *scînteia* asta de viață a mea, aprinsă atît de minunat...

Mi se pare absurd !

VIATA AVENTUROASA A UNUI POVESTITOR ROMÂN

(Interviu de I. Valerian)

I

Cu părul în neglijente ondulări, cu mersul timid și gânditor, d. I. C. Vissarion își poartă la oraș ochii iscoditori de veveriță, acumulînd instinctiv material pentru manuscrisele, care așteaptă editorul în lada de la Costeștii din Vale. Ocupîndu-se cu același interes de fenomenele științifice, ca și de operele literare, dacă ar fi studiat putea ajunge un savant după cum a ajuns original scriitor.

Este prototipul geniului popular. Opera cea mai interesantă a vieții lui, pierdută în povestiri, nu a scris-o încă. Ar putea tot așa de ușor să o aștearnă pe un chilim maestru lucrat sau într-o doină fluierată din frunză.

Scriitorul a învins. Din ceilalți au rămas doar diletanți, care și azi mai întîrzie între flacoanele unui laborator de chimie și instrumente de fizică.

Cine se apropie de d. I. C. Vissarion, simte în adînc înfiorîndu-l forțele latente ale poporului nostru, nepuse încă în valoare.

Ascultînd verva îndrăcită de povestitor, tot mai nedumerit mă întreb de ce nu a scris roman, cînd însăși viața lui oferă materialul a cîtorva romane ; de ce nu a scris teatru, cînd personajele d-sale sînt atît de vii.

Dacă d. Vissarion ar fi însoțit de un invizibil stenograf, și-ar înzeci producția literară.

Primul eșec

— *Știi că nuvelele cuprind o parte din viața dv. Aș vrea să-mi povestești ceva despre începuturile pline de peripeții.*

— Viața mea nu se poate descrie într-o noapte —, nici în zece. E un roman senzațional și nici pe departe nu l-am zugrăvit în cărțile mele. Nu-mi aduc aminte bine când am început să scriu, după cum nu știu cine m-a adus pe lume. Copil din flori, am crescut în casa bunicilor dinspre mamă, ducînd alături viața de țărani săraci.

În clasa a III-a primară am pornit-o prin lume : făceam poezii și auzisem de Barbu Delavrancea. Primii mei pași de vagabond i-am îndreptat spre el. De la un librar aflasem că locuiește în str. Polonă, 122 (azi nu mai este nici o urmă din vechea locuință). Am bătut cam mult la ușă căci nu era sonerie. Mi-a deschis un boier cu părul vilvoi de leu dar cu căutătura blajină.

— Ce vrei d-ta ?

— V-am adus poezii. Și-am început să-i recit una cu „Frunzuliță verde“ — un pomelnic ce-l știu pe de rost și acum. Delavrancea m-a măsurat de sus pînă jos. Eram îmbrăcat în ȋtari, opinci și pe deasupra mai aveam și un cojocel înflorit. Venisem de la Costești pe jos și cred că aveam și puțin praf. Nu știu cît oi fi melițat eu, căci deodată mi-a pus mîna pe gură : „Ajunge — ȋți dau o adresă unde să te duci“ și m-a împins domol în-spre poartă. Pe o hîrtiuță mi-a scris în grabă adresa lui Vlahuță. Pe vremea aceea ședea cu Radu Rosetti, pe Calea Victoriei. Țl cunoșteam din scris și mi-am zis că, dacă n-am reușit cu unul, voi avea noroc cu celălalt.

Cînd am dat cu ochii de Vlahuță, m-am speriat. Avea părul negru, ochii negri și căutătura fioroasă ca a diavolului. M-a întrebat răstit :

— Ce vrei ?

Eu am început iar cu „Frunzuliță verde“... Vlahuță m-a ascultat în picioare lîngă ușă ca vreun sfert de oră, apoi a izbucnit într-un rîs cumplit și mi-a închis ușa. Am rămas buimăcit. Țmi tuna urechile ca după friguri. Pricepui că poeziile mele nu făceau nici un ban. O disperare amarnică mă apucă și hotărîii să mă omor, izbindu-mă cu capul de ulucă. Cînd am ajuns în stradă mi-am zis : „Sărmane cap prost, de ce să te sparg ca pe-un dovleac. Dacă nu ești bun de poezii, poate vei fi bun la altceva“.

In căutarea drumului

M-am întors iar în sat la bunica. Îmi dădeam seama că aveam nevoie de învățătură. De aceea cumpărai câteva cărți și mă pusăi să citesc. Mi-aduc aminte, între altele, de un roman : *Călăul din Paris*. Acolo am văzut vorbindu-se de electricitate și mecanică ce mi-au inspirat un interes deosebit. Într-o duminică, la cîrciumă, unde era horă, auzii pe doi arendași rîzînd de un prost care a vrut să pornească o moară cu ajutorul apei dintr-un puț. Aceasta mi-a arătat limpede și prostia mea.

A doua zi m-am dus la București să iau cărți de electricitate și mecanică. La librăria „Carol Müller“ mi-a spus că nu le are decît în franțuzește. M-am dus la un bătrîn anticar, care mi-a vîndut cu preț înzecit o fizică de Bacaloglu.

Altă pacoste. La fiecare foaie mă izbeam de formule matematice, de care nu aveam habar. Hai din nou la anticar și cumpără diferite algebre și geometrii. Astfel mi-am însușit din instinct materia de liceu. Mi-au plăcut mai ales științele pozitive, fizica și chimia. O să-ți povestesc îndată cum eram s-o pățesc de pe urma lor.

Pregătiri junebre

Ca să am ce mînca, ziua munceam la cîmp, iar noaptea citeam, fără alegere. La 18 ani ajunseseam atît de străveziu încît mă credeam atacaș. Dacă luam cîte-o fată în brațe și ea întorcea capul să nu fie sărutată, credeam că se păzește să nu se umple.

Ce-mi mai rămînea să fac ? M-am hotărît să intru voluntar în oștire. Colonelul meu mă întrebă :

— De ce vrei să faci armată ?

— Ca s-o termin mai repede.

— Dar ce, armata-i o belea ? Nu se poate. Vino la timpul tău.

— Mi-i teamă, dom'le colonel, că la timpul meu n-o s-o mai fac deloc. Credeam că le-a fost frică să nu mor acolo. M-am întors acasă deznădăjduit pentru a-mi face pregătirile de moarte. Dar pentru că vroiam să mă

plingă cineva m-am însurat cu fata unui arendaș. Este o poveste lungă, cum am încîntat fata cu cîntici și poezele, de am făcut-o să-și părăsească părinții cu stare, ca să vie la un mojiç, lipit pămîntului. În nuvela : *Trei fire de pâr* le spun astea pe larg.

Eterul sulfuric și laptele bătut

Însurătoarea mă vindecă de ideea morții. Dintr-o carte : *Viața lui Iuliu Cezar* învățai ce vra să zică puterea voinței. După cum acesta își strîngea pumnii, cu unghiile în carne, ca să ordone trupului bicisnic, la fel mă obișnuii eu. Dorul de muncă mi se redeșteptă și cu el vechea patimă pentru știință. Îmi veni în cap faimosul „perpetuum mobile“ și vrui să construiesc un aparat pe temeieri fizice și chimice. Cunoșteam cîțiva băieți de la o drogherie din capitală și îmi procuram toate drogurile necesare experiențelor aproape pe gratis. Casa bătrînească a bunicilor am transformat-o în laborator. Odată, combinînd două soluții chimice se produse o explozie care aprinse un bidon cu eter sulfuric destupat. În zăpăceală, în loc să arunc bidonul pe fereastra deschisă, îl scăpai jos. De aici se aprinse toată camera. Am încercat să-l sting cu o căldare cu apă și cu toate țoalele din casă. Focul ardea înainte cu o frumoasă flacără de oxigen. Lîngă mine era un copilaș de-al meu (pe atunci n-aveam zece ca azi) care începu să țipe. Nevasta tocmai bătea laptele pentru smîntînit, în curte. Cînd a văzut foc, a aruncat putina cu lapte în odaie. Focul s-a stins imediat, ca prin minune. Nici pînă azi nu am aflat ce proces chimic s-a produs atunci între eterul sulfuric și laptele bătut.

De la poezie la revoluție

În acest timp, din mila Domnului nevasta îmi năștea în fiecare an cîte un copil. Dacă trăiau, trebuia să am astăzi vro douăzeci și trei. Așa n-am decît vreo zece pe care i-am botezat după preferințele mele din tinerețe : Elena, Voltir, Garibaldi, Iulia, Benedict, Liliana, Florența etc.

Mereu îmi bătea capul să mă las de drăcii, să devin om ca toți oamenii. După sfatul ei am căutat să devin om cumsecade. Am fost notar, perceptor, învățător, gazetar, inspector școlar și nu mai știu ce.

Dar să revin la revoluția din 1907. Cam pe atunci eram la o bancă populară din satul meu. Și într-o zi se ține la București un congres al băncilor populare unde eram delegat și eu. În timpul discuțiilor s-au împărțit niște manifeste prin care eram chemați la o întrunire țărănească în Sala Oppler. Cum n-aveam ce face, m-am dus și eu. Acolo am văzut pe Roșoagă, Mihalache de la Topoloveni și alți cunoscuți care țineau discursuri.

Ascultînd eu vorbele lor prin care zugrăveau durerea țăranilor, nu știu ce mi-a venit și am cerut și eu cuvîntul, ușurîndu-mi sufletul. A fost un succes nemaipomenit.

Gazetele au scris că am electrizat sala. Vasile Kogălniceanu m-a sărutat. Lui Mihalache un jupîn i-a dat fata de nevastă, pe cucoana Niculina de astăzi. Am iscălit și o hîrtie de protestare, un fel de manifest.

La plecare V. Kogălniceanu, care fiind orășan știa multe, mi-a spus :

— Să nu o iei pe unde ai venit. Ia-o pe dincolo.

— De ce ?

— Pentru că te arestează.

De-abia atunci am înțeles în ce horă intrasem. Era prea tîrziu, trebuia să joc, mai ales că mă tocmise să scriu și la *Gazeta țăranilor*. Aveam multă mîncărime de condei.

Din pricina asta am fost dat afară din notariat și eram să fiu expulzat ca grec. La cercetare m-au întrebat :

— Ce nație a fost tat-tu ?

— N-am avut tată. Sînt din flori.

— Nu se poate... Vissarion ? ! După nume ești grec.

În anul 1907 eram cît p-aci să fiu împușcat. La judecată, în hîrțile mele nu au găsit decît povești și cîntece populare. Atunci au văzut cam ce fel de nație de om sînt, s-au înduioșat și mi-au dat drumul.

În sat la mine n-am vrut să mai rămîn. Am venit la București și m-am făcut socialist. Cînd am intrat prima dată la sediul partidului am nimerit din întîmplare tocmai în camera de chibzuință. S-a făcut imediat întuneric, strigînd :

— Un spion.
— Stați fraților. Eu sînt de la țară, nu am mai fost pe aici.

— Cine ești ?

— Vissarion.

Unul citise articolele mele „incendiare“ și am scăpat de chelfăneală.

N-am făcut purici mulți nici aici, căci mi se părea că ideile lor nu erau sincere. Se exagera adevărul și vroiau să pescuiască în apă tulbure.

Plecarea în America

Neputînd să mă chivernisesc în țară, m-am hotărît să plec în Argentina. Îi spui soției :

— Nevastă, m-am hotărît să plec în America.

— Ce-ți mai trăsni, omule ?

— Iacă așa. Vorbesc serios. Aici nu-i de mine. Dacă oi face ceva, va fi bine de voi, dacă nu, pace bună. Tu s-aștepți un an. Dacă nu vine nici un semn de la mine, să știi că m-am prăpădit. Caută un om așezat și mărită-te, ca să îngrijească de copii. Să te păzească dumnezeul de unul ca mine. Amin.

Nevasta a început să plîngă, apoi resemnată mi-a răspuns :

— Du-te și fă-te om sau piei... dacă nu ești bun de nici o treabă.

Mi-am vîndut ce mai aveam, am lăsat banii pentru copii și am plecat la București.

Faimosul Dik

În Capitală aveam un prieten de zile grele, anume Dik. Numele lui fusese Isidor Kanton, apoi Dic, apoi C. I. Disescu și în urmă, după ce a fugit în Rusia : Dikiu.

Se ocupa cu de toate, dar mai ales cu ziaristica. Era un original și un inadptabil. Îl cunoșteam de mult. El mă îndemnase de mult să plec în America. De aceea gîndul meu fu la el :

— Frate Dik sînt liber. Hai în Argentina.

— Ce Argentina ! New York. Acolo, ne facem miliar-dari în cîțiva ani.

— Ce să fac la New York ? Să vind fitil și vax ? Ar-gentina, că pot munci.

Rămase de partea mea. Dar nu posedam bani de drum. Dik nu avea decît un leu și 25. Ne-am înțeles ca el a doua zi să facă rost de la evreii lui sub diferite pre-texte și ne-am culcat.

DE VORBĂ CU D.I.C. VISSARION

II

Bătrînul din vis se arată iar. La *Facla și Rampa* lui N.D. Cocea. Viața de redactor. Vremuri mai bune. Un plan pentru apărarea Capitalei. Un om turbat.

I.C.Vissarion descris de d. E.Lovinescu

Era în primele luni ale războiului, în sumbrele zile ale lui octombrie. Mulți dintre intelectuali și artiști aduceau patriei mediocrul tribut al timpului lor sub forma cenzurii. Îndărătul fortărețelor de cărți poștale, gîngave și sublime, torceam astfel de gînduri dureroase ; veștile se adunau amenințătoare de pe fronturi : din ori-zontul întunecat se presimțea furtuna ce avea să izbuc-nească.

Într-o dimineață, în monotonia unei munci inutile și în enervarea disproporției ei față de posibilitățile noastre, furăm treziți din piroteală de irupția bruscă a unui plutonier ovrei, copilandru de douăzeci de ani :

— Domnule locotenent... domnule locotenent... s-a întîmplat o mare nenorocire... soldatul Vissarion a... turbat !...

Emoționat peste măsură, gîfiind ca pe urma unei pa-nici, plutonierul ne povesti apoi în crîmpeie brusce cum era să fie victima turbării lui Vissarion. Pe cînd ascu-ltam încă nedumeriți, intră însă pe ușă și eroul. Îl ve-deam pentru prima dată : scund, încotoșmat într-un pal-ton cafeniu din vremuri vechi, cu părul într-o dezordine

definitivă, cu capul întors la o parte cătind îndărăt cu o inegalată expresie de şiretenie. Ceva din vulpe în toată fiinţa lui ușor încovoiată, cu o privire ce vrea să te mintă și cu o gură ce ar vrea să muște. Nu mușca, dar vorbea. Omul avea o vervă guturală și un umor rustic.

Cu o mimică pitorească ne explică deci povestea „turbării“ lui...

...După inenarabile aventuri în serviciul grajdurilor Școalei veterinare, fusese trecut la cenzură. Din nefericire însă i se umflase tocmai acum obrazul dn cauza unei măsele rebele. Locotenentul, un vechi prieten, îl sfătui să și-o scoată. Și pe cînd Vissarion ezita, plutonierul ovrei, rătăcit nu se știe cum pe la cenzură, interveni spre a se face util :

— Domnule locotenent... lăsați să-l duc eu la d. maior dentist Popovici, care mi-e prieten. I-o scoate numaidecît...

Propunerea nu suferea nici o obiecție. Soldatul Vissarion plecă deci cu plutonierul în căutarea domnului maior dentist Popovici.

Maiorul era însă prea ocupat cu propria lui clientelă. Văzîndu-i se încrunță și-i trimise la medicul regimentului. Fără să-și piardă cumpătul, plutonierul se gîndi o clipă ; își aduse apoi aminte că printre cunoștințe avea și pe d. căpitan-dentist Irimia. Străbătură deci Bucureștii în lapovița dimineții de toamnă în direcția Oborului. Primindu-i, d. căpitan Irimia dădu și el din umeri :

— Adu-l într-o zi de consultație gratuită...

În stradă, în timp ce Vissarion se ținea de falcă, d. plutonier medită iarăși adînc și fructuos. Avea, desigur, mulți prieteni în lumea medicală. Protector, mormăi la urmă :

— Fii fără grijă, domnule Vissarion, te duc eu la d. locotenent-dentist Goldștein, care ți-o va scoate imediat.

O porniră din nou în direcția Labirintului, în lapovița nesfirșită a dimineții de toamnă. Dar nici d. locotenent-dentist n-avea răgazul să scoată măselele „soldaților“ în cabinetul lui. Situația devenise tragică : plutonierul era totuși plin de resurse. În timp ce Vissarion uitase cu totul de măsea, renunțînd la orice demers, plutonierul se încapățîna dîrz :

— Am ordin să te prezint cu măseaua scoasă, trebuie să fac un raport în privința d-tale...

Hotărît, omul era plin de un zel sublim ; nu se putea hrăni decît din pîinea datoriei împlinite. Pe dată își aminti de d. sublocotenent-dentist Georgescu din șoseaua Jianului... Și ca două umbre călătoare începură să străbată pentru a patra oară Bucureștii în căutarea unui dentist militar. Vissarion nu mai putea răbda ; picioarele îi refuzau orice efort. Ar fi voit să se întoarcă ; i se opunea însă rezistența plutonierului, care făcuse dintr-însul o chestie de încredere și obiectul unui viitor raport circumstanțiat.

Scriitorul rămase deci pe gînduri ; dintr-o străfulgerare o idee îi lumină însă catapeteasma minții. Își puse mîna brusc pe falcă, scrișnind :

— Ce ai, domnule Vissarion ? întrebă plutonierul.

Omul nu răspunse. Își strîmbă încă o dată gura, dînd ochii peste cap.

— Ce ai, domnule Vissarion ? te doare ? insistă plutonierul alarmat.

Vissarion murmură aiurit :

— Nu știu ce am... nu știu ce am...

Își strîmbă din nou gura în convulsioni violente, arătîndu-și albul ochilor ; o ușoară spumă îi tîvi colțul buzelor...

— Domnule Vissarion, domnule Vissarion... ce ai ?... spune-mi ce ai ?...

Scrișnind, cu ochii injectați, Vissarion se ușură într-un spasm suprem :

— Nu știu ce am. Îmi vine să mușc... uite așa, îmi vine să latru... ham ! ham ! săptămîna trecută m-a mușcat un cîine... ham !... ham !..

Într-o clipă plutonierul se făcu nevăzut. Iar Vissarion adause cu acea lumină de neegalată șiretenie :

— Apoi cum era să scap de ovreiul ăsta, care voia să mă prezinte cu raport precum că mi s-a scos măseaua !

Și astfel autorul *Nevestelor lui Moș Dorogan* și al *Privighetorii negre* mi-a intrat brusc în conștiință prin calitatea lui esențială...

(E. Lovinescu, *Critice*, v. V)

Bătrînul din vis se arată iar

Peste noapte avui un vis, care semăna aidoma cu altul pe care l-avusesem cu cîțiva ani mai înainte într-o împrejurare însemnată din viața mea. Același bătrîn care-mi apăruse altădată se apropie de mine și-mi zise :

— Mă, vrei să fugi din țară ?

— Vreau !

— Să nu faci prostia asta, c-are să fie rău. Mai așteaptă cîțiva ani. Lucrurile se vor îndrepta. Norocul tău nu a venit încă. Ai răbdare.

Omul dispăru și eu mă deșteptai. Afară mijeja de ziuă. Altădată m-am luat tot după sfatul omului din vis și a fost bine. Nu puteam face altfel.

Prietenul Dik sforăia și se legăna prin somn. Poate visa că-i pe vapor în drum spre America. Îl scuturai cu putere.

— Mă, Vitane (așa îl alintam uneori). Trezește-te.

— Ce-i ? Ce s-a-ntîmplat ?

— Nu mai merg. Și-i povestii visul și schimbarea hotărîrii mele.

Prietenul mă privi căscînd și scărpinîndu-se în cap :

— Tu trebuie să te cauți. Nu ești în mințile toate. Ce ești babă, să te iei după visuri ? N-ai să ajungi nimic în viață dacă ești așa de slab. Ascultă : aide cu mine. Ne așteaptă o nouă viață. Vom ajunge bogați cu siguranță. Am și cîteva rude la New York.

— Poți să ai și fabrică de dolari. Nu mai merg să mă tai.

La „Facla“ și „Rampa“ lui N. D. Cocea

Bietul Dik trebui să mă ție cîteva zile pe mîncare și dormit. Văzînd că nu-mi poate îndupleca încăpățînarea căută să mă plaseze undeva. Îmi luă o nuvelă : *Nevestele lui Moș Dorogan* și se duse la d. Cocea ca să i-o citească. După citirea bucății Cocea ar fi exclamat :

— Bravo. Are talent. Se angajează. Să-l aduci la mine.

Mă prezintai la redacție. Când mă văzu Cocea, izbucni în râs :

— Ce cap e ăsta ?

Aveam părul creț ca o claiă răvășită, mînele și pantalonii scurtați de cîteva degete (eu le suflecăm pe măsură ce se rodeau pe margini).

— Uite, Dik, bani. Să mi-l îmbraci de la piele.

Pe drum mă rugam de Dik :

— Măi dă-mi 50 de franci să-i trimet nevastă-mi.

— Nu-ți dau nici mort.

Afurisitul se ținu de cuvînt. Merse cu mine și cheltui toți banii pentru îmbrăcăminte, fără să-mi dea nici o lescaie.

Viața de redactor

Chiar de a doua zi mă prezentai înțolit la redacția *Rampeii* și a *Faclei*. Colaborau pe atunci : Rebreanu, Chiru Nanov, Arghezi, Galaction, Zaharia Bârsan, M. Sorbul etc. Timp de două săptămîni n-am putut să mîzgălesc un rînd. Ceesuri întregi ședeam ca un butuc la masă. Gîndurile năvăleau ca ciorile pe un leș, dar cînd puneam mîna pe toc, fugeau toate ca de pușcă. Un gol teribil se făcea în mine și nu puteam articula un cuvînt. Ceilalți redactori se holbau la mine ca la o spe-rietoare și pufneau.

Mă dusei la Cocea :

— Nu știu ce am, domnule director. Îmi pare că am lăsat capul cel bun acasă și l-am adus pe cel prost aici. Nu știu ce să fac.

Cocea se gîndi puțin, apoi îmi zise :

— Du-te cîteva zile acasă și scrie un roman pentru *Rampa*. O să-l publici în foileton. Dar vezi să-l dai regulat.

Astfel începui să public *Privighetoarea neagră*.

Cu încetul mă obișnuii cu viața de redacție. Ceilalți confrăți nu-mi dădeau atenție, mai ales de cînd aflaseră că nu am decît patru clase primare fără atestat.

Într-o zi unul se muncea să descurce o problemă de geometrie combinată cu algebră. Toți colegii din cameră se încercară să capete rezultatul dar nu izbutiră. M-am

apropiat și eu de curiozitate și le-am rezolvat-o în câteva minute. Se minunară și ei de mine, țăran cu câteva clase primare, că știu astfel de lucruri și începură să-mi dea oarecare considerație.

Faima mea crescua mai ales cu ocazia conferinței doctorului Răzvan. Trebuia să rezumez conferința pentru gazetă. Subiectul fusese despre boalele de ochi și în treacăt pomenite și despre razele ultraviolete. Eu care citisem ceva despre asta, în reportajul meu am făcut o nouă conferință. Doctorul a venit la redacție și a întrebat de mine.

— D-ta ai scris mai multe decît am spus eu. Dar sînt adevărate. Te felicit.

Toate au însă un sfîrșit — chiar banii lui Cocea s-au terminat. *Facla* și *Rampa* n-au mai putut fi tipărite, iar eu am luat din nou calea vagabondajului.

Vremuri mai bune

Începusem să fiu cunoscut și unii chiar mă apreciau. Am publicat într-o broșură nuvela *Nevestele lui Moș Dorogan* și Brătescu-Voinești, care era tot din Dîmbovița ca și mine, îmi scrise la Costești : „Vino duminică la mine. Trebuie să vorbim.“

M-a primit cu o extremă prietenie, întrebîndu-mă de ce nu public la *Viața românească* și *Flacăra*. Prin intervenția lui, am trimis o nuvelă *Vieții românești* — care mi s-a plătit cu 50 lei ! Eram încîntat. I-am dat toți banii soției :

— Uite, nevastă, ce-am luat pe drăciile mele ! De-acum scăpăm de sărăcie.

La *Flacăra* mi se plătea 30 lei de bucată. Cu acești bani îmi luai un rînd de haine. Brătescu-Voinești mă tot îndemna : „Scrie mă și publică că-ți plătește“. Tot datorită lui mi s-a editat primul volum la Steinberg. Întîi mă refuzase :

— Dacă ai avea o prefață de la Brătescu-Voinești sau Pătrășcanu. Brătescu-Voinești mi-a scris în adevăr o scrisoare drept prefață și volumul a ieșit.

Astfel am părăsit gândul cu plecarea în America. Bietul Dik o ducea cam greu și ajunsese să-l port eu în spinare, că destul mă dusese el pe mine.

Un plan pentru apărarea Capitalei

La decretarea mobilizării în 1916, ministrul Duca ne-a opoșit pe toți „artiștii“ : muzicanți, pictori, poeți, critici, la biroul de cenzură. Erau acolo : E. Lovinescu, V. Demetrius, Nona Ottescu, Steriade, Castaldi și alții. Șeful era Gabriel Giurgea, care era și locotenent în rezervă.

Pitit după cartoane și plicuri eu lucram la un plan simplu pentru apărarea Capitalei contra avioanelor inamice. D. E. Lovinescu care mă privea cam ciudat, îmi zise într-o zi :

— Hai cu mine la un prieten să-i arătăm planul. El are bani și poate să te ajute. Și mă duse drept la Traian Lalescu, ăla cu curba. Credea că sînt un farsor și a vrut să mă demaște. Lalescu a spus că planul e destul de serios și poate avea rezultate.

Un om turbat

Tot la cenzură era și un fel de plutonier evreu, fiul lui Streitman, care a avut odată nasul coroiat dar și l-a îndreptat la Paris.

Într-o zi mă apucă și pe mine o groaznică durere de măsele, de nu mai puteam vedea cu ochii. Giurgea îl însărcină pe plutonier să mă ducă la un dentist pentru a-mi scoate măseaua.

Am fost la cîțiva doctori militari, unde eram prezentat de plutonier :

— Să trăiți, am adus pe soldatul Vissarion să-i scoateți o măsea.

Fiind vorba de un soldat, nici nu se sinchiseau. Eu, cum mă apropiam de dentist, îmi trecea ca prin farmec durerea. La urmă nu mă mai durea deloc. Dar plutonie-

rul primise ordinul și măseaua trebuia scoasă. Cunoștea un dentist pe Schitul-Măgureanu — și mă excortă într-acolo.

Pe drum îmi veni să fac o glumă :

— Dragă Streitman, nu știu ce am. Îmi vine să latru. Acum câteva zile m-a lins pe mână un câine turbat.

Am strâns puțin din ochi. Când i-am deschis nu am mai zărit pe nimeni lângă mine. De-abia avusei timp să zăresc uniforma de plutonier care cotea colțul spre bulevard. M-am mirat foarte mult. Nu știam de ce era așa de grăbit.

Când am ajuns la cenzură, plutonierul vorbea cu șeful în șoaptă. Ceilalți se sculară în picioare și se dădură cam pe după masă. Unii chiar își căutară rost de plecare. Giurgea, punându-se sub protecția unei spezeze înalte de scaun, mă chemă domol.

— Ascultă Vissarion, am vorbit la un sanatoriu pentru măseaua ta. Te rog prezintă-te imediat, căci te așteaptă medicul. Se află în casele Băncii Marmorosch-Blank.

La sanatoriu, în adevăr, doctorul mă aștepta în capul scării însoțit de doi gardieni voinici.

— D-ta ești Vissarion, de la cenzură ?

— Eu.

— Vino-ncoa. Fui introdus într-o cameră. Doctorul făcu un semn și o infirmieră aduse un lighean cu apă.

— Ce este asta ?

— Ce să fie ? Apă.

— Ce faci cu ea ?

— Mă spăl.

— Spală-te. Și doctorul mă privi pînă în fund. Eu m-am spălat liniștit, crezînd că așa o fi obiceiul la sanatoriu. Doctorul clătină din cap, apoi mă băgă într-o cameră cu gratii de fier. A doua zi scena cu ligheanul se repetă. Și astfel vreo șapte zile în șir.

Mă obișnuisem acolo căci aveam de toate. Citeam rănîților din cărțile mele. Când am plecat, mă regretau mulți.

De-abia la cenzură am aflat că aceia m-au crezut turbat de-a binelea.

Convorbirea cu d. Vissarion capătă în mod spontan haină literară. Dialogul se interpune sprinten în desfășurarea verbală.

Ascultătorul nu are nevoie decît de oarecare spirit de disciplină pentru a capta izvorul, împins tumultos din substraturi atavice.

Dacă aș scrie un roman, cred că în persoana d-lui Vissarion aș putea găsi toate elementele cu care s-ar putea crea cel mai reprezentativ erou al timpului nostru.

POSTFAȚĂ • NOTE

I. C. VISSARION — PUBLICIST

POSTFAȚĂ

Ca numeroși alți scriitori din literatura noastră modernă, și I. C. Vissarion a avut ambiția creatorului complet.

Poet, povestitor, nuvelist, romancier, dramaturg, scenarist cinematografic, scriitorul s-a socotit întotdeauna „rămas un țaran !“ și a locuit, cu excepții ne semnificative, în satul natal consacărind un timp considerabil publicisticii ca înverșunat exponent al mentalității consătenilor săi, al țărănimii sărace în special, dar și al altor categorii de muncitori de la orașe și al micilor funcționari. Pauper întreaga viață, I. C. Vissarion a încercat să-și întrezeze existența nu din expediente ci prin truda scrisului, dar, nereușind, a fost nevoit să facă agricultură. De aceea conceptul fundamental al scrisului său, implicit al publicisticii este acela al luptei pentru adevăr, dreptate, frumusețe, proprii conștiinței milenare a țaranului român. Dar, mai mult decât la oricare alt scriitor, aceste concepte traversează deopotrivă publicistica și creația literară propriu-zisă, reprezentând așadar crezuri fundamentale atât în povestiri cât și în articole sau reportaje, făcând ades să dispară granițele dintre beletristică și publicistica de idei.

Dacă însă de povestirile sale ne-am ocupat în analiza cu care deschideam cel dintâi volum al acestei serii, vom marca aici, preocupările sale în domeniul memorialisticii și jurnalisticii, pentru a stabili locul pe care această acțiune a sa îl ocupă în întreaga creație și în scrisul nostru din prima jumătate a acestui secol.

Și I. C. Vissarion a început prin a compune „poezițe“ în anii primelor clase primare, folclorizând naiv, în genul : „Frunzuliță verde / N-are cin' mă vede / Când fac nebunii / Cu ceilalți co-

pii", nedepășind asemenea încercări decît în cîteva poeme de mai tîrziu între care cunoscuta romanță *Maria neichii, Marie*¹.

Flăcăiandru de 15—16 ani, orfan și îngrijit de o bunică bătrînă, ea însăși neajutorată, sub influența romanului *Cele două mame* comite el însuși o asemenea întinsă narațiune, autobiografică și, cu ambiția „ori mor, ori fac și eu ceva în lume“, ia drumul Bucureștilor, căutîndu-l mai întîi pe Delavrancea, apoi pe Al. Vlahuță și I. L. Caragiale, și rugîndu-i pe fiecare în parte să-l ajute să se dumirească într-ale scrisului. Sfaturile marilor corifei ai sfîrșitului și începutului de nou veac sînt identice: să învețe, să scrie adevăruri și să nu se avînte la narațiuni de largă respirație.

Rezultatul? O încăpăținare țărănească l-a îndirjit făcîndu-i cu timpul un scriitor atît de divers, autor a zeci de volume, începînd cu *Draci și strigoi — Legendele fantasmelor populare*, apărut la Casa de editură și librărie N. Steinberg, în 1988, urmînd apoi, vreme de cinci decenii: *Fără pîine, Mirlanii, Nevestele lui Moș Dorogan, Lupii, Florica, Privighetoarea neagră, Corvin. Ber-Căciulă-Impărat, Vrăjitoarea, Sub călcii, Lumea cealaltă, Agerul Pămîntului* și alte scrieri care îl așează la un loc reprezentativ în povestirea noastră despre viața satului muntenesc din acest secol.

De la aceeași vîrstă de 15—16 ani datează și cele dintîi reportaje și articole desigur tot despre viața satului, cu care bombardează fără rezultat numeroase redacții ale ziarelor și revistelor. De altfel, drumul la București, în căutarea lui Delavrancea, îi poartă pe la *Universul și Dreptatea* unde însă avea să publice mult mai tîrziu. Debutază ca militant al ideilor țărănești, cu un an înainte de Răscoala din 1907, (după ce se exersase), în paginile *Gazetei țăranilor*, publicație fondată în 1892 de C. Dobrescu-Argeș și condusă, în vremea colaborării lui Vissarion, de Al. Valescu. Articolele scriitorului-țăran din Costești sînt în cea mai mare parte semnate și vizează starea grea a țăranilor, în chiar anul jubiliar al domniei lui Carol. Pentru a dovedi situația exasperată în care se află muncitorii pămîntului, publicistul încearcă, sistematic, să calculeze atît bruma de cîștig cit și imensele datorii ale țăranilor avînd ca punct de referință anul 1906,

¹ Și-a publicat, în regie proprie, o plachetă de versuri, *Cin-tecele lui Iancu*, în 1924, fără ecou în critică, drept pentru care, a doua, anunțată, nu mai apare dar zeci de versuri împînzesc revistele țărănești ale vremii și alte, multe, se păstrează în manuscris.

un an agricol mănos : „Anul acesta a fost un an de belșug, cînd pămîntul României a produs pentru arendași și pentru ciocoi milioane de kile de bucate. Anul acesta, mulți din țărani mai umiliți au făcut patru kile de porumb...

...De la întii martie și pînă la finitul acestei luni noiembrie, orîșicare țaran din regiunea cîmpului s-a aflat în muncă pe moșia boierească : abea 5 la sută au fost ocupați pe petecuțele lor. Rodul unei atît de îndelungate munci — muncă de vară luni de zile — e reprezentat prin cele patru kile de porumb. Se înțelege că un țaran cu familia lui a produs într-o vară cu mult mai mult decît acestea, dar acelea au intrat în magazinele și pătulele altora.“¹ Socoteala simplă pe care o face tînărul publicist conduce la concluzia că oamenii pămîntului vor muri pur și simplu de foame. „Aceste patru kile sînt mămăligă, dar mămăligă nefăcută încă. Îi trebuie dar sare, lemne pentru foc, gaz pentru luminat. Apoi lui și familiei lui îi mai trebuie și opinci, că nu poate umbla desculț și iarna. Îi mai trebuie și zeghe, cojoc, căciulă, nădragi și pînză, că nu poate umbla numai în cămașe și c-o treanță de pălărie ca vara. El stă la țară, în vîliștea vîntului, și doar nu e cine să aibă în loc de piele b'ană cu păr. Nevestii lui, copiilor lui, le trebuie de asemenea îmbrăcăminte. Aceste trebuinți de care nu se poate lipsi reprezintă o sumă de cel puțin 114 lei. Socotiți și convingeți-vă ! Mănîncă țaranul mămăligă, dar oare ea și numai ea trebuie să-i fie hrana ?“

Nici un alt scriitor nu a izbutit să dea o imagine, matematic exactă asupra situației economice a țaranului, de la începutul acestui secol, ca I. C. Vissarion, exceptîndu-l pe I. L. Caragiale din celebrul *1907 din primăvară pînă-n toamnă* care a avut șansa unei penetrații mai mari prin faima autorului. Și aceasta pentru că Vissarion era el însuși cu durerea în suflet, strigînd-o în gura mare, blamînd „Jubilimea“² regală, demascînd mizeria țaranilor³, care sînt numai „oameni de dajde și de muncă“⁴.

În aceste condiții, un comitet de inițiativă încearcă organizarea unui Congres țărănesc, publicînd anterior apelul *Către țărani*, de care nu este străin nici Vissarion și în care, în 15 file, se arată : „chestiunea țărănească este cea mai însemnată în țara

¹ *Ne strîng de gît legile*, în *Gazeta țaranilor*, XIV, 1906, nr. 50, p. 2.

² În *Gazeta țaranilor*, XIV, nr. 20, p. 1—2.

³ *Vinzarea cerealelor*, *Gazeta țaranilor*, XIV, 1906, nr. 30, p. 1.

⁴ Cum sună titlul unui articol din *Gazeta țaranilor*, XIV, 1906, nr. 27, p. 1—2.

noastră“ ; în consecință, întrucît țăranilor nu li s-a dat încă „desulă băgare de seamă“ sînt expuse condițiile „din cale afară de rele“ ale acestora :

„Cei mai mulți țărani nu au pămînt sau îl au într-o întindere prea mică ; învoielile agricole au ajuns înfricoșător de apă-sătoare și neomenești ; țăranu e lipsit de drepturi politice : el nu votează la fel cu ceilalți locuitori ; nu are școli atîta cît îi trebuie ; nu are învățătură agricolă pentru a ști cum să se folosească mai bine de munca și de pămîntul lui ; nu trăiește ca lumea fiindcă nu are case cum se cade...“¹ etc. De aceea, „cîțiva prieteni sinceri ai țăranimii“, deși știu „că legile bune nu se aduc la îndeplinire la noi în țară“, cer, în unele puncte mai aspre ca și în altele moderate, legi pentru îmbunătățirea situației țăranilor : „împroprietărirea țăranilor pe moșiile statului, ale așezămintelor de binefacere, ale societăților financiare și ale acelor particulari cari vor voi să le vînză“, Schimbarea muncii lor în dijmă, fiindcă „ele sînt izvor nesecat de aspiriri pe capul țăranului“, căci „învoielile acestea sînt pricina că țăranul se sleiește în lucru și n-are nimic“, apoi „votul universal, egal, direct și secret“, „nici un cătun să nu rămînă fără școala lui“, „învățămîntul agricol“, „a se ușura țăranilor zidirea de case sănătoase, înlesnindu-le plata caselor în rate anuale“ etc., etc.

Apelul a fost supus aprobării Congresului la 6 septembrie 1906.

Am insistat asupra acestui manifest din două motive. Întii pentru că el dovedește starea de spirit ce domnea în țară cu puțin timp înaintea răscoalelor din martie 1907, încercările legale pe care le făceau unii intelectuali cu adînci legături în viața țăranimii, și în al doilea rînd pentru că la acest congres I. C. Visarion a avut un rol deosebit. Cuvîntarea lui, la obiect și emoționantă în același timp, păstrată în arhiva personală și publicată în rezumat, dovedește că scriitorul a propus întocmirea unui partid de luptă al țăranilor împotriva nedreptăților sociale atît de acute la început de veac XX².

Între 12/25 martie și 15/28 martie 1907 răscoalele țărănești din Muntenia și Oltenia ajung la apogeu. Alarmate, forțele reacționare își dau mîna în ședința Parlamentului din 13/26 martie, hotărînd înăbușirea răscoalelor în sînge. Și astfel, cu două zile

¹ *Către țărani*, apel tipărit, aflat în arhiva familiei scriitorului.

² Ziarele *Dimineața* și *Universul* din 7 septembrie 1906 scriu că I. C. Visarion „electrizase“ pe participanți.

mai tirziu, începe uriaşa campanie de pedepsire a țăranilor care s-a soldat cu miile de uciși, schingiuiți și arestați. Printre cei dintii ridicăți se află și țăranul Iancu Vissarion. Era la 16/29 martie și, într-o mărturie din epocă este relatat astfel acest moment: „Mi-aduc aminte ca astăzi. Era pe la ora 11 ziua. O zi ce mijea a primăvară. Jos, zăpadă și noroi. Un zvon... Eram în tirgul Titu... Au prins, au prins pe Iancu! Trece armata cu el... Auziți, au să-l împuște! Ies și eu să văd pe celebrul Iancu!... Dinspre apus, o trupă de armată călărează. Un căpitan, Munteanu, de la regimentul 4 Roșiori, un locotenent oacheș și patruzeci de călăreți despărțiți în două... La mijloc, un țăram tânăr... cu miinile legate la spate c-o frînghie și îmbrăcat c-o dulamă verde... Sfida armata, sfida toate privirile dușmănoase ale negustorilor, și trecea cu pași rari prin bălțile de noroi.

— L-ați prins? Huu... Huo!... mai fă revoluție!... Ce credeați?... îi strigau negustorii titeni. Țsta, domnule, a cerut tunuri și puști, a vrut să facă revoluție.“¹

Motivul arestării? Incitare la răscoală prin articole, participarea la organizarea țăranimii, publicarea unor noi pamflete și versuri, semnate și cu pseudonimele I. Constantinescu, I. C. Vissarioneanu. În momentul arestării, la locuința sa se găsesc manuscrise considerate „anarhice“, reviste de propagandă militantă, muncitorești, „zece kilograme“ de asemenea hirtii „subversive“. „Nihilistul“ — aprecierea este a organelor polițienești — este transportat la Titu de unde la 21 martie 1907 ajunge la închisoarea din Tîrgoviște. Condamnat la moarte pentru incitare la răscoală și propagandă organizată prin scris, I. C. Vissarion își află scăparea în urma atitudinii hotărîte a prietenilor din București, mai cu seamă a scriitorilor și a grupărilor muncitorești care protestează cu vehemență. Eliberarea nu înseamnă nicidecum renunțarea la atitudinea fermă alături și pentru cauza țăranescă, rezultatul literar formîndu-l romanul *Răsculații*, cel dintii despre și cu acest titlu, scris în chiar zilele fierbinți ale anilor 1907—1908, dar care nu și-a găsit niciodată editorii, din sutele de pagini rămînînd, în decursul timpului, doar cîteva zeci precum și încheierea, *Epilogul răscoalei*². Peste mulți ani, într-o „spovedanie scrișnită“ avea să rememoreze și acest moment literar: „Am scris în 1907 un roman al *Răscoalei*, o piesă de teatru și alte scrieri, ce eu le cred de valoare, dar fiindcă sint litera-

¹ Stan Perșinaru, *Poșta redacției*, în *Steluța*, an I, nr. 5, 1 septembrie 1932, p. 18.

² A se vedea volumul I din ediția noastră.

tura țărănimii apăsate, nu se oferă nimeni să le publice.“ Este vorba de piesa *Copilul întunericului*, rămasă în manuscris. O altă creație, dramatică însă, *Lupii*, va fi publicată în 1915 devenind cea dintâi evocare scenică a sîngerosului 1907.

Participarea sa la marea răscoală contribuie ca numele scriitorului să capete rezonanță în cercurile muncitorești din București și astfel, la 31 decembrie 1910 este invitat de redactorul revistei *România muncitoare* să lucreze în colectivul publicației. Este singura perioadă, de aproape doi ani, cînd părăsește satul natal locuind la București (cu excepția lunilor de vară cînd revenea la muncile agricole) și colaborînd direct cu unii reprezentanți de frunte ai mișcării muncitorești ca M. Gh. Bujor, Iosif Nădejde și I.C. Frimu. În paginile acestei reviste și ale a'lor publicații socialiste și democratice ca *Viitorul social*, *Rațiunea*, *Poporul muncitor*, *Micul agricultor*, *Curierul*, *Cronica*, *Viața românească* vor apărea articole pe probleme țărănești, interesante prin înțelegerea mecanismului exploatării, a nevoii de organizare a muncitorilor și țăranilor împotriva nedreptăților sociale. Este perioada cînd se apropie sufletește de N. D. Cocea, Tudor Arghezi, Gala Galaction, dr. N. Lupu, I. G. Duca cu care va rămîne legat toată viața printr-o nedezmințită prietenie. Tot datorită cercului de la *România muncitoare* îi apar și cele dintâi volume în această colecție, fără a-i aduce însă și o cît de cîtă ameliorare a situației materiale. Din acest motiv se decide la un moment dat să plece în America, dar nu-și pune în aplicare hotărîrea rămînînd, mai departe, un militant pentru cauza celor mulți.

Reîntoarcerea lui I. C. Vissarion la Costești, în 1913, trebuie pusă în legătură cu încercările sale științifice și anume cu provocarea „vîntului turbat“ menit să producă mișcarea turbinelor pentru energie, cu motorul perpetuu și aeroplanul Vissarion. La toate aceste invenții lucrează intens și — la cîte altele —, unele vor fi chiar brevetate dar fără finalitate științifică. Între timp, cărțile *Mirlanii*, *Fără pîne*, *Nevestele lui Moș Dorogan* îi aduc notorietate iar N. D. Cocea îl cheamă în redacția revistelor *Facla* și *Rampa*. Spicuim din scrisoarea pe care i-o adresează, la Costești, la 30 septembrie 1913: „Iată pe scurt propunerea pe care ți-o fac: îți ofer un loc la ziarele *Rampa* și *Facla*. Ne vei da literatură și din cînd în cînd articole pentru ultimul ziar. Îți trimit bani de drum. Vino cu tot materialul literar pe care îl ai. Vom sta de vorbă și, dacă ne înțelegem, voi face tot ce-mi va sta în putință ca să-ți deschid drumul pe care talentul dumitale ți-l asigură și în care cred.“

La fel cum „nu-i o simplă împrejurare că revista aceasta apare în ziua de aniversare a răscoalelor din martie 1907“ — cum citim în *Articolul-program* al *Faciei*, nu este întâmplătoare nici colaborarea celui al cărui nume este indestructibil legat de Răscoală. Se începe, astfel, o nouă activitate publicistică alături de mari personalități ale scrisului național ca Dobrogeanu-Gherea, Tudor Arghezi, Gala Galaction, C. Mille, Zaharia Bârsan, Mihail Sorbul, Liviu Rebreanu, Ion Minulescu, Eugen Lovinescu, Cincinat Pavelescu, Victor Eftimiu și atîția alții. Numai că „așezarea“ lui Vissarion în redacție nu s-a putut produce. Într-un interviu, peste mai mulți ani, scriitorul rememora astfel explicația dată lui N. D. Cocea : „Nu știu ce am, domnule director. Îmi pare că am lăsat capul cel bun acasă și l-am adus pe cel prost aici.“ Drept pentru care se reîntoarce la Costești de unde își trimite articolele avînd și timpul necesar elaborării nuvelei *Privighetoarea neagră*. Adevărul era însă altul. Lui Vissarion i se părea că nu este luat destul în seamă de restul redacției, bănuind a fi socotit doar un simplu țăran cu cinci clase primare. Încrederea celor din jur și-a căpătat-o toată, după ce a descifrat o dificilă problemă de algebră căreia nimeni nu-i dădea de capăt, iar apoi, cum afirmă în același interviu : „Faima mea crescuse mai ales cu ocazia conferinței doctorului Răzvan. Subiectul fusese despre boalele de ochi și în treacăt pomenise și despre razele ultraviolete. Eu, care citisem ceva despre asta, în reportajul meu am făcut o nouă conferință. Doctorul a venit la redacție și a întrebat de mine.

— Dumneata ai scris mai mult decît am spus eu. Dar sînt adevărate. Te felicit.“¹

La recomandarea lui I. Al. Brătescu-Voinești începe și colaborarea la *Viața romînească*, iar corespondența cu G. Topîrceanu și G. Ibrăileanu dovedește creditul de care se bucură povestitorul muntean în cercul publicației ieșene. În *Viața romînească* apar *Judecata*, *Un delict și o judecată*, *O întâmplare veche* etc., iar în *Flacăra* narațiunii ca : *La ce visează Vissarion*, *Meșter*, *Colegiul unic*, *Zavergii*, *Dreptul la osîndă*, *Capcana*, *La 48*.

Paralel cu articolele sociale și literare, cu reportajele mai cu seamă din viața satului dar și pe probleme muncitorești, problemele științifice dezbătute în paginile *Rațiunii* îi deschid calea colaborării la revista lui V. Anestin, *Orion*. În acest sens, la

¹ I. Valerian, *De vorbă cu I. C. Vissarion*, în *Viața literară*, nr. 78, 18 februarie 1928, p. 2. Vezi și acest volum.

8 martie 1913 Anestin îi solicită colaborarea : „Văd că te interesează mult știința, văd că îți pui tot sufletul. E și explicabil. Trăiești departe de zburciunările orașului mare. Ai mintea limpede și sufletul larg. Ți lipsesc multe cunoștințe pentru care ți-ai da viața. De aceea, te rog, fii colaboratorul meu, scrie-mi ce vrei și mai ales scrie un prim articol în care să vorbești despre știință în general, așa cum poate vorbi un entuziasmat care a pătruns în templul științei și care voințe să-i lumineze toate colțurile cele mai întunecate.“¹

Totuși, articolele cu caracter științific sînt mai puține la număr, preponderente fiind cele sociale și culturale, la publicațiile menționate, adăugîndu-se : *Scena*, *Lectura pentru toți*, *Luceafărul*, *Universul literar*, *Sburătorul*, *Adevărul literar și artistic*.

În *Fișa individuală* completată pentru Uniunea Scriitorilor, la 29 mai 1949, scriitorul avea să le înșiruie singur la rubrica „La ce reviste și ziare am colaborat“, în următoarea ordine : „*Universul politic*, *Universul literar*, *Adevărul*, *Dimineața*, *Adevărul literar*, *Viața românească*, *Convorbiri literare*, *Viitorul politic*, *Viitorul social* (socialistă), *Lumea nouă* (socialistă), *România muncitoare* (socialistă), *Ziarul științelor*, *Revista ideei* (a lui P. Mușoiu), *Flacăra* (lui Banu), *Facla* (lui Cocea), *Ramuri* (a lui Făgețel), *Drum drept* (al lui Iorga), *Rampa* (a lui Cocea), *Furnica* (a lui Ranetti), *Țara noastră* (a lui Goga), *Revista Fundațiilor regale*, *România aeriană*, *Satul*, *Gazeta țăranilor*, *Poșta țăranului*, *Neamul românesc*, (al lui Iorga), *America-Roumanian Daily News* — Cleveland Ohio, timp de trei ani, *Țara lui Mircea*“ și alte ziare și reviste de provincie.

Între acestea adăugăm alte cîteva în care am întîlnit colaborări mai mult sau mai puțin statornice : *Gazeta noastră cooperatistă*, *Ancheta*, *Demîndarea*, *Albina*, *Ardealul*, *Calendar ilustrat pentru popor*, *Calendar politic dîmbovițean*, *Cele trei Crișuri*, *Curierul*, *Cuvîntul liber*, *Dacia*, *Dimineața*, *Drum nou*, *Farul*, *Glusul sățeanului*, *Graiul Dîmboviței*, *Hazul satelor*, *Revista ilustrată*, *Lamura*, *Lumea copiilor*, *Ordinea*, *Păcală*, *Pămîntul*, *Revista învățătoarelor și învățătorilor*, *Răsăritul*, *Universul copiilor*, *Viața satului* și altele.

Pe lîngă imensa activitate publicistică, desfășurată cum s-a văzut la numeroase reviste, de la cele direcționante în cultura românească, la modestele publicații asigurate de „apostoli“ ai satelor, învățători sau chiar țărani răsăriți spre mai multă știință de carte, I. C. Vissarion a avut ambiția să editeze el însuși o „re-

¹ Scrisoare aflată în posesia noastră.

vistă literară, științifică și sociologică" intitulată *Steluța*, nume drag sufletului său, cu care botezase de aceea și un motor menit să revoluționeze tehnica sătească a vremii sale.

Apărută în cumplită vreme de criză, de armindenii, deci la 1 mai 1932, era firesc ca publicația să nu poată rezista decît exact un an, ultimul număr, dublu, fiind datat martie-aprilie 1933.

Steluța este încă o dovadă a spiritului nepractic, păgubos chiar al scriitorului. Încetarea apariției se produce după ce lansează îngrijorătoare apeluri către cititori de a-și achita abonamentele, încheiate cu o asemenea plină de necaz constatare : „Revista mea, *Steluța*, prin care voiam să spui ceea ce socotesc că e adevărat și drept, mi-e oprită de tipograf că n-am să-i răspund toată suma. Agonia ei e deci aproape de sfîrșit“ (manuscris din 21 mai 1933).

Intr-un fel de program, intitulat, cu modestie, *Către cititoare și cititori*, „directorul“ revistei își exprimă cu limpezime crezurile, aceleași pe care le-a popularizat în atîtea și atîtea rînduri, născute din nevoile și năzuințele care l-au măcinat întreaga viață : „Am voit să spui ce simt că e frumos, ce judec că e drept, ce-nțeleg că e adevărat și ce observ că poate fi fapt nou și de folos tuturor“¹.

Cel dintîi număr este semnat aproape în întregime de Visarion ; cu timpul, în jurul modestei redacții care „funcționa“ în chiar Costeștii-Vale, în casa scriitorului, se alătură Gala Galaction, cu însemnări de călătorie și impresii, Al. T. Stamatiad și Vasile Militaru, cu poeme, dar, mai cu seamă un număr de învățători și publiciști din chiar mediul sătesc, ceea ce va asigura, constant, preocuparea pentru problemele țărănimii. Nu lipsesc nici chestiunile specific muncitorești (mai ales despre ceferiști), ale învățătorimii rurale, atît de lovite în anii aceia de apogeu ai crizei economice mondiale, atacînd probleme hotărîtoare de politică internă și chiar aspecte ale vieții politice europene (unele rubrici se și intitulează în acest sens : *Nevoi ceferiste, Nevoi învățătoarești, Politica la sate* etc.).

În linii mari, publicația își respectă preocupările precizate pe frontispiciu, fiind într-adevăr *literară, științifică și sociologică*, dar valoarea creațiilor nu este reprezentativă, cea mai rezistentă latură a ei rămînînd cea sociologic-demascatoare a stărilor sociale din România aceluia timp.

¹ *Steluța*, nr. 1, 1 mai 1932, p. 1.

Conceptul principal al scriitorului este subsumat ideilor „de mai multă dreptate, de mai multă omenie, de mai multă desăvârșire“, de folosire a științei în sprijinul omului („fiindcă am ajuns la niște convingeri că *știința fără morală* e o *primejdie de moarte*, iar *morală fără știință* e o nenorocire“ — sublinierile îi aparțin)¹. Iar arma cea mai de preț este sinceritatea, care asigură unitatea încrederii unei națiuni, acțiunea comună spre bine, adevăr și frumos. Explică, în acest context, ideea de clasă socială, lupta de clasă, necesitatea partidelor politice care să reprezinte cu adevărat interesele maselor populare. Mai presus ca orice este pusă ideea de libertate, dezvoltată în formele ei de înțelegere și aplicare: „Libertatea are legi firești, cărora trebuie să se supună cel ce vrea să trăiască liber. Libertatea fără legi nu poate exista... Libertatea nu înseamnă neregulă, dezordine, dezmăț social, harababură, dezlănțuire de patimă și de bestialități.“²

În ce privește problemele politice externe — sîntem în 1932—1933 —, I. C. Vissarion dovedește intuiții exacte privind starea încordată din Europa, avîntul militarist-revanșard al Germaniei și Italiei, poziția lui Hitler sau Mussolini. „Oricum o fi socotit războiul — definește scriitorul situația internațională — război între armate, între diplomați sau între capitaliști, el este, în primul rînd, o manifestare de sălbăticie“³. Și, mai concret: „Dar Hitler, prin suirea lui la conducerea Germaniei a stîrnit oarecare îngrijorare. Unii prevăd chiar un nou război. Un război produce însă mari și adînci schimbări în viața și mentalitatea oamenilor. Un război, e ceva foarte periculos pentru toți și de aceea nu prea se hotărăște așa de ușor“.⁴ Mult mai puternic, folosind un întreg arsenal pamfletar, este un *Răspuns la articolul lui Mussolini*⁵, în care se demască mașinațiile „ducelui“ împotriva dreptului inalienabil al poporului român de a-și păstra unitatea și independența națională. Iar, la întrebarea pusă prin chiar titlul unui articol, *E cu putință un război în curînd?*, autorul fascinantei povestiri antirăzboinice *Agerul Pămîntului* răspunde cu patima sa cunoscută în apărarea liniștii oamenilor:

¹ *Jena dislocării ideilor fixate*, în *Steluța*, nr. 2, 1 iunie 1932, p. 3, 5.

² *Definiții simple*, în *Steluța*, nr. 7, 1 noiembrie 1932, p. 14.

³ *Datoriile de război*, în *Steluța*, nr. 7, 1 noiembrie 1932, p. 1.

⁴ *Adolf Hitler*, în *Steluța*, nr. 9—10, ianuarie-februarie 1932, p. 3.

⁵ *Steluța*, nr. 11—12, martie-aprilie 1933, p. 1—3.

„Negreșit că este. Războiul fiind o manifestație de nebunie și de crimă... poate izbucni oricînd. Trebuie dar să ne obișnuim cu neprevăzutul, cu ideea războiului, și să ne simțim gata oricînd să-nfruntăm orice pericol“¹.

Pe lângă articolele și faptele de viață răspîndite, cum s-a văzut, în zeci de reviste și ziare, de la cele mai importante la modeste apariții satești, dar care reprezentau încercări de luminare a țărânimii prin propria ei contribuție, Vissarion a devenit și un publicist radiofonic, încă de la începuturile acestei instituții de cultură la noi. Așa încît, în primul an de existență a Societății noastre de radio-difuziune, se alătură lui Tudor Argezi, M. Sadoveanu, Gala Galaction, Liviu Rebreanu, Tudor Vianu, N. Iorga, V. Voiculescu, Felix Aderca și alților alora, înscriindu-se ca unul dintre cei mai autentici vorbitori la microfon. Zecile de participări la Ora satului, Ora veselă, Lecturi etc. sînt dintre cele mai grăitoare în stabilirea fluxului comunicabil cu auditorii nevăzuți. De altfel, la rubrica sa permanentă din revista *Radiofonia*, *Cuvîntul bunului radiofonist*, Felix Aderca a găsit și particularitatea scriitorului Vissarion, explicînd ce a determinat aducerea acestuia la microfon în ziua de 7 octombrie 1929: „Autorul e unul din povestitorii cei mai de seamă, populari, ai literaturii române și de la Ion Creangă n-am cunoscut un spirit rustic mai viol, mai proaspăt, mai autentic românesc. Nenumăratele istorisiri, snoave, șotii și întîmplări de țară, publicate în bună parte, sînt nu numai un material de literatură dar și un tezaur de documente asupra vieții și mentalității țaranului român, redade de o minte nealterată de civilizația noastră cărturărească. I. C. Vissarion rămîne, pentru programele de difuziune la sate, un colaborator fără pereche.“

Elogiul se accentuează iar peste cinci săptămîni cînd *Radio și radiofonia* (nr. 60, din 1929) prin același Felix Aderca scria că Vissarion „e unul din cei mai buni, dacă nu singurul povestitor popular din literatura română de azi“.

Comunica de obicei ascultătorilor o literatură a pildelor morale, imediat folositoare, și o anecdotică țărănească, ușoară la prima vedere dar cu tîlc. Mai vorbea despre realizările științifice ale veacului, aplicînd, pe înțelesul tuturor, fenomene și fapte pe care el însuși le învățase singur, cu migală și neasemuită trudă. Se păstrează cele mai multe din conferințele sale, în frunte cu cea explicativă, pentru auditorii satelor, despre ce este radiodifuziunea și chiar televiziunea. Este de remarcat oralitatea con-

¹ *Steluța*, nr. 11—12, martie-aprilie 1933, p. 13—14.

vorbirilor sale, microfonul oferindu-i posibilitatea să organizeze o șezătoare la scara fruntariilor țării: „Vă rog să-mi dați ascultare să stăm puțin de vorbă la... radio. Eu să zic d-aici ce-oi zice, iar dv. să ascultați d-acolo, dar ce-ți răspunde dv. de p-acolo, eu să n-auz deloc p-aici. Dar bucurați-vă, n-o să fie mereu așa. O să vie vremea curind-curind cînd aparatele d-aici și cele de p-acolo or avea niște... *radio-vizoare* — ca să nu le zic *tele-vizoare*, fiindcă *tele* înseamnă distanță și cuvîntul s-ar traduce prin sîrmă, ceea ce nu e cazul; deci radio-vizoare, prin mijlocirea cărora ne-om vedea cu toții. Ba atunci o să puteți face și-ntrebări și o să primiți și răspunsuri.“

Extraordinară această previziune din anul 1929 cînd radio-fonia românească abia era la începuturi iar televiziunea încă nu trecuse de faza de laborator!

Celelalte conferințe erau menite să dezbată probleme sociale de o importanță primordială pentru viața satului: *Cinștea și munca în cooperația sătească, Proprietate, egalitate, libertate* etc. sau pur și simplu învățau folosirea unor mijloace moderne în agricultură. Nu a lipsit din preocupările sale la microfon divertismentul. De altfel, lecturile pe care le făcea erau alese din paginile sale de umor robust. Dar, Vissarion a ținut să și teoretizeze problema umorului în conferința *Humorul țăranului român* (12 noiembrie 1929), urmată de o suită de *Snoave populare* (în 1930), răspîndite „pe șleau“, pentru a descreți frunțile¹.

Toate aceste snoave ar fi urmat să formeze o culegere al cărei sumar, alcătuit de scriitor, se păstrează, cu mențiunea, „material pentru noul volum de *povestiri și snoave*“ avînd și un cuvînt înainte: *ce este snoava cînd este bună?*

Au fost adunate în volumul de față o parte din paginile reprezentative ale publicisticii lui Vissarion cuprinse în trei cărți apărute în timpul vieții: *Vrăjitoarea* (1920), *Sub călcîi* (1922) și *Lumea cealaltă* (1929) precum și din reviste și manuscrise. Am urmat, firește, ordinea cronologică a volumelor, deși „autobiograficele“ cuprinse în *Lumea cealaltă* reprezintă cele dintîi aduceri-aminte împreună și cu unele bucăți din *Vrăjitoarea*, urmînd, în timp, evenimentele cuprinse în volumul *Sub călcîi*.

Am remarcat, în altă parte, caracteristica fundamentală a scrisului lui I. C. Vissarion, expresie elocventă a comunicării

¹ A se vedea notele la articolul *Cîteva cuvinte asupra umorului*.

adevărului, a respingerii minciunii și în consecință, pe plan artistic, mica doză de literaturizare. Dacă această caracteristică este proprie întregii sale literaturi, atunci nu ne mai rămîne să precizăm decît că publicistica propriu-zisă reprezintă pentru scriitor un mijloc de transmitere exactă a faptelor și observațiilor sale, subiectivismul putînd fi intrus doar în selecția faptelor și în dozarea lor ca fir narator. O copilărie chinuită de spectrul orfanului, a „copilului din flori“ fără posibilități de învățatură și dezvoltare intelectuală dar cu obsesia îndirijată a autodepășirii. O tinerețe pusă în slujba cauzei țaranului român, în timpul răscoalei din 1907 și după aceea, cu depășirea înțelegerii față de lumea satului spre toți necăjiții lumii, în consonanță cu simburile rațional socialist din cercul România muncitoare la care aderase. O maturitate care l-a așezat între literatură și știință, făcînd o singură politică: aceea a adevărului umanist și național.

Acesta ar fi, comutat pe sintetizator, portretul pe care și-l dezvăluie singur descriindu-și principalele momente ale întîlnirii cu viața.

Ateu convins în tinerețe, Vissarion caută adevărul în știință, inventînd el însuși aparate spre binele oamenilor. Calea sa este însă inversă decît aceea a prietenului său Tudor Arghezi și mai apropiată de Gala Galaction. În vreme ce Arghezi devine pentru Vissarion „răspopitul“ aflat între acceptare și tăgadă în scris, autorul *Nevestelor lui Moș Dorogan* încearcă o împăcare a științei cu dumnezeirea, ceea ce, în unele creații duce la o hibridare a adevărilor exprimate.

Peste toate acestea sălășluiește însă adevărul vieții, singurul generator, în conștiința sa estetică, a pilduitoarei literaturi. Pentru că, poate mai mult decît alți scriitori de la începutul veacului nostru, țelul suprem este la Vissarion finalitatea literaturii. Fiind adevărată, literatura este morală, are deci un rol limpede educativ-formativ. Dacă se poate reproșa ceva paginilor memorialistice despre propria lui formație atunci este o anume doză de supralicitare, de vedetism naiv, am zice, dar care este propriu vârstei de afirmare și care, în fond, era o latură a comportamentului său ambițios și netolerant care l-a făcut să fie de două ori condamnat la moarte, în 1907 și 1917. (Prima oară, de către nimicitorii răsculaților; a doua oară de către cotropitorii germani.)

Față de autobiografismul sentimental din *Lumea cealaltă* și *Vrăjitoarea*, paginile de jurnal din *Sub călcîi* oferă reportajul clar al satului Costeștii din Vale din timpul ocupației din

1917—1918. Scriitorul relatează succint, executînd crochiuri de figuri și scene, pe un linoleum negru, apăsător. Exploatarea moșiero-arendășești, a clasei sociale suprapuse i se alătură acum stăpînirea străină dar și cozile ei de topor, primari, notari, polițiști, devenite figuri odioase ale administrației din timpul vremelnicea ocupații. În *Cuvîntul înainte* la acest volum, Vissarion își exprimase teama de a nu fi șarjat prea puternic unele fapte odioase întîmplate. „Am scris adevărul, deși poate cu patima care mă stăpînea atunci, și am numitu-i pe toți pe nume, fără să țin seama că oamenii numiți de mine mă vor dușmăni și mă vor vătăma mai tîrziu.“ La o lectură din perspectiva de astăzi nu ni se pare nici pătimășă, nici inexactă descrierea faptelor deși scriitorul avea într-adevăr să fie supus calomniilor din cauza demascărilor făcute. Dar, ceea ce se reține mai cu osebire este dragostea celor mulți pentru țară, convingerea că patria și oamenii adevărați vor birui. Marea masă a țaranului român, rămasă în teritoriul ocupat a dus greul, asigurînd, ca întotdeauna în istoria noastră zbuciumată, continuitatea națională. „Noi sintem legați cu pămîntul afirmă scriitorul. Va trebui să stăm aci în mijlocul copiilor noștri, fie ce-o fi!“

Publicistica sa cuprinde și alte vitregii, în legătură directă cu mizeria îndurată de clasa muncitoare, cu greua situație politică din România în perioada interbelică.

În articolul *Teroarea ceferiștilor*, semnat Arago și datat 1 august 1932, dar care nu avem știință dacă a fost publicat, aflîndu-se între manuscrise, este descrisă starea de cumplită mizerie a muncitorilor de la căile-ferate, nu cu mult timp înainte de grevele de la Grivița, din iarna lui 1933. Vissarion pare a repeta, cu aplicare la clasa muncitoare, ceea ce înainte de Răscoala din 1907 scrisese despre țaranul român. El prezintă „un om sfrijit, îmbrăcat în haine de ceferist, cu umerii obrazului ieșiți, cu ochii duși în orbite, pe-a cărui față e întipărită cea mai grozavă mizerie“ și care exprimă întreaga revoltă împotriva „clasei celor care nu muncesc“. De altfel, sub chiar acest titlu, *Clasa celor care nu muncesc*, în arhiva sa se află mai multe pagini referitoare la problema claselor sociale și a luptei de clasă văzută în conformitate cu ideile socialiste pe care le cunoscuse în tinerețe, la monstruoasa coaliție și la încrederea că „cei mulți și oropșiți reprezintă vigoarea națională“. În aceeași linie a apărării democrației se înscrie și articolul *Garda de fier*, clară atitudine împotriva legionarilor și-a cîtorva tineri care s-au luat „în naivitatea potrivită vîrstei lor“ după un aventurier ca Zelea Codreanu, pe care îl socotea fără nici un

fel de aptitudine în afara aceleia de criminal: „Noi nu-l vedem decât ca pe un avocat de rînd, fără procese și fără talent. Că poate să tragă cu revolverul și să îndemne la asasinate, asta da !...“

Multe din articolele sale privesc problemele păcii și ale războiului, iau atitudine împotriva pregătirilor militare, demască începutul celui de al doilea război mondial. Toate acestea corelează publicistica sa cu creația propriu-zisă pentru că *Ber-Căciulă-Impărat*, *Zapis Impărat* și *Agerul Pămîntului* sînt remarcabile opere, dintre cele dintîi privind ceea ce astăzi se numește pe plan mondial „războiul stelelor“. El propagă astfel, în spiritul celui mai sănătos umanism, pacea și înțelegerea între oameni, lansînd aceste nobile idei în creație și publicistică, una din însemnările sale din 30 august 1944, intitulîndu-se *Serbarea Păcii*.

Între articolele sale, cîteva au caracter memorialistic-evocator, îndeosebi despre personalitățile scriitoricești pe care le-a cunoscut, de la B. Șt. Delavrancea, bonomul Al. Vlahuță, intransigentul I. L. Caragiale, prietenosul om de bine I. G. Duca și pînă la apropiații săi prieteni Gala Galaction, N. D. Cocea, Tudor Arghezi.

Un loc aparte în publicistica lui I. C. Vissarion îl ocupă articolele cu caracter științific. Interesul pentru știință al viitorului scriitor s-a născut din momentul în care a făcut definitiv constatarea cauzelor stării sociale grave a țaranului român, încă de la sfîrșitul veacului trecut, observația fiind întărită în preajma Răscoalei din 1907. Vissarion alătură luptelor seculare ale țaranilor pentru ieșirea din condiția mizeră a exploatării nevoia folosirii energiei mecanice în agricultură și în gospodărie. Aceasta era, după opinia sa, singura posibilitate de transformare radicală a existenței țaranului, asigurîndu-i propășirea lui grăbită.

Într-un manuscris inedit, pe care l-am putea intitula, pe baza contextului, *Agricultură științifică*, citim: „Anul 1917 am fost silit de împrejurările războiului european să-l petrec acasă, lipsit de venituri, de petreceri, de orice relații cu alții. Văzîndu-mă singur în umilita mea gospodărie, a trebuit să observ cît sîntem de înapoiți în agricultură. Agricultura noastră e ceva sălbatic, e ceva la voia întîmplării... Dacă unii împărați, miniștri și politicieni de duzină văd mîntuirea popoarelor în tunuri și fel de fel de aparate de omorît oameni de departe, eu văd mîntuirea popoarelor în plug și în fel de fel de aparate agricole... Eu aș vrea să se facă fabrici de unelte agricole în locul celor de

arme, să facem ca agricultura să fie într-adevăr *știință aplicată*.“ Și, mai departe : „Mecanica, chimia și fizica ne dau astăzi mijloace noi de a face raiul pe pământ ; de a întrece grădinile Semiramidei și ale Babilonului, de a realiza închipuirea celui mai poet dintre oameni“.

Fără a avea posibilitatea să studieze în mod organizat, I. C. Vissarion se folosește de notițele altor liceeni de la el din sat, își cumpără cărți de matematică, fizică, chimie, științele naturii, înjghebează un mic laborator încercînd „marea cu degetul“, adică descoperirea unor aparate și mijloace de captare a energiei, de folosire a ei. Multe din născocirile sale părăsesc modestul laborator și sînt brevetate „fără garanția guvernului“ cum se consemnează pe documente : *Aeroplan Vissarion nr. 1* (Brevet 2485), *Încălțămîntea cu ventilație, Vissarion* (Brevet 6251), *Văruitorul Vissarion* (Brevet 6252), *Bastonul scaun Vissarion* (Brevet 6711) etc. Altele rămîn în caietele sale și puține, foarte puține sînt descrise în articole și în volumul *Energie mecanică. din mediul în care ne găsim* (Editura Muscelul, 1943, 162 pagini). Articolele de popularizarea științei sau de vizionarism științific au fost publicate mai cu seamă în revistele *Rațiunea, Orion, Lectura pentru toți*, și, mai tîrziu, în propria publicație, *Steluța*.

Obsesia sa era înfăptuirea practică a unor „aparate nouă de transformat mișcările alternative în mișcări circulare de același sens“ cum explică într-o lucrare cu acest titlu, sau, în alta, *Rezonanță mecanică și rezonatori*, din care scrisese 36 pagini în 1922 din dorința de a explica „tipuri de motoare care vor da un randament mai mare ca motoarele actuale“. Într-un alt manuscris, din care se păstrează doar *Chip de introducere* notează : „Chimia este o știință a creației“ (1947), și descrie un motor rece, în circuit închis, cu substanțe care se regenerează, deci un perpetuu mobile, determinat chimic sau fizic. Dar acesta nu ascunde ideea folosirii energiei nucleare ?

În ciornele păstrate (cele mai multe au fost distruse după al doilea război mondial) găsim alte numeroase sugestii : pistonul rotativ, mijloace de neutralizare a gazelor toxice, stupină automată, motor cu acid sulfuric și bicarbonat de sodiu, motorul *Steluța*, crearea rîurilor artificiale (canale), cum să fie folosiți în viitor atomii, vindecarea unor boli și cite și cite altele, dovedind (iar cărțile de știință aflate în biblioteca sa, cu atîtea sublinieri, însemnări, calcule noi o confirmă !) spiritul născocitor, practic, pus permanent în folosul semenilor săi. Citim, de altfel, în acest sens, într-un articol manuscris edificator : „Valurile mărilor pot da forță să înec Europa în valuri de lumină, de căldură și de

forță mecanică! Vinturile munților pot ineca în lumină electrică munți și cîmpii, păduri și orașe. Putem răscoli pămîntul și mările; putem răscoli norii și înălțimile de deasupra lor... Aveni nevoie de biblioteci, de laboratoare, de fabrici, de școli și de învățătură reciprocă, de pace!“

Vissarion a încercat, prin toate mijloacele care i-au stat la îndemînă să realizeze ceva și din punct de vedere tehnic. S-a adresat, în acest sens lui Edison și lui Ford; a dorit să convingă șefii politici români în perioada interbelică, totul fiind zadarnic. De aceea, ca ultimă șansă, și-a descris invențiile, inovațiile, gîndurile cutezătoare în basmele științifice și în articolele de popularizare, atît de neașteptate în idei la o lectură plăcută acum, la sfîrșitul celui mai fascinant secol al tehnicii nucleare și electrice.

Avînd în față proiectele lui Vissarion, desenate exemplar de mîna lui și însoțite de tulburătoare calcule, savantul Octav Onicescu ne releva faptul că scriitorul ar fi devenit, beneficiind de studii și de laboratoare de cercetare, „un Edison român“. Dar, din păcate, nu a avut această șansă, născocirile lui rămînînd doar în articolele științifice, din care desprindem această constatare uluitoare în simplitatea ei: „Ceva ce trebuie să știe lumea astăzi este că trebuie să ne obișnuim și cu afirmații din cele părute ca absurde. Acum vorba ceea: și nimica mișcă! fiindcă poate nimicul nici nu există“¹.

Dar, cea mai de seamă revelație a născocirilor sale, așa cum precizăm mai sus a făcut-o Vissarion în basmele sale științifice precum și în creațiile neterminate: *Imperiul vulturilor* sau *Aviatorii* (roman senzațional), *Magia neagră*, *Cei treizeci de șmecheri*, cu capitole care depășesc evident sfera romanului social-politic.

La acestea să adăugăm și un alt proiect publicistic aflat în manuscrisul *Corpul omului e o minune*, probabil din anii '30 făcînd parte dintr-o broșură despre alcătuirea fiziologică și psihică a omului. Bănuim a fi renunțat să elaboreze această scriere, întrucît într-o notiță mărturisește: „Mă-ntreb foarte serios dacă această carte pregătește pe cel ce-o citește să înțeleagă viața mai adînc sau mai deslușit în componentele ei. Adică, fac eu un bine cititorilor stimulîndu-le atenția și spre alte laturi ale vieții ori le întunec mintea mai rău?“

În arhiva I. C. Vissarion se păstrează și manuscrisul integral al volumului *Țăranul — temelie neamului românesc* scris îndată

¹ *Energie mecanică din mediul în care ne găsim*, p. 159.

după Dictatul de la Viena și pus la dispoziția Marelui Stat Major pentru a-l publica în suita de lucrări de propagandă destinate țăranilor aflați sub arme. Pe prima pagină a textului, Vissarion consemnează: „n-au găsit-o bună de publicat în broșurile către ostași“ și se semnează. Într-adevăr, lucrarea nu putea conveni din cauza conținutului ei direct pacifist, autorul acordând cea mai mare atenție istoriei naționale, obârșiei noastre, dorinței de unitate și independență a poporului.

Parcursarea întregii publicistici, tipărite și inedite a lui I. C. Vissarion atestă cele mai diverse și surprinzătoare preocupări. Cine va studia cu atenție „năzdrăvăniile“ sale științifice va găsi, poate, în personalitatea lui I. C. Vissarion, un precursor al cine știe căror descoperiri senzaționale, așa precum în fapt este socotit de pe acum unul dintre cei dintii născocitori ai heliicopterului.

În *Jurnalul* său din 1935 — deci când avea vârsta de 56 de ani, reprezentând deplina sa maturitate! —, Vissarion divide arta scrisului în *ziaristică* și *literatură*. În ce privește ziaristica, o împarte la rândul ei în ziaristica de *știri* și ziaristica de *idei*. Ilustrând propria sa accepție a *artei scrisului* autorul lui *Ber-Căciulă*, indiferent de modalitatea abordată, a fost un slujitor al celor mai generoase idei menite să înalțe omul spre bine și frumos.

Deviza lui, cuprinsă și în eseul *Despre scriitor* este mereu: „misiunea scriitorului este *trîmbițarea Adevărului* și sfărîmarea minciunilor“. Este și emblema publicisticii sale. Pentru Vissarion, a face ziaristică de idei înseamnă a pleca de la fapte semnificative de viață și a clădi, pe baza lor, ipoteze generalizatoare din punct de vedere social, moral, științific, economic etc. Cîndva, Ibrăileanu „inventase“ la *Viața romînească* o rubrică de „fapte de viață trăită“. Am denumi publicistica lui Vissarion *fapte de viață necesare*. Nimic nu este readus în planul scrisului fără echivalență practică. Înfrățuirea practică devine dimensiunea imperioasă a oricărui fapt de viață descris. Altfel, nici literatura și nici ziaristica nu își au rațiunea de a fi. De aceea va susține Vissarion, în același *Jurnal* din 5 iulie 1935, că ziaristica presupune expresia ei proprie, deschisă, adecvată. Nu prin abuz de cuvinte care să încurce înțelesul cristalin al ideilor se poate înfrățui o ziaristică utilă, ci „trebuie simplificare, o punere în acord cu legile fizice, chimia, mecanica. Jocurile de cuvinte tre-

buiesc stăvilite. Ne trebuie înțelesul vieții și se obține prin simplitate.”

În prima jumătate a acestui veac am avut publiciști de excepție, din rîndul scriitorilor detașându-se I. L. Caragiale și Delavrancea, Slavici și Coșbuc, Mille și G. Stere, Macedonski și G. Ibrăileanu — dar dîndu-și întreaga măsură și numele ilustre ale secolului : N. D. Cocea, Nicolae Iorga, Tudor Arghezi, Octavian Goga, M. Sadoveanu, Cezar Petrescu, E. Lovinescu, Camil Petrescu, Liviu Rebreanu, T. Teodorescu-Braniște, Zaharia Stancu și atîția și atîția alții.

Neavînd o publicație de prestigiu, împrăștiindu-se într-o sumedenie de preocupări, de la munca diurnă a cîmpului care să-i asigure existența unei numeroase familii, la scrisul de noapte mai ales din lunile de iarnă și la cercetarea atîtor chestiuni științifice care îl frămîntau, I. C. Vissarion rămîne un publicist temerar, paginile sale, dovedind și forța sarcasmului și a ironiei și experiența faptică a duelului în arena publică. Ades nu a avut răbdarea definitivării ; începea noi și noi lucrări bazat pe cicrnele dintii, care ar mai fi avut nevoie de aprofundări și finisări. Așa se explică și numărul imens de manuscrite, mai ales în latura publicistică, social-istorică, morală, psihologică, sociologică și științifică.

Legătura dintre publicistică și creație este atît de strînsă în cazul lui Vissarion încît prozele sale sînt prelungiri cu minimum de mijloace artistice ale faptelor nude din viață iar articolele reprezintă, în embrion, o posibilă povestire la care ar mai fi de adăugat fiorul de creație emoțională. În felul acesta, în fond, și publicistica menține caracteristica fundamentală a întregului său scris care este rezultatul literar al unui taifas de șezătoare, cu o străluminare din adîncurile tradiției basmelor și o proiectare neașteptată a noilor fenomene proprii științei moderne. Și totul este subsumat vorbirii orale comune ambianței țărănești, alta decît la Caragiale, pasionat recreator de dialog orășeuesc, dar, ca și acesta, tensionat artistic de o forță cinematică excepțională.

Robustețea neînvinsă a truditorului cinstit și optimismul neseecat al făurarului, urmărite din străfunduri de dragoste de neam, de dreptate și de frumos aduc în prim-plan și publicistica lui I. C. Vissarion, făcînd-o valabilă oricînd prin tăria cu care prezintă și apără adevărurile care se ridică mai presus de faptul cotidian.

VICTOR CRĂCIUM

NOTE

TEATRU

Pentru teatrul lui Vissarion, exploatatarii sînt deopotrivă boierii de baștină ca Nicu Cîmpescu din *Lupii*, sau cei veniți, ca în *Ochii negri*, unde, de altfel, asupritorii țărănimii sînt reprezentați nu numai de străini înrobitori, ci și de logofătul de sat Matei. Unele replici din cea de a doua piesă arată clar că scriitorul nu pune pe seama celor străini de neam înrobirea țărănimii, ci pe aceea a unui „mecanism“ general al devenirilor: „Începe un neam de om, întii ca un biet sărăman oarecare. Fiii lui... se ridică ceva mai sus prin avere ori prin știință de carte... Din fiii acestora... se ridică încă ceva mai sus ca părinții lor și din aceștia continuă ridicarea, pînă ajung slujbași mari, ori boieri mari, ordinari, păcătoși“. Așadar, chiar dacă la primă impresie boierimea străină este opusă boierimii de țară, faptul se subsumează ideii generale, „mecanismul“ general de care am vorbit, demonstrat în piesa *Lupii*. Pe de altă parte, opoziții de tipul celor amintite își găsesc motivarea și în intenția creșterii dramatismului conflictual — după unele șabloane uzitate în epocă. Piesa *Ochii negri* ilustrează și o asemenea manieră, de un caracter oarecum livresc“, în timp ce piesa *Lupii* se bazează pe confruntarea istorică din chiar zilele răscoalelor din 1907 — eveniment trăit de autorul însuși.

LUPII

Apărută cu precizarea „Piesă socială în 4 acte“ la editura Poporul, București, 1915 (pe copertă 1916), 87 pagini, cu unele îmbogățiri față de varianta apărută în revista *România muncitoare* din 1912, în vremea în care I. C. Vissarion era redactor la

această publicație și când în colecția acestui „cerc de editură socialistă“ aveau să-i apară și volumele *Mirlanii* și *Fără piine*.

Piesa face parte din preocupările scriitorului de a oglindi în roman și dramă Răscoala din 1907. Încă din 1908 termină prima variantă a romanului *Răsculații*, din care se păstrează doar fragmente, dar care avea să fie reluat în *Cartea omului neînțeles*, aflată în manuscris. Este și vremea în care începe să elaboreze piesa *Lupii*, terminată într-o primă formă în 1911 și revăzută pentru tipar în 1914.

Paralel cu *Lupii*, I. C. Vissarion scrie și una din cele dintii piese „fantastice“ din literatura noastră, *Visul grozav*, aflată în manuscris și datată 1911.

Piesa *Lupii* a fost republicată în anul 1957, cu prilejul semicentenarului Răscoalei din 1907, la Editura de Stat pentru literatură și artă, „Bibliotecă pentru toți“, 129 pagini, în îngrijirea lui Ștefan Cristea și cu un Cuvânt înainte de Mihai Gafița care precizează: „În evocarea frământărilor prin care a trecut țara noastră acum cincizeci de ani, Vissarion e un înaintaș a cărui contribuție trebuie judecată și în ansamblul literaturii despre acest eveniment și a cărui personalitate ne-o vor împlini mai clar viitoarele reeditări ale scrierilor sale“.

Interesul pentru piesa *Lupii* a determinat și adaptarea ei radiofonică (80 de minute) avînd în rolurile principale actori de primă mărime ai scenelor bucureștene: George Constantin, Rodica Popescu, Ion Marinescu, Dorina Lazăr, Dan Condurache ș.a. Regia artistică: Constantin Dinischiotu. Regia muzicală: Romeo Chelaru; Regia tehnică: ing. Tatiana Andreicic.

OCHII NEGRI

Pare a fi piesa la care I. C. Vissarion a ținut cel mai mult întru-eit cunoaște mai multe proiecte și versiuni, încercînd să o publice vreme de peste un deceniu. Într-un manuscris, scriitorul își piasează acțiunea inițial „în timpul domniei lui Nicolas Mavrocordat“. O variantă se intitulează *Ghiță Cătănuță și Păunașul Codrilor* și a fost publicată în revista *Graiul Dimboviței*, în 1937, reprezentînd forma mai restrînsă a piesei. A doua, se păstrează dactilografiată, intitulată *Ochii negri*, și purtînd semnătura autorului.

Dar, și această formă, din care au apărut două acte în revista *Țărănismul*, nu l-a satisfăcut pe scriitor de vreme ce notează pe marginea copertei : „Trebuie 5 acte“. Și apoi : „Ar trebui preschimbată în roman...“ Într-adevăr, între manuscrisele scriitorului am descoperit și începutul unei încercări în proză intitulată *Ochii negri*, cel dintâi capitol fiind *Ziua de Paști*, din care se păstrează doar șase pagini.

Piesa a fost reprodusă după dactilograma corectată și completată de I. C. Vissarion.

Să adăugăm și alte încercări dramatice ale lui I. C. Vissarion care a avut toată viața nostalgia teatrului. Un tablou dintr-o piesă se intitulează *Vremea de acum 80 de ani* și are tentă autobiografică (personajul este un „copil din flori“, visător și stihuitor, însoțit de iubită în vizită la bunici) ; alt proiect este *Didinuța* (sau *Dindinuța* ?, povestea unei femei „de 35 de ani dar cu părul alb“), un monolog se cheamă *Iubitul*.

Marea pasiune pentru teatru și preocupările științifice atât de variate și neașteptate au făcut din I. C. Vissarion și unul dintre pionierii cinematografilei noastre. În anul 1924 realizează *Legenda celor două cruci*, turnat în 1925 de casa producătoare „România film“ a lui Eftimie Vasilescu care era și operatorul și conducătorul tehnic al filmului. Regia artistică aparține lui Ghiță Popescu, cunoscut actor în epocă, reprezentând, așadar, debutul său regizoral. Au interpretat : Tuchi Eremia (vedetă pe atunci a Teatrului Cărbuș, în rolul Ileana), Sevastia Popescu (Catrina), Puica Periețeanu (Rada), Albertina Eremia (Voica lui Lixandru), Cornelia Bataly, Nicolae Manolescu (Radu), Ghiță Popescu (Marele vornic Pană Costescu), Const. Lungeanu (boier Mihalache), Al. Giugaru (Marele logofăt), Gh. Șerbănescu, V. Dumitrescu etc. I. C. Vissarion însuși apare în rolul povestitorului. Premiera a avut loc la 16 noiembrie 1925 la cinematograful Frascatti. Exterioarele au fost realizate chiar la Costești, în lunca scriitorului. Un episod senzațional s-a desfășurat în momentul turnării scenei spânzurării lui Radu care trebuise să se desfășoare în fața stilpului instalat pe un teren din preajma lacului Herăstrău. Figurația, deși fusese informată cum se vor desfășura lucrurile, în momentul cînd a asistat la scena punerii lațului după gît de către fiorosul călău, a luat-o înfiorată la fugă, împiedicînd filmările.

Publicistica lui I. C. Vissarion este interesantă prin faptele de viață trăite, descrise ca atare, neînfrumusețate ; prin autenticitatea documentară, deci, cât și prin îmbinarea spiritului literar cu cel științific ; de asemenea, prin mesajul ei, de la interesul pentru ridicarea materială și culturală a țărănimii din care se trăgea, de la dragostea pentru țară, pînă la ideea de înfrățire și pace între popoare, scriitorul dovedindu-se în permanență frământat de problemele de progres ale omenirii.

Împrejurările grele ale vieții, ale războiului — evocat în *Sub călcii* și în diverse articole —, ca și salvarea „ca prin minune“ de la condamnarea la moarte, ca instigator al Răscoalei din 1907, au influențat mentalitatea lui I. C. Vissarion, care, ateu, încrezător în forțele științei, și-a imaginat mai apoi un întreg scenariu, bazat pe un principiu de dirzenie personală, pentru a depăși obstacolele și greutatele cotidiene ; dumnezeu însemnînd pentru el *forță naturală*, Natura cu literă mare, cum singur o mărturisește : „Dacă *Natura* cuvîntul acesta ce-nseamnă *aceea care naște*, a înlocuit cuvîntul dumnezeu, nu e nimic rău, dar o văz că tare dibace și meșteră este!“ (*Foi răzlețe de jurnal*) Altfel spus, atitudinea spirituală a lui Vissarion este una adoptată și adaptată la întîmplările dure din viața sa.

Datorită unor asemenea reluări, „meditații“ naive etc., textele reproduse în volum au fost redat fragmentar (vezi și *Nota* de ediție). Procedeu acesta este folosit și atunci cînd unele pasaje din text sînt mai puțin relevante pentru scrisul lui Vissarion, nesemnificative în raport cu relatările sau confesiunile sale. Amintim de exemplu articolele din revista *Steluța* (*Redacționale, Ne-potriviri de vremuri* etc.)

Accentele de fatalism atestă cunoașterea unor idei care circulau în epocă și pe care Vissarion le combină într-un soi de determinism personal și țărănesc ; ele își au rădăcinile în existența plină de greutate, încă de copil, cum reiese din propriile amintiri (vezi *Lumea cealaltă*), culminînd cu întîmplările dramatice ale războiului. Fabulosului țărănesc, întîmplărilor mai puțin obișnuite, plăcerii innăscute de a povesti li se datoresc și încercările de transcriere a unor vise, fără a se face însă abstracție de sensibilitatea structurală a scriitorului și de nevoia lui de a căuta explicații fenomenelor vieții.

În paginile referitoare la primul război mondial, autorul face unele notații pasagere asupra țărilor și popoarelor participante.

Subiectivismul este inerent, atacanții noștri nu pot fi priviți cu simpatie, nici cei care ne-au adus neajunsuri în decursul istoriei; aluziile urmăresc, de cele mai multe ori, un efect umoristic. Ostilitatea împotriva nemților și-o exprimă, însă, mai atenuat, în notele din timpul războiului, iar, după ocupație, cu o mare vigoare, ca în articolul *Armistițiu* (vezi notele de la *Sub călcii*).

VRĂJITOAREA — 1920

Volum apărut la Editura Cartea Românească, București, 1920, 244 pagini, cuprinzând: *Vrăjitoarea, Mișchiță, Bătrînica, Din armată, La moară, Dreptul la osindă, Visasem..., La 15 ani, Bunicul, Viermii, Primar, Trei fire de păr, Osinda sfântului Nicolae, Vorba tatii, Popa Ilie, Vardistul, O presimțire, Soarele, Morții nu mint, Minciună grecească, Să fie păcatu lui Vasile..., Veche cunoștință, Un proces..., Barba sfinției sale, Cu plosca, Urzici, Șurupării d-ale lui Șurup.*

Prea puține din aceste narațiuni au fost publicate în perioadă, mai cu seamă din cauză că au fost scrise în vremea războiului, când nu apăreau reviste, sau și pentru motivul că unele, cu caracter autobiografic, urmau să formeze o carte de sine stătătoare. Volumul, divers ca structură, ilustrează interferența între povestirea de șezătoare, specifică lui I. C. Vissaron, și reportajul sătesc, autobiografic în cea mai mare măsură. Au fost selectate de aici: *Bătrînica..., La 15 ani, Un proces..., Barba sfinției sale, Cu plosca..., Șurupării d-ale lui Șurup.*

SUB CĂLCII — 1922

Subintitulat *Note și schițe din timpul nenților, 12 septembrie 1916 — 1 februarie 1917*, vol. I, Editura Cartea Românească, București, 1922, 254 pagini. Pe coperta interioară mai figurează un subtitlu: *Note, icoane, crimpeie de viață*, iar în alt loc, cronologia este indicată astfel: „Anul 1916 septembrie pînă în martie 1917, st. vechi“. Deși întîmplările au titluri, și urmează în linii mari desfășurarea cronologică, scriitorul face în câteva rin-

duri abateri de la regulă, inversînd datele pentru a oferi un şir logic în înţelegerea de ansamblu a faptelor.

Volumul este dedicat lui I. G. Duca : „spre neuitată cinste, spre neuitată recunoştinţă, închin această carte bunului prieten : Ioan G. Duca, fost ministru al Cultelor şi Instrucţiunilor Publice, în 1916“, Duca fiind cel ce l-a salvat de la condamnarea la moarte pe Vissarion, considerat un incitator al Răscoalei din 1907 (a se vedea notele de la *Amintiri despre I. G. Duca*).

Un *Cuvînt înainte* previne cititorii în ceea ce priveşte specificul acestor „note şi icoane“ în prezentarea exactă a faptelor întîmplante în realitate, după care se succed următoarele titluri : *Primul atac al aeroplanelor, Ca să-mi devie muşchii elastici, Mutat la S.S.S., Frati-meu, O îndoială, Visul de la 6 noiembrie 1912, Visul de la 19 decembrie 1914, Visul de la 25 decembrie 1914, Visul de la 2 iunie 1915, Visul de la 13 decembrie 1916, Povestesc... vise, Visul de la 18 septembrie 1916, A murit George Costa-Foru, Nehotărit şi neamestecat, Prin pînii, Departe, Se mută cenzura militară, Plecarea, Domnişoară M..., La Iaşi, Îndărăt la Bucureşti şi spre casă, În gara Titu, Acasă, Minunea damigenei, La nemţi, Condamnat la moarte, Din gara Titu, Plecarea din sat, Sfîntu Andrei, După piei de cai morţi, Primarul din Titu, Costeştii mei, Ioana, Un tricolor cu bucluc, Vice-primarul, Visul de la 17 decembrie 1916, Poate realizarea lui la 14/1 noiembrie 1918, Lipsă de solidaritate.*

Pentru acest volum au fost selectate : *Cuvînt înainte, Primul atac al aeroplanelor, Ca să-mi devie muşchii elastici, Mutat la S.S.S., Frati-meu, Povestesc... vise..., Nehotărit şi neamestecat, Departe, Se mută cenzura militară, Plecarea, Domnişoară M..., La Iaşi, Îndărăt la Bucureşti şi spre casă, În gara Titu, Acasă, Minunea damigenei, La nemţi, Condamnat la moarte, Primarul din Titu, Lipsă de solidaritate.*

În arhiva rămasă de la I. C. Vissarion se păstrează şi volumul II din Sub călcîi sub forma manuscriselor sau tăieturilor din presa vremii, pregătît, evident, pentru publicare. Majoritatea acestor însemnări au apărut în diverse reviste şi ziare. Indicăm, în continuare, titlurile scenelor de viaţă, data, precum şi — unde este cazul — publicaţiile pe care am reuşit să le depistăm pînă în prezent : *Vis hazliu* (20—21 ianuarie 1917), *Tăierea Nucetencei* (note scrise în vremea ceea, 3—4 februarie 1917 ; apărută în *Universul*), *Să mă fac învăţător* (5 februarie 1917), *M-am şi făcut învăţător* (6 februarie 1917), *Ouăritul* (15 februarie 1917 ; apărută în *Lamura* ca şi cele care urmează), *Cîinăritul* (21 februa-

rie 1917), *Tăblăritul* (23 februarie 1917), *Vopsitoritul* („pe seară“, deci în aceeași zi), *Lăgăritul* (24 februarie), *Moartea nucilor* (25 februarie 1917), *Vice-primarul* (25 februarie 1917), *În căutare de chirigiu I și II* (17 martie 1917, apărute în *Adevărul*), *Lăptăritul* (24 martie 1917, apărută în *Adevărul*), *Un fapt din zece mii* (28 martie 1917), *După alimente* (5 aprilie 1917), *Cresc prețurile, I. II* (6 aprilie 1917), *De care avem* (15 aprilie 1917), *Politiștii Cosma* (aprilie 1917, apărută în *Sburătorul*), *O nouă justiție* (20 aprilie 1917), *Cu orice preț* (12, 13 și 20 iulie 1917), *Puterea destrăbălatelelor* (12 august 1917), *Consfătuire* (2 decembrie 1917, apărută în *Ordinea*), *Note de sub ocupație* (25 decembrie 1917), *Crăciunul din 1917* (apărut în *Universul literar*), *Paștile din 1918* (22 aprilie, apărut în *Cuvîntul liber*), *Sf. Gheorghe* (23 aprilie 1918, luni), *Minciunile de azi* (miercuri 24 aprilie 1918 st. v.), *Pe strada libertății* (aprilie 1918, apărut în *Izbînda ilustrată*), *Frați-meu Costică* (15 august 1918), *Călătorie cu trenul în ianuarie 1919* (apărut în *Adevărul*), *Iancu Bôrțosu* (apărut în *Dacia*), *Primarii și notarii nemților* (apărut în *Dacia*), *Pătania lui văru Ion* (apărut în *Universul literar*).

Să mai consemnăm proiectul unui volum de *Nuvele din timpul somnului* la care se referă în reportajul *Cu orice preț*, deci, narațiuni care povestesc întâmplări desfășurate în vis, precum și câteva lămuriri privind viața lui Gala Galaction în acea vreme. Astfel, la 15 februarie 1917 primește o scrisoare de la „fratele Galaction“ în care acesta îi destăinuie în ce condiții grele se trăiește în București : „Pe aici au murit și literatura și revistele și literații și speranța vreunei învieri mai apropiate ! Amicii noștri n-au nici o perspectivă, nici o nădejde, nici o orientare ! Stăm la fund cu toții ! Ocupanții ne-au mâncat cu oase cu tot. Ne-au desființat ca țară.“ La 5 aprilie 1917, vizitîndu-l pe Galaction, notează : „La Galaction e însă foamete și sărăcie lucie“... „Galaction însă, cu firea lui moale, nu mănîncă decît cartofi. El nu știe nici să cumpere hoțese, nici să mănînce hoțeste.“

Referitor la situația economico-socială și politică a țării noastre după războiul din 1916—1917, redăm aici partea finală din articolul *Armistițiul* făcînd parte din volumul II, *Sub călcii* :

„Am socotit vioța mea o misiune ; m-am socotit în ascunsul sufletului meu un trimis, un sol al tău, ca să strig tuturilor : Pace !... Pace !... iată forța mecanică... fiți acum perfect morali și perfect frați !...“

În numele tău vrem să azvîrl noi forțe omenirei și să strig tuturilor : Pace vouă !

Și acum... acum ! Forțele întunericului au izbucnit...

Mă gândesc că am vrut chiar să lupt cu dușmanii țării, dar să lupt așa cum socotesc eu că aş fi dat maximul de folos țării ; iar nu ca un soldat dispensat, virit într-un șanț, ca să dau vreun glonț în vînt ori în vreun nenorocit de om, pornit și el de stăpînii lui, să se ucidă cu mine...

Locul meu e în arsenal, nu la cenzură ori să văz de caii bolnavi în Spitalul veterinar...

«Las că bătem noi pe nemți și fără aeroplanul tău...»

Și iacă, îi băturăm de-i găzduirăm în toată țara !...

Pentru o găzduire așa frumoasă, acești oaspeți albi, să n-aibă drept să ne ia carnea de pe oase s-o facă cîrnați ?

Ba bine că nu !...

Facem Pace !... Da !... ca să ne ia și sufletul !

Și totuși... ce batjocură !"

LUMEA CEALALTĂ — 1929

Volum apărut la Editura Cultura Românească, București, 1929, 224 pagini, avînd ca subtitlu *Ce mai este după ce murim...* Pe coperta interioară se mai precizează, după titlu : *Vise ciudate. Vise profetice. Înfrățiri din lumea de dincolo. Volumul I.*

Volumul are trei secțiuni : *Drept introduce*, reprezentînd teoria sa privitoare la vise ; *File de memorii*, partea cea mai importantă a cărții, cuprinzînd capitolele : *Ce fel de copil am fost eu. Primele amintiri ; Amintiri de la școală, de la ucenicia de cizmar și de la ceea de practicant scriitor ; Flăcăiandru și motorul perpetuu ; Amestecat în politică ; In pușcărie*. În sfîrșit, a treia parte, *Vise...*, conține povestirea a 73 de vise precum și a peste 33 de comentarii în legătură cu visele, intitulat *note*.

Au fost reproduse, în această ediție, capitolele memorialistice : *Amintiri de la școală ; Flăcăiandru ; Experiențe ; Amestecat în politică ; In pușcărie ; Visul din pușcărie ; Agent sanitar*, adică paginile de documente omenești, autobiografice, avînd și valoare literară.

Nu au fost cuprinse *visele și notele*, elemente care configurează o altă latură a sensibilității lui I. C. Vissarion ; toate acestea putînd fi considerate în contextul unor preocupări cu totul aparte ale scriitorului. De fapt, acestea reprezintă o primă parte

dintr-o amplă lucrare pe care intenționa să o înfățișeze cititorilor, pentru că, în arhiva lui Vissarion am aflat și am cercetat numeroase *caiete* în care, în mod sistematic, erau descrise visele sale și alor săi sau ale unor cunoscuți, cu reveniri, mai târziu asupra eventualelor lor semnificații, datări, precizări etc. Această preocupare face să fuzioneze, după opinia noastră, literatul și căutătorul de înțelesuri asupra vieții care conviețuiau în personalitatea atât de complexă și contradictorie a lui Vissarion. Tendința lui principală era să-și explice „logic” visele, să dezlege tainele existenței și morții, să coreleze înfățișări din vise cu viața cotidiană. În acest scop cercetase cărți de specialitate, dar timpul material nu i-a ajuns pentru a răspunde, în chip coerent și pozitiv la aceste probleme.

CARAGIALE

Articolul evocator scris la moartea lui I. L. Caragiale și apărut în revista *Rațiunea*, din iulie 1912, p. 13—16.

Este surprins momentul începutului de secol, când, după vizitele făcute lui Al. Vlahuță și Delavrancea, tânărul I. C. Vissarion bate la ușile marilor scriitori din București pentru a le cere sfatul asupra încercărilor sale „literare”, nimerind și la I. L. Caragiale. Din această amintire rezultă că prima piesă de teatru a fost scrisă de Vissarion în jurul anului 1900 și se intitula *Pieirea lumii*.

Articolul a fost publicat de noi, fragmentar, în ediția *Vameșul*, Editura Cartea Românească, 1976, p. 301—305.

CÎND AM VĂZUT PE DUCA ÎNȚIIA OARĂ.
CUM M-AM IMPRIETENIT CU I. G. DUCA.
CU I .G. DUCA SĂ-I ȚIU DE URÎT...

Și I. G. Duca (20 decembrie 1879—29 decembrie 1933) face parte dintre prietenii de-o viață ai scriitorului. S-au cunoscut la 6 septembrie 1906, așa cum rezultă din mărturisirea lui I. C. Vissarion. A fost sprijinit de distinsul om politic, în 1907,

cînd Vissarion a fost condamnat la moarte în urma incitărilor la răscoală, și la 1917, cînd l-a luat pe lîngă el, împreună cu numeroși alți oameni de artă și cultură, la cenzura militară. (Rescrierea faptelor este cuprinsă în acest volum.) Motiv pentru care Vissarion îi și dedică jurnalul său, *Sub călcii*, după cum am menționat în nota respectivă.

La rîndul său, I. G. Duca avea să-i scrie, cu puțin timp înainte de moarte, următoarea dedicație, pe volumul său *Portrete și amintiri* (1932): „Lui Vissarion, vechiului, bunului, talentatului și foarte interesantului meu prieten“. Vissarion a publicat următoarele amintiri despre I. G. Duca: *Ion G. Duca (Graiu Dimboviței, anul IX, nr. 1, 30 ianuarie 1934, p. 1—4)*, *Cum m-am împrietenit cu I. G. Duca*, *Înfățișări d-ale lui I. G. Duca*, *Cînd am văzut pe Duca întîia oară (Gazeta noastră cooperativă, nr. 6—7, 25 iulie, 1937)*, *Veste despre asasinarea lui Duca (Gazeta noastră cooperativă, nr. 4—5, 2 mai 1937; nr. 6—7, 25 iulie 1937)*; *Cu I. G. Duca să-i țiu de urît (I—IV, Gazeta noastră cooperativă, nr. 6—7, nr. 8—9, nr. 10—11 și nr. 12, 1937)*; *I. G. Duca și taxa pe cîini*; *Cutremurele prieteniei mele cu I. G. Duca (Ancheta, iulie 1937)*; *Duca era un om cu care se putea sta de vorbă (Ancheta, august 1937)*.

Din acestea, au fost reproduse în volumul de față: *Cînd am văzut pe Duca întîia oară*, *Cum m-am împrietenit cu I. G. Duca*, *Cu I. G. Duca să-i țiu de urît* — fragment, care sînt cele mai interesante.

CITEVA CUVINTE ASUPRA HUMORULUI

I. C. Vissarion a fost unul dintre cei dintii vorbitori la microfonul românesc. Nici nu se putea altfel de vreme ce el însuși era un inventator multiplu, deschis oricărei înnoiri. Cea dintii prezență a sa la radio este semnalată marți, 17 septembrie 1929, cînd, între orele 18 și 18,15 a vorbit despre *Legea solidarității speciei*, așa cum anunță revista *Radiofonia*, nr. 52, din 1929, pagina 14. Au urmat *lecturi* din scrierile sale, la 7 și 15 octombrie, recomandat călduros de Felix Aderca, în aceeași publicație, întrucît, „de la Ion Creangă n-am cunoscut un spirit rustic mai vioi, mai proaspăt, mai autentic românesc“ (*Radio*, nr. 55, 1929, p. 4).

Masiva sa colaborare datează din 1930—1931, cînd susține uneori cu mare regularitate rubrica „Snoave“ din cadrul *Orei satului*. 1, 8, 15, 22, 29 iunie, 6 iulie, 17, 31 august, 14 septembrie, 30 noiembrie 1930 ; 1 februarie, 30 august 1931 sînt date certe, anunțate în revista program de radio, dar credem că a colaborat și în alte zile, fără să fie anunțat, cu excepția lunilor de iarnă cînd îi venea mai greu să vină de la Costești pentru a-și rosti pildele la microfon. În orice caz, încă de la 1 iunie 1930 își sfătuia ascultătorii să se adune în colectiv în fața aparatelor de radio la ora stabilită pentru sate, cînd, „se va sta de vorbă cu sătenii, se vor spune glume, snoave, povești frumoase, cu tilc, se vor cînta cîntece de-ale noastre, se vor da deslușiri, informații și cite și cite vești interesante“. Mai erau sfătuiți să-i trimită folclor pentru a-l folosi în emisiuni. Pildele sale, din care se păstrează cîteva, se referă la științele exacte, la știința agricolă, la iubirea de sine, de copii și părinți, de țară, de oameni. Vorbitorul la microfon avea haz, bucurîndu-se de audibilitate, întrucît cunoștea tehnica adresării „de șezătoare“, așa cum de altfel a și comunicat la 29 iunie 1930 : „eu voi căuta să vă spui în vorbele mele cîte o idee-două, cîte un adevăr observat, să-l spui sub o formă plăcută, pe care s-o puteți ține minte“.

Cu toate acestea colaborarea încetează brusc, Vissarion explicînd motivele, și anume stricarea raporturilor cu N. Iorga despre care afirmase într-o emisiune că nu-i sprijină pe intelectualii satelor (același Iorga care avusese cuvinte de laudă față de primele sale povestiri). Adrian Maniu, director al programului vorbit radiofonic, la îndemnul lui N. Iorga, a decis sistarea colaborării lui Vissarion. În felul acesta, în fapt, scădea valoarea emisiunii *Ora satului*. Mai apoi, I. C. Vissarion va reveni la radio, colaborînd la emisiuni ca *Ora veselă*, *Ora satului*, *Lecturi* etc. Astfel, la 25 octombrie 1936 vorbește despre cinstea și munca în cooperația sătească iar la 19 mai 1937 despre minunile cooperației, dar, mai înainte nu i se avizează o altă conferință despre *Proprietate, moralitate și libertate*. Totuși, Vissarion va publica această conferință sub titlul *La radio — ce mi s-a îngăduit să spui*, în *Gazeta noastră cooperatistă*, 1937, nr. 4—5, 2 mai, p. 2. Ultima sa colaborare radiofonică este din 23 ianuarie 1947, cînd face lectura povestirii *Buțică, mamă, Buțică*.

În emisiunea *De vorbă cu sătenii* din 8 iunie 1930 se ocupă, printre cei dinții la noi, de problemele televiziunii.

Conferința a fost difuzată la 12 noiembrie 1929, sub titlul *Humorul țaranului român*, continuată și în alte două emisiuni ulterioare. În arhiva scriitorului se păstrează un manuscris mult

mai larg *Cîteva cuvinte asupra humorului*, redat în acest volum, fragmentar, în care dezvoltă unele idei generate de această problemă. O parte din această conferință a fost publicată de noi cu titlul *Snoava cea mai bună*, cu o prezentare în *România literară*, nr. 52 din 27 decembrie, 1973.

CĂTRE CITITOARE ȘI CITITORI

Reprezintă programul propus cu modestie în primul număr al revistei *Steluța*, apărut la 1 mai 1932.

Steluța are subtitlul *Revistă literară, științifică și sociologică*. Pe copertă este trecut : director, I. C. Vissarion ; indicația că redacția și administrația se află în Calea Griviței, nr. 107, București, II, la Tipografia „Izvorul“ ; că *apare lunar*, în 16 pagini ; la prețul de 7 lei (abonamentul pe 1 an : 100 lei, pe 6 luni : 60 lei, pe 3 luni : 30 lei), iar „Correspondența să se trimită : I. C. Vissarion, în Gara Titu sau com. Costeștii-Vale“. Cel dintîi număr este datat 1 mai 1932 (nr. 2 — 1 iunie ; nr. 3 — 1 iulie ; nr. 4 — 1 august ; nr. 5 — 1 septembrie ; nr. 6 — 1 octombrie ; nr. 7 — 1 noiembrie ; nr. 8 — 25 decembrie ; anul II, 1933, nr.-ele 9—10 — ianuarie, februarie ; nr.-ele 11—12 — martie-aprilie).

Colaboratorul principal al revistei este în fapt I. C. Vissarion (cu articole literare, poeme, schițe, reportaje, cronici sociologice, articole științifice), semnînd pentru diversificarea materialelor și atragerea interesului cititorilor și cu inițialele : *I.C.V.* ; *J.C.V.* ; *C.I.V.* ; *W* ; dar și cu pseudonimele *Zanoni*, *Giorgione*, *Ion*, *Hafiz Secundus* etc. Dintre scriitorii consacrați mai colaborează : Gala Galaction, cu note de călătorie și reportaje, Al. T. Stamatiad și Vasile Militaru cu poeme, Vasile Netea, și mai cu seamă numeroși învățători și alți publiciști din presa rurală și a micilor târgușoare : C. I. Sorescu-Poroina, Mihail Răstoacă, N. Nedelcu, Radu Brazdă, Aurel Rațiu, Ștefan Alexiu, Ion Covrig Salcia și alții.

Între rubricile permanente : *Nevoi cheferiste* ; *Nevoi învățătoresți*, *Pildele vieții*, *Vise*, *Redacționale*, *Definiții simple*, *Reconstituiri istorice*. Publicația tălmăcește sau prelucrează și cîteva însemnări din autori străini.

Întrucît din cele aproape 200 de pagini (circa 400 format carte) mai mult de jumătate sînt scrise de I. C. Vissarion, considerăm că în fapt *Steluța* reprezintă un volum de articole, di-

verse ca preocupare și modalitate expresivă. Reținem în volum fragmente din câteva articole mai importante, cu caracter social, literar și memorialistic, care contribuie la conturarea personalității publicistice a lui I. C. Vissarion : *Pagini sociologice, Despre politică, Redacționale, Nepotriviri de vremuri, Către cei socotiți abonați, Ce fel de literatură vreau, Puteri noi, uriașe.*

PAGINI SOCIOLOGICE

Steluța, an. I, nr. 2, iunie 1932, p. 1.

DESPRE POLITICĂ

Steluța, an. I, nr. 2, iunie 1932, p. 7.

REDAȚIONALE

Steluța, an. I, nr. 2, iunie 1932, p. 16—17.

NEPOTRIVIRI DE VREMURI

Steluța, an. I, nr. 4, august 1932, p. 9.

CE FEL DE LITERATURĂ VREAU — Unui prieten drag

Articol apărut în *Steluța*, an. I, nr. 5, 1 septembrie 1932, p. 11—12, exprimând crezul literar al lui I. C. Vissarion ca într-un fel de „poștă a redacției“.

PUTERI NOI, URIAȘE

Articol apărut în *Steluța*, an. I, nr. 9—10, ianuarie-februarie 1933, p. 7—9.

În spiritul ideilor inovatoare I. C. Vissarion a publicat un întreg volum :

Energie mecanică din locul în care ne găsim.

Volumul a apărut la Tipografia și Editura „Muscelul“ din București, la sfârșitul anului 1943 (pe copertă : 1944), reprezentând o culegere din invențiile sale privind transformarea energiei pîrîurilor, rîurilor, mărilor, oceanelor, vîntului, în energie mecanică. Tot ce este demonstrat aici nu a fost realizat practic, din lipsa mijloacelor materiale.

În articolul de față, Vissarion face un apel la cei care l-ar putea sprijini la punerea în aplicare a motorului „Steluța“ — de unde își trage numele și revista condusă de el — și a altor invenții.

CĂTRE CEI SOCOTIȚI ABONAȚI

Steluța, an. I, nr. 9—10, ianuarie—februarie 1933, p. 28.

SPOVEDANIE SCRÎȘNITĂ...

Confesiune apărută în *Ancheta*, iunie 1937, p. 3, publicație de provincie foarte puțin răspîndită, ceea ce ne-a determinat să includem articolul de față și în volumul cvasiinedit *Vameșul*, publicat la Editura Cartea Românească, 1976.

FOI RĂZLEȚE DE JURNAL

I. C. Vissarion a ținut, în viața sa, mai multe „jurnale“. Sînt publicate, în paginile ediției de față, o parte din cele cuprinse în

două din cărțile sale : *Sub călcii și Lumea cealaltă*. Celelalte au rămas fie sub această formă în proiectele *Sub călcii*, volumul II, *Jurnalul doctorului Ventuză*, *Jurnale de vise*, *Pagini de jurnal* etc. fie ca însemnări diverse, nesistematice, pe caiete, pe manuscrise sau file de hîrtie.

Cele dintii însemnări de această natură sînt din 1906 iar ultimele din 1951, cu puțin timp înainte de a se stinge din viață. Primele privesc participarea sa la cel dintii Congres al cooperativelor țărănești ținut în toamna lui 1906 iar ultimele se referă la propria existență din anii 1948—1951 : participarea la o *Excursie la Doftana*, nevoile financiare etc. Ceea ce caracterizează paginile este diversitatea domeniilor abordate ; ceea ce le adună este evident opinia personală față de evenimentele generale din țară, la care participă sub o formă sau alta.

Din sutele de pagini pe care le-am parcurs, am selectat suita fragmentelor care evidențiază cu pregnanță personalitatea autorului. Au fost, prin urmare, extrase pasaje din lucrări care nu pot fi publicate integral, fie din cauza conținutului lor depășit, fie pentru că reiau chestiuni cu caracter prea personal : *Congresul cooperatist român*, *Lumea cealaltă* (II), *Vise* (caiete IX, XIC, XIX), *Jurnal* (caietul 1935—1936), *Jurnalul doctorului Ventuză* (1907—1908—1909).

O parte din acestea au fost publicate de noi, cu o prezentare, în *Luceafărul*, nr. 7, din 17 februarie 1979, p. 8, ca omagiu, cu prilejul centenarului nașterii lui I. C. Vissarion.

VIATA AVENTUROASĂ A UNUI POVESTITOR ROMÂN

Sub acest generic își publică I. Valerian cel dintii interviu, subintitulat *De vorbă cu d. I. C. Vissarion*, în *Viața literară*, an. III, nr. 73, de sîmbătă 11 februarie 1928. Partea a doua a interviului are ca titlu : *De vorbă cu d. I. C. Vissarion* și a apărut în aceeași revistă, nr. 74, de sîmbătă 18 februarie 1928. Acest al doilea interviu cuprinde, la început, fragmentul *I. C. Vissarion descris de d. E. Lovinescu* (*Critice*, vol. V) pe care l-am păstrat și noi și l-am reprodus ca atare. A se vedea E. Lovinescu, *Critice*, vol. V, București, Editura Aurora, 1928, p. 138—139. Un interviu spre sfîrșitul vieții scriitorului ar fi adus mai multe experiențe de viață și literare mărturisite direct.

În arhiva familiei se păstrează un grupaj de 30 de foi mari, pe care se află un text bruionar, reprezentînd un posibil capitol din romanul aflat zeci de ani în pregătire, *Cei treizeci de șmecheri*. Manuscrisul se intitulează *Reuniunea de joia*, și însemnările cuprinse reconstituie prietenia sa cu Gala Galaction, cel care-i prilejuise cunoașterea lui Tudor Arghezi (prima întîlnire fiind chiar aici relatată), de care va rămîne legat întreaga viață. Apar aici și alți scriitori în postura de *personaje*, a căror identitate este decodificată chiar pe prima pagină a manuscrisului. Toți aceștia vor rămîne prietenii constante în viața lui I. C. Vis-sarion: N. D. Cocea îl va chema în redacția revistelor sale; de Tudor Arghezi va fi permanent legat iar „alcătuitorul“ *Biletelor de papagal* îl va evoca, după moarte, în cîteva rînduri, în presă și la radio. Iată portretul pe care i-l face Tudor Arghezi și pe care l-am așezat ca prefață la volumul publicat de noi, în 1976, cu titlul *Vameșul* :

„I SE CUVIN MAI MULTE LUI VISSARION

Vissarion !...

M-am pomenit cu el odată în Mărțișor unde locuiam cu familia mea — și care Mărțișor era creația noastră, cu gîndul, cu brațele, cu sapa, cu grebla — așa că se intercalase Vissarion în familia mea sufletească.

Nu venea niciodată în București fără să mă viziteze. Totdeauna avea să-mi povestească un vis al lui, controversat și totdeauna explicat în termeni astrologici ca și cum venea totul dintr-altă lume...

Mi s-a povestit că în domiciliul lui rural s-au găsit la moartea lui sau chiar în timpul vieții lui, o sumedenie de caiete pline de penița lui, care n-au apărut nicăierea și care nu știu ce-au devenit. Că el îmi spunea cînd îl întrebam : «unde ți-e bibliotecă, biroul de lucru ?» «Manuscrisele mele, spunea el, sînt băgate unele peste altele într-un colț al grajdului.» Aceste caiete nu trebuiesc pierdute. Trebuiesc publicate unul după altul.

A avut o serie de invenții care răsturnau în bună parte teoriile de fizică de atunci. Cunoștea fizica pe degete, la perfecție. Cunoștea chimia și mecanica, de care se ocupa paralel cu literatura lui.

Era prieten frățesc cu Galaction. El putea la orice oră din zi și din noapte să-l viziteze pe Galaction, care-i cerea, îi spu-

nea : «Măi Ioane, cînd vrei, cînd îți aduci aminte de mine și faci un drum pînă la București, nu mă uita !»

Și nu l-a uitat niciodată.

În ce privește atitudinea lui politică, sau mai bine zis, social-politică, el a fost unul din obscurii făuritori ai răscoalei din 1907. Știu că (mai tîrziu) venea la mine, în Mărțișor și se plîngea cu lacrimi reale de persecuțiile pe care le îndura țărănimea. Era revoluționar înainte de 1907, înainte de a se rosti revoluția răscoalelor.

La Costești-Vale era patria de familie a lui Vissarion. Ni-menea n-a auzit de lucrul ăsta, sau dacă a auzit a trecut peste el, că acolo a locuit un om care gîndește. Ar trebui casa lui pusă în toată evidența. I se cuvine lui Vissarion cel puțin o tablă comemorativă pe căsuța în care a trăit el. Nu zic mai mult. I se cuvine mai mult lui Vissarion !

Cultura românească poate să fie — și literatura în special — mîndră că din întunericul satelor, întunericul vieții, au ieșit oameni de calitate lui Vissarion, care n-aveau nici școală înaltă, nici familie bogată, nici trecere politică ! Nimic ! Și cu toate astea, ăștia și Vissarion au subliniat geniul poporului românesc.

*

Se împlinesc 15 ani de la moartea scriitorului țaran autentic, I. C. Vissarion, uitat de toată lumea, pentru că n-a fost niciodată nici cap de listă, nici bărbat politic al cîte unui partid agreeat de protipendadă, a cărei stăpînire i s-a părut a fi, pentru țară, o încremenire. Va veni odată ziua în care se va examina, fără mici și mari monopoliști, valoarea cîntărită a scriitorilor de circulație, puși la locul cuvenit.

Mă întreba odinioară poetul Octavian Goga, ce părere aș avea despre un anume prozator, cel mai superlativ elogiat de o critică intimidată. I-am răspuns :

— Cui trebuie să adresez părerea mea, ministrului numit de curînd, sau confratelui ? — fiecare fiind situat la un diapazon contrariu.

— Mi se pare că n-ai fost niciodată la mine la Ciucea. Din pridvorul conacului mă uit, în fiecare seară, la întoarcerea vacilor de la pășune, fiecare purtătoare de o saca de lichid inexprimabil în literatură... De-a latul șoselei s-ar fi zis că cireada s-a apucat de scris, cu punctuația necesară, din cînd în cînd, a unei plăcînți. Am impresia că citesc proza colegului de literatură. Atîta părere am despre ceea ce voiam să te întreb.

Mai erau de față cîțiva de-ai noștri, care s-au umflat de rîs. Nu se așteptau ca poetul să profeseze o părere atît de «materialistă» despre prozatorul trîmbișat.

Goga se opri definitiv la proza lui Vissarion, a cărui evlavie pentru pămînt, viață și om avea și alți prețuitori.

Cum a putut să fie uitat de editori acest adevărat tîlmaci de suferință al plugarului răbdător? Să li-l aducem aminte, măcar eu această vinovată întirziere.

Acasă, pe la Costeștii din Vale, au rămas, după știrea mea, o sumedenie de manuscrise, peste care zace rogojina uitării.

Vissarion a scris mult, ca și alți mînjitori frumos ai hîrtiei.

Vissarion a trăit între tîrnăcop, lopată și manuscrise, fără veleități, fără ambiții nepotrivite cu condeii și nu s-a mișcat dintre țărani. O singură dată a cerut și el ceva! o sfoară de țărînă pentru experiențele lui tehnice și agricole.

Trebuie adaos că Vissarion era și un inginer înnăscut și un ins de factură universală. El avea în proiectele lui, pierdute pe undeva prin mucegaiuri, zeci de mașini destinate să îndestuleze lumea de la sate.

Am fost prieteni cu Vissarion toți cei din preajma lui Gala Galaction.

Care au fost lecturile lui, nu știu, însă erau variate și fundamentale. El era medicul satelor dimprejur, și în complexitatea personalității lui cunoștea bine chimia și tot ce s-a gîndit pînă la metempsihoză. Mă surprindea uneori cu mărturisiri ciudate, visările din somn traducîndu-le în lucruri vii și adevărate. Aseori m-a uimit cu preștiințele lui, trăind în două lumi și două metode, plugar acasă și fantastic în gîndire. Mi-a spus de mai multe ori, cu tonul confidențial, că într-altă viață el ar fi fost preot, și era de fapt și în viața trăită la Costești, un preot bun sfătuitor, cercetat pentru soluția problemelor complicate.

I. C. Vissarion e unul de-ai noștri, un rumîn de mare calitate, care trebuie înviat din morți, dimpreună cu caietele lui risipite.

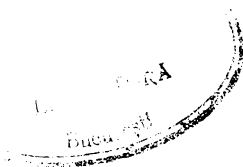
După deces, un deces de toate zilele, de om muncit și ne-luat în seamă, s-a găsit cite un mintos care să insulte și omul și litera lui.

Am uitat multe lucruri mari. Ne trebuie un curs universitar despre uitarea de multe ori totală de noi înșine. Cît o să mai dureze uitarea de sine? E pata neagră, aruncată uneori și de multe ori peste biata noastră țărișoară și peste tradițiile noastre.

Să ne felicităm că dintre noi, ca să nu zic dintre noi toți, s-a ridicat o conducere lapidară de-aci încolo în fruntea poporului nostru, de mult așteptată, care n-a uitat, și nu uită, și nu va uita.

Scriitorul I. C. Vissarion n-a avut parte cel puțin de o plăcă amintitoare tencuită pe casa lui, pentru a fi citită de săteni și de trecătorii prin fața bieteii lui grădini, unde a visat, a iubit și a cinstit neamul din care face parte¹. La final să ne mai aducem aminte și de atitudinea de cetățean luminat în timpul duratei boierești.

I. C. Vissarion e un premergător al răscoalelor din 1907.⁴

¹ Astăzi, la Costeștii din Vale, locuința scriitorului este Casă memorială.

CUPRINS

Notă	V
------	---

TEATRU

Lupii	3
Ochii negri	76

MEMORIALISTICĂ ȘI PUBLICISTICĂ

Vrăjitoarea — 1920

Bătrânică...	145
La 15 ani	153
Un proces...	167
Barba sfinției sale	178
Cu p'osca	185
Șurupării d-ale lui Șurup	194

Sub călcii — 1922

Cuvînt înainte	203
Primul atac al aeroplanelor	204
Ca' să-mi devie mușchii elastici	207
Mutat la S.S.S.	209
Frați-meu	211
Povestesc... vise...	213
Nehotărit și neamestecat	214
Depart	219
Se mută cenzura militară	220
Plecarea	226
Domnișoară M...	227
La Iași	232

Indărăt la București și spre casă	237
În gara Titu	242
Acasă	249
Minunea damigenei	252
La nemți	263
Condamnat la moarte	276
Primarul din Titu	284
Lipsă de solidaritate	287

Lumea cealaltă — 1929

Amintiri de la școală	292
Flăcăiandru	302
Experiențe	306
Amestecat în politică	307
În pușcărie	309
Visul din pușcărie	311
Agent sanitar	314
Caragiale	315
Cînd am văzut pe Duca întîia oară	320
Cum m-am împrietenit cu I. G. Duca	326
Cu I. G. Duca să-i țiu de urît...	328
Cîteva cuvinte asupra humorului	330
Către cititoare și cititori	336
Pagini sociologice	338
Despre politică	339
Redacționale	340
Nepotriviri de vremuri	343
Ce fel de literatură vreau — <i>Unui prieten drag</i>	344
Puteri noi, uriașe	348
Către cei socotiți abonați	353
Spovedenie scrișnită...	355
Foi răzlețe de jurnal	361
Viața aventuroasă a unui povestitor român (I, II). Interviu de I. Valerian	386
Postfață. Note	401

